

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

TORVALD HÖJER

UNDER MEDVERKAN AF

SAM. CLASON
LUND

NILS EDÉN
UPPSALA

EMIL HILDEBRAND
STOCKHOLM

LUDVIG STAVENOW
UPPSALA

TRETTIOFEMTE ÅRGÅNGEN

1915

STOCKHOLM 1916
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
150309

Innehåll:

Afhandlingar.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Öfversikter och granskningar.

Bilagor.

I afdelningen »Underrättelser» behandlade skrifter.

Sid.

Ägde uppsvearne enligt landskapslagarna rätt att ensamma taga och vräka konung?

AF

OLOF SÖDERQVIST.

Frågan om konungavalet i Sverige under den äldre medeltiden har länge utgjort ett lockande problem för historieforskningen. De kortfattade, stundom oklara, stundom motsägande bestämmelserna om formerna för valet ha gifvit anledning till en hel rad mer eller mindre väl grundade hypoteser. Särskildt har Västgötalagens ryktbara ord: »Svear äga konung taga och vräka» varit föremål för kritisk granskning och tolkning. Men fastän både historici af facket och filologer förenat sina krafter, kan man ej säga, att frågan ännu blifvit fullt tillfredsställande löst.

Nu senast har Schück i en som vanligt väckande och idérik uppsats i denna tidskrift sökt lösa den gordiska knuten genom ett praktiskt och djärft grepp på ämnet. Enligt hans mening har man hittills allt för mycket fäst sig vid lagarnas bokstaf och tagit för liten hänsyn till de faktiska förhållandena. Lagarna hade icke samma formellt bindande betydelse för medeltidens människor som för oss; de äro snarare att betrakta dels som relikter från en äldre tid utan lifskraft, dels såsom önskemål för en kommande, eller ock voro de en kodifiering af gällande sedvänja. Om de politiska förhållandena kräfde en ny praxis, sköts den i skrift affattade lagen i bakgrunden. Den hade icke större auktoritet, därför att den var skriftligen upptecknad af någon lagman eller annan juridiskt intresserad person. Så ändrades ofta formerna för konungavalen af praktiska behof, utan att därför lagen i sammanhang därmed undergick en revision.

Den svårtolkade paragrafen i Västgötalagens Rättlösa balk, som handlar om konungavalet, är enligt Schück en sådan relikt från en gången tid, en kvarstående upptecknin af en sedvänja, som vid lagens kodifikation under 1200-tale icke längre följdes. »Redan på 1100-talet var valet (på Mora ting) - - med all sannolikhet blott en formalitet, som man visserligen höll på af vördnad för gammal sed, men fö hvars skull säkerligen ingen tänkte etablera ett inbördeskrig Det var redan nu stormännen, som faktiskt valde konung valet var hela rikets; icke blott Upplands angelägenhet. »Verk ligt vald var konungen — troligen ända sedan Stenkils ti — af riket, d. v. s. af dess representanter, stormansklassen Visserligen skedde sedan hyllningen, som enligt gammal häfd hade formen af ett val, först på Moratinget och sedan på d andra tingen. Men Upplandstingets enda faktiska företräd framför de andra var, att ceremonien började på Mora ting.

Först vid 1319 års konungaval möta vi en i viss mening ny form för konungaval. Enligt Erikskrönikan kommo vid detta tillfälle fyra bönder från hvart härad (?) till Mora och förrätta de valet. Här möta vi således en verklig riksrepresentation, och denna har, som det förefaller, öfvertagit upplänningarnes gaml rätt att utse konung. Någon statsrättslig nyhet infördes lik väl ej genom detta val, menar Schück. I realiteten betecknar e heller landslagen »någon milsten i det svenska statsskickets ut veckling». Den kodifierade visserligen några nya sedvänjor som arbetat sig fram, men det mesta af det nya blef blott be stämmelser på papperet, hvilka aldrig kommo att tillämpas.

Utan tvifvel har Schück i det stora hela rätt i dessa sina påståenden. Säkerligen var konungavalet under äldr medeltiden en riksangelägenhet; säkerligen var det stormän nen, som hade det faktiska afgörandet i sin hand långt för den tid vi äro vana att tala om uppkomsten af en stormanna klass. Valet 1319 var ingen märklig nyhet, landslagen stad gar icke något förut okändt valsätt. För egen del kan jag så mycket hellre instämma i dessa slutsatser, som jag redan för flera år sedan kommit till liknande resultat, ehuru p en annan väg, genom användande af den filologiskt historisk metoden och med helt andra premisser. Såvidt jag kan för

[1] Schück, Medeltidens svenska konungaval, Historisk Tidskrift 191

tå, kan icke Schücks behandling af problemet anses fullt illfredsställande. En del svårigheter, som historici haft att ämpa med, äro vid den relativt enkla lösningen lämnade sido. Metoden att blott hänvisa på differens emellan lag ch praxis är säkerligen i flera förekommande fall allt för ekväm och kan lätt stå hindrande i vägen för en energisk ch samvetsgrann kritik.

Om det nu var så, att konungavalet ända från början i medeltiden var en rikets angelägenhet och valakten vid Mora degraderats till en tom formalitet, varför stodo då likväl estämmelserna om uppsvearnes valrätt i Västgötalagen, om redigerades under förra hälften af 1200-talet, i Upplandsagen, som erhöll kunglig stadfästelse 1296, och ännu i Södermannalagen från 1300-talets tredje årtionde? Närmaste afsikten med redigeringen var ju att utmönstra föråldrade paragrafer, som också Schück själf säger i sin litteraturhistoria. Att det oaktadt relikter kvarstodo, förnekar ingen. Men är det någon anledning att hänföra bestämmelserna om konungavalet till dem? Voro lagmännen, som kodifierade agarna, regeringen, som ombesörjde sådan uppteckning och stadfäste dem, folket, då lagarna antogos på tingen, så litet ntresserade af att företaga en ändring i detta fall?

En annan invändning, som jag tror, att man med skäl kan göra mot Schücks resonemang, gäller hans uppfattning af landskapens ställning. I sin skildring af konungavalet lämnar han intet utrymme för teorien om stridigheterna emellan de olika landskapen om rätt att välja konung. Moratingets valrätt innebar — enligt hans mening — ingenting för götarne förödmjukande. Det är fullkomligt ohistoriskt att antaga, att svear och götar under denna tid legat i strid med hvarandra för en statsrättslig princip. Varför skulle också t. ex. västgötarne känt sig särskildt tillbakasatta? Södermanlänningar och västmanlänningar fingo ju ej heller deltaga i valet. Folkets vördnad för gammal häfd tillgodosågs tillräckligt med eriksgatan, vid hvilken konungen mottog hyllning och dömdes till konung på de olika tingen. Utan något motstånd grupperar sig folket kring de ledande stormännen, som tillvälla sig inflytandet vid valet eller kämpa med hvarandra till förmån för olika tronpretendenter. Icke ens från uppläningarne kan man förmärka någon

opposition öfver förlusten af det gamla privilegiet att konu
taga och vräka.

Denna uppfattning kan jag för min del icke finna va
riktig. Att stammotsatsen emellan svear och götar likso
provinspartikularismen blifvit öfverskattad af flere forskar
som sysslat med denna fråga, är obestridligt. Men icke l
det vara möjligt att alldeles borteliminera de nationell
synpunkterna. Partikularismen är utan tvifvel en fakto
som man måste räkna med, då man skall skrifva konung
valets historia under ifrågavarande tid. Såsom jag läng
fram skall närmare påpeka, kan det icke förnekas, att d
motsats framträder åtminstone emellan uppsvear och väs
götar under Inge d. ä:s tid, liksom ock efter Inge d. y:s dö
sannolikt då också emellan västgötar, östgötar och svear.(
därjämte en nationell själfständighet, som icke låter s
förena med vare sig teorien om uppsvearnes öfverhöghetsrä
eller stormanspartiernas öfvertagande af deras valrätt.[1]

Och än vidare. Om valrätten formellt var förbehålle
uppsvearne, men faktiskt utöfvades af stormännen, hvarfö
finna vi då, att allmogen från hela Sveriges rike var nä
varande vid valet 1250 och att representanter från hvar
landskap kallades att infinna sig till valet 1319?

Det kan icke nekas, att en sådan tolkning vore att för
draga, som bättre öfverensstämde med den påvisbara fak
tiska verkligheten. Såvidt jag kan se, är en sådan utvä
ej heller utesluten. Jag är öfvertygad om att man såvä
ur Västgötalagen som ur de andra landskapslagarna ka
utläsa något helt annat än hvad man hittills antagit.

Vid den kritiska analysen af såväl Västgötalagen so
Upplandslagen har man enligt min mening gjort sig skyldi
till ett svårt förbiseende. Man har så koncentrerat sit
intresse på uttrycket »taga och vräka» i VGL, att uppmärk
samheten ej nog starkt inriktats på innebörden af subjektet
svear. Den länge härskande åsikten om stammotsatsen mella
svear och götar torde ha bundit kritiken, så att man efte
en enkel hänvisning till början af Upplandslagens konunga
balk (då skola de tre folkland först konung taga) tag
det för självklart, att svear är lika med uppsvear, som under

[1] Samma uppfattning har Beckman, Tre konungaätter och deras j
egendomar i Sverige, Personhist. Tidskr. 1912.

ufvat alla de gamla rikena och samlat hela riket till ett elt under Uppsalakonungarnes herravälde.

Jag vill emellertid erinra om att termen svear icke ljest användes i denna bemärkelse. I såväl Upplandslagen om Södermannalagen möter man uttrycket uppsvear eller ock- i upplänningar; lagmannen kallas upplanda lagman osv. Däremot förekommer svear i tvenne andra betydelser. Å ena idan betecknar det invånarne i de s. k. svealandskapen, är under 1100- och 1200-talen svear och götar ställas i mot- ats till hvarandra. Ingen har emellertid häraf velat dra en slutsatsen, att just dessa svealandskap haft valrätten, huru detta onekligen skulle passat godt ihop med teorien m den skarpa motsatsen mellan de båda stammarna och en enas underkufvande af den andra. Å andra sidan har vear en annan välbekant innebörd: det betecknade sedan ammalt inbyggarne i Sveriges rike. Min mening är, att rdet i VGL har just denna betydelse.

Tyvärr finnes ej någon specialundersökning gjord örande förekomsten af folknamnen svear, uppsvear och ötar samt deras betydelse i olika fall, som jag kan följa. j heller har jag varit i tillfälle att företaga en sådan, huru den gifvetvis skulle varit af stort intresse och säkerli- en skulle medföra värdefulla resultat i mer än ett afseende. ag måste inskränka mig till en rekapitulation af hvad om är allmänt bekant.

Redan i den engelske konungen Alfred den stores öfver- ikt af Germaniens geografi användes om invånarne i verige namnet *Sweone*. De namn, som Adam af Bremen er vårt land, äro *Sueonia* eller *Sueronia* och ibland *wedia*.[1] I de äldsta påfvebref rörande Sverige möta vi sam- ma namn. Invånarne kallas *Sueones*, landet benämnes *uedia*, *Suechia* osv. Då konungen omtalas, kallas han *rex ueonum*. Den hundraåriga striden vid medeltidens början, a de olika landskapen tidvis stå emot hvarandra, medför n förändring. I dess tidigaste skede ser man, att bröderna nge och Halsten i bref från Gregorius VII kallas *reges isigothorum*. Och senare under Karl Sverkersson framträder iteln *rex Sueorum et gothorum*, medan samtidigt de båda

[1] Lönborg, Adam af Bremen, s. 36, 38, 41, 115 o. s. v.

hufvuddelarna af riket kallas *Suecia* och *Gothia*. Men denn titel, som äfven bäres af Knut Eriksson i några af hono utfärdade bref, försvinner snart, ja redan under den sist nämnd konungens regeringstid, ty han kallar sig i de flesta fall *re sueorum*. Denna titel användes sedan af de följande ko nungarne af de Sverkerska och Erikska ätterna med varia tionen *rex Sueciæ*. Ifrån denna regel har jag blott sett et enda undantag, då Johan Sverkersson i ett bref (121 1222) kallar sig konung öfver svear och götar. Men dett sker i ingressen till ett bref, ställdt till invånarne i Öster götland. I själfva konfirmationen, som brefvet innehålle begagnar han den eljest förekommande titeln.

Äfven Valdemar af Folkungaätten kallar sig *rex Sve rum* liksom hans fader, Birger jarl, tecknar sig *B.*, *dei grati dux Sweorum*. I en traktat med lybeckarne, som Birger jar afslöt år 1251, kallas också inbyggarne i vårt land svea Om lybeckarne ville bosätta sig här i Sverige, skulle d blifva under *svensk* lag och kallas svear. Först Magnu Ladulås upptog af skäl, som jag här ej behöfver gå i på — titeln svea och göta konung.[1]

Då sålunda enligt det gängse språkbruket med svea betecknas det svenska folket just vid den tid, som den äldr Västgötalagen kodifierades, är det otänkbart, att samma lag rättlösabalk med svear skulle åsyfta uppsvearne. Uta tvifvel skulle lagen ha användt detta uttryck eller upp

[1] Jag vill också fästa uppmärksamheten på att vi i Västgöta... efter all sannolikhet också möta adjektivet svensk i en betydelse, som ha... monierar med den för svear påpekade. Jag tänker härvid på det bekant... stället i mandråpabalken, § 5: »Dræpær maþar svænskan man ællær s... lænskæn, innan konongsrikis man, eigh væstgötskan» etc. Schlyter ha... visserligen den åsikten, att svensk här afser dem, som bodde i svealands... pen, ehuru väl konsekvensen fordrat, att svensk tolkats såsom uppsv... Inför en närmare granskning läter denna åsikt knappast försvara sig. Sve... är i detta lagrum uppenbarligen ställd i motsats närmast mot dansk o... norsk man, men äfven mot »suþærman» och »ænsker» man i det följand... Sannolikt gäller detsamma om svensk i några handskrifter af den yng... Västgötalagen och Upplandslagen, där det talas om svenska penningar. ... med åsyftas säkerligen svenska i motsats till danska, »mörka» penning... som voro mycket i bruk i Sverige. Om detta danska mynts förekomst... Sverige se Beckman, Ur vår äldsta bok, s. 54 ff.

En parallell till det nämnda stadgandet i Västgötalagens mandråpaba... möter i en afskrift af UL, där på denna punkt Olaus Petris citat af en te... äldre än UL, åberopas: Döör Suensker Prester, taghe barn hans arff o... örff - -. Döör utländsker prester, Ensker eller Dansker, taki Biscoper arff o... örff (Schlyter, ULL, ordboken).

Jfr också svensk i traktaten med lybeckarne 1251.

ånningar eller de tre folklanden, om det varit dess mening tt åt dem förbehålla rätten att till- och afsätta konung.

Men hur kan då denna teori om rätt för alla landskapen tt deltaga i valet förenas med Upplands- och Södermanna-agens bestämmelser angående konungavalet? Tillerkänna cke dessa uppsvearne rätten att ensamma afgöra valet, sedan de öfriga landskapen få nöja sig med att hylla den tkorade konungen, att vid eriksgatan bekräfta valet? Jag an icke finna, att så är förhållandet.

I Upplandslagens konungabalk heter det genast i in-gressen: Nu tarfva *land* konung välja. Med land, som är pluralform, kan icke åsyftas de tre folklanden, utan alla anskapen, eventuellt de, som hade andel i valet, om nu något skall anses hafva varit uteslutet vid den tid, som denna lag erhöll sin nuvarande gestalt. I fortsättningen stadgas det också i full öfverensstämmelse härmed: Då skola de tre folkland *först* konung *taga*; dvs. uppsvearne äga att börja valförrättningen, hvilken på grund af för-fundsförfattningen är mycket komplicerad. Huruvida sedan alla lagmän, som uppräknas, *dömde* den nytagne konungen vid Uppsala (sannolikt = Mora ting), eller om detta skedde på de respektive tingen under den följande eriksgatan, därom har rådt olika meningar ända till senaste tid. Schück ansluter sig nu i sin uppsats till Schlyters uppfattning, att 1) de tre folklanden först på Mora ting togo och valde ko-nung, 2) att därefter deras lagmän dömde honom till konung och 3) att han slutligen på eriksgatan af vederbörande lag-män dömdes till konung på de olika landskapstingen. Att alla lagmän skulle vara närvarande vid Mora, anser äfven han sålunda orimligt. Och det är ju möjligt, att de ha rätt. På en närmare diskussion af denna mycket omdebatterade fråga vill jag ej inlåta mig. När man tänker på Söder-mannalagens ord, att de tre folklanden först skulle konung taga med allt svea rikes råd, och icke har någon anledning antaga, att denna lag införde någon ny praxis, och vidare erinrar sig det faktiska tillvägagångssättet vid 1319 års val, förefaller det emellertid mer än sannolikt, att lagmän och väl äfven ombud från landskapen voro närvarande vid Mora ting[1],

[1] Denna uppfattning ha också Key-Åberg, Om konunga- och tron-följareval. s. 12. och Hildebrand, Svenska statsförfattningens historiska utveckling, s. 66—67.

i synnerhet om man nu också som Schück tänker sig, att valen numera voro en verklig riksangelägenhet. I hvilket fall som helst kan icke lagmännens dömande eller gifvandet och tagandet af eder på eriksgatan anses såsom en passiv hyllning af en lagligen utsedd konung, utan måste betraktas såsom moment i själfva valet. Konungavalet var ingalunda fullbordadt därmed att uppsvearne *tagit* konung. Samtycke fordrades äfven af de andra landskapen under olika former. Detta gafs dels genom lagmännens dom — lagmännen ägde honom till krona och konungadöme skilja, landom råda och rike .styra, lag styrka och frid hålla — dels genom utväxlande af eder på eriksgatan. I öfverensstämmelse med den grundtanke, som sålunda enligt min mening genomgår Uplandslagens konungabalk, är också både dess öfverskrift och slutord affattade. Den bär nämligen till öfverskrift: Huru konung skall väljas och tagas; liksom den yngre Västgötalagen hade samma öfverskrift för paragrafen om valet i Västergötland (»om huru konung skall väljas»), ehuru Schlyter ändrade densamma till rättlösabalk, i öfverensstämmelse med den äldre redaktionen af Västgötalagen, hvilken beteckning dock, trots allt som sagts till dess försvar och förklaring, väl måste anses otillfredsställande.[1] Slutorden återigen hafva följande lydelse: Då är den konung till land och rike lagligen kommen med uppsvear och södermän, götar och gutar och alla smalänningar.

Att det här är fråga icke blott om hyllning, det framgår ock af den yngre Västgötalagen, som begagnar termen *vald* i stället för inländ, då den säger, att östgötagisslar skall följa konungen till Västergötland och där vittne bära att han blifvit *vald*, såsom deras lag säger. Till ytterligare stöd för denna uppfattning vill jag ock anföra ett annat bevis, som i detta sammanhang förtjänar mer beaktande än förut, nämligen den förbindelse, som borgarne i Visby afgåfvo år 1288 att aldrig till konung välja någon annan än konungen af Sverige (»Svearnes konung»).[2] Ordalagen

[1] Beckman har nu i Studier till Västgötalagens historia. Arkiv för nordisk filologi 1911, framställt den hypotesen, att RB icke utgör något helt, utan innehåller disparata stadganden, som blott på grund af sin samtidiga tillkomst kommit att hållas samman.

[2] Rydberg, Sverges traktater, I, s. 300: Promittimus insuper bona fide, quod nullum præter regem Sweorum, qui pro tempore fuerit, unquam in dominum eligemus.

ynas förutsätta, att gutarne hade icke blott att hylla en af uppsvearne vald konung utan att också deltaga i valet, huru deras rätt efter 1288 blef mer bunden än tidigare. Upplandslagen se vi, hur götar och gutar ställas i paritet, då det heter: Då är den konung till land och rike lagligen kommen med uppsvear och södermän, götar och gutar och alla smålänningar. Kan man då förutsätta, att gutarne hade valrätt, men icke de andra i lagen vid sidan af uppsvear uppräknade folken?

Det förefaller alldeles otänkbart, att Upplandslagens konungabalk skulle hafva erhållit en sådan formulering, om den har, om uppsvearne ensamma ägt rätt att taga och vräka konung. Våra landskapslagar ha ju det ryktet om sig, att de äro mästerverk, äro klart och koncist affattade. Särskildt gäller detta omdöme om Upplandslagen. Jag tänker också, att ju bättre vi kunna tränga in i den rättsåskådning, som låg till grund för de enligt vår uppfattning kortfattade paragraferna, ju bättre vi förstå innebörden af de uttryck, som då användes och för samtiden voro fullt klara, dess mera skola vi ock finna, att bestämmelserna om konungavalet äro klarare, än man hittills antagit.

Såväl Schlyter som flera andra forskare ha med styrka framhållit, att de tre nu nämnda landskapslagarna måste anses gifva uttryck åt samma statsrättsliga grundsatser, så att den ena lagens ord böra kunna förklaras och kompletteras af den andras. Det är oss nämligen icke bekant, att statsskicket under denna tid undergått någon förändring, som fixerats i Upplandslagen eller Södermannalagen, att nya former skapats för konungavalet, som upptagits i Upplandslagen, men voro obekanta för Västgötalagens utgifvare. Utan tvifvel är denna uppfattning riktig. Men om svear i Västgötalagen betyder uppsvear, kan jag icke se, att en sådan samklang finnes. Den hittills allmännast antagna åsikten om innehållet i Upplandslagens konungabalk har utformats under så starkt tryck af föreställningen om innehållet i Västgötalagen, att man icke blott kompletterat den senares kortfattade bestämmelser med detaljer från den förra, man ock kommit att förtolka dennas i sig själfva ganska tydliga ordalag. Om vi varit hänvisade till Upplandslagen och Södermannalagen ensamt, skulle aldrig en sådan teori

ha konstruerats fram, som nu erhållit ett så dominerande rum i vår medeltids historia. Medges åter, att svear äro lika med svenskar, då finnes den önskvärda öfverensstämmelsen. Och detta är en omständighet, som gifvetvis är ägnad att stärka den här framförda hypotesen.

Jag har hittills uteslutande uppehållit mig vid bestämmelserna om rätten att välja konung. Innan jag öfvergå till att närmare skärskåda konsekvenserna af den uppställda teorien och pröfva den genom en jämförelse med hvad vi veta om valen under äldre medeltiden, måste jag ock yttra några ord om betydelsen af vräka i Västgötalagen.

I allmänhet har ju vräka allt sedan Schlyters granskning af berörda lagrum ansetts betyda afsätta. Detta antagande har dock af en och annan ansetts vara ägnadt att väcka betänkligheter. I sitt arbete om eriksgatan har sålunda Kjellén med skärpa opponerat mot en sådan tolkning. Händelserna antyda icke, anser han, någon bestämd seger för svearne i den förda striden om konungavalet, som kan hafva medfört, att de öfriga folken helt plötsligt obetingadt afstått från sin förnämsta (?) politiska befogenhet. Ej heller innehåller Upplandslagens konungabalk ett ord om denna uppsvearnes fundamentalrättighet. Den talar ej om svearnes rätt att afsätta konung, utan endast om deras roll vid ett konungaval (enligt K:s mening, när ätten utslocknat). Själfva ordalagen i balken förbjuda en annan tolkning, ty med land åsyftas alla landskap. Kjellén anser därför riktigast att återupptaga Lagerbrings åsikt, att vräka blott innebär en skyldighet för uppsvearne att föredraga ärendet, dvs. framställa sitt val för de andra landskapen till stadfästelse. Taga afser sålunda endast det första momentet i valhandlingen. Valet fortsättes sedan vid de olika landskapstingen under eriksgatan, som genom en kompromiss infördes i svensk statsrätt 1172 och blef formen för konungaval i det ärftliga konungadömet Sverige.[1]

I en recension af Kjelléns arbete[2] vänder sig med rätta E. Hildebrand mot teorien om kompromissen och anser särskildt dess förläggande till 1172 helt och hållet obefogadt. Ej heller kan han gilla tolkningen af taga och vräka

[1] Kjellén, Om Eriksgatan. s. 12, 16, 24 osv.
[2] Hist. Tidskrift 1890.

Men däremot erkänner han gärna, att öfversättningen af vräka med afsätta kan väcka betänkligheter, hvarför han påpekar, att verbet ock kan betyda förkasta, och att således stadgandet endast innebär en rätt för uppsvearne att förkasta ett konungsämne.

Samma uppfattning uttalar också Kock i en uppsats, däri han ifrån språklig synpunkt kritiserar Kjellén.[1] Han menar också, att vräka ger åt svearne rätt att förkasta den uppträdande konungakandidaten.

Emot denna tolkning tala emellertid språkliga skäl, som ej kunna tillbakavisas. Wadstein påpekar, att vräka icke ensamt kan betyda »förkasta konungakandidat», såvida ej sammanhanget tydligt visade, att här vore fråga om nämnande af kandidat till kronan. Nu står såsom objekt till vräka icke konungsämne eller något dylikt utan konung. Och att detta konung betyder konung och icke konungakandidat, framgår till yttermera visso däraf, att detta konung utgör objekt till taga och såsom sådant näppeligen kan betyda något annat än konung.[2]

Språkligt sedt är således afdanka, afsätta konung den rikta och närmast liggande öfversättningen af Västgötalagens »konung vräka», detta blir således den konklusion, till hvilken Wadstein kommer.

Att denna svearnes fundamentalrättighet är lagstadgad i Västgötalagen och ej i Upplandslagen, finner Wadstein icke oförklarligt. Bestämmelsen härom är nämligen icke, enligt hans mening, riktad emot konungamakten utan emot *icke svear*. Meningen med stadgandet anser han därför vara den, att om svearne vräkt en konung, så hade götarne ej rätt att behålla honom, utan han vore i och med detsamma avsatt af hela riket. När ifrågavarande bestämmelse är införd i Västgötalagen, hade västgötarne tydligen accepterat den, så att den för dem hade bindande kraft. Den kan därför ej betraktas såsom vittnesbörd om en naiv vildhet eller råhet i konstitutionellt afseende. Afsedd att trygga konungen i besittningen af hela riket, var den insatt i Uppsalakonungens intresse. I Upplandslagen behöfde den emellertid ej

[1] Hist. Tidskrift 1896.
[2] Wadstein, Tvenne frågor ur den fornsvenska statsrätten, Hist. Tidskr. 1899.

särskildt inryckas, ty så snart af konungen kräfdes en konungaed, låg däri inneslutet, att han genom edsbrott förverkade kronan.

Om med svear icke åsyftas uppsvear, är detta sista resonemang en konstruktion, som icke längre kan försvaras. Emot den bevisföring, som Wadstein förebragt för sin tolkning af vräka, torde emellertid icke några berättigade invändningar kunna göras. Det måste anses vetenskapligt fastslaget, att vräka här betyder afsätta. I sin uppsats om konungavalet har nu visserligen Schück anslutit sig till Hildebrands tolkning, som han anser gifva god mening. Men då han icke ens nämner Wadsteins utredning eller anför något nytt skäl för sin uppfattning, måste Wadsteins tolkning fortfarande betraktas såsom det bästa vetenskapliga resultat, till hvilket diskussionen i denna fråga ledt.[1]

Det synes mig dock uppenbart, att den mening, som man då får fram ur rättlösabalkens första paragraf, är ägnad att väcka starka betänkligheter från flera synpunkter. Tolkningen kan icke betraktas såsom tillfredsställande. Enligt den äldsta författningen var Sverige en förbundsstat, i hvilken konungen var det sammanhållande bandet. De olika landskapen intogo en mycket självständig ställning mot hvarandra. Upplands invånare kunna ej sägas ha utöfvat någon hegemoni öfver de andra. Flera omständigheter gifva åt uppsvearne en rangplats framför de andra, men icke någon rätt att besluta eller handla å hela rikets vägnar. Kan man då tänka sig, att uppsvearne skulle äga rätt att ensamma välja och afsätta konung? I själfva verket synes det mig lättare att acceptera teorien om uppsvearnes rätt att välja konung än att vräka honom. Deras rätt att välja motsvarades då af de andras rätt att hylla, erkänna. Ingen enda antydan finnes emellertid om en analog rätt för de öfriga landskapen vid en eventuell afsättning af konung. hvarför också af Wadstein särskildt kan pointeras, att Västgötalagens mening med all säkerhet var just den, att ingen opposition från dem kunde ifrågakomma. Men detta tyder på en annan samfundsanda än den andra källor vittna om och en annan samfundsordning än den vi bruka finna i de

[1] Detta är också Beckmans uppfattning, Ur vår äldsta bok, s. 84.

germanska samhällena. Icke ens den utväg, som Schück anvisar oss, då han talar om konungavalet: att peka på de faktiska förhållandena, stormännens afgörande ingripande, stadgandets föråldrade natur och böndernas likgiltighet för politiska teorier, kan betraktas såsom en lycklig lösning ur svårigheterna.

Utgår man återigen från den ståndpunkt, som ofvan intagits, då bortfalla alla betänkligheter. Att svenska folket ägde befogenhet att äfven afsätta den konung, som det själft valt, som på tingen mottagit konungens ed att hålla landskapens lagar, är icke ägnadt att väcka öfverraskning. Ej heller kan det bestridas, att det — liksom enskilda landskap — begagnat sig af denna rätt. Med skäl kan också Beckman i sina anmärkningar rörande valbestämmelserna i Västgötalagen säga: Att vår lag skulle ge föreskrifter om konungens afsättning, kan icke vara underligare än att den norska Frostatingslagen föreskrifver, huru mycket folk, som skall uppbådas, då konungen begått sådant hemfridsbrott, att han lagligen skall dräpas.[1]

Den naturligaste tolkningen af hela detta stadgande — svear äga konung taga och vräka — synes således vara den, att det ger det svenska folket rätt att välja och afsätta konung. I Västgötalagen möta vi således de första i lag affattade bestämmelserna om att Sverige var ett valrike; och denna princip förutsättes såsom erkänd i Upplands- och Södermannalagarna.

Fråga är nu, om detta resultat af undersökningen kan anses strida emot andra källor och vittnesbörd om konungavalet under denna tid. Jag kan ej se, att så är förhållandet.

Flera forskare ha visserligen häfdat den uppfattningen, att Sverige ännu under medeltidens första skede var ett arfrike. I sitt arbete om striden mellan svear och götar har Fahlbeck gjort gällande, att rättlösabalkens första paragraf skulle vara ett fragment af en öfverenskommelse mellan de olika landskapen angående formerna vid val af konung, när ätt utslocknat. Den sekellånga striden, som på grund af bristande bestämmelser om konungavalet utbröt efter den gamla konungaättens utgång, bilades till sist under Karl Sverkerssons regering genom en kompromiss, enligt hvilken

[1] Beckman, a. a. s. 84.

svearne skulle äga att taga och vräka konung, medan de andra landskapen tillerkändes rätten att på eriksgatan stadfästa uppsvearnes val. Denna teori har sedan upptagits af Kjellén, ehuru han förlägger kompromissen till 1172, och af Beckman, som anser sannolikast, att öfverenskommelsen träffats efter tronstridernas slut, antingen efter 1234 eller efter Valdemars omstridda val 1250.[1] Enligt Beckmans mening kan man ur rent »inre grunder sluta till relativt sen tillkomsttid för flertalet af de bestämmelser, som ingå i rättlösabalken»; och detta gäller bland annat dess första paragraf, om konungavalet.

Men denna uppfattning, att Sverige var ett arfrike har icke vunnit allmänt erkännande.

Redan 1896 yttrade Hildebrand i sin framställning af den svenska statsförfattningens historia: »Man finner i allmänhet under normala förhållanden konungadömet hos germanerna knutet till vissa frejdade ätter, hvilka man gärna tillskref gudomligt upphof. Så var fallet äfven i Sverige. Ynglingasagan förtäljer, att konungadömet i Uppsala gick i arf från far till son, och att man äfven här kunnat tala om en viss arfsrätt eller rättare bördsrätt, är otvifvelaktigt. Dock betraktades väl konungadömet såsom odaljorden hörande till ätten och ingenting synes hindra antagandet, att folket i Sverige liksom annorstädes haft valrätt inom densamma, eventuell kunnat gå utom densamma, liksom det ock haft rätten att afsätta en konung, som bröt folkets dom, sålunda slet de band, som lagligen sammanhöll konung och folk.» Denna åsikt delas också af Schück, som framhåller, att efter 105[illegible] ingen annan förändring inträder än att den gamla konungaätten utdog på manssidan, hvarför då också strid uppstod emellan pretendenter, som på närmare eller fjärmare håll voro besläktade med denna. I denna strid indrogs också folket, enligt Schück hufvudsakligen stormännen, men väl säkerligen också landskapen, till följd af den rådande partikularismen. Under dessa tronstrider vann valprincipen allt mer insteg, ehuru å andra sidan konungarne sträfvade att införa arfriket och bl. a. tillgrepo utvägen att genom tronföljarehyllningar betrygga arfsrätten. Men denna åskåd-

[1] Beckman, Studier till Västgötalagens historia, Arkiv för nord. filologi 1911, s. 70.

ning vann icke allmännare anslutning. Landskapslagarna ge ett otvetydigt uttryck åt svenska folkets och stormännens målmedvetna sträfvan att bevara valrätten. Denna uppfattning torde också numera vara den allmänt gällande, särskildt efter den skildring, som Schück lämnat af konungavalen under denna period.[1]

Det återstår nu endast att undersöka, hvad de historiska källorna ha att berätta om de konungaval och vräkningar, som under ifrågavarande period ägt rum. Vi skola da finna, att knappt någon enda uppgift kan anses strida mot den uppställda hypotesen, men väl att flera styrka densamma. Strängt taget behöfver jag endast taga hänsyn till valen efter Västgötalagens nedskrifning, men då det är sannolikt, att landskapen intogo samma självständiga hållning allt ifrån medeltidens början, vill jag kasta en blick tillbaka på de uppgifter, som i detta sammanhang äga något intresse. Tyvärr äro vi här på mycket osäker mark. Källmaterialet är synnerligen torftigt. Och det är mycket svårt att finna några fasta hållpunkter. I de flesta fall måste man nöja sig med antaganden af relativt ringa bärkraft. På många områden har väl genom de senaste årens forskningar kastats ett skarpare ljus, som bättre låter oss se sammanhanget, bl. a. genom Schücks ofvan omtalade skildring af konungavalet. Men vi äro ännu långt ifrån den klarhet, vi skulle önska äga.

Enligt Hervararsagan var Inge, Stenkils son, fördrifven från Uppland under tre år och hans svåger Blotsven där konung. Såväl Inge som hans broder Halsten voro under

[1] Hildebrand, Svenska statsförfattningens historiska utveckling, s. 30, 36 och Schück, Medeltidens svenska konungaval, Hist. Tidskr. 1913, s. 259.

Om valprincipen — med ofvan angifna begränsning — var härskande redan under forntiden, måste ju också valbestämmelser ha funnits. Sannolikt utgör därför RB § 1 en formulering af gammal rätt, såsom E. Hildebrand säger i ofvan anförda arbete, där han likväl anser svear betyda uppsvear. Härmed är dock icke uteslutet, att en ny öfverenskommelse kan ha träffats under eller efter tronstriderna, ej heller att kodifikationen och införandet i VGL skett först sent, såsom Beckman vill göra gällande. I Östgötalagen t. ex. fanns ju intet motsvarande stadgande. Men lagen förutsätter likväl gällande bestämmelser om val (ev. hyllning).

Att föreskrifterna om gisslan och landskapets rätt att affordra konungen trohetsed starkt påminna om händelserna vid Ragnvald Knaphöfdes dråp, anmärkes af Beckman i hans arbete Ur vår äldsta bok, s. 84. Äfven från hans standpunkt ligger då den slutsatsen nära, att åtminstone den delen af RB § 1 är äldre än han antager i Studier till Västgötalagens historia.

dessa år sannolikt konungar öfver de södra landskapen, med all säkerhet i Västergötland. Här föreligger sålunda ett bevis på huru en konung vräkts af uppsvearne, möjligen också af andra svealandskap, utan att han i och med det samma måst afstå från riket. Och man vill av dessa händelser gärna draga den slutsatsen, att landskapen intogo en självständig ställning vid konungs tagande och vräkande, som icke är förenlig med teorien om uppsvearnes privilegium. Att västgötarne härvid gått utom författningens ram, är ju möjligt, men ingen antydan lämnas om att det skulle varit ett revolutionärt tilltag. Hervararsaga anser, att Inge hade rätten på sin sida emot (upp)svearne.

Huru man än sedan vill uppfatta de mångtydiga uppgifterna om striderna efter Inge d. y:s död, synes det mig tydligt, att äfven dessa vittna om en dylik provinsiell självständighet, åtminstone för Västergötland. Enligt Saxo *erbjödo* västgötarne af afundsjuka öfver svearnes företrädesrätt vid konungavalet kronan åt den danske prinsen Magnus Nilsson, som var släkt med det svenska konungahuset och uppträdde således med större självständighet än som tillkom dem enligt författningen. Enär han ej är upptagen i Västgötalagens konungalängd, men väl är nämnd i andra källor och äfven af Saxo själf såsom konung i Sverige, anser sig Schück berättigad draga den slutsatsen, att denna uppgift beror på misstag. Magnus Nilsson blef ej vald af västgötarne, men väl af svearne och blef *tydligen ej erkänd af västgötarna*.[1] I hvilket fall som helst, antingen de valde honom eller icke erkände honom, var ju nu åter västgötarnes vilja en faktor att räkna med vid valet. För min del är jag mest böjd för att i likhet med Beckman antaga, att Magnus Nilsson verkligen blef vald af västgötarne och att han först var deras specielle kandidat, då de ej ville erkänna vare sig Ragnvald Knaphöfde eller Sverker. Sannolikt var det också just för den skull, som de dräpte Ragnvald, då han utan gisslan red ned till Västergötland för att där blifva erkänd såsom konung, då Magnus Nilsson af inre strider i Danmark var förhindrad att infinna sig för

[1] Schück, Den äldsta kristna konungalängden, s. 33, samt Medeltidens sv. konungaval, s. 263 ff.
[2] Beckman, Ur vår äldsta bok, s. 15.

att taga sitt rike i besittning. Västgötalagen säger, att han red utan gisslan till Karleby och att han för den sidovördnad han visade Västergötlands på landstinget samlade folk, fick en neslig död. Somliga ha häri velat se ett bevis för att han ej vårdade sig om att begära gisslan.[1] Men hvarför skulle han ej ha begärt gisslan, om han önskade att blifva vald eller erkänd såsom konung? Rimligare synes mig vara, att västgötarne ej *gåfvo* begärd gisslan af det skäl, att de, som redan erbjudit kronan åt den danske prinsen, ej ville taga emot honom. Då Ragnvald likväl red in i Västergötland i förhoppning att genom personliga underhandlingar vinna västgötarne, blef han af dem dräpt, emedan han kränkt deras lag, som föreskref, att gisslan i sådant fall skulle begäras.

Efter Ragnvald Knaphöfdes död var Västergötland enligt all sannolikhet en längre tid utan konung. Schück, som reducerar provinspartikularismens betydelse mer än någon annan före honom, kan icke finna någon motsättning emellan landskapen vid denna tidpunkt, utan anser, att Sverker af hela riket blifvit korad till konung kort efter 1131. Men jag kan ej se, huru detta skall kunna förenas med Västgötalagens berättelse: Då styrde en god lagman och landskapets stormän Västergötland, och då voro alla trogna mot sitt land;[2] eller med hvad vi verkligen veta om landskapets öden under de närmast följande åren, hvarom Beckman ger en sammanställning i sitt arbete om Västgötalagen. År 1135 företogs en gränsreglering emellan Norge och Götaland. I en senare urkund vi ha härom, nämnes såsom Götalands representant »konung Karl», tydligen lagman Karl af Edsvära, som vid denna tid framträder såsom ledare af provinsens utrikespolitik. Två år senare företog denne Karl jarl ett härnadståg till Norge i afsikt att eröfra detta land, men blef då med sina götar slagen i Krokaskogen och måste fly österut.[3] Allt detta tyder ej på någon samhörighet med det öfriga Sverige, utan måste fattas såsom den rätta bakgrunden för de nyss anförda orden i Väst-

[1] Schück säger, Hist. Tidskr. 1913, s. 263 f., att Ragnvald visade västgötarne vanvördnad genom att ej *taga* gisslan. Härom nämner konungalängden intet.
[2] Jag följer här Beckmans öfversättning, s. 34.
[3] Beckman, Ur vår äldsta bok, s. 14—17.

götalagen, där de säkerligen ej insatts, om ej något interregnum inträffat, eller om detta varit af mycket kort varaktighet.

Beträffande de öfriga valen under striderna emellan Sverkerska och Erikska ätterna lämnas knappast några underrättelser, som för denna öfversikt äro af värde, om jag undantager påfvebrefvet af juli 1172. I detta se vi, att Knut Eriksson visserligen kallas svearnes och götarnes konung, men brefvet är ställdt — utom till konungen och jarlen — till biskoparne, klerus och folket i *Götaland*. Detta tyder, såsom Rydberg[1] riktigt anmärker, på att hans ställning till rikets andra hufvuddel ännu ej var fullt ordnad och väl äfven på en sådan provinsiell själfständighet, som vi tidigare sett prof på.

Det första valet, som förrättades *efter* Västgötalagens nedskrifvande och som kan vara ägnadt att belysa bestämmelserna i rättlösabalken om svearnes rätt att taga konung är Valdemar Birgerssons val 1250. Om vi se bort ifrån Erikslegendens korta skildring af Erik den heliges val, som emellertid förskrifver sig tidigast från 1300-talets början och hvars motsägande uppgifter dessutom kanske endast ge uttryck åt då härskande praxis, är detta val också det första från hvilket formerna närmare anges. Om nu enligt gällande rätt uppsvearne ägt att välja konung, borde onekligen källorna lämna någon upplysning, som gick i den riktningen, men så är icke förhållandet. Tvärtom. Enligt Erikskrönikan utsågs Valdemar Birgersson af allmogen efter förslag af Ivar Blå; och Håkonssagan, som författades 14 år efter valet och hvars författare personligen sammanträffat med Birger jarl, berättar, att det var mycken tvedräkt bland svenskarne om konungavalet. »De flesta ansågo, att Birger jarls son, konung Eriks systerson, var närmast berättigad. Men konung Knuts (Långes) son Filip gjorde också anspråk på kronan. Och dessutom tyckte sig äfven (folkungen) Magnus Brockes son Knut hafva arfsrätt, ty Magnus var dotterson af konung Knut (Erik den heliges son). Men så snart Birger jarl kom dit, lät han intet annat komma i fråga, än att hans son Valdemar skulle bli konung. Och

[1] Sverges traktater. I. s. 98, och Schück, a. a., s. 270.
[2] Schück, a. a., s. 273.

då valdes Valdemar. De flesta af svenskarne voro också mest benägna därtill».[1]

Någon exklusiv valrätt för uppsvearne känner ej heller denna krönika, då den mera detaljeradt redogör för det med densamma nära nog samtidiga valet 1319. Då infunno sig fyra bönder för hvart härad (?) vid Mora ting. Sedan Matts Kättilmundsson hållit ett tal till dem, i hvilket han föreslog Magnus Eriksson till konung, ropade hofmän och bönder allesammans ja härtill. På grund af den valdes minderårighet kunde icke någon eriksgata ifrågakomma, utan valet inskränkte sig till detta tagande vid Mora. Först 1335 red konungen sin eriksgata, därmed kompletterande det förrättade valet.

Så länge som man godtagit hypotesen om uppsvearnes valrätt, har tillvägagångssättet vid detta konungaval varit en stötesten och svårt att tillfredsställande förklara. Hvarför tillämpades icke de i de nära samtidiga landskapslagarna föreskrifna formerna? Hvarför möta vi här en representation för hela riket i stället för invånarne i de tre folklanden? har man måst fråga. Och svaret har blifvit, att de faktiska förhållandena tvingat fram en ny praxis, att en ny form fått träda i stället för den gamla, ehuru uppläningarne troligen icke formellt uppgifvit sin valrätt. Schück, som närmare utformar svaret, säger: »Det kan tänkas, att landskapsnämnderna infunnit sig vid Mora, icke för att deltaga i valet utan blott för att sedan kunna intyga, att Magnus Eriksson valts af uppläningarne på lagligt sätt. Ett treårigt barn kunde nämligen ej rida eriksgata och dömas till konung i de olika landskapen. Dessutom kräfde förhållandena en särskild varsamhet. Det var icke otänkbart, att Magnus Birgersson kunde få ett parti för sig, i synnerhet som en stor del af rådet först på höstsidan 1318 gått öfver från Birger och helt visst med rätta af Matts Kättilmundsson betraktades såsom opålitlig, kanske rent af i hemlighet tillgifven Birgers ätt. Det var således nöd-

[1] Jag följer Cederschiölds öfversättning i hans arbete Om Erikskrönikan, s. 32 f. Att döma af den norska krönikan och händelserna under den följande tiden, torde således säkerligen meningsskiljaktigheter förekommit vid valet. Schück, som ej nämner något om Hakonssagan, utan håller sig till Erikskrönikan, säger: Säkerligen förekommo inga meningsskiljaktigheter vid valakten, a. a., s. 274.

vändigt, att Magnus Erikssons val i så bindande former som möjligt erkändes af hela riket.» I motsats till föregående forskare, som berört detta val, betonar dock Schück, att det ej var någon mera betydande afvikelse från förut gällande praxis, enär valen förut i regeln afgjorts af stormännen.

Men var verkligen situationen sådan, att den ovillkorligen kräfde en ny praxis? Redan förut hade flera gånger en omyndig tagits till konung. Schück säger själf i samma uppsats vid redogörelsen för Johan Sverkerssons val, att de feodala arfsbegreppen under senare tiden så pass mycket påverkat det allmänna åskådningssättet, att man numera icke stötte sig på att taga en omyndig tronpretendent till konung, och påpekar att dylika omyndiga konungar ofta möta under den följande tiden: Erik Eriksson, Valdemar Birgersson, Birger Magnusson och Magnus Eriksson. Att eriksgatan ej kunde ridas, var sålunda ej något hinder för ett val. Ej heller kan den politiska situationen betraktas såsom särskildt vansklig. Något organiseradt motparti fanns ju icke ens.

Från den här valda utgångspunkten återigen är valsättet ingalunda oväntadt. Såsom jag redan förut framhållit, är det mycket, som talar för att enligt UL lagmännen skulle infinna sig vid Mora. Södermannalagen säger uttryckligen, att de tre folklanden skulle först taga konung med allt Svea rikes råd. Låg nu valrätten hos alla landskapen, och skulle lagmännen infinna sig vid Mora, har valet 1319 skett i nära öfverensstämmelse med laga former och vedertagen sed, med det undantag att eriksgatan ej kunde komma ifråga. Då var det ej en stor hvälfning, som faktiskt förvandlade Mora ting från en uppländsk primärförsamling till en riksrepresentation.[1] Ej heller har man anledning säga, att det var endast en mindre betydande afvikelse från förut gällande praxis. Och hela den konstlade argumenteringen för orsakerna till det nya valsättets införande faller.

Är denna uppfattning riktig, komma också valbestämmelserna i Magnus Erikssons landslag att framstå i helt och hållet nytt ljus. Skillnaden emellan landskapslagarna

---

[1] Key-Åberg, Om konunga- och tronföljareval, s. 25.

och den för riket gemensamma lagen blir på denna punkt obetydlig. Valprincipen är redan förut fastslagen. »Nu är till konungariket Sverige konung väljande och ej ärfvande» är en parallell dels till Västgötalagens »Svear äga konung taga och vräka», dels till Upplands- och Södermannalagarnas »Nu tarfva land konung välja». Landskapens rätt att deltaga i valet vid Mora och vid eriksgatan var ej heller någon nyhet. Endast formerna för konungens tagande vid Mora bli närmare utvecklade. Lagmännen skulle infinna sig med 12 män, »vittre och snälle», från hvarje lagsaga. Första rösten ägde lagmannen af Uppland. Han och de med honom nämnde voro ägde att först konung välja; därnäst de öfriga lagmännen med respektive nämnder i uppräknad ordning. Den som härvid erhöll alla eller de flesta rösterna skulle af lagmännen dömas till konung. Därefter skulle eriksgatan ridas.

Att äfven samtiden hade denna uppfattning af förhållandet emellan landskapslagarna och landslagens föreskrifter angående valet, därpå ha vi två ojäfaktiga bevis. Det ena är brefvet från konung Håkan vid valet 1362, genom hvilket han ger Finlands lagman rätt att deltaga i det kor och val, som *lagmän* i Sverige af ålder hafva haft. Och det andra är den ofta citerade uppgiften i Codex B af Södermannalagens konungabalk II, att Magnus Eriksson blef vald till konung efter kapitlets egna föreskrifter: »Samu lund sum fyr ær saght sum ok gamal richis ræt ok siðvæne af alder hauer uarit um konunga ual thera.»

För dem, som anse valet 1319 innebära en revolutionerande afvikelse från förut gällande sedvänja, har denna anteckning varit lika oväntad som valsättet 1319 och därför betecknats såsom onöjaktigt formulerad. Den torde böra fattas mera allmänt — säger t. ex. Key-Åberg — så att härmed endast framhålles, att flera af rikets lagmän med flera eller färre representanter voro närvarande vid valet.[1] För Schück åter, som anser, att den nya vallagen medförde endast obetydlig ändring af gällande praxis, får samma anteckning tjäna såsom bevis på, huru föga denna förändring observerades. I förra fallet skulle således uppgiften emel-

[1] Key-Åberg, a. a., s. 18.

lertid tyda på en bristande känsla för ordens valör, i andra på brist på politiskt omdöme och politisk bildning, som vi ej äga rätt att förutsätta.

Såsom jag redan förut erinrat om, är det material, som man har att röra sig med, så medgörligt, att det lätt låter forma sig efter historieskrifvarnes subjektiva uppfattning. Delvis på grund häraf har också understundom visats en hänsynslöshet mot till och med goda källuppgifter, som knappast kommer i fråga för en senare tid. De resultat. till hvilka man på detta område kommit, hafva också ofta varit mycket efemära. Det är — för att taga ett exempel — icke mer än trettio år sedan P. Fahlbeck i denna tidskrift framlade sin afhandling om striden emellan svear och götar, däri han utmönstrade den dittills gängse föreställningen om en stammotsats mellan svear och götar och ställde frågan om konungavalet under äldre medeltiden i ny belysning. Den mottogs då med stort bifall. Nu återstår icke mycket af dessa teorier, som ej grusats af de senaste årtiondenas kritik. Inför sådana erfarenheter blir man skeptisk gent emot värdet af de slutsatser, som kunna dragas af det för handen varande materialet. Det synes mig dock som en formel här blifvit funnen för en lösning af det svåra problemet om konungavalet, om ock på enskilda punkter misstag kunnat göras och ett och annat moment förtjäna en grundligare utredning.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Ernst Moritz Arndts politiska verksamhet i svensk tjänst 1806—1808.

För den, som först börjar att syssla med Ernst Moritz Arndt och den honom behandlande litteraturen, kunde den tanken ligga nära till hands, att vetenskapen här sagt sitt sista ord.

En stor mängd uppsatser och afhandlingar behandla honom från de mest olika synpunkter; åtminstone finner man hans namn i högst växlande sammanställningar: Arndt såsom pedagog, Arndt och det religiöst-kyrkliga lifvet på hans tid, Arndt och Elsass, Arndt såsom rasforskare o. s. v., och ej heller sammanfattande biografiska skildringar ha saknats. Sådana finnas af t. ex. Langenberg, Thiele, Baur, Meinhold, Hahn m. fl.

En sådan uppfattning vore emellertid synnerligen oriktig. I själfva verket förhåller det sig tvärtom så, att en verkligt vetenskaplig behandling af det intressanta men vidtomfattande ämnet först på allra sista tiden begynt.

Mycket material har därunder samlats i den antydda floden af specialundersökningar, men mycket återstår ännu ogjordt. Ännu 1912 kunde en tysk forskare säga, att en vetenskapliga kraf motsvarande Arndtbiografi ännu var oskrifven.[1] Denna brist ser dock ut att nu bli åtminstone i någon mån afhjälpt genom ett af den från flera föregående mindre arbeten i ämnet väl kände Arndtforskaren Ernst Müsebeck påbörjadt större verk, hvars första band nyligen utkommit i bokhandeln.[2]

Orsaken till detta man kan väl säga missförhållande har nog delvis varit ämnets egen beskaffenhet. Det omhändertogs genast och omhuldades på det ömmaste af den populariserande framställningen. Därvid fingo allehanda i och för sig mer eller mindre berättigade religiösa, etiska och politiska synpunkter spela in. Arndt blef nästan inkarnationen af alla de upphöjda dygder, som en väluppfostrad tysk yngling borde eftersträfva. Därtill kom, att han som

---

[1] Friedrich Thimme i Hist. Zeitschrift (1912: 3 Folge, 13, sid. 375).

[2] Ernst Moritz Arndt. Ein Lebensbild. Erstes Buch: Der junge Arnd. 1769—1815. Gotha 1914.

bekant själf skildrat sitt lif i rätt utförliga arbeten, hvilka utan hänsyn till den långa tidrymd, som förflutit mellan händelserna själfva och deras nedskrifvande, tillerkändes oinskränkt auktoritet. En ordinär Arndtbiografi har vanligen bestått af följande beståndsdelar: en skildring af hjältens lif och lefverne, fritt berättad efter »Erinnerungen aus dem äusseren Leben» och en sammanträngd redogörelse för hans viktigaste skrifter.

En synpunkt, som för den svenske Arndtforskaren ger sig själf, och som just är den, som för honom gör problemet så intressant, är den, att Arndt under en period var svensk undersåte och äfven sedan detta upphört alltid bibehöll ett särskildt intresse för Sverige.

Redan vid ett flyktigt studium af hans skrifter framgår detta med all tydlighet dels däraf, att han direkt behandlat vårt land och dess historia, dels af hans sätt att äfven i annat sammanhang hämta exempel och paralleller från Sverige. Mindre bekant äfven för svenska läsare är däremot den direkta verksamhet i svensk politik han dels i offentligt uppdrag, dels på eget initiativ utöfvat.

Nästan lika naturligt som att detta genast tilldrager sig den svenske forskarens uppmärksamhet, är att just denna sida af hans verksamhet så godt som fullständigt undgått den tyska Arndtforskningens representanter. För dem är i Arndts lif tiden mellan 1810 och 1814 den stora perioden, inför hvilken hvad som följer efter men alldeles särskildt hvad som går före, träder tillbaka som relativt obetydligt. Hans verksamhet under den stora befrielsekampen har etsat sig in i det tyska medvetandet till den grad, att det kunna sägas, att det för en tysk är omöjligt att höra hans namn, utan att komma att tänka på fäderneslandets frihet och mödosamt tillkämpade enhet.[1]

Naturligtvis ha ej heller de tidigare biograferna kunnat alldeles undgå att i förbigående vidröra äfven den period af hans lif, som med ett af Arndts egna uttryck karakteriserats som »der schwedische Particularismus». Men de ha fattat det som något mer yttre, nästan formellt, betingadt däraf, att hans fäderneprovins ännu vid 1800-talets början hörde under Sverige. Att denna tid kunnat vara af någon särdeles betydelse för hans utveckling, ha de knappast förmodat.[2]

Synpunkten har väl för en och annan ej varit alldeles främmande, men ännu Thimme kunde i den förut omtalade recensionen i Historische Zeitschrift ställa som en särskild uppgift för Arndtforskaren att besvara den frågan, hurusom ur den ursprunglige svenske partikularisten utvecklade sig först kosmopoliten och sedan den preussisk-tyske patrioten.[3]

---

[1] Langenberg, Arndt, sid 1. Thieles lilla, för öfrigt ur åtskilliga synpunkter förtjänstfulla arbete är karakteristiskt härför redan genom sin titel som lyder: »E. M. Arndt. Sein Leben und Arbeiten für Deutschlands Freiheit, Ehre, Einheit und Grösse.»

[2] Se t. ex. Müsebeck, E. M. Arndts Stellung zum friderícianischen Preussen und zur französischen Revolution. Preussische Jahrb. 1904.

[3] Hist. Zeitschrift, 1912, sid. 374.

För Müsebeck har detta stått klart, och han har i sitt sista arbete ägnat relativt stor uppmärksamhet åt Arndts svensktid. Då han emellertid ej begagnat sig af svenska källor annat än i mycket obetydlig utsträckning — endast i ett par fall har han afskriftsvis tagit kännedom om i riksarkivet förvarade aktstycken — kan ej heller hans framställning anses annat än som ytterst ofullständig, något hvarom han äfven själf varit medveten. Som särskildt i behof af en närmare undersökning anger han sålunda Arndts verksamhet i Stockholm från och med år 1807.[1]

En sammanställning af de upplysningar om Arndts politiska förbindelser med Sverige 1806—1808, som stått att vinna genom hufvudsakligen svenska källor, torde därför ej vara utan värde. En undersökning af vissa tyska arkiv skulle möjligen kunnat gifva ett och annat bidrag i form af ännu ej publicerade bref från Arndt. Däremot tycks ej hans verksamhet i Stralsund under den för hans hemland så skickelsedigra sommaren 1806 ha efterlämnat några märkligare spår.[2]

Första gången som den unge adjunkten vid Greifswalds akademi Ernst Moritz Arndt väckte ett allmännare uppseende, var då han 1803 utgaf sin bok om lifegenskapen i Pommern och på Rügen.[3] Visserligen hade samma ämne i samma anda förut behandlats af andra författare, alltsedan J. D. von Reichenbach på 1780-talet utgaf sina »Patriotische Beiträge zur Kenntnis und Aufnahme des schwedischen Pommerns» och utgående från läran om de mänskliga rättigheterna fördömde densamma. Men förbittringen mot Arndts djärfva ord i landets viktigaste sociala fråga blef icke desto mindre oerhörd.[4]

Kanske kan man tillskrifva detta åtminstone delvis den omständigheten, att tidpunkten för bokens utgifvande var mycket gynnsam så till vida, att svenska regeringen börjat på allvar taga itu med frågan, och junkrarna därför kunde hysa farhågor. Det förhåller sig nämligen nog knappast på det sätt, som Arndt längre fram förmodade,[5] att först hans bok öppnat konungens ögon för behofvet att förbättra böndernas ställning. Gustaf IV Adolf tycks tvärtom, delvis i motsats mot sina rådgifvare, ha hyst ett lifligt intresse för denna fråga. Vid denna tid hade den blifvit aktuell i samband med det år 1801

[1] A. a., sid V.

[2] Müsebeck, anf. arb., sid V: »Die Arbeiten bei der Regierung zu Stralsund scheinen in den Registraturen keinen Niederschlag gefunden zu haben.»

[3] Versuch einer Geschichte der Leibeigenschaft in Pommern und Rügen.

[4] Den är intygad äfven af ett svenskt ögonvittne. H. G. Trolle-Wachtmeister, som 1804 besökte Pommern, har därom följande anteckning: »Jag måstade försvara adjunkten Arndts bok om lifegenskapen. — — som åtnjuter den dubbla hedern att vara berömd af allt klokt folk och att hafva satt hela pommerska adeln i gevär.» Anteckningar och minnen, sid 32—33.

[5] Se Erinnerungen aus dem äusseren Leben, sid 95.

igångsatta försöket att förbättra de pommerska städernas författ-ningar.[1]

Den 21 april 1803 befalldes pommerska beredningen att upp-taga till behandling frågan om åtgärder mot det s. k. Bauernlegen d. v. s. den svåraste yttringen af böndernas nödläge, bestående däri att de måste finna sig i, om husbonden behagade nedlägga deras gårdar för att utvidga jordbruket.[2] Och någon tid senare tillsatte en kommitté för att utarbeta en författning härom.[3] Frågan om uppbäfvande af lifegenskapen i allmänhet blef däremot hvilande.

»Geschichte der Leibeigenschaft» kan anses som Arndts först inlägg i sin fäderneprovins politiska strider. Därefter följde en rät lång period i hans lif, ägnad åt hvila och rekreation. Det är tide lör hans stora svenska resa. Efter hemkomsten utvecklade han e fiflig litterär verksamhet samtidigt med att han fortsatte sin lärar verksamhet vid universitetet. I denna sistnämnda skedde den ren yttre förändringen, att han befordrades till professor. Den 8 nov 1805 insände generalguvernören von Essen Arndts ansökan däror åtföljd af ett eget tillstyrkande yttrande.[4] Utnämningen skedde vi påsktiden 1806. Vid föredragningen inför K. M:t hade tillförord nade hofkansleren friherre Lagerbjelke ett mycket berömmande ytt rande, hvari han särskildt framhöll Arndts genom »Schwedische Reis ådagalagda intresse för Sverige och dess folk.[5]

År 1806 blef för Pommern af enastående betydelse. Lande som ända dittills styrts såsom tyskt rikslän med egen författnin utan närmare förbindelse med Sverige, utsattes för en kunglig revo lution, som på en gång vräkte den gamla författningen öfveränd: löste landet från förbindelsen med det ramlande tyska riket och kn det på ett alldeles nytt sätt till Sverige. Orsaken härtill låg so bekant i det envisa motstånd, som från landets lagliga representante mötte Gustaf IV Adolf vid de anstalter, han vidtog till landets fö svar. Afsedt till bas för de företag, som den till Tyskland öfve förda svenska arméкåren och dess bundsförvanter skulle företaga det började kriget mot Napoleon, fick landet nu framför allt e strategisk betydelse. Omsorgen om försvaret blef också hufvudsake för konungen, som sedan slutet af år 1805 själf uppehöll sig Pommern. Så utfärdades den 30 april 1806 den ryktbara föror ningen om upprättandet af ett pommerskt landtvärn. Upphofsmanne

---

[1] Se härom min afhandling Sverige och Pommern 1792—1807: stat kuppen 1806 och dess förhistoria. Mycket, som här endast kan antyda får där en bredare behandling.

[2] Prot. inför K. M:t d. 21 april 1803.

[3] Prot. d. 27 mars 1805.

[4] Gen.-guvernörens skrifvelser till K. M:t. Pommeranica, RA. Ur d förra dokumentet må slutorden anföras som ett bevis på författarens v denna tid lifligt manifesterade svenskhet. De lyda:» Kühn darf ich v sichern, dass es kein treueres schwedisches Herz, dass es keinen heisse Verehrer des königlichen Stammes Wasa giebt, des um die ganze gebild Welt verdienten Königsstammes.«

[5] Prot. d. 24 mars 1806.

till detsamma var den från fransk tjänst nyligen hemkomne generallöjtnanten Gustaf Vilhelm af Tibell, och efter allt att döma var det franska mönster, som utgjorde förebilden. Emellertid deltog äfven Arndt i arbetet på den nya truppstyrkans uppsättande. Enligt Müsebeck,[1] som här stöder sig på Arndts egna, visserligen mycket långt därefter (1821) afgifna berättelse, hade han redan år 1805 fått i uppdrag att göra statistiska beräkningar därför äfvensom afgifva utlåtande om en del därmed sammanhängande rättsvetenskapliga frågor. Att därför vilja göra honom till förordningens egentlige upphofsman, såsom Müsebeck nästan synes vara böjd, är förfeladt, men däremot är det otvifvelaktigt, att kännedomen om det pommerska landtvärnet varit af betydelse för hans senare verksamhet för upprättandet af ett preussiskt sådant. Man kan t. o. m. i detalj påvisa direkta likheter mellan Gustaf IV Adolfs förordning och Arndts år 1813 utgifna, enligt hans egna ord i Steins anda och på hans befallning författade skrift: »Hvad betyder landtstorm och landtvärn.»[2]

Landtvärnsukasen blef som sagdt utgångspunkten för hela den kommande omhvälfningen. Den 19 juni upplöstes den förutvarande pommerska regeringen, och den 26 i samma månad kungjorde en kunglig skrifvelse införandet af svenska författningen och svenska allmänna lagen. Det är anmärkningsvärdt, att Arndt, som senare i en liten skrift skildrat dessa händelser, anser för sannolikt, att Gustaf IV Adolf haft för afsikt att framkalla oppositionen mot landtvärnsinrättningen för att få anledning till hvad sedan skedde.[3]

För en sådan uppfattning finns det dock ej, såvidt jag kunnat se, något stöd i det bevarade källmaterialet.

Förberedelserna till förordningen af den 30 april blefvo ej det enda arbete, som kom på Arndts lott under denna händelserika sommar. Han ålades att hjälpa till vid öfversättningen af den svenska lagen, som nu skulle införas äfven i Pommern

Ett godt bevis på det intresse, hvarmed han omfattade denna uppgift och väl konungens företag i allmänhet efter statskuppen — han fick ju t. ex. se sin ifriga önskan om böndernas frigörelse bli verklighet genom ukasen af den 4 juli — är den omständigheten, att han utan lön på egen bekostnad uppehöll sig en hel månad i Stralsund sysselsatt med nyssnämnda öfversättningsarbete. För sitt därunder visade nit erhöll han också på Essens förslag af Gustaf IV Adolf en särskild belöning af 50 dukater.[4]

Resultatet blef en liten volym, som utgafs från Stralsund under titeln: »Acta publica zu den Fundamentalgesetzen des schwedischen Reichs gehörig», och som innehöll följande aktstycken: 1) Brefvet af

[1] Anf. arb., sid 172.

[2] Müsebeck, anf. arb., sid. 173 och 391.

[3] Se Arndt, Geschichte der Veränderungen der bäuerlichen und herrschaftlichen Verhältnisse in dem vormaligen schwedischen Pommern und Rügen vom J. 1806 bis z. J. 1816 (Berlin 1817), sid. 25.

[4] Essen till K. M:t d. 8 sept. 1806. Pommeranica, RA. och Prot. inför K. M:t d. 3 okt. s. å.

den 26 juni 1806; 2) RF. af 1772; 3) Förenings- och säkerhetsakten; 4) Adelns och prästerskapets privilegier af 1723; 5) K. M:ts försäkran för borgerskap och städer samt för bondeståndet af 1789; 6) 1617 års s. k. riksdagsordning; och 7) 1626 års riddarhusordning. I ett tillägg meddelades dessutom ett utdrag ur riksdagsbeslutet 1778.

Öfversättningen har af en annan pomrare, som också deltog just i arbeten af liknande art, dåvarande adjunkten sedermera professorn i Greifswald, Carl Schildener, fått ett mindre godt betyg. Orsaken torde få sökas i den brådska, hvarmed man gick tillväga. På högsta befallning skulle de öfversättningar af vissa af ifrågavarande aktstycken, som redan funnos på tyska, läggas till grund, och tryckningen skulle genast börja med dessa. De öfriga skulle öfversättas under tiden.[2]

Emellertid afbröts Arndts arbete i konungens tjänst rätt snart. Den 12 juli blef han i duell med en svensk officer, som groft förolämpat honom, sarad i vänstra sidan och måste ända till slutet af augusti hålla sig inomhus. Af denna anledning kom han ej att på något sätt deltaga i landtdagen i Greifswald, hvilken pågick under förra delen af denna månad.

Två af hans bröder sutto däremot i densamma, den äldste, Carl Arndt, som bondeståndsrepresentant och den tredje, Friedrich, (Ernst Moritz var den andre i syskonringen) i borgarståndet som representant för den lilla staden Bergen på Rügen.[3] I synnerhet den senare tycks ha intagit en rätt bemärkt ställning inom sitt stånd. Han blef en af de tre män, som det utsåg till sina representanter i det utskott, som enligt konungens löfte skulle ha att för framtiden mellan landtdagarna granska hvarje föregående års stat. Själf säger han om sitt uppträdande: »Jag rådslår flitigt, talar ofta, gäller t. o. m. för att vara en vältalig man».[4]

Intressant är han därför, att han efterlämnat bref bl. a. just från landtdagen, hvilka senare af Ernst Moritz befordrades till trycket[5] och som utgöra en rätt intressant men hittills fullständigt obeaktad källa till historien om Gustaf Adolfs uppträdande i Pommern.

Hvad som här intresserar oss är framför allt den bild, brefven ge af skrifvaren själf, och den uppfattning, han hyser om den svenske konungen. Friedrich Arndt var en kosmopolit i upplysningstidens stil; »jag är endast mattligt anstucken af den tyska patriotismen», bekänner han själf.[6] I motsats till sin broder var han ursprungligen ej heller någon beundrare af Sverige, åtminstone ej af Gustaf IV Adolf och hans politik.

[1] Se hans arbete Über die schwedische Verfassung, sid 11, noten.
[2] Skrifvelse till Essen d. 30 juni. Pommerska protokoll 1806.
[3] Deras fullmakter finnas bland »Handlingar rörande landtdagen i Greifswald». Pommeranica, RA.
[4] Bref till Ernst Moritz d. 15 aug. 1806. Se nästa anm.
[5] »Aus Friedrich Arndts Papieren» i Schriften für und an seine lieben Deutschen, I af E. M. Arndt.
[6] Bref d. 10 aug. 1806.

I ett bref af ett något tidigare datum[1] talar han om »vår svenska förvirring och slöhet» och frågar hånfullt med anledning af svenska arméns och dess bundsförvanters overksamhet: »När skola våra nya Gustavianer, Karoliner och Fridericianer ha rustat sina stöflar till marsch»? Om konungen uttrycker han sig mycket vanvördigt, ger honom sådana epitet som »den långa, stela humlestören» och påstår, att han ser ut som en uppstoppad Karl XII.

När han under landtdagen fick se honom på närmare håll och framför allt fick höra honom tala om Tysklands framtid o. d., tyckas dock dessa åsikter ha modifierats. Så skrifver han i det förut citerade brefvet af den 10 aug.: — — »es giebt doch Klänge. Klänge wie Gewissens-klänge von dem, was wir haben sollten, was wir verloren haben und nicht verloren haben sollten. Dass dieser Schwedenkönig hier so von Deutschland und von dem deutschen Reichsadler klingen muss!» Och efter landtdagens afslutning ger man obetingadt sin beundran luft i prisande uttryck om de »präktiga ord» konungen yttrat. Slutomdömet formuleras i samma bref[2] påföljande sätt: »Mannen är tydligen förälskad i tyskarna och skulle bli en god furste för ett litet tyskt land, men till att tygla sina svenskar har han ej nog stark hand.»

Under det Gustaf IV Adolf reformerade i sitt kära Pommern, blef den allmänna politiska ställningen allt farligare. Slutligen följde Preussens kamp och totala ruin, som förde de napoleonska arméerna i svenskarnas omedelbara närhet och gjorde en fransk ockupation äfven af Pommern till blott en tidsfråga. Af denna sakernas vändning kände sig Arndt personligen hotad. Han hade med eftertryck lagt sitt ord mot den väldige, då han just detta år kastade ut sitt främsta litterära storverk, första delen af »Geist der Zeit». Boktryckaren Palms öde visade, hur Napoleon kunde nedslå äfven en svensk litterär opposition, och då dessutom det ryktet spred sig, att Arndt var författare till det arbete, som blifvit Palms olycka, beslöt han att draga sig undan genom en tids vistelse i Sverige.[3]

Den 26 dec. landade han för andra gången i detta land. Några dagar tidigare hade Essen anmält honom till erhållande af den anställning, i hvilken han skulle komma att verka under sin vistelse i Sverige.

Arbetet med öfversättningen af den svenska lagen, hvilken som ämnats skulle införas i Pommern, hade anförtrotts åt en kommitté bestående af lagmännen Flinck, Klinteberg och Poppius samt häradshöfdingen Malmborg och kanslisterna Lindskog och Georgii. Under riksdrotsen Wachtmeisters ordförandeskap skulle dessa sammanträda i Lund. Till biträde hade dessutom utsetts ett par infödda tyskar. En af dessa hade emellertid vid denna tid afgått, och det var till

[1] Okt. 1805.
[2] Den 19 aug. 1806.
[3] Se därom Reuterdahl E. M. Arndt och hans tillgörande för den nyare svenska historien i Studier, kritiker och notiser 1841

ersättare för honom som Arndt utsetts.[1] Valet motiveras af Esse därmed, att Arndt fullkomligen förstode svenska språket, ägde fram stående juridiska och ekonomiska kunskaper och dessutom vore ogi och följaktligen af enskilda relationer oförhindrad att uppehålla sig där det befanns nödvändigt. Då han dessutom hade tjänstledighet för resa till Sverige, vore han också nära till hands. Utnämningen följde också och Arndt tillerkändes ett arfvode af 2 RD. banco om dagen jämte reseersättning.[2] Hans uppehållsort blef dock ej Lun utan Stockholm, dit arbetet förflyttades.

Han tycks ha kastat sig öfver sin nya uppgift med all si vanliga glödande energi. En författare, som haft tillfälle att hör samtidas berättelser om dessa saker,[3] säger, att han »ville i det ny lagverket uppställa ett mönster för lagstiftning», och talar om vis »egendomliga åsikter», som han till den ändan skulle i kommitté ha förfäktat.[4] Härvid stötte han på ovilja och misstroende hos d svenska medlemmarna i kommittén, för hvilka de pommerska refo merna framstodo som obetydligheter, på hvilka man ej borde offr för mycket.

Själf skall han ha varit illa sedd, då man tog för gifvet, a han underblåste konungens hat mot Frankrike och vidmakthö krigslusten; en del personer skola t. o. m. ha ansett honom so en ren äfventyrare.[5] Själf var han ju af ett eldigt temperament - »hätsk och ilsken» enligt Trolle-Wachtmeister[6] — och det är fö klarligt, att sammanstötningar ej kunde undgås. Särskildt svarartad skall ett uppträde mellan Arndt och ordföranden ha varit. Reuter dahl påstår, att det varit för den förre förkrossande,[7] enligt I G. Trolle-Wachtmeisters ord blef han af drotsen »duktigt snäst» Den direkta anledningen är ej bekant; Trolle-Wachtmeister up lyser, att han frågat presidenten Poppius därom, men denne ha glömt saken. Ej heller har någon upplysning stått att finna Wachtmeisters bref till Poppius i riksarkivet.[9]

---

[1] Essen till K. M:t d. 18 dec. Pommeranica, RA.

[2] Statskontorets protokoll d. 9 januari 1807. RA.

[3] Reuterdahl i anf. arb.

[4] Senare har Arndt flera gånger uttalat sig ogillande om försöket att Pommern införa svenska lagen. Se t. ex. Geschichte der bäuerlichen Ver derungen, sid. 27.

[5] Trolle-Wachtmeister, anf. arb., sid. 51.

[6] Ibid., sid. 49.

[7] Anf. arb., sid. 60.

[8] Anf. arb., sid. 50.

[9] Antagligen är det från denna tidpunkt, som Arndts hätska motvilja riksdrotsen daterar sig. Den får i Schwedische Geschichte tydliga uttry Wachtmeister — Arndt kallar honom felaktigt för Hans — skildras där följande sätt: »In einem so schweren Leibe wohnte kein leichter Geist, einem so hässlichen Leibe wohnte keine schöne Seele. — Nie leuchtete ei Idee durch diese trube Stirn, nie zitterte eine Wonne durch dieses lah Herz, nie erinnerte der Stolz an Väter, die wirklich Männer gewesen war Der gemeine Sinn fur das gemeine Recht des todten Buchstabs ohne V ständniss der Zeit und der Menschheit, die gemeine Ansicht der Welt na der Nützlichkeit und starren Rechtlichkeit ohne Gefühl und Begriff von de

Trots dessa slitningar fortgick dock arbetet, och i början af juni 1807 kunde Lagerbjelke beteckna detsamma som färdigt.[1] Det förefaller i mycket ha varit ett hastverk och blef af Zibet utsatt för ganska skarp kritik.[2] Det trycktes under titeln: »Des schwedischen Reichs gesetz» i Stockholm 1807. Till verket hörde två band författningar och förordningar, som likaledes öfversatts i utdrag. I båda arbetena stod den svenska texten och den tyska öfversättningen parallellt. Författningssamlingen befanns så förtjänstfull, att den kom till användning äfven i Sverige och fördenskull utgafs äfven i svensk upplaga.

Om Arndts andel i verket ha inga upplysningar kunnat erhållas. Det enda dokument, som talar därom, såvidt jag kunnat finna, är en skrifvelse från honom till »Hochgeneigter Herr Baron», daterad Greifswald den 22 juni 1810, hvari han begär intyg om sitt arbete i Stockholm. Ett koncept till sådant finnes också dateradt Örebro den 11 sept. 1810, men oundertecknadt. Enligt detsamma hade Arndt visat »seltenere Geschicklichkeit, Kenntnisse und Wohlverhalten».[3] En tysk forskare uppger, att han användts hufvudsakligen som statistiskt biträde.[4] Därför kan ju anses tala den omständigheten, att hans förut omtalade verksamhet vid pommerska landtmätarnets upprättande delvis tycks ha varit af denna art.

Utom detta finns endast statskontorsprotokollens intyg om löneutbetalningar till Arndt. Dessa fortgingo äfven efter det lagöfversättningen fullbordats, hvarför det väl är antagligt, att han utfört äfven andra uppdrag, något som ju också antydes i nyssnämnda intyg.[5] Ej heller Gustaf IV Adolfs afsättning medförde någon omedelbar förändring i hans ekonomiska ställning. Visserligen hemställde statskontoret den 9 juni 1809 till K. M:ts afgörande, om utbetalning vidare skulle ske, men svaret blef, att därmed skulle förhållas som förut.[6] Först med år 1810 försvinner denna utgiftspost.

I och med den franska ockupationen af Pommern frampå sommaren 1807 kom arbetet på dess omorganiserande att framstå som mindre brådskande, och slutligen uppsköts äfven officiellt tidpunkten för den svenska lagens införande ett år.

Man torde vara berättigad att antaga, att detta medfört en viss förändring äfven i Arndts ställning sa till vida, att han blef mindre upptagen af sina officiella sysslor och kunde ägna sig åt litterära förströelser. I den krets, som rörde sig om den unga generalskan

---

selbst Unrecht zuweilen grösseres Recht sein kann als das durch die Formel geheiligte Gesetz» o. s. v.

[1] G. Lagerbjelke till Fr. Gyllenborg d. 2 juni 1807. W 962 b. U. U. B.

[2] Zibet till Gyllenborg d. 17 juli 1807. Skrifvelser till kanslitjänstemännen, RA.

[3] Bland Biographica, RA. Båda aktstyckena aftryckas i bilaga.

[4] Petrich, Pommersche Lebens- und Landesbilder. II, sid. 29.

[5] Se statskontorets protokoll d. 16 mars, 29 maj, 9 juli, 15 okt. 1807; jan., 28 mars, 2 juni, 25 okt. 1808; 9 jan., 28 mars, 9 juni, 10 juli, 1 augusti 1809.

[6] Ibidem d. 9 juni och 10 juli 1809.

von Helwig, var äfven han en af medlemmarna och undgick, vil det synas, lika litet som så godt som alla andra, med hvilka ho kom i beröring, att intagas af hennes tjusande person. Vi inga (på den rätt ymniga produktion — visor, dramer m. m. —, som bl en direkt följd af detta umgänge.[1] Däremot må nämnas, att de var under denna Stockholmsvistelse, som Arndt författade de arbeten som sedan utgafvos under titeln »Geist der Zeit II». En ansökan att det skulle få ske utan utsättandet af förläggarens och boktry karens namn, bifölls af K. M:t i febr. 1808.[2] Bifallet gafs förörii under ett rätt egendomligt förbehåll. Intet exemplar af den tysk editionen finge afyttras i Sverige, utan den skulle helt och hållet a vändas för spridning i Tyskland. Genom hofkanslerens försorg skull i stället för Sveriges räkning föranstaltas om en öfversättning.

Af vida större intresse för oss är emellertid ett annat arbet af på en gang politisk och litterär art, som vid denna tid sysselsatt Arndt. Det var nu han utgaf »Der nordische Kontrolleur». Dett verk, som för öfrigt numer är mycket sällsynt,[3] har varit så go som bortglömdt till allra sista tiden. Den förste, som ägnat det nagt egentlig uppmärksamhet, var Rassow, som 1906 i en uppsats ref rerade en del af dess innehåll.[4] Sedan har Müsebeck i sin ny Arndtbiografi tämligen utförligt redogjort för densamma.

Det var en tidskrift afsedd att utkomma med ett häfte i hvar månad; nu föreligger den komplett i tvenne band omfattande tid mars 1808—febr. 1809. Dess uppgift anges i den med all säkerh af Arndt själf författade inledningen på följande sätt: »Kurz ist d Rede der Wahrheit und kurz sei unsre Ankündigung. Die Überschri sagt was diese Blätter wollen; sie wollen mit der Wahrheit u Redlichkeit, die dem Norden nimmer verlassen sollten, der sophist renden und fuchsschwänzenden Lüge vor das Angesicht trete welche jenseit des Meers unsern Zustand und unsre Gesinnung ande darstellen wird, als sie sind.»

Det gällde således att förfäkta Sveriges sak inför den eur peiska opinionen. Detta skulle tidskriften göra genom att brin sina läsare aktstycken belysande dagshistorien, anekdoter och sm berättelser, ägnade att karakterisera svenska folket, samt slutlig större afhandlingar.[5]

Hvarje häfte börjar också med en massa diplomatiska eller mi tära aktstycken. Där finnas t. ex. »Förklaring i anledning af rysl

---

[1] Se Müsebeck, anf. arb., sid. 214 ff. En del smådrag ur Arndts d tagande i denna krets kunna erhållas i Henriette von Bissings biografi ö Amalia von Helwig. Äfven i Malla Silfverstolpes anteckningar skymtar h stundom i bakgrunden.

[2] Prot. d. 22 febr. s. å.

[3] »Auf den meisten Bibliotheken nicht vorhanden», klagar Rassow

[4] Rassow, Arndts Gedanken uber eine Erhebung aller Völker g Napoleon. Pommersche Jahrbücher 1906.

[5] Möjligt är, att Kontrollören hade officiös karaktär. Några upp ningar om, hvilka i så fall stått bakom företaget, har jag ej kunnat fi

inbrottet», danska hofvets krigsförklaring och svaret därpå, noter til Alopeus, nyheter från finska armén o. s. v. En del af dessa äro försedda med anmärkningar skrifna i Arndts temperamentsfulla stil. Några exempel kunna ha sitt intresse. Ett bref från Rumiantsev till Alopeus med uppmaning till denne att söka vinna Armfeldt kallas ett mästerstycke af oförskämdhet och ger anledning till följande diatrib: »Sprengtporten, Knorring, Hagelström, Ni förrädare af alla slag, tala! Stod det någonsin i kejsarens makt att kväfva edra samvetskval genom guld och förlänade värdigheter? Har han kunnat skydda er för hvarje ärlig mans förakt och afsky till och med i Ryssland?»

Och på tal om ryssarnas sätt att behandla sina fångar utbrister författaren i följande straffpredikan:

»Ryssar, ryssar! Frukten I ej eftervärldens dom? Ej himlens hämnd? Frukten I ej förr eller senare hämnd af det tappra och ädla folk, mot hvilket I så rasen? Frukten I ej att nedbrända byar, plundrade städer, hängda bönder och nedsablade fångar en gång skola framkalla fördärf öfver edra skuldbelastade hufvuden?»

De utlofvade större afhandlingarna representeras af följande tvenne arbeten: »Friedensrede eines Teutschen gehalten d. 13 juli 1807» och »Ein kurzes Wort über Russland und sein Verhältniss und Verhalten gegen das übrige Europa vor und seit Peter dem grossen». Det förra omtrycktes sedan i andra delen af »Geist der Zeit» och är i följd däraf rätt väl kändt. Arndt håller däri ett ljungande tal mot dem, som glädja sig åt den återvunna freden. Som bakgrund till Tysklands iråkade förnedring skildrar han dess forna storhet och anger orsakerna till tillbakagången på ett sätt, som starkt påminner om »Geist der Zeit I». Samtiden har af en falsk humanitetslära låtit inbilla sig, att krigisk berömmelse i grund och botten ingenting är värd och att sådana dygder som tapperhet och manlig tillförsikt egentligen äro ganska problematiska. Denna omvärdering är det, som i praktiken visat sina ödesdigra följder. Mot dem, som till äfventyrs skulle beskylla honom för att hålla likpredikan öfver sitt folk, invänder han, att man måste helt och fullt känna sitt onda för att kunna räddas till lifvet, och slutet blir en stolt spådom, att Tysklands folk en gång skall, enadt till en stat, upptaga hela området mellan Weichseln, Adria, Rhen, Alperna och Öster- och Nordsjön, inneslutande i sig äfven schweizare och nederländare.

Uppsatsen om Ryssland söker genom en lång historisk utredning visa, hur detta land kunnat komma så långt efter västerlandet i kulturell utveckling. Intressant är därvid att se, hvilken dominerande betydelse Arndt tillmäter de rent geografiska förhållandenas betydande på ett folks karaktär,[1] en teori som han dock i utförandet drifver in absurdum.

[1] Redan förut hade Arndt yttrat sig i samma riktning. Müsebeck citerar (sid. 73) följande uttryck i hans år 1800 utgifna skrift Dissertatio

Till och med yrkena ge sina utöfvare olika karaktärsdrag.[1]

Till sist skildrar han Rysslands läge efter Tilsitfreden så, som han såg det. Kriget mot Sverige vore ej endast ett nattsvart dåd (»Schwartze Schande»), utan äfven ett politiskt missgrepp. Sverige skulle ha täckt Rysslands flank i den strid mot Napoleon, som förr eller senare måste komma.

Förutom detta innehåller »Kontrollören» en del bidrag i bunden form. Vi nämna »Kriegslied der Schweden» och »Lob des Eisens» samt en liten minnesdikt öfver en i finska kriget fallen yngling Wilhelm Ramsay.

Ett rätt egendomligt förhållande att se den store tyske frihetssångaren från 1813 stränga sin lyra till svenska krigares pris endast fem år förut!

»Ist er der gerechte König des Plato? Ich denke, der ha doch einen andern gemeint.» Dessa ord hade Friedrich Arndt augusti 1806 skrifvit till sin broder på tal om den svenske konungens uppträdande i Tyskland.[2] Händelsernas utveckling gaf honom rätt. Gustaf IV Adolf kunde ej genomföra den politik, han valt, utan föll själf ett offer för den motsats, i hvilken den bragt honom till hans egna undersåtar. Sverige antog kontinentalsystemet och trädde på Napoleons sida. För Ernst Moritz Arndt måste detta ha varit ett hårdt slag. Han hade för Sverige hyst en romantisk beundran. Ur dess skogar skulle befriaren komma, hade han tro och högljudt förkunnat. Nu brände marken under hans fötter. Från Tyskland kommo rykten om Dörnberg och Schill och deras planer för en ny frihetsstrid. Att stanna overksam i Sverige blef honom omöjligt; i början af september fattade han sitt beslut och reste under det antagna namnet språkläraro Allmann i all hemlighet åter till Tyskland. Hädanefter tillhör han helt detta land; hans svenska tid var förbi.

Lars Dalgren.

Bilagor.

1.

Hochgeneigter Herr Baron.

Ich bin so kühn gewesen, Sie schon mit einigen Briefen zu belästigen; ich komme wieder mit einer Bitte. Ich ersuche Sie nemli

historico-philosophica: »Populus qui portibus caret, vel eo ipso quodammodo ad æternæ barbarei tenebras condemnatus est.»

Förmodligen föreligger här inflytande från Herder.

[1] Följande citat är karakteristiskt. »Der Schäfer wird dumm, der Ochsenknecht stumm und stirnwolkig, der Kutscher frisch, der Schiffer in öde weite blickend, ungestalt in seiner Geberde und wogend in seinem Gang wie sein Element; der Weber - - — — wird ein Mystiker und Schwärmer, der Schuhmacher in seinem ewig schmutzigen und trüben Einerlei bekommt eine finstere Miene, sitzt sich melancholisch, grübelt, erfindet, und stiftet Sekten» o. s. v.

[2] Aus Friedrich Arndts Papieren, brefvet d. 15 aug. 1806.

hiedurch unterthänigst als einen vormaligen hohen Vormann, über meine Arbeiten und mein Betragen in Stockholm sowohl bei der damaligen Gesetzredaction für Pommern, als in dem, was ich auf Befehl des königlichen Kabinetts arbeitete, um ein gnädiges Zeugniss. Künftige Zeiten und bürgerliche Verhältnisse machen solches oft nothwendig für uns. Ich darf mich hiebei auf kein Verdienst sondern nur auf ihre Geneigtheit berufen. Der Herr Graf von Essen hat mich hier wieder in meine Stelle eingesetzt und ich halte meine alten Vorlesungen über Geschichte und Sprachen.

Gott beschütze das Vaterland und Sie.

Greifswald d. 22 junii 1810. Ihr unterthäniger

E. M. Arndt.

2.

An H. Prof. Arndt.

Örebro am 11 sept. 1810.

Wohlgeborener Herr Professor,
Hochgeehrter Herr,

Mit vielem Vergnügen übersende ich Ihnen hiebei das begehrte Zeugniss, welches Sie mit so grossen Recht verdient haben, und bitte Sie versichert zu sein, dass mir jede Gelegenheit willkommen sein wird, Ihnen die besondere Hochachtung zu beweisen, womit ich stets verharre

Ew. Wohlgebornen.

Dass der Herr Professor E. M. Arndt sowohl bei der von Ihm zu Stockholm vollbrachten Gesetz Redaction für Pommern, als bei den übrigen Ihm daselbst aufgetragenen besonderen Geschäften, sich durch seltenere Geschicklichkeit, Kenntnisse und Wohlverhalten rühmlichst ausgezeichnet hat, wird hiemit von mir auf sein Verlangen und der Wahrheit gemäss bezeuget.

Örebro am 11:ten sept. 1810.

Hans Järta om korruption i bondeståndet.

(*En episod från 1809 års riksdag.*)

Efterföljande lilla berättelse, hvilken icke saknar ett visst pikanteri, har ursprungligen funnits bland C. G. Styffes efterlämnade papper[1] och har af denne egenhändigt nedskrifvits, tydligen omedelbart efter ett besök hos Hans Järta våren 1843. Skildringen är

[1] Numera bland »Strödda hist. handl. efter 1809» i Riksarkivet. Följande anteckning har gjorts i mariginalen: »Legat bland C. G. Styffes papper och skrifvet med hans hand».

helt och hållet, såsom af uppsatsens egen rubrik framgår, grundad på upplysningar och uttalanden af Järta. Innehållet rör sig om ett planeradt försök hösten 1809 att muta vissa bondeståndets medlemmar, bland hvilka eget nog särskildt utpekas den beryktade Per Oxelberg från Karlskoga bergslag, i synnerhet känd på grund af sina mellanhafvanden med Järta i den uppseendeväckande s. k. Oxelbergska striden vid urtima riksdagen i Örebro 1810. Därjämte relateras några meddelanden rörande den bekante bondehöfdingen Anders Danielsson.

Landshöfding Hans Järtas berättelse våren 1843, då C. G.' S. dagligen var i hans bostad för att afskrifva gamla handlingar, lånade från akad. biblioteket i Upsala.

Den enda gång korruption från reger:s sida förekom vid 1809 år riksd. var vid föredr:n af den Kgl. propos. om en nationalbeväpning (egentl. Platens förslag) innom bondeståndet. Det ännu friska minnet af landtvärnets missöden väckte en sådan förskräckelse, att bönderna ville rakt förkasta propos. utan att tillåta hänvisn. till utskott. Den dåvar. sekr:n lagman Trädgårdh, en förslagen man (men nog mycke vinglare), kom då upp till stats sekr. för hand. o. fin. exp. (J.) och sade, att för att få propos. grundlagsenligt behandlad penninga fordrades att därmed tysta de värsta skrikarne. 500 rsdr ansåg ha behöfvas. På frågan huru de skulle användas svarade han: »Här gå t. ex. en som heter Oxelberg och klagar öfver att han genom riks dagens längd sliter ut sina kläder. Om jag ger honom en ny kläd ning, så tänker jag, att han ger med sig».

Oppositionen hos bondeståndet var för övrigt ännu i sin lind A. Danielsson var då en ung, hygglig, foglig man af ett särd. fö delakt. utseende, som derigenom att han ss. renskrifvare följt e häradshöfding på ting förvärfvat sig en större bildning än anna hos bondeståndet var vanligt. (Mera bildade män uti bondestånd kallades eljest den tiden exellencer.) Längre fram förföll han t slöseri och liderlighet och (!) de stora inkomster han hade ss. riksdag man. Han tillät sig också att emottaga arvoden för sina förslager, s han lyckats genomdrifva, och genomdrifvandet af gårdfarihandel bibehållande skall ha inbragt 10,000 rsd, hvilka hopsamlades gen sammanskott af de interesserade enligt beslut på sockenstämma, o man hade till och med den oförskämdheten att pålysa, att de sk uppbäras af kronobetjäningen på samma gång som riksdagsm.arvod hvilket dock genom landsh.embetets anmälan och justitie-kansler mellankomst blef afstyrdt. Under riksd. hade han ett stort ka (hvari hr. G Hjerta m. fl. arbetade), höll ett bord för omkr. personer, hvilket jemte underh. af en mams. medtog hans inkomst så att han till slut förlorade krediten och fick vid sista riksd. pa förbud. Vid 1809 års riksd. var han ofta uppe hos hand. o. fin sekr. för att tala med hm i angelägenh. för de 7 häraderna.

A. B—z.

Underrättelser.

Reinhold Koser †. En af den samtida tyska häfdaforskningens ledande män bortgick den 25 augusti 1914 med Reinhold Koser, efter Heinrich von Sybel under nära två årtionden chef för den preussiska arkivförvaltningen. Född den 7 febr. 1852 i Schmarsow vid Prenzlau studerade Koser i Berlin, Wien och Halle under Lorenz, J. G. Droysen och Nitzsch, Dümmler, G. Droysen och Erdmannsdörfer och promoverades 1874 till filosofie doktor i Halle. Han återvände därefter till Berlin och fick sig där anförtrodd utgifningen af den under preussiska vetenskapsakademiens egid publicerade serien »Preussische Staatsschriften aus der Regierungszeit Friedrichs II», hvaraf han, 1877 och 1885, utgaf tvenne band. Samtidigt därmed ledde han äfven utgifningen af en annan af Vetenskapsakademiens publikationer »Die politische Korrespondenz Friedrichs des grossen», hvaraf han 1879—1883 utgaf tio band. 1880 hade K. utnämnts till docent vid Berlinuniversitetet och utvecklade därefter en mycket energisk och högt skattad verksamhet såsom universitetslärare, både såsom föreläsare och seminarieledare. 1882 utnämndes han till geheimestatsarkivarie vid statsarkivet i Berlin men utbytte 1884 denna plats mot en e. o. professur i preussisk historia vid därvarande universitet. 1891 utnämndes han till ordinarie professor i Bonn. Under sina fyra sista år i Berlin redigerade han Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte». Efter Sybels död kallades han (1896) till Berlin såsom chef för den preussiska arkivförvaltningen, på hvilken post han vid sin död kvarstod. Efter Dümmlers död (1903) öfvertog han därjämte, först provisoriskt, senare (från 1906) definitivt ledningen af *Monumenta Germaniæ historica*. Såsom arkivchef inlade han stora förtjänster, bl. a. genom det stöd han gaf proveniensprincipens införande vid de preussiska provinsialarkiven och genom det sätt, hvarpå han ledde de preussiska statsarkivens utgifningsarbeten.

Sin egentliga berömmelse har han emellertid vunnit såsom Fredrik den stores häfdatecknare, en uppgift hvartill hans ofvan omnämnda utgifningsarbeten varit en utomordentlig förberedelse. 1886 utkom hans första större arbete på området *Friedrich II als Kronprinz* (ny uppl. 1901). Senare följde hans teckning af den store konungens regering *König Friedrich der grosse* i Bibliothek deutscher Geschichte (2 bd, 1890—1903; 4 och 5 uppl. 1912—1913 i fyra band, hvari skildringen af kronprinstiden ingår såsom del första). K. har dessutom — förnämligast i »Historische Zeitschrift», »Hohenzollernjahrbuch» och »Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte» — skrifvit ett väldigt antal mindre uppsatser och undersökningar, de flesta fallande inom Fredrik den stores tid. Särskildt förtjänar bland hans tidigare essayer att om

nämnas den mot Roscher riktade kritiska studien *Die Epoken der absoluten Monarchie in der neueren Geschichte.* Under sina senare år har han äfven behandlat ämnen ur Preussens historia under 1800-talet t. ex. i uppsatserna *Friedrich Wilhelm IV am Vorabend der Märzrevolution* och *Zur Geschichte der Preussischen Politik während des Krimkrieges.* Ämnen ur svenska historien behandla uppsatserna *Der Kanzleienstreit. Ein Beitrag zur Quellenkunde der Geschichte des dreissigjährigen Krieges* (1874), *Die Katastrophe der Schweden in Schleswig-Holstein im Jahre 1713* (1875) och *Prinz August Wilhelm von Preussen und Luise Ulrike von Schweden* (1881). Kosers sista, tyvärr ofullbordade arbete var en stort anlagd *Geschichte der Preussischen Politik*, hvars första, till 1648 sig sträckande del behandlas å annat ställe i detta häfte.

Koser hörde till den tyska häfdaforskningens representativa män; den som skrifver dessa rader har ännu i minne det på en gång förbindliga och i god mening myndiga sätt, hvarpå han ledde förhandlingarna på den historiska kongressen i Berlin 1908.

Kosers vetenskapliga lifsgärning präglas af en sällsynt helgjutenhet. Född i Mark Brandenburg och med hela sin själ hängifven den preussiska staten och dess traditioner, har han kring dess historia samlat hela sin forskning. Utmärkande för Koser såsom historieskrifvare voro utomordentlig arbetskraft, omfattande och grundlig källforskning, skarp kritisk metod och en mindre vanlig förmåga af klar och väl afvägd framställning. En af hans minnestecknare (Otto Hintze) nämner honom med full rätt en stor lärd, som visserligen ej anvisat nya mål eller brutit nya banor, men hvilken såsom blott få hade gåfvan att fullfölja och fullända hvad andra påbörja och ändå icke var någon epigon utan en självständig ande af omutlig kritisk skärpa och samvetsgrannhet.

Koser var sedan 1898 ledamot af Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien.

— Den 4 jan. 1915 afled i Stockholm kapten Otto Bergström. Han var född i Stockholm den 5 dec. 1850, blef 1874 underlöjtnant och 1891 kapten i Upplands regemente, hvilket han tillhörde till sitt afskedstagande år 1904. Redan under sin militära tjänstgöringstid egnade han mycket intresse åt forskningsarbete och arkivverksamhet, såväl inom regementet, hvars historia han skildrade *Bidrag till K. Uplands regementes historia* (1882), som i krigsarkivet, där han 1883—87 var t. f. krigsarkivarie. En stor del af hans utgifna arbeten syssla med uppgifter inom den militära personhistoriens eller närgränsande områden: *K. invalidinrättningen på Ulriksdal* (1891), *Vadstena krigsmanshus* (1901), *Armérulla 1684* (1906) och *K. Hälsinge regementes chefer 1629—1909* (1909). Han utarbetade äfven *Systematisk innehållsöfversikt till K. Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift 1797—1896* (1897). Mest betydande är dock hans genealogiska verksamhet som Anreps fortsättare och komplettör. Efter att 18

ha publicerat sitt *Register till de af G. Anrep utgifna Svenska adelns ättartaflor* utgaf han tillsammans med F. U. Wrangel den dyra fortsättningen af det Anrepska verket: *Svenska adelns ättartaflor från år 1857* (2 delar, 1897—1900) med ett förträffligt register. Sista tiden af sin lefnad ägnade han till stor del åt det af riddarhuset honom gifna uppdraget att fullständiga *riddarhusgenealogierna*. För detta ändamål verkställde han bl. a. i stor utsträckning systematiska forskningar i kyrkoarkivmaterialet, hvilket från landsarkiven upplanades till riksarkivet för att där genomgås af honom; en mycket stor del af Svealandskapens samt Smålands kyrkoböcker hann han på det viset genomforska. För detta stora genealogiska arbete utgör hans bortgång en svårersättlig förlust. Hans betydande egna samlingar, innehållande värdefulla anteckningar äfven om ofrälse släkter, ha efter hans död förvärfvats af kungl. biblioteket.

(*H. B—n.*)

— Den 1 mars afled i Gefle förre adjunkten vid läroverket därstädes fil. doktor Claes Öhlander. Född 1847 promoverades han efter studier i Uppsala till fil. doktor 1898 och ägnade sig därefter åt lärarebanan. Hans gradualafhandling lämnade *Bidrag till kännedom om Ingermanlands historia och författning*; den behandlar tiden 1617—1645. Sina studier på detta område fullföljde han med en undersökning om *Den svenska kyrkoreformationen uti Ingermanland. Ett bidrag till svenska kyrkans historia åren 1617—1704* (1900). Utom en kort undersökning *Bidrag till de adliga privilegiernas historia 1611—1626* (1903) har han äfven utgifvit ett större arbete om *Det egentliga Sveriges försvar mot Danmark-Norge under Carl den X:s danska krig 1657—1660* (1, 2; 1905).

— Den 27 sept. 1914 afled professorn i antikens historia vid universitetet i München Robert von Pöhlmann. Född i Nürnberg 1852 blef han 1879 docent i historia i Erlangen, utnämndes 1884 till e. o. och 1886 till ordinarie professor i antik historia därsammastädes och förflyttades 1901 i samma egenskap till München. Ursprungligen ägnade sig P. åt medeltidshistorien och har på detta område utom några smärre undersökningar utgifvit ett arbete om *Die Wirtschaftspolitik der Florentiner Renaissance und das Prinzip der Verkehrsfreiheit* (1878). Senare öfvergick han till den antika historien och ägnade sig särskildt åt studiet af den sociala och ekonomiska utvecklingen under antiken. Inom detta område är hans hufvudverk *Geschichte des antiken Kommunismus und Sozialismus* (2 bd, 1893, 1901), ett betydande arbete, hvaraf P. 1912 utgaf en andra upplaga. I Müllers bekanta »Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft» har P. skrifvit en inom den akademiska undervisningen mycket använd *Grundriss der Griechischen Geschichte nebst Quellenkunde* (1 uppl. 1889, 4 uppl. 1904). Utom den 1895 utgifna essaysamlingen *Aus Altertum und Gegen-*

wart (2 uppl. 1910) märkes af P:s hand vidare en *Griechische Geschichte im 19. Jahrhundert* (1902). År 1906 utgaf han en ny upplaga (den tjugufjärde) af Roschers bekanta *Grundlage der Nationalökonomie.*

— Med Adolf Bachmann, född 1849, sedan 1885 professor i österrikisk historia vid universitetet i Prag, död i nov. 1914, bortgick en af samtidens främsta kännare af Böhmens historia. Hans båda hufvudarbeten äro *Deutsche Reichsgeschichte im Zeitalter Friedrichs III. und Maximilians I*, hvaraf tvenne band, behandlande tiden 1461—86, utkommo 1884—94, samt en i den Heeren-Ukertska samlingen ingående *Geschichte Böhmens*, hvaraf han hann publicera två band (1899—1903), som gå fram till 1526. B. har jemväl (1879) publicerat ett band *Urkunden und Aktenstücke zur oesterreichischen Geschichte im Zeitalter K. Friedrichs III. und K. Georgs von Böhmen (1440—71)*. Inom hans öfriga, mycket omfattande produktion märkes en *Lehrbuch der oesterreichischen Reichsgeschichte* (1895—96, ny uppl. 1904).

— I november förlidet år stupade i en ålder af 47 år professorn vid universitetet i Breslau Georg Friedrich Preuss, hvilken utvecklat en liflig forskareverksamhet inom 1600- och 1700-talets historia och särskildt behandla ämnen från det spanska tronföljdskriget. Hans hufvudverk är det förtjänstfulla, tyvärr ej fullbordade arbetet *Wilhelm III. von England und das Haus Wittelsbach im Zeitalter der Spanischen Erfolgefrage*, hvars första (och enda) band, behandlande tiden intill 1672, utkom 1904. Bland P:s talrika mindre arbeten märkes *Der Friede von Füssen* (1894), *Die preussische Mediation zwischen Bayern und Österreich 1704* (1898) samt *Verfassungsgeschichte der Spanischen Niederlande unter dem Kurfürsten Statthalter Max Emanuel von Bayern.*

— I Samtiden har den norske historikern Oscar Alb. Johnsen utgifvit sin installationsföreläsning rörande *Det norske kongedømme i unionstiden.* Denna epok fattas här i vidsträcktare mening, alltifrån 1319 till 1905. Orsaken till Norges nedgång under slutet af medeltiden anser Johnsen ej såsom Aschehoug ligga uti ekonomiska faktorer eller såsom Sars i de historiska förhållanden, som omöjliggjorde uppkomsten af en stark adel, utan i författningen öfver hufvud. Det norska nationella kungadömet hade ensamt burit upp den norska staten; när det föll, medförde det en slammelse af de offentliga funktionerna. Margareta offrade helt Norges intressen för Danmarks. I öfverenstämmelse med hvad Johnsen redan tidigare framhållit häfdas, att det norska folket ej så lätt fann sig i kungamaktens angrepp, som tidigare antagits. Kristian III:s regering betecknade en vändpunkt, en afgjord seger för unionskungadömet. Särskildt mellan bönderna och kungamakten var förhållandet godt. I de besvär, som dessa ingåfvo direkt till konungen, fann denne ett medel till kontroll öfver förvaltningen i Norge. Öfver hufvud fö

klarar Johnsen 1500-talsregenternas ökade intresse för Norge ej enbart ur de politiska förhållandena utan hänvisar till den starkt växande norska exporten, som genom tullarna gaf kronan stora inkomster. Betydelsen af Norges utveckling under Hannibal Sehesteds ståthållarskap betonas skarpt, och härvid bygger förf. på den uppfattning, som han framlagt i tidigare arbeten, såsom den i denna tidskrift på sin tid omnämnda studien »Hannibal Sehesteds Statholderskap 1642—1651». Ur norsk synpunkt beklagas, att det början de enväldet ej byggde vidare på den grundval, som lagts af Sehested, utan i sin ur många synpunkter helt naturliga centraliseringspolitik allt starkare häfdade uniformitetskrafvet. I anslutning till Koht framhålles enväldets för Norge gynsamma agrarpolitik under slutet af 1600- och början af 1700-talet. Först när det enväldiga kungadömet skjutits åt sidan af den danska administrationen, som i dess namn styrde staten, synes så småningom ett allmänt missnöje ha brutit fram i Norge, som till slut förde till 1814. I några korta reflektioner, mera politiskt än historiskt färgade, karakteriseras det svensk-norska unionskungadömets politik.

(*E. N.*)

— I Danske Magazin (R. 6, bd 2: 1) har arkivarien Knud Fabricius under titeln *Danmark i Aaret 1567. En Fuggersk Agents Indberetninger* utgifvit ett antal aktstycken från Münchenarkivet rörande en fuggersk agent, Wusenbencz' beskickning till Danmark. Wusenbencz' uppdrag var närmast af handelspolitisk art; hans memorial ha dock sitt kanske största värde i den intressanta kulturhistoriska skildring de gifva af förhållandena i Danmark. Till den tyska kretsen, särskildt till Daniel Rantzau, trädde Wusenbencz i nära förbindelse, och hans politiska uttalanden anses därför af Fabricius meddela dennes politiska uppfattning. Den danska adeln framställes såsom det maktägande ståndet. Om dess och särskildt Peder Oxes och Rantzaus ställning till kriget med Sverige har Wusenbencz en del underrättelser, som visa, att de ej voro så särskildt intresserade för kriget. Fabricius har för afsikt att i en tidskriftsuppsats utnyttja det nya materialet och kritiskt belysa detsamma, som af honom jämställes med Dançays bekanta relationer. I samma häfte meddelar doktor J. Lindbæk ett antal bref till Joh. Schefferus från danska lärde, däribland 7 från Thomas Bartholin och 12 från arkivarien Johan Moth. Brefven ha intresse genom den kunskap de gifva om förbindelser mellan de danska och svenska vetenskapsmännen på 1660- och 1670-talen. Äfven tvenne bref från svenskar hafva medtagits: ett bref 1659 från Kronborg af Johan Gyllenstierna och ett från syndikus i Göteborg Lars Broman, berörande »Krabbefejden». Professor Edvard Holm meddelar under titel *Nogle Aktstycker til Danmarks Udenrigspolitik i 1813* några handlingar beträffande furst Dolgorukis bekanta beskickning till Danmark 1813, hvilken af Karl Johan sågs med mycket missnöje, emedan han ett slag fruktade att af Alexander föras bakom ljuset. Af

de nu meddelade aktstyckena har kanske Blomes depesch af 13/25 nov. 1812 det största intresset genom referatet af det märkliga samtal, där kejsar Alexander föreslog tanken på ersättning åt Danmark för Norge och såsom sådan föreslog stora tyska områden. Hela resonemanget är ett typiskt uttryck för det fullständiga förakt för nationaliteternas rätt, som kort härefter skulle visa sig på Wienkongressen.

(*E. N.*)

— I Forschungen zur Brandenburgischen und preussischen Geschichte (bd 27) har Richard Krauel publicerat en studie *Die Beteiligung Preussens an der zweiten bewaffneten Neutralität vom dezember 1801.* Uppsatsen är byggd på material från Berlinarkive och diplomatiska depescher i Record office i London. Skandinaviska arbeten såsom Holms arbeten, Hugo Larsons »Sveriges deltagande i den väpnade neutraliteten 1800—1801» eller Boye »De væbnede neutralitetsforbund» synas vara förf. okända. Öfver uppkomsten af konflikten mellan Danmark och England och den häraf härledda mellan Ryssland och England lämnas en klar öfversikt. Förf. skildring af själfva tillkomsten af neutralitetsförbundet 1800 bjuder e på några nya synpunkter eller mera intresseväckande fakta. Af de deltagande staterna drog Preussen de största fördelarna. Det kunde ej ställa några krigsfartyg till försvar för sin handel, som därför skyddades af de förbundna, ehuru förslag framställdes, att Preussen skulle lämna bidrag till krigsskeppens underhåll. Af intresse är förf:s betonande af, att England ingalunda ville åstadkomma någon brytning med Preussen; det gjorde i slutet af 1800 ifriga försök att skaffa sig kunskap om Preussens planer. Hänsyn togs främst till det a bräck Preussen genom stängande af Elbe och Weser kunde tillfoga England. Embargoproklamationen i jan. 1801 mot de förbundnas skepp i engelska hamnar berörde ej Preussen. I parlamentet hade visade oppositionen vid sitt anfall på regeringen till att redan Fredrik häfdat principen fritt skepp fritt gods. Preussens tillträde till neutralitetsförbundet förklarar förf. af hänsyn till Ryssland. Le Coq beskickning till Petersburg i mars 1801 hade till syfte att vinna Ryss lands medgifvande till ockupation af Würzburg och Bamberg. T Hannovers besättande tvangs Preussen af Ryssland. I ett utfä dadt krigsmanifest motiverade den preussiska regeringen sin territoria politik med hänsyn till de neutralas handel. Efter det rysk-engelska fördraget i juni 1801 var Preussens ställning i Hannover betydligt försvårad, men fredspreliminärerna i okt. 1801 undanryckte farhågor för ett franskt besättande häraf. Försöket till åstadkommande af preussisk-engelsk handelstraktat 1801 strandade, ehuru Preussen uppgaf principen fritt skepp fritt gods.

(*E. N.*)

— Förut har i korthet omnämnts den ståtliga festskrift *Bibliografiska undersökningar tillägnade Claes Annerstedt*

ms sjuttiofemårsdag den 7 juni 1914 (Uppsala, Almqvist & Wiksell 1914; 265 sid.; pr. 40 kr.; flera af uppsatserna ha äfven förts i Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen.) Boken inledes, såsom sig bör, med en *Förteckning öfver bibliotekarien Claes Annerstedts utgifna skrifter*, utarbetad af G. Adde. Innehållet är för trigt mestadels af bibliotekshistorisk och bibliografisk karaktär, men ar här och hvar äfven rent historiskt intresse. Några af uppsatserna innehålla värdefulla undersökningar af särskilda bok- och handskriftssamlingars historia. Så berör I. Collijn i *Bibliotheca »Collegii societatis Jesu in Suetia»* den boksamling, som särskildt på Klosterlassos initiativ sammanfördes i det af Johan III i franciskanklostret å Gråmunkeholmen grundade kollegiet under de år på 1570—80-talen, då jesuiterna höllo till där. Med stöd af proveniensanteckningar i vissa volymer och af den finska historiska expeditionen i Rom meddelade handlingar har han lyckats uppvisa, hur böcker anskaffades för den jesuitiska missionen i Sverige icke blott här utan äfven från utlandet, särskildt från Löwen, där Laurentius förut varit verksam; delvis blefvo de sedan vid jesuiternas försvinnande från Sverige förda till Braunsberg och Riga, hvarifrån under Gustaf Adolfs krig åtskilliga af dem ännu en gång fingo göra resan till Norden. Slutligen meddelas en förteckning öfver de böcker, i hvilka ref. påträffat anteckningar med vittnesbörd om att de en gång tillhört »jesuitkollegiet» i Stockholm. — Ett litet bidrag af särskildt intresse för riksarkivet lämnar V. Gödels *Erik Sparre. Till historien om hans litterära samlingar.* Det behandlar de räfster, som tid efter annan från och med 1590 igångsattes mot Erik Sparre för återkräfvande af vissa af honom från kansliet uttagna handlingar, men som först efter hans afvikande ur landet 1597 buro frukt. Här är också aftryckt en af Erik Sparre ur minnet uppgjord förteckning öfver hans på hertig Karls befallning i Stockholm konfiskerade handlingar, en pendant till den i Historisk Tidskrift 1903, s. 277, tryckta listan öfver beslaget på Stegeborg. Beträffande de båda i riksarkivet och Uppsala universitetsbibliotek bevarade »Erik Sparres minnesböcker» meddelas enligt ett inventarium af Peder Månsson Utter, att de 1622 lämnats till denne af Axel Oxenstierna; denne hade i sin ordning mottagit dem från Messenius, och den tredje tredje volymen hade redan då saknats. — A. Grape redogör i sin uppsats *Om bröderna Salan och deras handskriftssamling* för den samling af särskildt fornnordiska manuskript, som sammanbragtes af de ifriga rudbeckianerna i den nämnda brödrakretsen, och som 1717 till stor del förvärfvades för Uppsala universitetsbibliotek, där sedermera äfven andra partier af samlingen på omvägar hamnat. — Om *Henrik Rantzaus bibliotek och dess öden* skrifvar O. Walde. Det ståtliga bibliotek, som den dansk-holsteinske statsmannen under senare delen af 1500-talet sammanfört på slottet Breitenburg, plundrades af de kejserliga trupperna 1627 och fördes möjligen delvis till Böhmen; det är ej uteslutet, att Alexander Erskein efter Prags stormning 1648 förenade en del däraf med sin boksamling, hvil-

ken sedermera omkring 1683 försåldes i Bremen. De fragment i Rantzaus bibliotek, som förf. anträffat i våra bibliotek, mestadels är komna ur Magnus Gabriel de la Gardies samlingar, kunna däremot icke spåras till Prag. — En annan grupp af uppsatser redogör för tillkomsten och innehållet af vissa särskilda samlingar inom våra offentliga bibliotek. Dit höra E. W. Dahlgrens af präktiga reproduktioner prydda redogörelse för *Gamla tyska kartor i Kungl. biblioteket* med en äfven för historici nyttig, af litteraturhänvisningar späckad inledning om tysk kartografi under 1500-talet, och G. Ekholms likaledes vackert illustrerade meddelanden om *Upsala universitets biblioteks gravyrsamling*. Af alldeles särskildt gagn för den historiska forskningen är E. Lewenhaupts öfversikt af *Upsala universitetsbiblioteks brefsamlingar* med kortfattade anmärkningar om deras proveniens — en biprodukt till hans stora arbete med den detaljerade, efter brefskrifvarnes namn uppställda katalog öfver universitetsbibliotekets samling af enskilda bref, hvilken enligt en i förbigående meddelad uppgift föreligger utskrifven i 18,000 blad och, såsom löftesrikt tillägges, »f. n. slutarbetas för eventuell tryckning». — Af rent bibliografisk natur äro A. Anderssons förteckning öfver manualer och dylik litteratur, kallad *Bibeln i 1600-talets andaktsböcker*, och A. Nelsons *Ett bidrag till Olaus Magnus' bibliografi*. G. Rudbecks *En återfunnen släkttafla från 1500-talets slut* behandlar de sannolikt af Erik Jöransson Tegel 1599 eller 1600 tryckta stamtaflor öfver Vasarne, Sturarne m. fl. släkter, hvaraf han anträffat ett exemplar inbundet i en handskrift i Uppsalabiblioteket. Öfverbibliotekarien vid det Kongelige Bibliothek i Köpenhamn H. O. Lange har med stöd af en i hans institution befintlig samling gamla holländska bokauktionskataloger lämnat en skildring af *De hollandske Bogauktioner i deres første halve Aarhundrede* (d. v. s. ungefärligen 1600-talets förre hälft). Bibliografiska ämnen af aktuell karaktär beröras i O. Lundbergs anmärkningar om *Ortnamnsbibliografi* och O. Wieselgrens *Några anteckningar om våra dagars folklitteratur*, tangerande en bokfråga af så ultramodernt slag som kampen mot kolportageromanerna. — På gränsområdet mellan de bibliografiska och kyrkohistoriska vetenskaperna ligger H. Lundströms med kommentar försedda aftryck af *Det äldsta tryckta svenska synodalcirkuläret* från 1513; aktstycket, som anträffats såsom försättsblad i en gammal volym tillhörig Tibble annexförsamling i ärkestiftet, är tre år äldre än det första i förf:s »Svenska synodalakter» återgifna cirkuläret. — Såsom »ett stycke svenskt lärdomshistoria» ger A. Carlsson ett meddelande om *En supplik af Gjörwell 1...* gällande dennes »ovanligt tröga lycka» inom Kungl. biblioteket, ... de för svenska lärdes trånga villkor karaktäristiska meningsutbyte som däraf framkallades i kanslikollegium. — Återstår slutligen bidrag, som ur speciellt historisk synpunkt tilldrager sig mesta uppmärksamheten, J. A. Almquists utredning om *Fögderiindelningen i Sverige 1540—1628 och Kammararkivets landskapshandlingar*

Man får i den detaljerade, med karta och fogdelängder försedda öfversikt öfver fögderiindelningen i Uppland under ifrågavarande tid, som ingår i uppsatsen, ett godt prof på de värdefulla tillskott till vår administrativa historia, som stå att vinna af den inom riksarkivet — såsom i föregående häfte är nämndt — igångsatta undersökningen af 1500-talets fögderier. Uppsatsen är emellertid, som redan framgår af titeln, ej af uteslutande förvaltningshistorisk karaktär; den äger också en praktisk arkivorganisatorisk spets, väl värd att observera. Det material, som förf. rör sig med, är »landskapens handlingar» i kammararkivet — de olika fogdarnes årligen inlämnade räkenskaper — och särskildt deras sannolikt i början af 1600-talet upplagda, hittills för ändamål af denna art oanvända, men synnerligen gifvande register jämte de samtida länsregistren för vissa år under 1500-talet. Frågan om behandlingen af landskapshandlingarna har blifvit aktuell genom det i samband med Collijns bekanta undersökning af pergamentsomslagen i kammararkivet — af hvilka nära 8,000, d. v. s. öfver hälften, anträffats just bland dessa handlingar — uppkomna förslaget att efter frånskiljande af omslagen verkställa ombindning af handlingarna, af sparsamhetsskäl i form af sammanbindning. Förf. påyrkar nu först och främst en anordning af de nämnda räkenskaperna, så att i st. f. deras ännu bevarade ursprungliga fördelning efter år och landskap (utan närmare inbördes ordning) skulle sättas ett sammanförande efter fögderier med ledning af den nu pågående undersökningens resultat. Förslaget, för hvilket starka skäl tala, förtjänar naturligtvis ett noggrannt öfvervägande, innan det realiseras; så långt bör emellertid hvar och en, som förstår hvilka forskningsintressen som här stå på spel, utan vidare kunna instämma med förf., att på inga villkor någon sammanbindning må få ske efter nu inom kammararkivet tillämpade fördelningsprinciper, hvilka låta enstaka nummer af serier sådana som den ifrågavarande stanna inom i nyare tid upplagda ämnesgrupper eller i specialsamlingar af för dem främmande karaktär.

(*H. B—n.*)

— Det femte bandet af *Studier i nordisk filologi*, utg. genom H. Pipping, är tillägnadt Adolf Noreen på hans sextioårsdag af Svenska litteratursällskapet i Finland. Utgifvaren har här fortsatt sina värdefulla studier öfver *Fornsvenskt lagspråk*. Ett bidrag af Birger Nerman handlar *Om Adilsstrofens äkthet och upprepning inom Ynglingatal*, hvari göres gällande, att det ursprungliga Ynglingatal varit mera fritt från upprepningar än det föreliggande och att Adilsstrofen, sedan den ursprungliga formen glömts, varit föremål för senare restitution. Af historiskt intresse är vidare T. E. Karstens uppsats *Harjavalta och Raitio »fjärdingar» i Satakunta samt det svenska ordet härad*. Å detta ords ursprung ansluter sig här författaren och ansluter sig härvid helt till den af S. Lönnberg framställda meningen, enligt hvilken ordet är ett kollektivum, afseende en krigarskara, en hop af människor, senare det af

dessa bebodda området, alltså liktydigt med bygd, hvilket ord seda upptagits i judiciell bemärkelse. Förra leden i fornsvenska *hæraþ* återfinner Karsten i finska *Harja-* och senare leden i *Raitio*, bäg i urnordisk språkskick. I tidskriften *Namn och bygd*, Årg. 1913, har vidare Tunberg publicerat en uppsats *Till ordet härads etymologi*, som utgör en bl. a. med anledning af Karstens uppsa gentemot Kock företagen utredning af samma fråga.

(*O. Lbg.*)

— Fil. lic. Olof Palme har såsom n:o 1 af en publikati benämnd »Källor till Sigtuna stads och Sigtunabygdens historia utg vit *Sigtuna stads privilegier* (eget förlag, tryckt i Uppsala 191 XIV + 104 s.; pr. 4 kr.). Där finnas upptagna »alla sådana kun liga bref och resolutioner, som åt staden eller någon dess myndigh eller inrättning medgifvit en rättighet eller förmån eller berört någ tidigare medgifven sådan». Utgifvarens kända samvetsgrannhet o spårsinne utgöra en borgen för att samlingen ur den valda synpun ten är såvidt möjligt fullständig. Fyndorterna ha framför allt va riksarkivets registraturserier samt Sigtuna stads (numera till stör delen i Uppsala landsarkiv förvarade) arkiv; af särskildt intresse bla dess samlingar är borgmästaren Anders Erikssons 1664 skrifna köp bok, upptagande stadens då kända privilegie- och donationsbref e Såsom bihang meddelas några från andra håll än K. M:t utgån handlingar af med de förut nämnda likartad natur. Äldst är bref bland dessa, utfärdadt 1421, rörande torgdag i Sigtuna: kun brefven omfatta tiden 1499—1781. För såväl stadens öden s den svenska kulturhistorien äro där belysande drag att finna — Mälarstädernas borgare ännu under senare hälften af 1600-talet drefvo strömmingsfiske ända borta vid Norrlands och Finlands kust är t. ex. måhända icke allmänt bekant. — Utgifningsföretaget b tjäna andra, äfven större städer än Sigtuna till ett nyttigt föredö

(*H. B—n.*)

— Under titeln *Svenska hoffester* (Stockholm, Brobergs tryck har herr Johan Grönstedt utgifvit några skrifter med ämnen f drottning Kristinas tid. Det första häftet (1911, 196 s.; pr. kr. 3 behandlar »Baletter, idyller, kostymbaler, spektakler och upp uppförda vid drottning Christinas hof åren 1638—1654», det an (1912, 108 s.) »Grefve Magnus Gabriel De la Gardies ambassad Frankrike år 1646», hvarjämte som separattryck ur ett outg tredje häfte utkommit *Konung Gustaf II Adolfs död och begängelse* (1912, 131 s.). Förf:s afsikt synes egentligen ej v att bringa något nytt, liksom han icke heller försökt sig på na kritisk genomarbetning af det ur en vidlyftig litteratur hämt stoffet. Den som är road af det specifikt »kulturhistoriska» emellertid där finna ett rikhaltigt, om ock rätt enahanda och t ligen lösligt sammanställdt material belysande vissa sidor af »s

och lefnadssätt» under Kristinas regering. Utstyrseln är sympatiskt fri från stora anspråk; däremot ökas skrifternas värde genom en del reproduktioner af samtida bilder.

(*H. B—n.*)

— Ehuru fastare byggd och stödd på mera självständiga forskningar än de Grönstedtska böckerna, ligger dock F. U. Wrangels *Rikskansleren Axel Oxenstiernas resa till och i Frankrike 1635* (Stockholm, Norstedt 1913, 242 s.; pr. häftad kr. 7) egentligen inom samma intressesfär som dessa. Arbetet äger värde såsom en på vidsträckta och ingående studier grundad, rikt och ypperligt illustrerad skildring af de typiska förhållandena under en resa i Frankrike på Richelieus tid och af de orter, som berördes af Axel Oxenstierna under hans färd genom landet. Några betydande nya bidrag till kännedomen om de diplomatiska förhandlingarna under resan och dess politiska följder ser sig förf. däremot icke i tillfälle att gifva. Hufvudkällan för framställningen af självfva resan är Axel Oxenstiernas (bland de på Tidö kvarvarande enskilda Oxenstiernska arkivalierna förvarade) utgiftsbok från hans vistelse i utlandet på 1630-talet, och de upplysningar, som därur stå att vinna, gälla naturligtvis i främsta rummet sådant som reseutrustning, lefnadskostnader, löner och drickspengar. Vidkommande del af utgiftsboken är också ordagrant aftryckt; det är naturligtvis bra att ha den publicerad, men som den upptager föga mindre än volymens hälfva omfång (106 sidor), torde den hos en och annan läsare bidraga till intrycket af att arbetets innehåll ej är fullt så gifvande som han af dess yttre kanske väntat.

(*H. B—n.*)

— Till de lyckligtvis ganska många dagböcker från den karolinska tiden, som under de senaste åren kommit i dagen, har nyligen genom bibliotekarien S. E. Brings försorg lagts ännu en, af Carl von Roland. Roland deltog i Carl XII:s krig 1705—1716, men hans anteckningar börja först vid Poltava. Detta är gifvet en stor förlust, ty Roland var tydligen en begåfvad karl och god iakttagare, och hans sätt att berätta är synnerligen underhållande. Skildringen af fångenskapen i Ryssland är visserligen på ett sätt tämligen lik andra, nämligen hvad ryssarnas trakasserier och dåliga behandling af svenskarne angår, men Roland var af annat lynne än de flesta af dem, hvilkas dagböcker förut äro kända, och uppträdde på helt annat sätt än de. Han utgick tydligen från satsen, att man måste tjuta med vargarna, och med stor fyndighet och en oförskämdhet, som slog t. o. m. ryssarna med häpnad, lyckades han reda sig ur alla de ganska farliga situationer, hvari hans förakt för de ryska förordningarna och ämbetsmännens order bragte honom. Det är ju möjligt, att han breder på färgerna något för starkt, men i hufvudsak gör hans berättelse ett trovärdigt intryck. Oförskräckt och snarrådig som han var lyckades han ganska snart få ett tillfälle att rymma, och

med orubblig sinnesnärvaro undvek han alla faror, som hotade hono på vägen mellan Moskva och Arkangelsk och kom där ombord p ett fartyg, som gick till Livorno. Efter ytterligare en del äventy kom han på sommaren 1715 fram till Stralsund, där Carl XII var s intresserad af hans berättelse om sina äfventyr, att han till och me glömde gudstjänsten. Sårad vid Stresow, blef Roland, när han försökt ta sig hem till Sverige, tillfångatagen af danskarna men lyckades rymm äfven ur den danska fångenskapen. Med hans lyckliga hemkom till Sverige mot slutet af 1716 sluta anteckningarna. — Få om en någon af skildringarna från den karolinska tiden torde för den stor allmänheten erbjuda en så underhållande läsning som Rolands bio grafi, men äfven för den vetenskapliga forskningen innehaller de ganska viktiga upplysningar, såsom t. ex. om händelserna vid Pere volotschna, om tillståndet i Ryssland o. s. v. Äfven en hel del bio grafiska uppgifter kunna hämtas ur den, och deras tillgodogörande underlättas af det omsorgsfullt utarbetade personregistret. Boke har äfven af utg. försetts med synnerligen upplysande och välbehö liga anmärkningar.

Bokens främsta värde ligger dock kanske däri, att man i de lär känna en typ, som säkerligen ej var så sällsynt inom den kar linska armén särskildt i de värfvade regementena, soldaten med viss anstrykning af äfventyrare, som med den oförskräckthet, so var en regel hos karolinerna, förenade en fyndighet, som ej af n got bragtes i förlägenhet, som förstod att reda sig äfven i mest förtviflade situationer men som icke heller var så noga medlen.

(*P. S.*)

— En kulturhistorisk skildring *Malmöhus län år 18* (Stockholm, Norstedt 1914; 96 s.; pr. kr. 2,50) har offentliggjorts f. d. öfverståthållaren Robert Dickson. Arbetet hvilar på såväl try som otryckt material, bland det senare t. ex. länstyrelsens konce uppgifterna till 1800 års viktiga taxering till förmögenhetsafgift bouppteckningar o s. v. Efter en inledning, där förf. jämför Malmö läns nuvarande ställning inom riket med den, som det intog 1800, finner, att den högst betydligt stärkts, redogöres för befolkning fördelning inom länet, som 1800 var betydligt jämnare än sena Skildringen af förvaltningen bjuder, särskilt vid redogörelsen generalguvernörsämbetets ställning i förhållande till landshöfdin ämbetet, åtskilligt af intresse, ehuru någon fullständig utredn häraf naturligen ej kunnat gifvas. Redogörelsen för de inveckl mynt- och prisförhållandena är klar och sakrik. Kapitlen lefnadssättet och jordbruket äro de vidlyftigaste; det senare otvifvelaktigt värdefullast genom den intressanta skildringen byalagen, redogörelsen för böndernas ställning, särskilt frälseb dernas, och för enskiftets tillkomst och snabba genomförande. T intresse för enskiftet var lifligt, och dess revolutionerande betydelse Skånes utveckling insåg han klart. Däremot mötte det naturli

svårigheter att öfvertyga bönderna om det nya systemets ändamålsenlighet. För de olika ståndens ställning lämnas en kortfattad öfversikt, däri bl. a. meddelas en redogörelse för fideikommissen och deras ägare år 1800. Skildringen af städerna är väl knapphändig. Några biografiska notiser om länets styrande män 1800 afsluta det lärlästa arbetet.

(*E. N.*)

— Ett intressant pedagogiskt arbete föreligger i rektor Karl Nordlunds *Översikt av de svenska gymnasiernas historia intill år 1820 med särskild hänsyn till linjedelningsproblemet* (Stockholm 1914, 58 s.). Författaren bygger sin framställning hufvudsakligen på det material, som framdragits af andra forskare, främst Hernlund; endast på enskilda punkter, såsom vid skildringen af kritiken af 1760 års förslag till skolordning och förarbetena till 1807 års skolstadga, hvilar arbetet på arkivaliskt material. Gymnasiernas uppkomst och utveckling intill 1724 skildras klart och åskådligt liksom de förslag, som under 1600-talet framlades till särskilda ämbetsmannaskolor. Af särskildt intresse ur ämnesgrupperingens synpunkt finner författaren det undervisningsprogram vara, som framlades af Laurelius i hans kyrkolagsförslag. Bland de olika projekten under frihetstidens af utilitaristiska strömningar präglade skolpolitik uppmärksammas särskildt ett memorial 1761 af Västeråskonsistoriet, som tänkte sig en påbyggnad på trivialskolan vid sidan eller snarare inom gymnasiet. Olika ämneskombinationer föreslogos även af Anders Schönberg i ett märkligt »Utkast om det allmänna uppfostringsverket», där klart framhölls, att skolorna borde ge undervisning för skilda yrken. Under slutet af 1700-talet framställdes allt starkare yrkandet på skolor, som kunde åt större samhällslager ge medborgerlig bildning. Bland de skolprogram, som framlades i denna anda, framhålles särskilt Murbergs förslag till ett Lyceum Gustavo-Adolphinum, som innehöll det första i detalj utarbetade förslag till ett gymnasium fördeladt på olika linjer. Redogörelsen för tillkomsten af 1807 och 1820 års skolordningar och om striderna mellan den lärda skolans och borgarskolans anhängare innehåller äfven mycket af intresse. Öfverhufvud visar Nordlunds arbete, att ...ande uppgifter fortfarande föreligga inom den svenska skolhistorien.

(*E. N.*)

— I *Norrländskt skolliv* (Stockholm, Norstedt 1914; 173 s.; pr. 2,25 kr.) lämnar Johan Nordlander intressanta kulturhistoriska skildringar rörande Piteå skola under 1600-talet och dess lärare. Offersamhetsandan i Piteå synes ha varit utomordentligt stark: stadens räkenskapsböcker utgöra författarens hufvudkälla — onekligen rätt oväntadt att de skulle bjuda så mycket uppgifter för skolhistoriska skildringar. Efter en redogörelse för skolans tillkomst 1627 få år efter stadens grundläggning och dess utveckling till den för både den och

staden ödesdigra eldsvådan 1666 öfvergår förf. till att i en rad ka
pitel behandla skolans inspektorer och lärare, lärjungarnas ställnin
m. m. under 1600-talets sista decennier. Hufvudpersonen i boke
är rektor Nils Norman, af hvilkens ytterst egenkära och stridslysta
temperament man får en dråplig skildring. Norman var därtill, so
det tydligen befanns vid biskopsvisitation 1683, skäligen oduglig bå
som ledare för skolan och som lärare, hvarför han äfven suspend
rades från sin tjänst. Genom förf:s omständliga refererande af (
många tvisterna får läsaren en åskådlig bild af de många hetlefra
personerna liksom af hela den rätt låga kulturståndpunkten i d
norrländska staden under 1600-talet. För källmaterialets ensidigh
har förf. ej varit blind. — I Pedagogisk tidskrift 1914 har för
under titel *Ytterligare om Södertälje skola* publicerat en rad a
teckningar, hufvudsakligen hämtade ur domböcker, såsom ett tillä
till N. Holms »Den gamla Täljeskolan.

(*E. N.*)

— Den sista större uppgift, som den berömde tyske historike
Reinhold Koser ställde för sig och som i viss mån skulle ge
sammanfattning af hela hans verk, var att lämna en öfversikt af d
brandenburgsk-preussiska historien. Af detta verk *Geschichte d
brandenburgisch-preussischen Politik* utkom 1913 första bandet, so
förde framställningen fram till westfaliska freden 1648 (Stuttgart Cot
508 s.). Arbetet afsåg, hvilket titeln angaf, att bilda ett motstyc
fastän i betydligt mindre skala, till Droysens kända verk. I mots
till denna sin föregångare afsåg Koser endast att skildra, huru fi
starna eller deras statsmän fattat statens och sina egna uppgift
Han afsåg ej att skrifva en preussisk historia grundad på direk
arkivstudier utan att på grundval af egna och andras undersöknin
och de stora urkundspublikationerna gifva en kortfattad öfversikt
väsentligen utrikespolitiken. Arbetet vänder sig ej blott till fackhis
rikerna utan till den bildade allmänheten, och särskildt önska
förf., att hans framställning skulle vinna beaktande hos den ty
politikens ledare. Efter en kortfattad öfversikt af den askanis
staten skildras de första hohenzollrarnas politik. Af Albrecht Achi
gifves genom åtskilliga citat af hans rikhaltiga brefväxling en li
bild. Furstarnas territorialpolitik, huru de på alla sätt sökte
vidga sina besittningar, intager ett afsevärdt rum. Koser ser i k
fursten Fredrik II:s baltiska politik, hans försök att genomdrifva s
anspråk på hertigdömet Stettin, ett uttryck för en medveten sträf
att underlägga sig hela det pommerska kustområdet. De brand
burgska kurfurstarna sökte alltså redan under 1400-talet nå result
som senare ej ens den store kurfursten kunde vinna. Redan Joachi
synes ha insett faran för Brandenburg, om Rysslands maktställn
ökades; polacken vore en bättre granne än ryssen förklarade h
till sin frände i Königsberg. Det hohenzollerska furstehuset in
under 1500-talets första decennier en lysande ställning. Tvänne k
furstevärdigheter, Brandenburg och Mainz, innehade ätten, och d

jämte funnos hohenzollerska furstar i Schlesien, Preussen och Franken. Någon gemensam politik förde dock ej dessa olika grenar af släkten. Vid kejsarvalet 1519 kunde ej ens de kurfurstliga bröderna Joachim och Albrecht enas om samma kandidat; Albrecht vanns tidigt för den habsburgska kandidaten, under det att Joachim först i sista stund gaf efter, hvilket naturligen vållade, att Karl V ej tog hänsyn till den brandenburgske kurfursten. Af intresse är Kosers framställning af orsakerna till Johan Sigismunds öfvergång (1613) till kalvinismen. I motsats till t. ex. Ranke, som sammanställde den med det utrikespolitiska närmandet till Pfalz och Nederländerna, framhåller Koser, att holländarna i hvarje fall hade stort intresse af att stödja Brandenburg i den jülichska frågan. Religionsväxlingen förklaras uteslutande af Johan Sigismunds personliga öfvertygelse, och den tillskrifves ej någon större betydelse utom för så vitt, att den medförde en religiös toleranspolitik. Den betecknar ej en inledning till en kraftigare politik, var alltså ej, som t. ex. Hintze (»Geist und Epochen der preussischen Geschichte» i Historische und politische Aufsätze I) framhållit, af ofantlig betydelse. Ur svensk historisk synpunkt har kapitlet »Georg Wilhelm in schwedischer Gefolgschaft 1631—1635» det största intresset. Gustaf Adolfs planer skildras i anslutning till Kretzschmars bekanta arbete. B. Boëthius uppsats i Hist. tidskr. 1908 liksom hans undersökning »Svenskarna i de nedersachsiska och westfaliska kustländerna» synes Koser ej känna till. Förhandlingarna mellan Gustaf Adolf och Georg Wilhelm i maj 1631 strandade på det svenska anspråket på den pommerska kusten. I fördraget i juni 1631, som endast erhöll militär innebörd, ser Koser en framgång för Georg Wilhelm, som lyckats undgå ett svenskt direktorium. Gustaf Adolfs politik fullföljdes af Axel Oxenstierna, som vid sitt besök i Berlin jan. 1633 lyckades förmå Brandenburg att uppge den politik, det drifvit under Leipzig-konventets tid. Förkastandet af det förslag till fredstraktat, som den svenske rikskansleren framställde i augusti 1635 till Sachsen, då Sverige ställde i utsikt utrymmandet af Pommern vid freden, bedömes af Koser såsom uttryck af »verhängnisvolle Verblendung». Fredslutet med kejsaren och traktaten i sept. 1635, då Brandenburg inrymde åt Sachsen de viktiga Havelpassen, tecknas såsom ett öfveriladt steg och förklaras genom hänvisning till den brandenburgske ministern Schwartzenbergs inflytande och dennes personliga intressen. Med ett kapitel »Die Anfänge des grossen Kurfürsten» slutar Kosers verk. Man kan endast beklaga, att ej Fredrik II:s frejdade historieskrifvare hann fullfölja sitt arbete åtminstone öfver 1600-talet. Kosers omdömen om den store kurfurstens politik, djupare motiverade ur brandenburgsk synpunkt än i hans bekanta »Staat und Gesellschaft zur Höhezeit des Absolutismus» (i Kultur der Gegenwart), skulle säkerligen varit synnerligen värdefulla. För 1800-talet bjuda de uppsatser han skref om Stein och Hardenberg, marsrevolutionen m. m. åtminstone en möjlighet att tänka sig, huru han uppfattade utvecklingen i stort.

(*E. N.*)

— Få om ens något problem inom den nyaste historiens område ha lifligare fängslat forskningens intresse än frågan om det fransk-tyska krigets ursprung och särskildt den om Bismarcks andel i dessa händelser. Den gaf redan under de närmaste åren efter kriget upphof till en rad afslöjanden i apologetiskt syfte från några af protagonisterna särskildt på den franska sidan (Gramont, Benedetti, Beust). Och alltsedan Sybel i sista bandet af sitt berömda verk om tyska rikets grundläggning gaf så att säga Bismarcks egen version af händelseförloppet, har så godt som hvarje år bragt nya urkundspublikationer och undersökningar af skiftande omfång och betydelse — det stora autobiografiska verket em konung Carol af Rumänien, Bismarcks »Gedanken und Erinnerungen», Keudells memoarer biografien öfver Heinrich Abeken, Zingelers lefnadsteckning öfver furst Karl Anton af Hohenzollern och nu senast Olliviers stora apologia pro vita sua, därtill monografiska undersökningar och allmänna framställningar af Delbrück, Marx, Hesselbarth, Rathlef Rothan, Sorel, De la Gorce, Léonardon, Palat, för att n nämna några af de mest kända och betydande.

Bland de tyska forskare, som på de sista åren särskildt sysselsat sig med hithörande problem, intager Richard Fester ett särskildt framstående rum. Redan 1909 publicerade han i »Deutsche Rundschau en uppsats med titel *Bismarck und die Hohenzollernsche Thronkandidatur in Spanien*, hvari för första gången försöktes en systematisk sammanställning och kritisk värdesättning af det dittills tillgängliga källmaterialet i denna fråga. År 1913 utgaf han i den t Brandenburg och Seeliger redigerade »Quellensamlung zur deutschen Geschichte» en samling *Briefe, Aktenstücke und Regesten zur Geschichte der Hohenzollernschen Thronkandidatur in Spanien* (2 bd; Leipzig & Berlin, B. G. Teubner; VI + 164; IV + 210 sid pr. 5 mark), hvilken i aftryck eller utdrag bringar praktiskt taget allt material i frågan, äfven det viktigaste af tidningarnas uttalanden Samtidigt utsände Fester äfven en undersökning i ämnet *Neue Beiträge zur Geschichte der Hohenzollernschen Thronkandidatur in Spanien* (Leipzig, B. G. Teubner 1913; V + 194 sid.; pr. 5 mark hvaraf vissa partier redan tidigare (1912) publicerats i »Historische Vierteljahrschrift». Denna studie har betydelse framför allt i tvenne hänseenden: den indrager för första gången systematiskt i diskussionen spanskt och portugisiskt material samt i möjligaste mån d viktigaste tidningsmaterialet, och i motsats mot tidigare forskare, so hufvudsakligen sett problemet ur synpunkten af Bismarcks roll, söker Fester insätta affären i dess spanska och allmäneuropeiska sammanhang. I sådant afseende kan hans undersökning med rätta kallas banbrytande. En kritisk siktning af materialet visar, att tronkandidaturen varit en inre spansk angelägenhet i vida högre grad än m förut ansett, att Bismarck icke för egna politiska syften varit initiativtagaren eller ens den främste tillskyndaren, om han än und dess sista skede lifligt arbetat för densamma, och att den hitti så misstrodda framställning af saken han lämnat i sina »Gedank

und Erinnerungen» i viktiga punkter kommer sanningen betydligt närmare än man varit benägen att antaga.

I 1914 års årgång af »Deutsche Rundschau» har nu senast Fester i en serie undersökningar behandlat den allmänna förhistorien till 1870 års krig och därefter i öfverarbetad och något utvidgad form sammanfört dessa studier i en liten volym med titeln *Die Genesis der Emser Depesche* (Berlin, Gebrüder Paetel 1915; IX + 240 sid.; pr. 5 mark). Äfven i detta arbete har förf. i främsta rummet afsett ett röjningsarbete i den yppiga legendbildningen, ett ur en kritisk genomarbetning af källmaterialet framgånget fastställande af »wie es eigentlich gewesen». I främsta rummet har det gällt att rent kronologiskt fastställa, hur de handlandes viljeyttringar i samtal, bref eller telegram gripit i hvarandra och skapat eller påverkat händelsernas utveckling. I detta författarens granskningsarbete spelas egendomligt — eller naturligt — nog en hufvudroll af en ur julihäftet af den ännu bekanta Hendschelska kommunikationstabellen vunnen insikt i tidens kommunikationsförhållanden.

Genom ett energiskt tillämpande af denna kritiska metod å det tillgängliga materialet har förf. vunnit en rad resultat af stort intresse, af hvilka några måste betraktas såsom verkliga vinningar för forskningen. Han klargör sålunda, hur fullständigt den Bismarckska diplomatiens cirklar rubbades därigenom att på grund af en felchiffrering af ett telegram till Prim från »kungamakaren» Salazar cortes ajournerades och kungavalet uppsköts. Han gör gällande — i hvilken punkt hans uppfattning dock ej fått stå oemotsagd — att sedan planen genom indiskretioner från spansk sida blifvit i förtid röjd, den preussiska regeringen redan så tidigt som den 5 juli genom ett cirkulär till beskickningarna uppgifvit kandidaturen. Han uppvisar, att tanken att förhandla direkt med konung Wilhelm i Ems förmodligen hade sitt upphof från ett obetänksamt löfte af preussiska sändebudet Werther, afgifvet vid ett afskedsbesök hos Gramont, att söka förmå konungen att uppfordra sin frände att träda tillbaka. Benedettis beskickning till Ems är endast ett fullföljande af denna tanke. Fester understryker vidare, att såväl den olycksdigra kammarförklaringen af den 6 juli som det ännu betänkligare garantikrafvet tre dagar senare ha sin förklaring i inre franska förhållanden, i fruktan för den folkstämning, som Gramont alltifrån början medverkat till att väcka till lif. I drottning Augustas direkta inflytande vill förf. söka förklaringen till att konungen öfverhufvud inlåter sig på och fullföljer förhandlingarna med Benedetti under Emsdagarna. Vidare påvisas, att Leopolds tillbakaträdande var en följd af den från Wilhelms sida med alltmera stegrad energi bedrifna påtryckning, som kulminerade i öfverste Stranz' beskickning till Sigmaringen den 12 juli. Orsaken till att Gramont ej nöjde sig med Leopolds afsägelse finner Fester däri, att man den 6 juli öppnat bataljen med att häntända sig till Spanien och Preussen och då ej ansett sig kunna finna nöje i att blott få ett svar från Sigmaringen. Hvad själfva den beryktade Emsdepeschen angår, finner Fester dess betydelse icke i den

form den genom Bismarcks utredigering fick utan i själfva offentliggörandet, som blef paraden mot det hugg, som Gramont genom sin kammarförklaring och genom sina fordringar på framtidsgarantier riktat mot Preussen. Upphofvet till detta schackdrag, som ju blef för händelserna afgörande, vill förf. finna hos Abeken, som lyckats vinna konung Wilhelm därför genom ett skickligt utnyttjande af hans förargelse öfver Gramonts (genom Werther!) framställda förslag, att han skulle till Napoleon III skrifva ett ursäktande eller åtminstone öfverslätande bref i tronföljdsaffären. Härofvan ha blott kunnat utplockas några af Festers sammanställningar och synpunkter, hvilka synts vara af ett alldeles särskildt intresse. Man finner kanske ej nya eller slående synpunkter på eller öfverblickar öfver Emshändelsernas världshistoriska sammanhang och betydelse. Förf. har inskränkt sig till att genom en kritisk källanalys fastställa själfva händelseförloppet. Däri ligger den lilla bokens begränsning men också dess styrka, och generellt kan sägas, att den utgör ett viktigt tillskott till den vidlyftiga litteraturen i ämnet.

Runebergs teckning af Gustaf IV Adolf i dikten »Konungen».

AF

ANDERS GRADE.

1.

För det stora flertalet af Sveriges bildade allmänhet har konung Gustaf IV Adolf länge framstått såsom ej fullt tillräknelig. Generationer af skolungdom ha hos Odhner och Hildebrand inhämtat, att »han tidtals röjde en ej fullt normal sinnesförfattning», att hans åtgärder slutligen blefvo »allt vanvettigare» o. s. v. Visserligen hafva de båda läroboksförfattarne besparat sig mödan att anföra några direkta exempel på galenskapen, men man kan vara alldeles viss därom, att ej ens den vetgirigaste lärjunge i sina tankar riktat till dem en förebrående fråga med anledning af denna underlåtenhet. Intet af de mångfaldiga påståenden, som i den historiska läroboken möta de unga, torde villigare hafva anammats i deras sinnen. »Ja visst», tänker ynglingen, »alldeles riktigt, detta stämmer ju till punkt och pricka med skildringen af 'Konungen' i 'Fänrik Stål', som vi läste i fjärde klassen! Något galnare kan man väl ändå ej tänka sig, än att Gustaf IV Adolf i en dagorder lät meddela den tillbakaträngda finska hären, att han i 'nåder klädt sig i Carl den tolftes skrud', förhoppandes, att detta teaterupptåg skulle åstadkomma en vändning i kriget. Arma finska här, hvartill tjänade all din tapperhet, när dina öden bestämdes af en spritt galen människa!»

Man kan vara alldeles öfvertygad därom, att några tvifvel beträffande »sägnens» innehåll icke väckts hos gossen af hans lärare i modersmålet. Tvärtom! Med stöd af en

rättvisligen högt skattad och flitigt använd kommentar.[1] har denne säkerligen ej försummat framhålla, att »den skildrade scenen icke blott är ett foster af skaldens fantasi», utan att »till grund för denna sägen legat en liknande händelse, som Johan af Wingård omtalar i sina Minnen från Pommerska kriget».

Ja, den verkligt nitiske pedagogen, som städse ställer sig till efterrättelse läroverksstadgans metodiska anvisning »att vinnlägga sig om att gifva framställningen episk bredd genom inflätande af liffulla smådrag och historiska anekdoter», kan omöjligen hafva underlåtit att ur ofvannämnda kommentar inför klassen uppläsa Wingårds skildring. Denna är af följande lydelse.[2] »Anlända dit (d. v. s. till Gustaf IV Adolfs högkvarter), sedan det nästan var nedmörkt blefvo vi (general Toll och hans adjutant, J. af Wingård vittne till den vanvettigaste ceremoni, jag någonsin sett eller får se. Med mycken pomp och ståt framfördes Konungens tjensthäst och laddades i H. Maj:ts höga närvaro af ryttmästaren Tede — en erkeskräfla och verklig von Tyboe — med mycken omsorg ett par halfalns långa, från Sverige medtagna Carl XII:s, af honom sjelf brukade, pistoler, med hvilka konungen skulle egenhändigt drifva tillbaka icke allenast hela franska arméen, utan befria Tyskland och Frankrike från Napoleon genom jagandet af en kula för dess panna. Så lydde åtminstone Tedes ord, visserligen icke af honom sjelf utan föregången granskning konciperade. Någonting galnare har man väl aldrig hört men för att göra detta högtidligare, togos alla hattarna ut af för pistolerna, hvarvid Konungen sjelf gjorde flygelmans tempo, och höllos de i hand under allt det prat, som vid till

[1] Wrangel, Till Fänrik Ståls minne (Lund 1898), s. 62 f.

[2] Citatet efter Wingård, Minnen, III, sid. 83. Ibdm, s. 142, i ett bref från Wingård af d. 1 mars 1828 förekommer en kort antydan om Gustaf IV Adolf och Carl XII:s pistoler. Ryttmästaren Tede — en erkeskräfla och verklig von Tyboe — var vid ifrågavarande tidpunkt major i arméen; kommenderades »d. 13 Julii til tjenstgöring vid Konungens generalstab i Pommern». Krigsark. (Merite Förteckning 1807 vid Kongl. Nylands Dragon Regemente. Dat. Hitis d. 15 dec. 1807). Major T. omtalas af Montgomery (I, s. 287) i sammanhang med striden vid Lappfjärd-Omossa 29—30 aug. 1808: »Dagen derpå upphunnos ryssarne vid Omossa, der de sysselsatte sig med att upprifva bron och uppbränna byn; men de hindrades till största delen af major Thede, hvilken, i spetsen för Nylands dragoner, åtföljde af Helsinge jägare, gjorde ett djerft anfall, hvarigenom byn frälstes och mordbrännarne skingrades.»

fället vankades, samt de gudlösa böner för framgången af det stora företaget, som deruti inblandades. *Jag frågar nu hvem som helst, om man kan glömma något sådant; och hvad det lider, skall jag väl gifva några flera exempel på f. d. Konungens fatuitet.*[1] Konungen såg så innerligen förnöjd ut efter detta storverk, äfvensom hans vanliga omgifning; men h. exc. Toll var mörk i hågen och föste sin konung med synbar ovilja öfver upptåget in uti ett rum af den otrefliga gamla byggningen.»

Äfven om det icke är fullkomligt säkert, att Runeberg användt Wingård som sin källa,[2] så måste det dock erkännas, att skaldens teckning af »Konungen» vinner det starkast tänkbara stöd af anförda skildring. Rörande trovärdigheten af denna synas inga som helst tvifvel förefinnas hos sägnernas kommentatorer. Själfve Cygnæus,[3] som på det kraftigaste protesterar mot Runebergs konungaparodi, omtalar den i Wingårds anekdot skildrade tilldragelsen såsom »en under Pommerska kriget verkligen passerad händelse». Något stöd för detta sitt omdöme framdrager han ej. Visserligen talar han om sina »under en menniskoålder fortsatta studier i historien», men intet antyder, att i dessa ingått några kritiska undersökningar om tillförlitligheten hos Wingårds »Minnen». Då dessa länge fått göra tjänst som »källskrift», när det gällt att till allmänhetens, ofta ungdomens,[4] upplysning hämta smådrag, som kunde göra Gustaf IV Adolfs bild så konkret som möjligt, så torde det ej få anses opåkalladt, om man gör nämnda memoarer till föremål för en liten granskning.

Liksom flertalet memoarförfattare har Wingård först i sena ålderdomen, då han var »återgången till privatlifvet efter femtioåriga tjenstebefattningar», tagit sig före »att lefva sitt lif om igen på papperet».[5] Sedan han år 1843 vid

[1] Kurs. är, där ej annat påpekas, af mig.
[2] Cygnæus, Om Fänrik Ståls sägner (Helsingfors 1861), s. 146. Jfr Berg och Hjertén, J. L. Runebergs Fänrik Ståls sägner (Sthlm 1913). — Det förtjänar kanske att anmärkas, hurusom Wingårds »Minnen» ej förekomma i den af O. Grotenfelt publicerade »Förteckning öfver Runebergs privata bibliotek». Skr. utg. af Sv. litt. sällsk. i Finland. LXVIII. Förhandl. och uppsatser, 18. 1904. Helsingfors 1905.
[3] A.a., s. 146.
[4] Schinkel-Bergman, Minnen ur Sveriges nyare historia (Sthlm 1854), IV, s. 236; Ekmark, Läsebok till Odhners svenska historia, III (Upsala 1907), s. 181: Edén, N., 1809 års revolution, I (Sthlm 1911), s. 29.
[5] Wingård, I, s. 1 f.

fyllda 65 år förunnats att få afsked från statsrådsämbetet med pension, blef det honom ett kärt tidsfördrif att berätta om det myckna, han sett och erfarit, »till måhända någon nytta eller upplysning för yngre vänner och samtida». En medfödd lätthet att uttrycka sig påskyndade författandet, och redan år 1846 kunde de tre första delarna lämna trycket. Af framställningssätt och stil framgår det otvetydigt, att författaren hufvudsakligen skrifvit ur minnet, och det är endast undantagsvis, han framlägger bestyrkande aktstycken. I företalet till första delen talar han visserligen om sin »vana att under ett oftast kontemplatift lif med pennan i hand anteckna, hvad honom faller in», men man kan taga för alldeles gifvet, att om han varit i besittning af anteckningar, gjorda samtidigt med de skildrade händelserna, skulle han ej underlåtit att framdraga dem till stöd för de skarpa omdömen och tillvitelser, som han i vissa fall ej sparar på. Under sådana förhållanden innebär det ingen orättvisa, om man ställer sig ganska skeptisk inför hans lifliga, fast ofta ganska »senilpratiga» skildringar. När en åldring efter fyllda 65 år sätter sig att förtälja, hvad han för nära 40 år sedan uppleft, kan noggrannheten i detaljerna ej blifva synnerligen stor.

Att forskarne ej tagit notis om det påpekade förhållandet med »Minnenas» tillkomst utan fäst stor vikt vid Wingårds utsagor och ej tillåtit sig några tvifvel rörande hans uppgifter, torde möjligen kunna förklaras däraf, att de på grund af hans militära ämbetsbefattning under Pommerska kriget ansett honom vara särskildt väl underrättad om hvad som hände i högkvarteret. Löjtnant vid Göta artilleri år 1801 och kapten i armén följande år, tjänstgjorde han i Pommern under alla tre krigsåren, dels som fältmätningsofficer, dels som adjutant hos öfverste Morian, generalerna Wachtmeister, Armfelt och Toll.[1] Hos den sistnämnde var han attacherad under de på spännande händelser så rika sommarmånaderna år 1807, då Gustaf IV Adolf uppehöll sig vid hären i Pommern. Det är tydligt, att ställningen som adjutant hos en af de närmast konungen befälhafvande generalerna måst lämna många tillfällen till intressanta iakttagelser, och det är därför mycket att be-

[1] Tour och Anciennitetsrulla 1809. Krigsarkivet.

klaga, att Wingårds »Minnen» icke föreligga i form af en samtidigt med händelserna förd journal. Men det måste med bestämdhet häfdas, att modern historisk vetenskap ej utan vidare får godtaga, hvad Carl XIV Johans pensionerade statsråd nedskrifvit ur sina minnen som adjutant hos generalen Toll.

I den förut anförda skildringen af »pistolscenen» inskjuter Wingård, såsom vi sett, följande passus: »Jag frågar nu hvem som helst, om man kan glömma något sådant» o. s. v. Häri måste man nödvändigt instämma med författaren, ty har man verkligen bevittnat ett dylikt uppträde, så har man säkert fått det så inetsadt i minnet, att det ej kan utplånas därur. Men Wingård var ej ensam vittne till »den vansinniga ceremonien»! Visserligen skildrar han ej denna som ett formligt frispektakel, men han framhåller alldeles bestämdt, att konungens »*vanliga omgifning*» var närvarande, förutom, naturligtvis, general Toll. Vidare säges det, att »Konungens tjensthäst framfördes *med mycken pomp och ståt*», och att »*alla* hattarna togos utaf för pistolerna» o. s. v. Man kan då, liksom Wingård, fråga hvem som helst, om det är möjligt, att en dylik tragikomisk händelse, hvari en regerande konung spelat en så framträdande roll, kunnat förblifva obekant för samtiden. Åskådarne torde ej hafva underlåtit att för bekanta och vänner meddela, hvad de hört och sett, och med kännedom om den snabbhet, hvarmed skandalhistorier rörande kungliga personer spridas, kan man med säkerhet antaga, att saken inom kort skulle varit känd i hela hären och i sinom tid i hela Sverige, ja t. o. m. utom dess gränser. Och i så fall måste man hoppas att kunna påträffa några antydningar därom i samtida källor.

2.

Det första samtida arbete, man i fråga om Wingårds anekdot måste rådfråga, är den ryktbara »Historisk Tafla af f. d. Konung Gustaf IV Adolfs sednaste regeringsår», tryckt i Stockholm år 1810. Då denna skrift tillkom för att rättfärdiga revolutionen genom att uppvisa, huruledes den var en nödvändig följd af öfverspända krafter och en falsk

öfvertygelse om rättigheter och förmåga»,[1] borde man vänta att däri finna omnämnd en tilldragelse sådan som den ifrågavarande. Af händelserna i Pommern år 1807 lämnar »Taflan» en ganska utförlig skildring, och författaren sticker ej under stol med sin uppfattning, att konungens förstånd tagit skada af studiet af Uppenbarelseboken och bekanta utläggningar däraf.[2] Under sådana förhållanden måste man finna det högst märkligt, att »pistolscenen» ej med ett ord omnämnes eller antydes. Ännu märkligare blir detta, då man tar i betraktande, att en af »Taflans» upphofsmän[3] tillhörde konungens närmaste omgifning och befann sig i högkvarteret just vid den tidpunkt, då nämnda händelse enligt Wingård skulle ha inträffat, nämligen kabinettssekreteraren, sedermera hofkanslern G. af Wetterstedt. Af dennes hand föreligger en detaljerad skildring af Gustaf Adolfs göranden och låtanden under de kritiska dagarna före och efter vapenhvilans slut, den 13 juli,[4] i tvenne ytterst intressanta bref till kanslipresidenten F. v. Ehrenheim i Stockholm.[5] I dessa båda skrifvelser förekommer ej den minsta antydan om händelsen i »Jägerhaus bakom Ravenhorst». Om man nu, såsom ett tankeexperiment, tillåter sig den förmodan, att Wetterstedt af vissa hänsyn, t. ex. för kanslipresidentens kända tillgifvenhet för konungen, afhållit sig från att omnämna den inträffade »skandalen», så måste man dock erkänna, att hvarje anledning till dylika skrupler bortfallit i och med revolutionen, då kabinettssekreteraren blef »det nya systemets» man på samma gång som en ifrig medarbetare, då det gällde att rättfärdiga den skedda statshvälfningen. Då nu »Taflan» ej på minsta sätt omnämner den ifrågavarande händelsen, måste man ovillkorligen komma till den slutsatsen, att densamma vari alldeles obekant för dem, som bära ansvaret för nämnda arbetes utgivande.

Sedan man funnit, att »Historisk Tafla» ej känner något om de händelser, som påstås hafva legat till grund fö

[1] Hist. Tafla, I, s. 5.
[2] Ib., s. 71.
[3] Grade, Sverige och Tilsitalliansen, p. XXII.
[4] Enligt Wingård skulle »pistolscenen» ha utspelats den 12 juli p. kvällen.
[5] Dat. Frantzburg d. 11 Julii 1807 och Stralsund d. 16 s. m. Riksark. Kanslipresidentens ark.

Wingårds skildring, blir man ej särdeles öfverraskad af att finna samma tystnad i öfriga samtida källor. I sin märkliga dagbok från åren 1807—09, lämnar den unge H. G. Trolle-Wachtmeister[1] talrika meddelanden från hären i Pommern år 1807, synbarligen ofta grundade på direkta meddelanden från välunderrättade personer. Framställningen är genomandad af det djupaste hat och förakt för Gustaf Adolf, hvilken författaren utan tvekan skildrar såsom, åtminstone periodvis, fullständigt »galen».[2] Men om ceremonien med Carl XII:s pistoler har Trolle-Wachtmeister icke något att förmäla, fastän han vid ett tillfälle direkt berör Gustaf Adolfs påstådda vurmeri för sin store föregångare, då han skrifver följande: »Om kungens lefnadssätt i Stralsund vet man, att han ej gör det ringaste utan blott går och speglar sig, klädd som Carl XII, deklamerar och talar för sig sjelf».[3] Häraf följer obestridligen, att händelsen med pistolerna ej varit känd för Trolle-Wachtmeister eller bland de kretsar, från hvilka planerna på konungens störtande utgingo. Detsamma är förhållandet med 1809 års utrikesstatsminister, Lars von Engeström.[4] Dennes memoarer, som tillkommo åren 1823—24, äro allt annat än sympatiskt hållna gentemot f. d. konungen, om hvilken åtskilliga anekdoter och smådrag meddelas, men man söker fåfängt efter några antydningar, som kunde visa, att författaren känt till historien med pistolerna. Lika litet finner man några dylika hos M. Björnstjerna[5] och A. F. Skjöldebrand,[6] hvilka nästan täfla med Trolle-Wachtmeister i fråga om hätskhet mot Gustaf IV Adolf. Den senares minnen tillkommo under åren 1827—34,[7] den förres, i fråga om tiden efter 1804, under åren 1847—51 på föranstaltande af C. M. L. Björnstjerna, som på grundval af sin faders efterlämnade anteckningar och aktstycken fortsatte och afslutade dennes genom döden afbrutna självbiografiska

[1] Trolle-Wachtmeister, Anteckningar och minnen, utg. af E. Tegnér (Sthlm 1889), I, s. 68 ff.
[2] Se t. ex. I, s. 76, 109 f., 112.
[3] Ib., s. 75. Ant. af d. 26 aug. 1807.
[4] Minnen och anteckningar, utg. af E. Tegnér (Sthm 1876). II, s. 108 ff.
[5] Björnstjerna, Anteckningar (Sthlm 1851, 52), I, s. 166 ff.
[6] Skjöldebrand, Memoarer, utg. af H. Schück (Sthlm 1903, 04), III, s. 1 ff.
[7] Skjöldebrand, Memoarer, I, p. V.

arbete. Det framgår alltså häraf, att »pistolscenen än fram på 1820-, 30- och 40-talen varit okänd för personer som genom sin politiska ställning måste ha varit syn- nerligen väl underrättade om allt hvad som rörde f. d. ko- nungens svagheter.

Ännu märkligare är emellertid, att en officer, som tjänstgjort som adjutant hos konungen just vid den tid, då den omtalade händelsen skulle hafva inträffat, uttryckligen betonat, att han ej känt något om densamma. I sina »För- sök att utur minnet uppteckna de händelser, som jag under en lång lefnad sedt» o. s. v.,[1] skrifna med darrande hand i senaste ålderdomen, och efter offentliggörandet af Wingårds »Minnen», har öfversten i generalstaben Gustaf Toll bl. a. meddelat följande: »Jag erhindrar mig en händelse, under det Konungen *sent nog, inan* han intog det för H. M:s högquarter beslutade Gross Myltskov, en landtby med några hus, och jag, skilgd ifrån dess suite, icke kändt de händelser under tiden, som tit. Wingård såg och berättar rörande Carl XII:s pistoler, m. m.»[2] Något mera har Gustaf Toll ej att förmäla rörande pistolscenen. Han har såsom frånvarande »icke kändt» den af hans »särdeles gode vän och jemnårige» regementskamrat skildrade händelsen, han bestyrker ej på minsta sätt dennes berättelse, men å andra sidan bestrider han den icke heller. Häraf kan man ej gärna draga någon annan slutsats än den, att Gustaf Toll ej haft något minne af själfva saken.

I det föregående är framhållet, hurusom Gustaf IV Adolfs ständige följeslagare i Pommern, kabinettssekreteraren Gustaf af Wetterstedt, icke omnämnt pistolscenen i sina enskilda bref till kanslipresidenten Ehrenheim. I konungens omgif- ning fanns emellertid vid nämnda tid äfven en utländsk di- plomat, den engelske ministern Pierrepoint. Wingård upp- gifver också, att denne infunnit sig i det kungliga hög- kvarteret samma kväll och endast kort efter det uppträdet med pistolerna ägt rum.[3] Om alltså detta verkligen in- träffat, kunde envoyén icke ha förblifvit i okunnighet därom.

---

[1] Krigsark. Adl. ätten Tolls arkiv. Som hist. källa ha dessa anteckningar endast ett minimalt intresse. De vimla af de gröfsta minnesfel. Kurs. i källan.

[2] Den händelse, som T. sedan skildrar är en alldeles betydelselös till- dragelse, hvari »ärkeskräflan» Tede varit inblandad.

[3] A. a., III, s. 84.

och man borde alltså kunnat vänta att finna några meddelanden eller antydningar därom i hans rapporter. En undersökning af dessa[1] har emellertid gifvit vid handen, att den engelske ministern är lika okunnig om ceremonien med pistolerna som alla de sagesmän, vi förut citerat. Det enda i Wingårds skildring, som bekräftas, är, att Pierrepoint verkligen sammanträffat med konungen om kvällen före stilleståndets slut och fientligheternas återupptagande.[2] Af sändebudets redogörelse får man emellertid en helt annan uppfattning om Gustaf Adolfs dåvarande sinnesstämning än af Wingårds berättelse. I stället för att tänka på anfall hade konungen gifvit den franske öfverbefälhafvaren upprepade vinkar om sin villighet att förlänga stilleståndet,[3] och då Pierrepoint några timmar före vapenhvilans slut träffade konungen, hoppades denne ännu, att fransmännen skulle hålla sig lugna och afstå från anfall![4] För öfrigt hade svenskarne redan börjat att draga sig tillbaka till Stralsund, och det finns intet, som visar, att Gustaf Adolf, sedan han fått *officiellt* meddelande om ryssarnes och preussarnes nederlag i Ostpreussen med ty åtföljande stillestånd, hyst några förhoppningar »att tillbakadrifva hela franska arméen».

Det har, på grundval af Pierrepoint's uppgifter, framhållits, att man i det franska högkvarteret var synnerligen väl underrättad om hvad som tilldrog sig i det svenska, detta till följd af de svenske officerarnes sympatier för fransmännen och däraf härflytande »meddelsamhet».[5] Följaktligen kunde det ha varit möjligt, att historien med pistolerna funnit väg öfver till den fientliga ledningen och af denna meddelats kejsar Napoleon, som ingalunda föraktade skandalhistorier om sina motståndare. En undersökning af den franske öfverbefälhafvarens, marskalk Brune's, rappor-

[1] Public Record Office. F. O. 73, vol. 40. London.
[2] Pierrepoint, Stralsund, 14:th July 1807.
[3] Jfr Grade, Sverige och Tilsitalliansen, s. 42 ff.
[4] »Such was the situation a few hours before the cessation of the armistice, when I had purposely repaired to the Head quarters of H. S. M.; and the impression certainly that the circumstances made both on the King of Sweden and me was rather to doubt the possibility of an attack.» — Ur Pierrepoint's anf. dep.
[5] Clason, Gustaf IV Adolf och General Moore (Hist. tidskr. 1912), s. 7, noten.

ter[1] har emellertid gifvit ett fullkomligt negativt resulta i berörda afseende. De innehålla inte det minsta ord om Carl XII:s pistoler, liksom ej heller den ringaste antyda om den svenske konungens påstådda grillfängerier om likhet med hjältekonungen och planer att gå i dennes fotspå Och alldeles samma tystnad i hithörande saker iakttage af general Reille,[2] som på kejsarens befallning vistades Brune's högkvarter för att öfvervaka dennes göranden och låtanden.[3] Berörda franska aktstycken lämna således heller något stöd åt uppgiften i »Historisk tafla»,[4] att mar skalk Brune, då Gustaf IV Adolf efter första dagens stri anhöll om stillestånd, skulle ha yttrat, »att för den, som ville agera Carl XII, var det för tidigt att begära stille stånd, innan man krigat längre än 36 timmar».

Det är lätt att inse, att en historia sådan som Win gårds måste vara ett »gefundenes Fressen» för kompilatörer af skandalösa skildringar från hofven, en litteraturgren. som till följd af människornas smutsiga sensationslystnad alltid florerat, och hvartill vårt svenska konungahus emellanåt fått lämna beaktansvärda bidrag. Ett typiskt exempel på dylik spekulation i den tyvärr alltför mänskliga svagheten för det erotiskt pikanta är Brown's bekanta bok »The Northern Courts».[5] Dennes skildringar från svenska hofvet röra sig hufvudsakligen om trenne personer, nämligen drottning Lovisa Ulrika, Gustaf III och Gustaf IV Adolf. Af dessa skildras den förstnämnda mycket sympatiskt, medan hennes son och sonson smutskastas på ett sätt, som trotsar beskrifning. Ständigt och jämt talar författaren om den förres »perverted and polluted habits», hvilka naturligtvis få tjäna som utgångspunkt, när han skall skildra skandalen framför alla andra, nämligen, att Gustaf IV Adolf visserligen var af äkta, fastän ej af kunglig börd. Författaren till denna veder-

---

[1] Archives de guerre. Paris. »Grande armée» 1807.

[2] Rapporter t. Nap. ib.

[3] Nap. t. Berthier, Dresden, 22 juli 1807. Corresp. de Nap. I. XV, 12936.

[4] I, s. 65, noten.

[5] Brown, The Northern Courts; containing Original memoirs of the Sovereigns of Sweden and Denmark, since 1766. London 1818. Ny uppl. ib. 1895. Skildringen af sv. hofvet öfvers. t. sv. af Theodor Sundler under titeln »Svenska Hofvet under Konungarne Gustaf den Tredje och Gustaf den Fjerde Adolph; med en inledning rörande Svenska Oligarkien». Örebro 1829.

ärdiga skandalskrift uppgifver sig själf vara engelsman, och det är ju möjligt, att han vid tiden för nedskrifvandet af sin smädeskrift varit engelsk undersåte, men talrika uppgifter i hans framställning peka, tyvärr, med all önskvärd tydlighet hän på att hans vagga stått i — Sverige.[1] Härmed må emellertid förhålla sig hur som helst, men hvar och en, som tar verklig kännedom om hans bok, måste erkänna, att han i vissa fall ägt mycket noggranna kunskaper om händelser och förhållanden i Sverige under Gustaf IV Adolf, i synnerhet under dennes senaste regeringsår. Visserligen har han rörande denna tid användt »Historisk Tafla» som källa, men han har en del skildringar rörande en mystisk revolutionsplan år 1808, hvilka bestämdt tyda på förtroliga förbindelser med vissa missnöjda kretsar i vårt land. Därför ligger det mycket nära till hands att antaga, att han från konungens fiender skulle »fått till lifs» något om Carl XII:s pistoler, därest händelsen med dessa verkligen inträffat. Men denna dråpliga historia lyser med sin frånvaro i John Brown's rika samling af anekdoter. Att denne skulle ha ratat en dylik »läckerbit», är så mycket mindre troligt, som hans arbete, att döma af tidpunkten för dess utgifning och Carl XIV Johans porträtt som försättsplansch, velat söka sin publik bland den nya dynastiens anhängare. Det synes oss vara ett mycket beaktansvärdt förhållande detta, att »John Brown», som uppenbarligen lagt an på att göra sina skildringar så pikanta som möjligt, icke har den minsta anspelning på Gustaf IV Adolfs löjliga ceremoni med hjältekonungens pistoler.

3.

Af det föregående framgår, att »pistolhistorien» varit obekant för samtiden, samt att Johan af Wingård är den lycklige fadern »till en alldeles ny historia». Att den uteslutande är ett alster af hans ända in i ålderdomen alstringsrika fantasi, därom kan ej råda tvifvel, när man, såsom

[1] En ingående analys af arbetet i fråga har bibragt mig den öfvertygelsen, att »John Brown» icke är någon annan än den bekante svenske författaren A. F. Ristell, Gustaf III:s bibliotekarie å Drottningholm, hvilken i april 1788 rymde ur riket. — Jag hoppas att framdeles bli i tillfälle att publicera denna min undersökning.

redan påpekats, betänker, att om en händelse ägt rum, af det slag och under de omständigheter, som Wingård skildrat, så skulle ryktet därom inom få dagar varit spridt i hela den svenska hären. Och en gång bekant, kan en dylik historia ej hafva blifvit bortglömd för att omkring fyrtio år senare helt plötsligt åter uppdyka. Men om nu Wingård fritt hopkonstruerat sin historia och därigenom gifvit ett drastiskt bevis på sitt »bristande verklighetssinne», så måste man naturligtvis antaga, att denna defekt framträder äfven i andra punkter af hans anteckningar. Ty ifall det kunde ådagaläggas, att han i allmänhet rör sig med riktiga uppgifter, måste man gifvetvis betrakta »pistolhistorien» med andra blickar än eljest. Vi kunna därför icke lämna densamma, förrän vi anställt en liten undersökning angående tillförlitligheten hos Wingårds meddelanden i allmänhet. Härför kan lämpligen väljas skildringen af de händelser som föregingo och efterföljde »uppträdet i Ravenhorst», d. v. s. under tiden 11—14 juli 1807.[1] För öfverskådlighetens skull tillåta vi oss att med nummer angifva de olika punkter som framdragas.

1) Wingård uppgifver, att franska hären på mindre än ett dygn trängde svenska hären inom Stralsunds murar. Stilleståndet tog slut den 13 på morgonen, kort efter midnatt, och half nio på aftonen samma dag voro de svenska trupperna enligt vår författare manövrerade inom fästningens skyddande vallar. Visserligen gjorde marskalk Brune sin sak med raskhet, men så snabbt gick det ändock ej. Vapenhvilan utgick vid den ofvan angifna tidpunkten, fransmännen gingo kort därefter till anfall, mellan kl. 2—3 på morgonen, men det dröjde ända till kl. 9 på aftonen dagen därpå, den 14 juli, innan svenskarne inryckte i Stralsund.[3] Wingård har alltså totalt förgätit, att fransmännen behöfde nära tvenne dygn för att drifva sina motståndare in i nämnda plats. På grund häraf förlägger han samtliga de träffningar

[1] Wingård, a. a., III, s. 76—88.
[2] Ib., s. 87.
[3] Björlin, Sveriges krig i Tyskland 1805—07 (Sthm 1882), s. 204 f. B:s förnämsta källor äro sedan gammalt i tryck tillgängliga, nämligen generalerna Tolls och Wredes underd. rapporter, Stralsund d. 18 juli 1807. Inrikes tidningar d. 31 juli 1807.

an omtalar, till en och samma dag, den 13, medan de flesta i verkligheten inträffade först den fjortonde.

2) Enligt vår författare befann sig Gustaf IV Adolf kvällen före stilleståndets upphörande, alltså den 12 juli, i sitt högkvarter, »Jägerhaus bakom Ravenhorst».[1] Egendomligt nog omnämnes ingen af dessa båda platser af konungens ständige följeslagare, kabinettssekreteraren Wetterstedt, utan af dennes bref till Ehrenheim[2] framgår, att högkvarteret under tiden 4—11 juli var i Franzburg. Wingård uppgifver vidare, att konungen först under natten mellan den 12 och 13 juli flyttade högkvarteret från Ravenhorst, detta närmast till följd af de varningar för öfverrumpling, som Wingård förmått sin chef, general Toll, att framföra. En tillbakaflyttning af högkvarteret i den uppgifna riktningen ägde verkligen rum, men den skedde redan den 11 på aftonen och stod i samband med en spionrapport om ett förestående öfverrumplingsförsök från fiendens sida.[3]

3) Det besök, som Wingård påstår sig ha gjort tillsammans med general Toll i det kungliga högkvarteret i Ravenhorst på kvällen den 12 juli, kan omöjligen ha ägt rum på nämnda plats vid sagda tidpunkt, ty, såsom af ofvan citerade bref tydligt framgår, hade Gustaf Adolf då sitt högkvarter i byn Pütte, en mil (sv.) fr. Stralsund, på en herrgård vid namn Zinkendorff, en fjärdingsväg från nämnda by. Wetterstedt, som har en utförlig framställning af händelserna under sagda kritiska dag, omnämner icke något besök af Toll i det nya högkvarteret vid sagda tidpunkt,[4] ej heller den engelske gesanten Pierrepoint, hvilken dock enligt Wingard af just Toll nämnda kväll skulle ha inkallats till konungen. Att konungens kabinettssekreterare skulle med tystnad ha förbigått en dylik händelse, är desto mindre troligt, som han i ett föregående bref[5] meddelat sin förman,

[1] R. en by, 1½ ty. mil väster om staden Franzburg, hvilken ligger omkr. 2½ ty. mil söder om Stralsund. — En ty. mil = 7.5 km.

[2] Af d. 7 och 16 juli 1807. — Pierrepoint känner ej heller dessa platser. I Björlins framställning förekomma de lika litet.

[3] Wetterstedt t. Ehrenheim, Franzburg, d. 11 juli, kl. 5 om morgonen, 1807 samt Stralsund, d. 16 s. m.

[4] Förut cit. bref af d. 16 juli 1807.

[5] Af d. 11 juli 1807. — — — »Kongl. M:t befalte då, att arméen skulle sammandragas. Generalerna hafva rest. Toll till Starkow och Wrede till Rolofshagen.» — — — Enligt officiell bulletin fr. »Högqwarteret, Frantzburg. d. 7 Julii», hade Toll åtföljt konungen, när denne d. 4 juli begaf sig

att general Toll den 11 juli på morgonen, då ett franskt an-fall befarades, skyndsamt afrest från högkvarteret till Sta-kow, en ort vid landsvägen mellan Damgarten och Stral-sund, för att taga befälet öfver sin afdelning. Dessutom bö-det framhållas, att Wetterstedt i brefvet af den 16 juli noggran-redogör för de tvenne besök, generalguvernören H. H. v. Essen den 11 och 12 juli aflade i högkvarteret. Då Toll vid denn-tidpunkt ingalunda stod efter Essen i fråga om inflytand-hos monarken, kan man vara alldeles förvissad därom, at-Wetterstedt icke hade försummat att omtala ett besök a-generalen just i det mest kritiska ögonblicket, nämligen d-konungen med ifver försökte afvärja fientligheternas åte-uppblossande.

4) Det är redan antydt, att Wingård berömmer sig a-att med general Toll som mellanband ha förmått konunge-att flytta högkvarteret från Ravenhorst till en mera skyd-dad plats. »Konungen ligger då», skrifver han,[1] »i en skog-trakt, utan stöd från någon af flyglarna» o. s. v. Detta ä-fullkomligt oriktigt, ty äfven om högkvarteret varit förlagd-till Ravenhorst, i st. f. till Franzburg, där det verkligen-var, så hade det ingalunda befunnit sig »utan stöd», ej hel-ler särdeles exponeradt. Ty af Björlins redogörelse fö-svenska härens förläggning,[2] jämförd med kartbilagan n:o 1-framgår med all önskvärd tydlighet, att det kungliga hög-kvarteret befann sig just i midten af högra flygelns hufvud-styrka, hvilken skyddades af en långt framskjuten, mycke-stark förpostkedja.

5) Med en viss själfbelåtenhet framhåller Wingård,[3] att »det konstaterade sig under dagens lopp, att man redan in-nan dagningen sökt Konungen i skogstrakten», därmed anty-dande, hvilken olycka som kunnat inträffa, om man ej be-aktat hans varningar. »Posse», fortsätter han sedan, »som sent hade fått orderna att betäcka reträten omkring Rich-tenberg och Franzburg, hade imedlertid på ett tappert och

från Stralsund till Frantzburg. Och det kan knappast råda något tvifvel därom, att icke Toll stannat i F. ända till d. 11, ty i nämnda bulletin heter det bl. a.: »Under det arméen nu ligger stilla, äro båda generalerne i Kongl. Majestäts högqvarter». — — Bulletinen är tryckt i Inrikes tidningar, d. 15 juli 1807.

[1] A. a., III, s. 82.

[2] A. a., s. 201.

[3] A. a. III, s. 84.

ndamålsenligt sätt uppehållit de på denna korta och far-
iga väg från Mecklenburg till Stralsund framtågande fien-
erna samt såmedelst gifvit begge flyglarna tid att retirera
ned ordning och sammanhang: hvarföre han med sina söder-
manlänningar hade en stor del i den dagens lyckade manö-
er». Detta står i skarpaste motsats till hvad Björlin har
tt förmäla om öfverstelöjtnant Posses operationer i centern
f den återtågande svenska hären. Den 13 juli såg han
ngen fiende, den 14 på morgonen lät han, ehuru icke an-
allen, alla trupperna draga sig tillbaka till Elmenhorst,
t. o. om Franzburg,[1] och på middagen samma dag fortsatte
an sitt återtåg, »fortfarande utan känning med fienden»,
först till Zarrendorf och därefter till Vögdehagen, föga mer
än ½ ty. mil söder om Stralsund. Som man ser, är det all-
deles omöjligt att kalla Posses handlingssätt *tappert;* att
det icke heller varit *ändamålsenligt*, framgår tämligen klart
af Björlins på Posses egen rapport grundade redogörelse.
Hvad återigen beträffar fiendernas sökande efter konungen
i skogstrakten», så åsyftas härmed uppenbarligen en hän-
delse, som inträffade på en helt annan plats och vid en
senare tidpunkt, nämligen på e. m. den 14 juli under gene-
rallöjtnant Wredes skarpa sammandrabbning med fienden
vid Negast. Härom skrifver Wetterstedt följande:[2] »K:n
var altid i Mützkow, men red då tillbaka til Pütt. Ingen
annan betäckning hade H:s M:t än 25 lif-regements hussa-
rer! Hade fransoserne ifrån Steinhagen på norra stranden
af Borgwaldersjön (Tit. täcktes se på chartan) framkastat
på G:l Wredes vänstra flanque, och det han aldrig kunde
hindra, några hundrade man cavalleri, så hade de uppen-
barligen tagit K:n med hela högqvarteret, samt med tilhjelp
af infanteri spärrat passet vid Pütt, den enda väg G:l Tolls
colonn hade att komma til Stralsund. Men Gud skyddade
oss, ty å vår sida var allt vågadt!»[3]

6) Wingård uppgifver,[4] att »en af hans vänner vid
upländingarna, majoren och kommendanten på Långholmen,

---

[1] Björlin, a. a., s. 208.
[2] Till Ehrenheim, Stralsund, 16 juli 1807.
[3] Häraf framgår äfven *osannfärdigheten* af uppgiften i Hist. Tafla I, s. 56, att Gustaf Adolf under reträtten »ej hade varit blottställd för den ringaste fara, icke ens för möjligheten deraf».
[4] A. a., III, s. 85.

Georgi, — förlorade sin arm vid första ställningen i Damgartsvägen». Äfven detta påstående visar sig vid en närmare granskning vara fullkomligt gripet ur luften. General Toll, som i sin förut anförda underd. rapport af den 18 juli uppräknar namnen å dödade och sårade af befäls och underbefäls grad vid sin fördelning, nämner ingenting om Georgis blessyr, och hos O. Bergström[1] finner man att bemälde Georgi förlorade armen »vid Stralsund 1807 ‹ n

7) I sin onekligen dyrbara skildring[2] af huru han redan första dagen han infinner sig till tjänstgöring som adjutant hos general Toll, af denne erhåller muntlig full makt (!) »att taga nödiga mått och steg för högra flygelns rörelser, oberoende af vänstra flygelns blifvande rörelser» omtalar Wingård bl. a., huru han »talade vid herrar regementschefer, hvaribland först öfversten, sedermera generalen Carl Hård, som till alla delar gillade dispositionerna» o. s. v. Af Tolls meromnämnda rapport framgår, att bemälde Hård verkligen var med här, och att han t. o. m. blef sårad men icke som öfverste och regementschef utan endast som *major*. Öfverste blef han ej förrän år 1813 och regementschef först 1816.[3]

8) Wingård omtalar äfven den lilla blessyr, som Gusta Adolf skall ha erhållit under återtåget den 14.[4] Under det att general Toll med stor lifsfara blottställde sig i kulregnet, »befann sig Hans Maj:t visligen inom Stralsunds murar såsom skadad af en kontusion i benet, *hvarom ordade mycket* både *då* och sedermera». Uppenbarligen vill förf härmed ingifva läsaren den uppfattningen, att konungen velat stoltsera öfver sin blessyr. Detta förnekas emellertid på det bestämdaste af Wetterstedt, som skrifver följande härom till Ehrenheim:[5] »Vid inmarchen hit har Hallman ansett K:n hafva erhållit en contusion af en jägarekula i benet, som äfven blifvit upskuren, men som dock ej hindrar H:s M:t att gå. Jag vet ej, huruvida K:n vill hafva saken

---

[1] Bidr. t. K. Upl. Reg. hist. (Sthm 1882), Bih., s. 114. G. dog år 18..
[2] A. a., III, s. 80 f.
[3] Bergström, a. a., Bih., s. 52. Felaktigt uppgifves här, att H. sårade vid Redebas d. 14 april. Det var d. 14 juli. Stockenströms rapp. 17 ju.. 1807. Inrikes tidningar, 5 aug. 1807.
[4] A. a., III, s. 87.
[5] Stralsund d. 16 juli 1807.

:änd; jag förmodar *icke*,[1] emedan *den här ej omtalas.*»[2]
Häraf framgår alldeles tydligt, att konungen ingalunda *vid frågavarande tillfälle* gjort något försök att hofvera sig öfver det inträffade. Att han sedermera i sina »Réflexions» omtalat denna händelse, är emellertid sant, och det kan ej förnekas, att han här tillmäter den bagatellartade blessyren alltför stor betydelse.[3] Men detta utgör naturligtvis ej det ringaste stöd för Wingårds framställning af konungens förhållande beträffande samma sak år 1807.

9) Från belägringen af Stralsund har Wingård anfört en händelse, hvilken äfven är ägnad att ställa konungen i en löjlig och ömklig dager. Efter att ha omtalat den djärfhet och skicklighet, fransmännen ådagalade vid sina förberedande belägringsarbeten, skrifver han följande:[4] »Det var just vid ett sådant tillfälle, som Hans Maj:t skulle ut och titta på genom en embrasur, der han fick höra en muskötkula surra igenom: ganska vanlig sak för artilleriservisen från någon nedgräfd jägare eller något litet under natt uppkastadt närbeläget fältverk. Konungen tog emedlertid detta för en (!) attentat mot hans person och skickade ut med parlementär några dukater till den karlen, som, förmodligen utan att veta det, frestat hans kurage. Händelsen väckte löje å båda sidor, och ingen ville emottaga dukaterne, som han således kunde återsticka i byxfickan, om icke han ville lägga dem vid Carl XII:s laddade pistoler. Emedlertid infann han sig mera sällan i verken och tittade aldrig öfver vallen eller genom embrasurer mera.» Författarens afsikt är ganska genomskinlig, han vill lämna ett ojäfaktigt bevis på konungens feghet och narraktighet. Lyckligtvis äga vi af Wetterstedts hand en skildring af samma händelse, nedskrifven omedelbart efter dess inträffande. Här får man ett helt annat intryck af konungens »kurage». Kabinettssekreteraren skrifver nämligen den 18 aug.:[5] »K:n var i går morse mycket blottställd på caponièren vid Tribseer

[1] Kurs. i källan.
[2] Jämför härmed den illvilliga, skrufvade framställningen i Hist. tafla, I, s. 66.
[3] Réflexions sur mes premiers faits d'armes, par G. A. Gustafsson, ancien roi de Suède. I Arch. hist. et. polit. ou Recueil de pièces officielles etc. T. I (Paris, 1818), s. 63 ff.
[4] A. a., III, s. 91.
[5] Till Ehrenheim, Stralsund d. 18 aug. 1807. Riksark.

front. Några och trettio jägareskott skötos emot honom, då kulorna surrade tätt förbi. Hans M:t gick ej ner, förrän elden slutat. Sedermera utsändes 10 ducater med parlamentaire till dem, som hade skutit (!), men de emottogos ej.»[1] Händelsen ifråga ägde alltså rum först den 17 aug., hvilket lämnar en tillfyllestgörande förklaring till att Gustaf Adolf »sedermera sällan infann sig i verken och aldrig mera tittade öfver vallen eller genom embrasurer». Natten mellan den 18—19 aug. evacuerades nämligen Stralsund af den svenska hären![2]

10) En annan, likaledes felaktig, uppgift angående belägringen af Stralsund har Wingård, då han påstår sig[3] från Rügen, dit han åtföljt general Toll, hafva iakttagit att fransmännen den 29 juli[4] »ändtligen hade fått fram några kastpjeser, hvarmed de kastade några granater in i staden» o. s. v. Ett dylikt bombardemang med kastpjäser är alldeles obekant för Björlin,[5] som framhåller, att alla krigshändelser (till lands) framför Stralsund under juli månad inskränkte sig till några gevärsskott mellan de svenska vedetterna och framsända franska jägare. Och ej heller sedan ägde något bombardemang rum, ty just när fransmännen voro färdiga att börja detta, lät Gustaf Adolf utrymma fästningen.[6]

11) Den brittiska hjälpkårens afresa från Rügen förlägger Wingård till den 1 augusti,[7] och då han och hans chef, general Toll, följande dag begåfvo sig till engelsmännens läger, »funno de endast platsen, der de legat, som engelsmännen med allt sitt pick och pack afresta med så god vind, att icke en mast kunde upptäckas i sjön». Längre ned tillägger han vidare: »Detta var således den andra

[1] Ett annat bevis på Gustaf IV Adolfs mod lämnar Wetterstedt i sitt bref t. Ehrenheim, Stralsund d. 8 aug. 1807, där det heter: »Vid attaquen förrgårs morse var K:n ute från 3 til 8 om morgonen och ofta uti de yttre värken, mycket exponerad för kulor, som i stort antal kommo från de franska tirailleurerne.» — Ang. ifrågavarande attaque se Björlin, a. a., s. 216.

[2] Om den antagliga orsaken till Gustaf IV Adolfs våghalsiga uppträdande vid nämnda tillfälle, se Grade, a. a., s. 63.

[3] A. a. III, s. 98.

[4] Angående Wingårds datering i detta fall, har man en säker utgångspunkt i ordern af d. 28 juli, meddelad s. 95 f.

[5] A. a., s. 216.

[6] Den 14 aug. skrifver Wetterstedt (l. c.) t. Ehrenheim: »Ännu hafva fransoserne ej skutit ett enda skott emot fästningen; detta synes tydligen härröra af en föresats.»

[7] A. a., III, s. 115. Om dateringen se not. 4.

allierade arméen, som öfvergaf Gustaf Adolf i hans nöd, utan lof eller explikationer, hvilket allmänt förmodades; ty både deras ankomst och afresa var för oss småfolk en hemlighet, som kanske också sträckte sig högre upp.»[1] Af dessa uppgifter framgår alldeles tydligt, att **Wingård** ej brytt sig om att rådfråga »Historisk tafla», ett arbete som väl borde ha varit honom bekant. Här hade han nämligen kunnat finna en ganska utförlig och i stort sedt riktig redogörelse för de »explikationer», som ägde rum mellan den engelska ministern Pierrepoint och den svenska regeringen, innan Gustaf IV Adolf »gaf lof» åt den engelska expeditionen att afsegla. Explikationerna, som började den 3 aug., voro afslutade först den 5 på morgonen, och ännu den 8 voro icke alla »engelsmännen med allt sitt pick och pack afresta».[2]

12) Den franske marinofficeren Montcabrier's märkliga företräde hos Gustaf IV Adolf[3] omtalas äfven af Wingård, hvilken misstänker, att fransmannen infunnit sig i spionerisyfte. Vi lämna åsido denna alldeles löst framkastade hypotes och vilja endast påpeka, att författaren med bestämdhet häfdar,[4] att besöket »icke egde rum, sedan Dänholmen blifvit tagen, som man uppgifvit, *utan dagen förut*» Dänholmen, belägen i sundet mellan Stralsund och Rügen, intogs emellertid natten mellan den 24 och 25 augusti, och Montcabrier's ofvannämnda audiens inträffade först den 29,[5] således åtskilliga dagar *efter* den för svenska vapnen så olyckliga händelsen! Att Wingård med sådan styrka betonar, att den ägde rum *före* densamma, sammanhänger därmed, att han söker göra gällande, att »denna smidiga och hycklande parlamentär» lyckats lura konungen att inställa den svenska skärgårdsflottans fientligheter, »hvilket gjorde, att denna var mindre verksam, och att detta äfven sträckte sig till Dänholmen». (!)[6]

---

[1] **Wingård** låter äfven påskina, att engelska sändebudet Pierrepoint skulle ha gjort Cathcart sällskap vid den hastiga afresan. Att detta saknar hvarje grund, behöfver knappast påpekas.

[2] Wetterstedt t. Adlerberg, Stralsund d. 7 aug. 1807. Riksark. Anglica.

[3] **Grade**, a. a., s. 69 f.

[4] A. a. III, s. 132.

[5] Wetterstedt t. Ehrenheim, Plüggentien, d. 30 aug. 1807 (l. c.). — Vidare offic. bull. af s. d. Inrikes tidningar, 9 sept. 1807.

[6] Ang. omständigheterna vid Dänholmens intagande, se offic. bulletin af d. 28 aug. Inrikes tidningar, 9 sept. 1807.

14) När Gustaf IV Adolf efter den hastiga reträtten till Stralsund den 13—14 juli gaf uttryck åt sitt stora missnöje och visade åtskilliga prof på ett djupt misshumör, »sökte man», enligt Wingård,[1] »å arméens sida ingifva Konungen litet mera mod, hvarföre förslaget uppstod, att han såsom högsta befälhafvaren vid den lyckade reträten (!) skulle emottaga Svärds-ordens högsta grad, eller den värjdekoration, som han sedan bar på civila rocken i Tyskland under titeln af öfverste Gustafson, som detroniserad. Men ehuru det hjelpte något för tillfället och föranledde en justering,[2] som ock hörer till ordningen att berätta, blef Konungen icke tillfredsställd, förrän han aflägsnat både Toll, Essen och Wrede» o. s. v. Synbarligen åsyftar Wingård med sin något dunkla framställning, att Gustaf Adolf på förslag från sin militära omgifning antagit värdigheten af riddare med svärdsordens stora kors, första klassen, hvilken endast förunnades den, som fört högre befäl i fält. Af allt att döma är denna historia, liksom det mesta af hvad Wingård har att meddela, alldeles uppdiktad. I »Hofkalender» för åren 1807—1809 söker man fåfängt konungens namn i förteckningen öfver de »tappraste bland de tappre»[3] och i de officiella bulletinerna[4] från pommerska hären saknas hvarje antydan om nämnda utmärkelse. F. d. konungen talar ej heller i sina skrifter om att något förslag i den af Wingård angifna riktningen varit uppe. Det är föga troligt, att han skulle underlåtit att framhålla en för honom själf så ärofull episod, då han nedskref »Réflexions sur mes premiers faits d'armes».

15) I fråga om Stralsundskonventionen af den 7 september 1807, hvari öfverenskoms, att svenskarne skulle utrymma Rügen, har Wingård anfört en mängd detaljer, hvilka, mildast sagdt, äro högst apokryfiska. Utrymmet förbjuder att här uppräkna och kritisera dem, men jag kan ej neka mig nöjet att framlägga en däribland såsom profbit. När general Toll i högkvarteret i Bergen den 6 september hade

[1] A. a., III, s. 90.

[2] Hvaruti denna bestod, har författaren glömt att meddela.

[3] Hertigen af Södermanland, som alltsedan 1788 var »riddare med stora korset af Svärds-Orden», står upptagen i Hofcalenderns förteckning äfven som konung.

[4] Publicerade i Inrikes tidningar.

uppsatt en skriftlig redogörelse för de skäl, som nödvändiggjorde Rügens utrymmande, skref konungen med sin egen af sjukdom darrande hand å detta aktstycke en fullmakt för nämnde general »att vidtaga nödiga mått och steg till befrämjande af arméens heder och säkerhet», dock utan att därunder teckna sitt namn.[1] Om denna fullmakts tillkomst har Wingård följande dramatiska skildring:[2] »Således vid H. Exc. Tolls plötsliga afresa från Bergen hade man gifvit honom en instruktion, blott försedd med Konungens initialbokstäfver, och hvaruti chiffertillägg äfven funnits, innehållande dessa få ord, nemligen att generalen af kavalleriet, friherre Toll äger att föra befälet vid konungens afresa samt vidtaga de mått och steg, som omständigheterna påkalla och närmast förenas med svenska arméens ära och anseende. Då detta papper räcktes till Hans Excellens, makulerade han det genast (således i konungens åsyn!) i handen och stoppade det sålunda i fickan, sägande: på mitt gamla grånade hufvud må jag taga min ansvarighet för hvad jag för mitt fädernesland och kärnan af arméen bör och skall göra» o. s. v. Härtill behöfver endast nämnas, att ifrågavarande märkliga aktstycke förvaras å Lunds universitetsbibliotek, samt att det saknar både »Konungens initialbokstäfver» och »chiffertillägg», och att det ej företer minsta spår af någon sorts »makulering».

Undersökningen kunde fortsättas i det oändliga, och resultatet skulle blifva lika nedslående. Man måste sannerligen hafva en ganska god tur för att lyckas påträffa en fullt riktig uppgift i Wingårds arbete. Det märkes snart, att författarens minne af de skildrade händelserna är bedröfligt dunkelt och sväfvande. Själf har han emellertid ingen uppfattning häraf; otvifvelaktigt tror han fullt och fast, att hans minne allt fortfarande är lika friskt som fordom. Därför bryr han sig ej ett ögonblick om att rådfråga tidigare utkommen litteratur. Hade han underkastat sig det lilla besväret att genomse »Historisk tafla» eller någon af hufvudstadstidningarna för de år, han skildrar, kunde han ha undvikit många misstag. Men därtill har han ej

---

[1] Grade, a. a., s. 71 f. — En kortfattad skildring af händelsen förekommer i »Historisk tafla» I, s. 89.
[2] A. a., III, s. 151.

gifvit sig tid, lika litet som till att hos ännu lefvande vänner kontrollera de uppgifter, han lämnar om dessa. Detta sammanhänger på det närmaste med författarens naturell. Man har ej läst många sidor af hans skildringar, förrän man märker, att man har den öfvade kåsören framför sig. Och man misstar sig säkerligen icke, genom att antaga, att Wingård ofta »dragit» sina krigsminnen för intresserade åhörare såväl vid societetens assembléer som i de forna krigskamraternas upprymda lag. Man förstår därför så väl, att den gamle kavaljern, när ålderdomen och dess följeslagare gikten tvingat honom att undvara sällskapslifvets förströelser, skulle falla på den idén att medelst det skrifna ordet fortsätta sina framgångar i salongerna. Kåsörens främsta uppgift är ju att vara roande och underhållande; och det är för honom af underordnad betydelse, om det han berättar är sant eller ej. Han anser sig vara i sin fulla rätt, om han kan reta åhörarnes intresse genom att krydda sina skildringar med pikanta tillsatser ur sin egen fantasi. Så har Wingård säkerligen gått till väga, och under årens lopp, i samband med de otaliga middagar och andra fester, hvilka han som landshöfding och statsråd celebrerat, hafva hans »Minnen» så småningom svällt ut till den fantastiska, frodiga form, som de nu förete. Genom ett ideligt återberättande och genom minnets gradvisa förslöande har den angenäme sällskapsbrodern efter hand mist all förmåga af självkontroll och sålunda till slut kommit att tro på sina egna »historier». Från den anförda synpunkten blir det ej svårt att föreställa sig, huru Wingårds »pistolhistoria» uppstått. Uppränningen har varit den likhet med Carl XII, man trodde sig finna hos Gustaf IV Adolf såväl i yttre som, åtminstone delvis, äfven i inre afseende. Man ansåg sig vidare hos monarken kunna påvisa en medveten afsikt att både i sitt privata lif och i sin politik efterhärma hjältekonungen. Lägg så härtill både bristande vilja och förmåga att fatta Gustaf Adolfs motiv, när han konsekvent vägrade att sluta fred med Napoleon, äfven sedan han efter Tilsit kommit att stå ensam på Europas fastland emot dennes härskaror. Och om man se'n till allra sist betänker, att underrättelserna om f. d. konungens excentriska lefnadssätt i landsflykten, naturligtvis af ryktet omåttligt vanställda.

nnan de hunno hans fosterland, måste leda till den uppfattningen, att han var rubbad till sitt förstånd, kan man ej undgå att inse, huru nära till hands det legat för en fantasirik kåsör som Wingård att fabricera historien om Carl XII:s pistoler såsom ett bevis för att »galenskapen» hade kommit till utbrott redan under kriget i Pommern.

4.

Vi måste nu lämna Wingårds »Minnen» och återvända till Runeberg och dikten »Konungen». Förut är nämndt, att forskarne äro ense därom, att skalden haft Wingårds anekdot såsom utgångspunkt, när han författade denna »sägen». Några skäl att betvifla detta föreligga ej. Cygnaeus måste i denna fråga anses som en god auktoritet. Grundtanken är densamma såväl i Wingårds som i Runebergs framställning. Den förre låter Gustaf Adolf anordna en högtidlig ceremoni med Carl XII:s pistoler, då han vill höja sin prestige och ingjuta mod hos sina svenskar inför det hotande anfallet från Napoleons här; den senare framför honom såsom hufvudpersonen i en alldeles motsvarande scen, då det gäller att uppmuntra de finska trupperna. Det är knappast tänkbart, att en så nära öfverensstämmelse skulle kunna bero på en tillfällighet. Säkerligen har Runeberg med stor tillfredsställelse tagit kännedom om den svenske adjutantens berättelse om sin konung, ty ett kraftigare understöd har väl icke kunnat beredas åt hans »kärlek till Finlands tappre försvarare, då den velat hvälfva från dem ansvaret för de missöden, som åtföljde kriget».[1]

För att vinna sitt syftemål måste skalden emellertid vidtaga en del förändringar i fråga om den yttre apparaten. Skådeplatsen har han ej närmare angifvit, men då han säger, att »Konung Gustaf Adolf stod upp uti sin sal», så får man väl antaga, att skalden tänkt sig scenen förlagd till något af de kungliga svenska slotten. Äfven i fråga om tidpunkten för handlingen lämnar oss skalden i en viss tveksamhet. Vi få endast veta, att »Sveaborg har fallit», att »finska hären går baklängs, icke fram», samt att »det hopp vi byggt på Klingspor tycks ej fullbordadt bli».

[1] Runeberg t. Montgomery, 1849 (!). Efterl. skr., II (Sthm 1879), s. 296 f.

Underrättelsen om Sveaborgs kapitulation nådde konungen den 3 maj 1808, hvarför ifrågavarande scen ej kan ha ägt rum tidigare än detta datum. Senare än den 7 september kan det väl näppeligen ha inträffat, ty denna dag upphäfdes Klingspors befäl öfver den svenska hären.[1] Sedan konungen mottagit fältmarskalkens af modlöshet fyllda rapport efter Fieandts motgång vid Karstula, var det slut med »det hopp vi byggt på Klingspor». Det är emellertid alldeles uteslutet att tänka sig händelsen ha ägt rum vid tiden för finnarnes första återtåg mot norr, under våren 1808, ty när underrättelsen om Cronstedts kapitulation nådde Gustaf Adolf, hade denne redan fått kunskap om att den finska hären icke längre gick »baklängs» utan »fram».[2] Alltså måste den af Runeberg skildrade scenen förläggas till tiden för Klingspors andra återtåg mot norr på hösten 1808, då han »var på språng igen».[3] Detta inleddes med det förut omnämnda nederlaget vid Karstula den 21 augusti, hvilket genom fältmarskalkens rapport blef bekant för Gustaf Adolf den 27 augusti på aftonen.[4] Sålunda kan man med allra största bestämdhet påstå, att den af Runeberg i »Konungen» skildrade händelsen måste ha inträffat under tiden 27 augusti—7 september 1808.

Som komparser, de där lydigt och undergifvet utföra sina roller i det kungliga narrspelet, infor den finske skalden trenne personer, hämtade ur Gustaf Adolfs rådgifvarkrets och närmaste omgifning. »Fältmarskalk Toll» var in i det sista en af konungens mest betrodda män, och »Carl Lagerbring» beklädde den viktiga posten som statssekreterare i krigsexpeditionen. Bakom »gref Piper» döljer sig synbarligen grefve Karl Klas Piper, kaptenlöjtnant i Drabantkåren och öfverste i armén, hvilken, enligt Montgomery, tillhörde Gustaf Adolfs svit vid affärden från Stockholm till den finska skärgården.[5] Det är naturligtvis af ett visst in-

[1] Stavenow, Sv. hist. int. 20 seklet, VIII, s. 299. Först d. 29 sept. inhändigade Klingspor sitt afsked.

[2] Adlercreutz' rapport om Sikajocki offentliggjordes i Inrikes tidningar d. 28 april 1808.

[3] Detta är också framhållet i det förut citerade, af prof. Wrangel utgifna arbetet, s. 62 f.

[4] Wetterstedt t. Ehrenheim, Högquarteret i Grelsby d. 29 aug. 1808.

[5] Montgomery, Kriget mellan Sverige och Ryssland 1808—1809 (Örebro 1842), I, s. 212. Jfr Hofkalender 1808.

resse att undersöka, huruvida nämnda personer vid ifrågaarande tidpunkt varit i tillfälle att medverka i den »tabau vivant», som Runeberg med mästarehand skildrat. Hvad premiäraktören», fältmarskalken Toll, angår, så kan det ied fullkomlig visshet fastslås, att han icke varit istånd tt vid ifrågavarande tillfälle spänna »kring» sin herres nedja Carl XII:s segerkrönta svärd». Af hans brefväxling ramgår nämligen, att han under året 1808 vistades i Skåne tminstone ända fram till slutet af oktober.[1] Hvad »Carl agerbring» beträffar, har det visat sig omöjligt att med äkerhet ådagalägga, hvar han vid ifrågavarande tidpunkt ppehållit sig. I de talrika bref, hvari kabinettssekreteraren Vetterstedt för sin förman, kanslipresidenten v. Ehrenheim, edogör för allt, som inträffar i det kungliga högkvarteret, örekommer emellertid ej någon antydan om att statssekreteraren för krigsexpeditionen varit Gustaf Adolf följaktig ider hans vistelse i den finska skärgården.[2]

Af de i det föregående meddelade uppgifterna om de ersoner, som skulle ha varit Gustaf Adolf behjälpliga vid påklädningsscenen», framgår tydligt nog, att skalden i sin kildring har lämnat verklighetens mark. Men i huru hög rad han gifvit sin fantasi rum, därom kan man förvissa ig genom en bläddring i brefven från konungens kabinettsekreterare till kanslipresidenten Ehrenheim. Den 29 ugusti skrifver Wetterstedt om jobsposten angående nederaget vid Karstula. »I förrgår aftons kom major Knorring irecte från Lappo med bref af d. 22. Dagen förut hade najor v. Fieandts colonne vid Karstula blifvit anfallen af n vida öfverlägsen styrka, och efter ett hårdnackadt förvar, samt förlust af 6 à 700 man, dragit sig tilbaka til indulax. Hufvudcolonnen syntes derföre i fara att blifva ouperad, i synnerhet om det bekräftar sig, att ryssarne ned 6,000 man marchera gerad på Gamla Carleby. Upskrämd f alt detta, i synnerhet då öfverste Döbelns förposter äfven ttaquerades och afsigt syntes vara att på alla sidor angripa

[1] T. f. generalguvernören J. C. Tolls rapporter t. konungen år 1808, ik-ark. — Se vidare bref t. Toll fr. Ehrenheim och Wetterstedt i Fältarskalken J. Chr. Toll. Biogr. teckning (Sthlm 1850), II, s. 160 f., 168. — enna omständighet är antydd i det förut citerade, af Wrangel utgifna arbetet.

[2] Ej heller nämnd såsom tillhörande konungens svit och högkvarter, juli ept. 1808. Generalstaben. Sveriges krig 1808—09, V: 2, s. 1, 4, 25. K. K. iper aflöstes redan d. 10 juli.

arméen, *har h:s Exc. Klingspor i bref till K:n yttradt den efter så många segrar oväntade önskan att få sig tillsändt transportfartyg för att öfverföra arméen till Sverige.»* Hvilket intryck denna »oväntade önskan» gjorde på konungen framgår ur fortsättningen af Wetterstedts bref, hvari det heter: »*K:n har svarat, att Dess uttryckliga mening är, att Finland skall försvaras i det längsta*, men att om icke fält-marskalkens hälsa tillät honom att föra befälet, han ägde rättighet att öfverresa til Stockholm.» På hvad sätt Gustaf Adolf »ärnat föra ut» sin »föresats allvarlig», »sitt kungliga beslut», därom lämnas vi ej heller i ovisshet, ty kabinettssekreteraren fortsätter: »De redan hit beordrade 4 vargerings-bataillonér samt 2 squadroner hitväntas i morgon; dessutom äro 4 indelta regementer med deras vargerings hitcommenderade!» Hvartill dessa betydande truppmassor skulle användas, därom upplyser Wetterstedt i ett följande bref till samme person, af den 3 september. »I morgon afgå på en hemlig expedition, eller snarare sagt för att förrätta en landstigning på Finland, alla härvarande trupper (utom tyska bataillonen) under general Lantingshausens befäl; öfverste lieut:t Lagerbring[1] är med honom.» — — — Och i slutet af samma bref heter det: »Ännu ej ett enda ord från general Vegesack». Dessa ord syfta på den landstigning, som nämnde general vid denna tid, med 2.500 man, verkställde vid Kristinestad.[2] Men ej nog härmed. Redan den 11 september har Wetterstedt att inberätta till sin förman en ny åtgärd af konungen, afsedd att bringa den hårdt ansatta finska hären en välbehöflig hjälp. »För att bereda en folkupresning i Töfsala och närbelägna socknar blef för 8 dagar sedan en underofficer vid Finska gardet, hemma derifrån, afsänd til Lokalaxlandet, han har skrifvit til K:n, att 6 socknar voro färdige och afvagta blott grefve Lantingshausens ankomst för att mangrant förena sig med dess corps». Sådana voro de åtgärder som Gustaf Adolf företog, när han erfarit, att hans finska här gick »baklängs, icke fram». Icke nöjd med att ha sändt Vegesacks 2,500 man till Klingspors undsättning, beslutar han att omedelbart kasta en styrka på 4,000 man

[1] Gustaf Olof L.
[2] Stavenow, a. a., s. 297.

ska härens rygg, i hopp att sålunda gifva signalen till en lmän bonderesning och därigenom skaffa den tillbakaträngda rmén en smula andrum.[1] Detta är dock åtgärder af annat ag än det löjliga »bud», som Runeberg låter konungen nda till den tappra finska hären.

»Bud» till nämnda armé ha emellertid ej saknats vid rågavarande tidpunkt, men de äro ej af den minsta likhet ed det af den finske skalden omtalade. Först bland dessa å nämnas det svar, konungen den 29 augusti aflät till fältarskalken, och hvars hufvudinnehåll vi redan i Wetteredts kortfattade referat, meddelat. Det publicerades dan 1810 i »Historisk tafla»,[2] hvilket onekligen är ägnadt tt öfverraska, eftersom man i denna emot den afsatte onungen så fientliga skrift ej hade väntat sig finna ett r denne så gynnsamt dokument. Det är »ord och inga ord», som fältmarskalken här får till lifs. »Ni[3] anser nu inland likasom förloradt och tänker endast uppå att frälsa rmeen sjöledes och lämna Mine finske trogne undersåtare ll ett rof för den grymmaste af alla fiender, *och detta vore en belöning, som föreslås en konung att lämna trogne och lonom i alla skiften tillgifne undersåtare och rättskaffens edborgare;* och detta vore den vedergällning lasterna och olösheten skulle erhålla för ett skamfullt och förrädiskt pförande; då skulle barbarer och trolöse fiender säga: etta är falskhetens och nedrighetens lön; då skulle förräaren säga: förräderiet har ock sitt värde; då skulle den ga och rädda embetsmannen säga: det var klokt och rständigt att ej följa ärans och skyldighetens lagar; ej, *Gud bevare Mig och hvar och en, som i denna verld an värka något, att gifva luft åt lasternas raseri och likaom derigenom rättvisa deras afskyvärda och förhateliga undsatser, som föra lasten till sitt valspråk och trolösten i sitt hjerta. — Min vilja och uttryckeligaste befalling är, att Finland skall försvaras, sättet därtill är af ig redan föreskrifvit, och det skall vid ansvar lända ll efterrättelse; inga medel får (!) därtill af Eder uragt-*

[1] Generalstaben. Sveriges krig 1808—09. V: 1, s. 24.

[2] II. Bil. s. 141 ff.' Omtryckt i Generalstaben, a. a., V: 2, s. 138 f., arvid inledningen af obekant anledning uteslutits. Konceptet, af Wetteredts hand, förvaras å Riksarkivet, Kanslipr. ark. Publ. verk, ämbetsmän etc.

[3] Citat eft. Wetterstedts koncept.

låtas, inga ursägter frambäras, då Jag å min sida g och skall göra allt för att frälsa detta trogna land och de trogna folk, hvars blod ropar hämnd öfver dem, som på barbariskt sätt ej allenast våldfört deras frihet, men h värst är, velat kränka deras ära och trohet.

De enda fartyg, jag vill sända till Eder, skola medtö trupper, vapen och föda, men de skola genast återvända. det ej någon, Jag vill ej säga någon finne, skulle kun glömma sig och sitt land nog för att öfvergifva det farans stund, då alt befaller ett motsatt upförande. O Eder egen hälsa fordrar lugn och stillhet, så *är Herr gr ven mästare att sjelf skilja sig från en armée, som täfl att fullgöra sine pligter på det mäst ärofulla sätt, att lät Edre bekymmersamma omsorger genom ett så noggrannt fyllande af Edre befallningar och att dela med Eder de största lager, som någonsin af krigare blifvit skördad.* — J säger det ännu en gång, att om Finlands innevånare sk bereda sig och efterkommande en lugnare framtid, sk desse barbariske moscoviter återkastas innom de gräns hvaröfver de aldrig bordt framtränga. Det kan ej gifv någon redelig finne, som ej med lif och blod därtill v bidraga». — — — Om uppriktigheten af konungens o kan ej råda något tvifvel, de bära de mest oförtydbara sp af att vara framsprungna rakt ur den olycklige monark hjärta. Ingen, som tagit någon kännedom om ryska reg ringens tillvägagångssätt vid öfverfallet i februari år 18 kan undgå att göra rättvisa åt den harm och vrede, hvar konungen ger så starka uttryck, då han talar om fiende och med hänvisning till de försvarsåtgärder, som nyss re terats, ha vi full rätt till det påståendet, att ingen m grundade skäl kan bestrida Gustaf Adolfs brinnande föresa att göra allt hvad i hans förmåga stod för att rädda Finlan

Ett par veckor senare utgick från högkvarteret på Ålan ett nytt »bud» från konungen till hans undersåtar och ha tappra soldater. Det var öfversättningen af ett bref, so Gustaf Adolf sett sig föranlåten att vid denna tidpunk rikta till sin fientlige svåger, kejsar Alexander.[1] Efte

[1] Dat. d. 7 sept. 1808. Egenh. konc. på franska i Riksarkivet. kansli arkiv, kungl. o. furstl. personer. Tr. s. bih. t. Inrikes tidningar d. 14 se 1808. — Omtryckt i »Historisk tafla», II, Bil. s. 139. — Om detta bref skri ver Wetterstedt t. Ehrenheim, Högquarteret Grelsby d. 11 sept. 1808: »

t inledningsvis ha berört »de otaliga grymheter och den ttvisa, som utöfvas af ryska tropparne uti svenska nland», framhåller konungen följande: »Är det ett brott Mina finska undersåtare att ej hafva velat låta förleda g af löften, lika falska som de grundsatser, på hvilka de ro byggda? Tillkommer det en regent att deraf göra ett ott? Jag besvär Eders Kejserl. Majestät att låta uppra olyckorna och rysligheterna af ett krig, som skall raga Dess person och Dess rike den Gudomliga Försyns förbannelser. Hälften af Mina finska stater är redan friad af Mina tappra finska troppar; Eders Kejserl. ajestäts flotta är instängd i Baltisch Port, utan hopp att gonsin derifrån utgå, om icke såsom eröfrad; Eder skärrdsflotta har nyligen haft ett ganska betydligt nederlag, *i hvarje ögonblick landstiga Mine troppar i Finland, förstärka dem, som skola visa dem ärans och hedrens* ig». Vi se alltså häraf, att Gustaf Adolf, hvarken när n sökte imponera på sin ryske motståndare eller när han ille uppmuntra sina stridande trupper, begagnade sig af arl XII:s hjälteskrud. Tvärtom sätter han sitt hopp till rsynen och de svenska vapnen, såsom hvarje rättänkande änniska i hans ansvarsfulla ställning måste göra.

Ännu ett »bud» från Gustaf Adolf till hans finska här hösten 1808 tillåta vi oss att anföra. Konungen hade tt kännedom om »en visa af Vallerius — så kallad krigsisa, hvars tryckning H:s M:t ansåg på det skyndsammaste öra värkställas, uti ett litet format».[1] Den skulle öfverättas både till finska och tyska för att utdelas äfven bland onungens tysk- och finsk-talande trupper. Den för tillllet tjänstledige diplomaten K. G. v. Brinckman fick i ppdrag att verkställa öfverflyttningen till tyska språket.[2]

———

ar låtit trycka sitt bref till Kejsaren jämte öfversättningen deraf på svenska. xemplar deraf följa härhos. För att få brefvet utspridt, vill H:s M:t, att omtryckes (nb. svenska öfversättningen) i Stockholm och utdelas jämte isorna, hvarom Tit. behagade afgifva nödig befallning». — — Vidare d. 3 sept. »K:n vill hafva sin skrifvelse till kejsaren i Ryssland öfversatt på nska och tryckt i Stockholm.» — — Och slutligen d. 17 sept. »Får jag lja Tit. skicka mig en 20 exemplar af K:s skrifvelse til kejsaren, sådant t medföljer avisorna.» Riksark.

[1] Wetterstedt t. Ehrenheim, 29 aug. 1808.

[2] Det torde förtjäna omnämnande, att Wetterstedt ej hyste några förhoppningar om en blifvande popularitet för nämnda visa. Han skrifver

Någon »så kallad krigsvisa» söker man förgäfves ibla J. D. Valerii »Visor och sångstycken», som utgåfvos år 18 I nämnda samling förekomma endast två krigsvisor, »T Finlands hjeltar» och »Husarvisa», men någon af dessa k det näppeligen vara, som åsyftas. Den förra är hållen i alltför abstrakt och retorisk ton för att vara lämplig spridas som folkvisa, och den senare är speciellt riktad t husarernas »raska, modiga tropp», hvarför den väl knapp skulle omtalats såsom »krigsvisa». Härtill kommer, ingen af dessa båda sånger anträffas i den samling af sold visor från 1808, »tryckta i år», som förvaras å Kungli biblioteket.[1] Men uti nämnda kollektion finnes däremot »krigsvisa», som med ganska stor sannolikhet är den Wetterstedt utpekade. Den bär titeln »En ny och lust *krigs-visa*[2] om de *raska bönderna*[2], som inte var räd för busen. Välment författad af Jan Ersson. Sjung som: Herr Peder och liten Kerstin etc. Tryckt i år Vårt antagande vinner ett beaktansvärdt stöd däraf, denna visa förekommer intagen i Dagligt Allehanda af d 30 juni 1808 och alltså haft god tid att hinna inför kon gens ögon till slutet af augusti. Det förefaller, som vis blifvit mycket spridd, ty å Kungliga biblioteket finn den i en hel rad olika skillingstryck[4]. Den höjer sig hö till innehåll och form över alla andra där befintliga sold visor från samma tid och torde därför väl förtjäna att en gång framdragas i ljuset.

---

nämligen d. 11 sept. t. Ehrenheim: »Brinckman torde få mycket att g med krigsvisans tyska öfversättning. Förmodel. väljer han någon natio ton, känd för tyska regementerna i Stralsund, ty utan tvifvel blifva de enda, som komma att sjunga den». — — — Riksark. — Samma pe mistiska anda besjälade kanslipresidenten Ehrenheim; ty när han ha fullgjort sitt uppdrag med visans tryckande och öfversättning, skref han Wetterstedt, d. 7 okt. 1808: »Med den sednaste afsände jag en bundt exe plar af den finska öfversättningen af krigsvisan som ett litet prof. Fle exemplar har jag qvar ännu; men jag vet ej, hurnvida våra finska soldat nu äro till mods att sjunga, och kanske vore det så godt att vänta me visor, tills våra affairer resa sig igen». — — — Handl. ur Brinckm. ark II, s. 217.

[1] »Soldat och krigsvisor». Oktaver, K. B.

[2] Kurs. i källan.

[3] Tr. i Stockholm hos A. J. Nordström 1808.

[4] Fem st. å svenska, tryckta 1808 i Falun, Linköping, Lund och Jönkö ping, en å finska, tryckt i Stockholm s. å.

»I hafven väl hört mång underlig ting
om busen, som härjade jorden;
han ville ta in hennes helaste ring
och strök der ikring.
Men, ser du, han stötte på Norden.

* *
*

Han riste sin långa, för hiskliga pamp,
men han våra fjällar ej rörde;
som ingen af räddhoga vek eller damp,
så började kamp,
och småtrollen för sig han körde.

* *
*

De fiender gånga sig in med hast:
»Nu kunna vi äta på Sverget».
»Stor tack», sade svensken, »här blir ingen rast,
ty folket står fast,
och Kungen han ståndar som berget.»

* *
*

Men ryssarne hinna till Åland med list,
ty blefvo de också förgångna;
de ville åt Sverge, jag säger förvist,
och kommo tillsist, —
men alla så kommo de fångna.

* *
*

Ej bättre det gick uti Finland, skall tro,
der togo de ock sina bitar,
och sade: »God vän, låt dig plundras i ro,
sitt trygg i ditt bo».
Der svartes med yxor och plitar.

* *
*

Far Ollikain axlade tröjan grå,
tog mössan och våken och bältet,
och ropade: »Gossar! här gäller gå på
och väldigen slå
vår skräckliga ovän ur fältet».

* *
*

»Och vore han dubbelt så manstark som vi,
och vore det sjelfva hin onde,
så skall han ha stryk, om vår Herre står bi,
så skall han väl bli
rätt ånger att slåss med en bonde».

* *
*

Och finnarna vunno, de skulle det väl,
de stridde för frihet och huse;
ty svensken kan allt, men kan aldrig bli träl
har modigare själ,
och blir inte bang för en buse.

* * *

För sådan en Kung, som regerar hans bygd,
han brinner af trohet och dyrkan;
att tvifla om segern, det vore en blygd,
i ära och dygd
der ligger den verkliga styrkan.

* * *

Man lätt genom enighet underverk gör
och står emot stormen som klippan;
ty låtom oss sämjas, som svenskarna bör,
nog brytes en stör,
Men si det blir narri med knippan.

* * *

Må fosterlandskärleken sprida sitt frö
från thronen till ringaste kojan;
när vädret det blåser, så vickar en rö,
men vi kunna dö,
och döden är bättre än bojan. —

* * *

Gustaf IV Adolf stannade kvar på Åland ända till november månads ingång. Trots de ständiga olyckorna och missräkningarna i fråga om krigsföretagen uppgaf han ändock ej hoppet. »Altid fortfarande tanka, öfvertygelse och vilja att återeröfra Finland spörjes i hvarje rad», skrifver Wetterstedt[1] i anledning af ett svarsbref, hvilket konungen till ställt excellensen Stedingk[2]. Denna okufliga föresats att fullfölja kampen intill det yttersta tog sig äfven uttryck i nya »bud», som monarken lät utgå till Finland omedelbart före sin återresa till Sverige. En i Gefle Tidning[3] offentliggjord »Sång till finska arméen» hade väckt konun

[1] Till Ehrenheim. Högqvarteret Grelsby. d. 23 sept. 1808. Riksark.

[2] Härom skrifver Ehrenheim t. Wetterstedt. Stockholm. d. 30 sept. 1808: »Han (Stedingk) hade just skrifvit till Kgl. Maj:t om vådligheten af kriget i Finland och fått ett rätt torrt svar.» — Handl. ur v. Brinkmanska Archivet. II (Örebro 1865), s. 215.

[3] Gefleborgs läns Weckoblad 25 juni 1808. Dikten är signerad '—n—n—n'.

ens intresse. Omedelbart gifver han befallning, att den kall införas i hufvudstadens »Avisor» och låter på sitt fält-ryckeri trycka densamma i och för utdelning bland trup-erna samt förordnar dessutom, att den skall tryckas i tockholm »för att på gatorna i likhet med andra visor äljas».[1] Då denna dikt är af ett helt annat slag än Jan Erssons» krigsvisa, kan det ju hafva ett visst intresse tt göra bekantskap med densamma såsom ett litet bidrag ill belysningen af Gustaf IV Adolfs smak i fråga om ivuakpoesi». Sången är emellertid af en ansenlig längd, ch vi måste därför nöja oss med att anföra de tre första troferna, vilka synas oss vara de bästa.

Försök till en sång till finska armeen.[2]

Du ärans folk på Auras strand!
så rik på hjeltar, kraft och dygder,
som allas blick i alla land
med häpnad fäst vid dina byggder:
Hvar fins ett språk, som skildra kan
den tacksamhet, du vetat väcka
hos hvarje redlig medborgsman!
Så långt sig tidens häfder sträcka
skall aldrig glömskans välde stäcka
det lof, som du så rättvist vann.

* *
*

Allt hvad man sagt i fordna dar
om göthens undransvärda dater,
dem man som mönster framstält har
af tapperhet för folk och stater,

---

[1] Wetterstedt t. Ehrenheim, Högqvarteret Lemlands Prästgård d. 18 21 october 1808. I det förra heter det bl. a. »Författarens namn lärer ra Collén». Forskningar efter denne ha ej gifvit annat resultat, än att t kanhända är fråga om Mag. Olof Jonas Colldén, kollega vid Gefle trivial-ola. Stahre, G. A., Matrikel öfver Upsala ärkestift (Ups. 1811). — I eborgs läns Veckoblad d. 22 okt. 1808 omnämnes emellertid en 'Magister llin', hvilken skall predika i följande dags högmässa. Det kan uppen-igen äfven vara denne, som är författaren. I Stahres matrikel förekommer ej någon magister Collin.

[2] Införd i Stockholmsposten, 29 okt. 1808. Finnes som skillingtryck »Krigs- och soldatsånger» 4:o. K. B., tryckt »uti Kongl. Fälttryckeriet Directeuren Peter Sohm 1808. En blyertsanteckning å exemplaret i B. uppgifver författaren vara »Sven Björk Svensson».

blir ej från nu en gåta mer,
som sanningsforskarn vägrar höra,
sen man bland Svithiods söner ser
en flock af kämpar under göra:
män — dem blott hederns känslor röra
och trofastheten lagar ger.

* * *

Gån jordens folk! till Norden, gån,
och sen — de äro inga dikter,
de ljus, som stråla därifrån
af ädla, troget fylda plikter!
Och om er blick ej blindhet slår,
bland Finlands skogar, berg och slätter,
sen — ty exemplet tydligt står —
hvad mot de skaror, Våldet sätter
att öfva rån och oförrätter,
en handfull frie dock förmår.»

Som afslutning till de anförda exemplen på Gustaf I Adolfs »bud» till sina soldater och undersåtar i Finlan vilja vi anföra de rörande afskedsord, som konungen i ege person riktade till Ålands inbyggare, då han lämnade de för att åter begifva sig till Sverige.

Vi Gustaf Adolph[1] etc. etc. Tillbjude Eder etc. etc. Då V efter ett längre vistande bland Eder, nu snart ämna begifva Oss d Vi af omsorgerna för fäderneslandets väl och försvar kallas, är d med synnerlig tillfredsställelse Vi härigenom offentligen förklare Vi nådiga välbehag öfver det redeliga förhållande I ådagalagt. I ha ven redan förut genom Vår befallningshafvande emottagit vedr mälen af Våre tänkesätt i anledning af Eder visade rådighet o mannamod vid fiendens fördrifvande härifrån, och för att ytterliga utmärka med hvad bifall Vi ansett detta Edert hedrande nit, haf Vi funnit godt i nåder förordna, att en minnesvård deröfver v Finströms kyrka skall uppresas på Vår och Kronans bekostnad, so på en gång åt framtiden förvarar hugkomsten af Eder trohet o förvärfvade ära samt lemnar Edre samtida och efterkommande kraftig uppmuntran att, enär det påfordras, följa Edra efterdömen.

— — — — — — — — — — — — —

En grym fiende, hvars våldsamma behandlingssätt på så mån andra ställen utmärkt sig, har äfven hotat Eder med en lika fram *Det är endast genom trohet, lydnad samt inbördes enighet I kun*

---

[1] Inrikes tidningar, 1 nov. 1808.

pplylla de dyra pligter Eder åligga, samt afvärja och förekomma let onda fienden Eder ämnat. Eder Konung, Edert Fädernesland, Edra makar och barn, Edert eget väl uppmanar Eder härtill, och skolen uti Eder egen tillfredsställelse, Edre medborgares aktning samt Edre efterkommandes tacksamhet njuta en rik belöning för Edert bemödande. Vi tillönska Eder Guds den Aldrahögstes mäktiga hjelp och beskydd och befalle Eder samt och synnerligen Gud allsmäktig nådeligen. Högqvarteret Lemlands Prestgård den 27 October 1808.

Det anförda visar tillfullo, hvilken otroligt förvrängd bild skalden Runeberg tecknat af den svenske konungen, då han velat gifva ett kraftigt utbrott åt sin patriotiska harm öfver det sätt, hvarpå den tappra finska hären understöddes. Att Gustaf Adolf först efter midsommartiden 1808 satte in alla sina krafter på Finlands undsättning, berodde, som bekant, på hans planer på Seland och Norge, hvilkas strategiska berättigande näppeligen kan bestridas, om man sätter sig in i det allmänna krigsläget och särskildt betraktar den medverkan, som England ställt i utsikt. Men sedan han den sista juni lämnat hufvudstaden, uppfylld af förbittring mot den engelska bundsförvanten i anledning af de irriterande och resultatlösa försöken att förmå general Moore till aktivt understöd, utvecklar han vid ankomsten till den finska skärgården en verksamhet, som icke kan undgå att hos den opartiske iakttagaren inge en stor respekt. Man må dock komma ihåg, att den styrka han på hösten sökte landsätta i Finland, uppgick till ett antal af omkring 10,000 man, således ej mycket understigande siffran för den svenska fältarmén på andra sidan Bottenhafvet. Och ifråga om den ofta upprepade anklagelsen, att denna undsättningshär plottrades bort i smådetachement, så måste man dock betänka, att kårer på 4 à 6,000 man ingalunda kunna anses för obetydliga och utan effekt, då det är fråga om 1808 års krig. Ett talande exempel på vad som i Finland kunde uträttas med dylika afdelningar har man i Sandels' försvar af Savolaks. Men med anförare sådana som Klingspor, Lantingshausen och Boije, vilka i allt sitt görande och låtande visade sig blottade på den djärfva företagsamhet, som är det nödvändigaste villkoret för all framgång i krig, var synbarligen intet annat att vänta.

Här är emellertid ej platsen att ingå på det svenska be-fälets försummelser i det finska kriget, utan hänvisas de intresserade att taga närmare kännedom härom, i den redo-görelse, som vår svenska generalstab haft den sorgliga plikten att utarbeta. Och hvad slutligen konungens roll beträffar, så vilja vi ingalunda fria honom från en dryg andel i misslyckandet af åtgärderna till Finlands försvar under hösten 1808, men vi måste inlägga en kraftig gensaga mot att man såsom Runeberg med en hånfull axelryckning affärdar dem såsom utslag af en halffånig monarks om-töcknade hjärna. Vi anse oss alltså icke skyldiga till någon öfverdrift, om vi påstå, att Gustaf Adolf vid ifrågavarande tidpunkt följde den realpolitiska grundsats, som funnit ett kärnfullt uttryck i den Cromwell tillskrifna formeln: »För-trösta på Gud och håll ditt krut torrt.»

Nu komma vi till den viktiga frågan: *»Huru har Ru-neberg kunnat gifva en mot den historiska verkligheten stridande framställning af Gustaf IV Adolfs handlingssätt?* I hans samvete ha säkerligen vissa betänkligheter gjort sig gällande, eftersom han har känt behof att förklara sitt til-vägagångssätt. »Ett vet jag», skrifver han år 1849 til Gustaf Montgomery, »att jag älskat de hjeltars ära, som kämpat med trohet för mitt fädernesland, de må hafva stått på högre eller lägre plats, och att jag sjungit om dem ur mitt hjerta, det bästa jag kunnat. Äfven der, hvarest jag varit bitter, har bitterheten framsprungit ur min kärlek till Finlands tappre försvarare, då den velat hvälfva från dem ansvaret för de missöden, som åtföljde kriget. Ur denna synpunkt skola de stränga styckena »Kungen» och »Fält-marskalken» finna sitt rätta bedömande.» Ingen kan neka sitt erkännande åt det upphöjda i skaldens föresats att för-härliga den finska härens trohet och tapperhet samt att från densamma lyfta ansvaret för den olyckliga utgången. Men enbart ur en dylik synpunkt blir en historisk dikt med så utpräglad tendens som »Konungen» ej rätt bedömd. Äfven skalderna äro skyldiga att stånda till ansvar inför sanningskrafvet. En som kraftigt betonat detta är ingen mindre än Johan Ludvig Runeberg själf, då han säger: *»All sann dikt måste vara en sann bild af historiens ey-*

äsentlighet och i grunden lika sann som denna».[1] Detta
raf upphäfves naturligtvis icke genom den af honom vid
tt senare tillfälle framhållna »nödvändigheten att gruppera
ch färglägga», hvilket »gör, att detaljer stundom måste
ramlyftas och belysas utan att äga full historisk rättighet.»[2]
ngen omdömesgill historiker har något att invända mot ett
ådant tillämpande af den poetiska friheten, som i det
enare yttrandet antydes. »Den ängsliga historiska detalj-
orskningens synpunkter, metoder och resultat gälla icke»,
åsom en berömd vetenskapsman och tänkare framhåller[3],
sådana fall, och endast den förhärdade pedanten kan finna
agot nöje i att antasta den diktande bildningsgåfvan med
itat och kritiska noter». Följaktligen skulle man ej haft
ågot att anmärka mot att Runeberg diktat ihop en scen
ådan som den i »Konungen», om den däri framträdande
endensen varit i hufvudsak öfverensstämmande med den hi-
toriska sanningen, men om forskningen gett vid handen,
tt så ej är fallet, föreligger ej blott rätt utan äfven plikt
tt påvisa detta, dem till vägledning och rättelse, som
ederbör.

Här torde någon kanske invända, att Runeberg rättat
ig efter den uppfattning om Gustaf IV Adolf, som var
len förhärskande inom den dåtida historieforskningen. För
tt vinna klarhet härom måste man erinra sig, hvilka källor
kalden använde vid diktningen af sägnerna. Själf lämnar
an klart besked härom i det förut anförda brefvet till Gustaf
Montgomery, då han skrifver: »Hvad mina källor beträffar,
ar jag följt min bror samt traditionen.» I fråga om
Konungen» är det lätt att påvisa, huruledes skalden full-
tändigt anslutit sig till traditionen och lämnat brodern
Montgomery's framställning alldeles obeaktad. Ty vid sitt
oggranna studium af dennes skildring af 'Kriget 1808—09'
an han ej ha undgått att läsa, huru »Konungen, som in-
ag omöjligheten att med sina illa ordnade krigstillgångar
ade eröfra Seland och angripa Danmarks hufvudstad, nu
eslöt att personligen leda rörelserna både till lands och

[1] Söderhjelm, W., J. L. Runeberg, (Helsingfors 1906) II, s. 327.
[2] Ibdm.
[3] Hjärne, Principfrågor. I »Blandade spörsmål», (Sthm 1903) s. 309 ff.

vatten mot södra Finland».[1] Vidare, att »Hans Maj:t anlände till skärgårdsflottan den 4 (juli) vid Väpsö, ungefär en mil utanför Åbo, och anbefallte samma dag ett närmande mot fienden för att utröna dess ställning och styrka». — »Konungen var», skrifver Montgomery, »närvarande och ordnade sjelf skärgårdsflottans rörelser» o. s. v. »De svenska kanonsluparna ryckte fram i god ordning och med stor tapperhet, under Konungens egna ögon, mot den öfverlägsna fienden» o. s. v. Sedan fienden drifvits tillbaka och »ändamålet med striden var vunnet», heter det i fortsättningen, »befallte konungen, som beständigt lät ro sig under den häftigaste elden midt emellan sina kanonslupar, att drabbningen skulle upphöra.» Sålunda börjar Montgomery sin skildring af Gustaf IV Adolfs höstfälttåg i den finska skärgården, och i det följande lämnar han en ganska utförlig och i fråga om hufvuddragen[2] riktig framställning om de af konungen anbefallda landstigningsförsöken på Finlands kust.[3] Några fantasterier å monarkens sida ifråga om Carl XII antydas ej på minsta vis af denne författare. Således finna vi, att Runeberg vid sin teckning af Gustaf Adolfs bild totalt negligerat den förnämsta historiska källa som stått honom till buds, och i stället följt »traditionen». Att en diktare hämtar ämne från denna ur vetenskaplig synpunkt grumliga källa för att gifva en stämningsmättad bild af det förgångna, därom är naturligtvis intet ondt att säga, men då det sker *med afsikt* att inför samtid och eftervärld moraliskt afrätta en historisk personlighet, då måste domen öfver ett slikt tillvägagångssätt bli hård, då kan man ej undgå att instämma i Fredrik Cygnæus' skarpa ord om sin landsman och högt beundrade skaldebroder, när han beträffande »Konungen» riktar till honom samma erinran som den snöhvita fågeln sjunger till Fritiof:

»*Hvad du vinner, hjelterykte vinner du dock ej derpå*».[4]

Emot här ofvan uttalade skarpa omdöme rörande Runebergs dikt kunde någon möjligen göra följande invändning:

---

[1] Montgomery, Kriget Sverige—Ryssland 1808—1809 (Örebro 1842) I, s. 212 ff.
[2] Detaljer, sifferuppgifter etc. äro oftast felaktiga.
[3] A. a., II, s. 48 ff., 53 ff., 66 ff.
[4] Cygnaeus, Om Fänrik Ståls sägner, (Helsingfors 1861), s. 147.

Man kan dock ej med skäl fordra, att en diktare skall förstå att göra ett riktigt val mellan förefintliga källskrifter. Det är tvärtom mycket förklarligt, om Runeberg trott sig vara berättigad att sätta lika stor lit till förre statsrådet Wingårds 'Minnen' som till landshöfding Montgomery's 'Historia'». Att en dylik anmärkning ej är alldeles utan fog, må genast och villigt erkännas, och det är naturligtvis för skalden en i hög grad »förmildrande omständighet», att han kunde hänvisa till en svensk f. d. minister såsom sagesman. Men kvar står dock såsom ett ofrånkomligt faktum Runebergs kännedom om att den svenske konungen gjort de allvarligaste försök att bringa den finska hären hjälp och undsättning under sommaren och hösten 1808, samt att han därvid ej skonade sin egen person. Inför sådana klara vittnesbörd till den anklagades förmån kan ingen rättvis domare, huru brinnande hans fosterlandskärlek än må vara, låta förleda sig till att afkunna en dödsdom i likhet med hvad Runeberg gjort sig skyldig till i »Konungen».

Strödda meddelanden och aktstycken.

Öfverläggningarna i riksrådet april 1629.

Från riksrådets sammankomster i april 1629 finnas bevarade tvenne protokoll af Salvius' hand, dat. den 18 och den 23 april, båda tryckta hos **Kullberg**, och till den förstnämnda af dessa dagar hänför sig ett tidigare kändt rådslag.[1]) I föregaende årgång af Historisk Tidskrift har undertecknad publicerat ett förut icke återfunnet rådslag af den 23 april efter en ofullständig afskrift i Uppsala universitetsbibliotek[2]). En senare gjord observation låter emellertid fullständiga aktstycket i fråga.

I Linköpings stiftsbibliotek finnes i kopiehandskriften *H. 73* »Handlingar och Bref 1562—1648» under nummer 103 en »Copia af Rådhslaget som är hollit den 23 Aprillis A:o 1629», som visar, att den af mig aftryckta delen endast utgör omkring hälften af urkunden. Afskrifterna i samlingsbandet i fråga synas ha gjorts på 1670-talet hufvudsakligen från dåvarande Fiholmsarkivet.

En jämförelse med rådsprotokollet från samma dag visar gifvetvis många likheter och beröringspunkter, men i bredd med det mer löst skisserade protokollet företer rådslaget en klarhet och fasthet, som i åtskilligt förtydligar överläggningarnas innebörd och rådsherrarnas slutliga votum, hvilket icke med fullständighet framgår af protokollet. Klarare än i detta framträder också här konungens afsikt att, om så kräfdes, redan hösten samma år ingripa i tyska kriget.

Nils Ahnlund.

Rådslag den 23 april 1629.

(Slutet.)

— — — Vore fördenskuld, för thet 6:tte, bätter att man bemannade sig, och toge heller meer ther till, än at man thet intagna igen gifua skulle, på thet at, effter man doch nepelig kan undvijke thet tyske kriget, man bequämare må mööta them keyserijske i Prys-

---

[1]) Svenska Riksrådets protokoll, utg. af **Kullberg**, I, sid. 126—130 och Medd. fr. Sv. Riksarch. IX, sid. 282—283.

[2]) Historisk Tidskrift 1914, sid. 120—121.

a än i Sverige, och heller vid Ellbingen än vidh Stockholm, och er man them i någon måtto vijka moste, man heller hade meer att dera them ther än heer. Ther man och segern ehrholler, att thet ode tå till H. K. M:tt sielf, huad H. K. M:t äntå göra ville. Och at än fienden, för thet sidsta, ville gifua en ansenlig summa pengar ther emoot, så våre doch samma summa ringa till achtande, moot then fordeel man sig begofue[1]), och then fahra man sig vnder stade, och hafver doch större summa af landzens behållande efter unden till att förmoda än fienden nu emooth thes restitution ehrggia skulle, så att för thesse och fleere skäl icke råda kunde, att . K. M. alt restituera skulle vid thenne fahrlige tiiden, ehuru longt illeståndh och biudas kunde.

Men ther man ett stilleståndh på några åhr ehrhålla kunde, emot igre the platzers restitution som längst up från siön liggia i Prysn, som äre Strassburgh, Guttstadh, Wormditt och Mellsach, synnes thet inthet vara till att uthslå, ty föruthan thet att på the plattrne ligger icke förmychett macht, hvad summam rerum vidhkommer, äre the och så belägne, att the på all fall icke kunne utan battaglie ndsättias, hvilket, effter nöden oss tvingar allenast gå defensive i ytzen, her effter ville falla oss besuärlig, och the nappast synnas ide, att man för thera skuldh så vidt äfventyra skulle.

Sedan är icke thesto minder förmodeligatt (!), att thenna lilla stitution skall gifva fienden hopp til at få större, och fördenskuld rorsaka them till att hålla the keysserske thervhr landet ännu så ycket dee förmå, så och turbera och söndra theras större intention h humeurer från huarandra, och för thet tridie kunde man i the frige plattzerne i medlertiidh så excolera the medell ther falla, att an förhöppeligh ther vthur icke allenast guarnisonerna ther i landet nderhålla, uthan och till en godh del sielfua kriget understödja kunde, i och väuia fienden till längre stillståndh och trachtater och med iden till större patientia i the öfrige krigz besuär, som nu i beynnellsen synnes så suåra, när han först ens nytta och söötheet maskadt hade. Men att skulle restituera något meer, nämbl. stora ch lilla Werder sampt Höfdt, Dirskow, Marienburg eller Brundzbergh, et hålla vi icke nyttigt. Ty ther ingen[2]) voro icke allenast Ellingen oiäfligen till land belägradt, vthan thet voro och så belagdt ll vatten, att man huarken säkert tiidh eller thedan komma kunde, ch kan man nu näpligen holla de dantzicher uthur Friska hafvedt, r man hafver thet så godt som heelt och hållit inne, huru mycket indre skulle man sedan kunna görat, tå the fingo Passarie hampn ch Wirssellströmen ther ifrån? Och faller oss nu suårt att hålla thet ilke rytterj ther i landett, huru suårare skulle thet falla sedan, r man Wärdarna afträdade, huaruthinnan thet mästa grääs och fourie faller. Hållom förthenskuldh therföre, att man Werderna såsom

---

[1]) *Begifva* här = *uppgifva, afhända.* Jfr Sv. Ak. Ordb. *Begifva* 5. *a.*
[2]) Felskrifning för *igenom.*

fundamentet af then Pryssiska staten ingalunda på sådana sätt ceder kan, och fördenskuldh ej heller the platzer, som ther nest rundt om kring, lika som thes bastioner, belägna ähre.

Huadh elliest then föreslagna rickzdagen vidkommer, så ändoch man icke älliest veet om thet tyska oväsendet tillåter, att H. K. M. så länge kan blifua i landet, lijkvist medan nödigt synnes att med samptl. stenderne så vel ther om som thet pålniska kriget än vidare communiceres, serdeles effter vthskrifningen, och the hielper på sidsta rickzdagh bevilliades blifue nu vthe, och tvifvelachtigt kan falla, till H. K. M:tt reser åt Strålsundh emoot hösten, om H. M. even kan komma tillbakas till vintern och tå hålla någon rickzdagh; hvarföre hållom vi rådeligit, att Hans K. M. kallar stenderna hijt tillhoopa till d. 1 junii och om alt medh dem vidare aftala läter. Skulle och nöden fordra, att H. K. M:tt dess förinnan förreesa måste, så kunde och samma rickzdag upskiutas. Att vj alt thetta således godt funnit, rådt och uprächt hafvom, rådom och styrkiom ännu her medh, hafva vij thetta medh egne hender och signeter bekräfftadt. *Actum die et loco ut S:*

Sigismunds förbindelser med Ryssland hösten 1597.

Genom freden i Teusina år 1595 hade de långvariga striderna mellan Sverige och Ryssland nått en åtminstone tillfällig afslutning. Den svåraste stötestenen vid fredens ingående hade varit frågan om Kexholms afträdande, hvilket af ryssarne envist kräfdes men af svenskarne länge vägrades. De slutliga fredsvillkoren bestämde, att Sverige skulle till Ryssland öfverlämna Kexholm med underlydande län, sedan gränsen blifvit reglerad genom särskilda därtill utsedda kommissioner. Dessa kommissioner trädde genast i verksamhet, och i början af år 1596 var rågången mellan Finland och Ryssland i hufvudsak utstakad och fastställd. Något omedelbart öfverlämnande af Kexholm till ryssarne kom dock ej till stånd. Hertig Karl bjöd dade med eftertryck, att fästningen ej kunde af svenskarne afträdas förrän freden vore i vederbörlig ordning bekräftad och alla fredsvillkoren i öfrigt uppfyllda. De besvikna ryssarne hotade med väpnade repressalier, och i slutet af år 1596 och början af år 1597 tycktes den nyingångna freden sväfva i allvarlig fara. Först på hösten 1597 — den 3 september — efter konung Sigismunds uttryckliga befallning till Finlands ståthållare Arvid Eriksson Stålarm kom Kexholms slott åter i tsarens händer.[1]

Det är vid denna senare tidpunkt, som spänningen mellan konung Sigismund och hertig Karl alltmer tenderar hän mot öppen

[1] Se härom Almquist, Sverge och Ryssland 1595—1611, s. 15 ff.

ytning. Under hösten 1597 gör hertigen sin väpnade expedition i Finland, visande sin allvarliga afsikt att då så kräfdes med våld genomdrifva sin vilja. Inom det kungliga lägret såg man sig nödsakad att med alla tillgängliga medel rusta sig för den oundvikliga konflikten. Sändebud skickades till främmande makter för erhållande af hjälp och understöd i den ena eller andra formen. Framför allt var det af vikt att vinna konungen af Danmark och storfursten af Ryssland, då Sigismunds trupper vid behof måste föras genom deras besittningar, och dessa furstars hållning naturligtvis hade särskild betydelse vid ett krigiskt företag mot Sverige.[1]

Om hänvändelser till ryske tsaren i dylikt syfte hösten 1597 har man hittills ej haft sig mycket bekant. I en gammal inventarieförteckning öfver svenska Riksarkivets handlingar är antecknadt ett bref från Sigismund till storfursten af den 30 november 1597. I en samtida till hertig Karl inlämnad berättelse omtalas äfven, att Sigismund efter råd af Erik Sparre och Sten Banér skickat sändebud bl. a. till Ryssland: »h. Steen Baner till Lifflandt, h. Jöran Påsa till Ryssland, all den stundh H. K. Ma. icke haffuer giort kårsskyssningen medh Storförsthen udi Ryssland, kunde han väll ännu tvinga Sverige».[2]

Emellertid äro vi i detta afseende i själfva verket lyckligare ställda än man förut antagit. I Nordinska handskriftssamlingen i Uppsala Universitetsbibliotek finnes i ett samlingsband, innehållande handlingar från vidt skilda tider (vol. n:r 438), trenne aktstycken, hvilka direkt afse ifrågavarande förhandlingar. Det ena utgöres af ett koncept till bref från Sigismund till tsaren den 12 oktober (n. st.) 1597, det andra af koncept till ett dylikt bref, tydligen af något senare datum, ehuru detta ej är angifvet, samt det tredje slutligen af ett odateradt koncept till instruktion för de sändebud, som till storfursten skulle öfverbringa Sigismunds bref.

Brefvet af den 12 oktober 1597 är uppsatt, innan underrättelsen om Kexholms öfverlämnande framkommit till Polen. Sigismund klagar öfver tsarens krigsrustningar, erinrar om den ingångna freden och tsarens löfte från föregående år samt framhåller, hurusom folkrättsliga sedvänjor kräfde en krigsförklaring i vederbörliga former, innan fientligheter begyntes. Beträffande Kexholm förklarar sig Sigismund vara utan skuld, för den händelse fästningen ännu ej vore öfverlämnad till ryssarne, då konungen härom gifvit uttrycklig befallning och dröjsmål i denna punkt måste bero på hertig Karls olagliga ingripande. I det följande antyder äfven Sigismund, att tsarens uthotande uppträdande framkallats genom hertig Karls stämplingar.

Det följande brefvet är, såsom nyss påpekades, odateradt, men af innehållet framgår, att Sigismund nu erhållit kännedom dels om

[1] Se härom Pira, Svensk-danska förhandlingar 1593—1600, s. 81 ff., Jonsson, Hertig Karl och Sigismund 1597—1598, s. 106 ff., Almquist, a. a., s. 38 f.

[2] Almquist, a. a., s. 39, not 3.

Kexholms öfverlämnande till ryssarne, dels om hertig Karls krigst till Finland. Konungen förklarar, att han icke, såsom af her Karl i ett bref till tsaren påstätts,[1] varit orsak till dröjsmålet m fästningens utlämnande, utan att ansvaret härför tvärtom fölle p hertig Karl. Dennes lagstridiga handlingar och ingripande i konu gens myndighet utmålas i bjärta färger, och konungen betonar, hur som endast genom hans direkta åtgärd Kexholm i enlighet med Te sinafredens bestämmelser kommit åter i tsarens händer. I den a följande instruktionen för det kungliga sändebudet ges denne des utom i uppdrag att till tsaren framställa diverse önskemål från Sigis munds sida.[2] Bland annat begärde konungen, att för den händels hertig Karl skulle anropa tsarens hjälp, han måtte kategoriskt afvisas, lik som hans folk och tjänare anhållas och deras ärenden meddelas konungen. Viktigast är hans anhållan, att det krigsfolk, som Sigismund såg si nödsakad att låta afgå till Finland, måtte få fri passage genom Ko porje län.

Det råder intet tvifvel, att den ofvan omnämnda inventarieanteck ningen under den 30 november 1597 har afseende å dessa båda sena odaterade handlingar. Anteckningen lyder i sin helhet:[3] »Konung Sigismundi breef till Stoorfursten Fedor Iuanouitz om H. F. N:des Her tigh Carllz förhållande i Swerige och begärer ther hus, att ther H. F N:de sänder några sijne tienare eller sändebudh till honom the ick måtte allenast inthet hörde varda, uthan och i arrest hållas och ther värff honom tilkännagifvas, såsom och att storfursten uille gifv hans krigzfälck frytt pass och uägebreff igenom Caporie lähn in v Finlandh». Denna regest stämmer som genast synes till punkt o pricka med innehållet i nyss refererade aktstycken. Vi kunna så lunda med full säkerhet datera dessa till den 30 november 1597.

Ofvan diskuterade handlingar aftryckas här in extenso, hvarvid interpunktion samt användning af stora och små bokstäfver mode niseras.

1.

Sigismunds bref till ryske tsaren den 12 oktober (n. st.) 1597.

Vij Sigismundus etc. till Feodor Iuanowitz, Storfurste öfuer a Rydzer etc. etc. Oss är förekommed, at tu åther skaltt hafue din krigzmacht försambled igen, såsåm i fiord skedde, vidh den Fins

---

[1] Sigismund säger om detta hertigens bref, att det »haffuer varid på vägen» till tsaren, hvarmed antydes, att det blifvit af konungens folk up snappadt. Det åsyftade brefvet är hertigens bref af 4 jan. 1597, hvilket återfinnes i hertig Karls registratur. Om brefvets interciperande se Almqvist a. a., s. 33.

[2] Dessa yrkanden hafva ursprungligen införts i själfva brefvet till tsa ren, men sedermera i konceptet öfverstrukits. Se nedan!

[3] Inventarium på bref och acta i K. Sigismunds och K. Gustaf Adolfs skåp. Riksarkivet.

intze, endogh vij icke fulleligen vethe, huru der om i sanningh ure kan. Men der så vore, gifue vij digh sielf till att besinne, om lijkmätigt ded är först och främpst den fred och vänskap, oss :h våre rijker och storfurstendömer emillen så ahnseenligen och raftigt är uprätted, seden och dine egne bref och lyfte i fiord, der med n låfuer och tilsäger, att inthed fientligid skulle företages emot de ind och vndersåter, såm oss på Sweriges rijkes vägne tillyde i Finind och Liflannd, desligest ded låflige och vrminnes bruk, såm hoos lle Christne potentater alltidh hafuer hålledz, med vharningh och tälige orsakers tilkennegifuende, förr änn vppenbare fägde begynnes ınd och fålck emillen. Och der dw viltt förevände den drögzmåll ıed Kexholms lefrering efter fridzförbunded, så äre vij därudj inthed illende, vthan huar samme befästningh icke ennu är digh öfuerandtarded, ded oss dogh synes olijckt och vij icke väll tro kunne, efter ij så alfuarligen om des lefreringh skriffuit och vår krigzöfuerste ch stådthållere i Finland der om befalett hafue, då är ded oss emot ch skeer vdaf vår faderbroders, högborne förstes hertigh Carls etc., rbudh, huilken vij iämte vårt älskelige riikzrådh åm regeringen i Swerie afue betrott, endogh hans budh heller förbudh huarcken i den motte ler elliest bör eller skall gälle moot vår villie och befalningh. Derore må du icke tuifle, huad såm vij låfued och tilsagdt hafue, ded le vij fast och obråtzligen hålle. Söker du och andre fåfänge orsaker il blodz vthgiuthelsse antten genom högbe^{te} hertigh Carls eller andres iggende och stemplinger, såm åstunde ditt och dine vndersåter och ndz förderf, huilcked af orättfärdigt och oändeligit krigh förorsakes, så å du sielf see till, huru väll du står digh och dine vndersåter före, esligest svare till alt thed oskyllige christed blodh, såm der egenom di oträngde mhåle blifuer vthgutid. Der och andre orolige meniskiors trängten och ingifuende, synnerligen deres såm venner och anners sämie och velfärdh vele förspille för deres egen nytto, lägenet och fordell skull, vdi huad stånd de helst kunne vare, höge eller låge, mere skulle achtes hoos digh eller någen förståndigh ännu egen elfärd, ord, lyffte och afhandlinger vdi gode saker till fred och enigeet, kunde ded lände den ded giorde till föge beröm, stadigheet och ijsdom, helst der freden så nyligen och så kraftigt giordh och beamed är. Ställe digh och sielf der om att besinne och döme. Och ler du ville vare hollen för en trofast vän och en god naboe, der iget fast hade varitt att bygge på, vore tillbörligid, att åss hade ifuid tilkänne gifuid, huad fremmende tilbiude att handle med digh de saker, oss och våre konunge rijker vidkomme, förr än någed s eller våre till förfångh skulle beslutes. Ded samme vele vij göre gh igen. Begäre derföre, du vilt med dette budh lathe oss förstå, ad vij skole hafue oss till digh försee, och om du viltt hålle den red och förlijkningh, såm giord är oss och våre konge rijker emillen, er icke, endogh vij af digh icke anned vele förmode än ded, såm d och sanningh är lijkmätigt, der till vij och på vår sijde alltidh ele finnes benägne. Huad förbe^{te} Kexholm belanger, hafue vij aldrigh nned tänckt än lathe digh ded igen bekomme efter fridzfördragzens

innehåld, kunne och i denne stund icke anned tro, än att ded eft vår befalningh rede skall vare lefreredt, så framt du däd icke ha vedersakedh, såm åss är berätted, ändog vii icke kunne ställe någen tro till, vete icke häller däd ringeste, huad dig där til hafue kunned förorsake, däd åss hafuer bort göre äfter afhandling vidh grentzen. Men efter förbe[de] fridz contract och vthtryckelig förmäler, att för den befästningz lefreringz skull, der någen drö måll der med hände kunne för fångernes byttningh, rågångerne eller andre lägenheter, skulle freden derföre icke vare bruthen, så bör di och ded achtte och icke lathe förföre digh vdaf orolige och oprori menniskior, såm törste efter mord och blodh, såm åss är berätted o part skole hafue tagid sigh före. Och hafue digh dette denne gå venligen icke velet förhålle, förventendes svar och fulkomlig berättel huru du härudinnen äst till sinnes och huad hoos digh kan vare ti budid, begynt äller afhandlad åss och våre riiker till meen af främ mende äller inlenzke. Där åm du åss genom din skrifuelse ville för lathe. Och må du dässforinnen försee dig till åss däd såm dig b till din ven och nabo. Schrifuit i vartt förstendöme Masuren i Wa saw stadh åhret efter Christi födelsse 1597 den tålfte dagh octob vdi vår regementz tijdh i Swerige på thed fierde och här i Polen tionnde.

2.

Sigismunds bref till ryske tsaren [den 30 november (n. st.) 1597]

Vij Sigismundus etc. etc. tillbiude den högmechtige Tzar och Sto furste i Ryssland etc. Feoder Iwanowitz vår naboerlige venlige helsse med Gudh Alzmechtigh tillförennde. Högmechtige Tzar, gode ven och nabo, änndog att Gudh denn Alzmechtigeste hafuer oss nådelige begåfuedt med tvenne mechtige konungeriker, deröfuer vij äre e regerende konung och herre, icke dessmindre mäden vij nogsamblige (dess Gudi ske lof) haffue kunnedt betrachte och öfuerwäge, huad skade och förderf, tvist och tvedrecht, krigh och örlig medh sigh hafuer och tvertt om igen huad nytte och gagn i the landzskaper öfuer flöder, ther fridh och eenigheet är emellen högmechtige och närboende konunger och potentater, haffue vij altt ifrån vårtt regementz första tid altid åstunded och oss therom beflitedt, att emellen oss och alle andre näst omliggiende land och konungerijke måtte cristelig, god venskap och enigheet blifue styrcht och vidh macht hollen. Och fördennskull på thet att emellen oss och vårtt arffkonungerijke Swerigie och din Tzariske högheet sampt thitt storfurstendömme i Rysslannd måtte blif vprätted enn stadig och evigvarende fridh, theregenom mögedt cristel oskylldigt blodz vthgiutelsse måtte blifue afskaffedt och i samme sta cristelig, nabolig god vilie och venskap vprättedt, haffue vij blant andre fridzmedel, som vij våre fulmyndige store senndebudh på den nästförledne fridzhandel nu sennest vid grendtzen anno 94 nestförledne

ore, ded medell om Kexholms befestningz igengifvende icke veledt thsluthe. Och effter thet vij nu hafve förnummedt, att våre stadtollere och krigzöfuerster samme slott lefreredt och öfuerantvardet affue din Zarske högheetz fullmyndige och vthskickede i hender, förtode och, att grendtzerne effter som fridzbrefuedt fordrer och kräfuer kole nogsampt och rättviseligen på både sider vare besedde, öfuerarne och allestedz samptychte och vttmerchte, der och ähnnu derudij ogod vore ogiortt, att ded då med ded förste efter sielfue fridzrefued må blifue fullkomeligen afhandled och besluted, derföre lathe ij ded oss och så väl behage, att din Tzarske högheet för[te] slott ikedes haffuer igenbekommedt. Och effter medh dess lefrering är örndrögt vordet, öfuer huilked din Tzarske högheet sigh hafuer beväred, lijke som ded aff vår befalning skett vore, efter som vår arbroders breff, huilked haffuer vared på vägen till din Zarske hogheet, lyder, att vij icke skulle hafue hug heller sinne till att hålle ded prettede fridzfordrag, så vele vij likväl lathe din Zarske högheet ette, att thet icke medh vår vilie skeedt är, vthen vår faderbroder hertig Carll hafver icke allenest varedt dertill vållende, vten och med ngen sanning vttschrefued sådant om oss, som her förbemelt ähr, ördy han vten vår vett och vilie haffuer föreslagedt åtskillige eeninger, som inthed komme öfuereens medh sielfue fridzcontrachten, som på grendtzen af beggies våre store senndebudh hafuer varedt giord och besluten. Enn tijdh haffuer hann veledt, att din Zarske högheet skulle sännde dine sänndebudh på grentzen att göre korsskyssningen, stundom, att hann ville sände sine fullmyndige sänndebudh till dig och din Zarske hogheet skulle seden sände dine till honom igen, item och, att han ville seden giöre korsskyssningen med din Zarske högheet, huilched medh annedt meere, som fursten haffuer föreslagedt, altt är emoth sielfue fridzbrefuedt, som vthtrycke igen inneholler, att sådant med oss och ingen annen pläges och förhandles skall, och fursten nu dessförinnen i denn acht och mening giort hafuer till att drage vår myndigheet och rättigheet till sigh; till huilched på thet hann större annseende och medholl haffue kunde, hafver hann sigh vdi vår kongelige frånvare vdi regeringen öfuer vårtt arffkonungarijke Swerigie meere och videre intrengdtt, änn vij honom vm betrodt haffue och honom eliest för sin hörsamheet och troheetz eedz plicht göra borde, och der brede vid han allena varedt vållandes, att offt[de] befestning icke tillförende är blefuen igen lefreredt, på ded han måtte der med komme ytermhere krig och blodz vtgiutelse tillväge oss emellen. Dog haffue vij i dette fall hans vpsåth förekommedt, så att offte[de] Kexholms befestning är effter vår kongl[e] befallning vthaf våre tillförordnede trogne männ din Tzariske högheetz vthskickede nu omsijder i nästförledue septembris månedt emoth hertigens vilie blefuen öfuerantvardedt. Vele fördenskulld inthed tuifle, att din Tzariske högheet varder icke allenest haffuendes oss för sådant drögzmål vndskylledt, vtan och ord och löffte, bref och segll, som en christen potentat egner och bör, vidh macht hollenndes och ingelunde träder ifrån thet fridzförbund, som oss och våre rijker emellen vprättedt

och giort är. Vi vele thet på våre side obrotzligen holle och fred deles, när vij innom vårtt arffkonungarikes grentzer kommandes vard huilched som vij förhoppes näst Gudz nådige tillhielp medh thet förste ske kann, sådant oss och våre land och rijke emellen förmedel våre stoore sändebud, som tå emillan oss skickes skole, som fridz brefued förmeller, såsom och om begges vår titel, efter som på grentz af bägges vår store sändebudh anno etc. 94 mundteligen hafuer varitt omtalett, medh korsskysning, som sedvanligidt är och var hafuer, bekrefftige och stadfeste. I medler tijdh skall din Tzarisk högheet inthed annedt af oss förventta änn thett som god naboligh vil och venskap är likmätigt, thed vij och af din Tzariske högheet i li måtte vele förmode. Begere och der hoos, att der nogre suensk heller findske fånger ähnnu i dine Tzarske högheets land stadde äh att de vten drögsmål måge blifue förlossede och hem till sitt ig förschickede [Videre efter du vten tuifuell hafuer förnummed, huru ledes offtede hertig Carll haffuer, som fört är, i vår frånvare emot vår förordning trengt sigh till regeringen i vårtt arffkonungarij Swerigie, bruked månge sätt och medell att komme vårtt lannd och befestninger i sine hender, föregifuendes, att hann i vår frånuare g thed oss altt till gode, huilched dog likväl nu annorledes bevis deraf, att han medh skiutende och stormende på fiendtligidt sätt b gynner och der med lijke som eliest med list och bedregelige o förförendes våre vndersåter, våre och rikzens befestninger intager o med sine tienere besetter sampt annedt mere bedrefuedt, som länd vår kongelige myndigheet icke till rinnge förklening och oss t alsomstörste skade, och synes ännu i samme sitt onde förehafuende v forttfare och tilleventyrs sigh genom fremmende herrers hielp o bistånnd emoth oss att försterckie, derföre kann thed och väl henn att hann igenom osanfärdig berättelse om oss varder din Tzaris högheet om befordring och bistånnd i den måtte besökienndes i th som oss och vårtt arffrijke kann lännde till skade och förderf. D före haffue vij härmedh veledt derom påminne din Tzariske höghe begerendes venligen, att hans budh och begären icke allenest inth blifuer achtedt, vthen att han sådant svar och beskedh bekomme n som en cristen och fridh ellskende herre egner och bör gifue en sin g

nan hafs
r han o
om ho
venlig
tillken
mpt näg
idsambli
tt komm
höghe
ss thero
att vett
ledne äh
Tzarisk

gheet hafue anvärfved, och huad the bref inneholle och förmälle, m hann på åthskillige tider dijt sänt hafuer. Till thed siste, effter ad att offte[de] hertigh Carll är medh krigzfolck infallen i vårtt storstendömme Finland, ther hann våre trogne vndersåther och tiänere yken ofuervåld och orätt dageligen meer och mer tillfoger, äre vij efne[1] förorsakede att komme våre trogne vndersåther till hielp och dsättning, begäre fördenskulld naborligen venligen, att din Tzarske gheet vill effterlathe vårtt krigzfolck, som vij dijt sendändes varde, tt frije pass och vägebref, att the fridt och obehindredt (dogh uthen n Tzariske h. vndersåtheres ringeste skade) måge drage egenom porie lähn och öfuer till Finland, om så kann behöfues][2], bevisendes rer medh thed, som naboerligh godh wenskap är likmätigt, ded vij i like måtte på vårtt arffrikes vegne gerne vele venligen forskylle. dh Alzmechtigh hermed befalendes.

3.

struktion för Sigismunds sändebud till ryske tsaren [den 30 november (n. st.) 1597].[3]

Instruction etc.

Till ded första skall den vthskickedhe helse på K. Mttz vegne stormechtige Tzar och Storfurste i Rysslandh medh naboligh ligh benägenheett, lycka och vällmåge etc. Thernäst tilkenna gifue, H. K. Mtt. lather sigh välbehage, att H. K. Mttz stadhollere krigzöfuerster hafue efter ded fridzbesluth, som emillan bägge ernes fulmyndige sändebudh vidh gräntzen anno etc. 94 skedde, e (!) igenlefreredt hans fulmyndige och vthskickede Kegzholms stningh, hälst emädan H. K. Mtt. intett tuifuelsmåhll drager, att tzerne, efter som fridzbrefuett fordrer och kräfuer, skole nockptt och rättuijsligen på både sijdor vare besedde, öfuerfarne och tädes samtychte och vthmärckte. Och ther hoss tillkenna gifua, H. K. Mtt. haffuer icke varitt vollende till ded drögzmåll, som h Kegzholms igengifuende skeedt är, öffuer huilkett storfursten haffuer besuäredt, lijka som ded af K. Mttz befalningh skulle dt vara, vthan högborne furste hertigh Carll, som sin bref haffuer på vägen till storfursten, ther vthi han osanfärdeligen skrifuitt er, att H. K. Mtt. icke hade hugh eller sinne till att holle ded

---

[1] Läsningen af de tre sista orden är osäker, då skriften på denna punkt ket urblekt.

[2] Det inom klammer satta stycket är i handskriften öfverstruket. Det nes nästan ordagrant i instruktionen; se nedan!

[3] Detta aktstycke ... rifvet med sekreteraren Jonas Axbergs hand.

vprättade fridzfördragh. Han haffuer och till samma drögzmåll
så måtto varitt vollendes, att han haffuer föreslagitt åthskillige
ninger, som intett komme öfuerens medh sielfue fridzcontracten,
på grentzen aff bägge parthernes store sändebudh haffuer varitt
och besluthen. Ty en tijdh haffuer han veledt, att storefursten
sända sine sändebudh på gräntzen att göra kårsskyssningen,
att han ville sända sine fulmyndige sändebudh till storeförsten
storefursten skulle sedan sände sine till honom igen, item och
han ville sedan göra kårsskyssningen medh storfursten och
mera, som är emoth sielfue fridzbrefuet, ther uthi vthtryckeligt
mälles, att sådant medh H. K. Mtt., när H. K. Mtt. kommer
Suerige, och ingen annan plägas och förhandlas skall; huilkett
fursten i den acht och meningh giordt haffuer, att han måtte
H. K. Mttz myndigheet och rättigheet till sigh, och på det han
till däste större ahnseende och medholl hafua kunde, haffuer
sigh vdj H. K. Mttz frånvaru vdi regeringen öffuer H. K. Mttz
konunge rijke Suerige mera och vijdere inträngt, ähn H. K.
honom ombetrodt hade, och honom elliest för sin hörsamheetz
troheettz plichtt göra borde, ther medh han allena haffuer varett
des, att åffte[te] befästningh icke tilförende är blefuen bordtlefrerad
på ded han måtte der medh H. K. Mtt. och storfursten emill
måtte (!) komma ytthermera krijgh och blodzvthgiutelse
huilkett och vthan tuifuell så vthi värckett hade kommit, huar H.
Mtt. hans onda vpsått icke hade i tijd förekommit och nu i
förledne septembris månedt igenom sine tillförordnede trogne
latidt storfurstens vthskickede åfft[te] Kegzholms befästningh
hertigens villia blifue öfuerandtuardedh. Huarföre vill H. K.
intett tuifle, att storförsten varder icke allenast hafuendes H. K.
för sådantt drögzmåll vndskylladh, vthan och ordh och löfte, bref
segell, som en christen potentatt äguar och böör, vidh machtt hollend
och ingelunde träder ifrån ded fridzförbundh, som H. K. Mtt.
honom, så och bägges theres rijker och vndersåther emillan vprätt
och giortt är. H. K. Mtt. vill ded på sin sijda obrottzligen holla
framdeles, när Gudh vill H. K. Mtt. varder in om Suerigis rij
grentzer kommendes, huilkett H. K. Mtt. förhoppes, att ded
första skee skall, i egen kongligh person medh eedh och kårssky
ningh, som seduanligitt är och varitt haffuer, bekräftige och
fästa. I medler tijdh skall storförsten sigh intett annatt af H.
Mtt. föruäntha, ähn ded som godh naboligh villia och venskap
lijkmätigt, ded och H. K. Mtt. sigh af storförsten i lijka måtto
förmode.

Till ded andre. Effter ded att H. K. Mtt. intett tuifler, att
försten nu förnummed haffuer, huruledes åfft[e] hertigh Carll etc. haff
som för[tt] är, i H. K. Mttz frånuaru emoth H. K. Mttz förordnin
trängtt sigh till regeringen i H. K. Mttz arfkonunga rijke Suerig
brukett månge sätt och medell att komma H. K. Mttz landh
befästninger i sine händer, föregifuendes, att han i H. K. Mttz frå
gör ded alltt H. K. Mtt. till godho, huilkett dogh lickuäll

r af annorledis beuijses, att han medh skiutande och stormende på odtligitt sätt begynner och der medh lijka som elliest medh list h bedrägelige ordh förförendes våre vndersåther, intager våre och tzens befästningar såsom och myckett mera bedrefuett, som länder K. Mttz myndigheet icke till ringa förkleningh och till alsom-rsta skadha, och synes ähnnu i samma sitt onde förehafuende le fordt fara och sigh genom fremmande herres hielp och bistondh ioth H. K. Mtt. att försterckia, huarföre ded och väll kan hända, ; han igenom osanfärdigh berättelse om H. K. Mtt. varder storfursten i befordringh och bistondh i den måtto besökendes och ahnmo-odes om ded, som oss och H. K. Mttz arfrijke kan lända till ada och förderf, derföre vill H. K. Mtt. hafue storfursten på-indt såsom och venligen begärett, att hertigens budh icke allenast lett bliffuer achtedt, vthan att han sådane suar och beskeedh be-omma må, som en christen och fridelskende herre egnar och böör fua en sin gode vens och naboes orolige och genvördige vndersåthe, rty han haffuer huarken skääll eller orsack nägett emoth H. K. t. att begynna.

Till ded tredie. Ther så hända kan, att hertigen sänder några sine tienere eller andre, som medh honom holla, medh budh eller rf till storfursten, begärer H. K. Mtt. venligen, att dhe måtte ther fue ahnholne och H. K. Mtt. theres värf tillkenna gifne.

Till ded fierde. Åhr och H. K. Mtt. venligen begärendes, att så mpt någen af hertigens anhangh eller och andre orättrådige och ridsamlige menniskor, som tuist och oenigheet rijken emillan åstunda komma tilluäga, begifua sigh öffuer grentzen in vthi storförstens rförstendömer, att sådane måtte blifue ahnholdne och H. K. Mtt. r om tilkenna gifuitt.

Till ded fempte. Begärar och H. K. Mtt. naboeligen venligen vetha, huadh värf och ährender hertigh Carls etc. sändebudh vthi förledne åhr, sedan H. K. Mtt. vthur sitt arfrijke Suerige rester är, hoss storförsten haffuer ahnuäfuett(!) och huadh dhe f inneholle och förmäle, som han på åthskillige tijder dijt sändtt uer.

Till ded siette. Begärar och H. K. Mtt., att huar några suenske r finske fångar ther ähnnu stadde äre, att dhe vthan vijdere gzmåll måge blifue förlåssede och heem till sitt igen förskickedhe.

Till ded sidzte. Effter ded att åfft[e] hertigh Carll etc. är medh krigz-k infallen i Hans K. Mttz storförstendöme Finlandh, dher han K. Mttz trogne undersåther och tienere mycken öfuervåldh och orätt ligen meer och meer tilfogar, är H. K. Mtt. blefuen förorsakedh komma sine trogne vndersåther till hielp och vndsättning. Huar-begärar H. K. Mtt. naborligen venligen, att storfursten will rlathe ded krigzfålck, som H. K. Mtt. dijt sändandes varder, frije pass och vägebref, att dhe fridt och obehindrett (dogh n storfurstens vndersåthers ringeste skadha) måge draga igenom rie lhän och öffuer till Finlandh, om så kan behöfues, bevij-

sendes ther medh ded, som naborlig godh venskap är lijkmäti huilkett H. K. Mtt. medh all villia och venskap på sitt arfri vegna gerna vill venligen naborligen förskylla.

Sven Tunberg.

Underrättelser.

— Den 7 jan. afled teologie lektorn vid Vänersborgs hö allmänna läroverk Elof Haller. Af den aflidnes hand förelig åtskilliga bidrag till kännedomen om den svenska kyrkans histo särskildt under 1700-talet. Utom en akademisk afhandling *Svenska kyrkans mission i Lappmarken under frihetstiden* (18 har han till Kyrkohistorisk Årsskrift lämnat en del smärre bid — särskildt må nämnas en samling *Handlingar rörande Lap markens ecklesiastikverk* (1912) — samt i Vestergötlands Fo minnesförenings tidskrift (1903) publicerat *Några äldre visi tionsakter från Skara stift.*

— Den 16 juni afled Wilhelm Berg, en framstående nitisk representant för den lokalhistoriska forskningen och en grun kännare af Göteborgs stads och läns historia. Född å Visingsö 1 inträdde B. 1872 i Bergslagsbanans tjänst, blef 1876 dess förste ka rerare och 1902 dess byrachef. I Göteborgs kulturella lif tog han liflig del och var en af stiftarna af Göteborgs och Bohusläns fo minnesförening 1886 samt sedan dess stiftande dess sekreter och redaktör af dess tidskrift, där han publicerat ett stort tal af sina smärre undersökningar. Om den historisk-arkeologi forskningen har B. inlagt betydande förtjänster — frukter af h studier på detta område äro bl. a. uppsatser om *Slottsruinen Ragnhildsholmen* (1883), *Augustinerklostret i Konungahälla* (18 *Dragsmarks kloster* (1895), *Bohusläns bygdeborgar* och *Hornb* (1911) samt arbetena *Bohusläns forntid* (1906) och *Elfsborgs sl* (1902). Till Göteborgs historia på olika områden har han lämnat rad bidrag såsom *Samlingar till Göteborgs historia* (2 bd. 18 1887), *Christine kyrkas böcker 1627—1774* (3 bd, 1890—93), *A teckningar om Göteborgs äldre teatrar* (3 bd, 1898—1900) sa *Bidrag till musikens historia i Göteborg 1754—1824* (2 bd. 191 Bland hans öfriga arbeten må nämnas *Visingsö jemte anteckning om Visingsborgs grefskap* (1885), *Göteborgs stift under 1700-ta* (1891), *Expeditionen till Arkangelsk 1701* (1893) samt första de af en *Bohusläns historia* (1912), som når fram till 1532.

— Med Edvard Holm, död den 18 maj 1915, har de danska häfdaforskningen förlorat sin »grand old man», på alla hå

a vördad för sin vetenskapliga lifsgärnings omfattning och bety-
abet som för sin omutligt redbara och rätliniga karaktär. Född
33 aflade H. 1855 sin filologiska kandidatexamen, blef 1860 fil.
. och 1865 docent vid Köpenhamns universitet samt utnämndes tre
senare till professor därstädes, på hvilken plats han kvarstod till
99. Under åren 1865—1878 var han sekreterare i Historisk
rening och senare under många år (1882—1897) dess ordförande.
dan 1876 ledamot af Carlsbergsfondens styrelse, var han 1889—
09 dess ordförande och hade som sådan tillfälle att med hjälp af
nna storslagna stiftelses rika tillgångar bereda dansk historieforskning
bets-möjligheter, hvilka måste betecknas såsom i ett litet land ena-
ende, och hvilkas frukter föreligga i en rad värdefulla undersök-
ngar och urkundspublikationer. Sedan 1889 var H. medlem af
tterhets- Historie- och Antiqvitetsakademien och sedan 1896 af Ve-
skapssocieteten i Uppsala. Hans tidigaste forskning faller inom
n antika historiens område; frukter däraf äro afhandlingarna *De
-ske Undersaatters Stilling under de romerske Kejsere indtil
ravalla* (1860) och *Gejstlighedens Optræden overfor Staten
a Slutningen af Constantin den stores Regering indtil det vest-
merske Riges Fald* (1864). Senare har hans forskningsarbete
lmedvetet varit inriktadt på 1700-talets danska historia. På
ta område har han under tidigare år publicerat en rad mono-
afiska undersökningar, hvilka kunna betraktas såsom förarbe-
n till hans mest betydande verk, teckningen af den danska mo-
rkiens utveckling från det stora nordiska krigets slut till Norges
ljande från Danmark 1814. Bland dessa monografier märkas *Dan-
arks Politik under den svensk-russiske Krig 1788—1790* (1868),
*nmarks-Norges udenrigske Historie under den franske Revo-
tion og Napoleons Krige fra 1791 til 1807* (2 bd, 1875), *Hol-
rgs statsretslige og politiske Standpunkt* (1879). *Om det Syn
n Kongemagt, Folk og borgerlig Frihed, der udviklede sig i
n dansk-norske Stat 1746—1770* (1883), *Studier over Frede-
k IV:s Landmilits og dens Indflydelse paa Bondestandens
aar* (1884), *Nogle Hovedtræk af Trykkefrihedens Historie
70—1773* (1885) samt *Den offentlige Mening i den dansk-
rske Stat i Slutningen af det 18. Aarhundrede* (1888). En
ledning till det stora arbetet utgör också den förträffliga teck-
ngen af *Danmark og Norges indre Historie under Enevælden fra
60 til 1720* (2 bd, 1885, 1886). Af hufvudarbetet *Danmark-
orges Historie fra den store Nordiske Krigs Slutning til
gernes Adskillelse* utkom första bandet 1891, och därefter har en
ng rad band utkommit, de båda sista 1912, behandlande den yttre
storien 1800—1814. I sin helhet är denna utförliga teckning af
nmarks öden under ett sekel en prydnad för dess historiska litte-
tur. I Danmarks Riges Historie har H. skildrat tidsrummet 1699
-1814. Holms häfdateckning utmärkes af mångsidig och noggrann
nomarbetning af materialet, sällsynt förmåga att i enskildheternas
ssa aldrig förlora grundlinjerna ur sikte, omutlig opartiskhet,

nobel humanitet och utpräglad rättskänsla i grundåskådningen sa klar och flärdlös stil. Holms hela produktion är sällsynt rik o enhetlig — den påminner i detta afseende ej så litet om C Gustaf Malmströms — och skall städse tillförsäkra honom en fra skjuten plats bland Danmarks historiker, liksom minnet af hans no och harmoniska personlighet länge skall fortlefva hos dem, hvil som lärjungar eller medarbetare kommit i beröring med honom.

— Till professor i historia vid Göteborgs högskola har nämnts docenten d:r Helge Almquist och till docenter i sam ämne vid Uppsala, resp. Lunds universitet dr. G. Carlsson och C. Weibull.

— *Akademiska afhandlingar.* Uppsala: G. Carlsson, He ming Gadh. En statsman och prelat från Sturetiden; B. Lövgr Ståndsstridens uppkomst. Ett bidrag till Sveriges inre politi historia under drottning Kristina. — Lund: F. Lagerroth, F hetstidens författning. En studie i den svenska konstitutionalism historia. C. Weibull, Saxo. Kritiska undersökningar i Danma historia från Sven Estridsens död till Knut VI. — Stockholm: Åmark, Spannmålshandel och spannmålspolitik i Sverige 1719 1830.

— Af »Karolinska Förbundets Årsbok» föreligger numera 19 års årgång (Lund 1915; 280 sid.), hvilken inrymmer ett antal del mycket intressanta uppsatser. Den nya årgången öppnas af Art Stille med en undersökning om *Bengt Oxenstjernas memorial den 5 mars 1702*, en undersökning som erbjuder nog så öfverra ande och betydelsefulla resultat. Inledningsvis redogör förf. de olika uppfattningar rörande innebörden af denna statshandli som framträdt inom Karl XII:s-forskningen från Lundblad Hjärne, och understryker de skarpa och sinsemellan oförenliga mo sättningar, som därvidlag gjort sig gällande mellan olika forska Förklaringen härtill finner han i den gemensamma utgångspunkte att Oxenstiernas memorial skulle utgöra ett enda helgjutet och hetligt framställdt politiskt system, hvilket framlägges för konung såsom efterföljansvärdt i motsättning mot hans eget. Enligt Still efter det vill synas välgrundade mening åter är memorialet i självfva ket alternativt uppställdt: det innehåller en redogörelse för de olika p litiska system, som synas tänkbara, naturligtvis utan att Oxenstier döljer, hvilket han anser vara att föredraga. De framlagda alternativ äro fyra. Det första är ett infall i Sachsen, hvilket på angifna grund afstyrkes. Det andra är ett krig mot polska republiken i syfte erhålla satisfaktion för dess delaktighet i anfallet på Sverige. Äfve detta afvisas under åberopande af erfarenheterna från Carl Gustafs polska krig, hvilket ju Oxenstierna själf iakttagit på nä håll. Det tredje är en förbindelse mellan konungen af Sverige oc polska republikens mäktigaste parti till konung Augusts störtand Denna politik afstyrkes icke: tvärtom förklarar den åldrige sta

nen, att under vissa förutsättningar densamma skulle kunna leda en god utgång. Med allt skäl framhåller Stille, att det här ılagda alternativet i hufvudsak är identiskt med den politik kogen faktiskt förde gentemot Polen och som sålunda icke kan ıs vara af Oxenstierna underkänd. Det fjärde alternativet åter er han vara den bästa politiken: en anslutning till sjömakterna. afstående af trupper till dem skulle Sverige förvärfva deras ınti såväl för »provinserna» som för rikets egna gränser, äfven genom dem satisfaktion från Polen och säkerhet för ingripande konung Augusts sida. Carl XII å sin sida skulle föra kriget mot en och af honom tilltvinga sig landafträdelser och säkerhet för ıtiden — Oxenstierna företräder sålunda icke den afgjordt fredpolitik vissa äldre forskare påstått. Sedan konungen sålunda t upp med sina fiender, skulle han kunna blifva den som uppe jämvikten i Europa, d. v. s. kunna på allvar ingripa i de erländska förhållandena. På denna punkt ligger den afgörande sättningen mellan Carl XII:s politik och hans utrikesministers; konungen stod den östeuropeiska frågan helt och hållet i förıden, under det Oxenstierna i öfverensstämmelse med alla sina iska föregåenden företrädde ett antifranskt system. Med full kritiserar Stille den brist på realpolitisk blick och följdriktigt ande, som präglar detta aktstycke, af Fryxell kalladt den åldrige ılipresidentens politiska testamente. I en omsorgsfullt dokuterad undersökning lämnar F. R. Antoni en utförlig framställ af det ärofulla *Fälttåget i Polen 1703* och särskildt af träffningen Pultusk och belägringen af Thorn. Till belysning af Carl XII:s a fälttåg behandlar N. Herlitz, hufvudsakligen på grundval af kningar i Riksarkivet och Statsarkivet i Berlin, *Den polska ıan 1708—1709.* Framställningen återger ett på Karolinska undets vårsammanträde i år hållet föredrag, och förf. ställer i kt utförligare undersökningar i ämnet. Hvad förf. nu ger är en ıring af ställningar och förhållanden i Polen under tiden 1708 709 med blicken fästad på deras återverkan på Carl XII:s fälti Ukrajna. Särskildt framhålles, att konung Stanislaus' brist på t, den franska diplomatiens undermineringsarbete och Preussens rade hållning förhindrade den svensk-polska framstöt genom Volhyı mot Ukrajna, som öfverenskommits och som fått ökad betydelse ım den svenska fälttågsplanens omläggning. I en uppsats med n *I Karl XII:s turkiska spår* lämnar Alfr. Jensen en redoılse för en af jesuiten Gościecki utgifven rimmad parafras af ıhetmanen Stanislaw Chomentowski's dagboksanteckningar från diplomatiska mission till Konstantinopel åren 1712—1714, äfven utdrag ur den bekante hetmanen Filip Orliks handskrifna dagsanteckningar från sina irrfärder på kontinenten 1720—1732 er försök att bilda en koalition mot Ryssland och så återla sitt fosterlands själfständighet. Till sina föregående undersökgar rörande Sveriges förhållande till Preussen under det stora diska krigets senare skede har B. G. Lundberg lagt ännu en;

i en uppsats med titeln *En hemlig preussisk beskickning till Sve-rige efter Carl XII:s död* skildrar han det preussiska regerings-rådet von Maschs misslyckade mission till Sverige på våren 1719 med syfte att skaffa tillförlitliga underrättelser om ställningen i landet, regeringens planer ifråga om freden med Preussen samt de öfriga makternas underhandlingar med Sverige samt med det sär-skilda uppdraget att anknyta förbindelser med arfprins Fredrik. Masch måste efter en mycket kort vistelse i Stockholm lämna lan-det och blef på sin färd från Dalarö öfver Östersjön uppsnappad af ryssarne, hvilka i främsta rummet kunde draga fördel af hans iakt-tagelser rörande svagheten i Sveriges ställning. Förutom de nämnda undersökningarna innehåller årsboken en del urkundliga bidrag af värde. I ett litet meddelande om *Ufa-sviten* meddelar J. Petrelli en »Specification uppå dhe officerare, som sig utj Ova befinne». Ett intressant bidrag till vår kännedom om de karolinska krigarbrefven lämnar E. Ingers genom en mycket underhållande samling af *Några bref från meniga soldater och vederlikar i Carl XII:s här.* I en uppsats om *Svenska papper på villospår* redogör N. Herlitz för några af sina fynd i utländska arkiv, särskildt för sina forskningar i ryska utrikesministeriets arkiv i Moskva för att återfinna de delar af det vid Perevolotjna förlorade fältkansliets papper, som enligt en gammal uppgift af O. S. Rydberg skulle där förvaras. Förf. meddelar, att de af Rydberg afsedda arkivalierna förtecknats såsom och befunnits delvis utgöras af uppsnappade svenska bref, men att verkligen också bland dem befinner sig ett antal handlingar, som tillhört fältkansliet och som — förmodligen med någon kanslitjänste-mans packning — vid Perevolotjna kommit i ryska händer. Något större källvärde hafva de nämnda arkivalierna emellertid icke. Äfven i statsarkivet i Dresden och Berlin har förf. lyckats påträffa en mängd afskrifter och sammanfattningar af uppsnappade svenska bref från denna tid, i det hela dock utan större betydelse. De intres-santaste af dessa vilsekomna aktstycken aftryckas såsom bilagor till den värdefulla uppsatsen. Tilläggas må slutligen, att äfven den här ifrågavarande årgången af årsboken är försedd med vällyckade illu-strationer — bl. a. ett porträtt af Stanislaus Poniatovski — äfven-som tvenne kartor till den nämnda uppsatsen om 1703 års polska fälttåg.

— Ett intressant problem ur vår nyare historia har professor Sam Clason upptagit till behandling i en undersökning om *Fälttågsplanen från Trachenberg*, ursprungligen ett föredrag i Karl Johansförbundet numera publicerad i dess handlingar (45 sid.). Frågan har varit lifligt omtvistad inom den nyare litteraturen rörande 1813—1814 års befrielse-krig. Den uppfattning, som tidigare varit den allmänna och som ännu i stort sedt företrädes af den svenska historieforskningen, går ut därpå, att i Trachenberg fastställts den plan, som legat till grund för 1813 års höstfälttåg, och att Karl Johan är att betrakta såsom planens egent-lige upphofsman. Gentemot denna uppfattning har under de senaste

›ndena särskildt från tyskt håll — t. ex. af Roloff och Frie-
ich — gjorts gällande, att fälttågsplanen från Trachenberg icke
: normerande för 1813 års fälttåg utan på en afgörande punkt
it modifierad genom underhandlingar mellan österrikare, ryssar
preussare i Reichenbach och därvid bragts i öfverensstämmelse
en af den österrikiske generalstabschefen Radetzky utarbetad
. Så framställes saken äfven i det nyaste arbetet på området,
ıanns tvåbandiga *Geschichte der Befreiungskriege 1913 u.*
4, hvars slutband utkom 1915. Den motivering, som förebragts
lenna uppfattning, gör gällande, att Trachenbergplanen i hufvudsak
rats på grundsatsen om en allmän kraftig offensiv, är uttryck
en »Niederwerfungsstrategie», under det man i själfva kriget finner
förbundna arméerna undvika att inlåta sig i någon hufvudslakt-
. om de ej hade alla chanserna på sin sida, m. a. o. följa det
ägagångssätt, som i Trachenberg anvisats den schlesiska armén
ırt. En dylik förändring i grundtanken för företaget måste ju
astställts de allierade emellan, och man har då hänvisat till de
rläggningar i Reichenbach, som notoriskt förts mellan ett ombud
den österrikiska härledningen och rysk-preussiska högkvarteret.
Radetzkys strategiska uppfattning veterligen gick i den riktning,
ansetts utmärka fälttågets faktiska utförande, har man slutit
att planen från Trachenberg i Reichenbach ändrats under öster-
ˌkt inflytande. Innehållet i denna nya krigsplan har man trott
finna i de sex punkter, som furst Schwarzenberg på hösten 1813
slagit för den kommande krigföringen i Frankrike under hän-
ing till att de bevisat sin riktighet under det föregående fält-
t. Mot denna Reichenbach-hypotes vänder sig nu prof. Clason
ı undersökning. Han uppvisar först och främst, att Sveriges om-
vid högkvarteret i Reichenbach, Carl Löwenhielm i sina rap-
er ingenting har att förmäla om någon företagen ändring i fält-
planen, utan tvärtom upprepade gånger betonar, att den af öster-
ska härledningen framlagda operationsplanen fullständigt öfverens-
ıde med kronprinsens. Förf. anför vidare ett belägg ur den
a korrespondensen om denna sak, som talar samma språk, och
påvisar till yttermera visso, att Schwarzenberg själf i det ofvan
rade aktstycket förklarar de sex punkterna byggda på principer,
bekräftats af svenske kronprinsen och fastställts i Trachenberg.
med torde Reichenbach-hypotesen få anses aflifvad, och förf.
rgår därpå till att dryfta frågan om upphofsmannen till Trachen-
:planen. Han understryker därvid öfverensstämmelsen mellan
sex punkterna å ena sidan samt å den andra det af Gustaf
enhielm i pennan fattade Trachenbergprotokollet äfvensom de
gifter rörande den af honom förordade fälttågsplanen, som Karl
an själf gifvit Schinkel och som återfinnas i dennes »Minnen».
ı gör sig, säger förf., under sådana förhållanden icke skyldig till
ot för djärft påstående, om man säger, att fälttågsplanen utfor-
s i Trachenberg under väsentlig medverkan af svenske kron-
ısen. Vidare påpekas, att själfva Reichenbach-hypotesen har sin

och giort är. Vi vele thet på våre side obrotzligen holle och fram deles, när vij innom vårtt arffkonungarikes grentzer kommandes varde huilched som vij förhoppes näst Gudz nådige tillhielp medh the förste ske kann, sådant oss och våre land och rijke emellen förmedelst våre stoore sändebud, som tå emillan oss skickes skole, som fridt brefued förmeller, såsom och om begges vår titel, efter som på grentzen af bägges vår store sändebudh anno etc. 94 mundteligen haffuer varitt omtalett, medh korsskysning, som sedvanligidt är och varit hafuer, bekrefftige och stadfeste. I medler tijdh skall din Tzariske högheet inthed annedt af oss förventta änn thett som god naboligh vill och venskap är likmätigt, thed vij och af din Tzariske högheet i lika måtte vele förmode. Begere och der hoos, att der nogre suenska heller findske fånger ähnuu i dine Tzarske högheets land stadde äre att de vten drögsmål måge blifue förlossede och hem till sitt igen förschickede [Videre efter du vten tuifuell hafuer förnummed, huru ledes offte[de] hertig Carll haffuer, som för[t] är, i vår frånvare emot vår förordning trengt sigh till regeringen i vårtt arffkonungarijke Sverigie, bruked månge sätt och medell att komme vårtt lannd och befestninger i sine hender, föregifuendes, att hann i vår frånuare de thed oss altt till gode, huilched dog likväl nu annorledes bevist deraf, att han medh skiutende och stormende på fiendtligidt sätt be gynner och der med lijke som eliest med list och bedregelige oc förförendes våre vndersåter, våre och rikzens befestninger intager och med sine tiencre besetter sampt annedt mere bedrefuedt, som lände vår kongelige myndigheet icke till rinnge förklening och oss til alsomstörste skade, och synes ännu i samme sitt onde förehafuende vil forttfare och tilleventyrs sigh genom fremmende herrers hielp och bistånnd emoth oss att försterckie, derföre kann thed och väl hennda att hann igenom osanfärdig berättelse om oss varder din Tzariske högheet om befordring och bistånnd i den måtte besökienndes i thed som oss och vårtt arffrijke kann lännde till skade och förderf. Der före haffue vij härmedh veledt derom påminne din Tzariske högheet begerendes venligen, att hans budh och begären icke allenest inthe blifuer achtedt, vthen att han sådant svar och beskedh bekomme må som en cristen och fridh ellskende herre egner och bör gifue en sin gode vens och naboes orolige och genvördige vndersåthe, förthy han hafue huarken skäl eller orsak någed emoth oss att begynne. Der han och sännder några af sine tiänere eller andre, som medh honom holle medh budh eller bref till thin Tzarische högheet, begere vij venligen att the måtte ther blifue anholdne och oss om theres verf tillkenne gifue. Vdi like måtte är och vår venlige begären, att så frampt några af hertigens anhang eller och anndre orättrådige och ofridsamlige meniskior, som tuist och oenigheet riken emellen åstunde att komme tilluäge, begifue sigh öfuer grendtzen in vdi din Tzariske högheets storfurstendömmer, att sådane måtte blifue anholdne och oss therom tillkennegifuidt. Vij begäre och naboeligen och vennligen att vette huadh verf och ärender hertigh Carls etc. sändebudh vdi näst förledne åhr, seden vij vthur vårtt arffrike Swerigie förreste äre, hoos din Tzariske

ögheet hafue anvärfved, och huad the bref inneholle och förmälle, om hann på åthskillige tider dijt sänt hafuer. Till thed siste, efter ted att offte^{de} hertigh Carll är medh krigzfolck infallen i vårtt stor-urstendömme Finland, ther hann våre trogne vndersåther och tiänere lyken ofuervåld och orätt dageligen meer och mer tillfoger, äre vij lefne[1] förorsakede att komme våre trogne vndersåther till hielp och undsättning, begäre fördenskulld naborligen venligen, att din Tzarske ögheet vill efferlathe vårtt krigzfolck, som vij dijt sendändes varde, itt frije pass och vägebref, att the fridt och obehindredt (dogh uthen in Tzariske h. vndersåtheres ringeste skade) måge drage egenom oporie lähn och öfuer till Finland, om så kann behöfues][2], bevisendes terer medh thed, som naboerligh godh wenskap är likmätigt, ded vij di like måtte på vårtt arffrikes vegne gerne vele venligen forskylle. iudh Alzmechtigh hermed befalendes.

3.

Instruktion för Sigismunds sändebud till ryske tsaren [den 30 november (n. st.) 1597].[3]

Instruction etc.

Till ded första skall den vthskickedhe helse på K. Mttz vegne en stormechtige Tzar och Storfurste i Rysslandh medh naboligh enligh benägenheett, lycka och vällmåge etc. Thernäst tilkenna gifue, tt H. K. Mtt. lather sigh välbehage, att H. K. Mttz stadhollere ch krigzöfuerster hafue efter ded fridzbesluth, som emillan bägge arternes fulmyndige sändebudh vidh gräntzen anno etc. 94 skedde, afue (!) igenlefreredt hans fulmyndige och vthskickede Kegzholms efästningh, hälst emädan H. K. Mtt. intett tuifuelsmåhll drager, att rentzerne, efter som fridzbrefuett fordrer och kräfuer, skole nock-ampt och rättuijsligen på både sijdor vare besedde, öfuerfarne och lle-tides samtychte och vthmärckte. Och ther hoss tillkenna gifua, tt H. K. Mtt. haffuer icke varitt vollende till ded drögzmåll, som edh Kegzholms igengifuende skeedt är, öffuer huilkett storfursten igh haffuer besuäredt, lijka som ded af K. Mttz befalningh skulle keedt vara, vthan högborne furste hertigh Carll, som sin bref haffuer aft på vägen till storfursten, ther vthi han osanfärdeligen skrifuitt after, att H. K. Mtt. icke hade hugh eller sinne till att holle ded

[1] Läsningen af de tre sista orden är osäker, då skriften på denna punkt r mycket urblekt.

[2] Det inom klammer satta stycket är i handskriften öfverstruket. Det terfinnes nästan ordagrant i instruktionen; se nedan!

[3] Detta aktstycke är skrifvet med sekreteraren Jonas Axbergs hand.

i en uppsats med titeln *En hemlig preussisk beskickning till Sve-rige efter Carl XII:s död* skildrar han det preussiska regerings-rådet von Maschs misslyckade mission till Sverige på våren 171- med syfte att skaffa tillförlitliga underrättelser om ställningen i landet, regeringens planer ifråga om freden med Preussen samt de öfriga makternas underhandlingar med Sverige samt med det sär-skilda uppdraget att anknyta förbindelser med arfprins Fredrik. Masch måste efter en mycket kort vistelse i Stockholm lämna lan-det och blef på sin färd från Dalarö öfver Östersjön uppsnappad af ryssarne, hvilka i främsta rummet kunde draga fördel af hans iakt-tagelser rörande svagheten i Sveriges ställning. Förutom de nämnda undersökningarna innehåller årsboken en del urkundliga bidrag af värde. I ett litet meddelande om *Ufa-sviten* meddelar J. Petrell en »Specification uppå dhe officerare, som sig utj Ova befinnes». Ett intressant bidrag till vår kännedom om de karolinska krigarbrefven lämnar E. Ingers genom en mycket underhållande samling af *Några bref från meniga soldater och vederlikar i Carl XII:s här.* I en uppsats om *Svenska papper på villospår* redogör N. Herlitz för några af sina fynd i utländska arkiv, särskildt för sina forskningar i ryska utrikesministeriets arkiv i Moskva för att återfinna de delar af det vid Perevolotjna förlorade fältkansliets papper, som enligt en gammal uppgift af O. S. Rydberg skulle där förvaras. Förf. meddelar, att de af Rydberg afsedda arkivalierna förtecknats såsom och befunnits delvis utgöras af uppsnappade svenska bref, men att verkligen också bland dem befinner sig ett antal handlingar, som tillhört fältkansliet och som — förmodligen med någon kanslitjänste-mans packning — vid Perevolotjna kommit i ryska händer. Något större källvärde hafva de nämnda arkivalierna emellertid icke. Äfven i statsarkivet i Dresden och Berlin har förf. lyckats påträffa en mängd afskrifter och sammanfattningar af uppsnappade svenska bref från denna tid, i det hela dock utan större betydelse. De intres-santaste af dessa vilsekomna aktstycken aftryckas såsom bilagor till den värdefulla uppsatsen. Tilläggas må slutligen, att äfven den här ifrågavarande årgången af årsboken är försedd med vällyckade illu-strationer — bl. a. ett porträtt af Stanislaus Poniatovski — äfven-som tvenne kartor till den nämnda uppsatsen om 1703 års polska fälttåg.

— Ett intressant problem ur vår nyare historia har professor Sam Clason upptagit till behandling i en undersökning om *Fälttågsplanen från Trachenberg*, ursprungligen ett föredrag i Karl Johansförbundet, numera publicerad i dess handlingar (45 sid.). Frågan har varit lifligt omtvistad inom den nyare litteraturen rörande 1813—1814 års befrielse-krig. Den uppfattning, som tidigare varit den allmänna och som ännu i stort sedt företrädes af den svenska historieforskningen, går ut därpå, att i Trachenberg fastställts den plan, som legat till grund för 1813 års höstfälttåg, och att Karl Johan är att betrakta såsom planens egent-lige upphofsman. Gentemot denna uppfattning har under de senaste

ondena särskildt från tyskt håll — t. ex. af Roloff och Frie-
ich — gjorts gällande, att fälttågsplanen från Trachenberg icke
t normerande för 1813 års fälttåg utan på en afgörande punkt
rit modifierad genom underhandlingar mellan österrikare, ryssar
preussare i Reichenbach och därvid bragts i öfverensstämmelse
en af den österrikiske generalstabschefen Radetzky utarbetad
ı. Så framställes saken äfven i det nyaste arbetet på området,
nanns tvåbandiga *Geschichte der Befreiungskriege 1913 u.*
4, hvars slutband utkom 1915. Den motivering, som förebragts
denna uppfattning, gör gällande, att Trachenbergplanen i bufvudsak
rats på grundsatsen om en allmän kraftig offensiv, är uttryck
en »Niederwerfungsstrategie», under det man i själfva kriget finner
förbundna arméerna undvika att inlåta sig i någon hufvudslakt-
, om de ej hade alla chanserna på sin sida, m. a. o. följa det
ägagångssätt, som i Trachenberg anvisats den schlesiska armén
ırt. En dylik förändring i grundtanken för företaget måste ju
fastställts de allierade emellan, och man har då hänvisat till de
rläggningar i Reichenbach, som notoriskt förts mellan ett ombud
den österrikiska härledningen och rysk-preussiska högkvarteret.
Radetzkys strategiska uppfattning veterligen gick i den riktning,
ansetts utmärka fälttågets faktiska utförande, har man slutit
att planen från Trachenberg i Reichenbach ändrats under öster-
ıkt inflytande. Innehållet i denna nya krigsplan har man trott
finna i de sex punkter, som furst Schwarzenberg på hösten 1813
slagit för den kommande krigföringen i Frankrike under hän-
ing till att de bevisat sin riktighet under det föregående fält-
t. Mot denna Reichenbach-hypotes vänder sig nu prof. Clason
n undersökning. Han uppvisar först och främst, att Sveriges om-
vid högkvarteret i Reichenbach, Carl Löwenhielm i sina rap-
er ingenting har att förmäla om någon företagen ändring i fält-
planen, utan tvärtom upprepade gånger betonar, att den af öster-
ska härledningen framlagda operationsplanen fullständigt öfverens-
nde med kronprinsens. Förf. anför vidare ett belägg ur den
a korrespondensen om denna sak, som talar samma språk, och
påvisar till yttermera visso, att Schwarzenberg själf i det ofvan
nde aktstycket förklarar de sex punkterna byggda på principer,
bekräftats af svenske kronprinsen och fastställts i Trachenberg.
med torde Reichenbach-hypotesen få anses aflifvad, och förf.
rgår därpå till att dryfta frågan om upphofsmannen till Trachen-
rplanen. Han understryker därvid öfverensstämmelsen mellan
sex punkterna å ena sidan samt å den andra det af Gustaf
enhielm i pennan fattade Trachenbergprotokollet äfvensom de
gifter rörande den af honom förordade fälttågsplanen, som Karl
an själf gifvit Schinkel och som återfinnas i dennes »Minnen».
ı gör sig, säger förf., under sådana förhållanden icke skyldig till
ıt för djärft påstående, om man säger, att fälttågsplanen utfor-
s i Trachenberg under väsentlig medverkan af svenske kron-
isen. Vidare påpekas, att själfva Reichenbach-hypotesen har sin

förklaring däri att man öfverdrifvit motsättningen mellan Trachenbergplanens grundsatser och det sätt, hvarpå fälttåget utförts i verkligheten. I fråga om det närmare bestämmandet af den roll Karl Johan spelat vid Trachenbergplanens tillkomst, yttrar sig förf., under hänvisning till det föreliggande materialets ofullständighet, rätt försiktigt, men anser sig kunna fastslå, att han vid den formella affattningen spelat en mycket betydande roll. Hvad planens ledande idéer beträffar, finnas de ovedersägligen både hos Radetzky och kronprinsen. Då den förre ej var närvarande vid mötet och den österrikiske representanten ej deltog i de förberedande militära öfverläggningarna samt afreste innan protokollet uppsattes, torde man kunna sluta till, att Karl Johan varit dessa idéers främste målsman i den mån de nu framburits under de militära öfverläggningarna och där trängt igenom. Den intressanta undersökningen afslutas med en vidlyftig exkurs om källor och litteratur angående fälttågsplanen från Trachenberg. I en efterskrift påvisas, att efter hållandet af förf:s föredrag H. Delbrück i en i Preussische Jahrbücher (juli 1914) publicerad undersökning självständigt kommit till liknande resultat.

— I Nordisk Tidskrifts löpande årgång (s. 40. och ff.) har professor Sam Clason med utgångspunkt i den nyss utkomna nya upplagan af Mc Kechnies bekanta mönsteredition af *Magna Charta* lämnat en klar och koncis karakteristik af den nyare forskningens — han nämner särskildt undersökningar af Petit-Dutaillis, Riess och Adams — resultat beträffande det berömda frihetsbrefvets plats inom Englands historia. Han sammanfattar detta på följande sätt: Magna Charta har aldrig varit det för Englands hela befolkning betydelsefulla frihetsbref, som man alltsedan sir Edward Cokes dagar gemenligen velat se däri och som Hallam i en klassisk sats inpräglat i den bildade världens medvetande, utan i stället i allt väsentligt blott afsett dess feodaladel, lämnat garantier för tillvaratagande af dess intressen. Till belysning af denna uppfattning redogöres för innebörden af de berömda stadgandena i artiklarna 12, 14 och 39, sådan den ter sig i den moderna forskningens ljus. Uppfattningen af Magna Charta såsom ett uteslutande feodalt frihetsbref modifierar naturligtvis också värdesättningen af dess betydelse i Englands konstitutionella utveckling. På denna punkt råder emellertid en afsevärd meningsskiljaktighet mellan olika moderna bedömare. Petit-Dutaillis har icke mycket kvar af den äldre forskningens beundran, men Adams låter kartan, äfven uppfattad såsom i första hand ett feodaladelns frihetsbref, bli den engelska konstitutionalismens utgångspunkt och Riess ser däri »en författningsurkund i modern mening» och urbilden för andra sådana. Trots detaljkritiken, resumerar Clason, skall alltså kärnan i hvad af en engelsk forskare kallats legenden om Magna Charta bestå. Själf vänder han sig på uppsatsens sista sidor under framdragande af jämförelsepunkter ur vår konstitutionella utveckling under medel-

tidens sista skede, kritiskt mot Adams uppfattning men medger å andra sidan, att dennes betonande af den feodala oppositionens betydelse för den engelska rättsstatens utveckling tvifvelsutan innebär ett påpekande af vikt.

— I det nya (åttonde) häftet af »Meddelanden från Kalmar läns fornminnesförening» fortsätter F. Bæhrendtz sina *Anteckningar om Kalmar domkyrka* och behandlar därvid dess inredning och lösa inventarier. Särskildt må framhållas den ingående redogörelsen för grafvar, grafstenar, vapensköldar och epitafier.

— Ur den löpande årgången af »Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen» äro att anteckna tvenne bidrag af särskildt intresse. Det ena är en af riksbibliotekarien dr E. W. Dahlgrens hand gjord »bibliografisk sammanställning» rörande *Carl Bernhard Wadström, hans verksamhet för slafhandelns bekämpande och de samtida kolonisationsplanerna i Västafrika.* Med utomordentlig lärdom har här ur Kungl. Bibliotekets samlingar samt ur en volym familjepapper sammanställts en resonnerande förteckning öfver arbeten af och om Wadström samt öfver de skrifter, som stå i nära samband med hans förnämsta lifsgärning eller tjäna till belysning af denna. Därigenom har, såsom dr Dahlgren säger, materialet åvägabragts för en teckning af den märklige svenske filantropens lefnad och verksamhet. — Af största värde för hvarje forskare i Sveriges äldre historia är förste arkivarien dr Severin Berghs i samma tidskrift publicerade undersökning om» *Elias Palmskiöld och hans samlingar.* I denna undersökning, hvilken tillkommit i samband med ett under tryckning varande arbete rörande riksarkivets historia, ges först en kort teckning af Elias Palmskiölds lefnadsbana och verksamhet. Därefter redogöres för de Palmskiöldska samlingarnas tillkomst och öden, och slutligen lämnas en delvis ganska ingående karakteristik af deras anordning och beskaffenhet. Den värdefulla uppsatsen prydes af ett antal vackra och karakteristiska facsimilia af till samlingen hörande anteckningar och afskrifter.

— I tredje häftet (1914) af »Edda», den nya tidskriften för nordisk litteraturforskning, har professor Halvdan Koht i Kristiania publicerat en intressant studie öfver *Norsk historieskrivning under kong Sverre, serskilt Sverre-soga.* Förf. häfdar, att det är i Norge, som den norsk-isländska historieskrifningen i egentlig mening tager sin början, och att denna början representeras af Sverresagan. Man känner om Sverresagan, att dess första del är författad på 1180-talet af isländingen abbot Karl Jonsson efter konung Sverres egna meddelanden. Prof. Koht söker göra gällande, hurusom Sverre i omsorgen om upptecknandet af sina öden och bedrifter röjer påverkan af allmänt europeiska förhållanden på detta område, och erinrar särskildt om Otto af Freisings och abboten Sugers bekanta arbeten, liksom om den närmast till hands liggande parallellen Saxos »Gesta Danorum». Sverresagan är ett historieverk med politisk tendens,

det är en konung Sverres strids- och agitationsskrift mot sina fiender. Från det andra stridande lägret åter utgår munken Theodricus' »Historia de antiquitate regum Norwagiensium», mot hvars framställning af Norges historia af Sverre sättes »Ágrip af Noregs konungasogum». För Sverresagans inre komposition och tillkomsthistoria redogör förf. i tvenne senare afdelningar, där åtskilliga nya forskningsresultat af stort värde meddelas. — Om det stora intresse, som i Norge för närvarande ägnas konung Sverres person och verk, vittnar äfven docenten Fredrik Paasches likaså i »Edda» (1915: 2) offentliggjorda briljanta uppsats *Sverre Prest.* Med utgångspunkt från Sverresagans upplysning om Sverre, att han blifvit vigd till präst, söker förf. uppvisa, hurusom prästens tänkesätt och gärning under hela Sverres lefnad ingalunda är honom främmande. »I en kamptid, som er hensynsløst brutal, stiger han ind som en humanitetens talsmand og utøver; han kunde været forbilledlig for hvemsomhelst av sin europæiske samtids fyrster». Och Sverres tankelif är intimt förtroget med bibliska händelser och gestalter. Förf. gör det intressanta påpekandet, att Gamla Testamentets berättelse om Samuel, David och Saul spelat en stor roll i Sverres lif: sedan Samuel i en dröm uppenbarat sig för Sverre och gifvit honom sin välsignelse, står det för Sverre klart, att han liksom en gång David utkorats till konung af Gud och att Gud förkastat konung Magnus liksom han en gång förkastat konung Saul. Äfven i den stora kamp emot kyrkan, hvilken fyller Sverres senare regeringstid, komma konungens religiösa känslor och sympatier tydligt till synes. »Hans anklager sigter paa en reform av klerus, samtidig som han verger sin egen magtstilling. Men de er ikke rettet mot kirken som institution og mot kirkelov, som lar landslov gaa fri; og den norske konge er mere dæmpet i sine uttryck endog end kirkens mest trofaste barn i hans egen tid.»

(*S. T—g.*)

— Såsom tredje häfte af »Meddelanden från Nordiska seminariet» i Uppsala, utgifna af Adolf Norén, har utkommit *Ynglingatal* af Anders Grape och Birger Nerman. Det för Nordens fornhistoria så viktiga norska skaldekvädet är återgifvet med synnerlig filologisk noggrannhet, och alla varianter ur de olika handskrifterna meddelas i noter under texten. En minutiös paleografisk kommentar till handskrifterna har lämnats af Grape, hvilken äfven utarbetat den vidlyftiga, om oerhörd beläsenhet vittnande bibliografien öfver äldre vetenskaplig litteratur rörande Ynglingatal. En sista afdelning innehåller förtjänstfulla studier öfver Ynglingatals metrik af Nerman. Arbetet bör hälsas med stor glädje, da det i eminent grad är ägnadt att bilda den pålitliga grundvalen för en fortsatt diskussion öfver de många vetenskapliga problem, som med Ynglingatal stå i sammanhang.

(*S. T—g.*)

— Af en ny skriftserie, »Fordomtima», utgifven af amanuensen, lic. O. Lundberg, Uppsala, har för någon tid sedan utkommit ›m första del *Runorna i Sverige* af professor O. v. Friesen. f., som bekant vår främste specialist på runologiens område, har n lättfattlig och intressant framställning redogjort för runalfa-ets uppkomst och utveckling samt dess användning under olika r i Sverige. I populär form meddelas här en hel del af den re språkforskningens resultat. För den historiska vetenskapen arbetet af särskildt intresse, då s. k. »historiska runinskrifter» på flertal ställen tolkas och kommenteras. Arbetet är illustreradt ett trettiotal förträffliga afbildningar.

(*S. T—g.*)

— Den lärde Vadstenamunken, sedermera Västeråsbiskopen ler Månssons svenska skrifter äro för närvarande under utgifning Svenska fornskrift-sällskapets samlingar af dr. Robert Geetes arna hand. Såsom ett komplement till detta utgifningsarbete man väl att betrakta den edition af *Vadstenabrodern Peder ›nssons bref på svenska från Rom till Vadstena kloster ›—1519*, som af dr. Geete utgifvits till Fornskrift-sällskapets mmanträde i år. Af de där aftryckta nio brefven förvaras sex iksarkivet, de återstående å Uppsala universitetsbibliotek. Dess-m har Peder Månsson till Vadstena kloster från Rom skrifvit :rligare tre bref på latin, af hvilka ett finnes aftryckt i Troils anta samling. Egentligen är det skada, att dr. Geete, ehuru i efterskriften till sin edition förtecknat samtliga bref, ej an-sig böra införlifva äfven de latinska med sin samling, med ıken de ju bilda ett helt. Emellertid må man vara tack-ı för hvad som gifvits. De svenska brefven, som genom sin hjärtade anda och stilistiska friskhet erbjuda en mycket under-lande läsning, behandla hufvudsakligen ordensangelägenheter, sär-ldt Birgittahospitalets förhållanden, och ha i detta hänseende ut-tjats af E. Hildebrand i hans bekanta, i denna tidskrift (årg. 32) offentliggjorda skildring af den svenska Romkolonien under deltiden. I förbigående beröras emellertid äfven allmänna politiska kyrkliga förhållanden, såsom kejsar Karl V:s val och ställning, thers uppträdande o. s. v., och den lärde Vadstenabrodern uttalar vidlag energiska och rakt på sak gående, om ock ej alltid så djup-niga omdömen. I de kyrkliga institutionernas transaktioner med ıan får man en god inblick, ej minst i det raffinerade ekonomiska ngningssystem från påfvekansliets sida, som tyngde dåtidens katolska id. Det är öfverflödigt att tillägga, att textbehandlingen är gjord d utgifvarens vanliga omsorg. Bland Vadstenabrefven från medel-ens sista årtionden finnes utom de här offentliggjorda äfven en andra på svenska affattade rapporter från utsända bröders resor, ras besök i birgittinkloster i olika länder o. s. v., hvilka det väl ılle löna sig att offentliggöra.

— I ett föregående häfte (årg. 1914, s. 135) har omnämnts den upplaga af *Samlade skrifter* af Olavus Petri, som under redaktion af B. Hesselman börjat utgifvas af Sveriges kristliga studentrörelses förlag. Af denna ståtliga edition, som lofvar att i alla afseenden blifva ett standardarbete, har nu utgifvits ett andra band (Uppsala 1915; XIX + 569 sid.; pr. 8 kr., för subskr. 6,50 kr.). Liksom första bandet är äfven det nu utkomna försedt med en orienterande kyrko- och litteraturhistorisk inledning af K. B. Westman. Den nya delen innehåller en rad skrifter af den största betydelse för den svenska kyrkans, särskildt den svenska gudstjänstordningens historia. Mer än hälften af utrymmet upptages af »En nyttog postilla» från 1528, som bekant en i vissa delar ganska fri öfversättning af Luthers kyrkopostillas sommardel. Därefter följer »Een handbock påå Swensko» från 1529, Sveriges och hela den evangeliska världens första reformerade agenda. Från sistnämnda år är äfven skriften »En liten ingong j then helga scrifft», en från tyskt original öfversatt kortfattad orientering i kristendomens grundtankar. Från 1531 äro »Then Swenska Messan» samt en försvarsskrift för dess utgifvande på svenska med den något otympliga titeln »Orsack hwar före Messan böör wara på thet tungomål som then menighe man förstondelighit är». Följer så skriften »Een lijten boock ther vthi forclarat warder hwar igenom menniskian får then ewigha salighetena», hvilken Westman betecknar såsom »det mognaste och mest genomtänkta uttrycket för Olavus' dogmatiska ståndpunkt och hans förkunnelses hufvudinnehåll». Bandet afslutas med Olavus Petri's psalmbok »Svenska songer eller wisor» från 1536, hvartill såsom bihang sluta sig bevarade fragment af 1530 års psalmbok »Några Gudhelige Wijsor». Textredigeringen synes verkställd med den noggrannhet man kan vänta af den filologiskt skolade hand, som leder utgifningen, och utstyrseln gör den Almqvist-Wiksellska officinen all heder.

— Af den äldre serien af *Sverges traktater med främmande magter* har utkommit ett nytt halfband (Stockholm Norstedt 1915; 466 sid., pr. 15 kr.), redigeradt af professor C. Hallendorff. Det nya bandet innehåller materialet från de tre åren 1646, 1647 och 1648. För de båda förstnämnda åren är materialet emellertid tämligen magert. Från 1646 föreligga endast fyra nummer, nämligen konfirmationerna å Stolbovafreden från mars och juni nämnda år jämte dithörande handlingar (skrifvelser ang. titulaturen och de ryska sändebudens besvär); vidare stilleståndsfördraget mellan Sverige och kurfursten af Sachsen den 31 mars 1646; en utväxlingskartell mellan den svenska samt de kejserliga och bayerska arméerna den 20 (30) juli 1646 samt slutligen en recess mellan Sverige och ständerna i Vorpommern af den 30 nov. 1646 rörande 1647 års kontribution. Från det följande året uppgå de meddelade akterna till något mer än ett dussin. Bland dem äro att anteckna en svensk-fransk konvention af den 1 mars angående försäljning till Frankrike af fyra svenska

ıgsfartyg, vidare ett stilleståndsfördrag af den 4/14 mars mellan rige, Frankrike och deras bundsförvanter å den ena sidan samt furstarna af Bayern och Köln å den andra jämte dithörande dlingar; vidare en neutralitetsförklaring af hertigen af Kurland er krigiska förvecklingar mellan Sverige och Polen, dagtecknad 10/20 juli, samt slutligen en rad salvagurdie-bref för tyska stä- och territorier äfvensom kontributionsrecesser med ständerna i nmern och Hildesheim. De återstående tre fjärdedelarna af ban- upptagas af materialet från 1648. Frånsedt några mindre ur- ıder — kontributionsaftal samt förlängandet af 1628 års för- ıd med Stralsund — utgöres detta material af den Westfaliska lens akter. Först kommer en rad af inledande aftal — inalles nummer — bl. a. de preliminära aftalen rörande Sveriges och ınkrikes »satisfaktion» och landvinningar i Tyskland äfvensom ınde en rad af de allmänna bestämmelserna i freden. Där- r följa vidlyftiga utdrag ur brefväxlingen mellan den svenska eringen och dess sändebud i Osnabrück. Själfva fredsfördragets t upptager därefter betydligt mer än ett hundratal sidor, ırefter följer en redogörelse för ratifikationerna. Själfva in- ılingen och behandlingen af de i detta band meddelade texter tvifvelsutan varit mindre mödosam än i föregående band, då de viktigaste fördragen kunnat aftryckas efter original eller ciella afskrifter i de i Riksarkivet förvarade westfaliska legations- erna. Och någon afsevärdare skörd af hitintills okändt material har . gifvetvis ej varit i tillfälle att insamla. Men det är lätt att e, hvilken betydelse det har för forskningen rörande det 30-åriga gets sista tid och det stora fredsverket att i en modern upplaga ı tillgängligt det fördrag eller rättare den stora komplex af för- ıg, som för halftannat århundrade bildat grundvalen för Europas llanfolkliga rätt. För en noggrann behandling af de meddelade terna borgar utgifvarens kända erfarenhet och omsorg.

Det förtjänar här att omnämnas, att man sörjt för det stora ktatverkets hastigare utgifvande därigenom att bearbetningen af ıetstidens och den gustavianska tidens material (1722—1814) örtrotts åt en särskild kraft, dr. Bertil Boëthius, hvilken redan nnit utföra en del förarbeten för utgifvande af den nya parallell- ien.

— Under titeln *Anecdota Benzeliana*, ursprungligen gifven den bekante J. H. Lidén, har Hj. Lundgren utgifvit en del an- kningar i svensk historia af Erik Benzelius d. y. Det är spridda teckningar om de mest skilda tider i vår nyare historia, af Ben- ıus nedkastade på lösa kvartblad och af Lidén enligt hans egen, Lundgren citerade uppgift hopbundna efter årtal. Någon egentlig lning, vare sig kronologisk eller annan, finnes dock ej: på en tis om Sveriges förluster i kriget med Danmark 1675—79 följa del anteckningar om Nils Bielke, så ett par notiser från Kris- ıas och Karl X Gustafs tid, därpå ett par betraktelser öfver till-

ståndet i Sverige 1709—10 o. s. v. Endast de notiser, där Benzelius angifvit dagen för nedskrifvandet, äro någorlunda kronologiskt ordnade. Tillförlitligheten af anekdoterna är för många fullständigt lika med noll och rättfärdigar sålunda alls icke Lidéns af utgifvaren oemotsagda omdöme, att de »äga mycken historisk trovärdighet». Värst är väl följande historia, som icke bör undanhållas läsaren: »Åhr 1650 sått Grefve Axel Oxenstierna i 8 dagar i sin kammare och viste ej annat hvar gång dörren ypnades, än någon skulle komma och taga lifvet af honom. Grefve Magnus hade tagit sig thet på, efter Drottning Christinæ befalning, (ty hon ville hafva honom) men han hade ej courage ther til, som bettre var. Sedan resolverade Gustaf Gustavson sig ther til [Kristinas halfbror, som redan 1649 för alltid lämnade Sverige], han var ock verckeligen några gånger på vägen, och nedre på gården, men kunde ej eller verckstellat, therföre blef thet ogiordt». Då Benzelius kritiklöst kunde återgifva sådana galenskaper, minskas tilltron till pålitligheten af de öfriga anekdoterna högst betydligt, äfven om de i och för sig ej innebära någon orimlighet. De uppgifter, som blott äro afskrifter ur registratur eller protokoll, äro nog riktiga, men de äro tämligen värdelösa, då originalen finnas kvar. Utförligast äro uppgifterna från det stora nordiska krigets sista år. För kortare perioder hafva de här nästan dagboksform, men innehålla mest diverse skvaller och ha därför hufvudsakligen betydelse som ett vittnesbörd om stämningen i Benzelii kretsar, de som efter Carl XII:s död blefvo de ledande. Hela arbetet kan nog vara ganska nöjsamt att läsa men saknar betydelse för den historiska vetenskapen. Det s. k. personregistret är af mycket egendomlig art: vid de olika personerna står nämligen ingenstädes nämndt, hvar i boken de omtalas. Äfven äro en del personer utlämnade — man letar t. ex. förgäfves efter såväl M. G. De la Gardie som Gustaf Gustafsson —, några uppgifter äro felaktiga, men därpå behöfver här ej närmare ingås. På det hela taget kunde förlaget ha offrat den gedigna utstyrseln på ett värdigare föremål.

(*P. S—n.*)

— I ett tidigare häfte ha vi fästat uppmärksamheten å en i »Finsk Tidskrift» publicerad uppsats *Gustaf Mauritz Armfelt i Ryssland 1810*, hvari professor M. G. Schybergson refererade några af en polsk forskare, dr. Eugenius Wawrszkowicz i polsk öfversättning offentliggjorda bref från Armfelt till en i London bosatt fransk emigrant, grefve d'Antraigues, hvilken underhöll förbindelser med det engelska utrikesministeriet. Fullföljande det sålunda gifna uppslaget har nu en annan finsk forskare, docenten P. O. von Törne i »Finska Vetenskapssocietetens Förhandlingar» (Bd. LVII, Afd. B. N:o 4) publicerat en studie om *Gustaf Mauritz Armfelt i Sverige och Ryssland åren 1810—1811* (Helsingfors 1915, 34 sid.), hvilken ansluter sig till aftryck in extenso och på originalspråket af de nämnda brefven jämte tre andra från samma brefskrifvare till samma adressat. Samtliga aktstycken förvaras (i af d'Antraigues til-

tiska utrikesministeriet meddelade, delvis resumerande afskrifter)
'ublic Record Office i London. I sin inledande studie lämnar
ne först några biografiska data angående grefve d'Antraigues och
s äfventyrliga verksamhet såsom politisk agent och öfvergår där-
r till en analys af de Armfeltska brefven, hvilkas hufvudsyfte
anser ha varit att bana väg för en allians mellan England och
sland för Frankrikes bekrigande, framför allt att intressera den
elska utrikesledningen för det ryska nationella, antifranska par-
s sträfvanden. Det första af de fem brefven, skrifvet den 5 sept.
0, skildrar det gammalryska partiets fåfänga försök att genom
rtorisky störta den franskvänliga utrikesministern Rumjantsev,
om ock dess med framgång krönta sträfvanden att för sina syf-
vinna kejsar Alexanders syster, den folkkära storfurstinnan Ka-
na Pavlovna. Det andra brefvet, skrifvet två dagar senare och
om det föregående återgifvet af Wawrszkowicz, utvecklar ytterli-
e de i det föregående lämnade meddelandena från Ryssland och
ır därtill den upplysningen, att ett mindre parti ville gå ända
hän att söka uppsätta storfurstinnan på tronen. Armfelt med-
ır vidare, att han erhållit i uppdrag att bege sig till Sverige
att där bearbeta det »ryska» partiet, d. v. s. »det som vore fient-
mot Bernadotte och benäget att tjäna Rysslands intressen, om
'a förändrade politiska system». Det tredje brefvet (utan datum)
hallet i en mera personlig ton och återger brefskrifvarens egna stäm-
gar och intryck; där förespås med påfallande säkerhet Rumjant-
s snara fall. Det fjärde brefvet, dateradt den 20 sept. 1810, be-
ıdlar framför allt svenska förhållanden. Armfelt förklarar där, att
ι förhoppningar om Gustaf IV Adolfs återuppsättande pa tronen
e dömda att misslyckas; däremot funnes otvifvelaktigt jordmån
tanken att på tronen upphöja hans son. Han redogör vidare
sin uppfattning af Bernadotte, hvilken synbarligen gjort ett djupt
ryck på honom, framhåller hans ovanliga förmåga att vinna
nniskor och förutspår, att han snart måste drifvas till ett när-
nde till England och då ej skulle tveka att låta det komma till
brytning med Frankrike. Ställningen i Ryssland tecknas i mörka
ger: landet vore vid branten af en revolution och kejsaren hotad
sin personliga säkerhet. I slutet af brefvet ställer Armfelt sig
engelska regeringens förfogande för att på alla upptänkliga sätt
ıda Bonaparte, arbeta för en engelsk-rysk allians samt i Sverige
ota för likartade syften, under förutsättning att man ej fordrade
staf IV Adolfs återinsättande. Han begärde i dessa afseenden
ıallningsorder af engelska regeringen — ett frieri som lämnades
svaradt. Det sista brefvet är af den 2 sept. 1811. Armfelt
ddelar där, att Bernadotte låtit Alexander få del af sina »käns-
» och sökt ingifva denne misstro mot Rumjantsev. Det senare
de lyckats, men kejsaren hade eljes förhållit sig alltför reserverad,
ır han ville behålla Finland och Bernadotte skulle göra sig omöjlig i
erige, om han lämnade detta land åt sitt öde. Enligt Armfelts me-
ıg brydde sig den svenske tronföljaren emellertid ej om Finland,

blott han i gengäld finge eröfra Norge. Armfelt hade blifvit kallad till Petersburg, dit han ginge med den fasta föresatsen att störta Rumjantsev och drifva kejsaren till anfallskrig. I Ryssland svängde opinionen alltmer till fiendskap mot Napoleon. De af Törne af tryckta brefven innehålla, som synes af ofvan gifna kortfattade referat, en mängd intressanta upplysningar både om den inre ställningen i Ryssland åren 1810—1811 och om Bernadottes första uppträdande i Sverige.

— Af generalstabens stora arbete om *Sveriges krig åren 1808 och 1809* har numera sjätte delen utkommit (Stockholm, Norstedt 1914. VIII + 421 sid.; (2) + 151 sid. bil.; 19 pl.; pr. 10 kr.). Den nya delen behandlar kriget i Norge 1808.

— Sedan år 1908 i denna tidskrift de rika resultaten af tyska forskares gräfningar i Magnesia vid Maeander och Priene omnämndes, har grekisk och mindre-asiatisk jord nästan oafbrutet lönat arkeologernas möda med rika fynd, ej blott af enskilda föremål. Den arkeologiska metod, som — väl ursprungligen stammande från Pompeji, där den så att säga tvingades fram genom fyndens egenart — sträfvar ej att finna skatter lösryckta ur sitt sammanhang men att skänka forskningen bilden af ett landskap, en stad med de vittnesbörd om antik odling, som dess plan, dess enskilda hus, saluhallar och offentliga byggnader, bevarade i ursprungligt läge, gifva, denna metod har naturligtvis ej uppgifvits efter de lysande framgångar den vann i Priene.

På mindre-asiatiskt område är det främst kungliga museernas i Berlin gräfningar i Miletos, begynta 1899 (omnämnda i Hist. Tidskr. 1908), som fängsla uppmärksamheten, nu närmast därför att en afsevärd del af resultaten framlagts i fyra häften, de första som utgifvits af Berlinmuseernas stora publikation, *Milet, Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen seit dem Jahre 1899*, utgifven af Th. Wiegand under medverkan af ett flertal forskare. Ett häfte, det första i den planerade publikationens tredje band, är ägnadt at skildringen af Latmosbergen med deras berömda kloster, eremitgrottor och fornkristna målningar, deras bysantinska befästningsverk. Första bandets första häfte klarlägger stadens topografi och landskapet däromkring (utg. 1906), det andra (utg. 1908) skildrar rådhuset i Miletos (byggdt mellan 175 och 164 f. K.). Tredje häftet af samma band utkom 1914 och behandlar Delphinion, ett Apollontempel i staden med anor från dess stora tid nu kändt i hellenistisk-romersk gestaltning.

Af aldra största intresse skulle naturligtvis hafva varit att lära känna staden från 500-talet. Då var Milet den rikaste och mäktigaste af de hellenska städerna, dess kolonier kantade Pontos och Marmarasjöns sydkust, dess köpmän nådde Herakles' stoder och till dess vidtberesta och världskloka borgerskap hörde män som Thales, Hekataios.

Af denna stad ha Berlinmuseernas gräfningar, efter hvad som rljudes och som bekräftas af de nu omnämnda banden, endast ragt föga i dagen. Milet var ledarinnan vid upproret i början af e årh.: de segrande perserna lämnade kvar endast ruiner, som d nya bebyggelser ytterligare undanröjdes. Så är den stad, de ska gräfningarna bringat i dagen, hufvudsakligen hellenistisk-mersk. — Af det stora antalet påträffade inskrifter äro hittills blicerade de, som funnits i rådhuset (Bd I : 2.) och i Delphinion d I : 3.) Särskildt det sistnämnda byggnadskomplexet har, som nästan ltid de grekiska templen, på sina väggar uppburit, i pelarhallar h på gårdar gifvit på en gång skyddad och bemärkt plats åt t flertal uppteckningar. I Delphinionbandet ingå inemot 200 skrifter, hvaribland offerföreskrifter, hellenistiska medborgarrätts-h proxenidekret, listor öfver stadens ämbetsmän af största vikt r kronologien och fördrag med andra städer. Ett kulturhistoriskt kument af första rang är det milesiska sångargillets kultföre-rifter, bevarade i en sen afskrift af en uppteckning från 400-let. Texten innehåller nog så vidlyftiga regler för gillets offer h vinspenderingar, dess vandringar till Didyma med sång inför innesmärkena vid den heliga vägen — bland dem nämnes sär-ildt bilden af Khares, Teikhioussas herre, sedan 1858 en af ritish Museum's främsta prydnader. Inskriften är nu senast be-andlad af professor O. A. Danielsson i sista häftet af Eranos IV:1 s. 1 f.)

I det egentliga Grekland fortgå alltjämt de franska gräfnin-arna i Delphoi och Delos, numer efter samma plan som de tyska mindre Asien. De sällsynt rika fynden — i allmänhet först blicerade i *Bulletin de correspondance hellénique*, sedermera handlade och diskuterade i hardt när alla europeiska facktid-rifter — samlas efter hand i de elegant utstyrda publikatio-erna *Exploration archéologique de Delos* och *Fouilles de Del-hes.* Bland de utgifna häftena — omfattande såväl monument-skrifningar som inskrifter — må här framhållas af sistnämnda publi-ation tredje delens andra häfte, där uppteckningarna från ate-arnas skattehus i Delphoi utgifvits. Bland dessa ingå utom för-teckningar öfver offerprocessioner o. d. de bekanta sakrala hym-erna till de delphiska gudarna, ryktbara äfven genom nottecken, bragta öfver texten.

Af de deliska inskrifterna ha genom samarbete mellan tyska h franska vetenskapsakademierna inemot ett tusental utgifvits den förstnämnda akademiens stora inskriftsverk *Inscriptiones græcæ* (XI, 2, 4, utg. 1912, 1914.) De publicerade inskrifterna ro dels uppteckningar från vissa arkonters år och akter från akrala ämbetsmäns förvaltning, dels råds- och folkbeslut, förteck-ningar af olika slag och dedikationer.

Af *Inscriptiones græcæ*, andra delen, har vidare påbegynnts en y upplaga med II, I : 1 omfattande attiska råds- och folkbeslut rån åren 403—229 (utg. 1913). Den femte delen, lakoniska

messeniska och arkadiska inskrifter, har slutligen 1913 utkomm komplett i två delar. — För den svenske läsaren har n:o 1 af arkadiska inskrifterna ett särskildt intresse. Inskriften, hvarigeno en viss Phylarkhos förklaras för alla arkaders välgörare och pro enos, angifver det andra arkadiska förbundets omfattning vid viss tidpunkt, fastställbar genom urkundens skriftkaraktär. Själf stenen har emellertid förkommit. Endast ofullkomliga afskrift voro kända, och på grundvalen af dessa utspann sig en rätt litt polemik om inskriftens ålder. Frågan löstes genom ett fynd i Up sala. Bland den äldre professor E. Löfstedts kvarlåtenskap fanns näm ligen en afklappning af inskriften, som klart ådagalägger dess ålde den stammar från 300-talets förra hälft. Det arkadiska förbundet ha alltså redan kort efter slaget vid Leuktra den omfattning och org nisation, stenen anger genom underskrifter af rådsherrar från städer. Professor S. Wide har i *Språkvetenskapliga sällsk pets i Uppsala förhandlingar 1910—12.* (Bil. A., s. 1 f.) be handlat fyndet, lämnat en redogörelse för diskussionen angåen inskriften och en konsthistorisk utredning beträffande den reli som utgör inskriftens öfverstycke, Tykhe med rodret. — I de bekanta serien *Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen,* u gifna af H. Lietzmann, har E. Nachmanson, i tvenne häf *Historische attische Inschriften* (Bonn 1913) och *Historisch griechische Inschriften* (s. å.) utgifvit ett urval historiskt vikti inskrifter. De attiska härröra från tiden omkring 550 f. K. til Arcadius' och Honorius' dagar, de utomattiska från de tre århun dradena före Alexander den store. De utgifna texternas histori och språkliga betydelse åskådliggöres genom kommentar, vidare st dium underlättas genom litteraturhänvisningar. Häftena äro för sedda med sakliga och språkliga indices.

I *Lunds Universitets årsskrift* (N. F. Afd. I, Bd. 9, nr har professor A. M. Alexanderson under titeln *Den grek trieren* offentliggjort en del af sina mångåriga studier rörande an tikens sjöväsen. Författaren ansluter sig, med bevis hämtade frå egna experiment, arkeologiska och skriftliga antika källor och jäm förelser med roddanordningar på galärer, till den uppfattningen, at trierens roddsystem var sammansatt och så ordnadt, att tre rade årblad dref skeppet framåt. Af roddarna i hvarje skepp voro tv de som förde den öfversta och understa åran, placerade den ene öfve den andre; den tredje, hvars åra var den mellersta, satt längre i båten, med sin sittbräda i höjd med den understes axlar. Den öfversta åran hvilade på en utriggning, de nedre utstuckos genom roddportar i fartygssidan. Professor Alexandersons framställning belyst af ett flertal illustrationer, behandlar äfven trierens dimen sioner och byggnadssätt, dess inventarier, befäl, sjöduglighet, typer växlingar och äger också för kännedomen om det senare sjöväsende antika traditioner liksom för en rätt uppfattning af de hellenistis och romerska jätteskeppen det aldra största intresse.

(*A. B.*)

— År 1910 publicerades i den ansedda tidskriften »Deutsche schau» en uppsats med den lockande titeln *Deutschlands Eini- und die österreischische Politik*, författad af en ung, hittills i Wien-publicist Wilhelm Alter, som uppgaf sig ha haft till- till en hittills obekant brefväxling mellan den österrikiska po- ns ledare grefve Beust och ett antal samtida tyska och öster- a diplomater. Uppsatsen föreföll väl i vissa enskildheter något ankt — den som skrifver dessa rader uppvisade i ett föredrag storiska Föreningen för ett par år sedan några egendomliga gheter — men den väckte uppmärksamhet, och äfven en så ann och kritisk detaljforskare som Fester lät några af de samma återgifna urkundsutdragen inflyta i sin i ett föregående berörda textkrestomati till Hohenzollernkandidaturens historia. öljande årgång (1911) af den ofvannämnda tyska tidskriften inflöto igare tvenne nya uppsatser af Alters hand. Den ena behand- *Die auswärtige Politik der ungarischen Revolution* och ut- sedan i utvidgad form såsom självständigt arbete. I densamma pades hittills obekanta aktstycken från utrikesarkiven i London aris. Än mera uppseende väckte den andra, *Feldzeugmeister dek im Feldzug von 1866*, hvilken åsyftade att ge intet re än en omvärdering af den roll, den olycklige fältherren spelat terrikes kamp för sin hegemoniställning i Tyskland. Ur den ttade studien framväxte något senare ett stort arbete *Feld- neister Benedek und der Feldzug der k. k. Nordarmée* in, Gebr. Paetel; XX + 512 sid.; pr. 20 mark).

Den tes förf. i detta arbete liksom i den nyssnämnda uppsatsen motivera var i korthet den, att Benedeks närmaste medhjälpare alstabschefen, fältmarskalklöjtnanten baron Henikstein och ope- ernas ledare generalmajor Krišmanič bakom hans rygg enligt ningar från Wien motarbetat och korsat hans fälttågsplaner, le den 28 juni begagnat sig af hans opasslighet för att omin- ra hans riktiga tanke att kasta sig öfver tyska kronprinsens Schlesien anryckande armé och i stället under missbruk af namn inledt den ödesdigra framstöt mot prins Friedrich Karl, slutligen ledde till Sadowa, samt att detta intrigspel, omsider ekt vid dåvarande flygeladjutanten, senare generalstabschefen e Becks besök i högkvarteret, ledt till en ytterligt stor- scen och till de båda intrigörernas afsättning. Till stöd för uppseendeväckande uppfattning af sammanhanget anförde Alter utsagor af »höga officerare, som deltagit i fälttåget» — bl. a. ades Benedeks fosterson, dåvarande löjtnanten, senare fältmar- löjtnanten baron von Müller — dels och framför allt dagboks- kningar af Karl von Tegetthoff, en broder till sjöhjälten från . under 1866 års krig öfverste och chef för generalstabens ensbyrå».

Alters arbete, synnerligen skickligt komponeradt och skrifvet vittnande om sin författares betydande beläsenhet på området, e stort uppseende. Dess bevisföring och resultat accepterades

att börja med af åtskilliga vederhäftiga forskare, bland dem greft Schlieffen, under femton år chef för stora generalstaben och på sin tid väl Tysklands ypperste och mest ansedde militärskriftställare.

Men kritiken uteblef ej heller. Alters uppgifter rörande det nya materialets härkomst voro underligt obestämda och dunkla, och äfven andra omständigheter föreföllo misstänkta. En krigshistoriker af Hans Delbrücks rang ställde sig afvisande i en granskning i Preussiche Jahrbücher, chefen för österrikiska krigsarkivet, general von Woinowitch uppvisade i en undersökning en mängd faktiska oriktigheter, och den främste af Österrikes nu lefvande historiker Heinrich Friedjung, hvilken just förberedde en ny upplaga af sitt utmärkta arbete *Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland*, upptog arbetet till en närmare granskning. I en uppsats i »Österreichische Rundschau» — numret för den 15 jan. 1913 — lämnade han en utförlig och skarpsinnig kritik af Alters framställning. Han påvisade, huru sväfvande och motsägande uppgifter denne lämnat om det sätt, hvarpå han kommit i besittning af sitt nya material. Han framhöll, att den Tegetthoffska »dagboken» blott lämnade ytterst sparsamma upplysningar om sin författares egen verksamhet under kriget för att i stället så mycket utförligare inga på hvad de handlande personerna vid olika tillfällen sagt och gjort. Han meddelade, att grefve Beck kategoriskt förnekat, att vid hans besök i högkvarteret de i »dagboken» angifna händelserna verkligen ägt rum. Han påvisade, huru nära de af Alter återgifna utdragen ur »dagboken» anslöto sig till framställningen i Friedjungs egna arbeten, under det att de i vissa enskildheter lämnade uppenbart oriktiga uppgifter angående händelserna — Alter låter salunda Krismanić närvara vid öfverläggningar i Wien på en tidpunkt, då han bevisligen befann sig vid sitt kommando i Conegliano i Italien. Och Friedjung slutade med att direkt uttala sina tvifvel på »dagbokens» om inte befintlighet, så åtminstone äkthet; sitt slutomdöme ville han dock spara, tills dokumentet pröfvats af fackmän.

Två dagar sedan denna uppsats sett ljuset — den 17 jan. 1913 — ändade Alter genom självmord sitt lif.

I en bilaga till sista upplagan af sitt ofvannämnda stora verk har Friedjung sedan lämnat en uttömmande redogörelse för Alters uppträdande såsom historiker. Han uppvisar där, att denne ej från angifvet håll erhållit de Beustska papper, till hvilka han hänvisar i den första af de ofvan omnämnda uppsatserna, samt att de af honom i undersökningen om den ungerska revolutionens utrikespolitik åberopade engelska depescherna ej funnos i vederbörande arkiv i London, liksom Alter öfver hufvud ej genom uppgifven mellanhand, om hvars tillvaro f. ö. intet kunnat utrönas, där företagit några forskningar. Friedjung fastslår ock med ofrånkomliga vittnesbörd, att Alter rörande den Tegetthoffska dagbokens öden lemnat sväfvande, motsägande och bevisligen sanningslösa uppgifter, liksom ock att de efterlämnade anteckningar af fältmarskalklöjtnant von Müller, på hvilka han åberopat sig, till sin existens voro för den aflidnes familj

ändigt okända. Ansatt af Friedjung, hade Alter omsider ut-
t att inom viss tid förelägga sina dokument för en kommission
kkunniga. I ett lidelsefullt bref till Friedjung, skrifvet kort före
nordet, säger emellertid Alter, att han icke ville låta denne få taga
af papperen i fråga, utan i stället lämnat dem till en af sina
e, hvars namn dock ej uppgifves. Tvifvelsutan träffar Fried-
det rätta i sin förmodan, att de aldrig existerat, och att Alter
da säkerligen icke tagit med sig i grafven någon hemlighet,
kunde vara af betydelse för 1866 års historia.
Af Friedjungs redogörelse synes framgå, att vi i Alter ha att
med en sinnessjuk människa, begåfvad med en mindre vanlig skrif-
reförmåga och en omfattande historisk beläsenhet. Men fallet Alter
ır å andra sidan om att urkundsförfalskningens allt svårare konst,
både inom historien och historiografien så ofta spelat en betydel-
roll, icke dött ut i de förfinade kritiska metodernas tidehvarf.
det förhållande, att arbeten sådana som hans, låt vara för en
re tid, kunnat vilseleda både historiker och militärer af facket,
nekligen att tänka på.

riden om ofrälse mäns rätt till civila ämbeten 1719—1723.[1]

Af

P. J. EDLER.

Vid frihetstidens början inträdde riksdagen i den ovana llningen som högsta makt i staten; och den svenska riks- ;en bestod af fyra lika maktägande ständer. Att stän- na voro maktägande, var en sats, som under frihetstidens p utvecklades och tillämpades till sina yttersta konse- nser. Det skedde under motstånd och ibland strid från e konung och folk, men de maktägande segrade med lätt- . En förutsättning för ständernas makt var emellertid manhållning inbördes, och det insågo de själfva mycket . Tvisteämnen saknades ingalunda, men såvidt möjligt ingen undvekos de eller behandlades de med den yttersta samhet; sådana frågor hade mer »in recessu, än man de penetrera», »respublica kunde periclitera» o. s. v. voro ningsrop, som höjdes, då spänningen hotade att ge sig eller annat uttryck.

Fullständigt *lika* maktägande voro ständerna vid frihets- ns början hvarken inom eller utom riksdagen. Men lik- en förutsattes i grundlagen,[2] och för framtiden blef den postulat, som de ofrälse ständigt kände sig eggade att rligare utforma och omsätta i verkligheten. Äfven de lägre stånden voro korporationer med på många punkter diga intressen, men gemensamt kände de klasskillnaden

[1] Vid här föreliggande undersökning har förf. utgått från Malmströms Stavenows arbeten öfver frihetstiden samt E. Hildebrands Sv. stats- ttningens hist. utveckling. För att ej onödigtvis belamra utrymmet med ningar ha källorna i allmänhet endast då angifvits, när framställningen utöfver eller afvikit från nämnda verk.

[2] Jfr R. F. §§ 4—5, K. F. 1720 § 6, R. O. 1723 § 17 m. fl. ställen.

gentemot adeln. Frälseståndets företräde hade sin gru i lag och privilegier och tills vidare faktiskt i bildning o samhällsställning. Då därjämte den historiska tradition var till dess favör, var rikets första stånd, särskildt i börj af det nya statsskickets tid, långt ifrån hågadt att beto jämlikheten. De bärande motiven för privilegiestriden v delvis af materiell natur, men i mycket hög grad voro utan tvifvel äfven af en mera ideellt demokratisk art: social hederssak. Bägge dessa slag af motiv äro nära enade i striden om rätt till ämbeten. Privilegiestriden kämpas i två perioder, en vid början och en vid slutet frihetstiden. Känslan af den våda för statsskicket, som öppen brytning stånden emellan innebar, utgör förklaring till det långa stilleståndet. Detta utfylles af en kultur utveckling och därmed följande stärkt självkänsla inom ofrälse stånden, en utveckling som främjats ej minst af långa riksdagarna. Vid frihetstidens sista riksdag är d ej längre partispänningen mellan hattar och mössor, s ensam vållar sinnesrörelserna på riddarhuset. Det dem kratiska genombrottet är en fara, som på grund af ofrälses orubbliga sammanhållning tyckes omöjlig att u komma, och som bekant har denna förlamande fruktan sin mån bidragit till framgången af Gustaf III:s revo tion.

Striden i fråga är af intresse i många afseenden, s skildt för vår riksdagshistoria. De riksdagsprotokoll o akter, som beröra densamma, ge oss i mångt och myc en omedelbar inblick i de resp. ståndens samhälleliga åsk ning, deras sätt att betrakta sin ställning till hvarand inbördes och till staten m. m. Stridens första skede, so jag här nedan begränsar med årtalen 1719—1723, erbjud särskildt intresse därför, att man då befinner sig vid börj af den rika utveckling af samhällsteorier och doktrine som man har så lätt att konstatera vid frihetstidens sl Anspråk och åsikter hade ännu ej fått den systematisk utformning och anpassning som 50 år senare, och just dä för ge de kanske tillförlitligare upplysning om det ver liga samhällstillståndet.

* * *

När enväldet föll, var den allmänna lösen återgång till ı gamla författningen. Men med denna återgång menade n på olika håll skilda ting. Alla stånd voro ense i ıfvet på politisk frihet och, måhända med undantag af ıderna, angelägna att vidtaga åtgärder, som för framen skulle betrygga densamma. Karl XI:s järnhand hade öfvat adeln dess lysande särställning i samhället. I jämdd med de andra stånden hade den i lydnad för lag och erhet måst böja sig inför tronen, hårdt tuktad genom uktionen. De ofrälses eller åtminstone böndernas frihet le räddats genom denna reduktion och genom enväldets ämnande inflytande i öfrigt. Men adeln önskade ifrigare något annat äfven en social återgång. En stor del af ndet önskade därjämte en ekonomisk återgång, en återıg af reduktionen, som på detta håll fortfarande betrakles som ett våldsdåd, hvilket redan ådragit Sveriges rike nmelens straffdom.[1] Detta sistnämnda yrkande blef fågt, bl. a. därför att det rönte motstånd på själfva riddaret. Såsom till större delen en tjänstemannaklass hade adeln ett allvarligt intresse af att 1696 års lönestat, som lvis var byggd på reduktionen, ej rubbades.

Då det gällde sociala företräden gentemot de ofrälse, lde emellertid enighet på riddarhuset. Särskildt var detta hallandet vid frågan om rätten till ämbeten. På dessa de lågadeln vid reduktionen haft sitt ögonmärke, och efter ına hade de, som nämndt, blifvit ett lifsintresse för ståndet ess helhet. Under dåvarande förhållanden behöfde adeln ej ıkta något allvarligt motstånd af konungamakten. Den le dessutom god ledning och handlade snabbt och måldvetet. Ej underligt därför, att den i ett och annat lyclles öfverrumpla de ofrälse. I Ulrika Eleonoras försäkran ɜ inrycktes sålunda följande för adeln förmånliga passus: :h såsom vi äro benägna att med all omsorg befordra ꞁliga konsters drift och öfning i riket, så att ymnighet tjänliga ämnen till riksens angelägna sysslor och ämbeten ge förmeras samt finnas i förråd, så vele vi ock vid tjänss besättande, så under civil- som krigsstaten till lands ı vatten, förnämligast anse personernas bepröfvade skick-

[1] Se Creutz' mem. 23 sept. 1723. Om enväldets fördärflighet i öfrigt, t. ex. § 6 K. F. 1719.

lighet och förtjänst, men intet annat. Dock till de angelä-
nare och ansenligare beställningar lofve vi, äfven som vå
förfäder det gjort hafva, att helst ihågkomma dem af adel
som igenom studier, krigsförrättningar och flere nyttig
vetenskaper gjort sig till befordran värdige; men särdel
hafva där akt på, att till hvart och ett ämbete inge and
utses och sättas än de, som till det slags sysslor tjänlig
äro eller därtill en bekant skicklighet och erfarenhet hafv
emedan det allmänna bästas sannfärdige nödtorft, som
alle andre afseenden bör gå, detta kräfver, att duglige äm-
nen till hvart och ett riksens angelägne verk förordnas, m
icke att någons förvärfvade höghet och anseende må gif
honom insteg i sådana sysslor och ämbeten, hvartill h
icke skicklighet och erfarenhet hafver.» — — — Paragraf
bär tydliga spår af stridiga kraf och intressen. Befordrings-
grunden bör vara skicklighet och förtjänst — *förnämliga*
och *endast* (»intet annat»). Det »allmänna bästa» åberop
som högsta norm, men det kräfver ej, såsom man skul
vänta, att den dugligaste utan endast att »duglige ämne
förordnas. Detta för att kunna tillförsäkra adeln de »ang-
lägnare och ansenligare» beställningarna. Det är nog, a
den, som utses till ett högre ämbete, ej saknar skicklighe
och erfarenhet. Man ville förhindra, att personer befordr-
des uteslutande på grund af höghet och anseende, d. v.
börd och hofgunst. Detta förbehåll var naturligtvis någ
som intresserade äfven större delen af adeln. Den sam
dag (21 febr. 1719) antagna regeringsformens § 34 synes
en med motsvarande § i K. F. oförenlig lydelse. Det het
där: »Så bör ock vid alla ämbetens besättning endast s
på förtjänst och skicklighet, så att inge till alldeles ova
och med deras ämnen intet öfverensstämmande sysslor må
antagas, utan hvar befordras efter sin naturliga böjelse o
erfarenhet, såsom ej heller någon för ringare härkomst o
andre orsaker må förskjutas, när han till tjänsten elje
bepröfvas vara värdig och duglig.» — — — Att här *enda*
förtjänst och skicklighet uppställdes som befordringsprincip
så att ingen »för ringare härkomst och andra orsaker» fin
förskjutas, var en eftergift för de ofrälse stånden. Särskil
stötte adeln på motstånd hos borgarståndet. När vid de
granskning af den projekterade regeringsformen »det ko

ll den punkten, hvaruti adeln framför alla andra ville tillägna g förmåner både i militära och civila tjänsters beklädande, mindes, att det, som i § 5 af högstsalig k. Karl XI:s stamente härom vore stadgadt, borde i stället inflyta».[1]
en punkt i Karl XI:s testamente, hvars införande borgarna lunda påyrkade, hade följande lydelse: »För all ting bör efter nare regeringsforms (R. F. 1660) åttonde punkt, så vid krigsm vid alla andra tjänsters beställande personernas skickghet och förtjänst anses, så att ingen för ringare afkomma rskjutes eller ock för högre härkomst allena befordras, tersom förstånd, skicklighet och förfarenhet och intet nat bör göra hvar och en till tjänsten värdig och duglig.»[2]
örslagets § 22 innehöll bl. a., att 4 af adeln skulle antagas m auskultanter »att njuta lön på staten vid kammarverket». en i stället föreslogs af borgarståndet: 4 skickliga och väl valificerade personer så af adel som andra.[3] R. F. 1719 28 säger därom: »Uti detta collegio (kammarrevisionen) ntagas fyra skicklige personer, hvilka igenom studier och rfarenhet gjort sig därtill värdige.» Deras uppgift i verket ar att samla meriter för högre befordran.

Adelns företrädesrätt på den diplomatiska banan har akt mindre gensägelse, helt naturligt på en tid, då en frälse knappast skulle ha mottagits vid de europeiska ofven. Efter en inledning om vikten af uppmuntran till udier, en inledning, som skulle kunna gälla ämbeten i allänhet, säger R. F. § 24: »Så skola ock ibland unga adelsän fyra utsökas, hvilka uti studier gjort framsteg och genom utrikes nyttiga resor sig evertuerat. Desse få viss n och namn af kanslijunkare». De skulle meritera sig riksarkivet och kanslikollegium och sedan vara närmast tt blifva brukade »till sändebud vid utrikes hofven och ndre (!) tjänster». Men denna bestämmelse var oförenlig ed regeringsformens befordringsprinciper i öfrigt och fick ärför intet rum i R. F. 1720 (jfr dess 29 §).[4]

Det kategoriska »endast» i § 34 R. F. kompletteras af a mycket tänjbar följdsats: »så att inge» etc. Denna har

[1] P. G. Cederschjöld, Riksdagen i Stockholm år 1719, s. 471.
[2] Stjernman, Alla riksdagars och mötens beslut, III, sid. 2113.
[3] Borgarståndets prot. 12 febr. 1719: jfr Cederschjöld, a. a., s. 481.
[4] Jfr kansliordningarna 1719 § 21 och 1720 § 24. C. G. Styffe, Saml. instructioner rör. den civila förvaltningen i Sverige och Finland, I, sid. 381.

väl till uppgift att bevara möjligheten »att helst ihågkomma dem af adeln». Detta numera talrika stånd, hvars barn från början uppfostrats med tanke på ämbetsmannabanan och efter afslutade studier som auskultanter gått in vi verken, erbjöd helt visst tillräckligt med ämbetsmannakandidater, för hvilka sysslorna ej borde vara »alldeles ovan eller icke öfverensstämmande med deras ämnen». Hva adeln för sin del hade för tankar om »ämnen och naturli böjelse» skall vidare utvecklas i ett annat sammanhang.

Med afseende på formerna för tillsättning skiljes i de nya grundlagarna mellan tre slag af tjänster: 1) angelägn (R. F. 1719 § 34) eller högre (R. F. 1720 § 40). I K. F. 1719 § 8 talas om angelägnare och ansenligare beställning (jfr K. F. 1720 § 10); 2) öfriga tjänster, till hvilka upp rättas förslag af kollegier och andra vederbörande; och 3) de ringare tjänster (R. F. 1719) eller lägre tjänst (R. F. 1720), hvilka besättas af öfverstar, kollegier o. s. v. såsom före år 1680 varit brukligt. Enligt § 40 R. F. 17 skall den första gruppen omfatta »tjänster ifrån öfverst till fältmarskalkar, bägge inclusive, och alla dessas vede likar både i andliga och världsliga ståndet». Detta utsad ej i grundlagarna af år 1719, men de olika stånden tyck äfven då hafva varit ense om denna gränsskillnad. En deputation från sekreta utskottet afgaf i rådet den förklaringe att alla ämbetsmän fr. o. m. fältmarskalk t. o. m. öfverst skulle i rådet utnämnas.[1] Den tredje gruppen har utgjort af underbefäl vid regementena och lägre betjänte af skild slag i verken. Äfven angående dessa tjänstetillsättning preciserades bestämmelserna ytterligare i sammanhang med de många prejudicemålen vid slutet af frihetstiden. Huru vida det var af någon betydelse för konkurrensen mellan adel och ofrälse, att konungens utnämningsrätt reglerade och begränsades på sätt, som skedde, är en fråga, som ja kanske får tillfälle att något beröra i det följande. Hä må det vara nog att påpeka, huru konungens rätt genom upprepade grundlagstolkningar inskränktes, och huru 17 års regeringsform lämnade honom betydligt friare händ än R. F. 1720, särskildt i fråga om de högre tjänsterna.

[1] Jfr Cederschjöld, a. a., sid. 185 ff.

Hvad adeln nödgats gifva eller medgifva i regerings[fo]rm och delvis i konungaförsäkran, var den besluten att [up]ertaga i privilegierna. Det var ännu en öppen fråga, [h]uruvida dessa skulle betraktas som allmän lag. Inom [a]deln ville man af gammalt betrakta dem såsom grundlag, [å]tillvida som de ej kunde förminskas utan ståndets eget [bi]fall. I drottningens försäkran § 9 hade utlofvats, att [st]ånden skulle bibehållas vid sina privilegier, som dock [s]kulle öfverses och »till närvarande tider lämpas». Huru [d]etta skulle tillgå, omtalades ej. I sekreta utskottet (eller [st]ändernas utskott på riddarhuset, som det heter) lär dock [h]a varit aftaladt, att denna granskning skulle utföras af stän[d]erna gemensamt, »på det att, om något vore däruti (i privile[g]ierna) anfört, som det ena det andra ståndets välfångne [r]ättigheter rörde, sådant då i godt förtroende och enighet [s]tånden emellan måtte jämkas».[1] Det blef likväl ingenting [a]f detta, ty såsom alltid voro stånden hvart för sig högligen [b]enägna att underkasta sina besvär och privilegier med[s]tåndens godtfinnande. Adeln var påpasslig och lyckades [a]f drottningen utverka privilegier (dat. 26 maj 1719), som [s]kulle dragit ett streck öfver de sista 40 årens sociala ut[v]eckling», om de kommit att tillämpas. I § 2 af dessa pri[v]ilegier heter det: »Vi vele ock riksens råd samt riksens höga [o]ch angelägna ämbeten låta beställa och besätta med infödde [sv]enske män och undersåtare af ridderskapet och adeln, som [d]ärtill skickligast och tjänligast finnas; jämväl till de mindre [t]jänster, som efter kollegiernas och öfverstarnes förslag utde[la]s, helst befordra dem af ridderskapet och adeln, som äro af [n]era eller lika skicklighet med andra utom adelsståndet.» I § 3 [h]eter det: »Uti riksens kansli och andra kollegier skola ock [a]dliga personer brukade blifva — — — på det hvar och en [m]å därigenom blifva uppväckt att låta sina barn till lärdom [o]ch skicklighet uppfostra och adeln således uppmuntras om [d]ygd, snille och vetenskaper sig särdeles att vinnlägga, [h]varigenom de till sådana förmåner måge skattas värdige [m]en intet räkna sig adliga härkomsten till enda förtjänst.» [S]åsom man lätt finner, härstamma dessa paragrafer från [t]iden före enväldet, både hvad innehållet och formuleringen

[1] Prästest. och borgarst. ang. stadfästelse etc. Sv. riksdagsakter 1719 -1720, I, s. 63.

beträffar. I själfva verket ställes adeln här gynnsammare än någonsin. Sedan äfven öfverstar och deras vederlikar räknats bland innehafvarne »af höga och angelägna ämbeten», är antalet af de platser, som *uttryckligen* förbehållas adeln, betydligt större än på 1600-talet (jfr § 6 K. F. 1672). Privilegierna hade meddelats vid riksdagens slut, så att de denna gång ej kunde bli föremål för några åtgärder från de ofrälse ståndens sida. Präster och borgare förbehöllo sig emellertid att vid nästa riksdag till K. M:t få inkomma med påminnelser vid dessa privilegier.[1]

Huru högt spända adelns anspråk och förväntningar vid denna riksdag voro, ser man af ett i ridderskapets och adelns protokoll för 1719 intaget *memorial, att adeln, som intet är i verklig tjänst, må likväl njuta rang och förmån.* Det motiveras med att adelns föräldrar varit meriterade och i K. M:ts tjänst brukade män, som låtit sina barn »med bekostnad genom studier och peregrinationer sig evertuera och göra capable hos K. M:t och fäderneslandet att tjäna». En del hade »och varit föreslagne och redan uti kommissioner och angelägna affaires brukade och vist goda prof, ändock de icke likasom andra ernått den lyckan, medel och lägenhet att råka på eller vara tillstädes vid öppningar och förelöpande vacanser att namngifvas till någon viss och ständig employe uti H. K. M:ts allerunderdånigste verkliga tjänst, hvarigenom adliga personer, som äro komna till sina mogna år och blifna goda ämnen att bekläda charger, enär K. M:t täcktes dem allernådigst anse, blifva emellertid modfällda och afklädes dem, deras hustrur och barn den estime, som deras stånd såväl här i riket som i andra land alltid haft, samt förminskas ambitionen hos en adelsman, enär den ingen frukt förspörjer». I memorialet yrkas dubbla böter för den, som uti inlagor och skrifter »under förment processfrihet en adlig person till dess goda namn och existimation toucherar». Vidare finner memorialet skäligt, att adelsmän böra ha företräde till sådana »charger», som adelns vederlikar och »de som sortera under duellstraffet, härtill beklädt hafva». De ofrälse kunde försörja sig på mångahanda sätt men adeln endast — »litteris aut armis». Memorialet är intressant ur

[1] Jfr ofvan cit. skrifvelse till K. M:t, Sv. riksdagsakter 1719—1800. I s. 63.

.nga synpunkter, bl. a. därför, att det visar, huru adeln såg sig som tjänstemannaståndet par préférence. Indirekt ar det också, huru rik tillgången var på adliga ämbets-ndidater.

* * *

Vid 1720 års riksdag tillsattes med anledning af tron-ftet en sekret deputation, som bl. a. skulle utarbeta för-g till nödiga ändringar i konungaförsäkran och regerings-m.[1] Till denna skulle memorialer i dessa ämnen remit-as. Huruvida befordringsfrågorna varit föremål för någon rre meningsskiljaktighet mellan de resp. ståndens repre-tanter inom deputationen, är svårt att afgöra, då inga tokoll från densamma äro bevarade. Dess projekt till geringsform är emellertid i detta afseende vägledande på ınd af de rättelser och tillägg, som föranledts af ståndens minnelser och de ingifna memorialerna.[2]

I den nya konungaförsäkran af den 23 mars 1720 hade 10 i fråga om befordringsprinciperna ungefär samma lelse som § 8 i K. F. 1719. Den senare säger, att inga dra skola befordras till ämbeten än de, som »därtill en sant skicklighet och erfarenhet hafva», medan det 1720 as om sådana, som »därtill all nödig kunskap hafva». t senare uttrycket antyder mindre fordringar än det förra. n viktigaste skillnaden var dock, att 1720 det löftet ute-ts att »helst ihågkomma dem af adeln». R. F. 1719 hade, om förut framhållits, en lydelse, som stod i tydlig strid d konungaförsäkran och adelsprivilegier. 1720 års rege-gsform fick en för adeln mera gynnsam formulering: § 40 lenna ger genom sin vidlyftighet en föreställning om den :t, man fäste vid befordringsfrågan. Det heter där bl. a.: i bör ock vid alla ämbetens besättning förnämligast (!) ses personernas bepröfvade erfarenhet och förtjänst, hvilka nom studier, krigsförrättningar och flere nyttiga veten-aper gjort sig till befordran värdige, men särdeles iakt-ges, att inge till alldeles ovane och med deras ämnen ej erensstämmande sysslor måge antagas, utan hvar och en fordras efter dess naturlige böjelse och erfarenhet, så att

[1] Ridd. och adelns prot. 1720, s. 57 ff.
[2] Utskottshandl. 1720, bd 2, Riksarkivet (RA).

duglige personer till tjänsterna förordnas; ej heller må någons förvärfvade höghet, gunst och anseende gifva en eller annan insteg i sådana sysslor och ämbeten, hvartill han ingen skicklighet hafver, mindre någon för ringare stånd eller härkomst förskjutas, när han eljest till tjänsten bepröfvas vara skicklig och värdig.» Tydligtvis är detta en sammangjutning af 1719 års regeringsform och konungaförsäkran.[1] Den märkligaste nyheten är, att ordet *endast* i R. F. 1719 här förändrats till *förnämligast*. Därigenom kommo de bägge grundlagarna på denna punkt i bättre öfverensstämmelse med hvarandra, men därmed blef det också lättare för vederbörande att befordra i enlighet med de adliga privilegierna. Paragrafen bär för öfrigt stämpeln af de stridiga eller oförenliga intressen, den skulle tillgodose. Mot slutet af ofvan anförda passus, som rör ämbetskompetensen, pointeras nämligen starkt, att låg börd ej får utgöra något hinder för avancement på ämbetsmannabanan. I konceptet hette det ursprungligen: — — — »mindre må någon för ringare härkomst förskjutas». Tillägget af ordet *stånd* är tydligen till fördel för de ofrälse. Ty äfven om de nyadlade kunde sägas, att de voro af ringa härkomst, fastän de tillhörde frälseståndet. I denna frihetstidens sacrosancta grundlag upptogs sålunda ingenting, som direkt stred mot de ofrälses principer i fråga om befordran. Ej ens för rådsvärdighet eller andra höga ämbeten föreskrifver den uttryckligen några bördsvillkor. Vid frihetstidens slut drefvo de ofrälse också sina kompetensanspråk ända till rådsämbetet. Vid tiden för regeringsformens tillkomst hyste adeln emellertid inga allvarliga farhågor för konkurrens med de ofrälse till de »höga» ämbetena, ty beträffande dessa ansågs helt visst ännu i praxis adelskap som självklart villkor.[2]

Ännu ett par af regeringsformens paragrafer ha ett visst intresse för här afhandlade fråga. Sålunda handlar § 41 om straff för den ämbetsman, som på grund af släktskap, stånd eller annan anledning rekommenderar eller befordrar någon »till andra bättre meriterades förfång». Fak-

[1] Jfr R. F. 1660 § 8: »— — — Och bör uti alla tjänsters beställande personernas capacitet och merita attenderas, så att ingen för ringare afkomme förskjutes eller för ståndet allena avanceras. — — —»

[2] I fråga om rådet t. ex. jfr R. F. 1720 § 12 början och slutet m. fl. ställen.

tiskt fick den väl sin största betydelse som ett skydd för de lågadliga tjänstemännens befordringsintressen.[1] Paragraf 44 handlar om adlande. Det heter där bl. a.: — — — »så lärer Hans Maj:t vara så nådig inge flere med adelig sköld att benåda än allenast några få vid dess kröning». — — — Detta förbehåll kunde väl anses motiveradt af Ulrika Eleonoras stora frikostighet i detta afseende, men det var de ofrälse, som blefvo lidande på bestämmelsen. Den afskar deras enda möjlighet att bli befordrade till högre ämbeten, nämligen adlandet. Sam. Åkerhjelm önskade detta förbehåll framställdt i form af ett memorial till K. M:t, men det ansågs nog viktigt att få en plats i själfva regeringsformen.[2] De ofrälse ha också protesterat däremot. Bland de anmärkningar, som borgarståndet gjorde till den projekterade regeringsformen, gällde en denna paragraf. I stället för adelns yrkande, att inga borde med adlig sköld benådas, borde stå: »sparsamt *adelig sköld och vapen utdela»*. Med projektets formulering, heter det vidare, skulle man »binda händerna på höga öfverheten att kunna göra dem någon ärebelöning, som medelst dråpliga gärningar och tjänster gjort sig därtill värdige». I samma skrifvelse yrkas, betecknande nog, som skäl för adlande äfven *studier* och *erfarenhet*. Projektet hade blott upptagit *dygd* och *tapperhet*.

När regeringsformen antogs (2 maj 1720), hade den direkta ståndsstriden om privilegierna länge varit i full gång. Präster och borgare ville denna gång ej låta öfvertrumpla sig af adeln, och redan den 2 april begärde de ofrälse stånden i en samfälld skrifvelse, att K. M:t ej måtte gifva någon bekräftelse på 1719 års adelsprivilegier och att dessa skulle få »till sin verkan hvila», tills man fått göra sina påminnelser.[3] Präster och borgare hade kommit öfverens att blott i samråd pröfva adelns privilegier. Adeln däremot sökte att söndra de ofrälse; på hvad sätt, visar prästeståndets protokoll af den 25 juni 1720. I en berät-

[1] Bland de memorialer, som ingåfvos med anledning af projekt till ny regeringsform, var ett af G. Leijonbrinck, som yrkade på bibehållandet af 1719 års § 34 i st. f. den nya § 40. Han önskade större utrymme för konungens utnämningsrätt. Ett af hans skäl var, att det »aristokratiska» väldet (rådet) kunde bli farligare för de ofrälse och den nya adeln. Riksråden kunde befordra hvarandras anhöriga. RA., Utskottshandl. 1720, vol. 2.

[2] Om Sam. Åkerhjelms påminnelser, se Utskottshandl. 1720, vol. 2, RA.

[3] Tryckt som bil. till Ridderskapets och adelns prot. 1720.

telse om en konferens med adeln om dess privilegier heter det där: »I öfrigt hade deras tal mycket gått ut på att vilja flatera borgarskapet och vinna prästerskapet och dem till att trycka bondeståndet.» Emellertid hade adeln tillsatt ett utskott, den s. k. differentiedeputationen, att med de ofrälse öfverlägga om jämkningar i privilegierna. Detta ledde dock ej till något resultat, då man ej kunde komma öfverens om rätten att äga frälsejord. De ofrälse stånden begärde då hos K. M:t (den 6 juli), att den gemensamma revisionen skulle uppskjutas till nästa riksdag och privilegierna förklaras under tiden »till sin verkan upphöra».[1]

De ofrälses ståndpunkt var alltså, att privilegier skulle behandlas och afgöras gemensamt. De hade lags natur och lag kunde ej stiftas utan af alla stånden. Denna uppfattning hade också blifvit lagfäst i konungaförsäkran (§ 12) och regeringsform (§ 49). Enligt den förra fingo inga ett helt stånd angående privilegier utgifvas »utan samtliga ständernas vetenskap och gjorde påminnelser». Enligt den senare skulle samtliga ständerna njuta sina gamla privilegier men intet helt stånd få några nya utan de andras »vetenskap, påminnelser och samtycke».[2] Tack vare det lilla ordet »nya» kunde adeln af konungen begära och erhålla bekräftelse på Gustaf Adolfs privilegier och Kristinas privilegiebref. Detta skedde den 7 juli, således dagen efter de ofrälses ofvannämnda skrifvelse, utan att dessa hördes.[3] Därefter åvägabragte adeln i stor hast slut på riksdagen.

[1] Protestskrifvelsen tryckt i Ridd. och adelns prot. 1720. Den refererades i adelns plenum d. 5; hade alltså meddelats i differentiedep.?

[2] I konceptet till R. F. finnes ursprungligen endast första delen af paragrafen. Senare har tillagts: »Skolandes inga privilegier ett helt stånd angående utan samtl. ständers vetenskap och gjorde påminnelser utgifvas och meddelas.» I tillägget har därefter infogats orden »nya» och »samtycke». I sina anmärkningar hade borgarståndet yrkat formuleringen: »vetenskap, gjorde påminnelser, ja och samtycke». Möjligen har adeln medgifvit ordet »samtycke» mot att få in ordet »nya» (Jfr Ridd. och adelns prot. 2 maj.) Borgarståndet hade äfvenledes yrkat formuleringen: — — — »behålla riksens ständer vid Sveriges beskrefne lag samt deras däruti grundade» (privilegier).

[3] Då adelsdep. uppvaktade konungen för att få underskrift på privilegierna, hade han yttrat, »att han intet visste, hvarför man begärde på dr Christinæ privilegium confirmation. Dock som man explicerade, att det var för extraordinarieräntan, så frågade Hans Maj:t, om icke de andra stånden borde höras däröfver. Och som vi svarade, att vi alltid vilja hålla oss till Hans Maj:t, skref Hans Maj:t under dem.» — — — (Ridd. och adelns prot. 7 juli.) Detta ansågs kunna ske utan råds råde, eftersom »rådet är af ståndet» (Ridd. och adelns prot. 6 juli).

Mot adelns sista schackdrag i privilegiefrågan ha de ofrälse författat ännu en protest, hvilken dock aldrig blef inlämnad till K. M:t.[1]

Det är att förmoda, att äfven tjänstefrågan behandlats af differentiedeputationen. En i riddarhusarkivet befintlig del af borgarståndets acta publica 1720 innehåller ett koncept till ståndets anmärkningar vid 1719 års adelsprivilegier. Grunden till de adliga privilegierna förklaras där vara russtjänsten. Följande tiders privilegier hade motiverats af tidsomständigheterna. Rörande adelsprivilegiernas § 2 heter det: »Att en adelsman framför en annan, när de äro af lika skicklighet, vid tjänsternas besättande skall blifva befordrad, är intet annat än tillsluta dörren för de andra stånden att någonsin komma till några tjänster och således jämväl utsläcka den berömliga æmulation, som bör vara ibland landsens ungdom att beflita sig om dygd, bokliga konster och andra nödiga och nyttiga vetenskaper, hvilket icke allenast hafver en skadelig påföljd utan ock strider mot den naturliga billigheten och rätta förståndet af förra adliga privilegier, såsom visas af dr. Kristinas därom gjorde förklaring af 10 nov. 1650, därest fastställes, att ingen, ehvad han är af adel, präst, borgare eller bonde härkommen, må uteslutas från något äreständ i fäderneslandet, utan öfverheten lämnas göra valet efter hvars och ens skicklighet och förtjänst.»[2] Efter åberopande af R. F. (1719) § 34 föreslås sedan följande formulering: »Ridderskapet och adeln ihugkommes vid de angelägnare och ansenligare ämbetens besättande, dock så, att ingen, som är af annat stånd och härkomst, uteslutes ifrån äreständ i riket, när han eljest pröfvas därtill vara värdig och skicklig.»[3] Om § 3 säges: »Som denna punkten hafver ett sammanhang med den näst föregående, så göres ock härvid samma påminnelser, som vid den gjord är; varandes med den naturliga rättvisan enligt, att emedan icke adeln allena utan alla stånderna utgöra skatt och utlagor, hvaraf betjänterna njuta

[1] Koncept i borgarståndets acta publica 1720 i riddarhusarkivet. Tryckt i Ridd. och adelns prot. 1720.

[2] Tolkningen af dr. Kristinas förklaring, som ofta åberopas, är väl afsiktligt?) misstag, ty förklaringen i fråga förutsatte antagligen, att mannen till äreståndet skulle vara adlad.

[3] Detta ändringsförslag hemställdes till medstånden »i enlighet regeringsformen» (se Prästeståndets acta 1720 i RA).

deras löningar, deras barn och afkommande fördenskull till sådana beställningar, som alla ståndens välfärd röra, mäge utan åtskillnad och afseende på härkomsten, när de skickelige äro, njuta befordring, så att vid tjänsters besättande förmågo af regeringsformen, rikets fundamentallag(!), intet annat än förtjänsten och skickligheten må varda ansedd. I samma band finnes en förteckning på de *momenta, som uti de allmänna besvären böra inflyta*, uppsatt af Jonas Ekman en af borgarståndets fullmäktige. Där yrkas *9:o*, »att borgar-, präst- och bondebarn med allo intet, när de kunna vara så värdige och skicklige som frälsemannabarn, måg desse senare i någon måtto postponeras vid de publiqu tjänsters och beställningars besättande», såsom själfva förnuftet och »all usance under moralt folk» fordrar.[1]

Borgarståndet har i form af underdånig påminnelse till K. M:t gjort ännu ett märkligt uttalande med anledning af adelsprivilegiernas §§ 2 och 3. Förmodligen blef det aldrig inlämnadt.[2] Det heter däri: »Att ridderskapet och adeln vilja hafva företrädet för de andra stånden, icke allenast till de tjänster, som efter kollegiernas och öfversternas förslag utdelas, utan ock vid riksens kansli och andra kollegier, änskönt de andre voro så skicklige därtill som de, det är en ting, som synes supponera någon superiorité öfver de andra riksens stånder, hvilken superioritet borgarståndet helt främmande förekommer, eftersom här i riket ingen superioritet utom E. K. M:t och Sveriges krona är eller vara bör. Varandes ridderskap och adeln E. K. M:t och Sveriges krona med lika undersåtlig huld- och trohetsed som de andra stånden förbundne och således alla ständerna lika undersåtare tillsammans. Och fast än ridderskapet och adeln äro de första i ordningen af ständerna, så följer dock intet däraf någon rättighet för dem till företrädet af befordran till riksens tjänster framför de andra stånden, utan äger öfverheten allena fri makt att utdela riksens tjänster till dem, som finnas därtill skickligast och

[1] Redan i nästa punkt yrkar samme man, att de adliga personer, som tid efter annan trängt sig in i magistraterna, måste till en eller annan ställning transporteras därifrån för bägge ståndens skiljaktiga intressens skull.

[2] Tryckt år 1771 under rubriken: Wäll. borgarståndets år 1720 gjorda protest emot de förlidet år 1719 utgifne adl. privilegierna, som till ståndets bifall och underskrift inkom den 31 Maji 1720. — Skrifvelsen innehåller påminnelser äfven rör. andra paragrafer.

värdigast utan att vara bunden till något stånds anseende därutinnan.» Ståndet anhåller slutligen att likaväl som adeln komma i fråga till sådana tjänster, som besättas efter förslag af kollegier och öfverstar. Anmärkningsvärdt är särskildt talet om superioriteten. Det tyckes hos adeln förutsätta sådana principer och sträfvanden, som på 1600-talet uttrycktes med orden »mediate» och »immediate», då det gällde att formulera vissa adliga teorier om skillnaden mellan de frälses och ofrälses undersåteförhållande till kronan.

I prästeståndets anmärkningar till 1719 års adelsprivilegier protesteras också mot adelns företräde vid tjänstetillsättningar.[1] Äfven här åberopas drottning Kristinas förklaring af den 10 nov. 1650 samt regeringsformen 1719. Särskildt befarar ståndet, att med adelns företrädesrätt till ämbeten de ofrälses lust till studier skall slappas, »hvarigenom med tiden allt måste förfalla uti mörker och riket helt oanständigt väsende». Protesten gäller blott adelns företräde vid de mindre tjänsterna.

Adelns beteende i privilegiefrågan hade väckt en lätt begriplig harm hos de ofrälse. Innan prästerskapet efter riksdagens afslutande skildes åt, lät det på förslag af prof. Benzelius i sitt protokoll (12 juli 1720) anteckna pro memoria: 1:o) att genast vid nästa riksdags början borde nedsättas en deputation öfver adelns privilegier; och 5:o) »Där mot all förmodan härnäst någon ändring skulle ske i regeringsformen, är till de andra ståndens säkerhet nödigt, att ock de, som ej äro adel, blifva employerade i kansli- och kammarkollegium samt efterhand blifva ansedde till andre riksens angelägne tjänster, så att i de öfriga kollegier och vid regementena förordnas hälften betjänte af frälse- och hälften af ofrälsemän; helst emedan, när nu disputerats hos adeln om deras privilegier, några af dem velat skrämma de andra stånden med krigsbefälet.» Bland de öfriga punkterna rörde en rangfrågan. Med detta memorandum hade prästeståndet antydts det radikala medel, hvars föreslående vid nästa riksdag skulle åstadkomma så mycket buller.

* * *

[1] Vol. F. 5, 5 i Prästeståndets arkiv i RA.

Genom § 49 R. F. hade privilegielagstiftningen vid förr riksdagen inträdt i ett nytt skede. Den var ej längre en hvarje stånds ensak med monarken. Liksom 1720 tillsatte därför äfven 1723 en differentiedeputation. Adeln höll hä visserligen på »de essentiella förmånerna», såsom det hete i de adliga ledamöternas rapport till sitt stånd, men någr smärre eftergifter gjorde den dock. Enigheten, som redan förut var bräcklig nog, bröts emellertid fullständigt på frågan om ämbetena, och det saknades t. o. m. ej ansats att därpå spränga hela riksdagen.[1] Det var borgarståndet som nu tog initiativet. Den 25 maj kom frågan där för Borgmästare Aurén »påminte» denna dag, att kollegier sam hofrätter borde besättas med halfparten af adel och half parten af »andre lärde och skicklige män». Ståndet fan det ännu för tidigt att göra något åt saken. Först den juli skred man till verket. En deputation från borgar infann sig då i prästeståndet för att hemställa, om ej de forna goda bruket i hofrätterna, att halfva antalet ledamöt skulle vara ofrälse, nu borde återupptagas och utsträck till öfriga kungl. kollegier.[2] Såsom motiv anfördes i borg ståndet, att de ofrälses barn måtte få bättre utsikter ti befordran.

Deputationen hade strax förut proponerat i bondestånd om detta nu (!) ville förena sig med borgarståndet i »att b gära och påstå» ofvannämnda uppdelning af tjänster Efter någon öfverläggning beslöt sig bondeståndet för »alldeles förena sig» med borgarne i denna sak.[3] Äfven ti adeln tyckes borgarståndet ha haft för afsikt att gö samma muntliga hemställan, antagligen för att markera lojala ifver för det goda samförståndet mellan stånd Sedan har det kommit på andra tankar.

Biskop Lund, som den dagen var ordförande i präst ståndet, svarade deputationen, att ståndet behöfde öfv lägga om saken i anseende till dess nyhet och vansklig Att prästeståndet genast var medvetet om sakens ömtåli

---

[1] En del af adeln föreslog att ej »träda i deputationer» med bor ståndet, förrän denna fråga afgjorts. Landtmarskalken föreställde, att hade allianser o. a. viktiga saker före (Ridd. o. adelns prot. 24 sept.).

[2] Jfr E. Hildebrand, Sv. Statsf., s. 427.

[3] Prästeståndets, borgarståndets och bondeståndets prot. 6 juli.

[4] Prästeståndets prot. 6 juli.

et, synes af protokollet.[1] Skilda intressen och menings-
kiljaktigheter af teoretisk och praktisk art bidrogo att
göra ståndet vacklande, samma stånd som gett sitt bifall
ill prof. Benzelius' ofvannämnda memorandum 1720. I bisko-
parna, ståndets inflytelserikaste medlemmar, hade förslaget
käligen ljumma och räddhågade vänner, och en afgjord
motståndare hade det i doktor Benzelius, den ofvannämndes
bror, densamme hvilken sedan såsom biskop gjorde sig känd
om en så habil riksdagspolitiker. Han tyckes redan nu ha
tått i intim kontakt med riddarhusets män.

Men borgarståndet påminde om svar. Preses, biskop
Radén, en af de biskopar, hvilkas söner adlats, ställde sig
början ej afvisande. Vid öfverläggningen den 9 juli om
svaret till borgarne menade han, att saken var i sig själf
billig, men ifrågasatte, om det var lämpligt att nu fram-
komma därmed. Doktor Benzelius yttrade, att då enigheten
emellan stånden dittills blifvit någorlunda bibehållen och
man nu hade hopp att få privilegierna (prästerskapets) m. m.
gjorda någorlunda efter önskan, så skulle »gärdet blifva
upgifvet», om man nu framkomme med denna proposition.
Han föreslog i stället, att man vid riksdagens slut skulle
till konungen ingifva en underdånig supplik, att han vid
förefallande ledigheter enligt regeringsformen och de då
konfirmerade privilegierna täcktes ihågkomma såväl dem af
ofrälse som frälse stånd. En del tycktes tro, att meningen
var att afsätta en del adliga tjänstemän för att få rum åt
den ofrälse hälften. Doktor Camén föreställde, att om blott
ofrälse skulle befordras, tills de innehade hälften af syss-
lorna, skulle adliga aspiranter få vänta åtminstone 20 år,
hvilket vore obilligt. Prosten Strömer föreslog såsom en
medelväg, att för framtiden hvar annan gång en ofrälse
måtte tillsattes. Svaret till borgarne blef slutligen, att man
vore med dem in generalibus ense men att man behöfde
låta »mogna sig» de modo et tempore.[2]

[1] Vid öfverläggningen »kom af en och annan att beklagas, att af stån-
dets ledamöter märkas en del bortresta, när de behaga, en del eljest från
sig absentera». Man var tydligen angelägen, att härvidlag alla skulle
vara medansvariga för de fattade besluten.
[2] Prästeståndets prot. 9 juli.

Den 22 juli aflämnade borgarne i prästeståndet sina skriftligen affattade tankar i ämnet.[1] Detta memorial öfverensstämmer till större delen med det, som inlämnades till adeln den 18 sept. (se nedan!). Men därjämte hade det en passus om vikten för de ofrälse stånden af att i kolle-gierna ha personer »af sina egna medel, till hvilka de kunna hafva förtroende och ej orsak gifves att klaga, det dem något för när sker af ett eller annat stånd». Om adeln ensam innehade dessa tjänster, vore det blott mänskligt och naturligt, att den i ämbetsutöfningen läte sig påverka a släkt- och ståndsegoismen till de ofrälses nackdel. En annan viktig olikhet är, att i detta memorial yrkas på befordran endast för ofrälse, tills de fått hälften af tjänsterna.[2] Fler-talet i prästeståndet var äfven nu ense om frågans stora betydelse, och prosten Wallerius anmärkte, att äfven mili-tära ämbeten borde nämnas. Doktor Benzelius gjorde invänd-ningar. Som man var angelägen om godt samförstånd me adeln, beslöt man uppskjuta ärendet, tills preses fått under-rätta landtmarskalken därom, så att det ej måtte komm honom »för otänkt uppå». Borgarnes memorial delgafs samm dag åt bondeståndet, som den 26 juli »alldeles» biföll de samma såsom välgrundadt. Preses, biskop Rudén, berättad sedermera för sitt stånd, att landtmarskalken funnit sak »alldeles skälig» men ansett tiden och sättet fordra ett mo betänkande, hvarför han begärt något »råderum till att p parera härutinnan några gemöter».

Frågan fick nu hvila till den 22 augusti, då borgarstånd påminde prästerskapet om svar på memorialet. Detta fra togs och upplästes ånyo. För att vinna tid att inbärga s egna privilegier, som nu stodo i »högsta gärdet», före prästeståndet, att trenne från hvartdera af de ofrälse stånd skulle sammanträda för att öfverlägga »om methodo

[1] Prästeståndets arkiv: F. 6. RA.

[2] Konceptet till skrifvelsen, uppläst i borgarst. 9 juli 1723, fin Borgarst:s acta comit. 1723, tom 3. RA. Där finnes ingen hänvisning till ... års R. F. eller rättegångsprocessen 1615, ej heller något om lagmans-, hä höfdinge-, landssekreterare- och landskamreraretjänster såsom i memorial d. 18 sept. Ej heller talas om adliga tjänstemäns försummande af sysslor under riksdagsperioderna. Man gör anspråk på »de efter denna ledig blifvande hofrättsrådens och assessorstjänster samt sådana statens ställningar, som verkligen konstituera själfva kollegium, uti alla de riksens kollegier».

tempore».[1] Det första resultatet af denna deputations arbete blef en skrifvelse, som af borgarståndet tillställdes prästeståndet den 29 augusti. Där föreslogs, att vid förefallande vakanser tre ofrälsemän måtte tillsättas i följd och den fjärde af adel, tills antalet ofrälse ämbetsmän nått hälften, och att det sedan skulle alterneras. Ärendet borde proponeras af endast ett stånd, för att det ej skulle få utseende af en komplott. Borgarnes representanter i deputationen ha tydligen redigerat projektet.[2] Äfven nu motsatte sig Benzelius, af följande grunder: 1) förehafvandet skulle ofelbart väcka oenighet; 2) sekr. utskottet hade till konungen inlämnat lista på expektanter, som utan åtskillnad borde hjälpas; 3) det skulle binda händerna på H. M:t, »där han efter regeringsformen äger makt att gifva tjänster till hvem honom behagar»; 4) det skulle bli svårt att »balancera» adeln, i det man sökte hålla den ifrån att bli präster, och 5) det fattades ej exempel på att ofrälsemän nyligen intagits i kollegierna, »såsom Bromell o. a.», så att denna anökning ej vore särdeles af nöden. Preses erinrade, att man redan gått med på quæstio an och nu hade att öfverlägga de modo et tempore.

Borgarståndets protokoll innehåller denna gång litet af diskussionen i ämnet. Ståndet fann det nu betänkligt att uppträda endast i eget namn och ansåg, att ärendet borde förebringas adeln genom en af de två andra stånden uppsatt och undertecknad skrift. Man tänkte sig nu äfven möjligheten, att adeln som mothugg skulle begära, att äfven »deras medel» skulle få befordras till magistratspersoner. Därpå borde svaras, »att som dem åligger att försvara borgarståndets förmåner, som till en del äro skiljaktiga från ridderskapet och adeln, så kunde inga andra befordras till magistratspersoner än de, som hafva enahanda intresse med

[1] Prästeståndets prot. 22 aug.; borgarståndets prot. s. d.

[2] Denna skrifvelse liksom en annan, något modifierad upplaga af densamma, inlämnad d. 6 sept. i prästeståndet, har jag ej lyckats påträffa. Att döma af protokollen borde den finnas bland prästeståndets akter. I borgarståndet torde de aldrig ha lagts ad acta. I dess protokoll plägar nog ett nummer i marginalen (möjligen af senare datum) hänvisas till vederbörande skrifvelse in actis, men något sådant nummer finnes där ej för dessa skrifvelser. Ha de af försiktighet undanhållits? Resumén i Handl. rör. Skand. hist., XXIII och Bovallius (Vitterh.-, Hist.- o. Antikv.-Ak. Handl., XXI, sid. 321) referera liksom jag i enlighet med prästeståndets protokoll. Jfr borgarståndets prot. 29 aug.

borgerskapet». Dessutom finge ridd. och adeln allena halfparten af civilbeställningar emot de andra stånden. En och annan tyckte, att man skulle begära, att alla regementen skulle besättas till hälften med ofrälse officerare, men de flesta höllo detta förslag betänkligt.

Den 6 september inkom en deputation af borgare och bönder med ett nytt memorial i tjänstefrågan från den ofrälse »lilla» deputationen. Det framkallade nya öfverläggningar om sättet att framföra ärendet till adeln. Följande dag fingo borgarne till svar, att prästeståndet stod »fast uti quæstione an men ännu ej kommit att fästa sig om modo». Det lämnade åt borgarståndet att först andraga ärendet hos adeln, för att det ej skulle få utseende af en komplott. Sedan ville det »med sitt bifall verket understödja». Borgarståndet var tydligen ej fullt belåtet med ett sådant svar och begärde tid att öfverlägga därom. Det beslöt sedan att uppsätta en skrift, som skulle undertecknas af de tre talmännen, »för att man skulle få en viss fot att stå uppå, när man med ridderskapet och adeln kommer därom i conference». Denna underskrift gafs utan svårighet af bondeståndets talman (dat. den 12 september), och några bönder skickades med borgarnes deputation till prästeståndet. Men det hade ej ingått i detta stånds beräkning att för egen del taga något afgörande steg. Preses gjorde förtviflade undanflykter och talade om »komplott». Han upplystes om att det ej var meningen att hos adeln inlämna något af dessa memorial (memorialet hade utskrifvits i tre exemplar), utan att de skulle bli kvarliggande i stånden till säkerhet i framtiden, att målet af alla tre stånden öfvervägts och bifallits. Preses bedyrade ståndets »fast- och ståndaktighet» uti quæstione an, men memorialet innehölle äfven något om modus och kunde därför ej underskrifvas förrän efter behörig öfverläggning. Deputationen föreslog då att gå afsides i kyrkan, medan ståndet öfverlade, men preses förbehöll sig längre rådrum, och de deputerade måste aflägsna sig. »Emellertid discurrerades här om åtskilligt, och tyckte preses detta vara ett äfventyrligt ärende.» »Buller, misstroende och oförstånd stånden emellan blefve säkra följden. Dessutom torde ridderskapet falla på den tanken, att frihet äfven borde lämnas dess barn att bekläda hälften af ämbetena i präste- och

orgarstånden. Andra ansågo, att det ingalunda vore fargt, så mycket mindre som intet nytt afsåges därmed utan ɔdast sådant, som varit brukligt både före och under sueränitetstiden. Det vore högst »prejudicerligt» för de andra ånden, om endast frälsemän skulle befordras till tjänster :h de öfriga betagas »all förmån och beneficia». Prosten trömer menade, att ståndet kunde underskrifva memorialet lock med cautel reservation om modo, som af alla stånden ir proponeras, jämkas och fastställas». Benzelius hänvisade ll sina föregående uttalanden och fann det dessutom prinpvidrigt, att tre stånd toge sig för att föreskrifva det ärde en ny lag och genom pluraliteten, utan förut skedd ɔmmunikation, så godt som påtvinga det sitt behag. Biskop udén fann sig föranlåten till den försäkran, att han i sin illning som preses på intet sätt påverkats af hänsyn till na adlade barn. Det misstänktes förmodligen. Slutligen ɔm man öfverens om att meddela borgarståndet, att ståndet funne skäl att gå ifrån sitt bifall till quæstio an, och rmodade, att adeln skulle foga sig för de kraftiga skäl, m talade därför. Om sättet kunde alls intet fastställas, rrän quæstio an blifvit ridderskapet och adeln meddelad, , att det sedan kunde komma under gemensamt öfverväınde af alla ståndens deputerade.[1]

Den 17 september kom en ny deputation från borgarstån·t i samma ärende. Den förklarade, att eftersom prästeståndet sat någon tvekan i fråga om det sist kommunicerade meɒrialet, så hade borgarståndet uti det till adeln ämnade emorialet ändrat och uteslutit något i förmodan, att det ɩ skulle vara till nöje och den begärda underskriften icke rvägras. Det var punkten »om modo», som uteslutits, ımligen att tre ofrälse borde befordras för hvarje adelsın, tills man nått den åsyftade halfparten. Några af skoparna yttrade fortfarande betänkligheter, och Benzelius ·pekade, att äfven det nu upplästa memorialet innehöll ıodum» såtillvida som det fasthöll vid att kollegierna ulle besättas med ofrälsemän till hälften. Men resten af ındet yrkade enhälligt, att underskriften nu måtte verk-

[1] Ett protokollsextrakt härom finnes i borgarståndets acta com. 1723, n 3. Där finnes också, i två exemplar, mem. af d. 12 sept. Detta trycktes il under en mycket lång titel: De trenne odalståndens memorial etc.

ställas, emedan ståndet flera gånger betygat sig vara alldeles ense med borgarståndet i quæstione an. Äfven om man ej ville tänka på sina efterkommandes välfärd, kunde man ej utan blygd draga sig ifrån det. Då underskriften sålunda beslutits, framtogo borgarne memorialet af den 12 september och ville ha underskriften där att förvaras inom stånden som ett bevis på att de voro ense i frågan. Den skrift, som denna dag upplästs, vore uppställd endast i borgarståndets namn. Detta afslogs dock fortfarande. Biskop Norlind, som den dagen förde presidiet, underskref det sista memorialet *»på prästeståndets vägnar, till betygande af dess öfverensstämmande, efter begäran»*.[1] Rudén försummade ej att nästa dag frånsäga sig all andel i denna åtgärd.

Borgarståndets memorial inlämnades till adeln den 18 september. Det är jämte den följande skriftväxlingen med adeln tryckt i Adelns protokoller och i Handlingar rörande Skandinaviens historia. Jag skall därför inskränka mig till att ange hufvudinnehållet däraf. Memorialet gör för de ofrälses räkning anspråk på hälften af alla tjänster i hofrätter och andra kollegier med lika heder och lön för frälse och ofrälse. Samma begäran framställdes med afseende på »alla andra beställningar», såsom revisionssekreterare-, statskommissarie-, lagmans-, häradshöfdinge-, landssekreterare- och landskamreraretjänster. Genom den föreslagna ordningen skulle de ofrälse uppmuntras att ge sina barn en god uppfostran och enigheten stånden emellan befästas. Adlandet skulle kunna inskränkas, och förvaltningen behöfde ej såsom hittills lida men under pågående riksdag, då adliga tjänstemän droges från sina sysslor. De ofrälse bidroge också till tjänsternas underhåll. Regeringsformen hade ej varit tillräcklig att motverka bördshänsyn vid befordran. Den föreslagna uppdelningen af tjänsterna vore dessutom intet nytt, såsom man kunde sluta af 1634 års regeringsform och rättegångsprocessen 1615.[2]

Memorialet väckte den största oro och förbittring på riddarhuset. Adeln ville först lämna till svar, att den

---

[1] Understruket i prästeståndets prot. 17 sept. Det af Norlind påtecknade exemplaret, dat. 17 sept., finnes i borgarståndets acta com. 1723, tom 3.

[2] Den fördelning mellan frälse och ofrälse, som stadgas i dessa författningar, gäller emellertid endast hofrätterna. R. F. 1634 föreskref 6 ofrälse bisittare, som erhöllo mindre lön än deras adliga kolleger.

måste ha svar på memorialet om reduktionen, innan den kunde behandla denna fråga. Hr Palmfelt invände, att det senare ej kunde »sättas i parabel» med det förra, »ty detta om tjänsterna är orimligt, men det förra är skäligt». Då memorialet den 23 september åter kom före, föreslog hr von Hökerstedt, att eftersom det anginge »riksens Nobles», borde riksrådet biträda ridderskapet och adeln. Men den allmänna meningen var, att adeln först borde ena sig om ett visst beslut. Frih. Ernst J. Creutz menade, att saken hade mer »in recessu», än man kunde »penetrera», och att de därför borde ena sig om obrottslig tystnad. Krigsbefälet hade emellertid ryckt till riddarhusets undsättning. En s. k. förbindelseskrift, undertecknad af C. G. Dücker och 186 andra befälspersoner, upplästes.[1] Som en fägnesam upprättelse för dem och efterkommande, hette det bl. a., hade krigsbefälet betraktat suveränitetsokets afskaffande och däraf förväntat den frukten att få lefva i trygghet och obehindradt äga alla de förmåner och rättigheter, som med skäl tillhörde dem och deras medbröder. Det anstode ej dem som redlige svenske män och krigsbefäl att lämna sina medbröder adeln »uti den svårhet att mottaga lag af ett annat medstånd i riket». Adelns privilegier ville de till det yttersta försvara och ej tillåta, att ett eller flera stånd tillägnade sig rätten att efter behag göra ändring däri. Den, som undandroge sig denna förpliktelse, förklarades infam.

På grefve Fersens förslag uppsattes en liknande konvention eller förbindelseskrift för adeln »att efter matriculen underskrifvas». Creutz gjorde utkastet, som genast godkändes. I denna skrift[2] hette det bl. a., att borgarne ärnade »lägga en fördärflig grundval igenom bifall och samtycke af de andra stånden att alltid öfver adelsståndets förmåner, friheter och egendom igenom en dem emellan åsämjad pluralitet att kunna vara rådande». Som redlige svenske riddersmän kunde adeln därför ej tillåta, att dess dyra frihet trampades under fötterna, dess välfärd underställdes de andra ståndens diskretion och dess enda möjlig-

[1] Tr. i Ridd. o. adelns prot., III, sid. 458 och Handl. rör. Skand. hist., XXIII, sid. 399.
[2] Tr. i a. a., sid. 461, resp. 402.

het till ståndets upprätthållande, besittningen af frälsegods och tjänster, tvärtemot regeringsform och privilegier blef dem fråntagen, Adeln förband sig nu att stå en för alla och alla för en och att ha både lif och gods osparda, om det gällde att försvara den allmänna(!) friheten. Den ville hellre vedervåga det yttersta än »sådana hårdheter undergå» och antaga »en skadlig lag» af något stånd. Skriften är undertecknad af landtmarskalken Lagerberg samt 437 andra adelsmän.

Så rustad ansåg sig adeln kunna skrida till att möta anfallet. En deputation utsågs att författa svaret på borgarståndets memorial. Den ledande mannen i denna blef den ofvannämnde landshöfding Creutz.[1] Som grundval för svarsskrifvelsen lades en af honom på riddarhuset föredragen skrift, som han kallade »Oförgripelige dock välmente tankar». Den var föga välment.

Emellertid skickades samma dag (den 23 september) en deputation till präste- och bondestånden med begäran, att dessa ej skulle gifva något svar i frågan, förrän adeln hunnit utarbeta sitt svar.[2] Biskop Rudén försäkrade, att prästeståndet framför allt önskade enighet. Han tillkännagaf, att alla ej hade varit af samma mening, men pluraliteten hade bifallit borgarståndets memorial och medgifvit, att saken skulle föreställas adeln. Dock ville ståndet tillse, att, såvidt sig göra lät, det kunde »remedieras» och en god harmoni stånden emellan åstadkommas.[3] Bönderna svarade mera kallt, att de ville arbeta på att hvar och en finge »justice och rätt».[4] Borgarståndet, som redan började hysa vissa farhågor, hade strax förut haft en deputation till prästeståndet med anhållan, att det ville meddela sina tankar i tjänstefrågan till de andra stånden. Preses hade emellertid gifvit ett sväfvande och ängsligt svar. Bondeståndet däremot lofvade kommunicera sina tankar med adeln.

Följande dag var adelns svar färdigt och tillställdes borgarståndet.[5] Det blef till formen något hofsammare än

[1] Densamme, hvilken som riksråd licentierades af det segrande hattpartiet 1738.
[2] Ridd. o. adelns prot. 23 sept.
[3] Prästeståndets prot. 23 sept.
[4] Bondeståndets prot. 23 sept.
[5] Tr. i Ridd. o. adelns prot., III, s. 466 och Handl. rör. Skand. hist., XXIII, s. 405.

reutz' »oförgripelige tankar». Adeln stöder sig hufvudsak- igen på regeringsformen och försäkrar, att den ej är sinnad tt tillstädja någon vidare inskränkning i de »afstympade» rivilegierna, hvarken af ett eller flera stånd. »Det vore för ind, hela världen och posteriteten oförsvarligt, om riddar- tändet, som till den dyra frihetens återställande och envål- ets afskaffande gifvit början och vikten, skulle blifva det örsta, som böjde halsen under ett ombytt, sämre och svå- are ok, än det förra har varit». Privilegierna skulle för- varas med lif och blod, om så behöfdes.[1]

Creutz' *oförgripliga tankar* framhäfde starkare de adliga ynpunkterna. Han rent af ifrågasätter borgarståndets nytta samhället.[2] Han anser det »emot den naturliga ordningen ch allt folks lag», om ett stånd i hemlighet sökte förena ig med de två andra till prejudice och undergång för det örnämsta ståndet. Om borgarnes förslag ginge igenom, vore n adeln ej längre ett fritt folk utan stode under de andra tåndens suveränitet. Om borgarne nu finge sin vilja fram,

[1] Skrifvelsen är för öfrigt en skicklig blandning af skäl, förstuckna ho- elser och försmädligheter. Hofrätter och kollegier sades år 1719 till mer än hälften ha varit besatta med ofrälse. Att Ulrika Eleonora adlat så många f dessa, borde de andra ständen ej missunna. Nu härstammade (!) knappt n femtedel af kollegiernas tjänstemän från adelsmän. Beträffande borgarnes illrag till tjänsternas aflöning vore adeln ej obenägen att befria uppstäderna rån deras kontingent mot att få öfverta den till dem anslagna jorden. Att orgarne ej begärt hälften af militärtjänsterna, berodde antagligen på deras tanke om egna armar och ben. Deras hänvisning till 1634 års R. F. tecknades som misslyckad, ty den tiden hade adelsmän ett gifvet företräde fråga om tjänster. Betydelsen för »regementskroppen» af belöning och traff erkännes, men vid befordran bör tillses, huru personernas böjelser fverensstämma med sysslorna. Nyttan af borgarebarns uppfostran till andra etenskaper» ifrågasättes. Ambitionen förnöjes, men ståndet ombytes, och ets samlade medel förstöras. Adeln häntyder på borgarnes andel i reduk- ionen, ett sår, »som endast genom evighetens hand läkas och helas kan». rukten däraf hade man nu i handom. (Det är väl Sveriges olyckor under arl XII, som åsyftas.) Till anarki och en oordentlig menighets välde öpp- ades vägen lättast genom adelsståndets undergång, och dess enda stöd och tyrka vore frälsegods och tjänster. Fattigdomen efter reduktionen hade undrat större delen af den adliga ungdomen från boklig bildning och tvungit len till krigstjänst.

[2] Det droge sin styrka och förmögenhet af de andra ständen, i synner- het af adeln. Då man betänkte, att hela borgarståndet ej bidrog till »pu- blici nytta» med mer än 80,000 d. sm. i kontribution och några få båtsmän, å kunde adeln lätt falla på den tanken att själf åtaga sig denna bevill- ning och göra ståndet öfverflödigt vid riksdagarna. Af adeln och bondestån- let hade riket sin största styrka och välmåga. De mindre städerna beräk- nades bidraga med blott 5 à 6.000 d. sm. i kontribution, och vissa hade o m. anhållit om hjälp till aflönande af magistrat. Hvad gagnade en ådan stad riket?

så torde de sedan med samma skäl fordra att bli använd »till de allra förnämsta och högsta hedersposter och tjänster som uti konungariken ej varit brukligt eller hördt utan adelsståndet allena förbehållna». Tjänsternas uppdelning hotade också att medföra den faran, att de ofrälse i kollegier etc närmast bevakade sina intressen; men huru skulle adel kunna vänta någon framgång, när de andra stånden sålunda hade en »suveränitet och öfvervikt» öfver dem både vid och utom riksdagarna.[1]

Adelns kraftiga och hotfulla uppträdande förfelade sin verkan. Dess deputation, som hade det respektingifvande antalet af »några och trettio», gick äfven till de andra stånden och uppläste där svaret till borgarståndet. Biskop Rudé beklagade, att detta mål skulle väcka »chagrin och oro» nu då man skulle tänka på att få ett snart slut på riksdagen. Han sade sig ej kunna neka, att prästeståndet varit »flera resor härutinnan rekvireradt» af borgarståndet, men det skulle nu med all flit arbeta på att »hela och bota», hvad som kunde väcka oenighet.

Knappt hade prästeståndet börjat öfverlägga i anledning af adelns bistra skrifvelse, förrän en deputation ifrån borgarne anmäldes. Den ville öfvertyga sig om att prästeståndet fasthöll vid sitt bifall till »quæstio an», och bad det åter meddela detta åt adeln. Borgardeputationen var äfven hos bönderna och fick af dem till svar, att de gjorde ett med borgarståndet, men följande dag beslöt bondeståndet uppskjuta meddelandet till adeln, tills man fått se borgarnes förklaring till adelns skrifvelse.[2]

I sin svarsskrift hade adeln insinuerat, att det blott vore några äregiriga, som vore intresserade af anslaget mot adeln. Borgarne tillgrepo därför en egendomlig utväg att stärka sin ställning. De kommo öfverens om att skrifva hem hvar och en till sin stad och berätta, hvad som föreslagits och hur det upptagits. Därtill uppsattes ett särskildt formulär. De borde framkomma därmed tillsynes à propos och efter en redogörelse för riksdagsgöromålen fortsätta, som följer: »Eljest förefaller ingenting särdeles utan

[1] Tr. i Ridd. o. adelns prot., III, s. 450, och Handl. rör. Skand. hist. XXIII, s. 346.
[2] Prästeståndets och Bondeståndets prot. 24 och 25 sept.

d riksdagsärendenas afgörande fortskrider efter all möjhet. Vårt stånd har efter moget öfvervägande funnit ttigt för ståndet att göra den proposition, det kollegierna — — —, som icke behagar ridderskapet och adeln, men de dra stånden misshagar det intet, och därför om magistra- ı och borgerskapet skulle blifva af herr landshöfdingen lfrågad, huruvida de kunnat gifva sin fullmäktige därom lres, så lärer magistraten och borgarskapet intet därpå got svar gifva, förrän vi fått därom kunskap och kan om ta sammanhanget gifva närmare underrättelse, om det alle behöfvas».[1] (Jfr principalatteorien!)

Prästeståndets protokoll för den 25 september är rätt beknande för dess ställning till ståndsstriderna vid denna tid. ın öfverlade denna dag om hvad som vore »tryggast», att lf meddela adeln det bifall, man gifvit borgarståndet »in estione an», eller om man skulle låta detta göra det lf. Preses ville uppmana de tvistande stånden att låta sen falla »för publici skull och den ädla enighetens bibellande, utan hvilken salus publica och vår förvärfvade frit alldeles pericliterar». Andra tyckte, att det vore nest »att taga skuld på sig» och nu lämna borgarståndet sitt öde i en sak, som vore billig i sig själf. Somliga le uppskjuta saken till nästa riksdag. På så sätt behöfde ın ej bortgifva sin rätt. Mot detta opponerade sig prosten llerius. Han tillade, att om man gåfve efter för det, m adeln nu med sin svarsskrift visat sig föra i skölden, finge de andra stånden bereda sig på att blifva slafvar der adeln. Kyrkoherde Planxius yrkade, att man ej skulle a skrämma sig af adelns hotelser, hvilka vore riktade ot alla tre stånden. Alla medgåfvo, att adelns skrift var r hård, men de flesta ville undvika att på något sätt kläda ott i striden. Slutligen kom man öfverens om ett meddende till borgarståndet af följande hufvudinnehåll: Som ın på borgarståndets »flere resor gjorde requisitioner»[2] rklarat sig ense med detsamma i quæstione an, så ville an ej heller gå därifrån men föreslog till orons dämpande gemensam deputation af saktmodige och förståndige män ın alla stånden. Benzelius ville, att man ej ens skulle

[1] Formuläret n:r 469 i borgerståndets acta com. 1723, tom 3.
[2] Mot detta uttryck protesterade genast borgarståndet.

nämna något om bifallet till quæstio an, emedan man där igenom lätt kunde »nästla sig för långt in i saken och göra sig oskicklig att mediera». Af samma mening voro prest och biskoparna Norlind, Lund och Linnerius. Men de öfrig af ståndet höllo denna restriktion onödig och endast ägna att inge borgarståndet tvifvel om deras uppriktighet. At öka det stackars prästeståndets bryderi meddelade en depu tation från adeln, att det ej kunde bli något slut på riks dagen, förrän det af borgarståndet mot regeringsform oc privilegier förebragta ärendet utagerats.

Den 26 september uppläste en deputation i prästestånde borgarnes svarsskrifvelse till adeln under försäkran, att ma gått förbi »det hårdaste och svåraste». Borgarståndet lät ej skrämma sig af hotelser, hette det bl. a.; och det kund hända, att det hellre läte det gå till en obehaglig »extre mitet», än det åter böjde halsen under ett nytt öfvervälde sedan det undgått envälden, men för enighetens skull före slog det (liksom prästeståndet) en deputation af »saktmodig och förståndige» män att i vänlighet »tala om det ena me det andra».[1] Denna skrifvelse ämnade borgarne så snar som möjligt tillställa adeln (det skedde den 28 september Deputationen anhöll, att prästeståndet dessförinnan med de snaraste ville meddela den sin ställning till frågan.

Efter någon diskussion afsändes till riddarhuset en skrif redigerad af mag. Melander. Däri framhölls, huru ange läget prästeståndet var om enighet. Det vore öfvertygadt om att adeln missuppfattat förslaget om tjänsterna. Man er kände, att ståndet bifallit quæstio an såsom ett sätt att bättr bringa i verkställighet, hvad regeringsformen föreskref om hvars och ens befordran efter förtjänst och skicklighet. Om »modo» hade man ingenting bestämt utan önskat, att de skulle ske i en gemensam deputation af saktmodige och för ståndige män. Skriften upplästes för adeln den 27 september Samma dag gaf en bondedeputation hos adeln ett utlåtande af ungefär samma innehåll som prästernas: enighet med borgarne i quæstio an i kraft af regeringsformen och yrkande på en gemensam deputation.[2]

[1] Tr. i Ridd. o. adelns prot., III, s. 474 och Handl. rör. Skand. hist., XXIII, s. 419.
[2] Tr. i Ridd. o. adelns prot., III, s. 160 ff. och i Handl. rör. Skand. hist., XXIII, s. 383 ff.

Adeln afvaktade emellertid med spänning effekten af n svarsskrivelse.[1] För att visa »en kallsinnighet» beslöts ek att ej påminna om svar. Som man hade sport, att rgarne drogo de andra stånden på sin sida, hemställde r Siegroth, att landshöfdingarne skulle tala med bönderna. år borgarnes svar kom, mottogs deras deputation med »all mplaisance» och beledsagades tillbaka ända till porten ter vanligheten». Men landtmarskalken lät ej, som förr lägat ske, förmäla någon hälsning till ståndet.[2]

Det torde af det föregående ha framgått, huru bägge stridande parterna voro angelägna att försäkra sig om en viktiga positionen i prästeståndet. Adeln använde där-id en mycket skicklig taktik, som bestod i att låtsa okun-ighet om ståndets verkliga sympatier och tendenser. I tal ch skrift förstod den att på ett synbarligen konstnärligt itt blanda förstucket hot mot prästernas privilegier med ärnslofulla försäkringar, gärna i en salfvelsefull arkaiserande redikostil.[3] Att adeln visade en så blid uppsyn, var gläd-ande för biskop Rudén. Han hemställde, att ståndet skulle ondera» borgarne att använda så lindriga uttryck som möj-gt i sitt svar. Men budet därom kom för sent. Svaret ade redan afgått. Det väckte en ny storm på riddarhuset. len adeln kände sitt öfvertag och ståndens vacklan, och en y svarsskrift uppsattes i ytterst skarpa och hotfulla termer. fskrifter af denna tillställdes präste- och bondestånden, för-

---

[1] Jfr Ridd. o. adelns prot. 26 sept.

[2] Borgarståndets prot. 28 sept.

[3] I sitt första meddelande till ståndet (23 sept.) ang. borgarnes memo-al hade adeln förklarat sig öfvertygad, att ett så upplyst stånd som präs-rna ej skulle taga taga del i ett försök, som åsyftade adelns undergång ler taga på sig ansvaret för de obehagliga följderna af ett sådant försök. en 28 sept. betygade adeln för ståndet sitt nöje öfver dess »ej mindre rätt-diga än benägna utlåtelse ang. borgarnes memorial». Adeln hade icke hel-r väntat annat af ståndets »uppriktiga hjärtelag, mogna eftertanke och rstånd» än att prästeståndet skulle vägra sitt biträde till borgarnes illvilliga rsök, »helst som en sådan väg för hvart stånds välfärd, privilegier och för-åter ytterst farlig om ej till fördärfsens grop ledande vara kan». Den ärkes nu i sina goda tankar om prästeståndet genom dess meddelande mma dag, att det »samtyckt till quæstio an endast såtillvida, att den nde föredragas för adeln». Adeln ville gärna mildt tolka borgarståndets ning, men som den jämte de bägge andra stånden anser regeringsformen enda rättesnöret i detta ärende, »så är uti dess 40 § själfva modus tyd-ren ntsatt och skicklighet och välförhållande satta som enda grunden för fordran utan hänsyn till stånd eller härkomst». Någon gemensam deputa-on i denna fråga behöfves alltså ej (!).

beredda af en passande harang. Adeln sade sig tvungen at
lämna borgarståndet sin »fasta och ultimate tagna resol
tion» för att ej stillatigande upptaga något, som kränkt
den dyrt besvurna regeringsformen. Vid försvaret af den
hoppades den på hjälp af präste- och bondestånden.

Den 1 oktober[1] inlämnade adeln till borgarståndet sit
andra svar. I detta hänvisar den såsom förut till regerings
formen och lofvar att försvara den med lif och blod. E
gemensam deputation finner den onödig, då präste- och bond
stånden ville hålla sig till regeringsformen.

Prästeståndet, speciellt biskop Rudén, hade tegat och
samtyckt till adelns prisande af dess korrekta och oskyl
diga hållning i frågan. Men bondeståndet, som så läng
var riksdagarnes enfant terrible, förstod sig ej på sådan
finesser. Den 4 oktober kom en deputation från bönderna och
androg, att adeln i sitt svar angående kollegiernas besät
tande med halfparten ofrälse tycktes ha uppfattat präst
och bondeståndens uttalanden annorlunda, än de varit me
nade. Bondeståndet hemställde därför till prästerskapet, at
det måtte jämte borgar- och bondestånden sända en depu
tation till adeln för att ytterligare förklara deras verklig
mening och på samma gång yrka på den begärda gemen
samma deputationen. Förslaget till ett tal till adeln i dett
ärende upplästes; det var uppsatt i de tre ståndens namn.[2] Me
preses svarade, att som adeln förklarat sig vilja på allt sät
befordra regeringsformens efterlefvande i denna punkt och
därför menade den ämnade deputationen vara onödig, s
vore det högst angeläget att »afrödja» allt, som kunde länd
till riksdagens förlängande. Man önskade alltså gärna, at
detta ärende nu kunde afstanna. Bönderna svarade, att om
detta ärende ej nu kunde afgöras, så borde man dock för
behålla sig sin rätt till nästa riksdag. Preses lofvade, at
ståndet skulle öfverlägga och gifva svar därpå.

Borgarståndet hade föga anledning till belåtenhet me
prästernas hjälp. Antagligen misströstade det nu om at
kunna förmå dem till vidare åtgärder. En indirekt manin

[1] Så enl. ridd. o. adelns prot. Den 30 sept. enl. borgarståndets prot
[2] Den af bönderna framburna skrifvelsen var uppsatt i borgarstånd
som kommunicerat den blott med bondetalmannen med anhållan, att bonde
ståndet ville i sitt namn delgifva prästerna den. Den är ej nämnd i bonde
ståndets prot. Jfr borgarståndets prot. 4 okt.

detta afseende var dock dess klagan för prästeståndet, »att ...et ryktet går i staden, att de 13 à 14 gånger solliciterat ...rästeståndet, innan de fått svar i quæstione an».[1] Borgar...åndet vågade tydligen ej utan prästerskapets medverkan ...rifva striden längre. Innan riksdagen åtskildes, inkommo ...nellertid de ofrälse stånden med en gemensam reservations...krift till adeln.[2] Den var affattad i tämligen ofarliga orda...ag. Präste-, borgare- och bondestånden hade varit »omtänkte», ...å hvad sätt den uti all anständighet föreställda proposi...onen om vissa civila tjänsters besättande med ofrälse bäst ...kulle kunna behandlas och afgöras. De hade tänkt sig en ...emensam deputation för alla fyra stånden, men som tiden ...u var så framskriden, vore de nöjda med att det *uppsköts.* ...e försäkrade, att de ej åsyftat annat än rikets allmänna ...älfärd, regeringsformens bättre verkställighet och ständer...as gemensamma frihet samt enighet och förtrolighet stån...en emellan såsom rätta grunden för rikets styrka och ...nseende. De ville emellertid aldrig tillåta, att minsta ...ubbning skedde däri, utan vore beredda att försvara den ...llmänna kära friheten samt *en oförkränkt jämvikt mellan ...yra lika maktägande ständer* med all förmögenhet och alla ...rafter. De förmodade, att adelsståndet instämde däri. Denna ...krifvelse önskade de införd i alla ståndens protokoll (adeln ...ägrade).

Det var endast med svårighet, som prästeståndet för...måtts vara med om reservationsskriften. Den hade ursprung...gen uppsatts i borgarståndet, och sedan bönderna gifvit ...itt bifall till den, presenterades den hos prästerskapet, under...krifven af dessa bägge stånds talmän. De flesta af präste...åndet tyckte, att den var väl formulerad och att den ...unde underskrifvas i det skick den var, men på Rudéns ...ch några andras föreställning blef den omskrifven. Några ...rd inrycktes om prästeståndets förra åberopande af rege...ingsformen, och några trotsiga ord uteslötos. Men preses ...ann fortfarande betänkligt att inlåta sig på saken. Fler...alet anhöll likväl, att han skulle underteckna, »så att ...etta ärendet, hvilket berör hvars och ens barns och efter-

[1] Prästeståndets prot. 8 okt.
[2] Tr. bl. a. i Ridd. o. adelns prot. III, s. 485 och Handl. rör. Skand. ...ist., XXIII, s. 430.

beredda af en passande harang. Adeln sade sig tvungen att lämna borgarståndet sin »fasta och ultimate tagna resolution» för att ej stillatigande upptaga något, som kränkte den dyrt besvurna regeringsformen. Vid försvaret af denna hoppades den på hjälp af präste- och bondestånden.

Den 1 oktober[1] inlämnade adeln till borgarståndet sitt andra svar. I detta hänvisar den såsom förut till regeringsformen och lofvar att försvara den med lif och blod. En gemensam deputation finner den onödig, då präste- och bondestånden ville hålla sig till regeringsformen.

Prästeståndet, speciellt biskop Rudén, hade tegat och samtyckt till adelns prisande af dess korrekta och oskyldiga hållning i frågan. Men bondeståndet, som så länge var riksdagarnes enfant terrible, förstod sig ej på sådana finesser. Den 4 oktober kom en deputation från bönderna och androg, att adeln i sitt svar angående kollegiernas besättande med halfparten ofrälse tycktes ha uppfattat präste- och bondeståndens uttalanden annorlunda, än de varit menade. Bondeståndet hemställde därför till prästerskapet, att det måtte jämte borgar- och bondestånden sända en deputation till adeln för att ytterligare förklara deras verkliga mening och på samma gång yrka på den begärda gemensamma deputationen. Förslaget till ett tal till adeln i detta ärende upplästes; det var uppsatt i de tre ståndens namn.[2] Men preses svarade, att som adeln förklarat sig vilja på allt sätt befordra regeringsformens efterlefvande i denna punkt och därför menade den ämnade deputationen vara onödig, så vore det högst angeläget att »afrödja» allt, som kunde lända till riksdagens förlängande. Man önskade alltså gärna, att detta ärende nu kunde afstanna. Bönderna svarade, att om detta ärende ej nu kunde afgöras, så borde man dock förbehålla sig sin rätt till nästa riksdag. Preses lofvade, att ståndet skulle öfverlägga och gifva svar därpå.

Borgarståndet hade föga anledning till belåtenhet med prästernas hjälp. Antagligen misströstade det nu om att kunna förmå dem till vidare åtgärder. En indirekt maning

[1] Så enl. ridd. o. adelns prot. Den 30 sept. enl. borgarståndets prot.

[2] Den af bönderna framburna skrifvelsen var uppsatt i borgarståndet, som kommunicerat den blott med bondetalmannen med anhållan, att bondeståndet ville i sitt namn delgifva prästerna den. Den är ej nämnd i bondeståndets prot. Jfr borgarståndets prot. 4 okt.

detta afseende var dock dess klagan för prästeståndet, »att det ryktet går i staden, att de 13 à 14 gånger solliciterat prästeståndet, innan de fått svar i quæstione an».[1] Borgarståndet vågade tydligen ej utan prästerskapets medverkan drifva striden längre. Innan riksdagen åtskildes, inkommo emellertid de ofrälse stånden med en gemensam reservationsskrift till adeln.[2] Den var affattad i tämligen ofarliga ordalag. Präste-, borgare- och bondestånden hade varit »omtänkte», på hvad sätt den uti all anständighet föreställda propositionen om vissa civila tjänsters besättande med ofrälse bäst skulle kunna behandlas och afgöras. De hade tänkt sig en gemensam deputation för alla fyra stånden, men som tiden nu var så framskriden, vore de nöjda med att det *uppsköts.* De försäkrade, att de ej åsyftat annat än rikets allmänna välfärd, regeringsformens bättre verkställighet och ständernas gemensamma frihet samt enighet och förtrolighet stånden emellan såsom rätta grunden för rikets styrka och anseende. De ville emellertid aldrig tillåta, att minsta rubbning skedde däri, utan vore beredda att försvara den allmänna kära friheten samt *en oförkränkt jämvikt mellan fyra lika maktägande ständer* med all förmögenhet och alla krafter. De förmodade, att adelsståndet instämde däri. Denna skrifvelse önskade de införd i alla ståndens protokoll (adeln vägrade).

Det var endast med svårighet, som prästeståndet förmåtts vara med om reservationsskriften. Den hade ursprungligen uppsatts i borgarståndet, och sedan bönderna gifvit sitt bifall till den, presenterades den hos prästerskapet, underskrifven af dessa bägge stånds talmän. De flesta af prästeståndet tyckte, att den var väl formulerad och att den kunde underskrifvas i det skick den var, men på Rudéns och några andras föreställning blef den omskrifven. Några ord inrycktes om prästeståndets förra åberopande af regeringsformen, och några trotsiga ord uteslötos. Men preses fann fortfarande betänkligt att inlåta sig på saken. Flertalet anhöll likväl, att han skulle underteckna, »så att detta ärendet, hvilket berör hvars och ens barns och efter-

[1] Prästeståndets prot. 8 okt.
[2] Tr. bl. a. i Ridd. o. adelns prot. III, s. 485 och Handl. rör. Skand. hist., XXIII, s. 430.

kommandes välfärd, måtte ej lämnas utan göras härutinna ett med de andra stånden». Preses skref följaktligen und men med särskild anmärkning, att han gjort det i egensk af talman.[1]

Genom reservationsskriften, som i sin förändrade lydel utan synlig anmärkning antogs af borgarståndet, lyckade detta skaffa sig en någorlunda hederlig reträtt. Röste höjdes på riddarhuset för att ej ens bevilja det denn Frih. Hugo Hamilton föreslog en reprotest till protokolle mot de ofrälses reservation. Men man beslöt att ej bry si därom utan stå fast vid sin utlåtelse och ej vika en hårs män därifrån. Därmed var striden i dess böstgänges fort slut för en lång följd af år.

Samma dag som de ofrälses reservationsskrift inlämna des till adeln (16 oktober), daterades privilegierna för adeln och prästerskapet. Liksom 1719 förbehåller nu adelspri-legiernas § 2 rådsämbetena och »riksens höga och angeläg ämbeten» åt adeln, men i fortsättningen heter det: »(vi vele jämväl till de mindre tjänster, som efter kollegiernas och öfverstarnes förslag utdelas, dem i nåder ihågkomna på sätt och vis, som regeringsformens § 40 innehåller och förmån Paragraf 3 öfverensstämmer med 1719 års privilegier; dock heter det: »Uti riksens kansli skola ock adliga personer» etc. och vid slutet tillägges: »Hvarvid äfven den 40 § uti rege-ringsformen efterlefves.»[2] De ofrälse hade alltså lyckats få bort adelns företrädesrätt i fråga om mindre tjänster och till kollegierna, därigenom att regeringsformen åberopades som norm i dessa fall. Adelns företrädesrätt till de högsta äm-betena tyckes ej ha väckt något allvarligt motstånd. Där-vidlag nöjde sig de ofrälse tills vidare med att i grundlagen se principen om allas lika rätt erkänd.

---

[1] Reservationsskriften i dess ursprungliga form, n:r 505 i borgarståndets acta com. 1723, innehöll en resumé af stridens gång till dato och förnyade begäran om en gemensam deputation. »Om trenne stånd af det fjärde blifver uti ett så högviktigt ärende förnekadt, hvad som af samtliga ständerna under hela riksdagen icke någon particulier blifvit afslaget, vill (i annan händelse dessa tre stånd, fast ogärna, blifva nödsakade att taga sådana mått, som till bibehållande af deras och efterkommandes trygghet och säkerhet ... och i framtiden lända kan.» »Det som icke någon particulier blifvit afsla-get» åsyftade antagligen de tjänsteansökningar och befordringsfrågor, som af stånden upptagits till behandling under riksdagens lopp.

[2] H. Wachtmeister, Utredning rör. ridd. och adelns privil. sid. 15 f.

I prästernas privilegier handlar en paragraf om rätten
ill ämbeten. Den har följande lydelse: »Till det tjugu-
jätte skall prästerskapet vara därom försäkradt, att såsom
i gärna se uti gemen landsens ungdoms välfärd och fram-
teg, så vele vi, när deras söner beflita sig om ära och dygd
ch blifva dugliga att bekläda några ämbeten, att hvar och
n af dem skall hafva till att vänta och njuta befordring,
ftersom han genom sin väl anlagde tid uti lofliga studier
ch exercitier sig skicklig och capabel gjort hafver, på sätt
ch vis som regeringsformen 40 § innehåller och förmår.»[1]
Bland differentiedeputationens handlingar finns ingen-
ing rörande tjänstefrågan. I andra riksdagshandlingar på-
räffas en och annan af de ofrälses anmärkningar till adelns
rivilegier i detta hänseende. Så ville bondeståndet (10
mg.), att öfverheten skulle få välja »efter hvars och ens me-
iter och qualiteter». Äfven ofrälse borde användas i K.
M:ts kansli.[2]

* * *

Det har förut framhållits, att adeln efter Karl XII:s
öd asyftade en restauration af dess maktställning på 1600-
alet. Denna restauration sökte man på vissa håll sträcka
äfven till de reducerade godsen. Att detta rönte så liten
ramgång, berodde på opposition inom själfva riddarhuset.
Men adeln i sin helhet ansåg som den viktigaste vinsten af
souverainitetsokets» afskaffande och väl äfven som en er-
ättning för reduktionen att »få lefva i trygghet och obe-
indradt äga alla sina förmåner och rättigheter», såsom det
aivt hette i krigsbefälets förbindelseskrift. I fråga om äm-
eten och tjänster tillförsäkrade 1719 års privilegier uttryck-
igen åt adeln det företräde, som den faktiskt åtnjutit före
nväldet. Detta företräde hade för adeln framför allt en
konomisk betydelse såsom ett medel att på att värdigt sätt
förtjäna »den knappa brödfödan», men det var därjämte af

[1] Tr. i Kungl. placater etc. I ett koncept till privilegierna (Utskotts-
handl. 1723, n:r 58) hade i samma § inryckts ett förbehåll för de andra
ståndens barn (äfven adelns) att få bli präster och njuta deras förmåner.
Denna del är öfverkorsad. Det var adeln, som önskade detta förbehåll.
Konceptet har antagligen uppsatts i kansliet och därifrån gått till ståndet.
[2] Bondeståndets riksdagshandl. 1723, III.

politisk vikt. Det var ämnadt att gifva 1700-talets adel de öfvervikt inom samhället, som under 1600-talet haft si grund i besittningen af jordagods. En adel, som med lagli rätt innehade centralstyrelse, domareämbeten, landsregerin och officersposter, och som därtill sammanhölls både af yr kes- och ståndsintressen, måste under dåvarande förhållan den behärska landet. Rådet, ständernas fullmäktige, dä den verkställande makten var samlad, bestod nu som för af högadliga personer, som sågo sociala frågor ur sitt stånd synvinkel.[1] Den enda myndighet, som ville och kunde ko trollera de adliga ämbetsmännen, var riksdagen, och där va den på en gång redofordrande och redovisande adeln-tjä stemannakåren det inflytelserikaste ståndet. I utskott oc deputationer var den i förhållande till de ofrälse dub belt representerad, och det var till en början adelns fordran att här votera per capita. Därtill kom, att de hade stora möjligheter att kunna öfva påtryckning på d ofrälse stånden. Den kunde väsentligt inverka på valen a fullmäktige, och äfven vid riksdagarna kunde den locka oc skrämma på mångahanda sätt. I prästeståndet hade de för detta informatorer och huspredikanter, i borgarstånde leverantörer och subordinerande tjänstemän, som delvis före slagits till sina befattningar af de adliga landshöfdingarne och bondeståndet kunde naturligtvis trakasseras i oändlig het. Landshöfdingarne spelade säkert en stor roll. (Jfr ofvan sid. 152 och 155.)[2] I adelns fordringar ingick äfven votum decisivum, och i frågor rörande dess egna privilegier ville den aldrig medgifva, att den kunde öfverröstas af de tre andra stånden.[3]

Var adeln sålunda betänkt på att genom tjänsterna göra sig till den härskande klassen i landet, så hotade den att på en annan väg förvandla sig till en sluten kast, en härskande byråkratkast. I privilegierna 1719 hade den velat försvåra eller omöjliggöra ofrälse giften för adelspersoner; och genom själfva regeringsformen hade den sökt för

[1] Under 1600-talets ständstvister hade adeln brukat påkalla dess hjälp. Jfr ofvan sid. 149. Jfr vidare Stavenow, Riksrådsvalen under frihetstiden sid. 35, not 1.

[2] Jfr resol. på allmogens besvär 1720 § 44 om påtryckning vid allmogens riksdagsmannaval.

[3] Fr. Horn m. fl. ansågo 1771, att adeln vid frihetstidens början verkligen haft votum decisivum. Ridd. o. adelns prot. 17 okt. 1771.

hindra vidare adlande. Den hade därigenom velat stänga den enda väg, på vilken ofrälse förmågor kunde vinna befordran.[1] Framstående och behöfliga ofrälse tjänstemän hade hittills ganska ofta adlats, då de hunnit en viss grad.

Förmodligen har vid denna tid den ekonomiska synpunkten äfven för de ofrälse varit den afgörande, men de ha därjämte sett och upprepade gånger betonat tjänstefrågans politiska och sociala innebörd. Tydligast framträder detta kanske i prof. Benzelius' memorandum 1720. I de ofrälses reservationsskrift 1723 är det denna synpunkt, som gör sig gällande, då de förklara sig redo att försvara den allmänna friheten och en oförkränkt jämvikt mellan alla fyra stånden. Mot adelns »superioritet» protesteras flerstädes. Att adeln likaledes i privilegiet på ämbeten såg en »superioritet» i samhället, synes af Creutz' »oförgripliga tankar». (Jfr ofvan sid. 151 ff.) Å ömse håll är tankegången den, att med ämbeten och tjänster följer åtskilligt af maktens innehåll, och att de kunna brukas äfven i ståndsintressenas tjänst.[2] Märkligt är, att Benzelius' memorandum 1720 på tal om de ofrälses »säkerhet» särskildt framhåller kansli- och kammarkollegium, ämbetsverk som hade stort inflytande vid afgörandet af privilegiefrågor. Helt visst hade de ofrälse skäl att vara på sin vakt mot adelns reaktionära tendenser. Ännu var det nämligen ingalunda klart, i hvilken riktning den nya frihetstidens författning och samhällstillstånd skulle utveckla sig.

En fråga för sig är, i hvad mån de ofrälses yrkande påkallats af föregående erfarenhet. Att tidens akter tala

[1] Dessa bestämmelser hade väl delvis föranledts af Ulrika Eleonoras omåttliga adlande (hon hade adlat de flesta ofrälse ledamöter af kollegierna), och det låter ju också tänka sig, att dessa restriktioner hade ett politiskt syfte — att afskära möjligheten för monarken att på så sätt bryta ett eventuellt motstånd på riddarhuset och där skaffa sig ett pålitligt parti, men allt tyder på de priviligierades vanliga motvilja mot att dela sina förmåner med nya konkurrenter.

[2] Adeln insåg också, att det var ett konstitutionellt missförhållande, att tjänstemän vid riksdagarna skulle vara både tjänare och principaler. Grefve Fersen fällde ett i detta hänseende märkligt yttrande i sekr. utsk. 1719 (d. 6 maj). Han ansåg, att krigsbefälet varit på en orätt väg, då det fordrat att få vara ett stånd vid riksdagen. Men han hade rättat dem därutinnan och sagt, att de, som voro af adel, tillhörde riddarhuset, och att de andra *såsom varande tjänstemän och beroende af ständerna icke kunde vara ett särskildt stånd.* Att de adliga tjänstemännen bildade ett stånd, fann han i sin ordning.

om så få konkreta fall af adliga öfvergrepp, behöfver ej utgöra något bevis för frånvaron af sådana. Utan vidare kan man väl anse för troligt, att lag och rätt en och annan gång kommit till korta under den nyss afslutade långa krigsperioden. Det var dessutom vanskligt att angripa en adlig tjänsteman, som hade anförvanter och gynnare i högre instanser, och någon offentlighet i vår tids mening fanns ännu ej. Indirekt antydes adlig godtycklighet och partiskhet genom det upprepade framhäfvandet af vikten af ofrälse tjänstemän, till hvilka de tre lägre stånden kunna ha förtroende. Den närmare motiveringen med exempel från verkligheten har ofta uteslutits såsom alltför aggressiv. En sådan stympning skedde t. ex. med borgarståndets första memorial 1723. 1734 års lagverk var ännu ej fullbordadt, och möjligen fanns det dessförinnan större spelrum för domares och andra myndigheters godtycke, än hvad sedan blef förhållandet. Riksdagen och dess utskott, justitiedeputationen, sekreta deputationen m. fl., kunde som nämndt utöfva endast en bristfällig kontroll.[1] Redan nu yrkades på en gemensam besvärsdeputation af de ofrälse — säkerligen med tanke på adeln.[2] Vid diskussionen om förslag till regeringsform 1719 framkastades på riddarhuset en märklig idé af hr Ehrenpreuz. Ständerna borde, menade han, utvälja 4 riksråd, hvilka ej skulle sitta i rådet dagligen utan i förening med två eller tre af de andra stånden befordra hvars och ens angelägenheter i kollegierna och domstolarna. Landtmarskalken afstyrkte; han ansåg, att man borde ha förtroende för K. M:t och rådet. Frih. Cederhielm erinrade om tribuni plebis hos de romare, »hvilka erfarenheten visat icke hafva varit nyttiga».[3]

I sitt svar på borgarståndets memorial sökte adeln göra troligt, att ofrälse eller deras anhöriga redan innehade fyra femtedelar af rikets tjänster och alltså ej hade något att beklaga sig öfver. Därvid är först att märka, att tjänstemannakåren ännu var sådan, som det »fördärfliga enväldet» skapat den.

---

[1] De nämnda deputationerna trädde först 1723 i verksamhet, och man hade således ingen erfarenhet af hvad de kunde uträtta.

[2] Ståndens besvär med resolutioner belysa i någon mån nyssnämnda fråga. Jfr resol. på allmogens besvär 1720, XXXIV, LVI; 1723, XLI; resol. på prästerskapets besvär 1720, XVI; resol. på städernas besvär 1723, XXV

[3] Ridd. o. adelns prot. 7 febr. 1719.

och att om förhållandet var gynnsamt för de ofrälse, adeln ingalunda var böjd att låta förblifva därvid. Men påståendet är oriktigt, såvida man ej vill medräkna den stora mängden af lägre betjänte såväl i de centrala ämbetsverken som i landsorten. I kollegierna innehafvas blott de lägre befattningarna, såsom sekreterare-, notarie-, aktuarie- och registratorsbefattningar m. fl., af ofrälse. I kansliet bekläddas äfven dessa till stor del af adelsmän. De högre ämbetsmännen, hos hvilka afgörandet ligger, presidenter, råd och assessorer, d. v. s. de, som »constituera själfva collegium», äro med få undantag adel. Många af dem hade adlats af Ulrika Eleonora, men de flesta tillhörde äldre ätter. Några år senare (1729) äro af hofrätternas ledamöter blott 8 ofrälse, och motsvarande ämbeten i de andra kollegierna beklädas nästan utan undantag af adelsmän. Lagmännen, 18 till antalet, tillhöra alla adeln, de flesta gamla ätter; af omkr. 90 häradshöfdingar äro 34 adelsmän. Märkligt är förhållandet med landtregeringen. Landshöfdingarne äro naturligtvis alla adelsmän, de flesta af gamla ätter. Landssekreterare, landskamrerare och landträntmästare äro däremot i de flesta fall ofrälse.[1] Praxis var och förblef alltså i det stora hela till adelns favör.

Här må också erinras om rangens betydelse vid befordran, hvarom förordningar fortfarande vittna. I en sådan af den 20 september 1723 säges, att ingens utverkade caractere och rang skall vid civil och militär befordran ligga äldre och mera förtjänta i vägen, och att de, som ej tjänt men likväl erhållit caractere, ej få befordras till verkliga med deras caracterer jämlika beställningar.[2]

Under striden 1723 sökte bägge parterna stöd i regeringsformen. Den rent juridiska rätten var härvid otvifvelaktigt på adelns sida, ty denna grundlag innehöll intet som helst hvarken om hälften eller någon annan bråkdel af rikets ämbeten för de ofrälse. Men med lika rätt kunde de ofrälse påstå det öfverensstämmande med regeringsformens eller den nya »regeringsartens» anda, att de ofrälse finge tillträde till rikets tjänster. I sin ordrika lydelse försäkra

[1] Henel, Det a:o 1729 flor. Sverige och Rüdling, Det i flor stående Stockholm.
[2] Modée, Utdrag etc., I, sid. 390.

grundlagarnas[1] resp. paragrafer med all önskvärd tydlighet, att skicklighet och förtjänst och ej bördshänsyn skola vara rättesnöret vid befordran.[2] Det är den nya tidens och de ofrälses åskådningssätt, som framträder i dessa uttryck, ehuru själfva ordalagen delvis formulerats redan under 1600-talet, bl. a. under striderna mellan högadel och lågadel. Den braheska uppfattningen af bördens naturliga rätt erkännes ej längre officiellt. Men kompromissen är dock tydligt märkbar. På ett och annat ställe i grundlagen eller i den afgörande paragrafen har adeln lyckats få in ett förbehåll, som gör det möjligt för en aristokratisk regering att med stöd af adelsprivilegierna utan alltför stor risk kunna gynna det första ståndet vid befordringar på de andras bekostnad. Det var en eftergift åt en föråldrad princip, som ej längre betingades af nödvändigheten eller allmän samhällsåskådning. Oklarheten måste i framtiden föranleda tolkningar, och dessa skulle komma att utfalla i enlighet med den politiska och sociala utvecklingen. För att grundlagarnas »löften» ej skulle stanna endast i tomma ord utan också visa sig i »verkställigheten», framställde borgarne sitt egendomliga förslag. (Jfr mem. 18 september.) Memorialets bestämmelse om hälften af tjänsterna hade, om den blifvit lag, ej kunnat kringgås; däraf den ytterliga förskräckelsen och förbittringen på riddarhuset. Anmärkningar och protester *i allmänna ordalag* mot dess företräde hade adeln med jämnmod fördragit, tydligen därför att den ansåg dem ofarliga, så länge den hade stöd af privilegier, regeringsform, häfdvunnen praxis och en regering af dess eget kött och blod.

Adeln ansåg sig ej ha undergått någon så svår olycka under »det högsta enväldet», som detta hotade att bli. Bor-

[1] Ännu betecknades som »grundlagen» eller »fundamentallagen» hufvudsakligen regeringsformen.

[2] Adelsprivilegierna säga något annat, och de åberopas ibland af adeln. Den tyckes emellertid ej ha ansett dem som riktigt fullgoda att stödja sig på gentemot regeringsformen. Stavenow anser (a. a., sid. 32) att dess privilegium på rådsämbetena var grundlagsfäst bl. a. genom § 49 R F 1720. Jag har ej funnit, att adeln *vid denna tid* själf sökt vindicera någon sådan grundlagskraft åt priv. via regeringsformen. Den håller för möjligt att konsekvensen af de ofrälses yrkande kunde bli, att de i framtiden göra anspråk på rikets högsta ämbeten. Den nämner ej § 49 såsom ett hinder därför, men väl, att något sådant vore alltför oförsynt, »aldrig erhördt» och stridande mot dess privilegier.

garståndet ville, menade man, med sitt memorial »lägga en fördärflig grundval», som det nu gällde att »upprycka med rötterna». Man såg tydligen i memorialet början till den demokratiska stormlöpningen mot adelsprivilegierna. I sin svarsskrift af den 28 september misstänker borgarståndet, att dess memorial ej varit »rätta språnget och källan» till adelns förbittring. Hvad som skulle vara källan därtill, antydes ej närmare. Men man kan ha skäl att förmoda, att därmed åsyftades adelns afund och ovilja mot ett stånd, som vid denna tid ryckte upp till makt och inflytande i samhället. Städerna hade (delvis genom envåldets stränga skydds- och förbudspolitik) nått en jämförelsevis hög grad af välstånd.[1] Att deras förnämsta borgare tillägnat sig den allmänbildning, som den tiden stod till buds, är otvifvelaktigt. Framför allt gäller detta magistratspersonerna, som den tiden hufvudsakligen representerade städerna. Ståndet hade spelat en viktig roll vid 1600-talets reduktionsriksdagar, under det följande envåldet hade män ur dess led befordrats till inflytelserika poster (de hade dock ofta adlats), under de nyssförflutna konstituerande riksdagarna hade det gjort sig kraftigt gällande, i sekr. utskottet hade en Hylthén m. fl. intagit en bemärkt plats, och adeln hade mer än en gång varit utsatt för dess »olämpliga mästrande». Tillika hade det i många afseenden upptagit prästeståndets mantel som »tribuni plebis». »Den starka ambitionen och chimerique rangen» plågade också borgarståndet, påstår Creutz i sina »Oförgripliga tankar». Det är nog troligt, att de haft sin del i deras memorial; det var ju tiden för »den honnette ambition». Möjligt är också, att städernas borgare i gemen, köpmän och handtverkare, ej varit *så* intresserade af frågan som deras representanter vid riksdagen. (Åtgärden med brefformuläret sid. 152!)

Bondeståndets demokratiska sympatier voro naturligtvis utpräglade, och så långt man kan döma af ofvan citerade dokumenter, intog det en fast hållning i striden och stod

[1] Därför finnes intet mera talande intyg, än att de kunde bära tyngden af de uppoffringar, dem Karl XII:s krig gjorde nödvändiga, säger Bovallius Blick på borgarståndet, Frey 1846, sid. 301). Samtiden tyckes ha haft en annan uppfattning om krigens följder för borgarståndet. Jfr Creutz' memorial: — — — och visar dagliga förfarenheten, när landtmannen och de öfriga stånden i krigstider försvagas, tillväxa och förkofras städerna — — —

borgarståndet troget bi. Det hade också anledning att hysa vänliga känslor mot detta, bl. a. för dess votum om böndernas rätt vid riksrådsvalen. Om bönderna voro ljumma, såsom Malmström säger, och läto leda sig af borgarståndet utan att själfva taga något initiativ, så beror väl detta på att de ej fullt voro i stånd att bedöma frågans innebörd. Deras kännedom om sådant, som ej direkt berörde dem i form af bevillning, rättskipning o. d., bör ha varit mycket ofullkomlig vid en tid, då de flesta riksdagsbönder tecknade bomärken i stället för namn och någon skolning och allmänbildning för allmogen ej kom i fråga. Icke heller hade de samma omedelbara intresse af frågan som präster och borgare. Dessa och inga bönder hade kommit att besätta den begärda »halfparten».

Särskildt menlig för borgarnes projekt blef prästerskapets vacklande hållning. Detta stånd hade 1720 uttalat sig för samma förslag som borgarnes memorial 1723 och hade därtill talat om militärtjänsterna, men nu ville det ge sig sken af att ha blifvit lockadt och tubbadt till bifall och uppträdde, som om det mindre sympatiserade med borgarståndet än med adeln. Här ofvan sades, att borgarne öfvertagit ledningen af de ofrälses kamp mot aristokratiens privilegieanspråk. Prästeståndet afstod i själfva verket gärna detta företräde — af flera skäl. Det hade en gång gjort sitt till att draga reduktionen öfver adeln. Det hade ej lyckats denna att vinna återgång däri, och mer än en gång yttrades under dessa år på riddarhuset hämndfulla tankar på prästernas frälsejord. Dessa hade därför goda skäl att uppträda försiktigt. I någon mån påverkades de af hänsyn till kyrkan. Riddarhuset var vid denna tid svårt hemsökt af pietistiskt kätteri, och om man skulle få riksdagens stöd mot detta, gällde det att behandla adeln varligt. Främst berodde dock ståndets inkonsekvens på dess heterogena sammansättning. Biskoparne, ståndets myndiga ledare, stodo genom sin sociala ställning och i många fall genom sina adlade barns intressen närmare adeln än de ofrälse. För det högre prästerskapet hade frågan alltså intet personligt intresse. Vid de tillfällen, då ståndet beviljar borgarne en ganska tvifvelaktig hjälp, är det de namnlösa »fleste», som frammana denna. Malmström säger (i sitt verk

om frihetstiden), att det lyckades de mera besinningsfulla bland riksdagens ledande män att kväfva eldens utbrott i våldsamheter. Man kan knappast ge prästeståndets ledare detta epitet. Förutseende och möjligen besinningsfull var Erik Benzelius.[1] För de öfrigas räddhåga, egoism och månhet om egna privilegier är det ett för vackert uamn. Beträffande ståndet i dess helhet var det uppenbarligen omsorgen om privilegierna, som lamslog dess mod och handlingskraft. Kontroversen 1723 inträffade vid en tid, då dessa stodo »i högsta gärdet», såsom det en gång hette. Prästeståndets plan var »att med sitt bifall verket understödja», medan borgarståndet gick i breschen. På detta sätt skulle det utan alltför stor risk kunna vara med om att skörda frukterna. En annan roll, som Benzelius och andra funno tilltalande, var att »mediera» mellan de stridande. Möjligen väntade man sig medlararfvode i form af förbättrade privilegier. Då man bedömer prästernas uppträdande, bör man å andra sidan erinra sig, att deras privilegier såsom samlade till en urkund kanske löpte större fara än borgarnes, hvilka meddelades åt hvar stad för sig och delvis bestodo i resolutioner på städernas allmänna besvär. Och dessutom, äfven om prästeståndet med kraft stått bakom sitt ord, hade utgången förmodligen blifvit densamma. Då konungamakten såsom nu hvarken kunde eller ville ingripa, hade striden ej utan en våldsam revolution kunnat afgöras till de ofrälses förmån.

[1] Hans påstående, att borgarnes mem. innehöll ej blott quæstio an utan äfven quæstio quomodo, måste anses riktigt, om man håller sig till L. F:s ordalydelse.

Strödda meddelanden och aktstycken.

En samtida teckning af 1720 års ständer.

Nedanstående anonyma aktstycke finnes i original i Riksarkiv bland Strödda hist. handlingar, signum 36. Med annan handst och bläck står ett *NB* antecknadt i marginalen framför två ställen texten: där det talas om hofchargerna hos drottningen och om vikte af prästeståndets bistånd. Stycket angående korrespondensen nedan!) är dessutom försedt med talrika förstrykningar, tydlige gjorda vid samma tillfälle som de bägge marginalanteckningarna. — På en afskrift i Kungliga Biblioteket, hvilken af stilen att döma gjord under 1700-talets senare hälft, står antecknadt, att orginal förvaras bland drottning Ulrika Eleonoras papper i »l'Archive Roya och att marginalanteckningarna äro af hennes egen hand. På et par andra afskrifter rörande olika politiska ämnen, inbundna i samm band och skrifna med samma stil som Kungliga Bibliotekets exem plar, står äfvenledes antecknadt, att resp. orginal finnas blan Ulrika Eleonoras papper.

Att Riksarkivets exemplar af nedanstående aktstycke är et original, synes mycket sannolikt; bl. a. tyda de två olika stilarn därpå. Däremot har en undersökning af handstilen i Ulrika Eleonoras egenhändiga skrifvelser hvarken jäfvat eller bekräftat den — för modligen riktiga — uppgiften om marginalanteckningarnas ursprung.

Aktstycket synes vara författadt af någon hofpartiets medlem i syfte att med stöd af en ingående skildring af riksdagens oc särskildt riddarhusets partiförhållanden gifva konungen vissa direkti för hans handlande. Skriften är tydligen författad efter konunga valet, sannolikt under pågående riksdag eller åtminstone före de stora nordiska krigets slut[1] — i alla händelser före Fredriks be kanta »eriksgata» (januari 1722), hvilken här framställes som et önskemål för framtiden.

I en depesch af den 6 febr. 1720 har Campredon gifvit e kortfattad teckning af de inrikespolitiska motsatserna i Sverige me hänsyn till det då nära förestående konungavalet.[2] Jämte ofvan nämnda skrift torde denna depesch vara den enda hitintills känd samtida källa, som lämnar en sammanhängande skildring af part

---

[1] Se sista stycket: »— — — nos ennemis voisins dépuis quelque tem scavent — — —.»

[2] Handlingar rörande Sveriges historia under åren 1713—1720, utg. C. G. Malmström (Upsala 1854), sid. 66.

rhållandena vid den riksdag, som skänkte frihetstiden dess regeringsform. Liksom i nedanstående aktstycke framhäfves här motsättningen mellan riddarhusets aristokrati och demokrati på ett karakteristiskt sätt som ett viktigt partiskiljande moment, och de unga ätterna skildras som i stort sedt fientliga mot ett monarkiskt statsskick och som vänner af en högaristokratisk republik.

Vid återgifvandet af texten har interpunktionen samt användandet af stora och små bokstäfver moderniserats samt sammanskrifna ord åtskilts i öfverensstämmelse med nutida språkbruk.

Caracteres du genie des etats de ce royaume etc.

Du corps des nobles.

Le corps des nobles ainsi que le senat peut être consideré comme partagé en trois factions.

1. La première est celle d'un certain nombre de famillies anciennes qui se content tous parens et sont toujours en grande union et intelligence.[1] Le roy et l'etat peuvent compter que cette faction est la plus dangereuse; ils voudroient bien avoir un roy de leur parentage, ou au defaut de cela, partager entre eux le souverain pouvoir et les biens du royaume, en laissant peu ou point au roy et aux particuliers.[2] Au reste quoy qu'envieux l'un de l'autre dans les vues particulieres, ils se reunissent dans touttes les occasions, ou il s'agit de leurs interests et preeminance commune. Il y a des exemples assez recens de deux des plus considerables entre eux qui ont parlé l'un de l'autre cy devant en termes si outrageans, que leur haine devoit etre irreconsiliable; cependant on les voit aujourdhuy vivre d'intelligence. Il est tres necessaire que le roy et l'etat empechent cette faction de s'elever d'avantage, qu'on aye attantion de mettre a leur niveau d'autres personnes de merite et de capacité, comme ont fait feu les deux rois Charles onze et douze, et prevenir autant que possible que ceux de ces famillies n'occuppent la plus part les plus hautes charges, que les emplois a la cour et les fillies d'honneur de la reijne ne soyent toujours remplacez de leurs enfans. Surtout il faudroit faire en sorte s'il se peut qu'il n'y ayt pas souvent de Landtmarschal aux diettes qui soit trop attaché a cette faction.

2. On peut faire mention en second lieu du partij Livonien lequel quoy que plus petit est si fort uni ensemble qu'on peut le

[1] I en riksdagsjournal från 1720, Upsala Universitetsbibliotek, N. 918, talas om »de gamla familiers vanliga enighet» och om de unga ätterna »som ej veta utaf någon sammansättning och enighet». Liknande uttalande i Samtal mellan en af gamla och en af unga adeln vid en höstemarknad 1722, citeradt af N. Tengberg, Bidrag till historien om Sveriges krig med Ryssland åren 1741—1743, sid. 5, not 4.

[2] »He (Diemar) thought the leading men here had more inclination to a republic under a protector or administrator, than to any successor — which is probably true of several of them.» Poyntz till Townshend 4 nov. 1724, Stråleska afskriftssamlingen RA.

considerer comme une bande a part.[1] Cependant comme ceux de c party s'allient le plus souvant dans les susdittes famillies, dont i suffit quelquefois d'epouser une fillie pour etre entrainé dans les me mes sentimens,[2] il faut empecher autant qu'il se peut que ce parti n se joigne au precedent. Il importe encore de prendre gvarde, qu'i ne se forme entre les Livoniens qui nous restent et ceux qui sont present sous la domination du zar quelque intelligence dangereuse a roy et au royaume.

3. Le reste du corps des nobles ne peut etre proprement appell faction, etant composé d'esprits et sentimens fort differends, dont i ne s'en trouvera cependant gvere qui ne soit porté de zele et d bonne intention pour le roy et le bien public. Il se trouve dans c nombre premieremt d'anciens nobles qui par le passé ont été opprime par les premiers, de maniere qu'ils ne pouvoient parvenir aux plu hauts employ il se trouuera de bons sujets de cette sorte. 2. On voit de nobles moins anciens et mesme tout nouvaux qui par leu merite ou assiduité sont arrivez aux dignitez, sont presque tous tre bons sujets et, s'il se trouvoit parmy eux quelque brebi égarée, i paroit que ce seroit facile de la rammener. On remarque 3. parmy le nobles une sorte de gens qui forment naturellement une espece d parti apart, composé de ceux qui sont, ou dont les peres ont ét dans les colleges et emplois subalternes dans cette capitale; cel etant élevé ensemble et d'ancienne habitude, fait un espece de corp qui merite quelque attantion, parce que ces gens la se trouvant ic sur les lieux, sont au fait des affaires publiques et entrainent facile ment dans leur sentiments les gentils hommes de la campagne, quan ils viennent aux diettes, de mesme les officiers de gvere et autre deputez, qui s'informent en arrivant pres de ceux-cy de ce qui s passe, et se gouvernent quelquefois à l'advenant.

4. Un petit nombre d'etrangers ou d'origine etrangere, agre au corps de la noblesse, fournit quelquefois de bons sujets qui s'evr tuënt d'autant plus qu'ils ont moins d'appui, n'esperant rien de l faveur mais seulement quelques emplois mediocres par leur capacité e assiduité.

5. Quoy que les officiers militaires forment comme un corp separé dans l'hotel des nobles, il me paroit, qu'à l'exception de que ques interests qui leur sont communs, leur sentimens ne sont pas fo unis et que chaquun d'entre eux s'attâche soit a la cour, à l'un o l'autre senateur ou marechal, dont ils esperent de l'avancement. Ma si ce corps tiroit la mesme corde, leur suffrage seroit d'un gran poids.

[1] I aug. 1717 skref Eric Benzelius d. y.: »Jag frucktar at med tid blijr nog buller emellan vår liflendska och svenska adel. The giöra be sina partier och factioner. Liflendarne henga mycket ihop och hielpa hvarannan, men H:s Maj:t håller jemn ballance mellan begge. Merckelig är ock, at mest alle generalerne vid grentzeorterne äro dock svenske. Ta undan öfverståthållaren Taube.» Anecdota Benzeliana, utg. af Hj. Lun gren (Stockholm 1914), sid. 54.

[2] Se Tengberg, l. c.

De tous les dits derniers caracteres des nobles le roy peut tirer e quoy arreter la trop grande ambition des premiers et faire un bien ssentiel au royaume qui sans cela tomberoit a la discretion d'un ertain nombre de famillies. Les autres n'ayant chaquun en leur partiulier nul grand appuy, il est juste que Sa Majesté se rende le leur t en sera bien servie.

Du corps ecclesiastique.

Ce corps est extraordinairement uny, ayant tous le mesme interest t presque les mesmes sentimens. Il est extremement important de menager: ils ont au dessus des autres états l'avantage de par-r au public toutte l'année, sont fort suivis de leurs auditeurs et everez du peuple qui se range facilement a leurs sentiments. Il y a ombre d'honnetes gens et bons ecclesiastique parmij eux qui ne feront mais rien contre le roy ny contre le répos public. Mais il y en a ssi d'ambitieux, d'interesséz et de turbulents; il faut avoir soin de s faire observer et les distingver pour s'en servir ou s'en garder. e mellieur chrétien qui n'observe pas touttes les bienseances exterieues usitez dans nos eglises sera sujet a la critique de ces messieurs; il n'est pas de leurs amis, ils traitteront une omission ou négligence e mauvais exemple ou de scandale. Ils ne craignent rien tant que e voir un jour ceux de la noblesse étudier la théologie pour etre nployéz dans les chaires. Je ne seay cepend[t], si cela ne séroit un ien, vû qu'il y a tant de nobles et si peu de trouppes ou autres mplois que la jeunesse ne seauroit plus à quoy s'appliquer.

Du corp[s] de la bourgeoisie.

Ce corps me paroit le moins considerable. Peut-étre convienoit'il qu'il le fust davantage. La·bourgeoisie de la capitale mérite nent[t] d'etre ménagee, et peut-étre qu'en leur donnant l'esperance e mêttre leur magistrati dans un plus grand lustre, comme le feu oy fit en faveur de ceux de Gottembourg. Il séroit facile de réchaufer leur zéle pour leurs Majestéz et le bien de la patrie.

Du corps des païsans.

Ce corps est considerable par son nombre. Un landshöfding ans son district en fait asséz ce qu'il veut, quand il en veut prendre a peine qu'il faut,[1] et si l'on ne desabuse le païsan, il croira de-

[1] Landshöfdingen i Kristianstad Sam. v. Hyltéen skref den 29 juni 22 till landshöfding Nils Posse i Göteborg: »Mig faller in en saak. Til sdagzmän åt rikzdagar vällies och sändes altid för bondeståndet endast nobönder. Nu är bekant, at prästerne, til hvilcka adeln icke mycket at kan försij sig, råda öfver bonden och kunna mästadels föra honom vid san, hvart de villia. Därföre och ifall vid rikzdagar någre angelägne mål ulle yppas, som ankomma på ståndens voteringar, så skulle jag holla igit, at til rikzdagzmän för bondeståndet för alla landsortar jämväl bönder måge vällias och upsändas, på det adeln hos bondeståndet ma fva ett ord i laget. Tänck därpå och bered vägen därtil, samt skriff mig rs tanckar därom.» Posseska samlingen, RA.

pendre plus du landshöfding que de son roy. Il seroit donc necessaire que Sa Majesté dans ses voyages aye attention à faire donner à ceux du peuple raison sur touttes les réquetes qui luy seront présenteez en ordonnant au landshöfding mesme ou a tel college ou tribunal [à] qu'il appartiendra, de les expedier sans délay. Il séroit mesme à souhaitter que Leurs Majes[tés] fissent exprés un voyage par tout le royaume pour étre veus et connus de tout le peuple, pour recevoir touttes leur plaintes et leurs en faire faire raison selon les loix et coutumes du païs.[1]

De la correspondence.

C'est un inconvenient tres grand que nos ennemis voisins depuis quelque temps scavent bien plus de nos nouvelles et de nos sécrets que nous n'en scavons des leurs; on s'est assez apperçeu que les danois ont eu pend[t] la gverre la clef du chifre de nos ambassadeurs et ministres dans les cours etrangeres. Les moscovites ont fait parade sans façon de ce qu'ils scavent de nos affaires. Il séra facile, quand il plaira au roy, de découvrir par quels canaux leur viennent ces correspondences. S'il plaisoit à Sa Majesté de prendre la peine elle mesme de faire visiter en sa présence dans les conjunctures importantes ou par quelque ministre tres affidé les lettres au moment du départ et arrivée de la poste, ou si l'on veut faire la chose avec plus de sécret et tout a fait imperceptiblement, il faut s'assurer de la fidelité et du zéle du principal commis de la poste, en luy donnant en certains temps ordre d'ouvrir imperceptiblement les lettres adressées ou vénans de tel ou tels endroits, et qu'il rende compte à l'homme que Sa Maj:té voudroit employer dans ce sécret du contenu des dites lettres, ou si elles étoient nuisibles et criminelles, les intercepter à propos pour faire chatier le coupable.

A propos de chatier, rien n'est plus necessaire que de tenir la main à ce que toutte faute malitieuse soit chatiée et que la justice soit renduë avec prontitude et exactitude à qui'il appartient. Tout le genre humain agit par esperence ou par crainte. Ainsi si ceux qui comptent sur la protection du roy dans leur justes démandes viennent à étre négligez, ils se degouttent. Si ceux qui connoissent bien avoir fait des fautes punissables, ne sont point chatiéz, ils apprennent à pescher inpunement, au lieu qu'ils auroient été rammenéz à leur devoir par la punition ou du moins mis hors d'etat de nuire à l'avenir.

Enfin la maxime qui dit, qu'il ne faut faire a personne ny tort ny grace sur les fautes, paroit rude mais doit etre approuvé, quand on a un grand peuple à regir.

Hugo Valentin.

[1] Detta råd har Fryxell återgifvit i Berättelser ur sv. hist. XXX sid. 47.

Till frågan om »landtdagar» vid 1834—35 års riksdag.

I mitt arbete »Det svenska tvåkammarsystemets tillkomst och araktär» har jag (s. 114 ff.) något berört grefve C. G. Spens' beanta förslag vid 1834—35 års riksdag om inrättande af »landskapsng» samt i korthet redogjort för de planer, som från konservativt all inom konstitutionsutskottet kommo till synes, att begagna den reslagna nyinrättningen till ett kringskärande af riksdagens ställning.

Såväl de sistnämnda sträfvandena som Spens' förslag få en klar elysning i ett i Uppsala Universitets Bibliotek[1] förvaradt bref från pens till Erik Gustaf Geijer. Såsom framgår af brefvet, hade pens genom sin broder utbedt sig att få höra Geijers mening om ans från trycket utgifna förslag. Geijer hade med anledning häraf tecklat sina tankar i ett bref till Spens, hvilket icke är bevaradt ler i hvarje fall icke hittills för forskningen kändt. Svaret härå tör Spens' nedan införda bref.

Spens' motion föranledde som bekant konstitutionsutskottet att r ständerna framlägga ett förslag om inrättande af »landtdagar». etta afslogs emellertid af samtliga stånden, och uppslaget ledde således icke till något praktiskt resultat, men är icke desto mindre - i förening med de debatter det framkallade — ett synnerligen ärkligt vittnesbörd om stämningar och önskningar, som gjorde sig llande inom 1830-talets sällsynt iifliga och tidvis starkt upphetsade orfattningspolitiska diskussion.

Man träffar knappast riktigt det karakteristiska hos Spens' landskapsting», om man betecknar dem med den moderna termen andsting, ej ens om man tillägger: med politisk petitionsrätt. Det genartade i förslaget ligger nämligen till stor del just däri, att andskapstingen *icke* skulle vara organ för kommunal självförvaltning ordets moderna mening. De skulle nämligen endast ha petitionsch motionsrätt hos de centrala statsmakterna, men ingen själfständig beslutanderätt. Länsförvaltningen skulle fortfarande ligga edad hos landshöfdingeämbetena, och Spens är synnerligen angeläen om att fränkänna landskapstingen all förvaltningsmakt och att kydda dem från frestelsen att vilja tillvälla sig sådan under konkurrens med den från konungamakten utgående landshöfdingeförvaltningen. Han betonar kraftigt, att de på intet vis hade karaktär af municipalstyrelse», och tager afstånd från de yrkanden i denna riktning. som framkommit i broschyrlitteraturen.[2] En provinsiell municipalstyrelse finner han nämligen högst vådlig för den mödosamt uppbyggda riksenheten.

---

[1] Bunt signerad G 85 b.

[2] C. G. Spens, Om representationsförändring i Sverige, 1834, s. 10 f., ll f. Se äfven brefvet.

Från principen att landskapstingen icke skulle äga någon själfständig beslutanderätt gör Spens dock ett undantag, när han, ehuru med största tvekan, ifrågasätter, huruvida de möjligen kunde tilldela rätt att besluta utgifter till landskapets nytta och att härför pålägga dess invånare afgifter — sålunda i själfva verket en kommunal kompetens af konstitutiv karaktär, hvilken emellertid kringgärdas med särdeles starka garantier.[1]

Landskapstingens egentliga befogenhet skulle emellertid vara petitions- och motionsrätt hos konung och riksdag. Till dem skulle från riksdagen öfverflyttas *all* petitionsrätt i ekonomiska lagstiftningsfrågor. Dessutom skulle de *jämte* de enskilda riksdagsmännen äga motionsrätt hos riksdagen i lagstiftnings- och statsregleringsfrågor. Endast i grundlagsfrågor skulle riksdagen behålla initiativmonopolet.

Förslaget betyder sålunda en uppdelning af riksdagens dit tillsvarande funktioner mellan denna och landskapstingen. De senare skulle icke utgöra fristående myndigheter, utan snarare vara ingredierande delar af riksens ständer. Förslagets första paragraf betecknar landskapstingen och riksdagen såsom olika former för »riksens ständers» verksamhet.[2] Det är svårt att finna en term, som adekvat uttrycker landskapstingens statsrättsliga karaktär. Måhända skulle de kunna betecknas som ett slags provinsutskott af riksrepresentationen, hvilka skulle utöfva en del af dennas funktioner och på samma gång fungera som dess väljare.

I sin motion motiverar Spens förslaget hufvudsakligen med önskvärdheten af den ekonomiska lagstiftningens större hänsynstagande till provinsiella differenser samt med institutets värde för åstadkommande af goda val till riksdagen. I brefvet till Geijer får man däremot intressanta och oförbehållsamma upplysningar om de mera omfattande konstitutionella beräkningar, hvarur förslaget framsprungit.

Det framgår af brefvet, att icke först de konservativa inom konstitutionsutskottet,[3] utan redan Spens i sin motion haft hufvudsyftet att genom en del riksdagsärendens öfverflyttande till landskapstingen söka hejda riksdagens ingrepp i regeringsmakten och resa en damm mot den allt starkare frambrytande tendensen till »regerande riksdag». Spens instämmer i Geijers kritik af sträfvandena att göra ständerna »styrande eller samstyrande», hvartill de ej vore ämnade. Han kan emellertid ej dela Geijers mening (som han måhända något missförstått; se nedan), att riksdagen borde frånsäga sig allt initiativ och folkets makt inskränkas till petitionsrätt. Han häfdar folkets gamla rätt att — icke samstyra, men — samlagstifta med regenten och att beskatta sig, äfvensom dess moderna rätt att kontrollera styrelsen. Men ur kontrollmaktens utöfning framväxte benägenheten att betrakta sig som en högre instans öfver de kon-

[1] Ibid. s. 32.

[2] Jfr s. 43, där det talas om »representationens sammankomster provinsvis».

[3] Spens intog en fristående ställning i förhållande till riksdagspartierna.

rollerade, att tillvälla sig initiativet till styrelseåtgärder och begagna detta till öfverdrift. Dessa inkräktningsförsök skulle man, menar han, förebygga genom att fördela folkets olika befogenheter på olika representativa myndigheter, så att lagstiftnings-, beskattnings- och kontrollmakten förlades till riksdagen, men initiativet (rättare petitionsrätten) i fråga om »styrelseåtgärder», d. v. s. ärenden hörande till förvaltningen och den ekonomiska lagstiftningen, förbehölles uteslutande åt landskapstingen. Riksdagen skulle då hindras från »öfverdrift i kraftyttring» genom uttryckligt förbud att sysselsätta sig med andra administrativa och ekonomiska lagstiftningsärenden än dem, som dit hänskötos af regeringen; landskapstingen åter skulle hejdas genom total brist på beslutanderätt. Härigenom skulle också vinnas, att regenten af landskapstingen skulle kunna inhämta nationens verkliga önskningar, äfven då partiambitioner vanställde riksdagens språk. Och slutligen — här skymtar ett nytt motiv för förslagets framkomst just vid detta tillfälle — skulle man bereda de folkönskningar, som icke kunde göra sig gällande vid riksdagen, lagliga språkrör, så att man sluppe att se sådana formlösa opinionsyttringar, som man nyligen bevittnat — en tydlig hänsyftning på petitionerna i representationsfrågan, hvilka af Spens bestämdt ogillas.

Spens skildrar därpå, huru hans plan förvridits genom en intrig», hvars möjlighet han icke anat. Af de män inom utskottet, »hvilka ansågos för regeringens organer», hade hans förslag med ifver upptagits och drifvits längre, än han själf afsett. Önskningarna på detta håll hade formulerats i ett förslag af Agardh, åsyftande att öfverflytta så godt som *allt* initiativ från riksdagen till landskapstingen samt låta riksdagsärendenas beredning försiggå i kollegierna i stället för i riksdagens utskott. Spens ställer sig ej absolut afvisande till denna plan i och för sig, men hade börjat fatta misstankar, att bakom den dolde sig »en hemlig önskan att slippa se riksståndena, att inskränka folkets magt till blotta petitioner och låta svenska folket sluta, der det danska nu åter börjar». Denna misstanke hade, säger han, i synnerhet väckts däraf, att man ville göra provinsständernas form »modern», d. v. s. sammansätta dem genom samfällda val, medan man däremot omsorgsfullt behöll riksdagens föråldrade sammansättning. Häri spårar han nämligen ett syfte att utså split mellan de båda korporationerna och därigenom bereda väg för en mot riksdagen riktad statskupp, en sådan »operatio cæsarea», som Geijer antydt. Såsom korrektiv mot dylika möjligheter hade Spens i sin motion påyrkat, att landskapstingen skulle intimt sammanbindas med riksdagen genom att göras till dennas elektorer; men denna tanke hade utskottet ej upptagit, och därigenom vore hela projektet »i grunden bortskämdt».

Planen skulle sålunda enligt Spens' förmenande varit ingen mindre än den att så småningom helt ersätta riksdagen med rådgifvande och petitionerande provinsständer efter de kontinentala envåldsmonarkiernas mönster. Funderingar i denna riktning framskymta också rätt oförtäckt i ett och annat anförande inom utskot-

tet.[1] Huru mycket allvar som låg bakom dessa »reaktionära» hug-skott, är svårt att afgöra. Måhända kunna de i betraktande af tids-läget ej affärdas uteslutande som lösa kannstöperier eller stämnings-utbrott. Julirevolutionen hade i Europa återinfört ett osäkerhets-tillstånd, hvarunder steget var kort från det politiska hvardagslifvet både till statskupp och till revolution. I Sverige hade riksdags-oppositionen, redan från början upptagen af regeringen med en någon öfverdrifven nervositet och gärna misstänkt för stämplingar mot statsskicket och dynastien, vid den pågående riksdagen nått en större kraftutveckling än någonsin förr. Spänningen mellan den och rege-ringen hade tagit skarpare och bittrare former än förut och gjort riksdagens arbete till god del resultatlöst. Under intrycket häraf utbredde sig så småningom inom olika politiska läger en känsla af att statsskicket, sådant det var, icke skulle bära sig i längden. en känsla som tog sig uttryck i mångskiftande reformprojekt af en eller andra slaget. En aning om en stundande katastrof präglar 1830-talet från och med 1834—35 års riksdag och blir mera tryc-kande, ju närmare decenniet led mot sitt slut. Det vore icke för-vånande, om den framtida forskningen skulle i arkivens gömmor på träffa spår af hittills okända såväl statskupps- som revolutionsplaner från denna upprörda tid.

Mot denna bakgrund te sig de »reaktionära» funderingar, som vi berört, mindre fantastiska och mera sannolika, än man först är benägen att antaga. Det är ej öfverraskande, om en och annan inför den allt bittrare spänningen i det politiska lifvet började anse att 1809 års statsskick gjort bankrutt, och känna sig öfvertygad af den söder ifrån kommande förkunnelsen, att endast provinsständer, men icke riksdag kunde förenas med »den monarkiska principen». Den danska grannmonarkiens nyligen gifna föredöme af detta slag torde väl icke heller alldeles varit utan sin verkan. Till Geijers uttalande för begränsningen af folkets makt till petitionsrätt an-märker Spens: »sådant kan säkerligen icke blifva din mening, men jag frugtar, att det i år har varit många andras».

Brefvets upplysningar angående Geijers uttalanden äro redan använda af Geijerforskningen,[2] men få sitt fulla intresse först i sam-band med de ofvan skildrade planerna. Geijers förslag, att riks-dagen borde afsäga sig allt initiativ, ter sig i denna belysning såsom vida mera allvarligt menadt, än man stundom velat antaga. Som ersättning tänker sig Geijer — som f. ö. *icke* gillar förslaget om landskapstingen — en vidsträckt petitionsrätt för folket — om ut-öfvad genom riksdagen eller på annat sätt, utsäges ej. Spens synes uppfatta Geijers mening såsom identisk med den »reaktionära» pla-nen på de folkrepresentativa myndigheternas undanträngande till uteslutande petitions- och rådgifningsfunktioner, sålunda såsom inne-bärande ett attentat äfven mot riksdagens lagstiftnings- och beskatt-

---

[1] Se t. ex. biskop Wallins yttrande, refereradt i mitt anförda arbete.
[2] H. Borelius, Erik Gustaf Geijer åren före »affallet», s. 111 och 153. L. Wahlström, Erik Gustaf Geijer, s. 216.

ngsmakt. Det kan starkt ifrågasättas, om icke Spens här miss-
ıpfattat Geijer. Det referat, han ger af dennes satser, talar endast
ı afskaffande af ständernas initiativ, men lämnar deras veto obe-
rdt. Folkets petitionsrätt framställes som ersättning för riksdagens
itiativ, icke för dess beslutandemakt. Och begränsningen af riks-
gens initiativ var ju ett mera allmänt och äfven af Spens själf
i viss grad omfattadt önskemål.

Geijer ställer sig, såsom framgår af brefvet, afvisande till land-
apstingsförslaget såsom varande vådligt för riksenheten. Dessa
rågor vidhåller han vid riksdagen 1840—41, men endast under
rutsättning, att de lokala representationerna icke ställdes i sam-
nd med en »allmän och nationell» central folkrepresentation. Frå-
n om den kommunala självförvaltningens reorganisation hade vid
30-talets slut vunnit ökad aktualitet genom ett af fattigvårdskom-
ittén 1839 framlagdt och af regeringen och dess organ Statstid-
ngen understödt förslag (som ytterst gick tillbaka på ett initiativ
landshöfdingen i Elfsborgs län Sandelhjelm). Förslaget diskutera-
s lifligt i pressen och vann i allmänhet erkännande både af de
nservativa och af de liberala tidningarna, om också återljud af
rågorna från 1834 ej alldeles saknades. Geijer yttrar härom vid
presentationsfrågans behandling i prästeståndet d. 24 okt. 1840:
Med denna reaktionära riktning (ståndens omsorg om sina privi-
gier) förenar sig en annan. Jag finner den i bemödandet att
kläda socken- och länskommittéer, antingen såsom förmenta de-
tationer af rikets ständer eller såsom kommunala auktoriteter,
ed en större makt, än med allmän ordning är förenligt. Jag
aktar dessa tecken. Kommer till det nylifvade stånds-splitet äfven
ittringen af de lösgjorda lokala och provinciella intressena, så
aktar jag för mitt fäderneslands framtid. Jag vet, hvilka ar-
ten — århundradens arbeten — det kostat Sveriges rike att be-
rra dessa intressen. De må lifvas så mycket man behagar, men
mast under inflytande af en allmän och nationell representation,
r hvars anda allt hvad i dem är oformligt äfven försvinner.

Såsom belysande för konservativ svensk uppfattning må slut-
gen påpekas brefskrifvarens kritik af parlamentarismen, »det en-
iskt-franska kortsystemet», och af de parlamentariska tendenser, han
ode sig förmärka hos det svenska statsrådet.

Brefvet införes här med normalisering i fråga om bruket af
ora bokstäfver.

Gunnar Rexius.

Norrköping och Grensholmen d. 1 Oct. 1834.

Till Prof. E. G. Geyer.

Med lifligaste tacksamhet emottog jag genom min broder ditt
ref af den 6:te sistlidne; att du sjelf svarade mig, var ett för mig
ärderligt bevis på din vänskap, och som jag icke hade vågat
ppas, när jag anmodade min broder att vid tillfälle fråga dig om

de af mig vid denna riksdag framställda satser. Jag kunde ick undgå att önska höra omdömet utaf den man, som först utredt ur sprungligheten af Sveriges provincial-författning, öfver påståendet, at äfven nu, visserligen ej densamma, men dock en bestämdt provin cialistisk, organisation bör anses såsom villkor och medel, så snar man en gång icke längre kan upskjuta representationens förändring och när man på alfvare åsyftar dess förbättring.

Dina anmärkningar har jag med yttersta upmärksamhet genom läst. Du klandrar — i afseende på mitt förslag — att ett compli ceradt system ersättes genom ett än mera complieeradt; constitution nella processen är redan bråkig nog, och Sveriges centralisation ha kostat detta land för mycket, att det nu skulle göra ett steg i provincialism tillbaka; följderna af den splittring, som derigenom u fördes, skulle öfverväga den tillärnade vinsten på ståndsinteressen sammansmältning. Du påstår — i afseende på svensk representations förändring i allmänhet — att den gamla grunden icke kan upplöj så djupt, att icke de gamla fröen skola slå upp i det nya sädet att allt hvad Sverige äger af aristokrati skulle med ens bli dem gogisk, då de gamla ambitionerna skulle bryta sig nya vägar; at stafven ej bör brytas öfver vår representation, så länge innom den samma finnes en möjlighet för nationens uplysning och verkliga in teressen att göra sig gällande; — slutligen, att om denna möjlighe nu inskränkes, ligger orsaken ej i ståndsrepresentationen, utan i för vända bemödanden att göra ständer styrande eller samstyrande, hvar till de ej äro ämnade; och att, till hejdande häraf, blott ett förs gifves, det att ständer sjelfvilligt afsade sig allt initiativ i riksdags ärender, hvaremot petitionsrätten för folket borde bli så mycket oin skränktare — sker denna inskränkning ej villigt, hvarpå du tvifla fruktar du antingen en revolution, eller en operatio Cæsarea fö patienten.

Utan minsta motvillighet erkänner jag, att så länge Sverig kan bibehålla oförändrad den gamla representationsformen, så läng bör stafven deröfver icke brytas. Men det är just möjligheten dera som jag icke fattar. I detta afseende talar tidens — jag medge det gerna — exalterade vilja för högt; just denna i många afseende origtiga tendens, att folket vill vara med regeringen samstyrande kan och måste bli dubbelt farlig, då den skall uttryckas genom e organ, som hvarken folk eller regering anser vara nationens och so alltemellanåt ovedersägligen blott är hazardens. — För mig, so för dig, är Sveriges öfvergång till det engelskt-franska kortsystem du nämner, ett ibland tidsandans mäst frugtansvärda resultater. Me de utrikes moderna statsbyggnaderna äro icke blott vid frågan om folkets representation korthus; de äro det åtminstone lika mycket i många andra afseenden. Den ena blodiga revolutionen efter de andra framkallar löftet: »désormais la Charte sera une verité», oc gång efter annan kallar historien henne lika mycket lögn, och vede lägger alla, både de mer och de mindre välmenandes, sangvinisk förhoppningar. Då nu detta är, särdeles utomlands, tidens skick, bö

var och en här i landet söka öfvertala först sig och sedan andra, t allt det hos oss verkligen bristfälliga kan corrigeras innom vår enska idésphcr. Denna öfvertygelse är just i afseende på repre-ntationsformernas ändring nödigast — ty innom detta gebiet har m-svenska statsformen att frugta sitt första, men tillika möjligtvis tt afgörande, nederlag. Banan kan derigenom bli öpnad — och mma riksdag och samma monark, hvilka här i Sverige medgifva presentationens utkorande genom allmänt val, och på det öfriga ändska viset — ex. gr. med antagandet af ett sådant öfverhus, m Sverige nu saknar (enligt hvad Agardh för oss i utskottet ut-de) — de samma skola, så fruktar jag, straxt efteråt bortkasta a de stora företräden, dem vår regeringsform af 1809 ännu äger mföre de utländska. Jag vet icke hur du tänker om detta af så ånga klandrade verk — också jag tycker mig märka större och ire brister däri; — men här är dock en möjlighet gifven af genter med regentgöromål, och således till och med af dynastier ed regentvärde. Sjelfva utvecklingen af det folkbegär att samstyra ed regenten, som du med så stort skäl tadlar, kan här med fram-ing hejdas och bekämpas — om man blott kunde få vår svenska onark-omgifning ifrån den olycksaliga tankan, att de utgöra en io-anglisk minister-conselj, en som står och faller gemensamt och ar med sig ett helt parti — står så länge den per fas et nefas n behålla pluraliteten i parlamentet — och under hela sin period ke blott samstyr med regenten, utan rätteligen ensam styr, hopande et glansen af en krona på ett hufvud, som kan vara tanklöst och ledes med sällsynta undantag snart blir det, och som ej äger annan act, eller annat tillfälle till magtutöfning, än när det någon gång r underrättelse, att bägge de samstyrande corpserna icke längre ma komma öfverens, och således känner sig nödsakadt att företaga - eller, om det sådant icke ides, updraga åt någon dagens persona grata, mi-erandet af en annan Ministêr. — Dock jag är nu inkommen ett ämne, som är min hobby-horse, och som jag gör försigtigast t icke stanna vid; hvad jag emedlertid ville säga, är att enligt min ertygelse är det conseljernas oligarcher och aristokratien inom ..arkens omgifning, hvilka i vårt moderna Europa främst af alla ifva demagoger. De blifva det med ganska afgjord, ehuru icke id dem sjelfva vetterlig syftning att göra konungarna till ziffror, h det är den kampen mer än något annat, som updrifver folk-presentationernas pretentioner. Skänk något modernt land en Carl IX:de, som kan så, som han, tygla sin egen omgifning på samma ar som de öfriga oligarcherna, och hvarken han eller hans när-ste efterföljare, skola få att beklaga sig öfver folken.

Sedan jag framställt dessa åsigter såsom mina, torde jag ej ens höfva förklara mitt instämmande i din tanka om nödvändigheten hejda det som nyss nämndes — folkets begär att styra — så art detta folk begynner bortglömma den stora, af dig åberopade aningen, att regering måste finnas. Men till blotta petitionsrätten, vidsträckt den än må medgifvas, tror jag folket hvarken kunna

eller böra inskränkas; — sådant kan säkerligen icke blifva din me ning, men jag frugtar, att det i år har varit många andras. Mi synes förhållandet vara ungefär följande: Utan att samstyra bö folket samlagstifta med regenten; denna rätt är både urgammal oc nödvändig; likaså beskattningsrätten. Mera ny, ehuru lika obeil taglig, är folkets pretention att granska och lugnt ställa till ansva Men, utom högst få fall, bör det icke sträcka sin magt längre. An gående controllrättens gräns äro meningarna delade, och hos de fläst ännu outvecklade. Men äfven om detta ej vore händelsen, skull denna controllrätt i alla fall vara den, som mäst bidrog att göra folk representationerna öfvermodiga — de tycka sig derigenom vara e instans öfver de controllerade — beskattningsrätten lemnar dem vape händerna. Och om de då, taliter qvaliter, kunna få ett initiati till styrelseåtgärder, begagna de detta ända till öfverdrift. — Är n detta en rigtig framställning af de omnämnda pretentionernas vanlig utvecklingssätt, månne icke då äfven de flästa inkräktningsförsöke de flästa anledningarne till kamp, skulle vara förebyggda, om ma kunde skilja den folkorgan, som lagstiftade, beviljade och controlle rade, från den, som ovillkorligen måste äga det egentliga och ic obetydliga initiativet till styrelseåtgärder, och hvars verkningssph man tillika, af andra orsaker, anser böra blifva så oinskränkt so möjligt? Just detta är händelsen med den organ af nationen, so framför petitioner och upgör förslag. — Vore det då icke stor vin att låta den förra organen hindras från öfverdrift i kraftyttring geno ett uttryckligt förbud af alla andra sysselsättningar, än dem, so vore bestämda i grundlagen, eller föranledda af regeringens upm ningar — och den senare på lika sätt genom total brist på best tande rätt? — Skulle man intet ibland annat derigenom komma de hän, att den senare folkorganen kunde hålla sig till det mästa r sak, äfven då när den förra mellanåt förvillades af afseende på pe soner — att monarken kunde inhämta, af den ena organen, åtmi stone någon del af nationens verkliga önskningar, äfven under tider då partiers ambitioner vanställde den andras språk? — Möjli heten af sådana tider kan rätteligen alldrig hindras, och de äro ic heller så farliga, som det tycks, så länge partistriden icke uptag nationens hela upmärksamhet.

Ett dylikt calculerande var i sanning en ibland hufvudorsaken hvarföre jag föreslog petitionerande provinsständer. Min mening v att — icke genast, men dock i mån som denna bildning utväxte initiativet i afseende på alla ny-anstalter skulle frångå den folkorga som utöfvade beskattnings, lagstiftnings, och granskuings-rätt. Den åsigt, eller en nära dylik, omfattades innom utskottet med myck större ifver än jag hade önskat; man ville lägga hela initiativet g nast hos de nya formationerna; jag tyckte mig tillika märka en heml önskan, att slippa se riksständerna, att inskränka folkets hela ma till blotta petitionen, och låta svenska folket sluta der det dan nu åter börjar. Jag hade ärnat, genom att låta de petitionnerand tillika vara väljande, förebygga möjligheten af en schism emellan t

från hvarannan isolerade representationer af samma folk; i det stället beslöt utskottets pluralitet föreslå, att bägge representantcorpserna skulle omedelbart, men på sinsemellan olika vis, utgå ur folket. Förslaget är härigenom i grunden bortskämdt — dessa tväggehanda valformer skola föranleda två corpser, som äro i harnesk emot hvarann, och när då provinsinstansens missnöje icke kan rigtas emot en riksdag serskilt och yttra sig genom annorlunda val härnäst, skall det i stället rigtas emot hela statens form; med ett ord — efter min tanka har utskottets pluralitet uti dessa isolerade provincialständer förberedt ett, kanske snart nog fullfärdigt och ganska passande redskap just till en operatio Cæsarea. — Jag begynte frugta afsigt häri, då man ville göra provinsständernas form modern, och således låta den få tidsrösten på sin sida, under det att för riksdagen man sorgfälligt bibehöll allt det föråldrade, och allt det som varit, eller kunde förmodas blifva, utsatt för tadel. — Hade jag anat möjligheten af denna intrigue, skulle jag troligen ha supprimerat mina idéer äfven vid denna riksdag, hade då gerna lemnat åt någon annan den lott, som jag i allt fall blott i brist på andra underkastade mig, att först utveckla en plan, som, då den straxt i början förvrides, alldrig kan ge något godt resultat. — Den splittring som genom en sådan provincialförfattning kan upkomma, emellan provincialism i allmänhet och nationalism, är den värsta af allt; och det är just i det afseendet, som Sverges centralisation har kostat oss så mycket, att det vore stor lättsinnighet åter sätta denna vinst på spel. —

Ett annat afsteg från den efter min tanka rätta idén om provincialständer fruktade jag — och angaf, och hyser visserligen ännu, denna fruktan — det stora misstaget, att göra dessa corpser till municipal-styrelse-instans, beslutande i vigtiga ämnen. Sker detta, så kunna äfven provincialständerna snart begynna bli öfvermodiga, och dessutom är derigenom genast den mindre splittningen emellan de särskilta provinserna förberedd; äfven den kan blifva ganska farlig. Men — så smickrar jag mig åtminstone — detta afsteg är på intet vis en nödvändig följd; ännu anser jag mig berättigad till hoppet att allt det, som Sverge verkligen vunnit genom sitt långa sträfvande till central styrelseform, kan bibehållas äfven med petitionerande provinsförsamlingar. Ju mer man likväl isolerar det hela utaf denna folkorgan från nationalförsamlingen — ju mer ökar man äfven denna fara; ty under kampen emellan dessa två magter skulle provincialständerna snart begynna sträfva till beslutande rätt, begynna bli styrelser, sådana de voro, eller ville vara, under den period af provincialförfattning, som Sverige har genomgått. Man kan alldeles intet lita på, att icke regeringarne sjelfva skulle cooperera härvid — det gamla »Divide et impera» leder ofta mer och mindre snillrika imperatorer långt nog.

Jag kan svårligen beskrifva, huru angenämt det öfverraskade mig, när jag i slutet af Maji, sen jag redan hade grubblat mig sjelf till öfvertygelse i dessa ämnen, fick se andra delen af din svenska historia, och blef gjord upmärksam på Knut Pehrsons upgift om riks-

dagen 1597, hvilken i Scandinaviska Handlingarne hade undfallit mig. Allt det hufvudsakliga af förslaget har således redan förr en gång varit en svensk riksdags tanka; det må tillåtas mig att tro, att, om Söderköpings riksdagsmäns plan hade under en sådan kunglig konung, som Carl den IX:de, blifvit verkställd, hade Sveriges, under hans afkomlingar fulländade, centralisation fått ett helt annat resultat; — man hade fått central styrelse och central nationalkraft, men man hade sluppit se ekonomiska lagstiftningen endast derföre centraliseras, att man intet kan göra sig begrepp om någon annan art lag — man hade tillika sluppit den farliga ställning, då nationen har en oåterhållelig lust att yttra sig, men har alla sina organer på för stort afstånd ifrån sig sjelf.

Just detta sista är i en representativ statsbyggnad ett så stort fel, att det synes mig vida bättre, om ock systemet, när detta undanrödjes, skulle blifva för mycket compliceradt. Fordom, och icke längesedan, inlemnades till regeringen petitioner, ibland af Finlands adel, Gottlands presterskap, Westergöthlands krigsbefäl, ibland af hela rikets adel eller prästerskap, ibland af alla ett landskaps representanter. I min tanka var detta en välgörande följd deraf, att dåvarande idéspher uptog bägge fördelningsprinciperna, både den uti districter, och den efter medborgareclasser. Där — såsom uti de modernt charterade länderna — blott districtfördelning fins och för öfrigt allmänna valprincipen hyllas; äfvenså der ståndsfördelningen — såsom i närvarande Sverige — finnes utan någon districtdelning; på alla dessa ställen kan det alldrig undgås, att ju många petitioner, som uttrycka både ett stort antal medborgares och en i sig sjelf ganska vigtig opinion, det oaktadt icke kunna hitta in i något af de språkrör, dem grundlagen har förberedt — icke vinna pluralitet i någon, formenligt sammankommen, församling. Då upstå för tillfället bildade petitionsföreningar, absolut formlösa till sin natur; och, sen verkligt behof en gång har frambragt sådana fenomener, sen sker det tjugu gånger genom intriguen och hazarden. Detta är det vidsträcktaste möjliga fält för demagogien; i ett land, der petitionsrätten endast, eller merendels, på detta vis utöfvas, der kan den alldrig åstadkomma på långt när det gagn, som deraf åsyftas; men deremot ganska ofta sjelf missleda regeringens omdömen, och ännu oftare underhålla en beständig fermentation hos folket. Även vårt land har i år sett sådana petitioner med tillfälligt sammangyttrade underskrifter, utan möjlighet för regeringen, att deraf abstrahera något begrepp, om hvilken del af nationen som instämt med författarne. Om dessa underskrift-aggregaters värde såsom initiativer till förslager, eller såsom uplysande att tiden vore inne att låta upgöra sådana, är jag öfvertygad att du och jag hysa lika tanka. — Dock deras förebyggande genom förbud är såsom all intolerans opolitiskt — man torde böra låta dem få finnas, såsom yttersta ressourcen för folket, i händelse någon gång alla de nämnda, i grundlagen förberedda språkrören befinnas korkade. Bäst måste likväl vara, att låta de med flit öpnade utvägarna vara så många och af så mångfaldig art, att be-

ofvet af den formlösa petitionen högst sällan kan upstå. Äfven taf denna orsak tror jag det vara nyttigt, att en class-delning och a district-delning korsa hvarannan; oaktadt all den häraf upkommande compliceringen. Petitioner af ett helt district har jag framställt som förslagets grundidé — för påståenden af en class innom tt district har jag sökt bana reservationens utväg. Sammansättingar af en hel class bland riksdagsmännen äro ej nämnda, men leras form är deputationen, och gör sig sjelf, när regenten och riksagsmännerna äro på en ort samlade. Hela riksdagens opinionsttring är deremot uttryckligt nämnd — dess form är riksdagens aningen bifall eller afslag till landskapsständernas begäran, att understödja deras petition i de mål dem konung ensam afgör, och i andra mål att sjelfva antaga, och derefter låta förslaget underställas konungens ompröfvande.

Så ungefär — och i hufvudsaken endast så, ehuru jag visst icke vill envist försvara någon enda detaille — har jag tänkt mig len oinskränkta petitionsrätten kunna utöfvas med form, och ansett nödigt stadga former, just för att så mycket möjligt är slippa formlöshet. Skulle du nånsin händelsevis kasta ögonen på de ofta bizarra protocoller, som förvara hvad förvaradt blef af detta års constitutionsutskotts debatter; då skall du där ibland annat finna ett förslag med mycken ifver omfattas utaf de män, hvilka ansågos för regeringens organer, och dessutom äfven äga andra ganska betydande försvarare. Från början var detta förslag Agardhs; och med hela rikedomen af sitt snille och sina theoretiska kunskaper förfäktade han det emot vida underlägsna motståndare, bland hvilka äfven jag var. Vi hade flertalögorna på vår sida, och fingo derigenom pluraliteten.

Initiativet — så lydde detta förslag — till lagar, till författningar, till anstalter, skulle med få undantag helt och hållet fråntagas riksdagen, och gifvas åt konungen eller ock åt district-representationen, för att der utöfvas i petitionsform. Alla dessa petitioner skulle remitteras till embetsmannacorpser, till *collegier;* och, förberedda der, skulle målen föredragas antingen för konungen ensamt, eller för ständerna; — *collegierna skulle suppleera* både de nuvarande kungliga committeerna, och tillika *riksdagsutskotten.* Utan dessa embetsverks hörande skulle egentligen hvarken konung eller ständer få uptaga målet; riksdags-utskotten skulle dock framförallt elimineras, emedan der ansågs det egentliga fröet ligga till tidsförlusten vid Sveriges riksmöten, och till det onödiga användandet af en arbetskraft, som så ofta är utan all jämförelse större än resultaterna.

Jag vill icke påstå mig anse ogörligt, att detta Agardhs förslag en gång i framtiden befinnes vara det rätta correctivet emot både despotism och folk-styrelse; jag ansåg det emedlertid, nu åtminstone, vara mycket för tidigt, innan erfarenhet har visat, om provinsständerna i Sverge kunna utbildas till en verklig national-organ, eller om de blott blifva ett vehikel för landshöfdingarnas opinioner. Någon visshet härom kan a priori ändå ej fås, och en deciderad embetsmanna-aristokrati tål åtminstone att fundera på. — Det är för öfrigt

klart, att förfarandet blir i de flästa fall sådant Agardh önskade utan att det behöfver i grundlagen anbefallas, så framt regeringen sjelf med förkärlek omfattar den princip af oinskränkt men formbunden petitionsrätt, som ligger till grund för provinsständernas organiserande; — att hon nämligen då anser hvarje således uttryckt petition förtjena att beredas af sakkunnige män, innan den föreläggges ständerna; — och slutligen, att utskottsarbetet skulle härigenom till största delen besparas. Men det är bättre, att en ändring gör sig sjelf, än att den förbittida införes i grundlagen. — Utskottsmaneret har visserligen stora brister; jag vill icke försvara den af annan orsak än för att icke få alla ändringar på en gång. — —

Hvad den fracturering angår, som förekommer af sjelfva riksdagen i två kamrar, som icke äro af fransk eller engelsk natur utan snarare ett slags Odelsthing och Lagting, vill jag gerna medgifva den vara onödig; dess ersättande vid alla beslut af en *enda* kammar skulle ansenligt förenkla förslaget. Denna duplicitet innefattar ett hyllande, dels utaf den allmänna önskan att i likgiltiga frågor anskaffa ett närmande till Norge, dels också utaf den gamla opinionen, att en enda kammare medför några egna vådor. För min del anser jag dessa icke så särdeles stora, och dessutom icke på något vis oundvikliga. Allt sådant är detailler af mindre vigt; det egentlig hufvudsakliga är: — att alla nationens beslut utgå ifrån sammanfattningen utaf allt hvad kraft är hos nationen, således hvarken upst provinsvis, eller uti isolerade stånd; men att bägge dessa bildningar likväl finnas petitionnerande, för att låta så mycket möjligt är all opinioner höras.

Besynnerligt nog lärer en af de delar i mitt förslag, som jag väntade skulle möta stort motstånd af alla partier, hafva blifvit af constitutions-utskottet uptagen, ehuru under en annan form. Om förhållandet härmed är jag visserligen ganska ofullkomligen underrättad, såsom om allt hvad på riksdagen passerat efter min bortresa d. 1 juli; — eftersom man skrifver till mig, skulle utskottet ärna föreslå uptagandet på riksdagen af ett antal valda representanter af domare och civila-embetsmannaclasserna. Jag hade yrkat organiserandet af en serskilt class för alla statens embetsmannacorpsers valda fullmägtige, hvaremot alla deras principaler skulle ur alla stånden uteslutas; detta sista har förmodligen intet gått igenom. I det stället skall man nu vilja sammangyttra kyrkans och undervisningsverkets hela embetsmannacorps med ofvannämnde ena del af statens — och detta under en tid, då ett således sammansatt stånd ännu är en serskilt beslut-fattande församling. Sker denna förändring i Sveriges representativa former ensam, så har man i sanning gjort ett högst vidunderligt steg, som är både för stort och för litet, och blott så vida gagneligt, som det ganska snart måste påföljas af många andra.

Dock — jag bör sluta ett bref, som redan längesedan öfverskridit all gräns, och kan hafva uttröttat äfven det vänskapsfullaste tålamod. När jag personligen träffar dig, utbeder jag mig, att ytte-

ligare få tacka dig för din skrifvelse, och för din godhet, att skänka mitt riksdagsarbete din upmärksamhet — och förnya på samma gång den bön jag nu framställer, att du äfven öfverser med detta.

Din redlige broder
C. G. Spens.

Svenska kritiska upplagor af antika historici.

Betydelsefulla och löftesrika äro de nya arbetsområden, som de senaste årtiondenas skördar af inskrifter och papyri öppnat för antikforskningen, men likväl har ingalunda den förnäma uppgiften att åstadkomma kritiska upplagor af de förut kända auktorerna skjutits i bakgrunden. Det härpå inriktade arbetet fullföljes i oförminskad intensitet med allt konsekventare och finare utbildade metoder såväl af enskilde forskare som ock där organiserad samling kräfves, såsom exempelvis i fråga om lexikografer, läkare, kyrkofäder. På latinskt språkområde börjar kretsen af de kritiska editionerna så småningom att sluta sig; på grekiskt återstår ännu utomordentligt mycket. Så t. ex. finnes egendomligt nog för den äldre attiska prosan egentligen blott en enda verkligt afslutande — i den mån ordet öfver hufvud taget är berättigadt — upplaga, nämligen dansken Hudes af *Thukydides*.

I vårt land ha de klassiska filologerna efter det linguistiska genombrottets första tider allt mer koncentrerat sig på de mera direkt filologiska uppgifterna; just textutgifningen, som mer än något annat värf för in på de mest skiftande frågor inom filologiens hela domän, har lockat snart sagt flertalet af landets klassici. Nämnas må Lundströms *Columella*, Thulins *Agrimensores*, Niléns *Lucianus*. I Svensk Historisk Tidskrift torde emellertid upplagorna af några bland antikens främsta historiska verk kunna påräkna särskildt intresse.

Plutarchos är en af de grekiska skriftställare, som ännu bidar en tillfredsställande edition. Uppgiften är stor och fordrar fleres samfällda arbete. 227 olika verk af Plutarchos uppräknar den från fjärde århundradet härrörande s. k. Lampriaskatalogen, 154 af dessa ha bevarats till vår tid. De äro som bekant af två hufvudslag, dels de populärfilosofiska afhandlingarne, vanligen sammanfattade under benämningen *Ethica* eller på latin *Moralia*, dels (parallell)biografierna. För den nya upplagan af *Moralia* äro omfattande förarbeten gjorda, delvis publicerade af flere forskare, främst engelsmannen Paton och tysken Wegehaupt; den förre har helt nyss i Classical Review infört en kort, varm nekrolog öfver sin på östfronten fallne medarbetare.

Också som biograf är Plutarchos etiker. Han ställer fram de markantare personligheterna hos de bägge jämnbördiga folken, greker

och romare, som mönster att efterlikna eller att icke efterlikna, men han är ingen moralpredikant, som påtrugar läsaren sina omdömen. Han talar ej själf, utan låter handlingarne tala sitt tydliga språk, väcka eftertanke och entusiasm. Härutinnan har han ock lyckats. Kändt är, hvilken betydelse Plutarchos' biografier haft äfven för stora andar tiderna igenom, jag nämner blott Shakespere, Napoleon, Goethe, Beethoven och hänvisar för öfrigt till Rudolf Hirzels bok *Plutarch*, som 1912 utkom i den läsvärda serien *Das Erbe der Alten. Schriften über Wesen und Wirkung der Antike.*

År 1905 uppställde preussiska Vetenskapsakademien som prisuppgift en undersökning om den handskriftliga traditionen till Plutarchos' biografier. Redan dessförinnan var professor Claes Lindskog i Lund sysselsatt med förarbetet till en ny upplaga, hvartill han under upprepade studieresor insamlat ett utomordentligt rikt material. År 1906 utgaf han som prof Agesilaos och Pompeius (*Plutarchi Vitae parallelae Agesilai et Pompei;* XXIV + 146 s.). Detta par valdes med hänsyn därtill, att de handskrifter, genom hvilka detsamma bevarats, äro de värdefullaste och särskildt lämpliga för fastställandet af metodiska regler för det fortsatta arbetet. Sintenis, vars totalupplaga hittills varit den brukade, byggde sin text på summa tre handskrifter, ingalunda de bästa. Lindskog har undersökt och värdesatt 18, men kunde med stadig blick för det praktiska syftet att bland dessa utvälja de verkligt brukbara, inskränka antalet af de för Agesilaos—Pompeius-textens konstituerande nödvändiga till fyra, framför allt tack vare sin lyckliga upptäckt rörande Codex Seitenstettensis som archetypus för en hel grupp andra handskrifter.

Ungefär samtidigt med Lindskogs nämnda upplaga utkom, prisbelönadt af Berlinakademien, ett arbete om *Die Überlieferungsgeschichte der vergleichenden Lebensbeschreibungen Plutarchs* af Konrat Ziegler, numer professor i Breslau — ett värdefullt komplement till Lindskogs handskriftsstudier. De bägge forskarne ha sedermera slutit sig samman för arbetet på den nya upplagan. Dess första del föreligger nu: *Plutarchi Vitae parallelae recognoverunt Cl. Lindskog et K. Ziegler. Bibliotheca Teubneriana. Vol. I rec. Cl. Lindskog 1914.* (Fasc. I, XVI + 464 s. Fasc. II, 420 s.), omfattande tillsamman 9 par vitae från Theseus—Romulus till Demosthenes—Cicero. Lindskogs nya Plutarchupplaga är den största edition af någon antik författare, som gjorts af en svensk filolog i nyare tid Dess förtjänster äro dock på intet sätt af blott kvantitativ art. Upplagan bygger på fast och säker, genom egna föregående forskningar[1] förenklad grundval, bjuder på en kritisk apparat, som är mönstergillt öfverskadlig i sin knappa korthet och visar en utomordentlig förtrogenhet med grekiskt språkbruk, ett ej ringa beröm, särskildt när man betänker Plutarchos' utpräglad personliga stil.

[1] Jag hänvisar här äfven till den — också i allmänt metodiskt hänseende — intressanta uppsatsen Zur Überlieferungsgeschichte der Biographien Plutarchs i Hermes 1914.

Xenophon läsa vi nu helst i Marchants Oxfordedition. Den r ännu ej afslutad, och den är säkert icke afslutande. En Xenohonupplaga, framgången ur fullständiga och metodiskt genomförda andskriftsstudier, är ännu ett önskemål. En ansats ger den uppaga af Sokrates' försvarstal, professor Vilh. Lundström i Göteorg år 1906 införlifvade med sin *Collectio scriptorum veterum Upsaliensis*. Ett viktigt bidrag till Xenophontextens äldre historia ar helt nyss Lundadocenten Axel W. Persson lämnat med sin gradualfhandling *Zur Textgeschichte Xenophons* (175 s.; Lunds Universitets Årsskrift 1915). Afhandlingens förra hufvuddel pröfvar de 16 ntika Xenophontexter, de flesta till *Kyrupaideia*, vi lärt känna geom papyruspublikationerna; dess senare ger en — med vissa inkränkningar — tämligen fullständig samling och granskning af Xenophoncitaten hos antika författare i deras förhållande till de medeltida handskrifterna. På denna väg har författaren nått myc-ket beaktansvärda, i vissa hänseenden grundläggande resultat rörande den direkta traditionens värde för textkonstitutionen.

Plutarchos berättar (II p. 403 Lindskog), att Cicero haft för fsikt att skrifva Roms historia. Cornelius Nepos beklagar den oerättliga förlust, historieskrifningen lidit därigenom att denna afsikt cke fullföljdes, och T. Pomponius Atticus, Ciceros vän och förläggare, är öfvertygad, att blott genom Cicero hade romarne kunnat olifva grekerna jämnlika på historieskrifningens område. Annorunda uttalar sig en af vår tids ypperste kännare af den klassiska litteraturen. »Hade Cicero — till sin olycka — utfört sin plan, hade han gjort det i Theopompos' och Timaios' stil» säger Eduard Norden i sin geniala bok om den antika konstprosan. Ett verk af historisk innebörd har Cicero emellertid — mot sin vilja — efterlämnat, hvilket är för antikstudiet oändligt värdefullare än någon stor världshistoria i rhetoriserande stil hade kunnat bli: *Epistulae*.

Bevarade äro 800 bref, däraf 100 till Cicero. Förtroligt skrifna från vän till vän, ingalunda afsedda för offentligheten — *epistula quam nolo aliis legi* (ad Att. I 16, 8) — ge de i sin oppenhjärtighet och omedelbarhet ovärderliga upplysningar om skrifvarens som ock emottagarens och andra vänners — och ovänners — tankar och sträfvanden. I mångskiftande belysning träder den oroliga tidens politiska och kulturella lif inför eftervärlden, som tack vare den ciceronianska brefsamlingens indiskretioner kan rättare afväga förtjänst och skuld hos tidens politiska förgrundsfigurer.[1]

Alltsedan Petrarca år 1345 och några årtionden senare den florentinske statskanslern Coluccio Salutati återfann brefsamlingarne, har forskningen ej heller försummat att utnyttja denna enastående primärkälla för kunskapen om Roms störste talare och hans epok.

---

[1] Underhållande och upplysande är S. Eitrem, Cicero og hans tid. Interiører og portrætter paa grundlag av de efterlatte breve. 1—2 oplag. 312 sider. Kristiania 1910.

Men först oss blir det beskärdt att läsa brefven i vetenskapligt fundamenterad, ren text. Under 1800-talets senare decennier pågick en långvarig, men länge fruktlös debatt om handskrifternas — en del äro unga och interpolerade och därför svårbedömda — inbördes förhållanden. Senast har docenten Håkan Sjögren i Uppsala upptagit frågan till ny revision och — löst den. *Commentationes Tullianae* (Uppsala 1910; 169 s.) ge metodiskt mönstergilla klassifikationer af handskrifterna och definitiv klarläggning af den grundval, på hvilken texten bör fotas. Af den nya upplagan har hittills utkommit *Ep. ad Brutum liber IX* (60 sidor), hvilken utgör slutet af en för öfrigt förlorad omfångsrik brefväxling med M. Brutus, Caesars mördare, och härrör från 43, det år, då republiken kämpade sin dödskamp, vidare *Ep. ad Quintum fratrem libri I—III* (111 sidor), bref från åren 60—54. Bägge häftena ingå i Lundströms Uppsala-collectio. Helt nyligen (1914) har Sjögren, som af firman Teubner i Leipzig mottagit uppdraget att i dess bekanta *Bibliotheca Teubneriana* utgifva Cicerobrefven med något mindre apparat, omtryckt de nyss nämnda brefven jämte några andra: *M. Tullii Ciceronis Scripta, Vol. XI* (XII + 178 s.). Han har naturligtvis icke försummat tillfället att i Teubnerupplagan vidtaga de — fåtaliga — förändringar i textkonstitutionen, hvartill den forskning, som ofördröjdt anslutit sig till hans föregående större edition, kan ha gett anledning. Så har exempelvis Ep. ad fratrem II 2, 1 W. Sternkopf, jämte Sjögren samtidens främste auktoritet på området, förhjälpt den traderade läsarten till sin rätt gentemot en konjektur, som förut godtagits äfven af den eljes, i enlighet med sina konservativa, d. v. s. moderna principer, så försiktige svenske utgifvaren.

I Χάριτες, festskriften till Friedrich Leo, Tysklands främste latinist på sin tid († 1914), skref Sjögren 1911 *Adnotationes criticae in Ciceronis Epistulae ad Atticum;* han är nu närmast sysselsatt med förarbeten till Ep. ad Atticum I—IV, omfattande tiden 68—54, triumviratet, Ciceros landsflykt, Caesars fälttåg m. m. Det må vara tillåtet att ge uttryck åt den önskan, att inga yttre svårigheter skola hindra den lika gedigne som försynte editorn att slutföra sin utomordentligt förtjänstfulla upplaga af Cicerobrefven.

Cicero och Sallustius voro samtida, i hvarje hänseende motsatta. Icke blott i statslifvet, där de tillhörde skilda läger och stodo i skarpaste opposition mot hvarandra; litteraturhistorien känner till och med ömsesidiga *Invectivae*, af hvilka den Sallustianska mot Cicero måhända, den Ciceronianska mot Sallustius säkerligen icke är äkta. Äfven stilistiskt äro de antipoder: Cicero de afrundade och sköna periodernas, den glänsande formens konstnär, Sallustius de koncentrerade tankarnes och den märgfulla ordknapphetens mästare.

Efter ett upprördt lif, som förskaffat honom stora rikedomar, men föga politisk och militär framgång, drog sig Sallustius tidigt, ingalunda frivilligt, tillbaka från offentligheten till lugnet i sina

idgardar, ägnade sig åt författarskap i hopp att så vinna den römmelse, politiken nekat honom. Han är politisk historiker, ns skrifter slungades mot de fientliga lederna i syfte att döda. t Rom genom adelspartiets brottsliga och egennyttiga machinationer agts på undergangens brant och blott genom adelns krossande kunde ddas, det var hvad han ville visa. Han valde därför närmast att ildra några episoder ur fäderneslandets historia, under hvilka noliitetens tygellöshet och fördärf skarpast framträdt: Catilinas samansvärjning och Iugurthas krig. Dessa begge monografier äro varade, men af hans hufvudverk, som behandlade revolutionshisto-:n fran Sullas död till Pompeii framträdande, återstå blott fragment.

Sallustius, den förste romerske historikern af allmännare bety-ise, *rerum Romanarum florentissimus auctor*, som hans efter-jare Tacitus kallar honom, har Axel W. Ahlberg, förut docent Lund, nu lektor i Växiö, ägnat många ars träget arbete, inledt af ipsatsen *Ett papyrusfragment af Sallustius* i »Eranos» 1909. hlberg har gått den häfdvunna vägen, samma som Lindskog och ögren, först kollationerat handskrifterna, kritiskt värdesatt dem h därpå uppbyggt sin text. *Prolegomena in Sallustium* (Göteorg 1911; VIII + 184 sidor), ge i sin förra del den slutgiltiga utdningen af handskrifternas förgreningar och släktskapsförhallanden, sin senare en sammanställning af Sallustiuscitaten hos senare anka författare, hvilkas olika läsarter äro af stor betydelse för den äre förhandskriftliga texthistorien. Därtill äro fogade några exrser, bland annat afhandlande den omdebatterade frågan om den rsprungliga titeln på skriften om Catilina.

Af upplagan har — i Lundströms *Collectio* — hittills utkommit *oniuratio Catilinae* (Uppsala 1911; VIII + 86 sidor). Dess kri-ska apparat är mycket utförlig, kanske till och med något för :förlig, men själfva texten skiljer sig icke i någon nämnvärdare ufattning från föregångarne. Tvärtom har Ahlbergs texthistoriska rskningar på det hela bestyrkt riktigheten af den hittillsvarande staltningen. Det är emellertid en stor vinst, som på intet sätt ur underskattas, att texten nu vunnit fast, vetenskaplig fundamenring. Sedan ofvanstående skrifvits, har (Juli 1915) utkommit *Belm Iugurthinum* (IV + 152 s.).

Och öfver hufvud, kasta vi en blick tillbaka på de tre stora rfattare, som här varit föremål för vår uppmärksamhet, Plutarchos, ikero. Sallustius, så är det en tillfredsställelse att kunna konstara. att genom svenska vetenskapsmän säker grund lagts för nya, illehöfliga texter och att dessa, nutida metodiska kraf i eminent rad uppfyllande editioner så småningom nalkas sin fullbordan.

Ernst Nachmanson.

Underrättelser.

— **Karl Lamprecht** †. Med Karl Lamprecht, död den 11 maj detta år, bortgick en af förgrundsgestalterna inom det moderna Tysklands historiska värld. Född i Jessen (nära Wittenberg) den 25 febr. 1856, blef han 1881 filosofie doktor i Bonn. 1890 utnämndes han till professor i historia i Marburg men öfverflyttade redan följande år till Leipzig, där han verkade till sin död. Han första arbete behandlade ett ämne ur Frankrikes historia — *Beiträge zur Geschichte des französischen Wirtschaftslebens im 11. Jahrhundert* (1878). Tre år senare utkom ett konsthistoriskt arbete om *Die Initialornamentik des VIII. bis XIII. Jahrhunderts*. År 1886 följde en hufvudsakligen på material från Moseltrakterna förd skildring af Tysklands ekonomiska och sociala lif under medeltiden — *Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter* (4 bd). Redan i detta arbete framträdde vissa metodologiska grundsatser, som kommo till följdriktig tillämpning i L:s hufvudverk *Deutsche Geschichte*. Detta stora arbete utkom i tolf band under tiden 1891—1909, och till detsamma sluta sig tre kompletterande volymer under den särskilda titeln *Zur jüngsten deutschen Vergangenheit* (1902—1904). Den »nya riktning» inom historievetenskapen, som L. i dessa sina hufvudverk vill företräda, präglas af sträfvandet att med den politiska historien jämnställa och förknippa den s. k. kulturhistoriens olika grenar och betonar med särskildt eftertryck den roll, de ekonomiska och sociala företeelserna spelat i den historiska utvecklingen. Denna nya metod, hvilken L. betecknar såsom kausal i motsats mot den äldre häfda-teckningens teleologiska uppfattning och hvarigenom han ville göra historien till en vetenskap, under det för honom tidigare historiska verk föllo inom konstens område, uppväckte inom Tysklands historiska värld en liflig strid, för hvilken N. Edén på sin tid i denna tidskrift (arg. 1900) gaf en synnerligen klar och utredande redogörelse. L. kastade sig med vanlig energi in i striden och bokstafligen strödde omkring sig en mängd polemiska inlägg, bland hvilka uppsatserna *Alte und neue Richtungen in der Geschichtswissenschaft* (1896), *Was ist Kulturgeschichte?* (i »Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft» 1896—97) samt *Die Kulturhistorische Methode* (1900) torde vara de viktigaste. De flesta tyska forskare togo mer eller mindre öppet parti mot L., och en skarp kritik riktades mot de kunskapsteoretiska och logiska grundvalarna för hans metod, mot den subjektiva schematismen i hans uppfattning af utvecklingen samt mot grundligheten i hans forskning. Äfven den som med Bernheim bestrider originaliteten i L:s metod och däri endast ser ett öfverförande af positivismens grundtankar på häfdaforskningen och tillika finner

ritiken i hufvudpunkterna berättigad, måste tillerkänna L. icke blott förtjänsten att ha satt en mängd viktiga metodologiska problem under debatt utan äfven den att ha framhäft vissa, ej alltid tillräckligt beaktade moment i utvecklingen och att såväl därigenom som eljes ha gifvit många värdefulla impulser åt den moderna häfdaforskningen. Äfven inom det på hans vetenskaps område pågående organisationsarbetet har L. med sin outtömliga energi hunnit uträtta mycket. Vid Leipzigs universitet upprättade han ett »Institut für Kultur- und Universalgeschichte». Sedan 1894 ledde han utgifvandet af den kända Heeren-Ukertska samlingen, hvilken han 1901 förändrade till en »Allgemeine Staatengeschichte» med särskilda afdelningar för europeisk och utomeuropeisk historia samt tysk lokalhistoria. Han var en af redaktörerna för »Leipziger Studien aus dem Gebiete der Geschichte» samt har vidare redigerat serierna »Geschichtliche Untersuchungen» (Gotha 1903 och ff.) samt »Beiträge zur Kultur- und Universalgeschichte» (1907 och ff.). Vid kejsarjubileet utgaf L. den uppmärksammade studien *Unser Kaiser. Versuch einer Charakteristik* (1913), och under det nu pågående kriget har han jämte O. Irmer och F. von Liszt redigerat skriftserien *Zwischen Krieg und Frieden* samt offentliggjort en kortfattad populär framställning af *Deutscher Aufstieg 1750—1914. Einführung in das geschichtliche Verständnis der Gegenwart.*

— Den 27 september afled på grund af olyckshändelse förre rektorn vid Gefle Högre allm. läroverk dr Karl Oskar Fyhrvall. Född 1846 i Kumla i Östergötland, blef han 1872 student i Uppsala och promoverades 1880 till filosofie doktor på en afhandling med titeln *Bidrag till svenska handelslagstiftningens historia. 1. Järnhandelskompanierna* (äfven i sjunde bandet af Historiskt Bibliotek). Efter att ha publicerat ännu en undersökning i ett handelshistoriskt ämne *Om det botniska handelstvånget* (ak. afh. Uppsala 1882, äfven i andra årgången af denna tidskrift) utnämndes han sistnämnda år till lektor i historia i Gefle, hvilken befattning han till uppnådd pensionsålder behöll. Från senare år är af hans hand att anteckna ett band *Bidrag till Gefle stads historia och beskrifning* (1901).

— Den 22 nov. 1914 afled den franske rättshistorikern Paul Viollet, född i Tours 1840, utgången från École des chartes och sedan 1890 professor vid nämnda institution och bibliotekarie vid École du droit. Det är speciellt åt den franska medeltidens rättsoch författningshistoria V. ägnat sin forskning, och på detta område faller hans hufvudarbete *Histoire des institutions politiques et administratives de la France* (3 bd, 1889—1903), ett grundläggande arbete, som med sitt sista band når fram till medeltidens slut. Af hans hand föreligga äfven en *Précis de l'histoire du droit français* (1885; nya upplagor med förändrad titel 1893 och 1905) samt undersökningen *Les communes françaises au Moyen Age* (1900). Äfven som urkundsutgifvare har han inlagt förtjänst genom sitt för sin

tid utmärkta verk *Les établissements de Saint-Louis* (4 bd, 1881 —1886).

— Den 31 jan. 1915 afled vid endast 43 års ålder den dansk historikern och politikern dr. **Gustav Bang**. Hans vetenskapliga produktion faller inom den sociala och ekonomiska historiens gebit. Hans starkt omstridda gradualafhandling behandlade *Den gamle Adels Forfald* (1897). År 1902 utsände B. en teckning af industrialismen i England i slutet af 1700-talet — *Kapitalismen Gennembrud*. I ett statistiskt arbete *Kirkebogsstudier* (1906) behandlade han Danmarks befolkningsförhållanden på 1600-talet.

— Den 7 febr. 1915 afled den danske historikern **A. Heise**. Hans omfattande produktion samlar sig kring 1500-talets dansk historia. Utom ett betydande antal smärre undersökningar, till stor de publicerade i dansk Historisk Tidsskrift äro att anteckna hans doktors afhandling *Kristiern II i Norge og hans Fængsling* (1877), vidar det af honom utarbetade andra bandet af *Familien Rosenkrantz Historie* samt slutligen hans utmärkta teckning af tiden 1481–1536 i *Danmarks Riges Historie*. H. har vidare publicerat e rad urkunder och undersökningar till Viborgs historia. Inom denn del af hans produktion må särskildt nämnas *Diplomatarium Viborgense*.

— Den 31 mars afled i Berlin professor **Ferdinand Hirsch** mest bekant såsom urkundsutgifvare och mångårig redaktör af de förtjänstfulla tidskriften *Mitteilungen aus der historischen Litera tur*. Född 1843 och son till den framstående historikern Theod Hirsch, studerade han först i Göttingen, där han trädde i förbi delse med Waitz, och sedan i Berlin under Ranke och Droys graduerades därstädes 1864 på en afhandling öfver ett ämne Italiens medeltidshistoria och fortsatte under de närmaste åren si studier på detta område. På 1870-talet fördes han öfver till b santinska forskningar, och hans år 1876 utgifna *Byzantinische Studi* voro af grundläggande betydelse. 1881 öfvertog han efter sin fa utgifningen af *Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte d Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg*, af hvilken pu likation han sedan 1887 på ett mönstergillt sätt hann utgifva f band. En annan af honom besörjd urkundsedition af stor betyde för tidens historia är *Das Tagebuch des kurfürstl. Kammerjunk Dietrich Sigismund von Buch 1674—1683* (2 bd, 1904, 19 Vid sidan af dessa utgifningsarbeten offentliggjorde han, utom mängd smärre undersökningar, åtskilliga större arbeten till den st kurfurstens historia, bland hvilka må nämnas *Die ersten Ankn fungen zwischen Brandenburg und Russland unter dem Gross Kurfürsten* (2 bd, 1885, 1886), vidare *Brandenburg und En land 1674—79* (2 bd, 1898, 1899) samt *Der Winterfeldzug Preussen 1678—79* (1897), hvilket sistnämnda arbete ju äfven berör egen historia. H. tillhörde den krets, som 1872 stiftade »Berlin

Historische Gesellschaft», och han redigerade från 1878 till sin död den under nämnda sällskaps medverkan utgifna tidskriften *Mitteilungen aus der historischen Literatur*, till hvilken han regelbundet och i stor utsträckning lämnade bidrag.

— Den 17 september afled i Rom efter en kort sjukdom den kände finske historikern dr. Henry Biaudet. Född i Heidelberg 1869 och uppfostrad dels i Helsingfors dels i Genève, bedref han först universitetsstudier i Genève och Paris, inträdde därefter på den militära banan men begärde under förhållandenas tryck sitt afsked redan 1899, hvarvid han erhöll stabskaptens rang. Två år senare aflade han filosofie kandidatexamen och påbörjade därefter de omfattande forskningar i italienska arkiv, som först döden afbröt. År 1906 framlade han såsom licentiatspecimen första delen af ett planeradt stort arbete *Le Saint-Siége et la Suède durant la seconde moitié du XVI:e siècle.* Denna första och enda del — den utkom 1907 från ett franskt förlag — behandlade tiden 1570—1576, och till densamma anknöt sig också första delen af ett regestverk, omfattande samma tidsskede. Af denna källsamling offentliggjordes 1912 en efter förändrad och utvidgad plan utarbetad andra del, omfattande åren 1576—77. Under de senaste fem åren har sett dagen en rad större och smärre undersökningar och uppsatser af Biaudets hand, byggda på material ur italienska och spanska arkiv och till största delen publicerade i Finska vetenskapsakademiens handlingar. Bland dessa arbeten, öfver hvilka en kritisk öfversikt lämnas å annat ställe i detta häfte, förtjäna särskildt att nämnas biografien öfver Erik XIV:s son *Gustaf Eriksson Vasa, Prince de Suède* (1913), hvaraf blott första delen utkommit, ett par undersökningar om Sigismunds förvärf af polska tronen, *Sixte-Quint et la candidature de Sigismond de Suède au trône de Pologne 1587* (1910) och *Les origines de la candidature de Sigismond Vasa au trône de Pologne 1587* (1911) samt vidare en studie öfver *Carlo Brancaccio, un italien au service de la Suède* (1912). Framhållas böra dessutom den för forskare mycket nyttiga, i tabellarisk form uppställda och med kortfattad inledande öfversikt försedda handboken *Les nonciatures apostoliques permanentes jusqu'en 1648* (1910) samt den mycket intressanta redogörelsen för det till en afsides undangömd landsortstad förlagda spanska statsarkivet *Les archives de Simancas au point de vue de l'histoire des Pays du Nord-Baltique* (1912). Genom sitt högt uppdrifna spårsinne och sina ovanligt omfattande språkkunskaper var Biaudet såsom arkivforskare mycket framstående och torde ha ägt en rätt enastående kännedom om särskildt de kyrkliga arkiven i Italien. Hans historieuppfattning kan däremot icke frikännas från en viss subjektivism och doktrinarism, som ibland gaf sig för ett svenskt sinne rätt stötande uttryck. Kring Biaudets energiska och uppslagsrika personlighet hade samlat sig en skara yngre finska historiker, hvilka han med stor förmåga organiserade till en »finsk expedition i Rom», och hvilkas

arbeten grupperat sig kring det material och de problem, han själf upptagit till behandling. Hans dröm var att i Rom få till stånd ett finskt institut likartadt med dem de stora länderna äga. Dessa förhoppningar fick han ej se förverkligade; tvärtom tvangs han af ekonomiska skäl att på sistone söka anställning vid Internationella landtbruksinstitutet i Rom. Men det forskningsarbete han planlagt och igångsatt har redan burit rika frukter i en rad publikationer, särskildt betydelsefulla genom det nya material de tillfört forskningen. Vid sin förtidiga bortgång efterlämnade B. betydande materialsamlingar, hvilka torde komma den finska häfda-forskningen till godo.

— Sextonde årgången af *Personhistorisk Tidskrift* (191– innehåller som vanligt åtskilliga värdefulla bidrag af personhistoriskt, genealogiskt, heraldiskt och ikonografiskt intresse jämte en synnerligen rikt tillgodosedd recensionsafdelning. Några af uppsatserna äro äfven ur allmännare historisk synpunkt förtjänta af uppmärksamhet. N. Beckman fortsätter, med utgångspunkt i Schücks nyligen såsom rektorsprogram publicerade undersökning, diskussionen om *Sveriges äldsta kristna konungalängd*, dels i anslutning till honom, dels med reservationer, hvarvid han speciellt vill göra gällande arfsrättens betydelse som kritiskt hjälpmedel för lösande af de personhistoriska gåtorna från vår äldre medeltid. R. Geete lämnar, särskildt med ledning af ett i »Zeitschrift des westpreussischen Geschichtsvereins» 1912 tryckt nekrologium för birgittinklostret i Danzig, uppgifter om *De sista nunnorna i Vadstena*, af hvilka de flesta, nagra för alltid, togo sin tillflykt till nämnda kloster, kort efter det att hertig Karl 1595 upphäft stiftelsen i Vadstena. I en uppsats *Om borgerliga släktvapens förekomst i Sverige* riktar G. Elgenstierna uppmärksamheten på en ingalunda betydelselös, men hos oss trots materialets rikedom försummad gren af heraldiken: de vapen, som i mycket stor utsträckning under 1600- och 1700-talen användes af oadliga militära och civila tjänstemän, borgare och präster, till dess en af adelns misshag däröfver framkallad kungl. förordning af 176– efterhand gjorde slut därpå. Genom en kombineradt heraldisk-genealogisk-runologisk undersökning vill signaturen S. A. bl. a. leda lejonet i *Sveriges riksvapen* tillbaka ända till Erik Segersälls »vapenmärke», hvilket sedan genom arf kommit både Erikska ätten och Folkungarne till del. C. M. Stenbocks uppsats *Till brefväxlingen mellan Gustaf Adolf och Ebba Brahe* är närmast framkallad af det oväntade uppdykandet på en af de Hammerska autografauktionerna af tvenne förut okända originalbref tillhörande denna korrespondens, det ena från Gustaf Adolf (af d. 16 mars 1613), det andra från Ebba Brahe (af d. 19 okt. 1614), det senare så mycket märkligare som förut icke ett enda bref från henne till konungen varit kändt. De båda dyrbarheterna inköptes af grefve A. Wachtmeister på Kulla Gunnarstorp, som här låtit återgifva dem i ljustryck. Stenbock fogar därtill en redogörelse för samtliga kända

ester af brefväxlingen och aftrycker jämte de båda nyfunna brefven iven efter originalen ett par förut bekantgjorda samt en på samma aktion förekommande konungens »sedel» för Lars Eriksson Sparre l. a. angående en present till »jonfru Ebba Magnedotter» från en så m tidpunkt som den 17 maj 1615. Ellen Raphael ger en utörlig redogörelse för *Kakelugnsmakare och krukmakare i Sverige 700—1846*. Bland porträttbeskrifningar märkas ett par uppsatser f S. Strömbom ang. dels tvenne Gustaf III-porträtt af Lorens asch d. y. i Cassel och Vasa, dels två Kristina-bilder i Braunchweig, af hvilka senare den ena, målad 1660 af »en rätt medelmattig och för öfrigt litet känd holländsk-tysk konterfejare» Christian Volfgang Heimbach, på ett lika fult som nöjsamt sätt framställer enne i helfigur med kommandostaf. Såsom bilaga till årgången öljer en med åtskilliga porträttreproduktioner försedd beskrifning öfver *Grefve Reinhold von Rosens porträttsamling* af N. Sjöberg. - Af sjuttonde årgången (1915) ha hittills utkommit h. 1 samt ubbelhäftet 2—3. Hufvuddelen af det förra upptages af en på 850-talet författad, af tämligen obetydliga anekdoter särskildt om pealiensare från förra seklets första årtionde fylld anonym berättelse om *Stockholms stor-skola och Upsala universitet vid 1800-alets början* (utgifven af Sigrid Brithelli). E. W. Dahlgren ftrycker *Prinsessan Ulrika Eleonoras dagboksanteckningar för 709*, införda i en allmanack i Skara stiftsbibliotek, hvilka af traditionen tillskrifvits Aurora Königsmarck, tills de nu identifierats såom Ulrika Eleonoras. De äro till största delen annotationer om ennes afgångna bref, men innehålla dessutom en del personalnotiser; f politiskt intresse finnes trots det ödesdigra årtalet synnerligen itet. I det senare häftet märkes särskildt R. Brieskorns uppsats *Svenska familjenamn* med utkast till plan för genomarbetande af detta ämne och innehållande åtskilliga undersökningar eller uppslag eträffande särskilda sidor däraf; ej minst fäster man sig vid hans lär meddelade anteckningar om de olika slagen af tillnamn under medeltiden. N. Gobom meddelar en uppsats *Till Gustaf Abraham Silverstolpes biografi*, hvari han bl. a. aftrycker en bland släktens amiljepapper (hos justitierådet K. Silverstolpe) bevarad självbiografi, om S. under en resa i Tyskland 1802 sände sin broder Fredrik Samuel. H. Södersteen återgifver några utdrag ur *Astrachans lutherska församlings kyrkobok 1713—1746* (efter en afskrift tagen af konsul K. Widerström, som varit anställd som ingeniör vid ett svenskt skeppsvarf i staden), gällande de fångna karoliner, som där istades. Tvenne porträtt af stort intresse finnas reproducerade i häftet med några förklarande rader af R. C[ederströ]m, det ena Daniel Dumonstiers i Statens historiska museum i original befintliga kritporträtt af Axel Oxenstierna från år 1635, det andra ett van Dyck-porträtt af Johan Oxenstierna, numera egendomligt nog tillhandes i Johannesburg i Sydafrika.

(*H. B—n*).

— Af *Kyrkohistorisk Årsskrift* föreligger nu den femtonde årgången, en omfångsrik volym på i det närmaste 500 sid., liksom samtliga sina föregångare redigerad af domprosten H. Lundström. En mycket betydande del af innehållet i detta band, åtskilligt mer än hälften, är ägnad åt pietismens historia. Hit hör den första uppsatsen *Uppsaladocenten Gradins deputationsresa till patriarken i Konstantinopel 1739—1740 — ett led i Zinzendorffs missionsplaner*, författad af N. Jacobsson, förut känd genom undersökningar till herrnhutismens historia. I den citerade uppsatsen lämnas en mängd egendomliga upplysningar om en egendomlig religiös mission. E. Linderholm bidrager med första afdelningen af en om en oerhördt omfattande beläsenhet vittnande afhandling om *Teologi och pietism. Studier till den protestantiska teologiens ställning till pietismen.* Den i denna årgång inrymda delen behandlar »Pietismen inför äldre protestantisk teologi intill midten af 1800-talet». Där redogöres på grundval af delvis mycket svårtillgängliga källor för den uppfattning och värdesättning af pietismen, som framställts af representativa protestantiska teologer af olika skolor. Redan i denna första del finnes synnerligen mycket af intresse; än mer kan man vänta i afslutningen, som skall föra oss fram till den moderna forskningens ställning till pietismen. I en uppsats om *Hoof och Hoofianismen* skildrar M. D. Hallbäck en svärmiskt pietistisk rörelse inom Göteborgs stift vid 1800-talets början. En fjärde uppsats inom hithörande område är den teckning G. Brandt lämnat af *Carl Olof Rosenius* ur ett utkast till en biografi öfver denne inflytelserike religionslärare. Bland årgångens öfriga uppsatser märkes främst en af N. Söderblom författad redogörelse för ärkebiskop Stefans invigning i katedralen i Sens år 1164, baserad på ett i Kungl. Biblioteket förvaradt karolingiskt sakramentarium, som tillhört domkyrkan i Sens och kommit till sin nuvarande förvaringsplats ur drottning Kristinas boksamling. Förf anser sig med tämlig sannolikhet kunna påstå, att den första svenske ärkebiskopens invigning ägt rum efter den i nämnda sakramentarium angifna ritual. G. Westling fortsätter sina forskningar i Linköpings stifts historia, denna gång med en omfångsrik afhandling *Om Linköpings stift under förra hälften af 1600-talet*. Att anteckna äro f. ö. en utredning af E. Lundström om uppbofsmännen till den s. k. Skytteanska skolan i Lycksele samt en kort uppsats af M. Ruuth om *Karl XII i den mystiska separatistiska profetians ljus.* På afdelningen »Meddelanden och aktstycken» är att anteckna af utgifvarens hand åtskilliga intressanta urkundliga bidrag, berörande åtskilliga skeden af vår kyrkas historia, liksom nekrologer öfver A. C. Bang och Holger Rørdam. K. B. Westman och O. Lundberg meddela *De äldsta kända påfvebrefven för Östra Aros.*

Med årgången följer ett nytt häfte af *Fynd och forskningar* den af domprosten Lundström utgifna samlingen af »Kritiska utflykter på den svenska kyrkohistoriens område». Det nya häftet inne-

håller först en uppsats om *Det äldsta tryckta svenska synodalcirkuläret*, hvari förf. genom ett lyckligt fynd kunnat rikta sin samling af svenska synodalakter efter 1500-talets ingång med ett tryckt synodalcirkulär af så gammalt datum som 1513. I häftets andra uppsats återkommer förf. *Till frågan om Olof Skötkonungs dop* och utvecklar i anslutning till sitt i denna tidskrift på sin tid införda genmäle ytterligare sin bevisföring gentemot de af N. Höjer framförda invändningarna mot hans första undersökning i frågan. Här är icke platsen att ingå på något referat af den bevisning som framlägges, utan hänvisas läsaren till den Lundströmska uppsatsen. Sist i häftet följa några bidrag *Till konfirmationens historia i Sverige.* I denna uppsats utmönstrar förf. den i litteraturen gängse uppgiften, att Joh. Rudbeckius så tidigt som 1638 lämnat föreskrift om offentligt allmänt förhör af nattvardsungdomen. Han uppvisar vidare, att Laurelius icke kan få sig tillerkänd den betydelsefulla plats i konfirmationens historia, som han hittills fått intaga. Och han lämnar slutligen några upplysningar om Serenius' tidigaste strafvanden för konfirmationens införande i Sverige.

— I fjolårets sista häfte af *Statsvetenskaplig Tidskrift* (XVII, sid. 289 ff.) behandlar docenten P. O. Gränström i en uppsats med titeln *Den s. k. landtdagen i Linköping och munkorgsskasen 1844* en ganska kuriös episod från Oscar I:s liberala tid. Med anledning af en planerad meningsyttring i representationsfrågan, hvartill äfven högre officerare undertecknat inbjudan, utfärdade försvarsministrarne i konungens första liberala ministär på nådigste befallning men i handbrefsform en maning till resp. officerskårer att hålla sig utanför de politiska dagsstriderna. Förf. redogör för detta handbrefs tillkomst och för det mottagande det från de olika partiernas press rönte och sammanställer det med det bekanta Hammarskjöldska handbrefvet från försvarsstriderna 1914. Tidskriftens utgifvare professor Fahlbeck meddelar i samma häfte (sid. 311 ff.) en studie öfver *Det antika klass-samhället*, hvilken fortsättes i det första af det löpande årets häften (XVIII, sid. 43 ff.) och utgör ett brottstycke ur ett större arbete om stånd och klasser. I sist utkomna häfte behandlar samma författare i en kort uppsats (sid. 271, 272) *Det s. k. Ålandsservitutet.* Där utvecklar han den meningen, att Rysslands genom 1856 års Parisdeklaration åtagna förpliktelse att icke befästa Åland upphäfts genom 1908 års deklaration angående upprätthållandet af status quo i Östersjön. Till stöd för denna sin uppfattning åberopar han det i ett till denna deklaration fogadt memorandum inryckta förbehåll för »le libre exercice des droits de souveraineté», som, fastslår han kategoriskt, »icke medgifver något Ålandsservitut». I slutet af sin uppsats antyder Fahlbeck dessutom, att detta tillägg till traktaten »i sista stund påtvangs» de svenska underhandlarna. I en i Stockholms Dagblad för den 11 september införd artikel har dr Verner Söderberg på goda grunder bestridt riktigheten af sistnämnda framställning af

underhandlingarnas förlopp, liksom han äfven med full rätt och st
i deklarationens egen affattning gör gällande, att statusquoaftal
lämnat äfven Ålandsdeklarationen *in statu quo ante*. Det af Fab
beck citerade memorandum gör det visserligen omöjligt att åbero
1908 års aftal såsom ett förstärkande af Ålandsservitutet, men de
innebär lika litet något försvagande däraf. Därom förelågo und
förhandlingarna äfven offentligen klara uttalanden från ryskt ha
Dr Söderberg anför icke blott dessa utan citerar också till stöd f
sin uppfattning flera otvetydiga uttalanden äfven af statsmän, til
hörande de tre öfriga fördragsslutande makterna.

— Sedan, som å annat ställe i detta häfte meddelas, den mån
årige utgifvaren af *Mitteilungen aus der historischen Literat*
professor Ferdinand Hirsch aflidit, har utgifvandet af nämnd
tidskrift anförtrotts åt dr Fritz Arnheim.

— Såsom pendant till sin edition af Olof Hermelins bref til
Samuel Bark (jfr denna tidskrift 1914, sid. 138 ff.) har ryttmäst
ren grefve Carl von Rosen börjat bekantgöra korrespondens
andra sida genom publicerandet af förra delen af *Bref från Samu
Bark till Olof Hermelin 1702—1708*, omfattande åren 1702–
1704 (Stockholm, Norstedt & S., VII + 230 sid.; pr. häftad kr. 6.—)
Utgifningen är verkställd med samma intresse och samvetsgrannhet
som utmärkte den förra samlingen. I jämförelse med denna är de
dock gifvetvis ur en annan och mindre framträdande synpunkt, so
de Barkska brefven ega sitt värde. Skådeplatsen för de stora hä
delserna låg denna tid så afgjordt utanför det egna landets gränser
att de hemmavarandes bref knappast kunna gifva mer än en rede
af dem. Men förhållandena och uppfattningarna därhemma, äfve
om de ej hade något verksamt inflytande på händelsernas utveck
ling och knappast heller möjlighet fanns att i det gifna ögonblicke
på så långt håll rätt bedöma denna, ega ju äfven de sin plats
Sveriges historia under denna ödesdigra tid, och det är såsom e
omdömesgill medverkande iakttagares skildring af dem, som Bark
bref framför allt ega sitt intresse. Det är inte någon vidare stat
bild, som där framträder. Af skröpligheten i det åldrande kansli
får man genast från början ett lifligt intryck. Redan det först
brefvet meddelar Samuel Åkerhielms död. Den åttioårige Beng
Oxenstierna »tar nu dagligen af», Polus »går som en skugga», än
Bergenhielm än Gyldenstolpe sängliggande sjuk. »Hela collegium
ligger nu i hospitalet», heter det en gång. Efter Bengt Oxenstierna
död är det Gyldenstolpe, som skall vara den ledande i kanslikolle
giet, men sina tankar beträffande hans duglighet döljer brefskrifvare
icke — om planlösheten och »fjäset» i ärendenas handhafvande klaga
han bitterligen. Stora förhoppningar fästes vid Lillieroots, de
frejdade ministerns i Haag, hemkomst på hösten 1703, men »gubben
befanns vara »hel skröplig» äfven han, och den ständiga oenigheten
mellan den hersklystne Gyldenstolpe och honom tar sig efterhan
form i att »den ena vill vara dictator i allt, och den andra ork

utet disputera, utan låter så passera». Ett »mustigt» bannebref från konungen — som Bark tydligen lika mycket smickrar sig med att indirekt ha framkallat, som han är angelägen att Gyldenstolpes misstankar därom ej skola få bekräftelse — säges väl i början af 1704 haft »en makalös verkan» på kollegiet, men det var blott för ett ögonblick. Ej långt efteråt talas gång efter annan om den gamla sjukan i collegio», och af arbetsglädjen där ges en målande beskrifning: »med förtret går man in, med förtret ut, och lika klok är man». — I den stora frågan, som i så hög grad upptog och söndrade de svenska statsmännen, allt under det konungen fullföljde sitt mål i öster, om ställningen till de stridande i väster, tar Bark utprägladt ståndpunkt på den antifranska sidan. För öfrigt delar han den allmänna misstämningen öfver att konungen fördjupar sig i det polska företaget i st. f. att hålla sina Östersjöprovinser fria från ryssarne, och det djupt nedstämmande intryck, som Narvas fall gjorde på både höga och låga därhemma, framträder tydligt. — Liksom Hermelins upptagas eljes äfven Barks bref i hög grad af befordringsärenden, men en del personliga omdömen om de sökande gifva stundom färg åt dessa i sig själfva mindre intressanta partier, liksom öfverhufvud drastiska vändningar och personliga smådrag — t. ex. skildringen af hur Lillieroot till den grad blef »uppassat» af sin grefvinna, att han aldrig ensam fick mottaga besök af sina släktingar, utan »hvisp är draco därhos» — upplifva framställningen.

(*H. B—n.*)

— I senast utkomna volym af Historiska Handlingar (D. 25, N:o 1) har docenten Axel Brusewitz, efter de i familjearkivet på Esplunda förvarade koncepten, offentliggjort tvenne *Politiska skrifter rörande 1800 års riksdag samt 1809 års författningsändring* af Adolf Göran Mörner (Stockholm 1914; II + 136 sid.; pr. 4 kr.). Den första och vidlyftigaste af de båda uppsatserna, affattad på franska, bär titeln »Exposé raisoné et historique des évènemens principaux de la diète de 1800» och tillkom enligt en å detsamma af Mörner själf gjord anteckning under åren 1800—1802. Den var afsedd att tryckas i Tyskland och skulle utgöra inledningen till en framställning af den bekanta rättegången mot vissa af oppositionsledarna vid den nämnda riksdagen. Såsom bilagor till själfva framställningen skulle aftryckas en samling aktstycken från processen; dessa tilltänkta bilagor, öfversatta till franska, voro, enligt hvad utgifvaren i sin inledning meddelar, vederbörligen inlagda i samma konvolut som själfva skildringen. Skriften bär, som utgifvaren framhåller, prägeln af en apologi för oppositionens idéer och framträdande vid 1800 års riksdag och har sannolikt tillkommit efter samråd med och så att säga på uppdrag af de ledande oppositionsmännen. Den andra af de aftryckta skrifterna, »Reflexioner i anledning af härvarande politiska ställning, aprill 1809», författades kort före nämnda års riksdag och afsåg att »med utgångspunkt från situationens vanskligheter skissera ett antagligt program för

den motsedda författningsändringen». De båda skrifterna utgöra ett viktigt bidrag till kännedomen om den politiska publicistiken och de politiska idéerna under ett af vår konstitutionella utvecklings viktigaste brytningsskeden. De ha af sin utgifvare tidigare användts för hans i en föregående årgång anmälda afhandling om »Representationsfrågan vid 1809—10 års riksdag». Man kan vara honom tacksam för att han nu gjort dem i deras helhet tillgängliga för forskningen. Textbehandlingen är gjord med omsorg, och till editionen har fogats ett personregister.

— Hushållningssällskapens 100-års-jubileer ha gifvit upphof till en hel litteratur af minnesskrifter af växlande omfattning och värde. Under 1914 utkommo tvenne dylika: *Södermanlands läns kungl. hushållningssällskap 1814—1914* (Stockholm 1914; 406+427 s.) af förste arkivarien J. A. Almquist och *Östergötlands läns hushållningssällskaps historia* (Linköping 1914; 289+35 s., 522 s.) af lektor H. Schött. Almquist har valt att själf skildra hushållningssällskapets tillkomst och utveckling, under det att han lyckats förvärfva en rad sakkunnige, som på olika områden lämnat specialskildringar af jordbrukets och boskapsskötselns utveckling. Såsom man kunde vänta af den bekante historikern, är hans arbete synnerligen gifvande. Han har ej nöjt sig med att skrifva endast hushållningssällskapets historia utan i ett inledande kapitel utom en skiss af jordbrukets tillstånd i Sörmlands län vid midten af 1700-talet äfven gifvit en öfversikt af hushållningssällskapens förhistoria och redogjort för de olika projekt till dylika institutioner, som framlagts, innan de nådde till verkliga organisationer. Detta inledningskapitel är det, som ger hela arbetet dess största allmänna intresse. Frihetstidens ekonomiska åskådning med den allmänna uppfattningen om nyttan af öfvervakande organ inom olika grenar af näringslifvet ledde äfven till känslan af behof af dylika beträffande jordbruket. Redan 1725 års ekonomikommission framkastade i sin enquête om hvad åtgärder som borde vidtagas äfven den om en direktion inom landthushållningen. Uppslaget ledde dock ej till någon organisation. Det återkom, när bondeståndet 1741 anhöll om fastställande af byordningar. Kammarekonomideputationen 1741, som behandlade frågan om en allmän byordning, framställde förslag om hushållssocieteter i de olika häradena. Tanken utformades vidare vid 1751—52 års riksdag, då förslag framställdes såväl om sockensamhällen som provinssamhällen, som skulle samråda med landshöfdingen. Som en högsta instans tänkte man sig ett landtbrukskontor efter mönster af manufakturkontoret. Vid 1765 års riksdag och 1772 var frågan åter föremål för öfverläggningar; vid det senare tillfället förbands den med idéen om kommunalfullmäktige inom socknarna. Af stort intresse är utom redogörelsen för dessa och senare förslag och diskussioner härom förf:s uppvisande, att ekonomigillen inom flera län verkligen kommo till stånd; så t. ex. framhöll Olof Håkanson 1765, att dylika funnos i Blekinge. En byordning för Sörmland från 1764

ftryckes som bilaga till framställningen. För kännedomen om den ·äre svenska bysamfälligheten är den af stort intresse — vi sakna ann fullständigt någon motsvarighet till den instruktiva danska ublikationen »Vider og Vedtægter». Hushållningssällskapets organiution skildras klart och åskådligt. Liksom flertalet öfriga tillkom det å grund af regeringens initiativ. Under sin första tid var sällskaet en synnerligen aristokratisk organisation. Med stöd af en fond, om tillfallit detsamma, nedlades 1825—1841 ett betydande arbete å inrättande af ett landtbruksinstitut. Från 1841 fick sällskapet n sällsynt kraft, J. T. Nathorst, som sekreterare. En omorganiering genomfördes 1848 och i samband härmed inträdde, till följd af ordbrukets lifliga utveckling, ett skede af allt mer lifaktig verksamiet. — Lektor Schötts arbete behandlar endast Östergötlands hushållingssällskaps historia. Den första tiden efter organisationen — husallsgillen i orterna inrättades 1814 — visar tecken på en lifaktig erksamhet. Efter en depressionsperiod begynte från 1836 under . O. Palmstiernas ledning en ny verksamhetstid. Epoken 1852—1878 har fått namn efter J. G. Schwartz på grund af den stora insats denne gjort inom sällskapet. Någon mera ingripande del i dess arbete synes däremot Henning Hamilton ej ha tagit. För de olika länens ekonomiska historia, särskildt jordbruket och boskapsskötseln, äro de bada arbetena af grundläggande betydelse. Ett rikt material för landtregeringens, lokalförvaltningens och de olika länens personalhistoria bjuda de äfven. Särskildt Södermanlands hushållningssällskaps historia föreligger i en ur typografisk synpunkt synnerligen vacker dräkt.

(*E. N.*)

— Med innevarande år har afslutats det stora verket *Den norsk-islandske Skjaldedigtning*, utgifvet af »Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat» genom Finnur Jónsson (A 1—2, B 1—2, Köpenhamn och Kristiania 1912—1915). Arbetet, som omfattar hela den norsk-isländska skaldediktningen från äldsta tider till omkring 1400, består af två afdelningar, af hvilka den första innehåller texten efter handskrifternas lydelse och den andra återger dikterna i normaliserad form, åtföljda af öfversättning till modern danska. Arbetets stora betydelse såväl för historikern som språkmannen behöfver naturligtvis här ej särskildt framhäfvas.

(*S. T—g.*)

— Ett synnerligen lärdt och skarpsinnigt bidrag till den medeltida historiografiens historia föreligger i en undersökning om *Affattningstiderna för och förhållandet emellan de äldsta lefnadsteckningarna öfver Thomas Becket*, som professor E. Walberg nyligen offentliggjort i Lunds Universitets årsskrift (N. F. Afd. 1. Bd. 10, N:o 4; Lund 1915; 46 + (2) sid.). Genom en minutiös analys af det bevarade materialet har förf. kunnat lämna en såvidt det vill synas synnerligen välgrundad utredning af såväl kronologien för som det inbördes sammanhanget mellan de viktigaste

af den engelska kyrkofurstens latinska lefnadsteckningar liksom de bevarade fornfranska dikter, som ha honom till sin hjälte. Resultatet af detaljundersökningarna har förf. slutligen kondenserat i en sammanfattning, som lämnar materialet för en tabellarisk framställning af de tidigare Becketbiografiernas så att säga genealogiska förhållanden.

— Den mångfrestande tyske medeltidshistorikern Fritz Kern har påbörjat en serie »Mittelalterliche Studien» och såsom dess första häfte utgifvit *Humana Civilitas* (*Staat*, *Kirche und Kultur*). *Eine Danteuntersuchung* (XII + 146 s., Leipzig 1913). Detta arbete är afsedt dels att vara en förstudie till ett större arbete öfver de medeltida statsteoriernas historia, dels att fylla en lucka i den speciella Danteforskningen. Genom en ingående analys af Dantes skriftställarskap söker förf. uppvisa grundtankarna i Dantes stats- och samhällsuppfattning och sätter dem i relation till tidens allmänna åskådningar på detta område.

(*S. T—g.*)

— Vi ha tidigare vid olika tillfällen fästat uppmärksamheten å utkommande band af den stora danska urkundspulikationen *Acta pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrørende Danmark 1316—1536.* Med ett nyligen utkommet sjätte band, omfattande åren 1513—1536 och liksom de fyra föregående utgifvet af Alfr. Krarup och Johs. Lindbæk (Köpenhamn, Gad 1915; VIII + 614 sid.; pr. 6 kr.), föreligger nu det stora verket afslutadt, sedan arbetena på detsamma pågått i öfver 20 år. I sitt företal lämna utgifvarne en summarisk redogörelse för de arbeten, som af forskare från de tre nordiska länderna bedrifvits i Vatikanarkivets medeltidshandlingar, och särskildt för de förhållanden, under hvilka det danska urkundsamlingen tillkommit, hvarvid en tacksam hyllning ägnas åt professor Edvard Holms betydelsefulla insats vid arbetets både igångsättande och lyckosamma fullföljande.

Slutbandet innehåller, som ofvan nämndes, akterna från tidsskedet 1513—1536, d. v. s. från Leo X:s, Adrian VI:s, Clemens VII:s samt de första åren af Paul III:s pontifikat. Materialet är öfverraskande rikt — nära 1750 nummer. Hufvudmassan utgöres, såsom var att vänta, af aktstycken, som beröra de kyrkliga utnämningarna, och här föreligger ett stort material för en specialundersökning, motsvarande Moltesens och Lindbæks för tidigare skeden af Danmarks förhållande till kurian, liksom ock många bidrag äro att hämta för samtidens personhistoria (t. ex. rörande Jens Beldenack, Didrik Slagheck m. fl.). Rörande Arcimboldus' beskickning till Norden finnes en mängd aktstycken, likaså angående Campeggios några år senare. Äfven svenska förhållanden, såsom Gustaf Trolles kamp om ärkestolen och Sveriges förhållande till Kristiern II, beröras i en del aktstycken, till största delen dock förut offentliggjorda (af Allen o. a.) och af forskningen begagnade. En grupp bref handlar om den resa Johannes Heytmers de Zonhoven enligt påfvens upp-

ag företog till Norden för att uppspåra handskrifter af klassiska rfattares verk. Till urkunderna från 1513—1536 sluter sig så-m tillägg en efterskörd för tidigare tid, särskildt 1300-talet. Bland i detta tillägg aftryckta urkunder finnas äfven åtskilliga rörande rgittinordens historia. Bandet afslutas med ett som i danska ur-ndseditioner vanligt omsorgsfullt register äfvensom en förteckning ver i de aftryckta urkunderna begagnade kansliformulär.

Till det vackra och omfångsrika verk, som nu föreligger färdigt ck vare hängifvet arbete och Carlsbergfondens frikostiga under-id, är den danska häfdaforskningen att lyckönska; sådant det före-ger skulle det vara en heder för hvarje lands vetenskap. Såsom det nyss citerade företalet omförmäles, är en motsvarande urkunds-ition planerad äfven för Sveriges vidkommande. Att hängifna och ickliga arbetare på medeltidshistoriens område ej heller hos oss knas, därom vittnar vår historiska litteratur, särskildt från de sta åren; man kan blott önska, att den svenska samlingen af ifveurkunder, en gång påbörjad, må komma i åtnjutande af ett onomiskt stöd, lika tillräckligt som det som i vårt grannland lef-ande intresse och storslagen frikostighet skänkt den numera full-ordade danska.

— Af *Danske Vider og Vedtægter eller gamle Landsbylove y Byskråer*, utgifna af Poul Bjerge och Thyge Söegaard, den nda viktiga urkundsamlingen till det danska bondeståndets och rdbrukets historia, har ett nytt häfte (3: 2) utkommit (Kphn, Leh-an & Stage 1914; 239 s.; pr. 2 kr.), innehållande supplement till se-en af förut tryckta byordningar för såväl Fyen som Jylland. De dsta nu tryckta äro från Langå, Gudme härad, 1607 och från ibe 1563 och Randers 1609, af hvilka den sistnämnda är synner-gen vidlyftig, innehållande bestämmelser såväl rörande handel, matt h vikt som stadens jordar och fiskegård, vatten och härbärgen. rbetets sista häfte beräknas föreligga 1915.

(*E. N.*)

— I Norge har hundraarsminnet af 1814 framkallat en hel ten litteratur. I tidskrifter, tidningar och särskilda skrifter har at stora minnet belysts från olika synpunkter. I norsk Historisk idsskrift (häfte 3) har professor Halvdan Koht offentliggjort ett redrag om *Grundspørsmaalet i 1814*, och i samma häfte har neralmajor J. Ræder skrifvit en uppsats *Paa Kongsvinger i 1814*. ohts tes är att visa, att hela striden 1814 hade ett starkt inre mmanhang. Den stod, som förf. äfven i en uppsats »Det store i 314», tryckt i Samtiden, sökt framhålla, »punkt efter punkt i for-jellige former om denne ene sak: folkets suverænitet, udelelig og rhændelig». Sedd från denna synpunkt betecknar lösningen på idsvoldsmötet ej, som Yngvar Nielsen t. ex. i »Norge i 1814» fram-ållit, någon kompromiss, därvid Kristian Fredrik uppgaf planen att grund af arfsrätt proklamera sig som Norges konung och »nota-erna» lofvade att i stället välja honom. Någon annan möjlighet

gafs ej. Nielsens uppfattning, att Wedel skulle kunnat blifva en farlig medtäflare för Kristian Fredrik, förkastar K. Han betonar att Kristian Fredriks arfsrätt till den danska kronan och de möjligheter till en framtida union, som denna gaf, för Eidsvoldsnotablerna i hög grad främjat hans kandidatur. Förf. lägger större vikt än för gjorts vid folkets ed till Kristian Fredrik i februari: den är den egentliga grundvalen för riksförsamlingens arbete, folket hade där afgjort frågan om Norges själfständighet. Unionspartiets försök att på riksförsamlingen få fastslaget. att församlingen var »i besiddelse af nationens suveränitet», är alltså ett uttryck för en fullt konsekvent motsatt politik. I Falsens tal, där han hänvisade till att »den hele souverainitet er i folkets hænder», och församlingens godkännande af hans åskådning ser K. ett viktigt principiellt afgörande, liksom ett bevis på sin tes' riktighet. Det är för honom den enda möjliga konsekvensen för den, som helt ville bygga på folksuveränitetsprincipen. Striden om grundlagen reducerar K. äfven till en strid för och emot folksuveräniteten. I motsats till Sars hafdar K., att en verklig principiell partiskillnad förelåg, ehuru några utbildade partier ej funnos; han hänvisar till Wedels och Wergelands försök att förbehålla konungen ett absolut veto. Valet af Kristian Fredrik till konung, som Sars förklarat så oklokt, är för Koht den naturliga konsekvensen af själfständighetspolitiken. Det hade äfven vid uppgörelsen med Sverige den betydelsen, att eftergiften, i det man lät den egne konungen falla, bibehöll åt norska folket dess fulla rätt öfver sin grundlag. 1814 ser K. som motsvarigheten till 1661, då kungadömet bemäktigade sig hela suveräniteten: nu gick folket samma väg. Kohts uppsats är rik på intressanta synpunkter, och flera af de afgörande spörsmålen få genom hans framställning en helt ny belysning. Förf:s uppfattning af uppgörelsen mellan Sverige och Norge, hur naturlig den för honom än må synas, är dock som bekant ej den enda naturliga och möjliga och knappast den, som bäst öfverensstämmer med källornas vittnesbörd. — Ræders skildring, som är grundad på faderns, kaptenen J. C. Ræders, anteckningar, har krigshistoriskt intresse genom redogörelsen för Kongsvingers betydelse som fästning och genom den klara samtida kritiken af den norska fästningsplanen. En entusiastisk berättelse om affärerna vid Lier och Matrand synes vara af värde. För kännedomen om stämningar och förhållanden i Norge 1814 äro anteckningarna af betydelse. Egendomligt verkar det att läsa om de svenska och norska officerarnes fraterniserande vid gränsen i mars 1814.

En ny skriftserie *Avhandlinger fra universitetets historiske seminar* under redaktion af Koht har ägnat sitt första band *Til Belysning av 1814* (Kristiania 1914, Gröndahl; 347 s.; pr. 4.50). Arbetet innehåller en rad uppsatser, hufvudsakligen byggda på tryckt material. Francis Bull lämnar en med omisskännlig sympati skrifven biografi öfver *Christian Frederik, prins til Danmark og Norge* (1786—mai 1813). Någon verklig teckning af Kristian Fredriks utveckling får läsaren ej; måhända har det varit omöjligt utan

·kivaliska studier. Karsten Ankers inflytande på den unge prinsen :tonas starkt. — Af större intresse är Hanna Lunds studie *Stock-olmstraktaten av 3 mars 1813. Bidrag til oplysning om Eng-nds politik i det norske spørsmaal i tiden omkring traktatens dgaaelse.* Uppsatsen, som är rätt omfångsrik (90 sid.), har till afvudkälla haft Scævolas bekanta publikation, Castlereaghs bref, chinkel-Bergmans, Sörensens arbeten m. m., som möjliggjort en lar framställning af Englands ställning till 1812 års politik. Den rika tteraturen synes förf. väl behärska, dock saknas hänvisning till de af olm i Danske Magazin utgifna akterna rörande Dolgorukiepisoden ımt Alins Fjärde artikeln af fredstraktaten i Kiel, Förhandlingar om llianstraktaten mellan Sverige och Ryssland 5 april 1812 och hans lition af statsrådsprotokollet i samma fråga. En viss förvåning väcker et äfven, att förf. ingenstädes funnit skäl att citera Vandals, Sorels ller Pingauds bekanta arbeten. L:s allmänna omdöme för att citera ennes egna ord »England valgte den politik like over Carl Johan t understøtte ham men saa at han blev avhængig av England» är ɔr skarpt formuleradt och stämmer ej väl öfverens med förf:s egen öljande framställning. Förhållandenas egen natur, ej blott den ngelska politiken, tvungo Karl Johan till det uppgifvande eller den örändring af sina dispositioner, hvaraf förf. lämnar en klar öfver-ikt. Förutsättningarna för 1812 års politik hafva ej af förf. klar-jorts. Af intresse är hänvisningen till den hannoverske ministern Iünsters starka inflytande på den engelska politiken. Det synes dock f L. ha öfverskattats, åtminstone har förf. ej lyckats visa omfatt-ningen däraf vid de afgörande tillfällena. Den vidlyftiga skildringen f de engelska parlamentsdebatterna rörande traktaten med Sverige ir af stort intresse. Oppositionens främsta krafter, Grey, Fox, ifven Canning, riktade ur olika synpunkter ett skarpt klander mot regeringens politik. Man sökte sålunda visa, att den bar samma prägel som den bekämpade napoleonska. Canning var dock ej principiell motståndare till en förening mellan Sverige och Norge ınder den förutsättning likväl, att det norska folket uttalade sig ıärför. Utgången af debatterna i juni 1813, då regeringen trots le häftiga anfallen fick förtroendevotum med stor majoritet i de båda ıusen, borde, kan man tycka, ha öfvertygat norrmännen ej blott om, att le hade oppositionens sympatier, men äfven att samma opposition var politiskt vanmäktig. — Sverre Nordberg har i uppsatsen *Envold Falsen og Norge, særlig hans stilling i den norske regjerings-kommission,* gifvit ett viktigt bidrag till denne märklige mans bio-grafi och till Norges inre historia under 1800-talets första decen-nium. Redan såsom ledamot i den kommission, som hade att rann-saka öfver de bondeoroligheter på 1780-talet, som hade sin ledare i Lofthus, visade Falsen prof på stor duglighet och fördomsfrihet. Hans åskådning satte sin prägel på en hel rad af kommissionens skrifvelser, hvilka klart belyste förhållandena i Norge och därigenom bidrogo till genomförande af reformer, såsom spannmålshandelns frigörande. I regeringskommissionen i Norge var Falsen 1807—

1808 den ledande mannen. N. redogör för hans ställning till en hel rad spörsmål såväl finansiella som handelspolitiska. Falsen var bl. a. en ifrig motståndare till afbrytandet af handelsförbindelserna med England. — *Den svenske regjeringa og Norge i dei fyrste maanadene etter Kiel-freden* är ämnet för en uppsats af Johan Midgaard. Beträffande Kielfreden delar M. den åskådning, som Alin bekämpade: att Norge afträdts till konungen af Sverige och ej till Sverige. Hans framställning af den svaga svenska politiken gent emot Norge är af intresse. Egendomlig är M:s åskådning, att Sverige ej mäktade af egen kraft tvinga Norge till eftergift; något bevis härför lämnas emellertid ej. I arbetets sista uppsats, *Politisk Digtning i Norge 1814*, analyserar Harald Beyer den rikhaltiga och patriotiska diktning, som 1814 säkerligen förmådde hänföra norrmännen men numera uteslutande har intresse såsom ett uttryck för tidens stämningar. (*E. N.*)

— Den engelske historikern W. Alison Philipps, författare till bl. a. en förtjänstfull och i engelsk litteratur ofta citerad öfversikt *Modern Europe 1815—1899* (5 uppl. 1912) i den af Hassall utgifna serien *Periods of Modern History*, har under förra året utgifvit en historisk-folkrättslig studie med titeln *The Confederation of Europe. A study of the European Alliance 1813—1823 as an Experiment in the international Organization of Peace* (London, Longmans, Green & C:o 1914; XV + 315 sid.; pr. 7 s. 6. d.). Såsom förf. i sitt företal upplyser, har boken ursprungligen tillkommit ur en serie föreläsningar hållna i Oxford 1913. De afsågo icke blott »att utreda en historisk fråga utan att med utgångspunkt från en särskild historisk period belysa problem, som sammanhänga med den praktiska tillämpningen af den mellanfolkliga rättens principer», och att därigenom hjälpa till »att skapa en förnuftig opinion rörande frågor, som allt för ofta diskuteras från en ståndpunkt, som icke har någon känning med lifvets verkligheter». Den episod förf. upptagit till behandling belyser, som han påpekar, icke blott moderna sträfvanden att organisera freden — särskildt hänvisar förf. till det ryska initiativ, som ledde till 1899 och 1907 års Haagkonferenser — utan äfven den senaste utvecklingen af Monroedoktrinen, sådan den framträder i den bekanta »Lodge Resolution» från 1912 (med anledning af Magdalena-Bay-fallet) och presidenten Wilsons mexikanska politik.

Efter ett inledande kapitel ang. den europeiska »konfederationens» idé, hvari förf. berör tidigare fredsplaner af allmän karaktär såsom Sullys och St. Pierres och särskildt dessa idéers utveckling hos Alexander I, behandlas själfva ämnet i fem afdelningar. De båda första teckna själfva uppslaget till konfederationen och de tidigaste förberedelserna för densamma alltifrån traktaten i Kalisch öfver Teplitz, Reichenbach, Chaumont och Châtillon fram till första Parisfreden och kongressen i Wien. Af särskildt intresse är därvid karaktäristiken af kejsar Alexander, där förf. skarpare än nyare

orskare i allmänhet betonar det ideologiska draget i hans läggning och det inflytande han rönt af tidens liberala idéer. Det tredje afsnittet behandlar konfederationens högtidliga besegling. Det skildar inledningsvis Alexanders omvändelse genom fru von Krüdener, idare andra Parisfreden, den Heliga Alliansens proklamation samt afslutandet af allianstraktaten af den 20 november 1915. I den öljande afdelningen tecknas rätt utförligt den europeiska konfederaionens höjdpunkt: kongressen i Aachen. Slutkapitlet behandlar konfederationens sönderfallande: konferenserna i Troppau och Laibach, den orientaliska frågan, striden mellan Spanien och dess amerikanska kolonier, kongressen i Verona samt slutligen Monroe-doktrinens genesis.

Förf. har för sin framställning haft tillgång till det engelska Foreign Office's hittills icke offentliggjorda material från tidsrummet mellan konferenserna i Châtillon och kongressen i Verona. Arbetet erbjuder också — frånsedt själfva greppet på ämnet och problemets formulering — åtskilliga nya uppslag af intresse. Ett sådant är framhållandet af den betydelsefulla plats Nowosiltzows beskickning till London intar i utvecklingen af Alexanders idéer om en europeisk konfederation. En annan punkt, hvaröfver med de engelska depeschernas hjälp nytt ljus kastas, är den spanska kolonialfrågans behandling i Aachen.

I likhet med andra samtida engelska forskare ger Alison Philipps en helt annan värdesättning af lord Castlereagh, än den som man vant sig att finna hos samtiden och den närmaste eftervärlden. I författarens skildring framstår han såsom en visserligen på intet sätt snillrik eller banbrytande statsman, men som en erfaren diplomat med en mindre vanlig fond af mod, ansvarskänsla och lugnt sundt omdöme, till hvilken både England och Europa stå i tacksamhetsskuld. I likhet med t. ex. Marriott i dennes lefnadsteckning öfver Canning framhåller äfven Alison Philipps, att den politik beträffande striden mellan Spanien och dess kolonier, som i Verona fullföljdes af Wellington och vid S:t James af Canning, endast utgjorde ett förverkligande af de grundsatser Castlereagh före sin förtidiga bortgång uppställt för sitt eget handlingssätt. En annan sak är sedan, att Canning med sin lysande vältalighet kunde inprägla sin politik hos den allmänna opinionen på ett helt annat sätt än Castlereagh, som vunnit stadgadt rykte som en ovanligt olycklig talare. Sin främsta betydelse har Alison Philipps' bok genom det engelska material, som med densamma kastats in i diskussionen. Äfven tyska och franska arbeten har han tillgodogjort sig; däremot bär arbetet färre spår af den nyare tyska litteraturen på området.

— Till kännedomen om de diplomatiska förhandlingar, som närmast föregingo det pågående stormaktskrigets utbrott, föreligger ett omfattande material af diplomatiska aktstycken i de blå, röda, gula, gröna, gråa, hvita och orangefärgade »böcker», som vid olika tidpunkter publicerats af de krigförande staternas regeringar. Full-

ständigt i den utsträckning, som kräfves för en vetenskapligt tillfredsställande utredning af ens de viktigaste bland de i samband med krigsutbrottet stående problemen, är detta aktmaterial gifvetvis icke. Att det urval, som från olika sidor gjorts, behärskas af den tendens, som dikteras af de olika makternas stridiga intressen, är a priori klart för en hvar, som haft att syssla med material af detta slag. Missvisande och felaktiga dateringar saknas icke, liksom äfven i andra afseenden textederingen ibland ofördelaktigt afviker från den vid historiska dokumenters utgifning med rätta häfdvunna metoden. Vid materialets behandling har man sålunda att strängt fasthålla, att dessa aktsamlingar i främsta rummet ej afse att ge objektiv kunskap utan att fullfölja vissa politiska syften. Här är emellertid ej platsen att ingå på dessa frågor — den intresserade hänvisas till Bergsträssers af omisskänlig objektivitetssträfvan präglade, skarpsinniga uppsats *Die diplomatischen Kämpfe vor Kriegsausbruch* (Historische Zeitschrift, N. F. Bd 18, s. 489 och ff., äfven separat utgifven), till Headlams värdefulla *The History of twelve Days, July 24 to August 4 1914* (London 1915; XXIV + 412 sid.; pr 10 s. 6 d.) äfvensom till en kort utredning i den löpande årgången af Svensk Tidskrift (s. 163 ff.) — här skall endast till den intresserades tjänst ges en kort orienterande öfversikt öfver de hittills utgifna officiella publikationerna.

Till tiden äldst är den tyska regeringens den 3 augusti afslutade *Vorläufige Denkschrift zum Kriegsausbruch* (Reichstagsdrucksachen. 13. Legislaturperiode, II. Session, Nr. 19), äfven utgifven i en populär upplaga med titel *Wie Russland Deutschland hinterging und den Europäischen Krieg entfesselte* (Berlin, Liebheit & Thiesen; 48 s.; pr. 0.25 mark). Den utgöres af en sammanfattande framställning jämte ett 30-tal aktbilagor från den 23 juli till 1 augusti. Senare ha vid olika tillfällen fullständigande aktstycken publicerats i »Norddeutsche Allgemeine Zeitung» (20 augusti, 6 och 12 september, 16 oktober). En del af dessa har infogats i senare upplagor af ofvannämnda publikation. I sin helhet finnas de aftryckta i Helmolts bok *Die geheime Vorgeschichte des Weltkrieges* (Leipzig, K. F. Koehler; 317 sid.; pr. 3 mark; se särskildt sid. 88 ff.). Till dessa samlingar af tyska aktstycken ansluta sig den tyska regeringens publikationer af dokument ur *belgiska* arkiv. Först är därvid att bemärka några i Nordd. Allgemeine Zeitung för den 25 november 1914 publicerade akter rörande vissa belgisk-engelska förhandlingar 1906 och 1911. Senare ha dessa dokument jämte annat hithörande material omtryckts i en särskild publikation *Die belgische Neutralität* (Berlin, G. Stilke; 33 sid.; pr. 0.50 mark). Under den senaste tiden har i Norddeutsche Allgemeine Zeitung i sju nummer mellan den 29 juli och 25 augusti aftryckts en rad rapporter från de belgiska representanterna i Berlin, London och Paris från tiden 1905—1914 — rapporter, som lämna mycket värdefulla bidrag till det sista decenniets utrikespolitiska historia. Samlingen har sedermera utgifvits i bokform under titeln *Belgische Aktenstücke* (Ber-

E. S. Mittler & Sohn 1915; IX + 140 sid. in 4:o + 5 facs.-bil.; 0,50 M.). Samlingen omfattar 119 rapporter, af hvilka 58 från :lin, 31 från Paris och 30 från London. Till tiden falla de llan 7 febr. 1905 och 2 juli 1914.

Närmast efter den tyska följde den engelska aktsamlingen, föred parlamentet den 5 augusti. Den bär titeln *Correspondance pecting the European Crisis* (Miscellaneous No 6 (1914); Cd. 67; London 1914; XVI+77 sid. in folio; pr. 9 d.), innehållande 9 nummer från 20 juli till 4 augusti. Härtill sluta sig de af de ttiska ambassadörerna i Berlin och Wien, sir Edw. Goschen och M. de Bunsen, afgifna slutrapporterna angående de diplomatiska förιdelsernas afbrytande med Tyskland och Österrike (Miscellaneous ris 8 och 10 (1914); Cd. 7445 och 7596; London 1914; 5 resp. sid.; pr. 1 d.), publicerad den ena den 29 aug., den andra den 16 t. 1914. Detta material har jämte tal af Asquith och Grey utgifvits om en blå bok med titel *Great Britain and the European Crisis* ondon 1914; 102 s.). Några hithörande aktstycken ha dessutom are vid ett par tillfällen (5 aug. 1914, 20 febr. 1915) publirats i tidningarna. En samlad edition af de brittiska aktstyckena ate öfversättningar af de franska, ryska, belgiska, serbiska, tyska h österrikisk-ungerska publikationerna rörande stormaktskrigets utott föreligger i en samling *Collected Diplomatic Documents relating the Outbreak of the European War* (London 1915; XIX + 561 L; pr. 1 s.). Rörande Turkiets inträde i kriget har slutligen den 11 v. från engelsk sida utgifvits en särskild aktsamling *Correspondance specting Events leading to the Rupture of Relations with urkey* (Miscellaneous N:o 13 (1914); Cd. 7628; London 1914; IV+77 sid. in folio; pr. 9 d.), innehållande 184 nummer från len 3 augusti—4 november. I dec. lades härtill en afslutande raprt af brittiske ambassadören vid Gyllene hornet Sir L. Mallet *ispatch from His Majestys Ambassador at Constantinople sumarising Events leading up to Ruption of Relations with Tury and Reply thereto* (Miscellaneous N:o 14 (1914); Cd 7716; Lonn 1914; 7 sid. in folio; pr 1$^1/_2$ d.).

Redan den 7 augusti utsände ryska regeringen först på ryska, dan i officiell fransk öfversättning en *Recueil de documents dilomatiques. Négociations ayant précédé la guerre 10/23 juillet—4 juillet/ 6 août 1914* (Petrograd 1914; 59 sid. in 4:o), innehålınde 59 nummer. I ryska tidningar har äfven (31 juli 1915) ublicerats ett telegram från tsaren till kejsar Wilhelm, hvilket aknas i den tyska urkundssamlingen. Rörande krigsutbrottet med urkiet föreligger jämväl en för öfrigt ganska mager orangebok: *Recuil de documents diplomatiques. Négociations ayant précédé ı guerre avec la Turquie 19 juillet/ 1 août—19 octobre/1 noembre 1914* (Petrograd 1915; 61 sid. in 4:o), innehållande 98 ummer. Äfven denna samling utgafs först på ryska.

Den belgiska regeringen utsände i början af oktober 1914 en aktamling med titel *Correspondance diplomatique relative à la guerre*

de 1914 24 juillet—21 août (Anvers 1914; 25 sid. in folio), upptagande 79 nummer. En andra gråbok, *Correspondance diplomatique relative à la guerre de 1914 - 15*, har utgifvits i början af augusti innevarande år (Paris 1915; 65 sid.). Den innehåller 12 aktstycken, fallande mellan d. 22 febr. 1913 och d. 20 april 1915. Boken är fördelad på tvenne afdelningar, af hvilka den första och mindre innehåller aktstycken af allmännare politiskt innehåll, den andra och omfångsrikare dokumenter hufvudsakligen angående vissa under kriget uppståndna folkrättsliga frågor (franktirörkriget, Belgiens neutralitet o. s. v.).

I november 1914 förelade serbiska regeringen skupschtinan en blå bok, innehållande 52 aktstycken från tiden 29 juni till 16 augusti; den är publicerad på serbiska (Belgrad 1914; 64 sid. in 8:o). I fransk öfversättning med titeln *Les pourparlers diplomatiques 16/29 juin—3/16 août* finnes den i den franska serien »Pages d'histoire 1914» (Paris 1914; 78 sid. in 8:o; pr. 60 cent.). I engelsk tolkning ingår den i den ofvannämnda engelska samlingen.

Den omfångsrikaste af de hithörande publikationerna är den franska: *Documents diplomatiques 1914. La guerre européenne I. Pièces relatives aux négociations qui ont précédé les déclarations de guerre de l'Allemagne à la Russie (1er août 1914) et à la France (3 août 1914). Déclaration du 4 septembre 1914* (Paris 1914; XIX + 216 sid. in 4:o), utgifven den 30 nov. 1914. Den innehåller 160 franska dokument från tiden 13 mars 1913 till 4 sept. 1914 jämte ett appendix af utdrag ur de engelska, belgiska, tyska och ryska publikationerna. I den franska gula boken finner man tvifvelsutan de välskrifnaste bland de diplomatiska aktstycken till krigsutbrottets historia, som framlagts. Men den är tillika den som i hela sin uppställning och anordning klarast låter framträda den tes den afser att bevisa.

Först den 4 februari innevarande år publicerade Österrike sin röda bok *Diplomatische Aktenstücke zur Vorgeschichte des Krieges 1914* (Wien 1915; XII + 115 sid. in 4:o), äfven utgifven i en folkupplaga (Wien, Manz 1915; 144 sid. in 8:o), innehållande 69 nummer från 29 juni till 24 augusti 1914. Till densamma kunna läggas de officiella referaten från högmålsprocessen mot mördarne i Serajevo publicerade i en uppenbarligen officiös publikation med titeln *Die Schuld am Weltkriege* (Wien, Seidel 1914; 156 sid.; pr. 1.50 Kr.), hvilken äfven innehåller annat material af intresse såsom den österrikiska regeringens promemoria angående den serbiska propagandan i Donaumonarkien samt en redogörelse för Bosnien-Herzegovinas författning. I sammanhang med brytningen med Italien ha tillkommit ytterligare tvenne röda böcker: dels en kortare *Zur Vorgeschichte des Krieges mit Italien* (Wien 1915; 33 sid. in 8:o), äfven utgifven i en officiell fransk upplaga *Les antécédents de la guerre avec l'Italie*, innehållande en kort framställning med 1[illegible] aktbilagor, dels en omfattande aktsamling *Diplomatische Aktenstücke betreffend die Beziehungen Österreich-Ungarns zu Italien*

in der Zeit vom 20. juli bis 23. maj 1915 (Wien; 210 s. in 4:o), innehållande ej mindre än 205 nummer jämte ett tillägg omfattande 16 dokument, resp. aktutdrag. Den förra af dessa aktsamlingar framlades i början af juni, den senare den 13 juli.

Slutligen är att anteckna den italienska regeringens aktsamling »*Documenti diplomatici presentati al parlamento Italiano del ministro degli affari esteri* (*Sonnino*). *Austria-Ungheria. Seduta del 20 maggio 1915.* [Atti parlamentari. Legislatura XXIV. Sessione 1913—1915. Camera dei deputati N. XXXII (Documenti)], framlagd vid kammarens sammanträde den 20 maj och innehållande 77 aktstycken från tiden 9 december 1914 till 4 maj 1915.

Af de ofvan angifna publikationerna äro Tysklands, Frankrikes, Serbiens och Italiens akteditioner, den första belgiska gråboken, de engelska och ryska publikationer, som afse själfva världskrigets utbrott (ej de som röra Turkiets inträde däri), samt Österrikes första rödbok äfvensom den tidigare af dem, som behandla krigsutbrottet med Italien, på svenska utgifna i den af den Norstedtska firman utgifna serien »Dokument från världskriget».

Inrikespolitiska förhållanden i Rom år 60 och 59 f. Kr.

AF

ARTUR MONTGOMERY.

I Rom finns det, säger Cicero i talet pro Sestio,[1] tvenne politiska partier, optumates och populares. Det förra räknar sina anhängare inom de högsta klasserna, bland dem för hvilka curian står öppen, men äfven de bättre situerade bland städernas och landsbygdens befolkning höra dit, ja man finner till och med frigifna bland dem. Denna karakteristik torde i själfva verket ha varit ganska öfverensstämmande med verkligheten. Men de olika elementen förmådde ej på samma sätt göra sig gällande i fråga om partiets politik. Härvidlag utöfvade sedan gammalt aristokratien det första inflytandet. Därnäst i betydelse kommo de stora bankirerna och affärsmännen, riddarna, som dock voro synnerligen opålitliga anhängare af partiet och upprepade gånger skänkt populares sitt understöd. Den tredje gruppen, medelklassen och landtbefolkningen, var i vanliga fall af jämförelsevis ringa betydelse men gjorde sig dock vid åtskilliga tillfällen påmint. Cæsars atgärd under sitt första konsulat att publicera senatens och folkförsamlingens förhandlingar[2] förutsätter också ett ganska allmänt intresse för politikens gång och visar, att medelklassens betydelse var i fortgjordt stigande.

Ciceros karakteristik af sina antagonister, populares, är naturligtvis vida mindre trovärdig. Partiet bestod enligt ...

[1] Cic. Sest. § 96 och följ.
[2] Suet. Cæsar 20.

hufvudsakligen af individer, som kommit i kollision med rättvisan, och af folk vid bankruttens gräns, och deras mål var en fullständig omstörtning af de bestående förhållandena. I verkligheten tedde sig saken något annorlunda. Äfven om Ciceros karakteristik passar in på en hel del af partiets representanter, ger den ej hela sanningen, och hvad särskildt bankruttörerna beträffar, voro de i denna spekulationens gyllene tid att finna öfverallt. I själfva verket var skillnaden mellan de båda partiernas ledning ej så stor. På båda hållen låg den i aristokratiens händer, och om också en och annan af populares' ledare uppträdde med affekterad folklighet, gåfvo de öfriga, som Metellus Nepos,[1] ingalunda optimaterna efter i ståndsmässig lyx. Äfven här hade för öfrigt la haute finance stort inflytande, och riddarna hade som nämndt, mer än en gång gjort gemensam sak med partiet. Hufvudmassan af populares, de lägsta klasserna och den rena proletärbefolkningen, hade däremot jämförelsevis litet inflytande. Okunniga och vidskepliga och till stor del lefvande i yttersta fattigdom, voro de ett lätt byte för företagsamma folkledares agitation och mutor.

Hvad beträffar de båda partiernas inbördes förhållande var deras motsättning ursprungligen af ekonomisk natur och särskildt hade jordfrågan kommit att spela en betydelsefull roll.[2] Under tidernas lopp hade visserligen partistriderna mer och mer öfvergått till en kamp mellan rivaliserande yrkespolitici, hvarvid de stora partifrågorna trängts i bakgrunden, men ännu alltjämt erbjöd jordfrågan ett utmärkt agitationstema för populares' ledare. För optimaterna åter var det en hedersak att ej göra några eftergifter på denna punkt, och de använde sig härvid af ett äfven i senare tider ej okändt argument, nämligen att ekonomiska medgifvanden i jordfrågan skulle locka underklassen från dess idoga arbete till lättja och overksamhet och dessutom ruinera statens finanser.[3] I hvarje fall var det klart, att en genomgripande jordreform skulle sätta så stora ekonomiska värden på spel, att den kunde betraktas som praktiskt outförbar.

[1] Plut. Cato min. 20.
[2] Appian. B. C. 7 ff.
[3] Cic. Sest. § 103.

Hvad som bestämde politikens gång, var emellertid som sagdt mindre partiprogrammen än de ledande politikerna. Och som en tredje makt vid sidan af optumates och populares gjorde sig republikens segerrika generaler allt mer gällande.

Alla dessa faktorer medverkade till att göra den politiska situationen vid årsskiftet 61/60 a. C. ganska förvirrad. Hvad då först senaten beträffar, så låg dess ledning för ögonblicket helt och hållet hos den aristokratiska intransigensen. Majoriteten af senatorerna utgjordes visserligen med all säkerhet af försonligare element. Men utan några samlande intressen, gjorde de sig föga gällande mot reaktionens stridbara förfäktare, och i allmänhet, som t. ex. i processen mot Clodius de incestu våren 61, följde de med föga eller ingen opposition dess ledning.[1] För öfrigt var det politiska intresset i senaten ganska matt, och det pågående spekulationsraseriet tog allt mer af senatorernas tid i anspråk. Reaktionens ökade inflytande hotade emellertid på det allvarligaste optimaternas sammanhållning. Aristokratien, som aldrig kunde glömma sina gamla misshälligheter med riddarstandet, och hvars ovilja fått ny näring af rättegången mot Clodius, sökte få till stånd en undersökning, i hvad mån riddarna missbrukat sin domsrätt genom mottagande af mutor.[2] Följden var naturligtvis en stark misstämning mot senaten från riddarnas sida, och konflikten skärptes ytterligare genom senatens afvisande hållning mot de asiatiska statsförpaktarnas ansökan om nedsättning i arrendesumman.[3]

Hotades optimaterna således af inre misshälligheter, hämmades folkpartiets verksamhet till en viss grad af brist på ledare. Cæsar befann sig som proprætor i Hispania ulterior,[4] och P. Clodius skötte för tillfället sin quæstur på Sicilien.[5] Icke dess mindre bedref man en liflig agitation för årets konsulsval. Partiets kandidat var Cæsar. För att trygga valrörelsens ekonomiska sida hade han allierat sig med millionären Luccejus,[6] en politisk nullitet, som trodde

[1] Cic. Att. I 14.
[2] Cic. Att. I 17.
[3] Statsförpaktarna rekryterades som bekant hufvudsakligen inom riddarståndet.
[4] Suet. Cæsar 18.
[5] Cic. Att. II 1.
[6] Cic. Att. I 17; Suet. Cæsar 19.

sig genom denna förbindelse säkerställa sitt val. Optimaterna trodde sig ej om att kunna förhindra Cæsars val men sökte till hvarje pris förekomma, att han skulle få en kollega, som vore så medgörlig som Lucceejus. Som mot kandidat kunde man ej uppställa någon mer betydande personlighet — M. Cato var ännu för ung — utan bestämde sig för M. Bibulus, som äfven han till en början varit benägen för en öfverenskommelse med Lucceejus. Optimaterna med Cato i spetsen tecknade det nödiga beloppet, för att Bibulus skulle kunna bjuda centurierna lika stora mutor som sina medsökande.

Äfven om sålunda valrörelsen väckte en stor uppmärksamhet, fångades dock det allmänna intresset i än högre grad af andra frågor. För de mera klarsynta politikerna var det nämligen tydligt, att jämvikten mellan optimater och populares för tillfället var i hög grad labil. Förutsättningen för att striden mellan de båda partierna ej skulle leda till afgörande seger för ettdera, var tydligen i första hand, att Pompejus förhöll sig neutral. Det borde sålunda ha legat i båda parternas intresse att försäkra sig om hans bistånd för att på detta vis ernå en afgjord öfvervikt öfver motståndaren. Många orsaker hade emellertid medverkat till att förhindra ett sådant samförstånd. Hvad optimaterna beträffar, önskade man visserligen i vida kretsar tillmötesgå Pompejus' önskningar och därmed vinna hans understöd. Plutarch, som ofta återger händelserna från moderat optimatisk synpunkt, beklagar också senatens oförsonlighet i denna fråga,[1] och samma stämning möter man ofta i Ciceros bref. Men som redan nämndt, hade senatens ledning alltmer glidit öfver i den oförsonliga reaktionens händer. Särskildt hade några af Pompejus' personliga fiender inom högadeln, som L. Lucullus, Metellus Creticus och konsuln för år 60, Metellus Celer, alltmer kommit att bestämma senatens politik mot honom.[2] Bekämpade dessa honom af personliga skäl, så slöt sig M. Cato af rent politiska grunder till hans motståndare. Kärft afvisade han vid flera tillfällen Pompejus' försök till närmande,[3] och som han hade en ovanlig energi och utöfvade ett växande inflytande bland optimaterna

[1] Plut. Cato min. 30.
[2] Plut. Lucull. 42; Vell. Pat. II 40; Dio 37.49.
[3] Plut. Cato min. 30.

var han ingen föraktlig motståndare. Hade alltså reaktionä-
rerna inom senaten en kraftig och målmedveten ledning, kan
ej detsamma sägas om de moderata elementen. Deras mest
framskjutne representant, M. Cicero, önskade visserligen till-
mötesgående mot Pompejus, men ville ej därför riskera en
brytning med aristokratien, och följden blef, att han endast
kunde bjuda ett lamt understöd. Hans inflytande var dess-
utom i afgjordt sjunkande, och hans vana att i tid och otid
som lämplig bakgrund till egna förtjänster frammana Cati-
linas skräckbild hade på alla håll verkat tröttande.[1] Sär-
skildt Cato med sin energiska läggning hade alltmer tagit
afven af honom, och man möter också i Ciceros bref en
ganska tydlig bitterhet mot denne. Inte heller finansen
kunde lämna Pompejus något verksamt understöd. Som de
asiatiska skatteförpaktarnas ansökan just var under behand-
ling i senaten, ville man ej stöta sig med dess ledande frak-
tion, och dessutom kunde man ej undgå att ta intryck af det
spända förhållandet mellan Pompejus och tidens störste
finansman, M. Crassus. I självfva verket var detta en man
med vidsträckta förbindelser och stort inflytande och utan
tvifvel Pompejus' farligaste motståndare i senaten. Han till-
hörde intetdera af de båda kämpande partierna, utan under-
stödde det, som för tillfället gynnade hans intressen.[2] Han
hade gamla förbindelser med folkpartiet, och det var till
stor del hans mutor Clodius hade att tacka för sitt frikän-
nande i processen de incestu.[3] Gentemot Pompejus däremot
bevakade han senatens intressen. Hans inflytande berodde
till stor del på hans dominerande ekonomiska ställning. Ge-
nom en klok lånepolitik hade han bragt en stor del af se-
naten i sitt beroende, och som Roms störste husägare hade
han ett afsevärdt inflytande bland medelklassen och stor-
stads-proletariatet.[4] Den utpräglade opportunitetspolitik, han
förde, bestämdes till stor del af hans personliga fiendskap
med Pompejus. Öfverallt, i senaten och folkförsamlingen,
gjorde sig deras rivalitet gällande, och ofta drog Pompejus
därvid det kortare strået. Som politisk talare var han näm-
ligen knappast jämförlig med Crassus och förstod ej heller

[1] Plut. Cic. 24.
[2] Dio 37.56.
[3] Cic. Att. I 16.
[4] Plut. Crass. 2.3.

som denne att skaffa sig popularitet genom folkligt uppträdande och hjälpsamhet.[1] Emellertid hotade en omständighet att grumla den store finansmannens tillfälliga samförstånd med senaten. Det var nämligen en offentlig hemlighet, att det var han, som stod bakom de asiatiska statsförpaktarnas ansökan om reduktion af arrendena,[2] och utan tvifvel var det egna ekonomiska intressen, han här bevakade. Senatens förhalningspolitik i denna fråga gjorde möjligheten af en framtida brytning ej osannolik, men tills vidare understödde han i hvarje fall aristokratien mot Pompejus.

Hur Pompejus själf ursprungligen tänkt sig uppgörelsen med de styrande i Rom, är svårt att säga. Hans politik är i detta fall präglad af en påfallande osäkerhet, och redan de antika historieskrifvarna, såsom Dio Cassius, sago sig hänvisade till rena gissningar, när det gällde att utleta motiven till hans handlingssätt. Särskildt har hans oväntade hemförlofvande af sin här vid återkomsten till Italien på både samtid och eftervärld gjort ett öfverraskande och gåtfullt intryck. Hans förhållande till de båda kämpande partierna i hufvudstaden vid den tiden är också synnerligen egendomligt och oklart. Den utsökta uppmärksamhet, han visade framstående medlemmar af senatspartiet såsom Cato tydde onekligen på en sträfvan till försoning med optimaterna.[3] Men å andra sidan lät han förmärka ett ganska tydligt ogillande af myndigheternas åtgärder i Catilinaaffären,[4] och hans speciella representant, konsuln för år 61 ... Piso, gjorde ingen hemlighet af sina förbindelser med populares.[5] Vidare skulle väl knappast en så utpräglad demokrat som folktribunen Fufius Calenus i frågan om rättegången mot Clodius ha vädjat till Pompejus som högsta auktoritet, i fall han ej tagit för afgjordt att hans svar skulle bli gynnsamt.[6]

Om man tar alla dessa omständigheter i betraktande förefaller det sannolikast, att Pompejus helst velat intaga ett standpunkt öfver partierna, som ett slags politisk skiljedomare

[1] Plut. Crassus 7.
[2] Cic. Att. I 17.
[3] Plut. Cato min. 14 och 30.
[4] Cic. Fam. V,7.
[5] Cic. Att. I 13; Dio 37,44.
[6] Cic. Att. I 14.

mare, men samtidigt önskat upprätthålla förbindelserna på båda håll och särskildt det gamla förbundet med folkpartiet. De furstliga hyllningar, han varit föremål för i Orienten, hade i hög grad gifvit näring åt hans själfkänsla och bragt honom till den tron, att han ingenting hade att frukta af en eventuell opposition. Men vid ankomsten till Rom fann han snart, att situationen var helt annan, än han väntat. Hela staden var i rörelse i anledning af den Clodiska skandalen, som hotade att taga oroväckande dimensioner, Cæsar var på ett föga behagligt sätt inblandad i affären, och Pompejus tvingades att genast intaga ställning i frågan. Personliga hänsyn, inblicken i de politiska intriger, Cæsar och Crassus drifvit i hans frånvaro, den allmänna opinionens ogillande af demokraternas uppträdande i affären Clodius, allt detta bidrog att drifva honom öfver på senatens sida. Konsekvensen häraf var naturligtvis ett försämrande af förbindelserna till folkpartiet, och det är påfallande, att vi inte höra någonting om förhållandet mellan Pompejus och Cæsar före dennes afresa till Hispania ulterior. Samförståndet mellan Cæsar och Crassus var ju ej heller ägnadt att inbjuda till ett närmande från Pompejus' sida.[1]

Hvilka synpunkter som i det följande dikterade folkpartiets politik mot Pompejus, är svårt att säga, och man är hänvisad till hypoteser. Det var som nämndt ett lifsintresse för populares att hindra en uppgörelse mellan Pompejus och senaten. I detta afseende sammanföllo deras intressen med den ledande senatsfraktionens, och det är en öppen fråga, om de ej på olika vägar, t. ex. genom ett understödjande af Crassus' politik, sökte skärpa motsättningen mellan Pompejus och senaten. I hvarje fall tycks Pompejus ej från folkpartiets sida ha erhållit något nämnvärdt understöd.

Den allmänna opinionen var ej heller så stämd till hans fördel, som han väntat sig. Visserligen hade hans pompösa triumftåg friskat upp publikens minne af hans segrar, och bland det lägre folket kunde han också fröjda sig åt en stor popularitet.[2] Men bland de bildade och de kretsar, som voro tillgängliga för aristokratiens påverkan, var säkert den meningen allmänt spridd, att Lucullus hade en stor del af

[1] Jfr Plut. Cæsar 11.
[2] Cic. Att. I 16.

förtjänsten för de segrar, Pompejus gjorde anspråk på, en tanke, som man äfven finner hos Plutarch och Appianus.[1] och Cicero med sin böjelse för sarkasmer kallar honom ofta i sina bref Sampsiceramus efter en syrisk miniatyrfurste, hvars besegrande han skrytsamt utbroderat i sina segerrapporter.[2]

Pompejus kunde sålunda ej från något håll vänta verksamt understöd. »Er hatte es eben mit allen verdorben», som Mommsen uttrycker det.[3] Tack vare ett äfven i dessa tider uppseendeväckande användande af mutor[4] hade han emellertid lyckats få en af sina förtrogna, L. Afranius, vald till konsul för följande år, och äfven bland de öfriga ämbetsmännen räknade han pålitliga anhängare. Med dessas hjälp hoppades han under det kommande året kunna genomdrifva sina önskningar. I främsta rummet väntade han senatens bekräftelse på de dispositioner, han vidtagit vid ordnandet a förhållandena i Orienten, och vidare fordrade han, att de ökade inkomster, han genom sina eröfringar tillfört statskassan, till en del skulle anslås till inköpande af jord å hans soldater.[5]

Mot slutet af 61 kom den förra af dessa frågor under behandling, och det visade sig genast, att aristokratien va fast besluten att förödmjuka Pompejus. Sålunda genomdre hans svurne fiende, L. Lucullus, utan svårighet, att han dispositioner i Orienten skulle behandlas punkt för punkt Någon generell bekräftelse kom däremot ej i fråga, och hä öppnade sig sålunda utsikter till oändliga trakasserier.

Under sådana förhållanden tycktes det ligga närmast till hands för Pompejus att söka folkpartiets understöd. Ha kom emellertid en annan omständighet emellan. P. Clodiu som sedan rättegången föregående var brann af hämndbegä mot senaten och speciellt Cicero, hade bestämt sig för at söka folktribunatet för år 59.[6] Hans patriciska börd utgjord emellertid ett lagligt hinder därför, och han sökte nu p olika sätt, mer vittnande om uppfinningsrikedom än sin

[1] Λευκόλλου θριάμβου μᾶλλον ἢ πολέμου διαδοχὴν λαμβάνοντος. Plu Pomp. 30.
[2] Cic. Att. II 14 och andra.
[3] Mommsen, Röm. Geschichte III (9 uppl.), sid. 205.
[4] Cic. Att. I 16.
[5] Dio 37,49.
[6] Dio 37,51.

för juridiska formaliteter, undanröja detta hinder. För att populares skulle skänka Pompejus sitt bistånd var det tydligen nödvändigt, att han understödde Clodius, som var en af deras skickligaste agenter. Härtill kunde dock Pompejus ej besluta sig.[1] Ett sådant steg skulle nämligen varit så godt som en krigsförklaring mot hans ende mer betydande anhängare i senaten, Cicero, som var Clodius dödsfiende.

Pompejus beslöt sig därför att gå en medelväg. Han hoppades på detta vis kunna ernå både populares' och de moderata senatorernas medverkan. En af hans anhängare, folktribunen Flavius, fick sålunda i uppdrag att framkomma med förslag till en åkerlag, som skulle komma ej blott hans soldater utan äfven den romerska underklassen till godo.[2]

Ungefär på detta vis stodo förhållandena vid årsskiftet 61/60. Mycket tyder på, att alla politiska organisationer voro i liflig verksamhet för att förbereda vårens politiska kampanj.[3] Och har man alla skäl att förmoda detta om de högre klassernas politiska klubbar och föreningar, så vet man det med bestämdhet om motsvarande organisationer hos underklassen, deras »collegia».[4] Ehuru de sedan någon tid voro upphäfda, trädde de strax före nyåret i öppen verksamhet, och det berodde endast på den designerade konsuln Metellus Celers ingripande, att de åtminstone för tillfället undertrycktes.[5]

Under våren år 60 skärptes ytterligare de politiska motsättningarna. Det befanns snart, att Pompejus fullständigt öfverskattat sina resurser. När Flavius framförde åkerlagen, mottogs den på intet håll med odeladt bifall.[6] Populares voro misstänksamma mot Pompejus, och dessutom togos deras krafter i anspråk af valagitationen för Cæsar, af hvilken de utan tvifvel väntade vida radikalare reformer. De moderata, såsom Cicero, kunde endast med reservation

[1] Jfr Cic. Har. § 45.

[2] Det är trots Dio 37,49 tydligt, att kronologien måste vara på detta sätt. Af Cic. Att. I 18, skrifvet i midten af januari, framgår, att den flaviska åkerlagen redan promulgerats. Af Cic. Att. I 19 framgår, att förslaget var ganska radikalt, och det förefaller osannolikt, att det framställts, innan senaten och Pompejus råkat i öppen konflikt. Detta måste sålunda ha skett redan under slutet af 61. Jmfr Plut. Cato min. 31.

[3] Jfr Dio 37,54.

[4] »τὰ ἑταιρικὰ κολλήγια ἐπιχωρίως καλούμενα». Dio 38,[illegible]

[5] Ascon. 6,7.

[6] Jfr sid. 23[illegible], not 4.

godtaga lagen,[1] och de reaktionära voro naturligtvis apriori emot hvarje jordreform. Af konsulerna visade sig Afranius, till hvilken Pompejus knutit stora förväntningar, föga skickad för sin kräfvande post, »o dii immortales! quam ignavus ac sine animo miles!» utbrister Cicero.[2] En gynnsam omständighet för Pompejus var, att Crassus, som alltid ville bevara ett sken af folklighet, ej gärna kunde uppträda mot en åkerlag. Emellertid kom det tills vidare ej till något afgörande i ärendet. Först måste nämligen den redan i tre månader hvilande frågan om de asiatiska statsförpaktarna slutbehandlas. I början af februari[3] tycks man ha blifvit färdig härmed. Det var Cato, som dikterade senatens beslut, som innebar ett fullständigt afslag.[4] Och för att ge riddarna ytterligare bevis på sin makt beslöt man att föranstalta en undersökning af deras missbruk af sin domsrätt. Naturligtvis innebar allt detta en fullständig brytning med riddarståndet, som också under de följande striderna undandrog senaten sitt stöd.

Mot slutet af månaden var man färdig att öfvergå til behandlingen af åkerlagen. Pompejus sökte nu på alla vi försäkra sig om folkpartiets understöd. Genom att rikt ett angrepp mot de italienska tullarna trodde han sig skol stämma folket till sin fördel.[5] Hans förtrogne, prætor Metellus Nepos, fick därför i uppdrag att framkomma me ett förslag till deras upphäfvande. Senaten vågade ej mot sätta sig en så populär åtgärd men visade genom sin sm aktighet mot Metellus, att, som Dio uttrycker det, »de enda motvilligt accepterade t. o. m. välgärningar från populare sidan».[6]

Sedan stämningen på detta vis förberedts, skred ma till hufvudaktionen. Cicero talade i senaten för åkerlage under förbehåll, att en del ändringar gjordes för att lugr

[1] Cic. Att. I 19.

[2] Cic. Att. I 18; Dio 37,49.

[3] Detta tycks framgå af Cic. Att I 18: — — — »legationes rejecta iri puto». Februari brukade nämligen till stor del ägnas åt legatione Fr. II 3). Men i slutet af februari eller början af mars var åkerla under behandling. Detta talar för denna kronologi. Jfr Cic. Att. I 19

[4] Cic. Att. II 1.

[5] Jfr Lange, Röm. Alterth. III, sid. 267.

[6] »μηδὲ τὰς εὐεργεσίας παρὰ τῶν φαύλων ἀνδρῶν ἡδέως ἐδέχο Dio 37,51.

de stora jordägarna.[1] Här mötte emellertid ett häftigt motstånd under ledning af konsuln Metellus Celer,[2] af personliga skäl Pompejus' bittra fiende. Snart gaf också krigsfaran i Gallien senaten en välkommen förevändning att tills vidare uppskjuta frågans behandling. I detta sammanhang fick man ännu ett tillfälle att ge Pompejus ett bevis på sin stämning mot honom. Senaten sag sig nämligen tvungen att utse legater för att ordna förhållandena i Gallien, men då lotten föll på Pompejus, förklarade man honom oumbärlig i Rom, naturligtvis af fruktan att ånyo bekläda honom med någon sorts befälspost. Som underrättelserna från Gallien efter någon tid läto mera lugnande, bragtes emellertid åkerlagen ånyo under diskussion. Pompejus' representanter grepo nu till kraftigare medel, och då senaten var obeveklig, gick det ända därhän, att tribunen Flavius lät föra konsuln Metellus i fängelse.[3] Den förargelse, detta väckte, skrämde emellertid Pompejus till återtåg, och tribunen måste uppge sitt skandalösa tilltag. Enda möjligheten till framgång hade nu varit ren allians med populares, och Pompejus lät mycket riktigt undfalla sig några hotelser därom. Men därvid stannade det också. Till ett sådant steg kunde han ej besluta sig och var ej heller säker på att folkpartiet skulle ge honom ett gynnsamt mottagande. Under sådana omständigheter hade han intet annat val än att låta åkerlagen falla.

Vid denna tid bragte äfven en annan fråga optimaterna i uppror. Clodius hade hastigt och oväntadt inträffat i Rom för att genomdrifva åtgärder, som skulle möjliggöra hans val till folktribun.[4] Senaten och särskildt Cicero väntade sig af honom intet godt och motarbetade honom därför efter bästa förmåga. Deras bemödanden kröntes också med framgång, och Clodius måste tills vidare slå folktribunatet ur tanken.[5] Men intet visar väl bättre Pompejus' obeslutsamhet

[1] Cic. Att. I 19.
[2] Dio 37,50.
[3] Det är sannolikt, att lagen behandlades i tvenne repriser. Ciceros bref af Id. Mart. (Att. I 19) känner intet om skandalen med konsulns arrestering. Först i Att. II 1 nämner han detta. Men äfven Att. I 20 talar om Pompejus' demagogiska uppträdande och nämner samtidigt, att Gallien åter lugnat. Strax före detta bref, sannolikt i april, bör åkerlagen således ånyo varit på tal, hvarvid skandalen med Metellus' arrestering ägde rum.
[4] Cic. Att. II 1.
[5] Dio 37,51.

och brist på politisk konsekvens, än att han i denna fråga kämpade vid optimaternas sida.[1]

Resultatet af vårens politiska kampanj var således i det hela ett nederlag för Pompejus. Att utgången blef sådan, berodde i främsta rummet på hans egen ovana vid det politiska intrigerandet i Rom. Stolt och högdragen, som han var till sin läggning, hade han en afgjord motvilja för att blanda sig i partikäbblet på forum, och äfven i curian förhöll han sig reserverad och tillbakadragen (togulam illam pictam silentio tuetur suam).[2] Hans egen obeslutsamhet gjorde honom lätt tillgänglig för påverkan af sina förtrogna, och särskildt hans frigifna utöfvade ett stort inflytande på honom.[3] Det är väl i striden mellan egna ansatser och andras påverkan man har att söka förklaringen till den osäkerhet, som utmärker hans politik mot senaten, och som nu ledt till afgjordt nederlag.

Äfven på andra håll var hans ställning fortfarande ogynnsam. Förhållandet till Crassus var om möjligt ännu sämre än förut genom Pompejus' förtrolighet med Cicero. Under vårens lopp hade nämligen Crassus' gamla ovilja mot den store talaren fått ny näring. Vid denna tid utkom i Roms boklådor Ciceros arbete om sitt konsulat,[4] där han berättade, hur Crassus nattetid uppsökt honom och lämnat honom en samling komprometterande bref från catilinarerna som han på ett eller annat vis fått i sina händer.[5] Crassus som alltid ville bevara ett sken af folklighet, blef ytterst förbittrad öfver att det genom Ciceros arbete kom till all mänhetens kännedom, att han vid detta tillfälle gått optimaternas ärenden, och hans misstämning riktade sig äfven mot Pompejus, som i motsats till honom behandlats på det mest smickrande sätt i Ciceros historiska skrifter.[6]

Äfven till riddarna hade sannolikt förhållandet blifvit kyligare. Upphäfvandet af de italienska tullarna hade nämligen beröfvat dem en inkomstkälla, då det väl med a

[1] Cic. Har. § 45.
[2] Cic. Att. I 18; Plut. Crass. 7.
[3] Jfr Plut. Pomp. 40.
[4] »περὶ ὑπατείας» Cic. Att. I 19.
[5] Plut. Crass. 13; Cic. 15.
[6] Cic. Att. I 14.

säkerhet kan antagas, att staten äfven här begagnat sig af riddarna som mellanhand.[1]

Slutligen hade Pompejus' hållning mot Clodius väckt dennes djupa förbittring och friskat upp den gamla ovänskapen från Orientexpeditionens tid.

Så stodo förhållandena, när Cæsar i juni återvände från Hispania ulterior.[2] Han hade föregåtts af gynnsamma rykten om sina strider med lusitanerna, och senaten hade t. o. m. låtit förmå sig att bevilja honom en triumf.[3] Han ansågs också allmänt ha de bästa utsikter på konsulatet (»Cæsaris venti valde secundi»).[2] Emellertid hade han anländt till Rom i sista stunden före valet, »edictis jam comitiis»,[4] och kunde omöjligen hinna fira triumfen förut. Han måste alltså begära senatens tillstånd att frånvarande få söka konsulatet, då han enligt lag ej hade rätt att bege sig in i staden före triumfen. Många senatorer voro också benägna att villfara hans begäran,[5] men Cato lyckades med uppbjudande af alla medel hindra detta, och så måste Cæsar bestämma sig till att för konsulatets skull uppge triumfen.

Resultatet af konsularcomitierna blef som väntadt en lysande framgång för honom.[6] Hans allierade, Luccejus, föll däremot trots sina ifriga och långvariga förberedelser[7] igenom, och i stället valdes optimaternas kandidat M. Bibulus.

Senaten, som förutsett denna utgång, hade redan på förhand gjort, hvad på den ankom, för att trygga sig mot farliga konsekvenser af Cæsars val. Man hade nämligen bestämt, att de valda efter ämbetsårets utgång skulle få på sin lott provinser, där deras hufvudsakliga uppgifter blefve vägbyggnader och skogsvård, och där man således ej behöfde riskera, att Cæsar skulle få befälet öfver större truppstyrkor.[8] Detta beslut var en utmaning mot Cæsar och ägnadt att i högsta grad försvåra hans politiska karriär genom att beröfva honom de maktresurser och de utsikter

[1] Cic. Q. Fr. I 1.
[2] Cic. Att. II 1.
[3] Plut. Cæsar 12; Appian. B. C. II 8.
[4] Sueton. Cæsar 18.
[5] Plut. Cæsar 13.
[6] »λαμπρῶς ἀναγορευθείς» Plut. Cæsar 14.
[7] Cic. Att. I 14.
[8] Sueton. Cæsar 19.

till militära framgångar, förvaltandet af en viktigare provins erbjöd. Cæsar var därför fast besluten att uppbjuda alla medel för att tvinga optimaterna till återtåg i denna fråga. Om han skulle lyckas eller inte i sin afsikt, berodde tydligen till stor del på den hållning, Pompejus skulle intaga. Trots sina senaste politiska nederlag var denne dock alltjämt den mäktigaste mannen i Rom och kunde med lätthet, om han ville, ge eftertryck åt sina fordringar genom att vädja till sina soldater, hvilka i ej ringa antal befunno sig i stadens omgifningar och med missnöje hade följt senatens behandling af åkerlagen.[1] Hurudan hans ställning till Cæsar vid denna tid var, är ej fullt klart. Att, som Plutarch och Appianus tyckas mena, en öfverenskommelse bragts till stånd mellan dem på den korta tid, som förflöt mellan Cæsars återkomst till Rom och konsularcomitierna, förefaller i hög grad osannolikt.[2] Att ett förbund ej heller bragts till stånd genom Cæsars agenter före hans återkomst framgår af Pompejus' uppträdande mot Clodius, som efter hvad processen de incestu Clodii ger vid handen, tycks ha stått Cæsar ganska nära. Dio går på visst sätt en medelväg och förlägger den definitiva öfverenskommelsen efter valet, men uppger, att Pompejus vid detsamma arbetat för Cæsar.[3] Denna åsikt förefaller betydligt mera plausibel än Plutarchs och Appianus', äfven om det verkar öfverraskande, att Cæsars parti vid valet ej besatte båda platserna, om, som Dio uppger, både Crassus och Pompejus med sina stora resurser understödde detsamma. I alla händelser är det sannolikt, att de ej motarbetat honom, men hvad Pompejus beträffar, är det ej heller troligt, att han på något verksammare sätt understödt honom. Vid årsskiftet hyste han ju ännu hopp om att med Afranius' hjälp under årets lopp kunna genomdrifva sina fordringar och hade ingen anledning att då genom ett partitagande i valrörelsen på förhand fördärfva förhållandet till ettdera af de båda tätlande partierna. Och äfven sedan hade han ju trots allt envist undvikit att binda sig vid folkpartiet. Och om Cæsar verk-

[1] Jfr Plut. Pomp. 48.
[2] Jfr Ferrero, Grandezza e decadenza di Roma, I, sid. 438, not
[3] Sihler: C. Julius Cæsar (sid. 72) tolkar Dio så, att koalitionen till stånd före comitierna. Dio 37,54 ff.

gen före konsularcomitierna vunnit Pompejus' medverkan, tycks den i hvarje fall, af resultatet att döma, ha gifvits på ett föga effektivt sätt. Det är emellertid en omständighet, som gör hvarje samverkan mellan Cæsar och Pompejus på ett så tidigt stadium synnerligen problematisk. Det är Cæsars förhållande till Crassus. De stodo hvarandra sedan gammalt nära, och senast föregående vår, när Cæsars kreditorer, utan tvifvel på optimaternas anstiftan, hotade att omöjliggöra hans afresa till Hispania ulterior, hade han genom sin mellankomst räddat situationen.[1] Det förefaller i hög grad sannolikt, att han understödt Cæsars val[2] i förhoppning att i honom få en motvikt mot sin gamla rival Pompejus. Cæsar å sin sida hvarken kunde eller ville uppoffra sin gamla bundsförvant för Pompejus' skull, och önskade han samverkan med denne, gällde det därför först att söka åvägabringa en försoning mellan dem. Bästa medlet härtill var tydligen att klargöra för dem, att deras intressen kräfde ett gemensamt uppträdande. Det var också denna metod Cæsar använde sig af. Sannolikt kräfde emellertid detta arbete sin tid och ledde ej till det önskade resultatet utan åtskilliga eftergifter från hans sida. Man får väl nämligen ta för gifvet, att det från början ej varit hans mening, att Pompejus skulle ange kursen för deras gemensamma politik i så öfvervägande grad, som han verkligen gjorde under koalitionens första skede. I hvarje fall bragtes under höstens lopp en öfverenskommelse till stånd.[3] Till en tid tyckas äfven planer ha varit å bane att söka vinna de moderatare riktningarna inom senaten, främst Cicero. Särskildt bör Pom-

[1] Plut. Cæsar 11.

[2] Dock tyder Cæsars allians med millionären Luccejus på, att den store finansmannen ej velat offra alltför stora summor på valrörelsen.

[3] Det är omöjligt att med säkerhet bestämma tidpunkten för öfverenskommelsen. Det som lättast kunnat bringa motståndarna till en misstanke om, hvad som var i görningen, hade varit en öppen förändring i förhållandet mellan Crassus och Pompejus, d. v. s. om Crassus vid den fortsatta behandlingen af Pompejus' dispositioner i Orienten förhållit sig neutral eller rent af understödt honom. Detta tycks dock ej ha varit fallet, ty i Cic. Att. II 1, skrifvet antagligen i december, förutsättes, att den gamla antagonismen alltjämt äger bestånd. Antingen har sålunda Crassus i samförstånd med sina allierade fortsatt sin gamla politik för att ej väcka uppmärksamhet (jmfr Dio 37,58) eller har det ej förrän vid årets slut kommit till samförstånd. Hvilket af dessa antaganden är det riktiga, är svårt att afgöra. Man skulle ju också kunna tänka sig, att frågan ej vidare varit före, men ett sådant afbrott verkar dock osannolikt. Jfr Drumann, Geschichte Roms III (2 uppl.), sid. 178.

pejus ha varit intresserad häraf. Ett försiktigt sonderand af terrängen gaf dock ej det önskade resultatet.[1] och koalitionen i trängre mening kom sålunda att begränsas till d trenne nämnda.

Det var flera skäl, som förmådde Pompejus att acceptera denna allians. Efter vårens demagogiska fiasko had han gripits af en allt starkare misströstan om att ensar kunna genomdrifva sina önskningar. Genom den erbjudn alliansen skulle däremot hans ställning bli så stark. at han hade alla skäl att hoppas på afgörande seger. Crassus som hittills varit den drifvande kraften i senatens aktio mot honom, skulle ju för framtiden bli hans bundsförvan Och från Cæsar som konsul och själfskrifven ledare af folk partiet kunde han vänta ett vida effektivare understöd. ä Afranius kunnat prestera. Visserligen var det möjligt, a alliansen skulle leda till öppen brytning med senaten. Denn tanke innebar något för Pompejus med hans respekt för tr ditionen i hög grad motbjudande. och han hade hittills san vetsgrant undvikit att drifva saken därhän. Hans förs fordran af sina allierade blef därför, att förbundet tills v dare skulle hållas hemligt. för att ej aristokratien skulle fö ledas till motåtgärder, som kunde omöjliggöra den förso liga politik, han ännu alltjämt önskade föra.[2]

Triumvirernas första uppgift blef nu att på bästa sätt sö förena de olika intressen de representerade och åtminsto skissera en operationsplan för det kommande året. Cæsa och Pompejus' syften voro ju i och för sig ganska olika tade, och det kräfde utan tvifvel långvariga förhandling att här finna den förmedlande formeln. För Cæsar gäll det att såvidt möjligt vinna Pompejus' medverkan för demokratiska reformer. hans parti väntade af honom. första rummet motsag detta en åkerlag. en demokratisk pr grampunkt af traditionell karaktär.[3] Pompejus intress sammanföllo på denna punkt med demokraternas såtillvi som äfven han önskade en åkerlag. Hans syfte härvidl

[1] Cic. Att. II 3.
[2] Äfven andra skäl till koalitionens hemlighållande kunna tänkas (Dio 37.58). Emellertid förefaller detta skäl ganska plausibelt, då man i betraktande. att triumviratets historia i stor utsträckning kännetecknas Pompejus' upprepade försök till öfverenskommelse med aristokratien.
[3] Jfr Cic. Att. II 3.

var emellertid endast att tillfredsställa sina veteraners anspråk, och mot folkpartiet som sådant hade han inga förpliktelser. Han var därför ej böjd för radikalare åtgärder, än det flaviska förslaget inneburit. Ehuru detta ingalunda kunde anses hålla måttet inför en demokratisk granskning, måste dock Cæsar tills vidare ge efter för Pompejus i denna fråga.

Beträffande folkpartiets öfriga önskningar är man hufvudsakligen hänvisad till förmodanden. Dock förefaller det nämligen säkert, att en ganska utbredd folkmening fordrat betydande ingrepp på privatekonomiens område i riktning mot ett helt eller partiellt annullerande af skulder. Detta var och blef länge en stående punkt på den radikala flygelns program. I viss mån rättfärdigades den af tidens osunda ekonomiska förhållanden. Särskildt iögonenfallande voro tvenne missförhållanden, kapitalets ojämna fördelning och bristen på industriell företagsamhet — det är betecknande, att tidens främste finansman, M. Crassus, i väsentlig grad var spekulant.[1] Man hade vid upprepade tillfällen sökt råda bot på förhållandena, och särskildt sökte man med en nästan merkantilistisk öfverskattning af penningens betydelse genom allehanda åtgärder hindra exporten af ädla metaller från Italien,[2] naturligtvis med föga framgång (jfr äfven Gabinii verksamhet som folktribun 67). Utan tvifvel voro de ekonomiska missförhållandena den viktigaste anledningen till den politiska oron, men hvarje verkligt reformförsöke på detta område måste nödvändigt råka i kollision med mäktiga kapitalistiska intressen. Och en koalition med storfinansiärerna Crassus och Pompejus som partisaner kunde möjligt känna någon vidare håg att på denna punkt rubba de bestående förhållandena. Äfven Cæsar torde för öfrigt i denna fråga varit böjd för en ytterst försiktig politik.[3]

Sålunda blef det af de demokratiska reformkrafven egentligen endast åkerlagen som upptogs på triumvirernas program, och äfven den i väsentligt mildrad form. För öfrigt tillgodosågos hufvudsakligen deras personliga önskemål.

[1] Plut. Crassus 2.
[2] Cic. Vat. § 12, Flacc. § 67.
[3] Såvidt man nämligen får döma efter hans åtgärder i denna fråga före den definitiva brytningen med Pompejus.

Pompejus betingade sig sålunda bekräftelse på sina dispositioner i Orienten och lofvade i gengäld att understödja Cæsars anspråk på att efter ämbetsåret erhålla en fördelaktigare provins, än senaten tillämnat honom.[1]

Hvad beträffar Crassus' ställning i koalitionen, är det väl tämligen säkert, att han var den svagaste af de tre, äfven om man får taga för gifvet, att Cæsars senare framgångar kommit de antika historieskrifvarna att i någon mån öfverdrifva hans inflytande vid denna tid och särskildt undanskymma Crassus' betydelse. Dennes styrka var det förmedlande ställning han intog. Efter hvad Plutarch säger,[2] räknade Pompejus sina anhängare hufvudsakligen bland de mera sansade elementen, under det de radikalare följde Cæsar. Crassus åter intog en mellanställning och hoppades härigenom kunna bli den förmedlande och utslagsgifvande parten i koalitionen.[3] Han begagnade för ögonblicket sin ställning till att vinna sina allierade för de asiatiska statsförpaktarnas ansökan om lindring i sina villkor. Deras medverkan vanns också utan svårighet, sedan åtminstone Cæsar i gengäld erhållit en aktiepost i bolaget.[4]

Beträffande koalitionens hållning till senaten kom man öfverens om att åtminstone till en början söka en uppgörelse i godo. Cæsar hade visserligen här ingenting att förlora. Hela hans föregående politiska bana hade ju varit så godt som en oafbruten kamp mot optimaterna. Inte heller Crassus kunde i och för sig ha någonting emot en attack mot senaten. Det förhållandet, att senatorerna till stor del voro hans gäldenärer, tryggade honom mot personliga obehag från denna sida, och samtidigt skulle en konflikt höja hans aktier hos demokraterna, där hans popularitet efter den senaste tidens afslöjanden i Catilinaaffären var betänkligt på retur. Men med Pompejus stod saken på helt annat sätt. Han var helt visst senaten långt ifrån sympatisk, men till en öppen brytning hade det dock ej kommit. Under vårens politiska strider hade han så mycket som möjligt hållit sig själf i bakgrunden och visat en personlig undfallenhet för aristo-

[1] Suet. Cæsar 19.
[2] Plut. Crassus 7.
[3] Dio 37,56.
[4] Jfr Ferrero, I, sid. 413.

kratien. Han hade ännu ej uppgifvit hoppet om en uppgörelse, som utan en brytning med aristokratien skulle skänka honom en af alla erkänd ställning som republikens främste man.[1] För att möjliggöra en sådan lösning af frågan ville han, att man skulle visa senaten all möjlig hänsyn. Som han hade det största inflytandet af de tre på koalitionens politik, kunde han också drifva sin vilja igenom, och så beslöt man sig för att, såvidt möjligt, söka få till stånd en uppgörelse i godo.[2]

Senaten tycks ej ha insett vidden af den fara, som hotade. ...serligen tog man för gifvet, att Cæsar skulle framkomma med en åkerlag,[3] och det borde då legat nära till hands att ...änka sig en öfverenskommelse mellan honom och Pompejus. Att man ej genom tillmötesgående mot Pompejus sökte förebygga denna möjlighet, tyder närmast på, att man ansåg förhållandet dem emellan alltför kyligt för att ge anledning till allvarligare oro. Och äfven om det här och hvar i aristokratiska kretsar kunde förmärkas en farhåga, att man, som det hette, för framtiden skulle regeras af slafvar och ...rymfna,[4] så stannade det dock i hufvudsak vid dessa onda ...ningar. De intressen, som voro företrädda i senaten, voro ...ksa synnerligen inkongruenta, och härigenom försvårades ...tt gemensamt uppträdande. De gamla aristokratiska släk...erna stötte genom sin bördsstolthet och intransigens de öfriga senatorerna ifrån sig. Ett karakteristiskt exempel på denna bördsstolthet är det, när en politisk streber som Metellus ...epos trots sin affekterade folklighet hånar Cicero för hans ...nga härkomst.[5] Den öfriga delen af senaten, homines novi, voro representanter för de mest skilda element. Bland dem ...erfann man sullanska partigängare ända ned till f. d. ...gionssoldater och centurioner,[6] ättlingar af den burgna

---

[1] Jfr Lange, a. a., III, sid. 263.

[2] Att det från Cæsars sida knappast kan ha varit allvar med denna ...liga politik, framgår däraf, att folktribunen Vatinius, som var köpt af ...sar (Cic. Vat. § 38), genast vid början af sitt tribunat och således före ...sars ämbetstillträde börjat sin aggressiva politik mot senaten (Cic. Vat. 14). Den möjligheten föreligger ju alltid, att han först senare trädt i Cæsars ...d, men det förefaller knappast troligt äfven i detta fall, att en demokrat ...trädt i strid med den självskrifne partiledarens önskan.

[3] Cic. Att. II 3.

[4] Cic. Att. II 1.

[5] Plut. Cicero 26.

[6] Sall. Catilina 37.

italienska medelklassen samt representanter för den inflytelserika penningaristokratien. Att samla alla dessa inbördes oeniga fraktioner till ett gemensamt uppträdande var tydligen ingen lätt sak. Som Ferrero påvisar, började dessutom det politiska intresset inom senaten alltmer slappna och efterträdas af det ekonomiska. Vid sammanträdena erbjöd därför curians glest besatta bänkar en nedslående anblick, som motiverar Ciceros pessimistiska förmodan, att republikens undergång föga skulle beröra senatorerna, endast deras fiskdammar lämnades i fred och dess tama invanare alltjämt läto mata sig ur deras händer.[1]

Den första januari 59 inträdde Cæsar och Bibulus i ämbetet som konsuler. De voro sedan flera år personliga ovänner. De hade nämligen samtidigt fungerat som curuliska ædiler, hvarvid Cæsar i ganska hög grad exploaterat sin kollega och tillägnat sig äran för hvad de gemensamt uträttat.[2] I enlighet med den försonliga politik, triumvirerna bestämt sig för, sökte emellertid Cæsar nu få till stånd en försoning med Bibulus och visade honom all möjlig hänsyn.[3] Om han också, som Lange antog,[4] undvek att redan under januari, då Bibulus som den äldre af de två förde fasces promulgera sin åkerlag och väntade därmed till februari månads ingång, är osäkert.[5] Från denna tid stammar i hvarje fall hans åtgärd att anordna ett officiellt publicerande af senatens och folkförsamlingens förhandlingar,[6] enligt Langes förmodan i afsikt att »dem Senate den Druck der öffentlichen Meinung stärker fühlbar werden zu lassen».

Voro således förhållandena till en början relativt fredliga, blef det dock, då Cæsar framförde sin akerlag, genast tydligt, att en skarp strid förestod. Och dock var lagen i denna sin första form ej oväsentligt moderatare än den flaviska.[7] Den tillgodosåg särskildt Pompejus' intressen,[8] under det den från demokratisk synpunkt knappast kunde anses

[1] Cic. Att. I 18, Att. II 1.
[2] Sueton. Cæsar 10.
[3] Appian. B. C. II 10; Sueton. Cæsar 20.
[4] Lange, a. a., III, sid. 272.
[5] Häremot talar den omständigheten, att februari månad brukade till stor del upptas af legationes (se Cic. Q. Fr. II 3.)
[6] Sueton. Cæsar 20.
[7] Jfr Cic. Att. I 19; Dio 38,1.
[8] Dio 38,5.

tillfyllestgörande. Hade man hoppats, att den tack vare sin moderata formulering skulle vara acceptabel för optimaterna, så bedrog man sig dock. För dem var lagens innehåll af jämförelsevis underordnad betydelse, det hela var för dem i väsentlig grad en principfråga. Visserligen kunde en åkerlag äfven för dem ha tilltalande sidor, genom att den befriade hufvudstaden från en del farliga oroselement och återvann genom de senaste krigen ödelagda landsträckor i Italien åt kulturen.[1] Men i hvarje jordreform sågo de dock först och främst och, som erfarenheten visat, ej utan skäl ett försök från dess upphofsman att för sina ärelystna planer försäkra sig om underklassens bistånd,[2] med andra ord, man misstänkte i honom genast en ny Gracchus, hvilket namn bland optimaterna betecknade omstörtningsmannen par préférence (se Ciceros skrifter). Att Cæsar, konsuln, i egen person framförde åkerlagen, var ytterligare ett plus af otillständighet, och man möter ännu hos Plutarch en svag efterklang af den förbittring, det väckte, att, som det hette, konsulatet nu förvandlats till ett folktribunat.[3] Man var också fast besluten att lika litet ge vika för Cæsar nu som föregående år för Pompejus.[4]

Hvilken ställning denne officiellt intog till åkerlagen vid denna tid, är svårt att säga. Möjligen skulle man kunna dra några slutsatser af Cic. Att. II 16. De antydningar, som här ges om Pompejus' hållning, måste hänföra sig till tiden för slutet af mars, då Cicero vid denna tid lämnade Rom. Om man således med ledning af detta bref får våga

[1] Cic. Att. I 19.
[2] Dio 38,2.
[3] Plut. Pomp. 47.
[4] **Mommsen** tycks ha gjort sig skyldig till ett misstag, när han berör förhållandet mellan Pompejus och senaten i jordfrågan. Han säger nämligen (III, sid. 206): »Das Versprechen einer Landschenkung an die Soldaten der asiatischen Armee ward vom Senat wohl im allgemeinen ratificiert, jedoch zugleich ausgedehnt auf die kretischen Legionen des Metellus, und was schlimmer war, es wurde nicht ausgeführt, da die Gemeindekasse leer — — war — — —.» Mommsens källa har väl i detta fall varit Dio, som (38,5) låter Pompejus förklara: *οὐκ ἐγὼ μόνος ὦ Κυιρῖται, τὰ γεγραμμένα δοκιμάζω ἀλλὰ καὶ ἡ ἄλλη βουλὴ πᾶσα, δι' ὧν οὐχ ὅτι τοῖς μετ' ἐμοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῖς μετὰ τοῦ Μετέλλου συστρατευσαμένοις ποτὲ γῆν δοθῆναι ἐψηφίσατο. τότε μὲν οὖν, οὐ γὰρ ηὐπόρει τὸ δημόσιον, εἰκότως ἡ δόσις αὐτῆς ἀνεβλήθη.* Men detta motiv till uppskof kunde omöjligt åberopas vid Pompejus' återkomst från Asien, då han tillfört statskassan oerhörda belopp (se forts. hos Dio). Det förefaller därför sannolikt, att den Metellus, som här nämnes, är Metellus Pius, hans kollega i sertorianska kriget, och att händelsen således bör dateras tio år tidigare. Jfr om släkten Metellus Ascon. 56.

ett antagande, så förefaller det troligt, att han förklarat sig gilla åkerlagen utan att på något vis önska göras medansvarig för Cæsars åtgärder i öfrigt. Crassus, som vid förhandlingarna i senaten åtnjöt äran att först af alla extra ordinem tillfrågas om sin mening af Cæsar,[1] förklarade helt säkert äfven han sitt gillande af lagen kanske äfven utan Pompejus' reservationer. Under sådana omständigheter fann senatspartiet med Cato i spetsen det ej rådligt att resa ett mera aktivt motstånd, utan man beslöt sig för att taga sin tillflykt till samma förhalningspolitik, som året förut vid behandlingen af den flaviska åkerlagen till slut visat sig så verkningsfull.[2] Man ingick därför ej på någon skarpare kritik af förslaget, utan nöjde sig med att rent allmänt förklara, att några reformer på detta område ej vore behöfliga, utan att allt borde förbli vid det gamla. När slutligen senatens passiva motstånd nästan började antaga karaktären af obstruktion, förlorade Cæsar tålamodet och lät arrestera Cato, ledaren af optimaternas opposition. Härmed var emellertid föga vunnet, då en stor del af senaten gjorde min af att frivilligt följa honom i fängelset, och Cato själf såg med tillfredsställelse den vändning, sakerna tagit, och de lysande utsikter till en fortsatt obstruktion, som nu erbjödo sig. Cæsar beslöt sig därför snart att slå till reträtt på denna punkt och uppgaf för tillfället hoppet att kunna uträtta något i senaten. Han ämnade dock på intet sätt gifva vika för optimaternas omedgörlighet, utan hänsköt frågan direkt till folkförsamlingen, en politik som han sedan följde under hela sin ämbetstid.[3]

Äfven i folkförsamlingen fortsatte emellertid optimaterna sin opposition under Catos och Bibulus' ledning. Man befann sig nu ungefär på samma punkt som föregående år efter konsuln Metellus' fängslande, och optimaterna hade ännu knappast anledning att förtvifla om en gynnsam utgång. Frågan var blott, hur långt Pompejus hade för afsikt att gå, och man trodde ej, att han skulle gilla mer energiska åtgärder från Cæsars sida. Men ställningen var dock i själfva verket nu en helt annan än föregående vår. Den olid-

[1] Sueton. Cæsar 21.
[2] Dio 38.2.3.
[3] Dio 38.4.

iga ställning Pompejus befann sig i, genom att han blifvit satt i stånd att uppfylla sina löften till sina soldater, gjorde honom nu utan tvifvel mer böjd för kraftiga mått och steg. Och viktigast af allt, han hade nu vid sin sida en man med Cæsars kraft och energi, som väl förstod att till sin fördel utnyttja det politiska näfrättstillstånd, som sedan länge rådde i hufvudstaden. Helt säkert hade optimaterna ingen aning om, hur långt samförståndet mellan triumvirerna i själfva verket sträckte sig (jfr Cic. Att. II, 9: »festive, mihi crede, et minore sonitu, quam putaram, orbis hic in re publica est conversus»). Pompejus hade ju i det längsta sökt hålla sig i bakgrunden. Emellertid var det af stor betydelse, att han nu öppet tog ställning i frågan, och han blef därför tvungen att uppge den reserverade hållning, han hittills iakttagit. Helt säkert var det efter föregående öfverenskommelse, som Cæsar, när senatspartiet visade sig omedgörligt, i folkförsamlingen vädjade till Pompejus och Crassus och uppfordrade dem att uttala sin mening om åkerlagen.[1] Det var ett afgörande ögonblick, och när de tillständigt gåfvo sitt oförbehållsamma gillande af densamma, var det tydligt, att dess öde i själfva verket redan var afgjordt. Cæsar begagnade det gynnsamma tillfället till att få Pompejus ännu ett steg längre. Han frågade honom sålunda, om han vore beredd att med alla krafter understödja förslaget. Pompejus, som var i hög grad smickrad af att man på detta sätt vädjade till honom som till högsta instans, lofvade att i nödfall med vapenmakt genomdrifva lagen.

För senaten innebar detta officiella konstaterande af ledarnas fullständiga samförstånd en synnerligen obehaglig öfverraskning. Cæsar åter kunde knappt ha önskat sig en gynnsammare utveckling af förhållandena. Senatens ställning i hög grad försvagad, och Pompejus, som ohjälpligt komprometterat sig i optimaternas ögon, tvungen att helt kasta sig i folkpartiets armar. Detta förhållande förklarar den hastiga förändringen i triumvirernas politik. Den moderation, de hittills visat, hade hufvudsakligen dikterats af Pompejus' önskan att ej låta det komma till en ohjälplig brytning med optimaterna. Nu hade emellertid senatens

[1] Dio 38,5.

politik tvingat honom att intaga en bestämd ståndpunkt, äfven om det är troligt, att han af ögonblickets omständigheter lät förleda sig att gå längre, än han egentligen menat. Det var honom ej vidare möjligt att föra den politik, som mest tilltalade honom, nämligen att lämna den offentliga delen af kampanjen åt sina verktyg, medan han själf i förnäm och reserverad tillbakadragenhet dirigerade det hela. Han var nu tvungen att blanda sig i de af honom afskydda striderna på forum och var för framtiden hänvisad till folkpartiets understöd, medan han kunde beräkna att aristokraterna ej skulle skona honom. På detta vis kom ledareskapet inom koalitionen att alltmer glida öfver i Cæsars händer. Pompejus öfverlägsen i allmän politisk förmåga och erfarenhet, var han också, något som för tillfället var af stor vikt, en skicklig och fördomsfri ledare af gatupolitiken, ett område, där Pompejus redan tidigare och kanske ännu mer senare dokumenterade sin fullständiga oförmåga. Allt detta samverkade till att öka Cæsars inflytande inom koalitionen. Verkningarna häraf visade sig snart i form af en påfallande radikalisering af triumvirernas politik.[2]

Trots sin försvårade ställning voro emellertid optimaterna ingalunda böjda för kapitulation. Man var tvärtom sinnad att till det yttersta utnyttja sina resurser. Deras bästa försvarsmedel voro lex Aelia och lex Fufia. Dio förklarar deras innebörd på följande vis.[3] Den romerska statskulten tillskref allehanda järtecken ett viktigt inflytande och i särskildt hög grad gällde detta om dem, som utröntes genom observationer å himlen. Och det märkvärdigaste med dessa observationer var, att de, vare sig de utföllo gynnsamt eller ogynnsamt, förhindrade folkförsamlingens verk-

[1] Plut. Pomp. 47.

[2] Ferrero, som finner Cæsars politik i sin helhet kännetecknas af ett oscillerande mellan »prudenza» och »accessi di violenza», tillskrifver den påfallande kursförändringen i koalitionens politik en sådan plötslig »accessi di violenza», som inträdde som en följd af den maktkänsla, senatens starka försvagande ingaf honom (I, sid. 447). Öfver hufvud kan man hos Ferrero märka en viss böjelse för psykologiska konstruktioner. Stundom gör han det onekligen med lycka, som när han vid skildringen af Cæsars senare år fäster uppmärksamheten på hans epilepsi som en faktor af vikt vid bedömandet af hans handlingar. Men i föreliggande fall verkar Ferreros psykologiska motivering alltför hypotetisk för att kunna accepteras som förklaringsgrund.

[3] Dio 38.13.

ämbet. Dessa bestämmelser lämnade tydligen de optimatiska ämbetsmännen obegränsade möjligheter till obstruktion. Visserligen hade tribunen Vatinius allt sedan ämbetsårets ingång med framgång negligerat dessa lagar (»quæ leges sæpe numero tribunicios furores debilitarunt et represserunt»),[1] och hans uppträdande kunde ju tagas som ett tecken på hvad man hade att vänta i denna fråga af demokraternas ledare. Men äfven om dessa bestämmelser ej skulle respekteras, så erbjödo de dock alltid möjligheten att sedermera behandla de lagar, som antagits i strid mot dem, som ogiltiga.[2] Dessutom räknade man på understöd från trenne optimatiska folktribuner.[3]

Den hjälp, tribunerna kunde lämna, visade sig dock snart illusorisk, då Cæsar ej tog hänsyn till deras intercession.[4] Optimaterna sågo sig alltså tvungna att tillgripa sitt hufvudvapen, och i enlighet härmed kungjorde Bibulus, att återstoden af året vore att betrakta som en *ἱερομηνία*, d. v. s. förklarade, att han dagligen ämnade företaga himmelsobserva-

---

[1] Cic. Vat. § 18.

[2] Jmfr Cic. Att. II 14.

[3] Tidsföljden mellan vårens politiska händelser är ganska svår att med bestämdhet fastställa. I alla händelser är Ferreros kronologi (I. sid. 443 ff.) troligen felaktig. Han tycks mena, att åkerlagen antagits senast i midten af februari, möjligen ännu tidigare. Likaså förlägger han Metellus Celers död till slutet af samma månad. Om detta senare antagande vore riktigt, blefve man väl rent af nödsakad att förlägga åkerlagens antagande till tiden omkring 1 februari. Enligt Dio (38,7) var det nämligen bestämdt en viss termin, inom hvars utgång senatorerna måste aflägga ed på densamma. Detta gjorde enl. denna källa Metellus Celer, först när fristen redan gått till ända, och följaktligen måste någon tid ha förflutit mellan åkerlagens antagande och hans död. Frågan är då, om tidpunkten för Metellus' död kan närmare bestämmas. Enligt Cicero (Cæl. § 59) talade han på dödsbädden om den fara, som hotade denne (»quanta impenderet mihi procella»), hvilket tyder på att vid denna tid Clodius' adoption till plebej försiggått, hvilket ju i sina konsekvenser för Cicero innebar den största fara (jfr också Plut. Cato min. 32). Adoptionen skedde samma dag, Cicero höll sitt stora försvarstal i rättegången mot Antonius (Cic. Dom. § 41). Att denna ägde rum i mars, som Lange (III, sid. 277) antar, kan ej med säkerhet afgöras, men flera omständigheter tala i den riktningen. På Cicero gjorde adoptionen ett stort intryck, och det berodde väl härpå, att han drog sig undan det politiska lifvet för ett par månader. Han synes ha lämnat Rom i slutet af mars (jfr hans bref). Vid samma tid tycks äfven Pompejus för någon tid ha lämnat Rom (jfr Cic. Att. II 12), förmodligen som ledare af jordkommissionens verksamhet. Vid den tiden tycks sålunda en period af relativt lugn ha inträdt på den politiska krigsskådeplatsen, och det är väl stor sannolikhet för att detta berott på att aristokratien just vid denna tidpunkt uppgaf sitt motstånd mot åkerlagen och bekräftade densamma. Är denna slutsats riktig, skulle åkerlagen antagits omkring 1 mars och Metellus' död inträffat under senare delen af denna månad.

[4] Dio 38,6.

tioner, och att följaktligen enligt lag inga som helst förhandlingar med folket finge äga rum.

Triumvirerna voro emellertid beslutna att utan hänsyn härtill bringa saken till afgörande, och man utsatte en bestämd dag, då akerlagen oåterkalleligen skulle bringas under omröstning. Till dess försäkrade man sig om hufvudstadsproletariatets hjälp[1] för att i nödfall med våld kunna bryta optimaternas motstånd. Det var antagligen med Clodius och Vatinius som mellanhänder, man organiserade pöbeln,[2] och man sörjde för att vid dagen för omröstningen redan före gryningen forum ockuperats af deras väpnade band,[3] där kärnan utgjordes af gladiatorer och pompejanska veteraner.[4] Inom senaten var det delade meningar om hvilken taktik man borde följa. Den stora mängden af de mera medgörliga voro ej böjda för ett fortsatt motstånd.[5] De mera energiska voro dock af en annan åsikt. Visserligen rörde det sig för dem i första hand om en principfråga, men saken hade också sin reella innebörd. Äfven om det föreliggande lagförslaget i och för sig inte var ägnadt att väcka allvarligare oro, så var det i alla fall från konservativ synpunkt ett steg på en farlig väg. Optimaterna hade ju sina anhängare hufvudsakligen bland de bättre situerade klasserna, och särskildt stöddes de af de förmögnare jordägarna.[6] Dessa åter innehade sedan länge delar af ager publicus,[7] och en kolonisering af denna innebar för dem alltid en fara att mista, hvad de genom gammal häfd betraktade som sin egendom. Också var stämningen bland jordägarna i Roms omgifningar, som på nära håll kunde följa politikens gång, långt ifrån gynnsam för triumvirerna.[8] De aristokratiska klubbarna i hufvudstaden voro äfven i stark rörelse,[9] och särskildt var förbittringen stor öfver det förestående attentatet mot de æliska och fufiska lagarna.

[1] Appian. B. C. II 10.
[2] Jfr Cic. Vat. § 21 ff.
[3] Dio 38.6.
[4] Plut. Pomp. 48.
[5] Det tycks som om man kan sluta härtill af Dio. (38.5.6). Det förefaller för öfrigt utan vidare sannolikt, i betraktande af senatens föga homogena sammansättning.
[6] Cic. Att. I 19.
[7] Jfr Appian. B. C. I 7 ff.
[8] Cic. Att. II 13.
[9] Jfr Cic. Att. II 8.

hvilka man sen gammalt betraktade som aristokratiens säkraste bålverk (se Ciceros skrifter, t. ex. Vatin. § 23, 18 etc.). Vid en allmän sammankomst hos Bibulus bestämde man sig också för att våga det yttersta,[1] och på utsatt dag infann man sig med Bibulus, Lucullus och Cato i spetsen på forum.[2] Försöken till opposition mot åkerlagen kväfdes emellertid med lätthet af Clodius' och Vatinius' band, om också ej utan någon blodsutgjutelse. Bibulus själf utsattes, om man får tro Plutarch,[2] för den mest äreröriga behandling: en korg med gödsel och sopor tömdes öfver hans hufvud, och han undkom slutligen endast med nätt och nöd, sedan han lämnat insignierna på sin konsulariska värdighet i sticket. Åkerlagen antogs härefter enhälligt. Förgäfves sökte Bibulus följande dag förmå senaten att förklara densamma ogiltig.[3] Majoriteten var ej hågad att vidare kläda skott för de oförsonliga optimaternas skull, utan ansåg sina intressen mera betjänta af samförstånd eller åtminstone passivitet gentemot triumvirerna. Under sådana omständigheter tog Bibulus sitt parti och höll sig för återstoden af sitt ämbetsår instängd i sin boning, ett föremål för optimaternas obegränsade beundran.[4] För hvarje folkförsamling lät han dock allt fortfarande officiellt påminna Cæsar om att det var ἱερομηνία och följaktligen alla beslut, som kunde komma att fattas, olagliga.

Verkställandet af åkerlagen uppdrogs åt en kommission af tjugu personer under ledning af Pompejus och Crassus, under det Cæsar själf ej önskade komma i fråga, utan tvifvel emedan han insåg, att förhållandena kräfde, att han ej ens för en kortare tid lämnade hufvudstaden.[5]

Med anledning af optimaternas hårdnackade motstånd tillfogade man till åkerlagen en klausul, som stadgade, att alla senatorer inom en viss tid måste aflägga ed på densamma.[6]

Under den närmast följande tiden[7] genomdrefvos äfven utan vidare motstånd tvenne andra lagar. Ptolemeus Au-

[1] Appian B. C. II 11.
[2] Plutarch Pomp. 48.
[3] Dio 38,6.
[4] Cic. Att. II 19.
[5] Dio 38,1.
[6] Plut. Cato min. 32.
[7] Jfr Cic. Att. II 16.

letes i Egypten, som tycks ha stått på ganska förtrolig fo med Pompejus,[1] erkändes officiellt som romerska rikets vä och bundsförvant mot en kontant erkänsla af 6,000 talente till Cæsar och Pompejus.[2] Crassus åter fick sina önskemå beträffande de asiatiska förpaktarbolagen tillgodosedda. De allmänna opinionen, som helt säkert med ovanlig samstäm mighet fördömde detta tilltag, sökte man blidka genom at förklara, att de stora bolagen på grund af den skarpa kon kurrensen vid bortarrenderandet af statsinkomsterna me lätthet förleddes till att inge ruinerande anbud, och Cæsa uppmanade dem offentligt att för framtiden taga sig bättr i akt.[3]

Optimaternas ledare dröjde emellertid alltjämt att afg sin bekräftelse på åkerlagen.[4] Med anledning häraf tog triumvirerna sin tillflykt till repressalier. Som sådana få man väl räkna de för senaten mindre välkomna reforme på rättegångsväsendets område, som nu genomdrefvos.[5] De samma gäller väl äfven till stor del om processen mot Ci ceros f. d. kollega som konsul, Antonius. Visserligen fäl des han för sina utpressningar i Macedonien, men i själfva verket var det hans förhållande i Catilinaaffären, som va den egentliga rättegångsorsaken.[6] Hans fällande kunde också betraktas som ett officiellt fastslående af det rättsstridiga i senatens förfaringssätt i denna fråga och firades af denn anledning öppet af folkpartiet.[7] Cicero, som åtagit sig si f. d. kollegas försvar, lät därvid förleda sig till några, efte hvad Dio uppger,[8] ganska häftiga utfall mot de makthaf vande, speciellt Cæsar. Detta skedde ungefär vid sjätte timmen, och redan vid den nionde kom triumvirernas sva Clodius, senatens och särskildt Ciceros svurne fiende, ado terades i en plebejisk familj och erhöll härigenom rätt at söka tribunatet.[9] Pompejus assisterade vid detta tillfäll

[1] Dio 39,12.
[2] Sueton. Cæsar 54.
[3] Sueton. Cæsar 20.
[4] Dio 38,7.
[5] Dio 38,7,8.
[6] Dio 38,10.
[7] Cic. Flacc. § 95.
[8] Dio 38,10.
[9] Cic. Dom. § 41.

om augur, en ny utmaning från hans sida mot aristokra-ien och hans vän Cicero.[1]

Dessa åtgärder ledde verkligen till det afsedda målet, att skrämma optimaterna till eftergift. Särskildt på Cicero nade de senaste tilldragelserna gjort ett starkt intryck, och a hans ifriga böner läto Cato och hans meningsfränder lutligen förmå sig att bekräfta åkerlagen och ej genom en ortsatt opposition, som ju i alla fall vore hopplös, bringa ade sig och sina vänner i fara.[2] Och så aflade då Cato, Metellus Celer och Favonius ed på lagen samma dag, som len utsatta fristen löpte till ända.[3]

På detta sätt hade de första och viktigaste af vårens olitiska strider slutat med triumvirernas fullständiga seger. En period af relativt lugn följde nu, och Pompejus tycks ent af för någon tid ha lämnat staden,[4] förmodligen som edare af jordkommisionens verksamhet. Äfven Cicero drog ig för någon tid undan det offentliga lifvet till sina landt-gods.

Cæsar begagnade tiden till att förbereda nästa aktion. Hans förtrogna läto också förstå, att något betydelsefullt var i görningen.[5] Meningarna voro emellertid delade om hvad som åsyftades, och äfven nu blef nog den fortsatta ändelseutvecklingen delvis en öfverraskning. För Cæsar personligen var det naturligtvis af största intresse att, med upphäfvande af senatens föregående beslut, försäkra sig om ett utomordentligt kommando efter ämbetstidens utgång eller åtminstone en provins, som kunde ge möjligheter till en större maktutveckling. Man kan ej veta, hur pass bestämd form hans planer i denna riktning redan antagit, men i hvarje fall böra de ha rönt inflytande af en händelse, som vid denna tid tilldrog sig hufvudstadens uppmärksamhet.[6]

---

[1] Cic. Att. II 12.

[2] Plut. Cato min. 32.

[3] Dio 38.7.

[4] Cic. Att. II 12.

[5] Cic Att. II 16.

[6] Lange (III, sid. 283) påpekar sambandet mellan Metellus' död och Cæsars galliska prokonsulat, och Ferrero (I, sid. 449 ff.) låter också af denna synpunkt bestämma sig att förlägga nämnda händelse till slutet af februari. Med hänvisande till att Cæsars prokonsulat daterades från 1 mars, förklarar han, att lagen om detsamma promulgerats denna dag. Skälen mot denna kronologi ha ofvan anförts (sid. 237, not 3). För öfrigt är det påfallande, att Cicero i Att. II 9, skrifvet i april, där han uppgör de makthafvandes synda-

Det var prokonsuln öfver Gallia cisalpina Q. Metellus Celers död. Strax innan Cicero lämnade staden, afled han hastigt och oväntadt[1] och lämnade så ståthållarskapet öfver en af rikets viktigaste provinser ledigt. Här öppnade sig de mest lysande utsikter till militära framgångar. Sedan något år tillbaka var det nämligen en allmän öfvertygelse i Rom, att ett krig med gallerna vore oundvikligt.[2] Det borde ej heller möta någon oöfverstiglig svårighet att öfvertyga allmänheten om att detta krig, liksom förut det mithridatiska, kräfde en fältherre med mer än prokonsularisk myndighet. För att vara säker om folkets understöd i denna fråga planerade Caesar ett betydande tillägg till åkerlagen, något som ej kunde undgå att i hög grad öka hans popularitet. Inom senatspartiet, som genom mer eller mindre orakelmässiga yttranden af Cæsars förtrogna (»prolatum iri aliquid, quod nemo improbaret»)[3] kunde förstå, att något var i görningen, gissade man också allmänt på en jordreform. Dock voro meningarna om sannolikheten häraf myc-

register, eller i Att. II 16, där han berör Pompejus' förhållande till Cæsar, ej nämner ett ord om dennes prokonsulat. Suetonius (Cæsar 22) nämner dock uttryckligen Pompejus' medverkan vid godkännandet af lagen härom. Att ämbetet daterades från 1 mars, torde väl för öfrigt hufvudsakligen berott på en afsiktlig återgång till »vorsullanische Praxis» (Lange, III, sid. 284).

[1] Cic. Cæl. § 59.

[2] Det är öfver hufvud synnerligen osäkert, om Cæsars planer först genom Metellus' död riktats på Gallien (som Ferrero antar). De galliska oroligheterna hade ju senast föregående år väckt den största oro i Rom, och tanken att här söka ett utomordentligt kommando måste ha legat mycket nära. Slutsatser, som man kan draga af Cic. Vat. § 30 följ., synas också tala för att Cæsar redan före Metellus' död haft Gallien i tankarna. Här talas nämligen om en stor åminnelsefest, Q. Arrius gaf, samtidigt som man firade supplicationes med anledning af Pomptinus' segrar i Gallien (Schol. Bob. sid. 322 (genom Lange), jfr också Cic. Flacc. § 102). Vatinius demonstrerade på ett uppseendeväckande sätt mot dessa supplicationes och förklarade dem ej berättigade, naturligtvis på Cæsars anstiftan. Den fest, som här nämnes, är säkerligen den, som vi af andra källor (Hor. Sat. II 3) veta, att Arrius gaf för att vinna folket för sin kandidatur till konsulatet. Detta framgår af dess storlek (»cum tot hominum milia accumberent»). Den måste ha ägt rum före början af april, då triumvirerna läto Arrius förstå, att hans kandidatur ej var acceptabel (Cic. Att. II 5). Om, som jag ofvan sökt visa sid. [illegible], Metellus afled i slutet af mars, skulle det således knappast blifvit någon tid öfver för det hela, om man ej får antaga att det inträffat redan under Metellus' lifstid. Om så är fallet, måste man mot Ferrero sluta till, att Cæsar redan mycket tidigt haft planer på Gallien. Vatinius' demonstration hade naturligtvis till ändamål att bibringa folket den föreställningen, att Gallien, som alltjämt vore oroligt, borde anförtros åt en erkänd krigare, t. ex. Cæsar.

[3] Cic. Att. II 16.

t delade,[1] och i hvarje fall gjorde man inga som helst rberedelser till motstånd.

Efter Pompejus' återkomst till Rom i senare delen af ril[2] blef det snart tydligt, hvad frågan gällde. Genom t tillägg utsträcktes nu åkerlagen till att gälla äfven den mpaniska statsjorden, vid hvars fördelande främst familjer ed minst tre barn skulle komma i åtanke.[3] Icke mindre 20.000 personer berördes af denna jordreform.[4] Det är dligt, att denna nya åkerlag i betydelse vida öfversteg n förra, och det är väl knappast troligt, att de i denna adgade inköpen af privatjord till utdelning öfver hufvud mmit att tillämpas. Optimaterna mottogo den nya lagen an motstånd,[5] äfven om den med all säkerhet väckte deras upa förbittring. Äfven bland riddarna, som naturligtvis agit ej obetydliga inkomster af förpaktandet af de vidräckta kampaniska statsdomänerna, kunde lagen ej undgå t väcka en viss misstämning.[6] Bland demokraterna var n däremot med all säkerhet föremål för det lifligaste bifall h förberedde på ett lyckligt sätt stämningen för Cæsars rmaste önskemål.

I ännu högre grad än af den kampaniska åkerlagen ngades dock den allmänna uppmärksamheten vid denna d af en annan händelse, som, från optimatisk synpunkt dt, var ägnad att inge de allvarligaste farhågor äfven för amtiden. I slutet af april ingick nämligen Pompejus äkenskap med Cæsars dotter Julia,[7] och denna släktskapsförindelse tydde på att samförståndet mellan de makthafvande nulle bli varaktigare, än man tänkt sig.[8] Bland optimaterna torde man ganska allmänt varit af Ciceros mening, tt despotien stod för dörren, och i själfva verket betecknade

[1] Cic. Att. II 15.
[2] Jfr Cic. Att. II 16.
[3] Dio 38.7.
[4] Vell. Pat. II 44.
[5] Enligt Plutarch Cato min. 33 skulle visserligen Cato ha opponerat h därför förts i fängelse af Cæsar. Men i samma författares biografi öfver sar förlägges denna scen till behandlandet af de lagar, som skänkte sar stathållarskapet öfver Gallien (Plutarch Cæsar 14). Plutarch har deles själf olika uppgifter. Det säkraste är väl att följa Dio (38,3), som lägger denna opposition till behandlingen af den första åkerlagen.
[6] Cic. Att. II 15, 19.
[7] Cic. Att. II 17.
[8] Cic. Att. II 7.

denna förbindelse en ny fas i koalitionens utveckling. Cæsar hade, som förut nämnts, under vårens lopp vunnit ett allt mer ökadt inflytande öfver Pompejus, samtidigt som dennes förhållande till aristokratien blifvit allt spändare. Cæsar hade också efter bästa förmåga sökt befrämja fiendskapen mellan Pompejus och senaten. Sålunda hade han ju vid den första åkerlagens behandling förmått honom till ett mycket aggressivt uttalande mot senaten, och vidare kom han sedermera genom sitt uppträdande Pompejus att framstå som den egentliga upphofsmannen till en så förhatlig åtgärd som Clodius' adoption till plebej.[1] Allt detta hade fullständigt bragt Pompejus i misskredit på konservativt håll (»quanto in odio noster amicus Magnus! cuius cognomen una cum Crassi Divitis cognomine consenescit»).[2] Slutligen hade nu hans medverkan vid den kampaniska åkerlagen nästan bragt honom i nivå med hufvudstadens öfriga demagoger.[3] Sedan på detta vis hans förbindelser med optimaterna afbrutits, återstod för honom blott att söka sitt stöd hos populares, hvarmed också följde, att han fick acceptera deras politiska kurs. Och härpå berodde det, att demokraternas ledare, Cæsar, allt sedan brytningen med aristokratien haft ett så afgörande inflytande vid bestämmandet af koalitionens politik, under det Pompejus dessförinnan i det stora hela varit den afgörande parten. Pompejus var emellertid alltjämt den, som i grunden hade de största maktresurserna af de tre, men hans personliga obeslutsamhet och ovana vid de politiska striderna gjorde, att han ej kunde på effektivt sätt utnyttja dem. Detta var däremot en sak, som Cæsar förstod synnerligen väl, och alltsedan brytningen med optimaterna spelade pompejanska veteraner en inflytelserik roll både på forum och i de politiska gatustriderna.[4] Cæsar, som visste hvilka stora resurser Pompejus förfogade öfver, var också betänkt på att trygga varaktigheten af deras samförstånd. Det var sådana afsikter, som ledde honom till att föreslå en släktskapsförbindelse, som Pompejus bara ett par månader tidigare troligen skulle ha varit synnerligen tveksam

[1] Jfr Cic. Att. II 12.
[2] Cic. Att. II 13.
[3] Cic. Att. II 16.
[4] Plut. Pomp. 48.

att acceptera. En följd af dessa omständigheter var det, att Crassus trängdes alltmer i bakgrunden. Sålunda gaf Cæsar numera vid förhandlingarna i senaten Pompejus första rummet, under det han dittills visat Crassus denna uppmärksamhet. Så mycket betydelsefullare var detta steg, som det ej var vanligt, att man ändrade rangordningen under det löpande året.[1] Om sålunda Crassus alltjämt behöll sin plats som den tredje i koalitionen, var dock hans inflytande ej mer detsamma som det varit till en början. I framtiden skulle dock denna politik, som så att säga inom triumviratet skapade ett duumvirat, visa sig vara ett felgrepp. Och det är ej osannolikt, att de förhållanden, som så när ledt till en katastrof för koalitionen före mötet i Luca, till väsentlig del framkallats af att Crassus genom omständigheterna bragtes till att drifva politiska intriger på egen hand.[2]

Till tiden närmast efter ingåendet af denna nära släktförbindelse mellan Cæsar och Pompejus har man sannolikt att datera tvenne lagar, som berörde dem själfva på det närmaste. Sålunda lät Cæsar folktribunen Vatinius föreslå[3] att han mot senatens beslut efter ämbetsårets utgång skulle som provins erhålla Gallia cisalpina och Illyrien.[4] Utan svårighet godkändes detta förslag af folket, som han vunnit dels genom den kampaniska åkerlagen, men äfven genom praktfulla cirkusspel och penningutdelningar.[5] Sin utom-

[1] Sueton. Cæsar 21.

[2] Åtskilliga omständigheter tala för detta antagande. Den omedelbara anledningen till den då rådande anarkien i Rom var Clodius' uppträdande. Men bakom honom stodo med all säkerhet inflytelserika personer. Särskildt är det troligt, att Crassus, hvars gamla animositet mot Pompejus väckts till nytt lif genom dennes nya myndighet (»potestas rei frumentariæ») och genom hans utsikter till egyptiskt kommando, i hemlighet hade sin hand med i intrigspelet mot honom (jfr Cic. Q. Fr. II 3). Crassus' gamla förbindelser med Clodius äro kända (jfr Cic. Att. I 16). I hvarje fall ledde förhållandena därhän, att Crassus genom mötet i Luca fick en helt annan och starkare ställning inom koalitionen än förut.

[3] Sueton. Cæsar 22.

[4] För den åsikt, som förlägger Vatinius' lag till denna tidpunkt talar utom de skäl, som ofvan anförts (sid. 241, not 6), äfven Suetonius' uppgift, att Cæsar erhöll dessa provinser »socero generoque suffragantibus». Men den släktkapsförbindelse, som Suetonius här syftar på, daterar sig troligen först från slutet af april. Se Cic. Att. 17, skrifvet sannolikt i maj: »ista *repentina* adfinitatis conjunctio». Naturligtvis tillåter dock alltid Suetonius' uppgift den tolkningen, att uttrycket kan tänkas hänföra sig till senatens senare behandling af frågan och således ej har något att säga om tidpunkten för Vatinius' lag. Men den första tolkningen torde vara den sannolikare.

[5] Appian. B. C. II 13; Cic. Att. II 17.

ordentliga karaktär fick Cæsars kommando därigenom, att det utsträcktes till att gälla i fem år.[1] Han erhöll genom denna lag befälet öfver tre legioner och en provins af största betydelse, »idonea materia triumphorum» enligt Suetonius' uttryck.[2] Men den viktigaste fördel den medförde, var måhända den, att, som Mommsen påpekar,[3] dess kommendant i själfva verket behärskade Rom och det egentliga Italien, dit enligt lag inga trupper fingo förläggas. Ingenting visar väl bättre, hur kufvad aristokratien för ögonblicket var, än det förhållandet, att vi knappast höra talas om något som helst motstånd mot denna lag (jfr dock Plutarch Cæsar 14). Och dock hotade den på ett vida allvarligare sätt än de föregående lagarna aristokratiens framtida ställning genom att bringa ett af rikets viktigaste militära kommandon i den demokratiske partichefens händer för fem år. »Und wer auf fünf Jahre, ist auch Herr auf Lebenszeit», som Mommsen säger.

Troligen har man äfven att till denna eller den närmast följande tiden datera senatens kompletterande beslut som skänkte Cæsar Gallia Narbonensis med ytterligare en legion — om man får tro Suetonius, af fruktan att folket eljest äfven i detta fall skulle förekomma senaten.[4] Detta kommando hade dock ingen utomordentlig karaktär, utan gällde blott för ett år.[5]

Hade Pompejus offentligen talat för Vatinius' förslag, så kvitterade Cæsar denna tjänst med att genomdrifva ett godkännande in toto af Pompejus' dispositioner i Orienten

---

[1] Dio 38,8.

[2] Sueton. Cæsar 22.

[3] Mommsen, III, sid. 215.

[4] Dio 38,8; Sueton. Cæsar 22. Som Lange påpekar, bör senatens beslut tillkommit »bei den den Comitien vorangehenden Berathungen über die Provinzen». Men comitierna voro, så vidt man kan döma af Cic. Att. II 20, ursprungligen utsatta till slutet af juli. Detta talar ju för den här följda kronologien. Ferreros kronologi (I, sid. 465) kan således knappast vara riktig.

Enligt Sihler (sid. 77) stodo visserligen efter all sannolikhet Pompejus och Crassus bakom de nu nämnda lagarna, »erschienen aber nicht vor dem Vorhang». Suetonius (Cæsar 22) betygar motsatsen. Öfver hufvud är [illegible] behandling af detta viktiga år väl schematisk.

[5] Cic. Prov. cons. § 36 ff.

[6] Langes kronologi, som jag i detta fall följt, är dock ej höjd öfver alla tvifvel. Om man följde Dio, skulle man snarast förlägga händelserna [illegible] början af mars. Om detta vore riktigt, skulle man ju kunna anse, att Ciceros uttryck i Att. II 9: »qui regna quasi prædia tetrarchis — — —

hvilken fråga förut varit en af de viktigaste tvistepunkterna mellan honom och senaten.[1] Nu åter bekräftades de utan motstånd, och härmed befriades Pompejus ur en situation, som varit i hög grad ägnad att rubba hans anseende bland hans orientaliska klienter.

Till samma tid som nu nämnda lagar hänför sig måhända också Cæsars betydelsefulla lag mot ämbetsmännens utpressningar i provinserna.[2] Den berörde självfallet endast personer af senatoriskt stånd och kunde sålunda på sätt och vis anses riktad mot senaten. I det hela synes den dock ha varit både rättvis och af behofvet påkallad, och från flera sansadt optimatiskt håll ansågs den sedermera förtjänt af epiteten »iustissima atque optima».[3] Anarkien i Rom gjorde emellertid, att denna liksom andra lagar i fortsättningen tillämpades på ett synnerligen godtyckligt sätt.

De senaste händelserna hade med all önskvärd tydlighet visat, att triumvirerna numera voro fullständigt herrar i Rom. Oppositionen var för tillfället förlamad och tvungen

—

...at», är en optimatisk omskrifning för denna lag, såvida det inte är Vatinius', han har i tankarna. I alla händelser torde Lange misstaga sig, när han ...t Dios uttryckliga försäkran talar om Lucullus' motstånd mot lagen och ...l denna tidpunkt förlägger berättelsen från Suetonius Cæsar 20 om Lucullus' förödmjukande inför Cæsar, som skulle varit en följd af dennes kraftiga ...essalier. Helt säkert med all rätt, förlägger Mommsen (III, sid. 217) denna ...ndelse till tiden för Vettius' uppträdande.

[1] Dio 38,.7

[2] Här tycks det knappast vara möjligt att med full säkerhet bestämma ...nologien. Den enda ledningen lämnar Ciceros tal för Flaccus. Här hän...es med all säkerhet på denna lag (i § 13), när det talas om de stadgar, ...i kommit till stånd »lege hac recenti ac nova». Rättegången mot Flaccus ...lde nämligen utpressningar och föll därför inom den juliska lagens om...e. Hade sålunda lagen tillkommit före Ciceros försvarstal för Flaccus. ...' frågan tydligen, om man kan bestämdt datera detta. Jfr Cic. Att. II ...Med full säkerhet kan detta ej ske, men några slutsatser kan man draga ...talets innehåll. Som Lange (III, sid. 288) påvisar, göras här några ganska ...na anspelningar på den Vettiska affären : »Nos iam ab indicibus nomi...nur, in nos crimina finguntur, nobis pericula comparantur.» Denna my...ka affär omtalas i Cic. Att. II 24, skrifvet troligen under sommarens ...re del, i hvarje fall före konsularcomitierna i oktober. En af de angifna ...nämligen enl. Cic. Vat. § 25 L. Lentulus, som sökte konsulatet för det ...nde året, och meningen tycks i detta fall ha varit att befria triumvirerkandidater från en envis konkurrent. I så fall förefaller det väl sanno...st att ej förlägga Vettius' provokation omedelbart före konsularcomitierna, ...ju sakens utveckling i den önskade riktningen kräfde sin tid. Att när...t bestämma tiden för dessa händelser tycks ej vara möjligt. Man kan ...ida endast förmoda, att lagen mot utpressningar tillkommit senast en à ...månader före konsularcomitierna i oktober, och det är mycket möjligt, ...len bör förläggas till en mycket tidigare tidpunkt.

[3] Cic. Pis. § 37.

att söka sin tillflykt i de aristokratiska klubbarna,[1] där förbittringen jäste mot »Trikaranon», det trehöfdade vidundret, ett bon-mot som hade historikern Varro till upphofsman.[2] En ringa tröst erbjöd den obestridliga succès, Bibulus ernådde med sina häftiga edikt mot de trenne demagogerna. Dessa aktstycken, som karakteriserades af en viss grofkornig kvickhet och vimlade af skandalösa insinuationer om vederbörandes privatlif,[3] mottogos af folket med förtjusning och vid de platser i staden, där de plägade affischeras, rådde en sådan trängsel, att trafiken hämmades.[4] I själfva verket lutade den allmänna opinionen numera, om man undantar de afgjorda anhängarna af folkpartiet, snarast till optimaternas förmån. De sista händelserna hade nämligen i hög grad bidragit till att sprida den öfvertygelsen, att utvecklingen i raskt tempo gick mot despotien. Ännu mer stärktes man i denna mening af påbudet, att alla ämbetsmannakandidater för det följande året skulle aflägga ed på de juliska lagarna.[1] Missnöjet grep alltmer omkring sig, och då och då tog det sig också oförtydbara uttryck. På teatern och cirkus, där den allmänna stämningen lättast gaf sig luft,[5] kom det vid ett par tillfällen till öppna demonstrationer mot de makthafvande och framförallt mot deras förtroendemän.[6] Cicero däremot blef nu föremål för all uppmärksamhet; »domus celebratur; occurritur; renovatur memoria consulatus; studia significantur».[7] Bibulus' edikt blefvo som Cicero uttrycker sig, alltmer »Archilochiska», till publikens oförställda glädje. Hans sista åtgärd var att uppskjuta konsularcomitierna till midten af oktober[8] för att det längsta förhindra valet af triumvirernas kandidater Gabinius och Piso. Utan framgång beklagade sig Pompejus »tam insuetus contumeliæ», i folkförsamlingen öfver Bibulus smädelser.[1] Till och med Cæsar, som annars hade folkets öra, fick pröfva på dess obeständighet. Förgäfves uppmanad

[1] Cic. Att. II 18.
[2] Appian. B. C. II 9.
[3] Sueton. Cæsar 49.
[4] Cic. Att. II 21.
[5] Cic. Sest. § 124.
[6] Cic. Att. II 19.
[7] Cic. Att. II 22.
[8] Cic. Att. II 20.

ıan i folkförsamlingen massorna att i ordnad trupp bege ig till Bibulus' hus för att tvinga honom att återtaga sitt dikt om uppskjutandet af comitierna. Pöbelns vacklande ıållning väckte naturligtvis optimaternas lifliga förhoppiingar.

Oppositionen började åter sticka upp hufvudet. Optinatiska kandidater täflade öppet med triumvirernas skyddsingar om konsulatet,[1] och de aristokratiska klubbarnas uppıetsande verksamhet började utan tvifvel göra sig märkbar. Under sådana omständigheter kommo demokraternas ledare a den tanken att rikta ett afgörande slag mot senatspartiet. Man önskade få dess främsta män allvarligt komprometterade i den allmänna opinionen och på samma gång skaffa sig en giltig anledning att tillgripa strängare åtgärder mot lem. Den tanken måste då ha legat nära till hands, att på ett eller annat vis söka få dem inblandade i en komplott mot de makthafvande. Man misstänkte, att planer på en sadan varit å bane, i början af maj hade Bibulus uppmanat Pompejus att vara på sin vakt.[2] Det borde därför ej vara omöjligt att provocera en sammansvärjning. Svårigheten var blott att finna en person, som lämpade sig för den svåra rollen som provokatör. I L. Vettius som tjänat sina sporrar som angifvare i Catilinaprocessen, trodde man sig emellertid ha funnit rätte mannen.[3] Hela företaget misslyckades emel-

[1] Cic. Vat. § 25.
[2] Cic. Att. II 24.
[3] Antiken kände, som man kunnat vänta, två olika versioner af denna affär. Enligt den ena var det hela att betrakta som ren provokation från de makthafvandes sida. Den motsatta åsikten, att här verkligen förelåg en sammansvärjning, företrädes bland de bevarade källorna endast af Dio, och äfven af honom med en viss reservation. Af Cic. Att. II 24, jämfördt med Vat. § 24, 25, 26, som väl får betraktas som en i det stora hela tillförlitlig, om ock något färgad skildring, framgår dock otvetydigt, att det här måste ha varit fråga om provokation. Frågan blir då, hvem som har stått bakom det hela. Hvad Pompejus beträffar, är det visserligen ej i och för sig otroligt, att han varit inblandad i saken: han var ju under den tid, triumviratet varade, föremål för åtminstone tre sådana dubiösa attentat. Men mot hans delaktighet talar afgjordt, att han, när saken anmäldes för honom, ej bättre preparerade Vettius före förhöret i senaten, utan att denne först senare efter Vatinius' och Cæsars mellankomst gjorde de önskade denuntiationerna, så äfven beträffande Pompejus' särskilda fiende Lucullus. Af samma skäl kan ej heller Cæsar ha varit Vettius' instruktör, särskildt skulle väl denne i så fall undvikit att kasta misstankar på Brutus, sonen till Cæsars älskarinna Servilia. Se för öfrigt Ciceros maliciösa anspelning härpå. Det troligaste är sålunda, om man får döma efter källorna, att Vatinius varit Vettius' närmaste uppdragsgifvare. Men detta hindrar ej, att intrigens trådar sannolikt ytterst löpte tillsammans i Cæsars händer.

lertid genom hans klumpiga tillvägagångssätt.[1] Curio, en af de provocerade, omtalade saken för sin far, som i sin ordning anmälde för Pompejus, att Vettius hyste planer mot hans lif. Vettius arresterades följaktligen. Vid förhör i senaten angaf han flera af de ledande optimaterna som medbrottslingar, men beslogs med uppenbara osanningar. Senaten beslöt, att mannen skulle kastas i fängelse; den som frigaf honom handlade »contra rem publicam». Med ostentativt förakt för senatens beslut lät emellertid Cæsar honom i folkförsamlingen korrigera och fortsätta sina angifvelser, och Vatinius föreslog, att undersökning skulle inledas mot de misstänkta.[2] Saken vann emellertid föga tilltro. Bedrägeriet var för uppenbart, och för att för framtiden befria sig från ett farligt vittne, fann man till slut för godt att, såsom det hette, låta honom hastigt aflida i fängelset. Fast man sålunda ej vann det afsedda målet, bidrog dock affären att stäfja oppositionslusten hos optimaterna, och flera af de angifna, såsom Lucullus, förödmjukade sig ända därhän att med knäfall utverka Cæsars förlåtelse.[3] Lentulus afstod från sin kandidatur till konsulatet,[4] och i förhållandet mellan Cicero och Pompejus inträdde en märkbar försämring.[5]

Publikens demonstrationer på cirkus, som ingifvit optimaterna vissa förhoppningar, visade sig ej vara något att bygga på. Gabinius' gladiatorspel[6] stämde förmodligen åter massorna i en gynnsam riktning, och när i oktober ändtligen de så länge uppskjutna valcomitierna kunde äga rum, blef utgången i det hela en seger för de makthafvande. Till konsuler valdes sålunda triumvirernas kandidater Gabinius och Piso. Att ej Crassus och Pompejus, som man till en början väntat,[7] aspirerade på konsulatet, berodde väl på flera orsaker. För det första kunde man förutse, att det följande året med Clodius som folktribun skulle bli ganska stormigt. Dessutom kunde man vänta, att optimaterna efter Cæsars afgång åter skulle försöka samla sig till opposition

[1] Cic. Att. II 24.
[2] Cic. Vat. § 26.
[3] Sueton. Cæsar 20.
[4] Cic. Vat. § 25.
[5] Cic. Dom. § 28.
[6] Jfr Cic. Att. II 24.
[7] Cic. Att. II 5.

eh öfver hufvud sätta lagligheten af alla hans ämbetsåtärder i fråga, och i de oundvikliga strider, som häraf åste bli en följd, föredrogo de makthafvande att intaga en ilats mera i bakgrunden, som skulle skänka dem en angeämare ställning utan att förminska deras inflytande. Vidare inskade väl Cæsar under detta viktiga år ha ett lydigt redkap på en så betydelsefull post som konsulatet och ej sina edallierade, som han trots allt ej kunde lita på längre, in deras egen fördel sträckte sig. Så hade man kommit ifverens om att som kandidater till konsulatet uppställa Gabinius, »ἐκ τῶν Πομπηίου κόλπων ἄνθρωπος», som Plutarch ittrycker sig,[1] och Calpurnius Piso, Cæsars nyblifne svärar; Crassus fick däremot finna sig i att ej erhålla någon epresentant på denna post. Till folktribun utsågs bland indra P. Clodius, som de makthafvande troligen tillämnade in särskild mission. Både han och konsulerna skulle dock i det följande visa sig vara långt ifrån så fogliga agenter, som Cæsar och Pompejus hoppats, och det kommande årets politiska intriger blefvo i följd häraf vida mer invecklade, än man önskat.

Att optimaternas makt ej var fullständigt krossad, framgår däraf, att bland de valda ämbetsmännen flera voro pålitliga anhängare af senatspartiet, äfven om man får akta sig att taga Ciceros sangviniska skildring (i Q. Fr. I 2) efter orden.[2] I hufvudsak var dock oppositionen hänvisad till att taga sig uttryck vid rättegångstillfällen (jfr processen mot Flaccus), och när Cato en gång gick ända därhän i djärfhet att på forum kalla Pompejus en självgjord diktator, »privatus dictator», hade han så när blifvit lynchad.[3] I det stora hela härskade således koalitionen mot årsslutet i Rom, och folkhumorn uppkallade året inte efter Bibulus och Cæsar utan efter Julius och Cæsar, »nam Bibulo fieri consule nil memini», citerar Suetonius efter ett populärt epigram.[4]

För att i korthet sammanfatta de viktigaste punkterna af de nu behandlade tvenne årens politiska utveckling, har

[1] Plut. Cato min. 33.
[2] Det kan vara skäl att jämföra hans yttrande i detta bref om konsulerna: »Consules se optime ostendunt», med hans senare uttalanden om samma personer: »Duo rei publicae portenta ac pæne funera.» Cic. Prov. cons. § 2.
[3] Cic. Q. Fr. I 2.
[4] Sueton Cæsar 20.

jag i det föregående sökt visa, att senaten vid Pompejus' återkomst från orienten ej ens, som Mommsen antar,[1] visat honom formell hänsyn i fråga om hans önskan om jordutdelning åt sina soldater. Så drefs Pompejus att acceptera alliansen med Cæsar. Denna betydde på intet vis, som Mommsen menar,[2] för Pompejus ett politiskt själfmord. Tvärtom, koalitionens politiska kurs bestämdes till en början hufvudsakligen af honom, som framgår af dess tidigare relativt undfallande politik mot senaten. Alliansen torde ha kommit till stånd först efter konsulsvalet. Den plötsliga kursförändring i dess politik, som inträdde efter senatens obstruktionsförsök mot åkerlagen, och som Ferrero med all rätt uppmärksammat[3] utan att dock tillfredsställande förklara, berodde med all sannolikhet på att Cæsar genom omständigheternas makt numera fick den hufvudsakliga ledningen af koalitionens politik. Beträffande målmedvetenheten i Cæsars politik under denna tid gör sig Mommsen troligen skyldig till öfverskattning, under det Ferrero förfaller till motsatta felet, som jag åtminstone i en punkt, Cæsars kommando i Gallien, sökt visa. Hvad Crassus beträffar, trängdes han under årets senare del alltmer i bakgrunden, och det är ej osannolikt, att denna omständighet var en af hufvudorsakerna till den utveckling, som under de följande båda åren kom att på det allvarligaste hota koalitionens bestånd. Slutligen ber jag att få tillägga, att jag särskildt tagit hänsyn till kronologien, då ett fastställande af densamma naturligtvis är en oundgänglig förutsättning för att förstå händelseutvecklingen.

[1] Mommsen, III, sid. 206.
[2] Mommsen, III, sid. 209.
[3] Ferrero, I, sid. 447.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Norrköpings föregifna tänkebok från medeltiden.

I sin inledning till Magnus Erikssons stadslag anför Schlyter (sid. LIX. not 5), att *Norrköpings* stads tänkebok innehåller handlingar från 15:de århundradet, hvarvid han hänvisar till Odhners Bidrag till svenska stadsförfattningens historia (1861). I nämnda arbete (sid. 63) framhåller Odhner, att det förekom, att domarne i städerna dömde i egen sak, hvarvid han (not 5) åberopar sig på: *Ex. anf. ur Norrköpings T. B. 1499 af Sundelius, a. st. s. 447*. Härmed afses Sundelius' Norrköpings minne (tr. 1798). Denne yttrar emellertid (sid. 447) utan att anföra något årtal, att domare fordom i Norrköping ägt rättighet att döma i sin egen sak, hvilket skulle framgå däraf, att Lasse Skomakare och Bertil Kanstöpare på torget kallat borgmästaren Anders Skalde en kopplareman m. m., för hvilket han sedan själf dömt dem att göra afbön inför rätten, o. s. v. Årtalet 1499 har Odhner supplerat från ett annat ställe hos Sundelius (sid. 459), där han i sin längd öfver borgmästarne i Norrköping under 1499 just upptager Anders Skalde. Materialet till sin borgmästarelängd uppger Sundelius själf (sid. 458) vara dels gamla handlingar, dels protokoll. Någon tänkebok från medeltiden omtalar han emellertid ej i detta sammanhang.

Odhner upptager (sid. 55) bland *ännu* (1861) *bevarade* tänkeböcker bl. a. *Norrköpings* (början av 1400-talet) utan att dock göra någon källhänvisning. Man får därför förutsätta, att Odhner redan förut i sin nämnda bok ansett sig ha påvisat tillvaron af Norrköpings medeltida tänkebok. Det gäller därför att se till, hvad Odhner för öfrigt kan ha att anföra om och ur denna tänkebok. På ett ställe (sid. 40) omtalar Odhner, att i städerna ofta förekomma tre borgmästare samtidigt, och anför därvid (not 3): »så i Norrköping 1437, 1480, 1513, 1577, 1610». Dessa uppgifter återfinnas emellertid i Sundelius' borgmästarelängd (sid. 459—60), hvadan Odhners tillägg: »Ofvanstående uppgifter äro hämtade dels ur städernas tänkeböcker, dels ur anf. stadsbeskrifningar och disputationer» beträffande Norrköping torde åsyfta Sundelius arbete, ej någon tänkebok. Att så är förhållandet, torde också bli tydligt däraf, att Odhner, då han (sid. 39) omtalar, att Norrköping *1477* hade 5 borgmästare, just hänvisar (not 5) till »Sundelius a. st. s. 459» eller till dennes borgmästarelängd. Nämnda borgmästarelängd åberopar Odhner också uttryckligen å ett annat ställe (sid. 32, not 4).

Hvad Sundelius beträffar, så nämner han *ingenstädes*, att han haft att tillgå någon Norrköpings tänkebok fran medeltiden. På ett ställe (sid. 443) säger han, att af »gamla handlingar» framgår, att Norrköping äfven i forna tider ägt domare, magistrat, styresmän och goda hushållsinrättningar, och på ett annat (sid. 445) yttrar han, att »samtlige stadens ämbetsmän till följande året, kort för Walborgsmässodagen, blifvit till allmän efterrättelse utnämnde och i *hvarje stads så kallade tänkebok antecknade*», samt tillägger följande: »Af Jönköpings stads gamla protocoller inhämtas at både Borgmästare och Rådmän, Pro Consules et Consules, därstädes år 1459, icke voro flere än 6. Följande året voro helt andre personer Consules et Pro Consules. Men deremot kallas de samma, som år 1459 uppräknas, 1461 Borgmästare» o. s. v. De meddelade uppgifterna öfverensstämma också med innehållet i den ännu bevarade *Jönköpings stads tänkebok* (Jönköpings stads tänkebok, utg. av Carl M. Kjellberg, sid. 14 ff.).

Att Sundelius i Norrköpings stads arkiv ej hade tillgång till några tänke- eller domböcker *äldre än 1719*, då rådhuset jämte arkiv blef lågornas rof under ryssarnas härjningar nämnda år, är tydligt däraf, att han bl. a. (sid. 92—93) åberopar *Norrköpings stads protokoll* för 1665 och 1667 »*i Götha Hof Rätts Archiv*» och (sid. 303) protokoll för 1639 och 1642. De ännu i Norrköpings stadsarkiv förvarade kämnersrättens protokoll börja först med 1721, rådstufvurättens domar med 1709, domböckerna med 1735, småprotokollen med 1720 o. s. v. Stadens privilegier och dylika handlingar finnas dock kvar i original sedan 1384. I Göta hofrätts i Jönköping arkiv äro emellertid bevarade s. k. renovationer af Norrköpings domböcker för tiden 1608—1610, 1617—1700 o. s. v., samt af kämnersrättens protokoll för tiden 1620, 1624, 1629—60, 1664, 1665, 1667—75, 1677—1700 o. s. v., hvilka Sundelius tydligen begagnat på stället, samtidigt med att han i Jönköpings rådhusarkiv rådfrågat sistnämnda stads tänkebok. Även handlingar i riksarkivet har han tagit kännedom om, hvilket bl. a. framgår däraf, att han åberopar (sid. 447) saköreslängder i riksarkivet. En stor del af sina uppgifter om medeltida borgmästare och rådmän har han tydligen också fått från riksarkivet. Som exempel vill jag anföra bland borgmästarne: 1368 Ragvald Storkarsyne (Sv. Riksarkivets pergamentsbref, n. 809), 1380, 1384 Gudhbjörn Smidher m. fl. (a. a., n. 2048), 1387 Hidolf byman (a. a., n. 2303) m. fl.

Det är ju möjligt, att en medeltida tänkebok för Norrköping funnits före 1719, men det är mindre troligt, alldenstund staden var rätt obetydlig under medeltiden. Emellertid finns ingen äldre anteckning, som omtalar någon dylik tänkebok, hvadan den torde få utgå ur serien medeltida stads-tänkeböcker.

Carl M. Kjellberg.

las Totts riksrådsutnämning och »Mémoires de Chanut».

De delar af de bekanta »Mémoires de Chanut», hvilka äro grun-ade icke på Chanuts egna rapporter och meddelanden utan på hans ekreterares, sedermera ministerresidenten Picques' relationer, hafva, lltsedan M. Weibull i Historisk Tidskrift, åren 1887 och 1888, mot dem riktade sin skarpa och nedgörande kritik,[1] säkerligen hört ill de mest vanryktade och misstrodda källskrifterna för vår svenska istoria. »Le médisant diplomate» är det epitet, som granskaren nner kännetecknande för relationernas upphofsman, och han frånänner honom ej endast »tillräcklig begåfning, bildning och erfarenet» för den svåra post han innehade såsom franskt sändebud vid rottning Christinas hof — i denna punkt kan han i viss mån tödja sig på det omdöme, som Chanut själf afgifvit om sin ställöreträdare — utan äfven och framför allt »tillräcklig karaktär». Han saknade själfständigt och säkert omdöme och blef, underkunig om allt skvaller, liksom förande bok öfver de löpande ryktena, n efterpladdrare af hvad han hörde omkring sig, för så vidt han j lät sin egen rörliga fantasi sammanställa dem till nya kombiationer.»[2] — I en senare uppsats, framlagd som promotionsprogram id filosofie doktorspromotionen i Lund 1892,[3] däri kritiken af de Picques'ska memoirerna på vissa punkter fullföljes, har Weibull sammanfattat sin karaktäristik af dem så, att vi i dem äga »en ullkomligt typisk bild af dessa främmande gesandtskapsberättelser, hvilka ej ett steg kan tagas utan beledsagande granskning af de nhemska källorna och jämförelse med de diplomatiska motståndarnes och partivännernas relationer».[4]

Utan tvifvel var den kritik, som sålunda riktades mot en af le allmännast anlitade källskrifterna för drottning Christinas historia, — hvars uppgifter ofta i de historiska framställningarna godtagits ända därhän, att äfven hvad som hos Picques framställes som rykten och obestyrkta misstankar kunnat få karaktären af fastslagna fakta[5] — både välbehöflig och i många stycken befogad. Utan föregångare var Weibull dock icke. Fransedt de reservationer, som redan Arckenholtz vid midten af 1700-talet *i teorien* uttalat i fråga om memoirernas fulla trovärdighet, hade W. H. Grauert i sitt 1837 utgifna arbete om drottning Christina och hennes hof[6] ägnat dem

[1] Weibull, Om »Mémoires de Chanut», Hist. Tidskr. 1887, s. 49—80, 151—192; 1888, s. 1—28, 131—166.

[2] Hist. Tidskr. 1887, s. 152 f.

[3] Drottning Kristina och Klas Tott. Några historiska beriktiganden. Inbjudning etc. Af Promotor. (Äfven i Lunds univ:s årsskrift 1892).

[4] A. a., s. 6.

[5] Hist. Tidskr. 1887, s. 154.

[6] Grauert, Christina, Königinn von Schweden, und ihr Hof. I—II (1837—1842).

en granskning, hvilken gifvit till resultat, att de för drottningens sista regeringsår icke kunde betraktas som »eine lautere Quelle» utan — i likhet med alla andra gesandtskapsberättelser — måste begagnas med stor försiktighet och under ständig jämförelse med andra relationer; att man icke beaktat detta utan under intrycket af memoirernas rikhaltighet obetingadt brukat dem som hufvudkälla hade gifvit anledning till många obilliga domar öfver Christina.[1] Det är redan den Weibullska kritiken in nuce — dock utan dennas polemiska skärpa. Det nya hos den senare granskaren är, att han kunnat grunda sin kritik på ett vida mer omfattande material: Grauert var inskränkt till den tryckta litteraturen, under det Weibull därjämte i stor utsträckning kunnat gå till de arkivaliska källorna — de franska såväl som de svenska. Det ej minst intresseväckande partiet i hans framställning bildar just redogörelsen för själfva det arkivaliska underlag, på hvilket de tryckta memoirerna i sina tidigare delar äro grundade, Chanuts i Bibliothèque Nationale i Paris förvarade vidlyftiga korrespondens, främst hans depescher till kardinal Mazarin och statssekreteraren för utrikesärendena Loménie de Brienne.[2]

För den följande uppfattningen har Weibulls kritik i stort blifvit bestämmande, ehuru visserligen på enstaka punkter misstag äfven i denna kunnat uppvisas eller forskningen med anlitande af nya källor kommit till resultat, som låtit de äldre, kritiserade uppgifterna framstå i nytt ljus.[3] Det låter sig dock mahända icke förnekas, att den Weibullska kritiken i sin ifver att utmönstra memoirernas oriktiga uppgifter och — ej minst — att ställa drottningens beteende i så gynnsam dager som möjligt understundom låtit sig ledas väl långt eller att i alla händelser otillräcklig bevisning förebragts. I det följande skall ett försök till förnyad pröfning göras i ett spörsmål, där kritiken sålunda icke synts i allo öfvertygande — den i nämnda promotionsprogram behandlade frågan om förhållandet mellan Christina och hennes siste gunstling som regent, Clas Tott.

Det är härvid icke afsikten att bestrida riktigheten af Weibulls allmänna uppfattning af Totts ställning. Gunstlingskap i den mening, att han bestämmande kunde inverka på rikets regering och drottningens allmänna politik har Tott lika litet som andra af hennes ynnest hugnade kunnat smickra sig med att äga. Men som tecken på ett dylikt gunstlingskap behöfva ej heller nödvändigt de ynnestbevis ses, med hvilka drottningen velat, innan hon afstod från maktens glans, öfverhölja den unge ädlingen.[4]

[1] A. a., I, s. 425 f. Jfr Vorrede, s. VI ff.

[2] Hist. Tidskr. 1887, s. 56 ff.

[3] Jfr särskildt Clason, Till reduktionens förhistoria (1895), s. 172 [illegible]

[4] Jfr ordalagen hos Linage de Vauciennes, Mémoires de ce qui s'est passé en Suede etc. (Köln 1677), T. III (»Mémoires de Picques»), s. 325 f.: »La Reine cependant, qui vouloit luy donner des marques effectives de sa estime, & de sa bienveillance, avant que de se dépoüiller de son authorité voulut . . .».

Enligt memoirernas framställning skulle drottningens försök att särskildt utmärka Clas Tott efter de växlande konjunkturerna framträdt i tre olika former. Ursprungligen skulle hon t. o. m., för den händelse hertig Carl Gustaf skulle dö utan att efterlämna lagliga arfvingar, tillärnat honom tronföljden i Sverige efter denne, och som ett första steg härtill velat erkänna honom såsom prins af Vasahuset; då dessa planer strandade, hade hon i ersättning ämnat tilldela honom hertiglig värdighet; men då äfven tanken härpå gått om intet genom Axel Oxenstiernas och Per Brahes, hans tilltänkta medbröders, vägran att mottaga den erbjudna upphöjelsen, hade hon måst nöja sig med att tillförsäkra honom rikliga ekonomiska fördelar »jämte löfte om hans utnämnande till riksråd, ehuru han då ej var mer än 23 år gammal». Samtliga dessa planer förläggas af memoirerna till året 1654; de båda förra omnämnas under mars—april, den sista under juni, då drottningens abdikation omedelbart förestod.[1]

De två första punkterna skola här blott i förbigående beröras. Särskildt uppgiften om den tilltänkta tronföljden förefaller ju fantastisk, men det kan måhända anmärkas, att Picques ej står alldeles ensam i fråga om meddelandet af upplysningar af denna art. Äfven den ofta väl underrättade författaren till den anonyma skriften »Les Anecdotes de Suède» återger (i visserligen ännu mer fantastisk form) ett liknande rykte.[2] Drottningens exklamativa förnekande kan knappast — i detta fall som andra — ensamt för sig tillerkännas det afgörande vitsord, som Weibull är benägen att göra. — Mindre osannolik i och för sig är uppgiften om hertigvärdighetens ifrågasatta införande. Så som Christina under sina sista regentår slösade med allt, som kunde gifva tronen ökad glans och hennes egen lust att lysa tillfredsställelse — med adelskap, med friherre- och grefvevärdigheter, med riksrådsutnämningar,[3] föreligger uppenbarligen ingen inre orimlighet i att hon äfven velat med hertiglig värdighet utmärka de främste i sin ynnest eller sitt råd. Weibulls bevisning förefaller i denna punkt knappast fullt bindande; särskildt hans försök att framhäfva Per Brahes kända åsikter och ställning skjuter bredvid målet. Har en dylik plan verkligen varit uppe men omintetgjorts genom Axel Oxenstiernas och Per Brahes afvisande hållning, är hufvudmotståndet — såsom det också i memoirerna framställes — säkerligen att söka hos den förre;[4] och dennes statsklokhet må man väl tillräkna det mått af storhet, att han varit i stånd att i rikets

[1] Mémoires, III, s. 313 ff., 325 ff., 390 f. — För Weibulls kritik i de skilda punkterna jfr Drottn. Kristina och Klas Tott, s. 10 ff.

[2] »Les Anecdotes de Suede ou l'histoire secrete des changements arrivez dans la Suede . . .» (Haag 1717), s. 58.

[3] Clason, a. a., s. 150 ff.

[4] Om Per Brahe heter det endast parentetiskt: »ce qu le Vachmestre approuva aussi». *Mot* Axel Oxenstiernas vägran har säkerligen ej heller Per Brahe i ett sådant fall kunnat acceptera anbudet.

Hvad Sundelius beträffar, så nämner han *ingenstädes*, att han haft att tillgå någon Norrköpings tänkebok från medeltiden. På ett ställe (sid. 443) säger han, att af »gamla handlingar» framgår, att Norrköping äfven i forna tider ägt domare, magistrat, styresmän och goda hushållsinrättningar, och på ett annat (sid. 445) yttrar han, att »samtlige stadens ämbetsmän till följande året, kort för Walborgsmässodagen, blifvit till allmän efterrättelse utnämnde och i *hvarje stads så kallade tänkebok antecknade*», samt tillägger följande: »Af Jönköpings stads gamla protocoller inhämtas att både Borgmästare och Rådmän, Pro Consules et Consules, därstädes år 1459, icke voro flere än 6. Följande året voro helt andre personer Consules et Pro Consules. Men deremot kallas de samma, som år 1459 uppräknas, 1461 Borgmästare» o. s. v. De meddelade uppgifterna öfverensstämma också med innehållet i den ännu bevarade *Jönköpings stads tänkebok* (Jönköpings stads tänkebok, utg. av Carl M. Kjellberg, sid. 14 ff.).

Att Sundelius i Norrköpings stads arkiv ej hade tillgång till några tänke- eller domböcker *äldre än 1719*, då rådhuset jämte arkiv blef lagornas rof under ryssarnas härjningar nämnda år, är tydligt däraf, att han bl. a. (sid. 92—93) åberopar *Norrköpings stads protokoll* för 1665 och 1667 »*i Götha Hof Rätts Archiv*» och (sid. 303) protokoll för 1639 och 1642. De ännu i Norrköpings stadsarkiv förvarade kämnersrättens protokoll börja först med 1721, rådstufvurättens domar med 1709, domböckerna med 1735, småprotokollen med 1720 o. s. v. Stadens privilegier och dylika handlingar finnas dock kvar i original sedan 1384. I Göta hofrätts i Jönköping arkiv äro emellertid bevarade s. k. renovationer af Norrköpings domböcker för tiden 1608—1610, 1617—1700 o. s. v., samt af kämnersrättens protokoll för tiden 1620, 1624, 1629—60, 1664, 1665, 1667—75, 1677—1700 o. s. v., hvilka Sundelius tydligen begagnat på stället, samtidigt med att han i Jönköpings rådhusarkiv rådfrågat sistnämnda stads tänkebok. Även handlingar i riksarkivet har han tagit kännedom om, hvilket bl. a. framgår däraf, att han åberopar (sid. 447) saköreslängder i riksarkivet. En stor del af sina uppgifter om medeltida borgmästare och rådmän har han tydligen också fått från riksarkivet. Som exempel vill jag anföra bland borgmästarne: 1368 Ragvald Storkarsyne (Sv. Riksarkivets pergamentsbref, n. 809), 1380, 1384 Gudhbjörn Smidher m. fl. (a. a., n. 2048), 1387 Hidolf byman (a. a., n. 2303) m. fl.

Det är ju möjligt, att en medeltida tänkebok för Norrköping funnits före 1719, men det är mindre troligt, alldenstund staden var rätt obetydlig under medeltiden. Emellertid finns ingen äldre anteckning, som omtalar någon dylik tänkebok, hvadan den torde få utgå ur serien medeltida stads-tänkeböcker.

Carl M. Kjellberg.

las Totts riksrådsutnämning och »Mémoires de Chanut».

De delar af de bekanta »Mémoires de Chanut», hvilka äro grundade icke på Chanuts egna rapporter och meddelanden utan på hans sekreterares, sedermera ministerresidenten Picques' relationer, hafva, alltsedan M. Weibull i Historisk Tidskrift, åren 1887 och 1888, mot dem riktade sin skarpa och nedgörande kritik,[1] säkerligen hört till de mest vanryktade och misstrodda källskrifterna för vår svenska historia. »Le médisant diplomate» är det epitet, som granskaren finner kännetecknande för relationernas upphofsman, och han frånkänner honom ej endast »tillräcklig begåfning, bildning och erfarenhet» för den svåra post han innehade såsom franskt sändebud vid drottning Christinas hof — i denna punkt kan han i viss mån stödja sig på det omdöme, som Chanut själf afgifvit om sin ställföreträdare — utan äfven och framför allt »tillräcklig karaktär». »Han saknade själfständigt och säkert omdöme och blef, underkunnig om allt skvaller, liksom förande bok öfver de löpande ryktena, en efterpladdrare af hvad han hörde omkring sig, för så vidt han ej lät sin egen rörliga fantasi sammanställa dem till nya kombinationer.»[2] — I en senare uppsats, framlagd som promotionsprogram vid filosofie doktorspromotionen i Lund 1892,[3] däri kritiken af de Picques'ska memoirerna på vissa punkter fullföljes, har Weibull sammanfattat sin karaktäristik af dem så, att vi i dem äga »en fullkomligt typisk bild af dessa främmande gesandtskapsberättelser, i hvilka ej ett steg kan tagas utan beledsagande granskning af de inhemska källorna och jämförelse med de diplomatiska motståndarnes och partivännernas relationer».[4]

Utan tvifvel var den kritik, som sålunda riktades mot en af de allmännast anlitade källskrifterna för drottning Christinas historia, — hvars uppgifter ofta i de historiska framställningarna godtagits ända därhän, att äfven hvad som hos Picques framställes som rykten och obestyrkta misstankar kunnat få karaktären af fastslagna fakta[5] — både välbehöflig och i många stycken befogad. Utan föregångare var Weibull dock icke. Fransedt de reservationer, som redan Arckenholtz vid midten af 1700-talet *i teorien* uttalat i fråga om memoirernas fulla trovärdighet, hade W. H. Grauert i sitt 1837 utgifna arbete om drottning Christina och hennes hof[6] ägnat dem

[1] Weibull, Om »Mémoires de Chanut», Hist. Tidskr. 1887, s. 49—80, 151—192; 1888, s. 1—28, 131—166.
[2] Hist. Tidskr. 1887, s. 152 f.
[3] Drottning Kristina och Klas Tott. Några historiska beriktiganden. Inbjudning etc. Af Promotor. (Äfven i Lunds univ:s årsskrift 1892).
[4] A. a., s. 6.
[5] Hist. Tidskr. 1887, s. 154.
[6] Grauert, Christina, Königinn von Schweden, und ihr Hof. I—II (1837—1842).

intresse afslå äfven de personligen mest smickrande erbjudanden.[1] Tills positiva bevis kunnat framläggas för sanningen eller sannolikheten af en sådan plan från drottningens sida, må det emellertid vara försiktigast att misstro memoirernas uppgifter; det är endast själfva möjligheten, som det synts berättigadt att här framhäfva.[2] Och hur utsmyckad och fantastisk i detalj skildringen än kan vara, ett bidrag lämnar den i alla händelser till kännedomen om hvad som i de diplomatiska kretsarna kunde ryktas och tros om det lysande hof, där drottning Christina med sin kärlek till prakt och glans, sin smak för allt ovanligt och romantiskt, slösade med sin ynnestbåfvor.[3]

I den tredje punkten är en kontroll lättare möjlig. I fråga om de ekonomiska förmåner Clas Tott skulle erhållit har Weibull i ett fall[4] verificerat memoirernas uppgift — »det enda af de omtalta ynnestbevisen af drottning Kristina, med hvilket till fullo förhåller sig. såsom det i memoirerna berättas» — i ett annat[5] uppvisat memoirernas misstag och tillika angifvit den förväxling som här uppenbarligen förelegat. Mest afvisande ställer han sig emellertid i fråga om den tillämnade riksrådsutnämningen; hvarje tanke på en dylik vid tiden för tronskiftet förkastas kategoriskt såsom orimlig, enär Clas Tott redan föregående år, 1653 den 3 oktober, skulle utnämnts till riksråd — »i den stora riksrådspromotionen denna dag, då ej mindre än 10 riksråd på en gång utnämndes».[6] Egendomligt nog anför Weibull emellertid på denna viktiga punkt ingen hemul för sin uppgift. Det är sant, att denna dag allmänt angifves såsom den rätta, och att dess riktighet icke tidigare satts i fråga. Men söker man efter någon bestyrkande källuppgift, hvilket synes naturligt, då det gäller att dementera ett som falskt förmodadt påstående, torde man blifva mera tveksam om svaret. Rådsprotokollet för den 3 okt. 1653 upptager såsom utnämnda denna dag riksjägmästaren Gabriel Oxenstierna, Jacob de la Gardie, Henrik von Thurn, Lorents von der Linde, Arfved Forbus, Paul Khewenhiller, Wilhelm Taube samt Carl Lejonhufvud, men *icke* Clas Tott,[7] och ej heller bland riksregistraturets

[1] Mot en dylik ståndpunkt strider icke kanslerns uttalanden vid grefvevärdighetens mottagande 1645: se särskildt hans tacksamhetstal till drottningen i rådet d. 27 nov. d. å. Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling afd. I, bd 1, s. 624 ff.

[2] Exempelvis i fråga om reduktionsyrkandena, hvilka emellertid endast återgifvas i ryktets form: »il se dit mesme en ce temps-là . . .». Mémoires III, s. 327.

[3] Jfr Molbech, Bidrag til dronning Christinas . . . historie. 1651—55 [Dansk] Hist. Tidsskr., I: 5, s. 307 f.

[4] Angående donationen af godset Ekolsund.

[5] Rörande förskrifningen på 160.000 rdr för Totts grefvegods i Finland och hans faders pretentioner på kronan.

[6] Weibull, a. a., s. 20.

[7] »K. M:t proponerade sig hafva för serdeles considerationer skull jemvel och att försterkia rådet, resolverat att taga efterfolliande i rådet, nembl. R.Jegmestaren G. Gabriel Oxenst:a, G. Jacob De la Gardie, Grefven von Thurn, Gen. Linde, Gen. Forbuss, Baron Kewenhüller, Håfmarsk. Taube.

vocationer» återfinnes hans namn under detta eller närgränsande datum.[1] I den fullmakt att vara kaptenmajor öfver lifgardet, som utfärdades för Tott den 12 okt. 1653, sålunda kort efter hans förmodade utnämning till riksråd, saknas likaledes hvarje antydan om en dylik upphöjelse — man skulle här eljest som senare väntat formeln »vår och riksens troman, *råd* etc.»[2] Och slutligen förtjänar det mahända ej heller lämnas oanmärkt, att äfven den för år 1654 upprättade riksstaten lika litet upptager hans namn i förteckningen öfver riksens råd, under det samtliga de åtta, som enligt rådsprotokollet utnämndes den 3 okt. 1653, finnas medtagna. I den närmast följande däremot, för år 1655, återfinnes Totts namn främst bland de nytillkomna.[3]

Redan dessa mera indirekta bevis äro ägnade att ingifva misstro mot den tidigare, af Weibull utan vidare accepterade uppgiften, att Tott redan i oktober 1653 skulle intagits i rådet. I självfva verket finnas äfven skäl, som direkt styrka, att utnämningen skett först senare, under de allra sista dagarna af drottning Christinas regering; de Picques'ska memoirernas uppgift innebär på denna punkt ingen orimlighet utan stämmer väl öfverens med det faktiska förhållandet. Något rådsprotokoll finnes visserligen som bekant icke bevaradt för Christinas sista tid, men i riksregistraturet är under den 27 maj 1654 intagen en »vocation» till Tott att vara »riks- och kansliråd». Detta har ej heller varit Weibull obekant; han citerar vokationsbrefvet i dess senare del, men får därur endast fram, att Tott vid denna tid kallades »att inträda i tjänstgöring vid kansliet»

---

förmente att de gode HH. af rådet intet hade något betenkiande her uti. Eller der det så vorde, de ville sig der öfver utlåta. Item Grefve Carel Bondhufvud.»

Om de vid tillfället närvarande heter det sist i samma protokoll: »Infordrades R. Jegmestaren Grefve Gabriel Oxenst:a, Grefve Jacob De la Gardie, Herr Welhelm Taube, H. Arwedh Forbuss, och blefve af Kongl. Maij:tt tillsade att bekläda R. Råd embetet».

[1] Dessa vocationer äro ställda till de för tillfället frånvarande: 3 okt. till »Gref Carl Mauritz Lövenhaupt. Mutat. mut. till H. Paul Kewenhüller», okt. till »Grefve Henrich af Thurn». Den förra kallelsen har formen af ett bref att »med forderligast» inställa sig »bemälte Riks Råds ämbete att öfvertaga», den senare uppmaningen att insända »den ed och revers, som vanligen plägar inlefreras af dem alle som i Rådet tagas».

[2] Jfr brefvet för honom »att succedera Richz Stallmester chargen effter Hr Duglas» 28 maj 1654. Riksreg.

[3] Ugglas rådslängd, på hvars uppgifter Weibull uppenbarligen stöder sig, då han talar om den stora riksrådspromotionen, upptar under d. 3 okt. 1653 samtliga de i rådsprotokollet nämnda med undantag af Lorents von der Linde, hvilkens utnämning förlägges redan till 1651, samt därjämte Clas Tott, Gustaf Horn och Clas Bielkenstierna.

Med von der Lindes utnämning kunde möjligen någon oklarhet tänkas råda. Det för honom och hans bröder d. 14 maj 1653 utfärdade friherrebrefvet (Riksreg.) uppgifver nämligen redan, att K. M:t »nödigt eraktat att taga honom till vårt och Riksens Råd». Rådsprotokollets uppgift synes dock icke kunna jäfvas, så mycket mindre som Linde kort efter d. 3 okt. första gången infinner sig i rådet och sedan alltjämt vid rådsherrarnes uppräkning ställes bland de denna dag intagna. Jfr äfven Ekeblads uppgift nedan.

såsom rikskansliråd.[1] Brefvets tidigare del borde dock kunnat und röja hvarje tvifvel om, att det här är själfva riksrådskallelsen s föreligger. Till bestyrkande skall det här i sin helhet atergifv

Vocation till Grefve Claes Tott at vara Rix och Cantzlie Rådh.

Christina *etc.* Vår gunst *etc.*

Aldenstundh vij hafve Gref Claes Tott, (: considerandes(!) Eder go qvaliteter :) för gott ansedt och hoos oss resolverat at honorera Eder dignitate Senatoria, så och sedan brucka Eder utj vårt Cantzlie Collegio Cantzlie Rådh, uthi den otvifvelachtige nådige förhopning, att I vidh *be desse Eder nu af oss updragne Charger*[2] skole giöra oss och rij goda och nyttige tienster. Thet är fördenskuldh vår nådige villia och gäran, at I låten finna Eder beredd och tilstädes att intagas effter sedva i rådhet. när I vår vijdare ordre der öfver bekommandes varde. Och befall. Vpsall.

Det torde vara öfverflödigt med ytterligare bevis. Åbero kan emellertid också en källa, hvilken af Weibull stundom använ såsom kontroll på uppgifterna i »Mémoires de Picques» — hofj karen Johan Ekeblads bref till sin fader, öfverste Christoffer E blad. Under den 1 juni 1654 skrifver denne:

»Intet håppas iag, att vij nu sku blij rådlössa i Swerige på en tid icke döden blir altför sträng, ty i går bleffue 8 styken tillökte till många för vore: och desse ära de 8: Greffue Bängt Oxenstiärna som Tysland, Greff Clas Tott, H. Clas Bielkenstiärna, H. Göstaf Horn af Kan H. Jahan Gyllenstiärna, H. Carl Soop, Erik Sparre lanshöffdingen, och Ribbing . . .».[3]

Såsom synes råder ej full öfverensstämmelse mellan de källa och riksregistraturets uppgift i fraga om själfva datum,[4] m att utnämningen skett först nagon af de sista dagarna af maj 16 är ställdt utom tvifvel. Det klander för afsiktligt falska uppgif som riktats mot memoirernas författare, kan åtminstone pa de punkt icke anses berättigadt.

Därmed är intet rehabiliterande omdöme uttaladt om memoirer allmänna tillförlitlighet. Tvärtom talar allt för, att den gamla, re af Grauert fällda stränga domen äger sitt fulla berättigande, och memoirernas uppgifter icke utan allvarlig och noggrann kont kunna tagas för goda. Endast så mycket torde få erkännas, att kärna af sanning *kan* dölja sig också under det skenbart orim

[1] Weibull. a a., s. 20.

[2] Kursiveradt här.

[3] Johan Ekeblads bref. utg. af N. Sjöberg. I, s. 338, här jämf med orig. i Lunds univ.-bibliotek. — Under d. 5 okt. 1653 uppräknar däremot såsom »i måndags» gjorda riksråd: »grefve Gabriel Gabrielson, gr Jakob, hofmarskalken Wellam Taub och generalmajor Fårbuss, hvilka städes voro. Grefven af Turn och generalmajor Lind skulla och ha bli samma gången, oansedt de intet tillstädes voro.» A. a., s. 291 f.

[4] Nagon direkt motsägelse behöfver dock ej föreligga: Ekeblads u gift kan afse själfva intagandet i rådet, kallelsebrefvet däremot kan v nagot tidigare dateradt.

och fantastiska, och i alla händelser, att äfven en skarpsinnig kritik kan ledas vilse, då den i sin ifver lämnar å sido den förutsättningslöshet och kontroll, som den i princip proklamerar som sin ledstjärna. För ett detaljeradt bedömande av de Picques'ska memoirerna, liksom af andra källor af liknande natur, skulle fordras en på alla punkter genomförd jämförelse med mera objektiva vittnesbörd — för bedömandet af deras upphofsman personligen, hans begåfning, bildning och erfarenhet lika väl som hans karaktär, därjämte en närmare kännedom om själfva de papper, på hvilkas grund de tryckta memoirerna, ibland kanske vårdslöst eller oskickligt nog, blifvit uppbyggda.[1]

A. B. Carlsson.

Gustaf III och krigsbefälet 1771.

I Grimbergs studie öfver »Krigsbefälet pa frihetstidens riksdagar» (Historisk Tidskrift 1905) omnämnes äfven den ansökan krigsbefälet 1771 ingaf till konungen med anledning af den förment tillbakasatta plats det fått sig anvisadt i ceremonielet vid Adolf Fredriks begrafning.[2] Saken fick en viss betydelse, då den indirekt kom att gifva signalen till det anlopp, som vid riksdagen af den värfvade arméns befäl riktades mot det indelta krigsbefälets afslutenhet och företrädesrättigheter — det sista uppflammandet af den inneboende motsättningen, innan revolutionen aflägsnade själfva grundvalen därtill genom att fråntaga äfven det indelta krigsbefälet dess tidigare politiska inflytande.[3]

Också i och för sig är krigsbefälets inlaga måhända ej utan allt intresse. Särskildt den form, konung Gustaf gaf åt sitt svar på det framställda yrkandet, ger ett talande uttryck åt den sinnesstämning, i hvilken den till sitt land nyss återvände monarken såg den på alla håll rådande splittringen med dess blott på de enskilda intressenas tillgodoseende inriktade sträfvanden och stridigheter. Ansökningen återgifves här efter originalet bland de Gustavianska papperen i Uppsala Universitetsbibliotek (signum F: 429).[4]

[1] Picques' depescher till Mazarin och Brienne äro i olikhet mot Chanuts endast till obetydlig del kända; — däremot kan det kanske nämnas, att en omfattande dossier papper till Picques ifrån främst Brienne och franske residenten i Haag M. Brasset för tiden 1649—54 under år 1914 förvärfvats af svensk statsinstitution (Uppsala univ.-bibliotek).

[2] Hist. Tidskr., 1905, s. 163.

[3] Närmare härom anf. st., s. 163—168.

[4] Denna volym innehåller egentligen strödda enskilda »bref från svenske män», hvarför inlagan här lätt förbises. Undertecknaren är krigsbefälets preses, generallöjtnanten Sam. Gust. Stiärneld.

Stormäcktigste Allernådigste Konung!

Då Eder Kongl. Mays:ts Krigsbefäl vid then nyssframfarne Kongl:a begrafningen uti thet tå utgifne ceremoniellet till solennitetens begående sedt sig anteknadt i sviten, at taga ställe med Extra capita af Ridderskapet och Adelen, så vågar hos Eder Kongl. May:t Krigsbefälet följande i underdånighet andraga:

Ehuru Krigsbefälet, enligt Eder Kongl. May:ts nådiga påbud och kallelse till thenne allmänne Ricksdag, finner sig vara nämdt näst efter the tvenne första Rickseus Stånd, i stöd hvaraf, jemte flere skiäl, thet kunde förmena sig mindre tillständigt at vid dylike solenne acters begående se sig i sviten bland extra capita placerade, af hvilcka en stor del äro minderårige, samt af en hofmarschalck anförde: dock likväl underkastar Krigsbefälet aldeles Eder Kongl. May:ts egit nådiga välbehag, huruvida thet samma må hugnas thärmed, at uti ceremonieller särskilt nämnas och som bestående af åldrige ämbetsmän, hvilcka representera hela Eders Kongl. May:ts armée till lands och till sjös, hvilcka äfvenock Konunga vården och bevakande närmast anförtrodt är, vid slike märckvärdige tillfällen få intaga rum framför eller efter Eder Kongl. May:ts höga person, samt en corps af en fältmarschalck eller närvarande äldsta generalen anfördt varda.

Allernådigste Konung!

Krigsbefälet grundar således sitt hopp endast på Eder Kongl. May:ts thet altid gifne så lysande vedermälen af nåd och rättvisa, samt yrckar med så mycken mera trängtan thenne thess underdånige åstundan, som then önskade dagen nalckas, då vi med glädje få följa vår milda och nådiga Konung vid dess höga kröningsfäst, hvars begynte ährofulla regering Allmackten förlänge till högsta ålder och välsigne med alla jordiska sällheter.

J undedånig förväntan af nådigt bifall uti thenne Krigsbefälets ganska nära rörande ansökan framhärdar med all undersåtelig vördnad

Stormäcktigste Allernådigste Konungs
Eder Kongl. May:ts

På Krigsbefälets vägnar
allerunderdånigste och tropliktigste
undersåte och tienare
Stiärneld.

Konung Gustafs egenhändiga påteckning är af följande lydelse:

Dett rum som blifvit krigsbefälet gifvit i cermonialet är hedra med dett kricksbefälet af ålder innehafft, men i en tid, då alla vilia våsa öfver de andra och alla ordningar som äro gambla ikullkastas, så är eij underligit at kricksbefället och vill äflas på sitt sätt. Gud vett var alla pretentioner skolla lyckta.

d. 29 Julii 1771.

A. B. C—n.

Hans Järtas berättelse om tillkomsten af 1809 års regeringsform.

Nedanstående berättelse af Hans Järta om regeringsformens till-omst har länge varit känd och af forskare flitigt åberopad. Enligt örfattarens egen uppgift är den nedskrifven år 1832. För uppfatt-ingen af 1809 års författningsverk, sådan den af en äldre skola rundlagts och vunnit burskap, har denna redogörelse spelat en uktoritativ roll. Här är ej platsen för en närmare undersökning f dess värde som historisk källa. Den må sparas till ett annat ammanhang. Men äfven om en nyare forskning med mera kritiska netoder icke skulle finnas benägen att utan ganska stark reservation nottaga Järtas på äldre dagar, ofta i en prononceradt polemisk ton fgifna omdömen och uppgifter, skall hans berättelse dock alltid ibehålla sin betydelse och sitt stora intresse. Då den i sin helhet ldrig förut varit offentliggjord[1], synes den mig på grund af sin iktiga plats i diskussionen om 1809 års författningsproblem väl ärd att fullständigt publiceras i det skick den till eftervärlden be-arats. — Manuskriptet, bland Järtas efterlämnade papper i Upp-ala universitetsbibliotek[2], är ett fragment, som slutar midt i en nening nederst på sidan. Huruvida fortsättning funnits, nedskrifven i sedermera af en eller annan anledning förkomna manuskriptblad, an naturligtvis aldrig med säkerhet afgöras, ehuru ett antagande denna riktning förefaller mig tämligen sannolikt. Därför talar land annat, att författaren företagit en ganska ingående formell ifverarbetning af sitt koncept, hvilket han väl knappast mödat sig ned, om det icke hunnit fullbordas. Uteslutet synes mig för öfrigt icke, att döma af de ofta återkommande polemiskt sarkastiska ut-fallen mot en nyare tids politiska åskådningar, att Järta skrifvit med ursprunglig afsikt att på ett eller annat sätt använda sitt opus dagspolitiskt syfte.

Sveriges regeringsform af den 6 junii 1809 har, jämte andra lensamma påbördade fel, det i våra dagar oförsvarliga att nu vara icke mindre än tjugutre år gammal. Redan då den stiftades, saknade len nyhetens behag. Den var ej tillskuren efter någon af de sam-hällscostumer, som då voro moderna i det öfriga Europa, utan efter len åldriga svenska drägten, med bondtröjan närmast lifvet. Och nu, sedan en ädel generation, som då jollrade i kolt eller vagga, hunnit växa upp till myndighet att tala ur moustacherna,[3] huru skulle väl len vilja tillåta Carl Johans folk att visa sig i en sådan drägt inför belgier och fransmän!

---

[1] Ett mindre utdrag finnes anfördt af O. Alin, Statsv. tidskr. 1897—98, s. 4.

[2] Tvenne fullskrifna fol. blad inhäftade tillsammans med diverse andra koncept af Järtas hand i en vol., sign. F. 857 j.

[3] Ursprungligen, sedermera öfverstruket: »hålla tal på svenska riddar-huset».

Mig har det således förekommit ganska naturligt, att desse ungdomsraske statsmän tadlat 1809 års regeringsform och yrkat än den ena, än den andra omskapelsen deraf. Jag har ej väntat, att de skulle förälska sig i gamla lagar mera än i gamla flickor eller anse det vara mindre lätt att efter främmande mönster förändra ett folks styrelseordning än ett regementes uniform.

Lika naturligt som detta lättfärdigt allvetande, än hit än dit lättsvengande tadel har ock förekommit mig vissa tyngdpunct sakande doctrinärers tunga klander af vår statsförfattning. Man studerar ej för ro skull Kant och Fichte. Till lön för sin möda vill man se i samhällslifvet utförda den förres »Metaphysische Anfangsgründe der Rechtlehre» och den sednares »Grundlagen des Naturrechts nach Principien der Wissenschaftslehre». Men olyckligtvis voro dessa och andra dylika vishetsböcker alldeles obekanta för mängden af 1809 års riksdagsmän, ehuru flere eller färre af dem stundom röjde ett anboret medvetande af den Fichteska rättslärans yttersta grundsats, att Jag är jag.* I följd af sin egen okunnighet valde de till det utskott, som skulle föreslå regeringsformen, män, hvilka alle ägde en mer eller mindre djup och vidsträckt kännedom af svenska statens utbildning, fordna öden och närvarande förhållanden, men hvaraf få eller kanhända ingen kunde göra reda för de nyaste tyska rätts- och statstheorierna. Utskottet åter antog till sin secreterare en man, som, ehuru icke vederbörligen ung, likväl hade den förtjensten att vara omkring tio år äldre än den yngsta af ledamöterna. Han stod således på civilisationens bana en hel barndomsålder framom någon af dem. Också saknade han icke all kunskap om de nyssnämnda abstracta lärorna, men han anade då redan, hvad han sedermera erfarit, nämligen att deras användning till något folks concreta samhällsförfattning skulle förvandla denna ifrån en lefvande organism till ett dödt machinerie. Hade han ock funnit i dessa läror någon verklig visdom, och hade han velat påtruga utskottet densamma, så var dock nu icke tid dertill. Innan de philosophiska föreläsningarne om statens ändamål och om en ovillkorligen grundrigtig statsinrättning hunnit öfvertyga den förståndige men något envise Mats Pehrsson om möjligheten att medelst en sådan inrättning [skydda allas frihet och rätt][1] äfven bland ett folk af idel djeflar, så hade sannolikt cossaksvärmar inblandat sig i de svenska öfverläggningarne om lösningen af detta den Königsbergska professorns vidtbekanta problem.** En fientlig rysk här stod på Åland, en annan . . . .[2] Danska och norska härar hotade rikets norra och vestra gränser. Hela continentens beherskare eller buse var ännu Sveriges fiende. Under detta förhållande och medan svenska folket endast ägde en provisorisk styrelse yrkades på riddarhuset den satsen, att alla lagars kraft hade i följd af regementsförändringen upphört. Det var då af yttersta behof att snart erhålla en stadgad regering och såsom villkor derför en regeringsform. Förslaget till den, som rikseus stän-

[1] Orden inom [ ] öfverstrukna i manuskriptet.
[2] Lucka i texten.

der enhälligt gillade och fastställde, blef ock uppgjordt och justeradt inom fjorton dagar ifrån den, då constitutionsutskottet första gången sammanträdde. Ingen af utskottets ledamöter eller dess secreterare hade förut haft anledning att ordna ens något utkast till detta utan deras önskan och förväntan dem uppdragna arbete***, och den enda ledningen dervid var ett icke antagligt förslag, som en embetsman, hvilken derom blifvit af hertigen-regenten betrodd, hade i hemligt samråd med några få andra högre embetsmän författat. Dagligen under tio till tolf timmar fortdrefvos utskottets öfverläggningar, och blott den återstående delen af dygnet hade secreteraren att använda till redaction af de beslutade §§, hvilka merendels den följande dagen justerades. Den i sådan brådska öfverlagda och författade regeringsformen . . . . .»

A. B—z.

(*Noter tillhörande den ursprungliga texten:*)

* I allmänhet röjde sig i memorialerna under denna riksdag föga lärdom. Sjelfva riksdagsmannen Anders Danielsson satte då sitt ljus under skäppona. Det var först vid 1815 års riksdag, som han åberopade inför bondeståndet *persiska och chinesiska edicter*, hvilka han likväl blygsamt förmälte sig icke hafva haft tillfälle att läsa på originalspråken. Han dröjde ock till 1823 års riksdag att förkunna sig såsom en lärjunge af Smith och Turgot.

** Se Kants skrift »Zum ewigen Frieden», hvaruti detta problem uppgifves och förklaras vara möjligt att lösa.

*** Man trodde allmänt, att chefen för revolutionsarméen hade en regeringsform i beredskap, och intill den stund, då constitutionsutskottets förslag blef af riksstånden bifallet, förmodade jag och sade åt flere ibland utskottets ledamöter, att vårt arbete vore öfverflödigt.

Underrättelser.

— Bland under år 1914 aflidne utländske häfdaforskare äro ytterligare att anteckna ett par engelska namn: medeltidshistorikern J. H. Wylie, död den 28 febr., samt kyrkohistorikern T. M. Lindsay, död den 6 dec. Den förre är mest bekant för ett stort arbete på Englands historia under 1400-talet — *The History of England under Henry IV* (4 bd, 1884—1898). Ett motsvarande arbete öfver Henrik V:s regering efterlämnade han ofullbordadt; första bandet utkom 1914. Bland Lindsays arbeten må särskildt framhållas en förtjänstfull öfversikt öfver reformationshistorien — *A History of the Reformation* (2 bd, 1906, 1907) — samt ett intressant kapitel om Luther i »The Cambridge Modern History».

— Den 20 april 1915 afled den tyska medeltidshistorikern Karl Zeumer. Född 1849 och lärjunge till Waitz, fördes han af denne in på den medeltida rättshistoriens område och utgaf 1878 en undersökning om *Die Deutschen Städtesteuern, insbesondere die städtischen Reichssteuern im 12. und 13. Jahrhundert.* Sin egentliga lifsgärning har han utfört inom redaktionen af »Monumenta Germaniæ Historica», af hvars direktion han 1897 blef medlem.

I nämnda verk har han utgifvit *Formulæ Merowingici et Karolini ævi* (1886), *Lex Romana Rætica Curiensis* (1889), *Leges Visigothorum* (1902) samt ett halfband (8: 1) af *Constitutiones et acta publica imperatorum et regum* (1910). År 1905 påbörjade han utgifvandet af »Quellen und Studien zur Verfassungsgeschichte des Deutschen Reiches im Mittelalter und Neuzeit», i hvilken serie han författat *Die goldene Bulle Kaiser Karls IV* (1908) och *Heiliges Römisches Reich deutscher Nation* (1910). Bekant är ock hans *Quellensammlung zur Geschichte der deutschen Reichsverfassung im Mittelalter und Neuzeit* (1904, ny upplaga 1913).

— Den 11 augusti afled den berömde tysk-österrikiske rättshistorikern Heinrich Brunner. Född 1840, blef B. professor i Lemberg 1868, i Prag 1870, öfverflyttade 1872 till Strassburg och har sedan 1873 verkat såsom professor i rättshistoria i Berlin. Hans första större arbete var den för sin tid epokgörande undersökningen *Die Entstehung der Schwurgerichte* (1872). 1880 följde första (och enda) bandet af arbetet *Zur Rechtsgeschichte der Römischen und Germanischen Urkunde.* Hans hufvudarbete är den i Bindings »Handbuch der deutschen Rechtswissenschaft» publicerade *Deutsche Rechtsgeschichte*, hvaraf tvenne band utkommit (1887 och 1892; ny upplaga af första bandet 1906), ett oumbärligt hufvudarbete å området. Utom en *Überblick über die Geschichte der französischen, normannischen und englischen Rechtsquellen* (i Holtzendorffs »Encyklopädie der Rechtswissenschaft») har han dessutom publicerat en mängd mycket värdefulla specialundersökningar på rättshistoriens område, af hvilka en stor del sett dagen å den germanistiska afdelningen af den af Savigny-stiftelsen utgifna »Zeitschrift der Rechtsgeschichte».

— *Akademiska afhandlingar.* Uppsala: Y. Brilioth, Den påfliga beskattningen af Sverige intill den stora schismen; H. Valentin, Frihetstidens riddarhus. Några bidrag till dess karakteristik. Lund: J. Feuk, Sverige på kongressen i Wien 1814—1815; P. J. Edler, Börd och befordran under frihetstiden.

— Historiska föreningen i Göteborg firade den 25 mars sitt tioårsjubileum. Vid högtidssammanträdet hade föreningen nöjet att som sin gäst se sin förre ordförande och nuvarande hedersledamot, professor Stavenow, som äfven lämnade bidrag till aftonens program med ett längre, högst intressant föredrag om William Pitt d. ä. och Georg III, hvarefter doc. Almquist meddelade några intressanta upplysningar om »polskvänliga stämningar i Göteborg 1831». Under det följande samkvämet talade v. ordf. lektor Wimarson för stiftarna och tecknade i korta drag föreningens historia.

Det var den 25 mars 1905, som historiska föreningen i Göteborg stiftades på professor Stavenows initiativ af akademici vid högskolan, i syfte att sammanföra personer, som voro intresserade af de historiska vetenskaperna, till sällskaplig samvaro och till gemensamt dryftande af historiska spörsmål genom föredrag, referat,

diskussioner m. m. Detta program har föreningen sökt och, som jag tror, äfven lyckats förverkliga under de gångna 10 åren. För att nämna några siffror har den under denna tid förvärfvat omkring 100 medlemmar, och ha hållits 57 sammanträden, hvarvid förekommit omkring 90 föredrag, referat m. m., berörande hufvudsakligen den politiska historien men äfven de öfriga historiska disciplinerna.

Då man betraktar föreningens verksamhet under den gångna 10-årsperioden, är det ett drag, som tydligt framträder, och det är professor Stavenows insats i densamma, och säkert är, att utan hans stöd hade föreningen ej blifvit hvad den nu är. Men för föreningens framgång har det varit af ej mindre betydelse, att den haft ett verkligt behof att fylla, och det är på denna visshet om föreningens behöflighet och på det intresse, med hvilket den omfattats, man får räkna, då man önskar och tror på en lyckosam framtid för densamma.

(*K. M.*)

— Ur Statsvetenskaplig Tidskrifts sluthäfte för året äro att anteckna dels en studie *Om regionalism och enhetssträfvande i vårt riksdagsskick* af P. O. Gränström — en fortsättning af en tidigare uppsats om *Om tendenser till imperativt mandat under oppositionen mot Karl XIV Johan* — dels den första af en serie *Studier öfver frihetstidens politiska idéer* af Erik Fahlbeck.

— Af *Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift* har i år utkommit ett dubbelhäfte, n:ris 27—28 (bd 3: h. 7—8). N. Beckman lämnar några meddelanden om *Sankta Annas prebenda i Skara*, särskildt om den donation, som kaniken i Skara Bäne Korp efter sitt val till biskop i Vesterås gjorde till dess förmån 1383: ett antal i samband därmed vidimerade urkunder aftryckas och kommenteras ur personhistorisk, språklig och kulturhistorisk synpunkt. S. Welin ger med stöd af från olika håll sammanhämtade uppgifter en bild af *Slagen vid Bogesund och på Tiveden 1520* jämte närmast föregående och efterföljande händelser; i vissa fall anger förf. sina källor och reserverar sig också en och annan gång, då de endast utgöras af sägnen, men uppsatsen skulle vunnit i värde på en mera genomförd redogörelse för och diskussion af dem. O. Mannerfelt kompletterar sin redogörelse för grafstenarna i Skara domkyrka med en beskrifning af det intressanta, af Pieter de Keyser förfärdigade *Soopska grafmonumentet*. Han återupptager i samband därmed till diskussion den gamla berättelsen, att Erik Soop vid något tillfälle räddat Gustaf Adolf från döden eller fångenskapen. Uppgiften, att så skulle skett i slaget vid Stuhm, har ju fankommitténs betänkande af 1892 definitivt skaffat ur världen, men förf. vill gärna tro, att någon annan händelse legat till grund för traditionen, då denna stödes af en detalj i alabastertaflan vid monumentet, hvilken, såsom framgår af Whitelockes dagbok, redan vid midten af 1600-talet uttolkats i den riktningen. Åtminstone den handteckning af ifrågavarande detalj, som meddelas, är dock ej fullt bevisande i fråga om bildens porträttlikhet med

konungen; man skulle gärna velat se en god fotografi af denna del af det tyvärr rätt illa medfarna konstverket. Häftet innehåller för öfrigt bl. a. redogörelse för museimannamötet i Skara 1913 och för det påbörjade friluftsmuseet i Skara stadsträdgård samt längre och kortare uppsatser af arkeologiskt, geologiskt-historiskt och musikhistoriskt intresse (den sistnämnda af B. Anrep-Nordin om *Sekvens och hymner till den hel. Helena*, Sköfdes speciella helgon).

(*H. B—n.*)

— Af *Meddelanden från Svenska Riksarkivet* har ett nytt häfte (Ny följd I: 36—38) utkommit. I riksarkivariens där publicerade årsberättelse för år 1914 redogöres på vanligt sätt för arkivväsendets utveckling under året. Bland riksarkivets accessioner märkas särskildt medicinalstyrelsens äldre arkivalier, en samling af öfver 2,500 volymer, som i enlighet med K. M:ts beslut numera dit öfverflyttats. — De i redogörelsen omnämnda arbetena gälla till stor del omordnande eller revision af förut på mindre tillfredsställande sätt ordnade samlingar. Så ha till justitiekanslerns arkiv återförts åtskilliga dithörande, men hittills på olika samlingar utspridda handlingar. Revisionen af samlingen Pommeranica är slutförd. I samband med en genomgång af öfverstars skrifvelser till K. M:t har en förteckning öfver regements- och kårchefer upprättats, dels regementsvis, dels alfabetiskt efter chefernas namn med angifvande af såväl data för deras högre tjänstebefattningar som deras på olika håll inom arkivet förekommande bref. Specificerade förteckningar ha börjat uppläggas öfver de från Svea hofrätt i arkivet deponerade domboksrenovationerna, hvilkas från äldre tider härrörande tämligen godtyckliga hopbindning hittills beredt vissa svårigheter vid användningen. Ett arbete af särskildt slag har nu i riksarkivet påbörjats, nämligen sigillafgjutningar i svafvel enligt en vid École des chartes» i Paris använd metod, om hvilken friherre H. Fleetwood under studier därstädes tagit kännedom. — De under året utgifna publikationerna ha i denna tidskrift redan omnämnts. Under förberedelse är utom den förut bebådade fortsättningen af Svenskt Diplomatarium (fr. o. m. 1351) en särskild publikation af aktstycken rörande Sveriges förhållande till påfvestolen; till editionen af Frihetstidens grundlagar och konstitutionella stadgar» förelåg 1914 materialet tryckfärdigt, och af förste arkivarien S. Berghs Riksarkivets historia 1618—1837» hade tryckningen börjat. — Hvad landsarkivväsendet beträffar, tilldrager sig frågan om förflyttningen af Vadstena landsarkiv till Linköping mesta uppmärksamheten. Genom kapten Henrik Westmans donation till Linköping af 100,000 kronor. delvis afseende möjliggörandet af en dylik förflyttning, samt stadsfullmäktiges i staden beslut att upplåta tomt och anslå 75,000 kronor till byggnadens uppförande har en grund lagts för frågans framtida lösning. Såsom ägande en viss betydelse för landsarkivorganisationen framhåller riksarkivarien docenten K. A. Edins genom anslag af 1914 års riksdag understödda forskningar i de i Uppsala lands-

kiv förvarade kyrkoböckerna till åstadkommande af en historisk-statistisk handledning i studiet af befolkningsförhållandena i Sverige under äldre tid; särskildt betonar han, huru oumbärligt vid dylika värdefulla undersökningar det från somliga håll bekämpade sammanförandet till landsarkiven af kyrkoboksmaterialet visar sig vara. - Bland de som vanligt i häftet återgifna »handlingar rörande arkivväsendet» från det ifrågavarande året äger för historici kungl. brefvet af d. 28 mars 1914 särskildt intresse; därigenom medgifves, att den som bekant i främsta rummet för utgifvandet af Svenskt Diplomatarium afsedda Posseska fonden (nu omkr, 50,000 kr.) äfven - dock med kapitalet hallet vid minst 30,000 kr. — får användas för det af docenten S. Tunberg planlagda förtecknandet af otryckta medeltidshandlingar rörande Sverige samt för forskningsresor i samband därmed.

Under afdelningen »Smärre utredningar» återgifves slutligen en *Utredning angående flottans stations i Stockholm arkiv* af förste arkivarien S. Bergh. I likhet med den af samme förf. afgifna berättelse angaende flottans stations i Karlskrona arkiv, som finnes tryckt i Meddelanden från Svenska Riksarkivet N. F. I: 22—24, är också denna verkställd för marinförvaltningens räkning i samband med den väckta frågan om slutligt ordnande af nämnda arkiv. Förf. erinrar, under hänvisning till A. Zetterstens i denna tidskrift 1886 meddelade öfversikt, om den olikartade proveniensen för beståndsdelarna i »flottans arkiv» på Skeppsholmen, redogör för det sätt hvarpå detta m. n. är placeradt och ordnadt samt framlägger slutligen förslag till vidare åtgärder. I hufvudsaklig öfverensstämmelse med hans förslag har sedermera marinförvaltningen, såsom i en not meddelas, ingått med framställning till K. M:t, som d. 3 sept. 1915 anvisat medel till arkivets ordnande och i samband därmed beslutat öfverflyttande till riksarkivet af vissa partier däraf, särskildt amiralitetskollegii arkiv (1630-talet—1791) och skeppsgårdshandlingarna (1541—1640). Ur den historiska forskningens synpunkt är detta beslut i högsta grad glädjande. Icke nog med att därigenom möjliggöres ett definitivt ordnande efter vetenskapliga principer af det för vår sjökrigshistoria så betydelsefulla arkivet; genom öfverflyttningen af dess historiskt viktigaste serier till riksarkivet ha åtminstone dessa båda gjorts lättare tillgängliga och framför allt räddats undan de faror, som kunde hota dem i den ur arkivsynpunkt rätt kuriösa Skeppsholmslokalen med dess eldfara, fukt och trångboddhet.

(*H. B—n.*)

— Förste bibliotekarien vid Lunds universitetsbibliotek Pontus Sjöbeck har publicerat en bibliografi öfver *Program utgifna vid Lunds universitet 1667—1867* (Lund 1912—15; XXIX + 142 sid.; ursprungligen utkommen i ett antal rektorsprogram; äfven ingående i Lunds Universitets Årsskrift N. F. Afd. 1. Bd. 11, Nr 2). Arbetet är uppställdt i likhet med Ernst Meyers liknande förteckning öfver Uppsala-programmen. Det är försedt med en utförlig

inledning, hvars upplysningar om det behandlade materialet innehålla ett och annat af kulturhistoriskt intresse, samt personregister. hvarjämte åtskilliga realuppgifter äro fogade till beskrifningarna af de särskilda programmen. (*H. B—n.*)

— I en liten skrift med titeln *Agnafit och Sotaskär* (Stockholm, Rietz' bokhandel 1915; 32 sid.; pr. 1 kr.) vill F. de Brun, bl. a. med stöd af äldre uppgifter om fornlämningar, lokalisera dessa i sagorna berömda platser, den förra vid Södertälje, den senare såsom identisk med Mörkö.

— I ett föregående häfte antyddes, att man för påskyndande af det stora verket *Sveriges traktater med främmande magter* beslutat utgifvande af en ny parallellserie, omfattande tiden efter freden i Nystad, samt att redigeringen däraf uppdragits åt d:r Bertil Boëthius. Af denna nya serie har redan ett halfband (D. 8: I) utkommit omfattande tiden 1723—1739 (Stockholm, Norstedt 1915; 292 sid.; pr. kr. 9,50). Det nya bandet omfattar 28 nummer, begynnande med 1723 års gränstraktat med Ryssland och slutande med 1739 års defensivallians mellan Sverige och Turkiet; det täcker sålunda ungefär mösspartiets första maktskede. Man möter där en rad välkända traktater: 1724 års defensivallians med Ryssland jämte kejsarens accession af 1726, Sveriges accession till Hannoveranska alliansen från följande år, fredsdeklarationerna mellan Sverige och Sachsen af 1729 och Polen af 1732, defensivalliansen med Danmark af 1734, subsidietraktaten med Frankrike 1735, prolongationen af 1724 års ryska allians af samma år samt 1738 års subsidiekonvention med Frankrike. En grupp för sig intaga handelsfördragen med de mohammedanska Medelhafsmakterna: med Algeriet den 5 16 april 1729, med Tunis den 23 dec. 1736 och Turkiet den 10 jan. 1737, hvilket senare i vissa delar ännu äger gällande kraft och tillförsäkrar Sverige ställningen såsom en af kapitulationsmakterna hos Höga Porten. Bland de öfriga statsakterna äro att anteckna dels ett par postöfverenskommelser med Danmark, resp. Hamburg, dels en rad handlingar rörande införande af den som anständigare och solidare ansedda och därför eftersträfvade kejsartiteln för ryska zarer från åren 1723—24, 1729 och 1730, dels slutligen den turkiska deklarationen af den 21 jan. 1738 ang. likvidationen af Karl XII:s skulder. Såsom i föregående delar skett, aftrycker utgifvaren jämte de egentliga fördragstexterna äfven de viktigaste dokumenten från själfva förhandlingarna — fullmakter, instruktioner, fördragsutkast, konferensprotokoll, utlåtanden af kanslikollegium o. s. v. Han bifogar äfven de viktigaste aktstyckena från riksdagsbehandlingen af vederbörande öfverenskommelse, därest en sådan förekommit, närmast då naturligtvis utlåtanden af vederbörande utskott. Redigeringsarbetet synes vara verkställdt med den grundlighet och omsorg, man känner från utgifvarens undersökningar på den diplomatiska historiens område. Man må tillönska utgifvaren tid och tillfälle att i fortsättningen bibehålla det raska tempo, hvarmed den nya serien blifvit igångsatt.

— Det Norstedtska förlaget har inlagt en ny förtjänst om po-
lariseringen af källorna till Sveriges historia genom utgifningen af
al och skrifter av konung Gustav II Adolf (Stockholm 1915;
II + 204 s.; pr. kr. 2,90). Styffes till relativ fullständighet syf-
tande och alltjämt för vetenskapligt ändamål förträffliga upplaga
f »Konung Gustaf II Adolfs skrifter» af år 1861 kan naturligtvis
ke nå vidare kretsar, och de utdrag för folkläsning, som förut
jorts i olika serier, af S. Clason i »Heimdals Folkskrifter», n:r 60,
ch C. Hallendorff i »För skola och hem», n:r 13 (band 4), måste
f redaktionella hänsyn blifva till omfånget ganska begränsade. Ur-
alet och editionsarbetet har denna gång liksom i sistnämnda publi-
ation besörjts af professor C. Hallendorff. Uppställningen är
ensamma som där. Hvarje särskild text är försedd med en inled-
ing, innehållande uppgift om fyndort, redogörelse för den situation,
nder hvilken handlingen tillkommit, o. s. v., hvarigenom också
innes, att de allmänna dragen af Gustaf Adolfs historia ett efter
anat föras i läsarens minne. Detaljer i brefven förklaras genom
nmärkningar, dock — i öfverensstämmelse med förläggares van-
ga, måhända något vidskepliga föreställning om allmänhetens skräck
ör sidnoter — till läsarens obekvämlighet förstuckna i bokens slut.
ersonregister saknas, men tillvaron af en alfabetisk lista på främ-
mande eller ålderdomliga termer är i stället att loforda. Med få
undantag äro texterna hemtade dels ur den Styffeska publikationen,
els ur den bland »Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefvexling» (afd.
: band 1) tryckta samlingen af Gustaf Adolfs bref till rikskanslern.
Hvad som meddelas är flera af hans riksdagstal, personalierna öfver
Karl Filip, fragmenten af hans egen historia och »om krigsmäns
plikter» samt vidare åtskilliga bref, särskildt till Axel Oxenstierna,
men också partier af korrespondensen med Ebba Brahe samt några
bref till anhöriga. Urvalet har naturligtvis framför allt skett ur
synpunkten, i hvad mån Gustaf Adolfs personlighet framträder i de
särskilda skriftstyckena, liksom också med hänsyn till den historiska
vikten af deras innehåll; på grund af arbetets art ha endast på
svenska skrifna bref kunnat medtagas. Naturligtvis kan man i de
bada nämnda stora samlingarna finna ett och annat, som man gärna
skulle sett återgifvet äfven här, men erkännas måste, att det är
en synnerligen mångsidig bild af konungen, som här framträder.
Det vore att önska, att äfven bland den läsekrets, som kanske en-
dast med någon möda genomtränger 1600-tals-språkets (här dock
till stafningen moderniserade) tunga ordvändningar — stundom till
på köpet nedkastade på papperet vid »trumbors rumor och vapen-
krasslande» —, många måtte begagna sig af detta hjälpmedel att vinna
ett mera konkret intryck af Gustaf Adolfs person än de mest väl-
taliga karaktäristiker kunna ge, och äfven för dem, som igenkänna
de berömda och ofta citerade kärnorden ur hans bref och tal, få
de, återfunna i sitt sammanhang, en ny klang.

(H. B—n.)

— Numera aflidne amanuensen N. Sjöberg påbörjade 1911 en upplaga af *Johan Ekeblads bref*, hvars första band på sin tid anmäldes i denna tidskrift (årg. 1912, öfvers. och granskn. sid. 95 ff.). Af denna edition har nu efter hans död ett andra band utgifvits, innehållande brefven från åren 1656—1664 (Stockholm, Norstedt 1915; 484 sid.; pr. 6,75 kr.). Det nya bandet meddelar äfven en, såsom verkställda granskningar gifvit vid handen, ingalunda obehöflig lista öfver rättelser och tillägg till första bandet.

— Af lektor Teofron Säves hand föreligger en ingående och vidlyftig framställning af ett hittills blott ofullständigt utforskadt skede af vår krigshistoria *Sveriges deltagande i sjuåriga kriget åren 1757—1762* (Stockholm, Beijer 1915; XIX + 587 sid.; pr. 10 kr.).

— Af *Svenska sjöhjältar* den af kommendörkapten Arnold Munthe utgifna, förtjänstfulla serien af monografier till vår sjökrigshistoria, har en ny (sjunde) del utkommit (Stockholm, Norstedt 1915; VIII + 171 sid.; pr. 6 kr.). Den nya delen bildar andra bandet i teckningen af *Flottan och ryska kriget 1788—1790. Otto Henrik Nordenskjöld.*

— Kaptenen vid Värmlands regemente C. E. Nygren, hvars skolbiografiska arbete omnämnts i denna tidskrift (1912, 147 sid.), har senast ägnat sitt flitiga forskarintresse åt sin fädernestads Karlstads, hittills föga kända historia. Under titeln *Carlstads stads historia under de 50 åren närmast före branden 1865* har förf. velat gifva en rekonstruerad bild af det lilla borgarsamhället på Tingvallaön, som tillintetgjordes genom den af äldre värmlandsgenerationer i starkaste hågkomst bevarade katastrofen angifna år, och i hvars ställe den moderna ämbetsmanna-, handels- och industristaden så småningom uppväxt. Det rikt och vackert illustrerade arbetet vill närmast gifva en *yttre* bild af staden före olycksåret, men »för att i någon mån åt minnet bevara äfven konturerna af de gångna släkten, som lefvat och kämpat för tillvaron på samma platser», har förf. vid gårdarnas historia gärna inflickat namn på ägare eller hyresgäster och bifogat några biografiska och genealogiska meddelanden. Denna behandling af ämnet, som väl delvis bestämts af förf:s lifliga biografiska intresse, i förening med en som källa tydligen anlitad muntlig tradition har därför, för att nyttja hans egna ord, »kommit boken mera att likna en familje- eller släktkrönika än en stadsbeskrifning». Kapten Nygrens »Carlstad under 50 år före branden» är därför lokalhistoria i ordets egentligaste mening och som sådan förtjänt af allt erkännande. Boken blir också genom sin biografiska läggning af värde för alla dem, som intressera sig för värmländska släkter, i detta fall särskildt residensstadens gamla borgarfamiljer. Liksom andra arbeten af detta slag har den också värde som kulturskildring, hvilket emellertid lättare torde kunna bedömas då den i förordet utlofvade fortsättningen med teckning af stadens inre lif under samma tid blir publicerad. Det är också att hoppas

tt förf. fullföljer sin tilltänkta plan att fortsätta sin på grundliga udier fotade framställning af Karlstads historia, såväl framåt i den som och framför allt tillbaka till 1600- och 1700-talen.

(*S. S.*)

— Af *Kungl. Södermanlands regementes historia 1771—1915* f kapten Karl K:son Leijonhufvud har andra delen utkommit, ebandlande tiden 1816—1915 (Uppsala, Almqvist & Wicksell 1915; 56 sid.; pr. kr. 7,00). Liksom i föregående del (jfr denna tidkrift 1914, sid. 217) äro de meddelade notiserna sammanförda nder olika ämnesrubriker. Naturligtvis är det förenadt med stor vårighet att för en fredsperiod sådan som det ifrågavarande seklet ifva något allmännare intresse åt framställningen af ett enskildt egementes historia, och det kan icke fördöljas, att i föreliggande rbete denna svårighet förblifvit oöfvervunnen. Det är emellertid tt hoppas, att det intresse för detaljer, som här skänker samma ppmärksamhet åt de obetydligaste ändringar i regementstrumslarnes uniform som åt de grundläggande organisationsförhållandena. kall komma bättre till användning i den återstående delen, för vilken de biografiska uppgifterna sparats.

(*H. B—n.*)

— En släktbok af mindre vanligt historiskt intresse föreligger i fröken Nina Hammarskjölds digra volym *Ätten Hammarskjöld. Personhistoria och tidsbilder från tre hundra år* (Stockholm, Cederquists grafiska aktiebolag 1915; 290 sid., ill.). Åtskilliga medlemmar af denna släkt ha i mer eller mindre framskjuten ställning gjort insatser som krigare eller på den materiella eller andliga odlingens områden och kunna därför väl förtjäna att närmare uppmärksammas. Med användning såväl af de offentliga arkiven som det tydligen ganska rikhaltiga Hammarskjöldska släktarkivet på stamgodset Tuna i Kalmar län och andra källor har förf. beträffande ett flertal släktmedlemmar lyckats åstadkomma utförliga biografier, medan uppgifterna rörande de mindre framträdande personerna sammanförts tabellvis. Även rörande de släkten nu eller fordom tillhöriga godsens och brukens historia meddelas åtskilligt af intresse. Hänvisningar till källorna göras med mycken noggrannhet. och ett innehållsrikt personregister afslutar volymen, som dessutom prydes af ett betydande antal släktporträtt, gående tillbaka ända till stamfadern Peder Mickelsson (d. 1646).

(*H. B—n.*)

— Såsom n:r 2 af *Svenskars bref och anteckningar från Italien* har professorskan Enni Lundström utgifvit *Strödda bref från svenskar i Italien* (Göteborg, Eranos' förlag 1914; VIII + 70 sid.; pr. kr. 2,25). Brefven, som alla äro hämtade ur Upsala universitetsbiblioteks samlingar, härröra från skilda tider ända från 1664 till 1842 och från icke mindre än 18 brefskrifvare — konvertiten Lars Skytte, konstnärer som Mikael Dahl och Sergel, krigare (t. ex.

bröderna Karl och Erik Sparre), lärde (Anders Celsius, Mathias Norberg m. fl.), adelsjunkrar och gustavianska hofmän, landsflyktingar A. F. Munck, svenska konsuler o. a. — Samlingen vittnar ju i sin brokiga växling om »nordbons eviga längtan till Italien och Rom», men något enhetligt intryck af Italiens inverkan på den svenska kulturen kan man knappast säga att den ger. Särskildt ur personhistorisk synpunkt ega emellertid många af brefven stort intresse.

(*H. B—n.*)

— Ett tacknämligt bidrag till vår matrikellitteratur, tillika ett värdefullt hjälpmedel vid forskningar inom den svenska lärdomshistorien utgör det af riksbibliotekarien d:r E. W. Dahlgren utgifna arbetet *Kungl. Svenska Vetenskapsakademien. Personförteckningar 1739—1915* (Stockholm, Almqvist & Wiksell 1915; VII + 295 sid.). Det innehåller listor öfver akademiens beskyddare, hedersledamöter, svenska och utländska ledamöter, korresponderande ledamöter, »ämnessvenner» samt funktionärer och tjänstemän äfvensom förteckningar å medaljer präglade öfver akademiens ledamöter samt å af akademien utdelade prisbelöningar. På vederbörliga ställen lämnas kortfattade och klara redogörelser för olika sidor af akademiens organisation och den utveckling, densamma genomgått. Själfva personförteckningarna synas utarbetade med utmärkt noggrannhet och omsorg. Det hela afslutas med ett med hänsyn till mängden af namn — förteckningarna öfver in- och utländska ledamöter upptaga 774, resp. 645 nummer — synnerligen välkommet personregister. Den typografiska utstyrseln är särdeles vårdad; särskildt vackra äro de i arbetet återgifna vignetterna, hvilka hämtats från den äldsta serien af Vetenskapsakademiens Handlingar.

— Af danska *Kancelliets Brevbøger* under redaktion af arkivarien L. Laursen har utkommit ett nytt band, omfattande åren 1603—1608 (Köpenhamn, Reitzel 1915; 883 s.; pr. 8 kr.). Rörande förhållandet till Sverige ge åtskilliga skrifvelser mer eller mindre värdefulla upplysningar. Som förberedelse till det beramade gränsmötet 1603 i Flakebäck utgick en rad order om mönstring af den krigstjänstdugliga adeln. Flera skrifvelser röra en gränsreglering mellan Sverige och de skånska provinserna samma år. Den danske konungens öfverhöghetsrätt öfver »Kongens Strømme» och de försyndelser, som svenskarna begått häremot genom angrepp på lybeckska skepp vid Bornholm m. m., beröras flerestädes. I ett bref afhandlas de åtgärder en dansk skeppare skall vidtaga vid möte med svenska skepp på »Sveriges Riges Strømme». Sommaren 1605 plundrade polska agenter fartyg på resa till eller ifrån Sverige. I okt. 1606 förbjöds Claes Bielke, som begifvit sig till Kristianopel, att vistas nära gränsen.

(*E. N.*)

— En gifvande källa för 1700-talets danska personal- och kulturhistoria, som ofta anlitats, utgör deputeraden i kansliet Bolle

Willum Luxdorphs dagböcker. Under redaktion af Eiler Nystrøm ha de af »Selskabet for Udgivelse av Kilder til dansk Historie» börjat utgifvas under titeln *Luxdorphs Dagbøger;* tvenne häften ha utkommit (Köpenhamn, Gad 1915; 320 s.), omfattande åren 1745, 1747—1748 och 1757—1767. Dagboken lämnar korta notiser om de ärenden, som förekommit i kansliet, högsta domstolen och konseljerna. En mängd uppgifter af personhistoriskt intresse meddelas ständigt. Notiser lämnas om L:s vetenskapliga och litterära sysselsättningar såsom besök på biblioteket för att »eftersee» Arnemagneanska samlingen eller om hans studier — L. var ju tidens litteräre smakdomare i Danmark. En och annan uppgift har möjligen äfven intresse för svensk kulturhistoria, såsom notiserna om ett sammanträffande 1758 med astronomen Ferrner eller om timmerflottningen från Norge i Värmland 1757.

(*E. N.*)

— I de af »Den norske historiske Kildeskriftskommisson» utgifna Historiske Samlinger (bd 3, hft 3) har professor Yngvar Nielsen under titeln *Aktstykker vedkommende Universitetets Oprettelse 1793—1813* utgifvit ett antal aktstycken rörande det norska universitetets tillkomst. Publikationen afser att vara en källsamling till inledningen af den Kristiania-universitetets historia, som Nielsen är sysselsatt med. Flera af aktstyckena lämna rätt egenartade bidrag till den generations allmänna uppfattning, som i arbetet för det norska universitetet såg en stor patriotisk uppgift. Tönder Lund t. ex. tänkte sig universitetet som en fullt fri institution, öppen för alla, utan något slags inträdesprof och äfven med full undervisningsfrihet, alltså rätt för en hvar vid sidan af de anställda professorerna att undervisa eleverna. Denna rätt var för honom tydligen en oförytterlig rättighet liksom tryckfriheten. Värdefullast äro utom brefväxlingen mellan biskoparna Bech och Münster, som blott i ringa grad handlar om universitetsfrågan, de principbetänkanden, som 1810 och 1811 afgåfvos af universitetsdirektionen dels rörande en föreslagen akademi för »ustudeerte» och dels rörande organisationen af ett fullständigt universitet. Direktionen uttalade sig 1810 för en institution af det första slaget; främst Wedel-Jarlsbergs starka häfdande af norrmännens önskemål om en fullständig högskola gjorde, att den ändrade mening. Nielsen meddelar äfven »Aktstykker vedkommende Biskop Gunnerus' Arbeide for Universitetet i Aaret 1771»; där bringas intressanta dokument rörande den norske biskopens förslag, närmast föranledt af ett uppdrag från Struensee att uttala sig rörande en planerad reform af Köpenhamnsuniversitetet. Ett norskt universitet skulle enligt Gunnerus' mening bl. a. genom undervisning i mineralogi medföra stort gagn för det norska bergsbruket.

(*E. N.*)

— Hundraårsminnet af Bismarcks födelse har i Tyskland gifvit upphof till en mängd skrifter af växlande värde, till följd af kriget dock naturligen langt färre än under andra förhållanden skulle

blifvit fallet. Bland mera rent populärt hållna må antecknas *Bismarck, der eiserne Kanzler* af den flitige bokmakaren Hans Helmolt (Leipzig, Meulenhoff 1915; 357 sid.; pr. 2 mark), *Bismarck, sein Leben und sein Werk* af den ansedde pedagogen Adolf Matthias (München, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung 1915; 458 sid.; pr. 5 mark) samt den kortfattade öfversikten *Bismarck und seine Zeit* af Veit Valentin (Leipzig & Berlin, B. G. Teubner 1915; 133 sid.; pr. 1,25 mark; i samlingen »Aus Natur und Geisteswelt»). Ett alldeles särskildt intresse på grund af sin författares ställning såsom ultramontan har den af Martin Spahn utgifna biografien *Bismarck* (M. Gladbach, Volksvereinsverlag 1915; 275 sid.; pr. 2,50 mark). En samling af furstinnan Bismarcks bref *Johanna von Bismarck. Ein Lebensbild in Briefen (1844—1894)* har utgifvits af Ed. Heyck (Stuttgart & Berlin, Deutsche Verlagsanstalt 1915; VI + 369 sid.; pr. 4,50 mark). De värdefullaste af dessa nya bidrag till Bismarckslitteraturen torde utan tvifvel vara dels Erich Marcks' biografiska öfversikt *Otto von Bismarck* (Stuttg. & Berlin, Cotta 1915; XI + 256 sid.; pr. 4 mark) dels det sammelverk *Erinnerungen an Bismarck*, som hopförts af A. von Brauer, Erich Marcks och K. A. von Müller (Stuttgart & Berlin, Deutsche Verlags-Anstalt 1915; XIII + 421 sid.; pr. 8 mark). Marcks' biografiska skiss lämnar en finskuren teckning på grundval af en ingående kännedom om förhandenvarande källmaterial och litteratur. Det senast nämnda arbetet åter innehåller först och främst en rad bref och dokument. Bland brefven äro att antecknas tvenne rapporter från Bismarcks korta tid som Preussens representant i Paris 1862. Bland de öfriga dokumenten märkas ett par uppteckningar af »Bismarckworte» från tiden 1880—84 och 1894—98. Vidare finnes en samling personliga minnen af den första rikskanslern dels från hans personliga krets, dels från hans verksamhet som ledare af Preussens Tysklands utrikespolitik. Bland de förra härröra de utförligaste från hans läkare under många år, professor E. Schweninger. Bland de senare må särskildt framhållas de, som upptecknats af de tyska diplomaterna Krauel, Raschdau och Michahelles; de innehålla en mängd intressanta smådrag, som från olika sidor belysa Bismarck såsom chef för det tyska utrikesministeriet. Arbetet innehåller slutligen tvenne undersökningar: en af A. von Brauer om *Bismarcks Schreibweise*, den andra af K. A. von Müller med titeln *Beitrag zur äusseren Politik Bismarcks in den achtziger Jahren*. I sin helhet utgör samlingen ett ingalunda oviktigt bidrag till de senaste årens Bismarcklitteratur.

— Den eljes så mångsidiga tyska historielitteraturen har under den senaste tiden af naturliga skäl varit ganska fattig på kolonialhistoriska arbeten, lika fattig som den engelska af lika naturliga skäl varit rik på förträffliga sådana — det är tillräckligt att bland större arbeten erinra om sir William Hunters tyvärr ofullbordade *A History of India* (2 bd, London 1899, 1900) och

bland kortfattade öfversikter om ett ypperligt kapitel i andra bandet af Cunninghams lilla bok *An essay on Western Civilisation in its economic aspect* (Cambridge University Press 1900; XII + 300 sid.; pr. 4 s. 6 d.).

Bland den nu lefvande generationen tyska historiker har Dietrich Schäfer, själf bördig från »die Waterkante» och specialist på hanseatisk historia, mer än någon sträfvat att inom Tysklands historiska värld väcka intresse för kolonialhistoriska problem. Själf har han i den bekanta Sammlung Göschen gifvit ett godt kompendium i *Kolonialgeschichte* (3 uppl. 1910) och äfven i sin *Weltgeschichte der Neuzeit* (1908), på sin tid anmäld i denna tidskrift (årg. 1909, öfvers. o. granskn., s. 38 ff.) understrukit de kolonialhistoriska synpunkterna. Under de senaste åren ha emellertid en rad kolonialhistoriska monografier och öfversikter sett dagen i Tyskland. En hanseatisk historiker, E. R. Daenell, har i »Historische Bibliothek hrsg. von der Redaktion der Historischen Zeitschrift» gifvit en öfversikt öfver det spanska kolonialväldet i Nordamerika *Die Spanier in Nordamerika von 1513—1824* (München & Berlin 1911; XV + 247 sid.; pr. 6 mark). Ett förträffligt arbete är den *Geschichte der Aufteilung und Kolonisation Afrikas seit dem Zeitalter der Entdeckungen*, hvaraf P. Darmstaedter utsändt första och hittills enda bandet (Berlin & Leipzig, Göschen 1913; VII + 320 sid.; pr. 7.50 kr.). Detta band behandlar tiden 1415 till 1870. Det är fördeladt på trenne hufvudafdelningar. Den första, helt kortfattad, behandlar portugisernas kolonialsystem i Afrika. I den andra behandlas under rubriken »Afrika såsom slafmarknad» 1600- och 1700-talens afrikanska historia. Det tredje afsnittet, som upptager två tredjedelar af bokens hela omfång, inrymmer framställningen af den svarta världsdelens fortgående uppdelning från Napoleonstiden till 1870. Framställningen är försedd med rikhaltiga käll- och litteraturhänvisningar. En mycket produktiv förf. på området är Alfred Zimmermann. Han har utgifvit dels ett stort arbete i fem band (1896—1903) *Die europäischen Kolonien. Schilderung ihrer Entstehung, Entwicklung, Erfolge und Aussichten*, hvari han behandlar Portugals, Spaniens, Englands, Frankrikes och Nederländernas kolonialhistoria, dels en *Geschichte der deutschen Kolonialpolitik* (Berlin, E. S. Mittler & Sohn 1914; XVI + 336 sid.; pr. 7 mark). Det förstnämnda stora arbetet innehåller ett rikligt material, särskildt statistiska data, och söker äfven få fram det stora historiska sammanhanget. Det är ett oumbärligt hjälpmedel vid kolonialhistoriens studium, en finare och mera djupgående karaktärisering finner man där ej. I samma författares öfversikt öfver det tyska kolonialväldets historia är stoffet fördeladt på fem afdelningar: den första skildrar begynnelsen intill 1884, den andra de tidigaste förvärfven mellan 1884 och 1887, den tredje tidsskedet 1887—1890, den fjärde perioden 1890—1896 och den femte tiden fram till 1907. Det hela afslutas med listor öfver den högsta koloniala förvaltningspersonalen äfvensom en sammanställning [illegible] tidigaste

data ur den tyska kolonialhistorien. I sin helhet utgör arbetet en god uppslagsbok. Under titeln *Geschichte der europäischen Kolonisation seit der Entdeckung Amerikas* (Heilbronn, E. Salzer 1913; 248 sid.; pr. 3 mark) har den kände Napoleonspecialisten G. Roloff utgifvit en kortfattad öfversikt öfver ämnet. Sin framställning har förf. grupperat i hufvudsak efter allmänna historiska synpunkter, hvilket försvårar ett inträngande i karaktären hos de olika nationernas kolonisation. Det sista försöket till en kolonialhistorisk öfversikt har gjorts af Veit Valentin, känd genom tidigare arbeten inom Tysklands historia under 1800-talet. Hans arbete bär titeln *Kolonialgeschichte der Neuzeit* (Tübingen, J. C. B. Mohr 1915; XI + 226 sid.; pr. 4,80 mark). Där lämnas kortfattade karaktäristiker af de olika makternas kolonisationer och kolonisationsförsök. Arbetet afslutas med litteraturförteckning samt statistiska och historiska öfversiktstabeller och är försedt med tvenne kartor.

— Som ett komplement till den i förra häftet (s. 208 ff.) lämnade öfversikten öfver de krigförande regeringarnas aktpublikationer till krigets förhistoria kan här nämnas, att den af tyska regeringen publicerade samlingen af belgiska depescher numera föreligger i svensk dräkt. Den svenska editionen bär titeln *Belgiska diplomatdokument 1905—1914* (Stockholm, Chelius & C:o 1915; XII + 262 sid.; pr. 0,80 kr.). Den innehåller den franska originaltexten jämte fortlöpande svensk öfversättning; till densamma äro fogade de facsimilebilagor, som åtföljde den tyska upplagan. Samlingen innehåller, som förut påpekats, mycket intressanta och betydelsefulla urkunder till belysning af det sista årtiondets diplomatiska historia.

— Till fullständigande af nyssnämnda öfversikt må dessutom, likaledes i största korthet, lämnas några uppgifter rörande ett antal af de mest betydande arbeten, som inom tre af de krigförande länderna utkommit till belysning af krigets förhistoria. Till någon kritisk belysning och värdesättning af de olika verken är här icke tillfälle; hvad som åsyftas är endast en resonnerande bibliografi till tjänst för dem, som önska orientera sig på området.

I England utkom kort efter krigsutbrottet en kort framställning af krigets genesis, sådan den ter sig för engelska ögon, under titeln *Why we are at War. Great Britain's Case*, författad af sex Oxfordhistoriker: E. Barker, H. W. C. Davis, C. R. L. Fletcher, A. Hassall, L. G. Wickham Legg och F. Morgan (Oxford. Clarendon Press 1914; 206 sid.; pr. 2 s. 6 d.). I sin ursprungliga gestalt bygger arbetet i hufvudsaklig del på de engelska och tyska hvitböckerna, de enda som vid tiden för dess tillkomst sett dagen. I senare upplagor har hänsyn därjämte tagits till senare framkomna aktstycken. Arbetet är uppenbarligen ganska hastigt tillkommet, knapphändigt — själfva framställningen upptager ej mycket öfver hälften af bokens hela omfång, resten upptages af aktbilagor — föga djupgående och utan vidare försök till mera ingående kritik. Sitt egentliga värde har det som en lättillgänglig pres-

ring af den officiella engelska versionen af den stora katastrofens förhistoria. Ofantligt mycket värdefullare är det i föregående häfte omnämnda, af J. W. Headlam författade arbetet *The History of Twelve Days, July 24 to August 4 1914* (London, T. Fischer Unwin, 1915; XXIV + 412 sid.; pr. 10 s. 6 d.). Uppgiften har där inskränkts till utredandet af själva de intrasslade förhandlingarna närmast före krigsutbrottet. Det tillgängliga materialet — de tyska, engelska, ryska, belgiska, franska, serbiska och österrikiska aktpublikationerna — ha på ett grundligt sätt genomarbetats och sammanställts med tillämpande af historisk-kritisk metod, och framställningen präglas af en i krigslitteraturen mindre vanlig objektivitet. Headlams bok är utan jämförelse det förnämsta arbetet på den engelska sidan och tillhör utan tvifvel det grundligaste, som hittills skrifvits om krigsutbrottet. Till samma kategori af arbeten som det Headlamska höra tvenne andra engelska framställningar: Prices särskildt genom den bifogade sammanställningen af aktmaterialet värdefulla *The Diplomatic History of the War* (London, Allen & Unwin 1914; 454 sid.; pr. 7 s. 6 d.) och W. Archers mera kortfattade, mot Price f. ö. starkt polemiska öfversikt *The thirteen Days July 23—August 4 1914* (Oxford, Clarendon Press 1915; 244 sid.; pr. 3 s. 6 d.). Intetdera arbetet kan jämföras med Headlams, men de innehålla åtskilligt af intresse. En väsentligen annan karaktär har den bekante Napoleonforskaren J. Holland Roses lilla bok *The Origins of the War* (Cambridge University Press 1914; 201 sid.; pr. 2 s. 6 d.). Här är det krigets aflägsnare förhistoria, som skjutes i förgrunden, och boken lemnar en intressant och välskrifven öfversikt öfver huvudlinjerna i de senaste artiondenas storpolitik, naturligtvis efter engelsk uppfattning. En plats för sig inom hithörande engelsk litteratur intager det af R. W. Seton-Watson, J. Dover Wilson, Alfred E. Zimmern och A. Greenwood utgifna arbetet *The War and Democracy* (London, Macmillan & C:o 1915; XIV + 390 sid.; pr. 2 s.; en svensk öfversättning ingår bland det Norstedtska förlagets krigslitteratur). Det är tillägnadt »The Workers Educational Association» och framträder, som redan titeln anger, i främsta rummet såsom en programskrift, som ger uttryck åt vissa allmänna, till dels inrikespolitiska doktriner och tillföljer vissa politiska syften. Men flera kapitel, t. ex. framställningen af Donaumonarkien och den sydslaviska frågan, författad af en framstående fackman på området som Seton-Watson, äro från historisk synpunkt af betydande intresse. Ett särskildt erkännande förtjäna de till hvarje kapitel anknutna litteraturhänvisningarna, liksom ock den i det hela hofsamma ton, som genomgår arbetet.

Den tyska krigslitteraturen är oerhördt omfångsrik, men där likasom i den engelska och franska finner man jämförelsevis få arbeten med mera vetenskaplig karaktär och verkligt vetenskapligt värde. Det till tiden första försöket att vetenskapligt behandla aktmaterialet torde föreligga i en uppsats af E. Zechlin i »Weltwirtschaftliches Archiv» Bd. 4, H. 2: »Chronik der Weltpolitik», s. 282—306). Problemet om krigets uppkomst har vidare på ett ganska tidigt stadium

handlats af tyska rikets nuvarande finansminister K. Helfferichs hand i en skarpsinnig studie *Die Entstehung des Weltkrieges im Lichte der Veröffentlichungen der Dreiverbandmächte*, först publicerad i Norddeutsche Allgemeine Zeitung, sedan såsom fristående broschyr (Berlin, Georg Stilke 1915; 47 sid.; pr. 0,40 mark). Den lilla uppsatsen visar ett mycket fast grepp på ämnet och innehåller en mängd kritiska anmärkningar af värde. Emellertid kan den ej sägas vara skrifven *sine ira et studio;* dess allmänna tendens är densamma som den, som genomgår den tyska riksdagen förelagda hvita boken, nämligen att lägga skulden för krigets utbrott i främsta rummet på Ryssland. Den bästa bland de tyska framställningarna af förhandlingarna närmast före krigsutbrottet torde utan jämförelse vara en af L. Bergsträsser i Historische Zeitschrift (Bd. 18, sid. 489 och ff.) publicerad studie *Die diplomatischen Kämpfe vor Kriegsausbruch*, senare äfven separat utgifven (München & Berlin, R. Oldenbourg 1915; 104 sid.; pr. 2 mark). Framställningen präglas af en efter förhållandena särdeles erkännansvärd objektivitet, och förf. har i en rad punkter med framgång bragt modern kritisk metod till användning på materialet, ibland med ganska intressanta resultat. Jämte Headlams förut citerade bok torde Bergsträssers undersökning tillhöra det värdefullaste, som hittills publicerats på området. Under samverkan med ett stort antal tyska fackmän ha O. Hintze, F. Meinecke, H. Oncken och H. Schumacher med sedvanlig tysk grundlighet och bredd publicerat ett stort sammelverk om *Deutschland und der Weltkrieg* (Leipzig & Berlin, B. G. Teubner 1915; VI + 686 sid.; pr. 7 mark). Arbetet sönderfaller i fem afdelningar. Den första behandlar Tysklands ställning i världen. Efter en inledning »Deutschland und das Weltstaatensystem» af Hintze behandlas Tysklands kultur och institutioner från olika sidor af en rad fackmän. Bland dessa uppsatser torde den af den bekante religionsfilosofen Troeltsch författade »Der Geist der deutschen Kultur» äga särskildt intresse. Den andra afdelningen behandlar Tysklands bundsförvanter Österrike och Turkiet — att Italien lyser med sin frånvaro, är icke att förvåna, då boken tillkommit kort innan den afgörande brytningen inträdde mellan Italien och dess gamla bundsförvanter. I tredje afdelningen tecknas Tysklands motståndare och deras maktpolitik: Englands af Erich Marcks och Frankrikes af P. Darmstädter; Belgien och stormakterna behandlas af K. Hampe, Ryssland, panslavismen och Serbien af H. Übersberger samt stormakterna i Ostasien af O. Franke. Bland de i denna afdelning förekommande uppsatserna torde Marcks' och särskildt Übersbergers vara af stort intresse. I den fjärde afdelningen inrymmas krigets förhistoria och utbrott, båda behandlade af H. Oncken, och härtill sluter sig ett tillägg om den belgiska neutraliteten af W. Schoenborn. Onckens teckning af krigets förhistoria ger en mycket god bild af de senaste årtiondenas storpolitik, sådan den ter sig för en vetenskapligt skolad tysk betraktare. Däremot synes samme författares teckning af krigsutbrottet i kritisk skärpa afgjordt underlägsen he-

Helfferichs och Bergsträssers. Arbetets slutafdelning behandlar »Der Geist des Krieges»; af där förekommande uppsatser torde Meineckes essay om kultur, maktpolitik och militarism samt det af Hintze författade slutkapitlet särskildt förtjäna att påpekas. Det digra arbetet är naturligen ojämnt; vid sidan af särdeles gifvande kapitel stå andra rätt medelmåttiga. Sitt förnämsta intresse äger det såsom ett uttryck för tyska vetenskapliga kretsars syn på stormaktskriget, dess förhistoria och innebörd.

Af tyska arbeten på området må i största korthet ytterligare ett par omnämnas. Under den något reklamartade titeln *Die geheime Vorgeschichte des Weltkrieges* (Leipzig, K. F. Koehler 1914; 317 sid.; pr. 3 mark) har Hans Helmolt behandlat det föreliggande ämnet i dess helhet. Sitt egentliga värde har boken genom den där företagna sammanställningen af det föreliggande materialet; man finner där samlade dokument, som eljest måste hopföras från olika håll, och under de afgörande dagarna närmast före krigsutbrottet äro aktstyckena sammanförda dag för dag. I ett arbete med titeln *Die Vorgeschichte des Krieges* (Danzig, A. W. Kafemann 1915; 110 sid.; pr. 1,50 mark) har professor F. Luckwaldt sammanfört fem föredrag, hvari ämnet behandlas under rubrikerna: revanschtanken i Frankrike, Ryssland-Österrike-Tyskland, England och tyska flottan, den permanenta krigsfaran, Balkankrig och världskrig. Det med en summarisk källöfversikt försedda arbetet tillhör gifvetvis de gedignare bidragen till den tyska krigslitteraturen. Slutligen må nämnas Th. Bitteraufs studie *Die deutsche Politik und die Entstehung des Krieges* (München, C. H. Beck 1915; VI + 202 sid.; pr. 2,80 mark), hvilken i mycket lika afvägda proportioner behandlar såväl krigets aflägsnare orsaker som förhandlingarna närmast före krigsutbrottet.

Äfven i Frankrike har framträdt en omfattande litteratur om krigets närmare och fjärmare orsaker; till den öfvervägande delen är emellertid denna litteratur, liksom motsvarande publikationer i öfriga krigförande länder, af ringa eller intet värde från vetenskapligt synpunkt. Några arbeten kunna emellertid tillfredsställa mer än det rena dagsintresset. En synnerligen klar och precis framställning af krigsutbrottet, sådant det ter sig för fransk åskådning, gifves i den af Sorbonneprofessorerna E. Durkheim och E. Denis utgifna flygskriften *Qui a voulu la guerre? Les origines de la guerre d'après les documents diplomatiques* (Paris, Armand Colin 1915; 65 sid.; pr. 50 cent.; äfven i svensk upplaga). Denna lilla skrift, som hufvudsakligen är ett verk af professor Durkheim, stöder sig i främsta rummet på den franska gula boken och återspeglar den där gifna uppfattningen rörande krigets upphof och upphofsmän; något för-
[...]k till en kritisk genomarbetning
[...]kriften i fråga tillhör den af en
[...]residium utgifna serien *Etud[...]*
[...]nsamma ingå äfven andra s[...]
[...]kande: så *La violation de l[...]*
[...]r *l'Allemagne* af den bekant[...]
[...] öfversikt öfver seklet 1815–

en skrift om pangermanismen af Ch. Andler. En framställning af storpolitiken under åren 1911—1914 såsom en förberedelse till kriget ger P. Albin i arbetet *La guerre allemande. D'Agadir à Sarajévo (1911—1914)* (Paris, F. Alcan 1915; XV + 256 sid.; pr. 3,50 frcs). Författaren, förut känd dels genom en mycket användbar samling af *Les grands traités politiques*, tidigare (årg. 1911, sid. 61) omnämnd i denna tidskrift, dels genom flera arbeten till tidshistorien såsom *Le »coup» d'Agadir* (1912) och *L'Allemagne et la France en Europe (1885—1894)* (1913), hvilka innehålla en hel del intressant material och utmärka sig för en mera sansad uppfattning än man är van vid i halft journalistiska arbeten af detta slag, ger i sitt sista arbete en framställning af de senaste årens storpolitik, sådan densamma ter sig för en fransk bedömare. Någon mera ingående och kritisk behandling af ämnet från objektiv historisk synpunkt ges naturligen ej, men med dessa inskränkningar erbjuder framställningen i alla fall åtskilligt intresse. Den utgör en pendant till i det föregående omnämnda arbeten från engelskt och tyskt håll, ehuru den har betydligt mindre af historisk ton än exempelvis Onckens eller Rose's framställningar. Den ofvannämnde Sorbonneprofessorn Denis har äfven utgifvit ett större arbete, egnadt åt kriget och dess förhistoria *La guerre. Causes immédiates et lointaines. L'intoxication d'un peuple. Le traité* (Paris, Delagrave 1915; XII + 356 sid.; pr. 3.50 frcs). Bokens tendens framträder med all önskvärd klarhet redan i dess undertitel. Det första kapitlet, som upptager ungefär en tredjedel af hela omfånget, ger en framställning af själfva krigsutbrottet i hufvudsaklig anslutning till Durkheims ofvan anförda teckning. De fyra följande kapitlen behandla krigets fjärmare anledningar. Där lämnas sålunda i tvenne kapitel en skiss öfver de senaste årens storpolitik såsom en förberedelse för det af Tyskland framkallade stormaktskriget. I de båda följande kapitlen försöker sig förf. på en folkpsykologisk analys och värdesättning af det moderna tyska folket, en studie som utan orättvisa torde kunna betecknas såsom mera egnad att ge en inblick i franskt folklynne än i tyskt. Slutkapitlet skisserar de betingelser på hvilka förf. vill grunda den slutliga (och eviga?) freden. Ett betydligt svagare arbete än de nu anförda utgör trots den anspråksfulla titeln G. Wampach's trebandiga verk *Le Dossier de la guerre* (Paris, Fischbacher 1915; XIV, 262; 414; XV + 421 sid. pr. 12 frcs). De båda första delarne behandla »förevändningen» »maktgrupperingen» och »den diplomatiska krisen». Den tredje delen ger en sammanställning af materialet: de engelska, ryska, belgiska, serbiska och tyska aktsamlingarna. Arbetet ger med åtskillig vårdslöshet i sakuppgifter och löslighet i resonnemang samt ordrik våldsamhet i framställningssätt hufvudsakligen den version af händelsesammanhanget, som bättre kan inhämtas ur öfrig här anförd fransk litteratur. Någon fransk framställning, som i kritisk skärpa och saklig precision kan mäta sig med Headlams eller Bergsträssers ofvan omtalade arbeten, har icke varit oss tillgänglig.

Öfversikter och granskningar

Sveriges krig i Tyskland 1675—1679 af NILS WIMARSON. I. [1674—1675.] Med fem kartor och planer. XI + 328 s. Ak. afh. Lund 1897. — II. [Krigsåret 1676.] Med fyra kartor och planer. XXIX + 384 s. Lund 1903. — III. [1677—1679.] Med fem kartor och planer samt personregister till hela arbetet. XXII + 598 s. Lund 1912.

Det är ett betydande arbete, som Wimarson fullbordat med tredje delen af *Sveriges krig i Tyskland 1675—1679*, hvars företal är dateradt Göteborg i april 1912. Det gifver i första hand en noggrann och utförlig redogörelse för själfva krigshändelserna och sätter därmed läsaren i stånd att klart se bristerna och felen vid krigets början, men också att till fullo uppskatta det sega och skickliga motstånd mot öfvermakten, som sedan leddes af män som Otto Vilhelm von Königsmarck, Henrik Horn och Jakob Johan von Wulffen — ett försvar som var af största betydelse både för bevarandet af Sveriges stormaktsvälde och såsom diversion i Ludvig XIV:s kamp med den fientliga europeiska koalitionen. Men författaren har ingalunda stannat vid en rent krigshistorisk skildring: han ser sitt ämne som en del af 1670-talets hela politiskt-militära kris; skenbart skarpt begränsadt, är det sålunda i verkligheten vidtomfattande nog. Han lämnar därför äfven värdefulla bidrag till kännedomen om dessa års svenska utrikespolitik, i synnerhet i Tyskland, men äfven gentemot Frankrike, Polen och andra stater, sedd i dess växelverkan med de utländska makternas sträfvanden.

Man har anmärkt som
dess bredd och detaljrikedom
på det företrädesvis viktiga.
särskildt kapitel —, att ber
underhandlingar rörande Brem
läsarens intresse på ett kännba
egentligen i variationerna på
råder däremot typiskt i de

god del af arbetets andra och tredje delar, och som eftersträfva fullständighet i utredningen af händelsernas gång och deras förutsättningar. Denna sträfvan synes oss emellertid fullt berättigad. Här gäller det att till fullo redovisa resultaten av en grundläggande forskning, att framlägga alla de data, som tarfvas för ett afgörande omdöme; det kan icke vara nog i en specialafhandling att på författarens auktoritet lämna de allmänna uppgifter om fästningsverkens starka och svaga punkter, försvararnes mod, angriparnes anfallsplan och dylikt, som däremot i en öfversikt kunna och böra göra till fyllest. Det är för öfrigt omöjligt att uppställa absoluta regler i dessa ting: mycket beror på skildringens ändamål, men mycket också på smak. Den som har sitt intresse riktadt framför allt på abstrakta synpunkter, skall aldrig blifva fullt ense med den, som i historien främst vill finna en sann bild af verklighetens sammansatta mångfald, om också båda teoretiskt kunna sämjas om att det ena icke bör utesluta det andra. — Wimarson själf motiverar öfverhufvud sitt förfarande särskildt med tagen hänsyn till den tyska historieskrifningens starka håg för de ämnen, som röra den store kurfurstens tidehvarf, och dess trängande behof af både pålitlig och noggrann upplysning — en upplysning som i detta fall endast kan åstadkommas på grundval af det svenska och danska arkivmaterialet.

Vidsträckta forskningar i in- och utlandet ligga till grund för Wimarsons verk. Jämte arkiven i Stockholm och Köpenhamn — de enda som anlitats för första delen — har han för de följande äfven genomsökt de tyska i Berlin, Stettin, Hannover och flerestädes och han har icke heller underlåtit att i utrikesministeriets arkiv i Paris taga kännedom om gifvande franska källor. Danska samlingar hafva bland annat varit af synnerlig vikt för frågan om Stettins belägring 1677 — särskildt dess planläggning och slutskede — franska rapporter på samma vis med afseende på Königsmarcks fälttåg på Rügen nyåret 1678. Jämte en vidlyftig litteratur är dessutom använd en mängd samtida flygblad, broschyrer och flygskrifter, af hvilka författaren lämnar kritiska öfversikter i flere bilagor till tredje bandet.

Första delen af Wimarsons arbete kan sägas hafva karaktären af en låt vara rätt utförlig inledning till de båda följande. Den afhandlar krigsåret 1675 och gifver först på omkring hundra sidor en öfverblick af orsakerna och sammanhanget vid Sveriges indragande i kriget samt en teckning af Sveriges krigsmakt i Tyskland, trupptransporten till Pommern och krigsutbrottet. I uppfattningen af 1672 års franska förbund har författaren godtagit den Carlson—Westbullska ståndpunkten, som underkänner de sakliga skälen för de la Gardies politik och sålunda i hans »själfviska och lättsinniga statskonst» finner den egentliga orsaken till de följande olyckorna; men då han icke afsett att här göra någon egen insats, lönar det icke heller mödan att ingå i närmare diskussion på denna punkt, som utan tvifvel skulle förtjäna en ny, djupgående undersökning med

uppsökande af de utländska sändebudens depescher från Stockholm. För hela skedet 1672—1675 bör för öfrigt Wimarsons skildring numera jämföras och sammanställas med Varenius' första afhandling om *Räfsten med Karl XI:s förmyndarstyrelse* (1901).

Med 1674 års rustningar börjar författarens självständiga framställning. I april detta år förband sig Sverige enligt beslut i sittande råd att öka sina stridskrafter i Tyskland till 22,000 man mot en subsidie för det löpande året af 900,000 rdr. Därmed var för ambassadören Feuquières möjlighet gifven att steg för steg drifva fram ett fredsbrott. Truppsändningarna till Pommern gjorde penningarna oumbärliga; genom att rätta utbetalningarna efter svenska regeringens åtgärder kunde sändebudet tvinga denna till afgörande beslut. Den 30 sept. (n. st.) utfärdades befallning till Wrangel att bryta med Brandenburg sex veckor efter sin ankomst på tysk mark, och samma dag afseglade riksmarsken från Sverige.

Ännu hade dock icke Magnus Gabriel de la Gardie uppgifvit hoppet att kunna hindra eller åtminstone uppskjuta krigets utbrott. Han uppgjorde en plan att med stöd af armén afkräfva Danmark en neutralitetsförklaring, innan man skred till handling mot Fredrik Vilhelm af Brandenburg; han förklarade därvid i rådet (5 nov.), att han ansåg oförsvarligt att börja krig, så länge utsikt till fred funnes. Wrangel fick därför ej heller order att omedelbart kasta sig öfver Danmark; men han borde hålla sig redo till aktion åt danska sidan för den händelse, att Kristian V icke gåfve tryggande svar. För riksmarsken var emellertid denna befallning i hög grad ovälkommen: han hade redan utsatt dag för härens sammankomst till den 11 dec. Till en början såg han sig dock nödsakad att lyda upprepade order; underhåll för trupperna sökte han enligt regeringens anvisning vinna i de mecklenburgska hertigarnes land. Men *innan* Wrangel erhållit underrättelse om svenska regeringens nya planer, hade han till denna aflåtit en skrifvelse (af 24 nov.), hvari han förklarat omöjligt att uppskjuta operationerna längre och meddelat sin afsikt att sammankalla sina trupper. Då detta bref kom till Stockholm, måste man där tro, att armén redan höll på att sammandragas; för konungen återstod då endast att skrifva till Wrangel (5 dec.), att då aktionen mot Brandenburg en gång vore började, intet annat vore att göra än att fullfölja den.

Detta Karl XI:s bref blef den omedelbara anledningen till svenska härens inryckning i Brandenburg. Det afsåg visserligen ett helt annat läge än det, som i verkligheten förelåg, och detta borde icke för Wrangel varit möjligt att förbise. Men han var trött på uppskof, på order och kontraorder, och med den egenmäktighet, som stundom utmärker hans handlingssätt, grep han det tillfälle som yppade sig att göra slag i saken. Han tolkade den kungliga skrifvelsen som en oinskränkt tillåtelse att gå öfver gränsen och utsatte rendezvous för armén till den 1 jan. 1675.

Redan Mankell har uppvisat, att den svenska inkvarteringen i Brandenburg under första hälften af året 1675 ingalunda var mera

tryckande än andra dylika eller åtföljdes af värre oordningar än t. ex. de brandenburgska soldaternas uppträdande i eget land.[1] Stämningen i Tyska riket tedde sig ej heller ogynnsam för svenskarne: om striden med den store kurfursten börjat med en seger, hade Sverige kunnat vinna anslutning på flere håll. Johan Georg af Sachsen vacklade. Staden Hamburg stod i hemlighet på Sveriges och Frankrikes sida. Med hertig Johan Fredrik af Hannover var redan på sommaren 1674 slutet ett försvarsförbund, som förnyades och erhöll en direkt syftning mot Brandenburg genom en extensionstraktat, som 10 jan. 1675 afslöts i hertigens hufvudstad genom fältmarskalklöjtnanten Gustaf Wrangel. Däremot misslyckades som bekant Nils Brahes underhandling i Danmark. Danska regeringen underhandlade själf med Holland och Brandenburg; på Kristian V:s och Generalstaternas hjälp behöfde Fredrik Vilhelm icke tvifla, om han blott kunde visa möjligheten att lyckas genom att fördrifva svenskarne ur sina länder.

Mycket hängde alltså på den första sammanstötningens utgång. Manskapet torde varit godt i båda de härar, som möttes; en god del af de svenska trupper, som deltogo i affären vid Fehrbellin, fingo i de följande årens pommerska krig tillfälle att visa, hvad de i verkligheten dugde till. Men en betänklig svaghet hos den svenska hären var saknaden af kraftigt och skickligt öfverbefäl. Wrangel klagade själf öfver bristen på generaler: fältmarskalken Helmfelt, som skulle varit hans närmaste man, hindrades af sjuklighet att inträda i tjänst; Königsmarck återkallades ur fransk krigstjänst, men kom först sista dagarna i juni tillstädes. Wrangels biträde i Helmfelts ställe blef Konrad von Mardefelt, som i mars 1675 utnämndes till fältmarskalklöjtnant och i maj till fältmarskalk. Mardefelt åtnjöt marskens synnerliga förtroende och saknade säkerligen icke militärisk förmåga, men visade sig icke vuxen den uppgift, som tillföll honom under 1675 års fälttåg. Kavalleriet fördes af marskens halfbroder generallöjtnanten Volmar Wrangel. Då Wrangel långa tider måste intaga sjuksängen på grund af podager, fick Mardefelt i uppdrag att leda framryckningen, som inleddes med en mönstring af hären i staden Damm den 10 maj. Men därvid var han själf bunden vid dagliga order från riksfälthcrren, af hvars instruktion och afsikter han aldrig fick del (enligt egen uppgift inför den sedan tillsatta undersökningskommissionen). Marskens plan, som vunnit konungens gillande, var för öfrigt den att gå mot Werben vid Elbe, där han räknade på att kunna behärska kurfurstens rörelser och där man när som hälst hade möjligheten öppen att förena sig med den hannoverska hären. Men denna plan kom icke till riktigt utförande. Då Fredrik Vilhelm den 25 juni öfverraskade den svenska styrka, som under öfverste Wangelin stod vid Rathenow, var svenska hären på grund af Mardefelts dispositioner klufven i två hufvudafdelningar

[1] Handlingar rörande sommarfälttåget i Brandenburg 1675 och slaget vid Fehrbellin (Historiskt bibliotek, III, 1877).

mellan hvilka Rathenows förlust afskar den kortaste förbindelseleden. Den starkare under Volmar Wrangel stod i trakten af Alt Brandenburg (so. om Rathenow); den svagare under riksfältherren själf vid Havelberg (nv. om samma ort). Mardefelt, som insjuknat, hade måst föras tillbaka till Pommern.

Det lyckades icke kurfursten att afskära Volmar Wrangel, och den framgång han vann i träffningen vid Fehrbellin (eller rättare vid byn Hakenberg) den 28 juni var i sig själf icke af någon afgörande vikt. Det är väl kändt, att den likväl fick den största betydelse genom sina följder. Riksmarsken lät skrämma sig till ett förhastadt återtåg till svenska Pommern;[1] missröstan spridde sig bland trupperna, och hären miste genom desertering en stor del af sin styrka. Hertigen af Hannover kunde ej vidare våga att bryta lös till Sveriges bistånd; svenska underhandlingar vid andra tyska furstehof misslyckades. Danmark bröt freden. Holland hade redan förklarat krig den 15 juni; krigsförklaringen var visserligen framför allt ett verk af Vilhelm af Oranien, och en underhandling öppnades i Stockholm om handelns och sjöfartens ostörda fortgång, men man föredrog i svenska rådet en fullständig brytning.

Wimarson framhåller, att ansvaret för olyckan till god del faller på Karl Gustaf Wrangel, som icke kunde förmå sig att i tid nedlägga ett befäl, som han dock var oförmögen att föra med ära. Den indirekta ledningen på afstånd genom order till Mardefelt och Volmar Wrangel gjorde marschen oviss och långsam och omintetgjorde föreningen med hannoveranerna, som kunnat få afgörande verkan på fälttågets fortsättning. Mardefelt har i sin ej alltför behagliga mellanställning icke utvecklat tillräcklig handlingskraft. Volmar Wrangel och Wangelin hafva på ett iögonfallande sätt försummat bevakningstjänsten; däremot synes den förre i själfva striden vid Hakenberg hafva ådagalagt både mod och sinnesnärvaro.

Omslaget i Sveriges hela ställning i Tyskland framträder tydligt i det fördrag, som den 21 sept. undertecknades i Hannover mellan hertig Johan Fredrik å ena sidan, Danmark, Brandenburg och Münster å den andra, och hvarigenom hertigen förband sig att iakttaga fullständig neutralitet och icke på något sätt söka hindra kejsarens och hans bundsförvanters företag. Därmed voro särskildt Bremen och Verden så godt som tillspillogifna, emedan de knappast kunde nås af förstärkningar hemifrån: danska flottan behärskade hafvet; danska och brandenburgska stridskrafter i Mecklenburg afskuro all förbindelse mellan Sveriges tyska besittningar vid Östersjön och vid Nordsjön.

Redan på hösten 1675 inföll Fredrik Vilhelm i Pommern, gjorde sig till herre öfver Peenelinjen och eröfrade Wolgast, som Mardefelt sedan förgäfves sökte återtaga. Hans trupper voro dock hårdt medtagna äfven de af årets ansträngningar, och mot Anklam och Stettin kunde intet anfall vågas. — Brandenburgska soldater deltogo också

[1] Sammanhanget är ytterligare belyst i Wimarsons Bidrag till historien om sommarfälttåget i Brandenburg 1675 (Historisk Tidskrift 1907).

i det angrepp på Bremen, som för öfrigt utfördes i samverkan af lüneburgska, danska och münsterska stridskrafter, och som kröntes med den framgång, att i jan. 1676 endast staden och fästningen Stade (med Schwingeskansen) ännu voro i svenska händer. Den 23 dec. hade dessutom Gustaf Wrangel kapitulerat i Wismar för Kristian V:s belägringsarmé.

Under vintern 1675—76 öfvergick högsta befälet i Pommern från Karl Gustaf Wrangel till Otto Vilhelm Königsmarck, som i dec. (27 nov. g. st.) erhöll fullmakt som öfverbefälhafvare. Emellertid trädde denna fullmakt icke genast i kraft: Wrangel fortfor tills vidare icke dess mindre att utöfva sin gamla myndighet, ehuru hans hälsotillstånd aldrig förbättrades så, att det medgaf någon längre tids vistelse vid armén. Königsmarcks ställning var så mycket oangenämare, som han hyste helt andra tankar än marsken om den krigsplan, som borde följas. Medan den senare drömde om en offensiv krigföring och i hågkomst af Torstenssons och Karl X Gustafs segrar yrkade ett angrepp på Danmark från tyska sidan, insåg Königsmarck till fullo de bevarade truppernas otillräcklighet för dylika uppgifter. Han förordade i stället en ren defensiv i själfva Pommern, hvars räddning egentligen borde sökas i en diversion på annat håll, till hvilken Königsmarck till och med ville afstå återstående kavalleri, åtminstone de svenska och finska regementena. Denna plan gillades slutligen af konungen, och därmed öfverensstämmer, att i jan. 1676 Königsmarck ånyo blef förordnad att föra öfverbefälet och därjämte att uppehålla guvernörsämbetet, medan däremot riksfältherren hemkallades till Sverige; samtidigt utnämndes den förre till fältmarskalk. Dock var det först i början af april, som Wrangel fullständigt upphörde att taga befattning med krigsärendena. Han var för öfrigt under vintern mesta tiden sängliggande och gick bort utan att hafva blifvit i stånd att åtlyda hemkallelsen (25 juni s. å.).

De militära hufvudhändelserna under krigsåret 1676 äro Stades fall och den brandenburgska eröfringen af Anklam och Demmin. Den bremiska hufvudfästningen värnades ihärdigt af Henrik Horn trots penningebrist och knappa förråd. Han blef ej alldeles utan undsättning: från England kom i febr. ett fartyg med spannmål, i mars två, hvilkas last beräknades täcka behofvet för en tid af tre månader. Stades öde hängde emellertid på den expedition, som under amirallöjtnant Erik Siöbladh utrustades i Göteborg, och denna fördröjdes af åtskilliga omständigheter, som sammanhänga med den allmänna desorganisationen i den svenska krigsförvaltningen vid denna tidpunkt. Bland annat fick Siöbladh ända till senare delen af april och början af maj vänta på sina båtsmän. Den 13 maj kunde han gå till sjöss, men ogynnsamma vindar vållade, att han ej förr än den 29 kunde lämna svenska kusten. En vecka senare ankrade han vid Kuxhaven i Elbemynningen. Hans uppträdande väckte bland Sveriges fiender icke ringa oro, men ledde i verkligheten till ingen påföljd. Siöbladh lyckades icke komma i förbindelse med Hor-

ansåg sig icke stark nog att tränga fram flodvägen och fruktade till råga på allt att blifva instängd i Elbe. Han vände därför om med oförrättadt ärende och var vid midsommartiden åter i Göteborg med sin eskader, som för öfrigt icke räknade mer än åtta fartyg (däraf tre större med 36—50 kanoner).

De allierades trupper i hertigdömena hade börjat röra på sig i april. I följande månad vardt Stade strängare inneslutet, och i början af juni eröfrades den skans vid Schwinge, som skyddade stadens förbindelser med Elbe. Sedan Siöbladhs undsättningsförsök gått om intet, var stadens fall på grund af lifsmedelsbrist endast en tidsfråga. Den utrymdes den 13 aug. af sin besättning, hvars tyska knektar mestadels instuckos i lüneburgska och münsterska regementen, medan de svenska på hösten öfverfördes till Riga.

Segern vardt alltså Danmarks och dess bundsförvanters, ehuru deras operationer icke varit utmärkta af synnerlig fart och kraft. Mellan de förbundne rådde ingalunda någon idealisk enighet: frågan om bytets delning var ömtålig nog. Bland annat hade Johan Fredrik af Hannover för sin blotta neutralitet erhållit löfte om rätt till andel; men utan hänsyn till denna utfästelse aftalade hans fränder Georg Vilhelm af Celle och Rudolf August af Wolfenbüttel med biskopen af Münster en delning efter den regel, att en tredjedel af det svenska området skulle tillfalla denne, två tredjedelar huset Lüneburg, utan att Johan Fredrik öfverhufvud nämndes (14 okt. 1675). Med den münsterske biskopen Bernhard von Galen stod emellertid denne i bästa samförstånd, och då dessutom hans fränder funno, att sträng enighet var af nöden inom deras hus, för att de ej vid bytets utskiftande skulle skjutas åt sidan af sina allierade, bekvämade de sig i jan. 1676 att tillförsäkra Johan Fredrik en fjärdedel af den landvinning, som kunde komma på deras gemensamma lott.

Kurfursten af Brandenburg var villig att afstå från sin del i Bremen och Verden, i fall han lyckades komma i besittning af svenska Pommern; men innan han vunnit visshet om denna vinst, ville han icke uppoffra sina anspråk. Danmark åter hade vidtgående planer till utvidgning vid nedre Elbe och Weser; närmast åsyftade det att sammanbinda sina besittningar i Oldenburg och Holstein.[1] Denna sträfvan kunde welferna omöjligt se med jämnmod: därigenom kunde Danmark blifva en vida farligare granne än förut den svenska makten. Dessa frågor afhandlades på en kongress i Bremen, som trädde i verksamhet i jan. 1676, och där äfven Spanien och Holland voro företrädda. Lüneburgarne sökte afvärja faran genom uppskofspolitik: först borde Bremen och Verden fullständigt eröfras och jämte dessa länder äfven andra lämpliga svenska områden. Tanken var den, att welfiska husets önskningar lättare skulle kunna genomdrifvas, om Stade väl en gång vore i dess truppers händer. Ett holländskt medlingsförslag gick däremot ut på gemensam besätt-

[1] Jfr härom numera K. Fabricius' uppsats »Griffenfeld og Fuenmayor» Dansk Historisk Tidskrift 1909) och hans lefnadsteckning öfver Griffenfeld 1910), hvarom finnas notiser i denna tidskrift (1909, s. 264 och 1911, s. 137).

ning i staden eller ock slopande af dess fästningsverk. Vi kunna här ej följa de efterföljande månadernas skiftande förhandlingar; uppenbart är emellertid, att oenigheten om vinsten måste inverka ofördelaktigt äfven på ansträngningarna att nå målet. Med afseende på de bremiska fästningarnas framtida öde enades man slutligen fram på sommaren om en lüneburgsk proposition (af 25 juli), enligt hvilken både Stade, Burg och Karlsburg skulle slopas. Stades interimsgarnison skulle utgöras till hälften af lüneburgare, till hälften af münsterska trupper. Upptagna på annat håll och ovilliga att riskera en öppen konflikt med sina bundsförvanter, nödgades sålunda Danmark och Brandenburg afhända sig all verklig säkerhet för sina anspråk och intressen. Ett separataftal mellan Lüneburg och Münster ändrade dessutom de nyss angifna bestämmelserna därhän, att Stade skulle besättas uteslutande med welfernas folk, Bremervörde ensamt med münsterska soldater och Burg, om konung Kristian så önskade, ensamt med danska. Blott i den händelse Danmark och Brandenburg icke lyckades att göra eröfringar på annat håll, skulle de äga rätt till landförvärf inom Bremen och Verden; åt Münster anslogs nu en fjärdedel af hertigdömena. På svenska sidan ansågs det som en fördel, att Stade undgått att komma i Danmarks våld.

Redan vid sitt infall i svenska Pommern på eftersommaren 1675 hade kurfursten af Brandenburg haft sina tankar riktade på Stettin; han hade hoppats att kunna bemäktiga sig denna viktiga plats före årets slut. Han hade icke lyckats, och han hade ej heller förmått att intaga Anklam, hvars eröfring var af betydelse för Stettins afspärrning från svensk undsättning. Under 1676 års fälttåg var det emellertid kurfurstens plan att utföra, hvad han ej hunnit föregående höst. Fredrik Vilhelm själf var hågad att omedelbart vända sig mot den pommerska hufvudstaden, men detta förfarande afstyrktes såväl af den danske öfverbefälhafvaren, hertig Hans Adolf af Plön, som af kurfurstens egna generaler. De förordade i stället en samtidig belägring af båda städerna, hvarvid dock hufvudangreppet på Stettin skulle börja först efter Anklams fall; en nödvändig förutsättning för denna plan var dessutom understöd af kejserliga trupper. Af Danmark var nämligen ingen omedelbar hjälp att vänta, sedan Kristian V beslutit sig för ett afgörande anfall på Skåne; medelbart däremot var visserligen förbundet med Danmark icke dess mindre af den största vikt: endast den omständigheten, att denna makt band större delen af Sveriges krigsmakt till lands och sjöss, gjorde det för kurfursten möjligt att fullfölja de fördelar, som det lyckliga sommarfälttåget 1675 hade skänkt. Hvad kejsaren angår, hyste man vid hofvet i Wien intet eller ringa intresse för eröfringar från Sverige; uppmärksamheten var här riktad mot Rhen, mot Frankrike. En kejserlig hjälpkår under grefve Coob hade dock bistått Fredrik Vilhelm i föregående höstfälttåg; dess förstärkning var på tal, men kom icke till stånd, och äfven hoppet om aktiv hjälp af Johan Fredrik i Hannover gick om intet. Kurfurstens svårigheter ökades däraf, att han viss-

icke punktligt fick mottaga de subsidier, som Holland och Spanien lofvat till underhåll af 8,000 man — hälften af den styrka, som Fredrik Vilhelm samtidigt förbundit sig att hålla i fält i den stora antifranska koalitionens tjänst (alliansfördrag 1 juli 1674).

Ett godt stöd för kurfurstens förhoppningar gaf emellertid tillståndet i svenska Pommern. Då Königsmarck i jan. 1676 tillträdde kommandot, fann han fästningar och garnisoner på de flesta håll svaga och illa försedda: hans egna skildringar bekräftas i allt väsentligt af franska sändebudet markis de Vitrys rapporter till sin regering. Mycket skulle väl enligt denne kunnat hjälpas med penningar, men penningar var hvad som fattades mest. Königsmarck ansåg sig för öfrigt behöfva en förstärkning från Sverige af 3,000 man infanteri; i så fall trodde han sig om att försvara Stettin, Stralsund och Rügen. Men de svenska undsättningsförsöken kröntes icke med framgång. Amiralen Klas Ugglas expedition på nyåret 1676, som tillika var afsedd att hemföra det svenska kavalleriet från Pommern, hejdades vid Elfsnabben af oöfvervinneliga ishinder, sedan dock tio fartyg förts fram två mil från Dalarö genom en sågad ränna.[1] Stora flottan under Lorens Creutz blef den 11 juni vid Ölands södra udde slagen af danskar och holländare, som därmed för året blefvo herrar i Östersjön.

Königsmarck blef sålunda nödsakad att reda sig med de stridskrafter och de tillgångar, som funnos i Pommern, svaga och knappa som de voro, då han med erkänd skicklighet löste sin uppgift. Med denna krigsmakt var det omöjligt att vinna stora framgångar, och detta äfven därför, att man måste göra front åt två håll: Rügen stod oafbrutet i fara för angrepp af danska flottan och måste af hänsyn till Stralsund försvaras till det yttersta. Men Königsmarck satte den åtminstone i stånd att häfda den svenska vapenäran och visa det svenska stormaktsväldets hållfasthet genom ett segt och uthålligt motvärn, som till och med skänkte honom en vacker seger i öppna fältet.

Brandenburgarnes krigsrörelser 1676 började med ett angrepp på Usedom, utfördt af generalmajor Schwerin i syfte att undsätta Wolgast, som på våren ånyo blockerades af svenska trupper. Schwerin möttes emellertid vid Swinemünde af Königsmarck själf, som skyndat till från Rügen, och hans öfvergångsförsök blef afvisadt (23 maj). Denna svenska framgång hade betydande följder: kurfursten af Brandenburg såg sig föranlåten att ändra sin fälttågsplan och tills vidare undanskjuta angreppet på Stettin för att först landvägen komma Wolgast till hjälp och eröfra Anklam. Han biträdde alltså den mening, som redan tidigare förfäktats af hans generaler och allierade. Därmed var ur svensk synpunkt mycket vunnet.

Fredrik Vilhelms rustningar skredo dessutom endast långsamt framåt. Orsaken låg i hans ekonomiska trångmål på grund af sub-

[1] Se Wimarson, Amiral Ugglas expedition vintern 1676 [illegible]torisk Tidskrift 1900.)

sidiebetalarnes senfärdighet; och i öfverensstämmelse med Oraniens och rådspensionären Fagels råd vågade kurfursten icke allt för hårdt ansätta Generalstaterna, emedan detta kunde gifva det holländska fredspartiet vapen i händerna. Först den 2 juli mönstrade Fredrik Vilhelm sin armé, hvars styrka beräknas till omkring 16,000 man. För denna öfvermakt vek Königsmarck tillbaka till Stralsund; kurfursten eröfrade skansen vid Peenemünde och vände sig därefter till fälttågets hufvuduppgifter. Anklam kapitulerade den 29 aug. Stadens belägring är redan 1892 skildrad af den tyske krigshistorikern Tæglichsbeck (i tidskriften *Baltische Studien*), och Wimarson instämmer i dennes loford åt besättningen och befälhafvaren, chefen för Södermanlands regemente, generalmajor Berent Sabnitz, som stundom blifvit hårdt bedömd. Königsmarck, som oroades af en dansk flotta vid Rügen, hade icke kunnat bereda belägringshären något allvarsamt afbräck.

För att med kraft kunna fullfölja sina operationer afslöt kurfursten (15 sept.) ett fördrag med de lüneburgska hertigarne och biskopen af Münster, hvari han mot en hjälpsändning af 4,000 man lofvade att i motsvarande mån minska sina anspråk på satisfaktion i Bremen och Verden, i fall han vid den slutliga freden skulle blifva tvungen att söka den där. Sålunda förstärkt ansåg sig Fredrik Vilhelm i stånd att samtidigt vända sig mot Demmin och mot Stettin. Den förra orten, som försvarades af öfverste Tomas von der Noot (chef för Västmanlands regemente), kapitulerade för hertig August af Holstein-Plön den 10 okt. Vid denna belägring hade de lüneburgska hjälptrupperna biträdt, men de såväl som de kejserliga afgingo därefter till sina kvarter i Mecklenburg, och mot Stettin hade kurfursten därför endast sina brandenburgare att tillgå. Han hade redan i sept. kommit i besittning af Damm, som svenskarne ansett klokast att utrymma utan strid. I slutet af okt. och början af nov. bombarderade de kurfurstlige Stettin, men utan att vålla svårare förödelse. Därmed slutade årets fälttåg. Årstiden var så framskriden och det brandenburgska infanteriet så försvagadt, att fältmarskalk Derfflinger afstyrkte fortsatta operationer. Den 16 nov. bröt Fredrik Vilhelm upp och lade sina trupper till större delen i vinterkvarter, medan återstoden fördelades på olika orter i Stettins omgifning for att blockera staden på afstånd.

Königsmarck hade alltså vunnit sitt mål: det hade lyckats honom att bevara Rügen och de två förnämsta städerna i Pommern. I händelse af en allmän fred var detta af största värde. Tillika hade det sega motståndet både i Bremen och i Pommern i väsentlig mån försvagat den stora koalitionen i dess kamp mot Frankrike. Visserligen hade hertigen af Celle efter Stades kapitulation med hufvudstyrkan af de lüneburgska och münsterska stridskrafterna satt sig i marsch mot Nederländerna. Men han kom för sent till belägringen af Maestricht, som Vilhelm af Oranien redan nödgats upphäfva, och hela hans insats i årets fälttåg mot Ludvig XIV blef en fruktlös beskjutning af Zweibrücken.

Att Fredrik Vilhelm af Brandenburg icke var i allo nöjd med de första krigsårens förlopp och med sina bundsförvanters hållning, ses bland annat af det faktum, att han stundom hyste tankar på fullständigt politiskt systemskifte. Da öfverste Wangelin vid årsfiet 1676—77 frigafs ur för andra gången iråkad krigsfångenskap, nodades han att taga hemvägen öfver Berlin, och under sin vistelse (i jan. 1677) mottog han af kurfurstens närmaste män, hertigen Plön och Derfflinger, bestämda försäkringar, att Fredrik Vilhelm te benägen för fred med Sverige; engelsk eller polsk medling feslogs. Svenska regeringen misstrodde emellertid kurfurstens affter; och afgörande var ett förbehåll, som tillfogades vid Wangels sista samtal med Derfflinger, i det denne å sin herres vägnar ifde tillträde för Danmark till samma underhandling. Karl XI:s solution blef alltså den, att de gjorda meddelandena icke påkallde någon åtgärd.[1]

Mellan huset Lüneburg och dess allierade fortforo slitningarna. et münster-lüneburgska separatfördraget om Stade jämte biskopens ch hertigarnes egenmäktiga delning af de eröfrade länderna kunde undgå att stöta Kristian V för hufvudet, och det kom sånär till trid mellan båda parternas trupper i Bremen. Fram på vintern lef emellertid danske konungen månare om samförstand. Slaget id Lund (14 dec.) kostade honom nära 7,000 man — en förlust som ovillkorligen måste fyllas, om han skulle kunna fortsätta kampen med nödig styrka. Ingen hade lättare att komma honom till hjälp än Münsters biskop och lüneburgarne. Efter Stades fall hade nämligen dessa ingått ett fördrag inbördes, enligt hvilket de tillsammans skulle uppställa en armé på 24—30,000 man, som i sin helhet eller delvis kunde öfverlåtas i främmande makters tjänst — ett slags bolag för leverans af trupper, närmast till förmån för kejsaren, Spanien och Holland, men eventuellt äfven för Brandenburg och Danmark. Långvariga underhandlingar ledde på våren 1677 (23 mars) till det resultat, att Bernhard von Galen ställde till Danmarks förfogande 4,000 münsterska soldater. Däremot lyckades det icke konung Kristian att blifva ense med welferna, då han icke ville afstå sin rätt till andel i Bremen och Verden för det fall, att han ginge miste om de eröfringar, som han eftersträfvade öster om Öresund. Den i jan. 1676 öppnade kongressen i Bremen, som hade till uppgift att bringa delningsfrågan till en för alla parter tillfredsställande lösning, åtskiljdes utan resultat i aug. följande år.

Svenska flottan lyckades under sommaren 1677 hvarken bryta danskarnes herravälde öfver Östersjön eller tillföra svenska hären i Pommern någon förstärkning. Amiral Siöbladh, som gick till segels

[1] Denna episod är af Wimarson närmare belyst i en uppsats med bifogade aktstycken i Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1902 (»Die zweite brandenburgische Gefangenschaft des Obersten Wangelin und die Frage wegen eines Separatfriedens zwischen Schweden und Brandenburg 1676—1677»).

från Göteborg i slutet af maj med sju linjeskepp och fem smärre fartyg, uppehölls af vindstilla i Stora Bält, och hans eskader blef den 11 juni så godt som tillintetgjord af en öfverlägsen dansk styrka under Nils Juel. En månad senare led svenska hufvudflottan under Henrik Horn sitt stora nederlag i Kjöge bukt. Königsmarck var detta år som det föregående hänvisad till sig själf och till provinsens tillgångar. Planer på en diversion till hans förmån, riktad mot danskarne i Nordtyskland, kommo icke öfver ett inledande stadium,[1] och det anfall på Fredrik Vilhelms länder från livländska sidan, för hvars främjande Anders Lilliehöök arbetade i Polen, kom till utförande först i krigets elfte timma. En lycka i olyckan var, att krigstukten i Königsmarcks armé var så fullständigt återställd, att han ansåg sig obetingadt kunna lita på sina trupper, och vidare att kaperier och smyghandel skaffade betydliga spannmålsförråd. För att hindra de pommerska fästningarnas proviantering kom danska flottan för sent liksom också de fartyg, som utrustades af den brandenburgske kurfursten och hans hjälpare (»skeppsdirektör») Benjamin Raule.

Belägringen af Stettin 1677 började i juli månad. Detta år lika väl som det föregående försenades kurfursten af penningeförlägenhet, men också af underhandlingar med lüneburgarne, som voro skyldiga att lämna 4,000 man och bjödo mera, men på villkor, som Fredrik Vilhelm icke ville godtaga: garantier i fråga om Bremen och Verden samt öfverlåtelse af brandenburgarnes kvarter i nedersachsiska kretsen, särskildt i Mecklenburg. Kurfursten måste börja sin framryckning, innan denna tvist funnit sin lösning. Den 7 juli slog han läger vid byn Güstow, något öfver 5 km. från fästningens vallar. Här blef han stående under flere dagar. Någon bestämd plan för angreppet synes ännu icke hafva varit fastställd. Olika metoder kommo under öfvervägande: somliga yrkade en formlig belägring, andra ville blott beskjuta staden från skansar anlagda på längre afstånd; åter andra ville i första hand intaga förstaden Lastadie (ö. om Oders hufvudarm), hvarifrån man sedan kunde vända sig mot själfva staden, som på denna sida (utefter Oderstranden) icke var skyddad af någon vall.

Enligt danske gesanten Mogens Scheels uppgift förfogade kurfursten vid belägringens början ej öfver mer än 8,000 man infanteri, en styrka som icke ansågs räcka för ett formligt angrepp. För att få nödig förstärkning såg sig Fredrik Vilhelm tvungen att gifva efter för de lüneburgska hertigarnes anspråk och utrymma Mecklenburg. Först därpå bröto deras trupper upp till hans hjälp och förenade sig 23 juli (den münsterska kontingenten senare) med brandenburgska hären utanför Stettin. En half månads tid hade härigenom gått till spillo i så måtto, att ingenting kunnat företagas mot hufvudfästningen. Man hade fått nöja sig med operationer

---

[1] Se Wimarson, En ifrågasatt diversion mot Danmark 1676—1677 (Historisk Tidskrift 1903).

mot Lastadie, som leddes af generalmajor Schwerin, tills denne i början af aug. återkallades till västra flodstranden med en del af sina trupper.

Först efter Schwerins återkomst öppnades löpgrafvarna, natten till den 5 aug. Dröjsmålet skylldes allmänt på Derfflinger, som ledde det hela närmast under Fredrik Vilhelm själf. Nu öfvergaf emellertid kommendanten i Stettin generalmajor von Wulffen fästningens framskjutna verk; ej heller omtalas efter den 17 juli något utfall af vikt. Besättningens krafter måste sparas; dess effektiva styrka skattas af författaren till betydligt mindre än 2,000 man fotfolk jämte omkring 300 beridna ryttare. Från stadens sida fick man ej alltför mycket lita på bistånd; visserligen var borgerskapet troget och till större delen villigt till strid, men stadens råd och dess fullmäktige inom den tillsatta »defensionskommissionen» röjde ej det mod och den offervillighet, som ställningen kräfde, äfven om de kanske icke böra kallas brandenburgskt sinnade. Redan vid ett bombardemang i midten af aug. sammankallade rådet gillenas åldermän för att med dem afhandla frågan om ackord. Det lät ock tillfråga borgarkompanierna om deras tankar (18 aug.), men dessa läto ej locka sig att svika sin plikt. Bombardemanget medförde därför icke åsyftad verkan, och belägringen måste fullföljas efter alla konstens regler. Men nu inledde också Wulffen ett mera offensivt försvar med täta utfall, som försvårade och försenade brandenburgarnes framträngande, ehuru han fortfarande måste vinnlägga sig om att spara sina fåtaliga trupper. Hindra framryckningen förmådde han icke: efter tre månaders arbete stod kurfursten den 14 okt. framför de belägrades hufvudgraf, som blott närmast floden var vattenfylld.

Just *i grafven* hade emellertid Wulffen försäkrat, att det starkaste motståndet skulle ske, och därvid höll han ord, gynnad af den omständigheten, att om hans besättning var alltför svag i förhållande till fästningens storlek, så gällde detsamma äfven belägringshären, i hvars led en oblid årstid härjade jämte de belägrades vapen. Det gick så långt, att i Fredrik Vilhelms omgifning allvarliga röster höjdes för belägringens upphäfvande; den lüneburgske generalen gaf tillkänna, att han mottagit order att bryta upp till sina vinterkvarter den 25 dec. Men vid denna tid hade dock belägrarne vunnit framgångar, som gåfvo kurfursten och Derfflinger hopp om ett snart slut. I midten af dec. månad spordes också en omsvängning i det stettinska borgerskapets stämning. Borgarkompanierna uttalade sig icke öppet för kapitulation, men de öfverlämnade saken åt senatens »faderliga omsorg», och denna yrkade ackordsunderhandlingar, om icke undsättning inträffade inom fjorton dagar. Dessa yrkanden kunde Wulffen icke med kraft motsätta sig, emedan han visste, att tillgången såväl på lifsmedel som på krut var så godt som uttömd. Under sådana omständigheter kom kapitulationen till stånd den 27 dec., och garnisonen uttågade ur staden den 1 jan. 1678.

Stettins belägring är den långvarigaste, som Sveriges krigshistoria känner, och om ock orsaken till ej ringa del ligger i misstag och svagheter på angriparnes sida, var det i alla händelser en vacker bragd att så länge bjuda dem spetsen med en svag besättning och otillräckliga ammunitionsförråd. Borgerskapets förtjänster om försvaret har Wulffen i sin relation till konungen tacksamt erkänt.

Under kampen om Stettin hade också ön Rügen gått förlorad till de allierade Efter nederlaget vid Landskrona i juli 1677 såg sig danska armén dömd till overksamhet i Skåne, då kavalleriet i brist på foder ej kunde underhållas i landet. Fältmarskalklöjtnanten von der Goltz föreslog då en expedition mot den viktiga ön, som sattes i verket i sept. och kröntes med den framgång, att Königsmarck i okt. måste gå tillbaka till fastlandet. Han hade tänkt försvara sig i Altefähr, men staden Stralsunds tvetydiga hållning gjorde denna tanke om intet: det blef nödvändigt att förse den med en stark och pålitlig garnison.

Om Rügens återeröfring i jan. 1678 lämnas värdefulla upplysningar af franska regeringens envoyé vid svenska armén i Pommern grefve Rébenac — upplysningar som särskildt satt författaren i tillfälle att gifva en trognare bild af slaget vid Warksow den 18 jan. än Fock på grundval af det danska materialet kunnat bjuda i sin *Rügensch-Pommersche Geschichten* (VI. 1872). Rébenac rosar högeligen Königsmarcks utmärkta ledning på slagfältet. Sant är att danska hären (med kejserliga, münsterska och hessiska trupper) var den svenska snarare underlägsen än öfverlägsen, och att den drabbade hårdt af sin chef general Rumohrs död för en fientlig kanonkula som träffade denne före afgörandet. Men äfven Wimarson framhåller dock den svenske fältherrens väl afvägda blandning af försiktighet och djärfhet liksom hans skicklighet i att ordna de olika vapenslagens samverkan och att betjäna sig af de fördelar, som terrängen bjöd.

Segern på Rügen kom öfverraskande för alla parter. Den medförde en väsentlig ökning af de svenska truppernas styrka: segraren tog icke blott mer än 2,000 hästar som byte; han instack också enligt gängse sed fiendens fångna soldater i sina egna regementen. Visserligen var denna förstärkning af tvifvelaktigt värde: de nya soldaterna visade naturligt nog ingalunda de gamla svenska knektarnes pålitlighet. Den var eljest välbehöflig, ty det var klart, att 1678 års kampanj skulle gälla de sista resterna af svenska välde i Tyskland. Lifsmedelsförråd skaffade sig Königsmarck genom företag till sjöss. Sedan amirallöjtnanten Verner von Rosenfelt i mars tillfört honom en låt vara otillräcklig undsättning, räknade man i Stralsund aderton smärre kronofartyg, däraf tre fregatter — Rosenfelt själf med örlogsskeppet Andromeda hade omedelbart återvändt till Kalmar. I många fall, kanske de flesta, var för öfrigt svenskarnas kaperi en maskerad smyghandel.

Fästningsverkens tillstånd i Stralsund vållade Königsmarck stor

oro. Sedan Wallensteins belägring 1628 åtnjöt staden som fästning rykte nästan för ointaglighet, men Rébenac framhåller redan i mars 1678, att bristerna i verkligheten voro mycket stora. Staden var skild från fastlandet af stora dammar eller träsk, men vid hafvet funnos på bägge sidor fasta landremsor, som erbjödo naturliga angreppsvägar; vallar och bröstvärn lämnade mycket öfrigt att önska. För deras vidmakthållande och utvidgande ålåg det närmast staden själf att sörja, och därvid spordes icke å denna sida det nit, som varit önskvärdt; dock blefvo en del arbeten verkligen utförda. För det viktiga Dänholms tryggande blef ingenting gjordt: borgerskapet ansåg detta vara kronans ensak, och Königsmarck synes icke hafva haft medel att tillgå för ändamålet.

Under tre års fälttåg hade Fredrik Vilhelm af Brandenburg samlat sina krafter på Pommerns eröfring för att försäkra sig om den vinst, som han eftersträfvade för egen räkning vid blifvande fred. Obestridligt är, att han därmed åsidosatte den mot Frankrike och Sverige bildade koalitionens allmänna intressen; ett verkligt afgörande kunde dock vinnas endast på två krigsskådeplatser: i kamp med de franska härarna och i Skåne. Följderna af kurfurstens hållning började tydligt framträda på våren 1678. Den 15 april framställde Ludvig XIV vid kongressen i Nijmegen ett ultimatum, i hvars första punkt han kräfde Sveriges fullständiga restitution, och Generalstaterna läto sina allierades ministrar veta, att de på grund af sin ekonomiska utmattning såge sig tvungna att godtaga dessa villkor, om icke deras nordiska bundsförvanter gåfve dem kraftigt bistånd i tillstundande kampanj. Hotelsen förfelade ej alldeles att göra intryck: i juni tyckes Brandenburgs kurfurste allvarligt hafva tänkt på att inskränka sig till försvarskrig i Pommern för att med sin hufvudstyrka gå till Rhen.

Denna tanke fasthölls dock ej länge. Redan vid midsommartiden var Fredrik Vilhelm besluten att fortsätta operationerna i Pommern. Han hoppades på en enskild uppgörelse med Frankrike eller en gynnsam ändring i det politiska läget — ett hopp som likväl på grund af svensk-franska eftergifter gäckades genom freden mellan Holland och Ludvig XIV den 10 aug. Under tiden förberedde kurfursten närmast en attack på Rügen, men han fick vänta på den påräknade danska hjälpen. Först genom Kristianstads kapitulation — en svår motgång för Kristian V — blef danska flottan ledig i midten af aug., och först i slutet af sept. var allt klart till aktion. Den 23 måste Königsmarck för Rügen, hvilket vid detta tillfälle icke skedde Derfflinger trängde på under svenskarnes åt ningen uppstod en ödesdiger förvirring.

Förlusterna voro särskildt att beklaga otfolket blef otillräckligt till verksamt försva af okt. uppgifvas nära 1,900 stridande; enli skulle emellertid dubbla antalet hafva varit

funnos därjämte ryttare och dragoner samt borgarbeväpning; men ryttarne voro ovilliga att tjäna till fots, och till borgarne hyste Königsmarck af gammalt stark och icke ogrundad misstro. Här som i Stettin rådde dessutom brist på krut. En olycklig omständighet var också, att Dänholm måste utrymmas, sedan Neuefähr på Rügen genom myteri kommit i fiendens hand; det blef nu ingen tid till dess i sista stund åter tilltänkta befästande. Redan samma dag lät kurfursten besätta ön och där anlägga ett batteri för femton grofva kanoner. Andra anlades på fastlandet, och efter ett utfall den 7 okt. gjorde Königsmarck intet allvarligt försök att hindra fiendens arbeten, ehuru han af Stralsunds råd skriftligen uppfordrades därtill (den 14). Fältmarskalken svarade i öfverensstämmelse med krigsrådets mening, att han undanbåde sig mästrande af sina militära anordningar, men att han vore villig att försöka ett utfall, om borgerskapet därtill ställde 2,000 man.

Det brandenburgska bombardemanget började på allvar den 20 okt. med den kraftigaste verkan. Eld utbröt på flere ställen i staden, och Königsmarck måste låta sina ryttare stiga till häst för att hålla borgerskapet i tygeln. Till någon resning kom det visserligen icke, men förbittringen var stor; redan i dagningen den 21 uppsattes hvita fanor i kyrktornen. Den på morgonen förnyade kanonaden förstörde till större delen förrådshusen samt kvarnar och bagerier i staden. Fortsatt motstånd blef härigenom nästan omöjligt; och Königsmarck ansåg sig så mycket mindre skyldig att förlänga det till det yttersta, som han ägde kännedom om de i Nijmegen redan slutna frederna och de goda utsikterna för en allmän fred; han betraktade därför (enligt sin efteråt utgifna försvarsskrift) Sveriges restitution såsom en afgjord sak. Utan att vedervåga återstoden af sin armé kunde han anse sin uppgift som löst: han hade hållit ut i Pommern, tills en afgörande vändning till Sveriges förmån inträdt i det politiska och militära läget i Europa. Ackordet undertecknades den 25 okt. Därefter kapitulerade äfven Greifswald (17 nov.) efter ett mindre berömligt motvärn.

Stralsunds besättning — omkring 4,000 man vid belägringens slut — skulle på kurfurstens bekostnad öfverföras till svensk hamn. För Kristian V var det visserligen en högeligen ovälkommen utsikt att möta dessa trupper i Skåne, och detta så mycket mer som han måste bereda sig på att i nästa års kampanj göra front äfven mot söder: Ludvig XIV hotade ju att sända franska härar mot Brandenburg och Danmark liksom också att skicka en fransk flotta till Östersjön. Fredrik Vilhelm kunde emellertid icke bryta sitt gifna ord, och en första transport afgick i midten af dec. ledd af ett brandenburgskt konvojfartyg. Detta styrde så nära Bornholm, att femton af de åtföljande skeppen strandade på sandreflarna söder om ön (natten mellan 14 och 15 dec.), hvarvid högst 300 officerare och menige omkommo. Uppenbarligen var det detta — trots motsatta misstankar — en ren olyckshändelse, icke planerad vare sig från brandenburgskt eller danskt håll; men Kristian

begagnade sig af hvad som skett för att kvarhålla de strandade i Danmark.

Af Henrik Horns vinterfälttåg i Preussen 1678—1679 finnas ganska färska skildringar af S. Nystedt (1894) och F. Hirsch (1897). Wimarson har emellertid användt material, som för Nystedt ännu icke var tillgängligt, bland annat protokollen öfver hållna krigsråd, och kan därför framställa tågets hela sammanhang i fullständigare och riktigare belysning, sedan han i sitt arbetes föregående partier äfven ägnat dess förhistoria nödig uppmärksamhet. Man hade ju räknat på polsk hjälp, och under franske ambassadören Béthunes inverkan hade konung Johan Sobiesky också varit hågad att medverka, men politiska förhallanden jämte de årslånga uppskofven med planens utförande gjorde slutligen dessa förhoppningar om intet.

Ett påfallande drag i Henrik Horns krigföring är hans marsch österut till Tilsit i midten af dec. 1678 och hans stillaliggande på denna ort under senare hälften af månaden. De verkliga orsakerna torde legat i bristen på underrättelser om polske konungens hållning och i Horns ovisshet, hvad han i ett dylikt läge rätteligen borde företaga. I själfva verket förelågo orsaker till tvekan: den 21 dec. ingingo till högkvarteret bref från de svenska diplomaterna Lilliehöök och Owstien, som meddelade, att polske konungen ej vidare vågade låta sina trupper förena sig med svenskarnes, åtminstone icke så länge den förestående polska riksdagen varade. På konung Johans beslut hade utan tvifvel nyheten om Stralsunds fall öfvat betydligt inflytande. Lilliehöök förklarade sig till och med tveksam, huruvida han numera borde tillråda Horn att gå framåt eller tillbaka.

Af Horns underbefälhafvare var det ingen mer än generalmajor Johan Leonard Wittenberg, som i detta läge obetingadt uttalade sig för framryckning och strid. Bestämmande för de öfriga voro tydligen dels polske konungens affall, dels samma skäl som så starkt påverkat denne: afgörandet i Pommern, som tillåt kurfurst Fredrik Vilhelm att gå med sin hufvudmakt till Preussen. Kavallerigeneralen Otto Vilhelm von Fersen, Horns närmaste man och känd som en af svenska härens tappraste officerare, framhöll skarpt nödvändigheten att af två onda ting välja det mindre och hellre vika än utsätta hären för undergång genom en sammandrabbning med kurfurstens armé.

Ett nytt skede af Horns expedition börjar med ankomsten af en skrifvelse från Karl XI (af 16 nov.), som i kopia kom honom tillhanda med bref från Lilliehöök den 4 jan. Detta kungliga bref bär nämligen karaktären af en ny instruktion, som innebär en fullständig omkastning i konungens syften med företaget, framkallad af Stralsunds kapitulation, som alltså haft sin gifna verkan äfven på detta håll. Framryckningen till Pommern bortföll därmed ur planen, och äfven sådana operationer i Preussen, som kunde sätta hären

i fara eller försvaga den, syntes konung Karl numera orådliga. Hufvuduppgiften för Horn blef truppernas bevarande till nästa sommar, då ett kombineradt angrepp mot Brandenburg borde ske af hans här och polska trupper i öster, i väster af en fransk armé. Om det polska understödet sloge fel och kurfursten anryckte med öfverlägsna krafter, borde Horn till och med draga sig tillbaka inom Livlands gräns. Genom dessa order var all tvekan undanröjd och gången af fälttågets återstående del gifven. Det definitiva beslutet om reträtt fattade fältmarskalken före den 29 jan., då han från Tilsit skref till polske konungen, att han ämnade taga sin väg genom Samogitien. Den 20 hade Fredrik Vilhelm gått öfver Weichsel med omkring 8,000 man.

Af de vidlyftiga fredsunderhandlingarna har Wimarson på goda skäl ansett tillräckligt att gifva en sammanfattande öfverblick, hvarvid han dock på vissa punkter gått in i enskildheter för att fästa uppmärksamheten på en mindre beaktad faktor i sammanhanget: den danska separatunderhandlingen med Frankrike i dess växelverkan med de brandenburgska fredsnegotiationerna. Enigheten mellan Fredrik Vilhelm och Kristian V hade redan under 1678 grumlats af bådas närmanden till Ludvig XIV; den återställdes dock nödtorftigt vid sammankomsten i Doberan i dec. samma år. Men då Kristian på nyaret 1679 erhöll underrättelse om geheimerådet Meinders' resa till Nijmegen och Paris, brast samförståndet helt och hållet, och i mars sändes Henning Mejercrone till Ludvig XIV:s hof för att taga motsvarande mått och steg till Danmarks fromma.

I föregående referat af Wimarsons tre afhandlingar är naturligtvis mycket förbigånget, som i och för sig kunnat förtjäna att papekas. Särskildt tör detta gälla de partier, som innehålla diplomatisk historia, då det ju varit nödvändigt att i hufvudsak följa berättelsens hufvudtråd. För att fylla luckorna kan jag endast hänvisa till författarens egen framställning. Det verk, som han för ej länge sedan med vacker ihärdighet och alltigenom lefvande intresse har fört till ett lyckligt slut, är väl förtjänt af en närmare bekantskap, än en tidskriftsanmälan kan skänka.

G. Wk.

Den svenska kyrkans utveckling från S:t Bernhards tidevarv till Innocentius III:s. En undersökning af Knut B. Westman. XII + 301 sid. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner 191.

Det enastående jubileum, som Upsala ärkesäte i fjol kunde fira, då 750 år efter dess instiftande den sextionde ärkebiskopen invigdes till sitt ämbete, har Kyrkohistoriska föreningen i Upsala velat celebrera

genom utgifvandet af denna skrift, som också på sitt första blad bär en tillägnan till ärkestolens nuvarande innehafvare.

Docent K. B. Westman behöfver ingen introduktion inför svensk historisk publik. Redan hans Birgittastudier — hvilkas fullföljande och afslutande vi hoppas ej måtte alltför länge låta vänta på sig — ha åt sin författare förvärfvat ett stadgadt anseende som en af våra främsta forskare på den medeltida svenska kyrkohistoriens så länge försummade fält. Hans nu föreliggande arbete är frukten af flera års trägna studier, hvilkas resultat väl delvis kommit den akademiska undervisningen till godo, men nu för första gången framläggas inför offentligheten. Litteraturen om den svenska medeltidskyrkans historia torde därmed ha fått sitt värdefullaste tillskott alltsedan Reuterdahls dagar, och det är i hvarje fall snart sagdt det enda försök, som gjorts efter utgifvandet af dennes flitiga, för sin tid storslagna och ännu synnerligen användbara arbete, att lämna monografiens trånga ram och ge en bred och uttömmande skildring af vår kyrkas lif och utveckling under en afgörande och svårtydd epok af dess historia.

Svårtydd kan den förvisso sägas vara, denna de två rivaliserande konungaätternas tid med sitt ytterst torftiga urkundsmaterial och sina tunna och ofta sinsemellan skiljaktiga traditionskällor. Redan genom sitt arbetes titel har förf. angifvit den väg, på hvilken han velat tränga in i utvecklingens förlopp: den tid han behandlar begränsar han icke med något namn eller någon tilldragelse ur den inhemska historien, utan med den helige Bernhards och Innocentius III:s namn, och hans framställning sönderfaller i trenne afdelningar: Sankt Bernhards, Fredrik Barbarossas och Innocentius III:s tidehvarf. Det är med hjälp af den europeiska samtidens behärskande personligheter och mot bakgrunden af de strömningar, de representera, han vill till en enhetlig bild sammanfoga det fragmentariska inhemska materialet; förf. har också visat sig äga en underbar förmåga att ur det yttersta pressa detta material och genom skarpsinniga sammanställningar afvinna detsamma det mesta möjliga — huruvida kanske någon gång rent af för mycket, är det här för tidigt att diskutera.

Det var genom cistercienserna, som Bernhards ande nådde Sverige. Öfver hela den västerländska kristenheten spridde sig de grå munkarna, på en gång fortplantande den typ af religiositet, som bestämmes efter den helige i Clairvaux och verkande som pionjärer för den gregorianska rörelsens kyrkopolitiska ideal. Så bli cistercienserna kämpar för den kyrkliga internationalism, som i opposition mot den tidigare medeltidens nationalkyrkliga sträfvanden sökte lösa kyrkan från alla de band, som förenade den med det världsliga samhället, och därför kämpade för den kanoniska rättens seger öfver inhemska rättsordningar, för den andliga domsrätten, celibatet, kanoniskt biskopsval — för att blott anföra reformrörelsens viktigaste programpunkter. Efter en karaktäristik af denna tidens behärskande rörelse och en öfversikt af de norska och danska grannkyrkornas historia går förf. att skildra, hur rörelsen nådde Sv[illegible] [illegible]er

Sverker d. ä. I den östgötske stormannen, som utgick som segrare ur tronstriderna efter den Stenkilska ättens utslocknande på manssidan, ser förf. en medveten anhängare af tidens nya strömningar. Hans biskop Gislo i Linköping assisterar Eskil, gregorianismens förkämpe och Bernhards vän, vid Lundadomens invigning, han inkallar cistercienserna, hvilka slå sig ned i Alvastra och Nydala, antagligen året innan Eskils Herivad grundades. Skildringen af de första fasta klosteranläggningarnas[1] tidigaste öden ges med bred penna, och förf:s samvetsgranna källstudium sätter honom i stånd att i åtskilligt beriktiga den framställning, som lämnats i Halls monografi. Så ha vi, tack vare förf:s undersökning, att hädanefter som förste abbot i ett af de svenska klostren (kanske snarast Nydala) räkna den Albero, som omnämnes i Bernhards Vita tertia. »Efter cistercienserna kom legaten»; gynnad af Sverkers reformvänliga hållning, lyckas kardinalen af Albano på Linköpingsmötet vinna gehör för några af gregorianernas kraf. Att legaten ej lyckades ge Sverige en ärkebiskop, berodde på att svearne satt upp Erik som konung och situationen sålunda var långt ifrån lämplig för ett försök att organisera en svensk kyrkoprovins.

Ej blott den politiska oppositionen mot Sverker var skulden härtill, menar förf., utan konung Erik och hans män representerade en mot de kyrkliga reformsträfvandena fientlig riktning; han är den konservativa och nationella kyrkopolitikens medvetne kämpe. Häri tro sig förf. ha funnit ej blott lösningen till de problem, som grupper sig kring Erik den heliges person, utan nyckeln till de närmast tvenne mansåldrarnas kyrkohistoria; det är uppfattningen om dessa jämnlöpande riktningar och deras kamp, som behärskar hans framställning. Teckningen af Erik den helige utgår från berättelsen om det danska Vidtskölsklostrets grundläggning. Här omtalas, hur en förnäm kvinna, Sigrid, grundade klostret i Varnhem, där munkarna fingo en varaktigare stad än på sina förra boplatser, först Lur... sedan Lugnås. Väl lät hon sig förledas att fördrifva munkarna fr... gården hon skänkt dem, men Guds straff tvang henne till bot o... bättring. Efter hennes död blefvo munkarna utsatta för allehanda förföljelser fran hennes släkting drottning Kristina, konung Eriks ... mål, hvilka slutade med att munkarna lämnade Varnhem och i stä... slogo sig ner i Vidtsköl på Jutland. Sedermera hade Erik och Kristina efter munkarnas afresa blifvit mildare stämda, så att det lyckades abboten Gerhard i Alvastra att reorganisera Varnhemsklostr... Stjerna har häri velat se bevis på en afvoghet hos sin halfh... niske Erik mot så ärkekristna inrättningar öfverhufvud, Beckm...

[1] Förf:s i förbigående gjorda antagande, att cistercienklostren i S... rige haft mera blygsamma föregångare, anlagda af oreformerade benedikti... grundar han på en från Reuterdahl afvikande tolkning af Sorö klost... notis om en Robert, som varit abbot i Sverige, sedermera prior i Sorö, och ... ken af den cisterciensiske krönikören får ett mycket dåligt betyg för ... vandel. Reuterdahl och Hall förmoda, att han varit abbot i Alva... förf. ser i honom föreståndaren för ett sådant svenskt benediktinkloster ... ett antagande, som torde vara värdt att beaktas.

söker egennyttiga eller politiska bevekelsegrunder. Westman åter ser endast ett utslag af Eriks konservativa och nationella kyrkopolitik, som ej tålde reformrörelsens koloni inom sin maktsfär. Hans senare ändrade hållning tillskrifves i främsta rummet Alvastraabboten Gerhards personliga inflytande, om hvars makt cisterciensiska källor bära vittne.

I sin uppfattning af Erikslegendens värde som historisk källa står förf. på en afgjordt positiv ståndpunkt. Stjerna's negativa kritik har som bekant redan tidigare framkallat motsägelse. I olikhet med dessa opponenter vill förf. i främsta rummet på den inre kritikens väg nå klarhet om legendens värde. Den omstridda frågan om legendens ålder ägnas först en grundlig undersökning. Förf. utgår från det inbördes förhållandet mellan Eriksofficiet och Israël Andissons mirakelsamling. I den senare särskiljer förf. trenne skikt, af hvilka det äldsta härrör från ärkebiskop Folkes egna anteckningar, det andra från den domkapitlets undersökning af Eriksmiraklen, som af inre grunder antas ha skett under sedisvakansen efter Folkes död, det tredje slutligen direkt är frukten af Israëls uppteckningar under senare år (intill år 1310). Af dessa skikt har det andra förelegat officiets författare: gissningsvis nämnes ärkebiskop Jakob Israëlsson. Dennes död sättes i hvarje fall som *terminus ante quem* för legendens affattande. Förf. anser troligast, att den tillkommit af Folke själf. I sin med takt och kritisk sans utförda analys af legendens detaljer, söker förf. komma till största möjliga positiva resultat. Efter aflägsnandet af de rent legendariska amplifikationerna låter han sin Eriksbild framträda med klart skönjbara drag. Upphöjd på tronen af de mot Sverker upproriska svearna mot af 1150-talets första år, vinner han erkännande i Västergötland mellan 1155 och 1157 och i Östergötland något år före sin *våldsamma* död den 18 maj 1160 [1]. »Med svärdet banar han sig väg

[1] Rörande tolkningen af legendens ord om hans död (»Christo Domini *tenens* prostrato vulnera vulneribus ingeminant») har jag en från förf:s (sid. 1.) ganska afvikande åsikt. Förf. säger sig ej kunna få någon mening ur dem, som de stå i texten, utan konjicierar »Christi Domini» och får så den i mitt tycke mycket konstlade öfversättningen: »slogo honom till marken och tillfogade öfver honom dubbelt så många sår, som Herren Kristus fick.» Jag öfversätter i stället med bibehållande af den traderade texten: »De hopa öfver Herrens smorde, sedan han slagits till marken, sår på sår.» Att legendens förf. har kunnat använda *Christus* i denna betydelse, synes mig ingalunda ifrån osannolikt; ur det lefvande medeltidslatinet kan han väl knappast ha fått det, men väl ur Vulgata (se t. ex. ställen som 1 Sam. 2, 35 och 12, 3; Psaltaren 2, 2: 17, 51: »Christo suo David»: Esaias 45, 1: »Hæc dicit *Dominus Christo* meo Cyro»). Jämförliga ställen inom medeltidslitteraturen torde emellertid ej heller saknas. Du Cange anför ett citat, där Christus användes om en biskop på grund af den smörjelse, som kommit denne till del vid konsekrationen. Att Erik den helige aldrig kan ha blifvit krönt och därför ej kan kallas »Herrens smorde», är en synpunkt, som säkert ej alls besvärat legendens förf.: kanske har denne anonymus varit vittne till Magnus Erikssons' kröning, och däraf manats till reflektion öfver smörjelsens innebörd och därpå grundade uttryck. — Att orden ifråga, som förf. påpekar, förbigåtts i den svenska texten, behöfver blott betyda, att öfversättaren saknat den bildning, som behöfdes för att sentera denna lärda stilblomma.

till besittningen af hela Sverige, skipar rätt med kraft och oväld och söker utåt fastare grunda besittningen af Sveriges finska skattland. Kyrkopolitiskt är han konservativ: det är den gamla nationalkyrkliga sedvanerätten, som genom honom reser sig till motvärn mot den bernhardinska tidens nyheter. Inom de gamla ordningarnas ram är han på flera sätt verksam: lagfäster i folklagarna kristen sed, bygger på sin domkyrka i Gamla Uppsala, upprättar kristen ordning i Finland. Mot den nya tidens män, cistercienserna, som han möter i Västergötland, är han avogt stämd, låter dock senare väl genom Gerhard af Alvastra, omstämma sig till uppskattning af deras betydelse.»[1] Onekligen har denna uppfattning, som låter den svenska tvedräkten bli ett led i den hela kyrkan omspännande kampen mellan gammal och ny ordning, mellan landskyrkoväsen och universalism, något bestickande. Frågan blir blott: dels, om man i Sverkers och Eriks Sverige får tänka sig de kyrkopolitiska tankarna så rent och klart fattade, dels om materialet verkligen ger tillräckligt stöd för förf:s konstruktion. Om frågans första punkt kan man ha delade meningar; svaret på den senare synes åtminstone mig snarast utfalla ofördelaktigt för förf. Den springande punkten i hans framställning är Eriks förhållande till cistercienserna, utgående ifrån Vitskölsberättelsen om dennes trakasserier mot Varnhemsmunkarne. Men detta får en vida mer osökt förklaring i berättelsens egen uppgift, att motivet var begäret att komma i besittning af godset[2] — drottning Kristina skall ju ha varit en släkting till Sigrid: så har ju också **Beckman** framställt saken. Medverkande kan ha varit det förhållande, hvari Varnhem stod till det inom Sverkers domän belägna Alvastra; har månne inte konung Erik i cistercienserna snarare sett Sverkers munkar än bärarne af »den bernhardinska tidens nyheter», gregorianernas kyrkopolitiska ideal? Så förklaras också enklast hans ändrade hållning, när han utsträckt sitt välde äfven öster om Vättern, och Alvastra inte längre låg i fiendeland.

Efter Bernhards tidehvarf kommer Barbarossas, en tid af reaktion mot reformrörelsens kraf, af de nationalkyrkliga tankarnas åter uppblomstring. Fredriks häfdande af sin maktställning i kyrkliga ting på Wormskonkordatets grundval och hans italienska politik hade gjort förhållandet spändt mellan honom och Hadrian IV, och vid dennes död bröt påfveschismen ut; mot Alexander står kejsarens påfve Viktor IV, men det lyckas ej Hohenstaufern att föra sin sak till seger. I Venedig triumferar Alexander, kyrkans enhet återställes; några år tidigare hade äfven den engelska kyrkostriden slutat till påfvens fördel. Om ock den universalkyrkliga riktningen ej under denna period gör nya eröfringar, håller den dock sina en gång intagna positioner. I Danmark står Valdemar till en början på kejsarens och den kejserliga påfvens sida, men biskoparnes och munkarnes sympatier gå åt motsatt håll, och Danmark träder 1166

[1] Sid. 98.
[2] »quatenus, eis expulsis, locum illum possiderent.» Script. Rer. Dan. IV, s. 460.

under Alexanders obediens. Det är Absalons ande, som börjar göra sig gällande i den danska kyrkopolitiken. I de norska tronkandidaternas täflingskamp köper Erling Skakke sin sons kröning genom att kapitulera för de kyrkliga anspråken, företrädda af ärkebiskop Östen. Reaktionen kommer sedan med Sverre. I Sverige låter förf. Karl Sverkersson med tronanspråken äfven ärfva faderns kyrkopolitiska hållning. Han gynnar cistercienserna som denne: Romaklostret grundas under hans regering från Nydala, och konungens egen syster blir den första priorissan i Vreta. Ehuru nära förbunden med Valdemar ställer sig Sverker på Alexanders sida i schismen, och till honom sändes 1164 den beskickning, som skulle utverka en svensk ärkebiskops insättande, och Eskil, som motsättningen mot Valdemar drifvit i landsflykt, viger Stefan i Sens. Af de påfvebref, som innehålla det nya ärkesätets privilegier och bestämmelserna om Lunds primat, ger förf. en omsorgsfull analys. Den nye ärkebiskopens första kända ämbetshandling gäller betecknande nog en öfverenskommelse, som tillförsäkrar det nya cistercienklostret Viby i Uppland de egendomar, som »Deo dicata femina Doter» skänkt till detsamma, men hvilkas besittning sonen gjort munkarna stridig: ett moment ur den långvariga striden mellan den kanoniska rättens testationsprinciper och den inhemska jordäganderätten. Snart se vi honom uppträda på en större scen: som fredsmäklare mellan Erling Skakke och konung Valdemar. Förf. ser äfven här ett kyrkligt motiv: det gällde att försona tvenne anhängare af reformpartiet. I det skyddsbref, som Stefan får af Alexander den 8 november 1169 spårar han en udd mot Knut Eriksson, som nu kämpar om kronan med Karl Sverkerssons bröder; Alexanders vidlyftiga bref af sept. 1171, där denne kanonisternas furste deklamerar öfver den svenska kyrkans missförhållanden och framställer den kanoniska rättens kraf, bli »programskrifvelser för det kyrkliga reformpartiet i Sverige». Samma synpunkter anläggas vid bedömandet af det bref, som tillförsäkrar Strängnäsbiskopen Vilhelm S. Petri skydd och stadfäster hans dioces' utsträckning, samt af brefven om Kols upphöjande på Linköpingsstolen efter Stenar, som resignerat. De senare ge förf. anledning till en ganska djärf konstruktion af händelseförloppet: Stenar — som antages vara identisk med den Stenar, som sedan blir biskop i Växjö och säges vara en släkting till Karl — har af sitt eget parti drifvit aflägsnad från Linköpingsstolen, och fått återvända till klostret, varifrån han kommit; i hans ställe uppsättes Kol, som emellertid går öfver på Knut Erikssons sida. Då tar man ut Stenar ur klostret igen och gör honom till biskop till Växjö. Förf. saknar nog ej helt skäl för sina antaganden, hvilka hans framställning presenterar i en form, som gör dem ganska tilltalande; men att Sverkrarne skulle aflägsnat en biskop, i hvilkens ådror deras eget blod flöt, för att upphöja en annan, som genast går öfver till fienden, förefaller dock föga troligt. Jag har ej att bjuda på något bättre förslag, men jag anser, att föreliggande fall är ett af dem, där materialets fragmentariska art älägger historikern plikten att resignera inför det ovetbara.

Öfver hufvud taget kan jag knappast finna, att fakta under föreliggande period åt förf:s hypotes ge det stöd, han hos dem anser sig finna. Att det sverkerska partiet tydligen från början har haft lifligare och bättre relationer med kurian och genom sina skyddslingar cistercienserna väl äfven blifvit i viss mån vunnet för reformrörelsens sak, är oomtvistligt; dock kastar Växjö biskopskrönikas notis om tillvägagångssättet vid Stenars tillsättning ett egendomligt ljus öfver deras ställning till de gregorianska idealen. Eriks anhängare åter ha stått Rom fjärmare, men hvar finna beläggen för en medveten nationalkyrkligt konservativ politik? När Knut Eriksson vinner seger, skyndar han just att knyta de förbindelser med kurian, som han dittills saknat. Det är rätt anmärkningsvärdt, att den enda formliga beskickning till kurian, och till den oblidkelige reformpåfven Alexander, som vi känna från Sverige (efter Stefans konsekration), kom från denne Knut Eriksson, under hvilken »reaktionen» bryter igenom och dominerar. Förf. hjälper sig med att påpeka den påfliga svarsskrifvelsens kyliga ton och konstatera ett nedstämmande af fordringarna på canones' efterlefnad i jämförelse med brefven. af 1171. Ingenstädes kan man emellertid ur urkunderna utläsa ett bestämdt partitagande af påfven för Sverkerska partiet och mot det Erikska. Och det hade varit mödan och risken värdt att här något engagera sig, om det verkligen gällt en kamp mellan gregorianskt och konservativt kyrkoskick. När man slutligen ser Knut Eriksson speciellt ta sig an det till Julita flyttade Vibyklostret, Karl Sverkerssons stiftelse, och som själagåfva ge det tvenne gårdar — i ett bref, som Stefan och biskop Vilhelm i Strängnäs bevittna — blir man än mer tveksam om riktigheten af förf:s karaktäristik, och man frågar sig, om han ej väl mycket öfverskattat de kyrkliga motsatsernas partiskiljande egenskap.

Samma synpunkt dominerar i afhandlingens tredje del. Sverker Karlssons historia erbjuder tvifvelsutan det bästa stödet för förf:s hypotes i det berömda brefvet af 1200, hvilket, om också dess egenskap af det andliga frälsets grundläggande urkund är något omstridd, dock tydligt visar kungens goda vilja att befordra den kyrkliga immunitetens sak; och att Sverkers intentioner varit de bästa ur påfvens synpunkt, framgår också af Innocentius' bref af den 10 mars 1206.[1] Att Erik Knutsson vintern före Elgarås vistats hos Birkebenarne i Norge, går ju också bra ihop med förf;s uppfattning af den Erikska kyrkopolitikens frändskap med den Sverreska. Men det påfliga ingripandet till Sverkers förmån efter slaget vid Lena synes mig fullt kunna förklaras af de framställningar, som säkert ha gjorts af Andreas Suneson, hvilken måste ha haft goda förbindelser vid kurian och ju personligen var i högsta grad intresserad af kampens utgång. Och att de rent politiska eller personliga förhållandena varit det bestämmande i striden, synes framgå af det omslag, som följer efter Gestilren, då Valerius, en gång Sverker d. y:s kaplan, af

[1] Dipl. Succanum, N:o 131.

honom och Andreas Suneson varmt rekommenderad hos påfven, af förf. ansedd som en kämpe för kyrkans frihet, får bekväma sig att kröna Erik, som därjämte knyter frändskapens band med Valdemar Sejr och slutligen i ett påfligt skyddsbref får bekräftelse på kröningen. Det har ej heller lyckats förf. att i någon regeringshandling hos Erik spåra den kyrkopolitiska uppfattning, som skulle varit ärftlig i hans släkt. Icke dess mindre säges det: »Är detta faktum motiverat av någon eriksk kapitulation i de kyrkopolitiska principfrågorna? Säkerligen icke. Från Eriks sida är det hela nog mest ett politiskt schackdrag, ehuru han omärkligt kommit så pass mycket närmare kyrkan, att han nu begär något som hans fader icke hade begärt.»[1] Onekligen förefaller här förf:s teckning vara gjord en smula väl mycket på fri hand. De urkunder, som föreligga, tala ett annat språk. Särskildt gäller detta klosterbrefven, talrikare än från Sverkers tid och delvis betydelsefullare, i synnerhet det märkliga Risebergabrefvet — i sanning ett egendomligt vittnesbörd om denne »nationalkyrklige» konungs ömtålighet om häfdvunna rättigheter gentemot kyrkliga anspråk! Och när ärkebiskop Valerius och hans suffraganer år 1219 krönt Johan Sverkersson, men Valdemar för att tillvarataga sin systersons intressen apppellerar till kurian, då hindra inga kyrkopolitiska konsiderationer Honorius III att inskrida till Erik Erikssons förmån.

I denna af Valdemar inledda aktion vid kurian ser förf. med rätta orsaken till att man efter Valerius' död söker erhålla pallium åt Olof Basatömer i Rom direkt med förbigående af Lund — redan den omständigheten att Olof förut var biskop i Strängnäs och sålunda måste postuleras, nödvändiggjorde en hänvändelse till Rom. De beskickningar, som häraf följde, utgöra en intressant och betydelsefull episod i historien om den svenska kyrkoprovinsens förbindelser med den heliga stolen; biskop Bengts Romfärd är af vikt särskildt genom det stora antal urkunder, som om densamma finnas i behåll. Bland dessa skola vi här endast nämna det bref, som i vårt Diplomatarium är tryckt under n:r 186, och där påfven klagar öfver att konungen och hans män (»tu et principes et magnates tui») vid sedisvakans lade beslag på biskopsstolars egendom samt hindrade kapitlets fria val; förmaningar till bättring tillfogas. Förf. ser här en »programskrivelse» för kommande kyrkliga reformer, nu liksom 1171 utfärdad till den »välsinnade» kyrkliga riktningen. När föga mer än tre år senare Honorius till Erik Eriksson adresserar en i mycket tackande skrifvelse, dock med tilläggande af klagomål äfven öfver kränkande af kyrkans skatteimmunitet, då är detta nog, för att förf. skall konstatera symptom af »eriksk kyrkopolitik» hos det kungliga barnets förmyndare, och när den 31 juli 1224 Erik blifvit krönt och en förmyndarregering, däri några af landets främsta andliga, främst biskop Bengt, deltaga, utfärdar ett bref i hans namn, förklaras detta med att »kyrkomännen ha fått den 8-årige Erik i sina händer och

[1] Sid. 251 f.

krönt honom».[1] Raden af vittnen i det nämnda brefvet är en rätt representativ samling af stormän, enligt K. G. Westman den första ansatsen till en rådsförsamling, och man frestas att efterlysa de »erikskt» sinnade rådgivare, som skulle åsyftas i det ett halft år tidigare skrifna påfvebrefvet.

Den kronologiska gräns, som arbetets titel angifvit, har härmed redan öfverskridits, och under Erik Erikssons förmyndarestyrelse få berättelsens trådar löpa ut. En lämplig afslutning bildar en analys af den på denna tid redigerade äldre Västgötalagens kyrkobalk; denna ger vid handen, att de kanoniska inflytelserna äro stadda i tillväxt, men de nationalkyrkliga ordningarna dock i det stora hela ännu obrutna.

När ett arbete som föreliggande genom dristiga antaganden inbjuder till diskussion och motsägelser, händer det lätt recensenten, att dessa i hans anmälan ta så stor plats, att erkännandet tränges åt sidan. Det vore olyckligt, om här ofvan så skett: om och undertecknad icke kan så högt som förf. anslå betydelsen af den principmotsats, hvari han ser den djupaste innebörden i den tids händelser han behandlar, skall det dock icke förnekas, att den spelat en viktig roll, och det är tvifvelsutan förf:s förtjänst att hafva påpekat detta. Dessutom har denna genomförda grundtanke i boken gifvit densamma ett särskildt intresse; ifvern att få den bekräftad har fört förf. djupare in i tidens historia än kanske någon tidigare svensk forskare. Genom sitt energiska pressande af materialet och sin intima kännedom om grannländernas och kontinentens allmänna historia, har hans framställning fått fyllighet och bredd, och i mer än ett fall har han lyckats ge lif och färg, något af en personlighets konturer åt hvad som förut endast varit ett namn i en urkund eller en biskopslängd.

Yngve Brilioth.

Svensk konsthistoria. Utg. af AXEL L. ROMDAHL och JOHNNY ROOSVAL. 614 s. Stockholm 1913.

Sedan 1913 föreligger den af docenterna A. L. Romdahl och Johnny Roosval under medverkan af ett flertal konsthistoriker utgifna *Svensk Konsthistoria* i en rikt illustrerad volym. Här bjudes ej en sammanfattande och jämnlöpande skildring: en serie studier, kronologiskt ordnade, lämna åt läsaren själf att forma en helhetsuppfattning af det *svenska* i denna utveckling, där hvarje kapitel vet att förtälja om främmande inflytelser. Inledningen upplyser, att denna arbetets gestaltning synts utgifvarne bäst stämma öfverens med den konsthistoriska vetenskapens nuvarande standpunkt. Ur det historiska intressets synpunkt har man otvifvelaktigt goda skäl att vara utgifvarne tacksamma för den form, de gifvit sin svenska konsthistoria. Därmed har tydligtvis åsyftats och stor utsträckning vunnits, att plats lämnats för historisk framställ-

[1] Sid. 284.

ning, utan att sträfvan efter hopfogning och sammanfattning skulle få framtvinga konstruktioner inom områden, där arkivalisk och stilkritisk detaljforskning ej hunnit skapa stöd för helhetsbilder och historiskt klarlagd bakgrund vid det estetiska bedömandet. Med detta är redan utsagdt, huru mycket af oskattbart värde för kunskap om smakens växlingar, om förbindelser med främmande land, för liffull uppfattning af tid och folk, det föreliggande arbetet bjuder hvarje historiskt intresserad läsare.

Det är gifvet, att den analyserande stilkritikerns forskningsresultat äga ett alldeles särskildt intresse för epoker, där skriftliga källor äro mera sällsynta. Den förväntan, som redan af detta skäl möter framställningen af medeltidens konsthistoria, gäckas ej: denna del synes anmälaren utgöra en af bokens mest uppslagsrika och omfatta några af dess tyngst vägande bidrag. — Roosval inleder serien af uppsatser med en skildring af den medeltida stenhuggarkonsten; dess förbindelser söder-, öster- och västerut belysas, och samtidigt ger förf. nya synpunkter på sambandet mellan heden och kristen konst i Sverige. Våra medeltida landskyrkor skildras äfven af Roosval. Efter en öfversikt af träkyrkorna behandlas stenarkitekturen under elfvahundratalet, i Sydsverige med lombardiskt inslag förmedladt genom Lund, i Uppsverige framträdande med den basiliketyp af möjligen engelsk proveniens, som är oss bäst känd genom helige Eriks ursprungligen korsformiga domkyrka i Gamla Uppsala och Sigtunas ruiner. Genom att framhäfva den betydelse, munkordnarnes kraf haft för planläggningen och resningen af vårt lands kyrkor från och med 1200-talet, har förf. åt senare delen af den medeltida utvecklingen i sin skildring gifvit kronologisk fasthet och inre motivering. Hvad landsbygden i mer och mindre förenklad form bjuder af inhemska sträfvanden och reflexer från utländska förebilder möter, förstoradt och rikare, i våra stadskyrkor, monografiskt behandlade af Romdahl. Af alldeles särskildt intresse för kännedomen om munkordnarnes svenska historia är S. Curmans framställning. Klostrens byggnadskonst, belyst främst genom ruinerna i Alvastra, Varnhems och Sko klosterkyrkor, dominikankyrkan i Sigtuna, gråmunkebrödernas kyrka på Riddarholmen, deras ännu bevarade klosterkomplex i Ystad och birgittinkyrkan i Vadstena. Möta så Gottlands kyrkor, konstnärligare än fastlandets såväl i sin äldsta bildrikedom som i den af dominikanerna frammanade, enklare men storslagna och alltjämt af inhemsk tradition särmärkta, begynnande gotiken och i trettonhundratalets »fabulerande» konst — en framställning, där Roosval framhäft en provins' starkt individuella konstutveckling, dess samband med finansiell stormakt och dess vittnesbörd om skilda konstnärskynnen. Lic. C. R. af Ugglas och Roosval (i en kortare framställning: Mysterie-skåpen) behandla medeltidens kyrkliga träsnidarkonst, doc. Otto Rydbeck dess målarkonst.

De förbindelser med Tyskland, Nederländerna, Frankrike, som kyrkan förmedlat, fingo med reformationen ett tvärt slut: konunga-

makten tager från Gustaf Vasas tid konstodlingen om hand. Doc. A. Hahr skildrar vår nordiska renässans under de första Vasakonungarne med dess tyska och nederländska mästare, namnkunniga genom samme förf:s bekanta studier i Vasatidens konsthistoria. Efter en kortare framställning af Hahr, Skånsk renässans, med intressanta bidrag till kännedomen om skånska adelns rikedom och förnäma smak, följer dr Gustaf Upmarks klarläggande skildring, Byggnadskonsten under den yngre Vasatiden. De ännu bevarade märkligare monumenten från 1600-talet, beskrifna och systematiserade, ställa vår storhetstids adel med dess ökade anspråk och vidgade förbindelser i rik belysning. Slott, herrgårdar och stadshus såväl som den kyrkliga konsten behandlas. — En detaljinvändning må göras. Att upptaga Skytteanum i Uppsala bland 1600-talshusen är missvisande, då byggnaden, till sin planläggning medeltida och med medeltida källare och yttermurar delvis i behåll, bevisligen stod under 1500-talet och blott reparerades 1626 (då den blef bostad för förste skytteanske professorn). Sitt nuvarande utseende fick huset efter den stora branden 1702. — Bilden af Vasatiden utfylles genom dr Nils Sjöbergs skildring af dess målarkonst och C. R. af Ugglas' framställning af 1600-talets skulptur. — Roosval ger under titeln »Burchardt Precht och skulpturen i kyrkans tjänst från slutet af 1600-talet» en skildring af Tessins inflytande på skulpturen genom Precht och hans stora lärjungaskara, ett element i den kyrkliga konstutvecklingen, som kom att verka fullständig brytning med den ännu kvarlefvande medeltida traditionen. Kyrkdörrarna öppnas på vid gafvel för den profana smakens växlande kraf, genom Precht för barockens. Det karolinska måleriet skildras af Hahr, dess byggnadskonst af Upmark, en framställning där Tessin och hans verk utgöra den naturliga medelpunkten. Frihetstidens och den gustavianska tidens målarkonst behandlas af dr A. Gauffin. Läsaren följer rokokon i dess skilda facer intill nyklassicismens inbrott, i denna skildring bl. a. belyst af ett intressant citat ur Masreliez' inträdestal i Vitterhetsakademien 1803, tydligt röjande Winckelmanns inflytande. Motsvarande utveckling inom skulpturen tecknas af dr Georg Göthe, inom arkitekturen af Curman, kapitel, som i framställningen af Sergels utveckling och af konung Gustaf III:s verksamhet för byggnadskonsten och betydelsen af hans anslutning till den nyklassiska smaken ha samlande intresse. Curmans framställning är framförd till 1880-talet. Målarkonsten från 1800-talets början och intill vår tid behandlas af G. Nordensvan, Gauffin och Romdahl.

Det förtjänar att understrykas, hvilken rad af uppmärksammade specialstudier af forskarne själfva i Svensk Konsthistoria återges i populariserad och förkortad form, Göthes Sergelforskningar, Curmans Cistercienserordens byggnadskonst, Hahrs redan nämnda renässansstudier, Roosvals Die Kirchen Gottlands, Rydbecks undersökningar af skånska kalkmålningar och andra.

Axel Boëthius

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Guldsmedsposten 1914, 12. Handtverksskråna i Stockholm under medeltiden. Med 3 illustr.

Kungl. Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift. 1914, 12. O. Kuylenstierna, Kronprins Karl Johan och den svenska hären i Tyskland 1813. -- 23. C. Grimberg & H. Uddgren, Svenska krigarebragder (rec.).

Läsning för svenska folket. 1914, 1. Sveriges förste statsman. [Birger Jarl.] — Om konungens styrelsemakt enligt regeringsformen. — B. O. Aurelius, »Augsburgska bekännelsen». — 2. B. Hennings, Ett blad ur historien om statshvälfningen 1809. — B. O. Aurelius, »Augsburgska bekännelsen». — 3. Om svenska medborgares allmänna rättigheter.

Meddelande 18. från Föreningen för Stockholms fasta försvar. 1914, April. Förblindelse. [En skrifvelse från Adam Fredenstjerna till ryska sändebudet i Stockholm grefve Panin våren 1749.]

Meddelanden från Norra Smålands Fornminnesförening 1914. Årg. 3. Exekutiv-auktioner på grefve Per Brahes lösegendom. Medd. af R. Björkman. — N. Sjöberg, Några anteckningar om Visingsborgsauktionen. — R. Björkman, Det forna Jönköping. Med 2 kartplaner. — Bilaga: Jönköpings stads tänkebok. Utgifven af A. Ramm. H. 3. 1513—1548.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Ny följd. 1: 33—35. Riksarkivariens årsberättelse för 1913. — Handlingar rörande arkivväsendet. -- Smärre utredningar: B. Boëthius, Johan Adler-Salvius' papper i riksarkivet. — E. Malmsten, Anteckningar om Svea hofrätts arkiv (jämte arkivförteckning i sammandrag). — **Ny foljd. 2: 4. H. 2.** J. A. Almquist, Kommerskollegium och riksens ständers manufakturkontor samt konsulsstaten. Administrativa och biografiska anteckningar. H. 2. Organisation efter 1809. Personal.

Namn och Bygd. 1914. H. 6—7. S. Lampa, Gräfsnäs historia i dess tidigare skede.

Nordiskt Medicinskt Arkiv 1913 (tr. 1914). Afd. 2. (Inre medicin.) N:r 12, 14. O. T. Hult, Forschungen über das Auftreten des Typhus recurrens in Schweden und seine ätiologischen Momente, hauptsächlich bei der Marine 1788—1790.

Tidskrift i fortifikation. 1914: Bilaga. L. W:son Munthe, Kongl. Fortifikationens historia. 6: 2.

Tidskrift i sjöväsendet. 1914, 3. D. Landquist, Sjömaktens inflytande på Sveriges historia. Föredrag hållet inför Sjöofficerssällskapet i Karlskrona den 6 december 1913.

Upplands Forminnesförenings Tidskrift. Utgifven af O. Almgren. **1913. Bd 7: H. 1.** [J. Eliasson], Förhållanden och seder i Skuttunge socken för omkring 70 år sedan. Upptecknade 1898 af en Skuttungebonde. — N. Keyland, Om julfirandet i Sko socken i Uppland vid midten af 1800-talet. Med 14 fig. — O. Lundberg o. A. Grape, Byar och bönder i Alunda för 600 år sedan. Med 1 pl. — O. A[lmgren], Hvar låg Läbyvad på Gustaf Vasas tid?

Vårt Forsvar. 1914. O. K[uylenstierna], Svenskarna vid Grossbeeren, Dennewitz och Leipzig. Med 5 illustr. o. 3 kartor.

Historiske Samlinger udgivne af den norske historiske Kildeskriftkommission. Bd 3: H. 3. Aktstykker vedkommende Universitetets Oprettelse 1793—1813. Meddelt af Y. Nielsen. — Aktstykker vedkommende Biskop Gunnerus' Arbeide for Universitetet i Aaret 1771. Meddelt af J. Nielsen. — A. Kjær, Register. — Rettelser.

Norsk Militært Tidskrift. 1914, 8. C. Aubert, Lier og Matrand 1914. En aktmæssig kildestudie.

Aarbog for Historisk Samfund for Præstö Amt 1914. Aarg. 3. A. Liljefalk, Anders Bille til Söholm. Lensmand paa Möen i et halvt Aarhundrede.

Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk. H. 74, N:r 1. A. Mickwitz, De finska deputationerna och ekonomikommissionerna under frihetstiden. D. 2.

Deutsche Monatsschrift für Russland, der Baltischen Monatsschrift. Herausgegeben von A. Eggers. **1914, H. 7.** Leonhard Kaggs dagbok 1678—1722. Utg. af A. Lewenhaupt, anm. af H. v. Bruiningk. — 10 11. R. Winkler, König Karls XII. Zug nach Narva im Jahre 1700.

Historiallinen Arkisto. 1914. 24: 2. S. Kuusi, Isonjaon alkuvaiheet Pohjanmaalla. Med 3 kartor. — A. R. Cederberg, Piispa Tengströmin ajatukset maamme valtiollisesta asemasta keväällä 1808. — A. R. Cederberg, Arkkipiispa Tengströmin ajatukset Suomen uudesta perustuslaista. — A. R. Cederberg, Petter Johan Bladhin omakätinen elämäkerta.

Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinsen Russlands aus dem Jahre 1912 (tr. 1914). Urkunden zur Geschichte des schwedisch-polnischen Krieges aus dem Jahren 1600—1627. Herausg. v. P. v. Ungern-Sternberg. — Fr. v. Keussler, Ein Staatskalender aus dem Ende des 17 Jahrhunderts mit Nachrichten über die Ostseeprovinsen. — H. v. Bruiningk, Über die Verheerungen durch die Pest auf dem flachen Lande in Livland 1710. — **1913 (tr. 1914).** J. Kordzikowski, Aus dem Studien im Rigaschen Stadtarchiv. — H. v. Bruiningk, Die Arbeiten im Livländischen Ritterschaftsarchiv 1911 13. — E. Seuberlich, Die Entstehung und Entwicklung der Mitauer Vorstadt in Riga bis zum Ende des 18. Jahrhunderts.

Beiheft zum Militär-Wochenblatt. 1914. H. 7. Hoeniger, Die Armeen des Dreissigjährigen Krieges. Vortrag, gehalten in der Militärischen Gesellschaft zu Berlin am 12. November 1913.

Beiträge zur Geschichte der Stadt Rostock. Herausgegeben von Verein für Rostocks Altertümer. **Bd 8. (Jahrgang 1914.)** A. Huhnhäuser, Rostocks Seehandel von 1635—1648. (Nach den Warnemünder Lizentbüchern.) 1. Die Schiffahrt.

Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1914. Bd 27: H. 1. R. Krauel, Die Beteiligung Preussens an der zweiten Bewaffneten Neutralität vom Dezember 1801. — **H. 2.** R. Koser, Geschichte der brandenburgisch-preussischen Politik. Bd 1. Geschichte der brandenburgischen Politik bis zum Westfalischen Frieden von 1648, anm. af O. H.

Historische Zeitschrift 1915. Herausgegeben von Fr. Meinecke u. Fr Vigener. **3 Folge. Bd 18. H. 1.** K. J. Beloch. Die Schlacht an der Trebia. — G. Ritter, Die Entstehung der Indemnitätsvorlage von 1866. — O. Hintze, Reinhold Koser. Ein Nachruf. — Literaturbericht (bl. a.: R. Kjellén, Die Grossmächte der Gegenwart, anm. af Fr Meinecke). — Verzeichnis der in den »Notisen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften (bl. a.: Al. Pries, Der schwedische Zoll in Warnemünde in den Jahren 1632—1654, insbesondere im Westfalischen Frieden, anm. af W. Sohm).

Mitteilungen des Vereins für die Geschichte Berlins. 1914, N:r 6. M. G. Schybergson, Beziehungen zwischen dem Berliner Buchhändler Cristoph Fr. Nicolai und dem finnländischen Professor Heinrich Gabriel Porthan.

Mitteilungen des Vereins für Hamburgische Geschichte. Jahrg. 34. 1914 (tr. 1915). Ausserungen über Hamburg um 1668 im Tagebuch eines schwedischen Geistlichen, des Andreas Bolinus.

Mitteilungen des Westpreussischen Geschichtsvereins 1914, 1 Juli. R. Schwarz, Leiden des Marienburger Werders im schwedisch-polnischen Erbfolgekriege.

Oberbayrisches Archiv für vaterländische Geschichte (München). 1914. Bd 58. H. 3—4. Fr. Feldmaier, Die Aechtung des Kurfürsten Max Emanuel von Bayern und die Uebertragung der Oberpfalz mit der fünften Kur an Kurpfalz (1702—1708). (Berör bl. a. äfven Karl XII och hans missnöje med Kurpfalz 1707.)

Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins. Bd 1. Fr. Schwennicke, Die holsteinischen Elbmarschen vor und nach dem Dreissigjährigen Kriege. (Berör bl. a. Torstenssons infall i Holstein 1643.)

Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins 1913. Bd 35: H. 2. Fr. Stuhlmann u. M. Scheins, Zwei Geschäftsreisen Aachener Grosskaufleute in das östliche und nördliche Europa im 18. Jahrhundert. 3. Die Geschäftsreise des Ernst Conrad Claus, 1794—95.

Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde 1914. Bd 16: H. 1. B. Schmeidler. Neuere Literatur über Adam von Bremen.

Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde 1914, Aflevering 2 3. S. v Brakel. Rostocker scheepvaartstatistieken; een controlemiddel op de Sonttolregisters.

Öfversikter och granskningar.

Gustavianska studier. Historiska utkast från tidevarvet 1772—1809. Av LYDIA WAHLSTRÖM. VIII + 320 s. P. A. Norstedt & Söners förlag 1914.

I ofvanstående volym har författarinnan samlat ett antal förut på skilda håll tryckta uppsatser samt några helt eller till större delen hittills otryckta artiklar. Det gemensamma i dessa tillsammans åtta uppsatser är att de alla beröra den gustavianska tiden. De hämta sina ämnen såväl från den tidigare som den senare delen af denna epok, till hvilken författarinnan äfven på annat sätt, framförallt genom sin doktorsafhandling om Sveriges förhållande till Danmark 1788—89, gifvit viktiga bidrag.

Man kan nu visserligen ifrågasätta lämpligheten af att omtrycka uppsatser, som ganska nyligen varit publicerade i så allmänt kända och lätt tillgängliga tidskrifter som Svensk historisk tidskrift och Nordisk tidskrift, helst när de genom sitt dock relativt speciella ämnesval icke kunna påräkna en nämnvärdt större publik, än dessa tidskrifter nå eller borde kunna nå. Förf. har emellertid tydligen velat samla äfven dessa uppsatser till de svårtillgängligare eller förut otryckta rörande samma epok och har därigenom äfven vunnit ett mera passande kvantum och ett rikare och mera omväxlande innehåll åt sin vackra volym. Anmälaren tror, att mången läsare skall vara henne tacksam härför.

Den gustavianska tiden torde nog ännu länge behålla sin förmåga att afvinna allmänheten ett särskilt intresse. Detta beror nu dels af att situationer och händelser under denna epok i och för sig voro ovanligt skiftande och dramatiska, dels på den rikedom af subjektiva källor, som mängden af enskilda memoarer och anteckningar från denna tid utgör. På grund af detta särskilda källmaterial faller en ovanligt bjärt belysning öfver de handlande personerna, hvilka vanligen äro rikligen utsatta för beröm eller tadel, beundran eller afsky, och skildringen af händelserna blir detaljrik och personlig. Den stora publiken älskar i regel den konkreta historiska berättelsen och den mer lefvande personkarakteristiken och öfverser för dessa fördelar gärna med memoarernas alltför subjektiva art

Ett korrektiv mot den missteckning, som dylika samtidsanteckningar oftast gifva, ligger däri, att de vanligen utgå från skilda läger och göra gällande helt motsatta synpunkter. Odhners objektiva och vetenskapligt fullödiga teckning af periodens tidigare hälft erbjuder ju dessutom den verkligt historiskt intresserade en säker vägledning, så långt nu detta verk räcker.

Det är att vänta, att detta intresse för den gustavianska tiden äfven skall finna näring af den nu föreliggande boken, helst förf. vet att framlägga sina undersökningar i en ovanligt fängslande form. Med klarhet och fin uppfattning karakteriserar förf. de framträdande personligheterna och utreder diplomatiska intriger och invecklade politiska konflikter. Stilen är genomgående vårdad och elegant, skildringen lättflytande och medryckande. Författarinnans egna reflektioner röja den skolade, opartiska historikern och den förstående människokännaren och psykologen. Därjämte ger hennes berättelse hela tiden ett intryck af vederhäftighet och mattfullhet, beroende tydligen af den solida forskning, som på hvarje punkt ligger bakom uppgifter och omdömen. För sina källor redogör förf. ett anhang vid slutet af boken, därest de icke blifvit särskildt berörda eller framhållna inne i texten. Med några noter har förf. icke velat tynga sin framställning, och den vetenskapliga apparat, med hvilken särskildt en af artiklarna »Ömkligheter från hertig Karls ryska politik» var utrustad, då denna uppsats under annan titel ingick i en festskrift till Harald Hjärne, är därför här aflägsnad.

Den belysning, som den föreliggande volymen i stort sedt låter falla öfver hufvudpersonerna i denna epoks drama, i främsta rummet konung Gustaf III och hertig Karl, är icke synnerligen gynnsam. Gång på gång får förf. tillfälle att återkomma till svagheter i deras karaktär och futtigheter i deras handlingssätt eller att framhäfva tomheten och intrigerna i det hoflif som omgaf dem bristerna i den datida förvaltningen och den allmänna dekadens i nationell kraft och pliktkänsla, som präglade deras svenska samtid. Detta framhäfvande af skuggsidor beror nog delvis af ämnesvalet för de särskilda uppsatserna, äfven om det tyvärr är så, att tiden med hänsyn till nationell lifsutveckling bär en otvifvelaktig förfallsprägel.

Om man betraktar Gustaf III väsentligen från den privata synpunkt, hvarifrån hans icke så särskildt vänligt stämda svägerska städse bedömt honom, eller har som särskild uppgift att utreda några dunkla intriger ur hans otvifvelaktigt högeligen intriganta utrikespolitik, blir det naturligtvis föga tillfälle att framhålla större sidor af hans personlighet. På några i det hela briljanta sidor tecknar förf. Gustafs person och omgifning på ett synnerligen målande sätt; på flera ställen framhålles därvid äfven hans förmåga att växa under pröfvande förhållanden till större mått. Väsentligen stå dock bristerna i förgrunden, så som de måste göra, om man ej — såsom Odhner — särskildt fasthåller synpunkten af, hur han stod

ırbetar med den politiska uppgift, som dock var den svenske konungens främsta plikt, eller — såsom Levertin — ser honom såsom ett sällsynt intimt och fullödigt uttryck för den andliga kulturiktning, som var dåtidens främsta och som han varmt kände, älskade och befordrade.

Ännu ogynnsammare ter sig hertig Karl i sin bedröfliga svaghet, sin personliga tarflighet och ovederhäftighet. Hos honom förefunnos u icke de stora dragen, som dock prägla brodern, och förf:s skildning ger därför också ett otvifvelaktigt alltigenom träffande totalntryck. Det bör härvid betonas, att framställningen, på samma gång den blottar ömkligheterna, dock tydligen ådagalägger, att hertigen visst icke saknade insikter och omdöme i politiken lika litet som personliga egenskaper, som kunde vinna verkliga vänner och förmå dem frånse de betydande svagheterna i hans karaktär.

Den längsta och väl äfven intressantaste af uppsatserna är den första: om och af hertiginnan Charlotta. Det är en synnerligen väl ihopkommen essay, som förut endast till en obetydlig del varit publicerad. Med stöd väsentligen af hertiginnans bekanta dagbok, ger den en sympatisk och ingående teckning af hennes karaktär och lefnadsomständigheter, af förhållandet till maken, till svågern kung Gustaf och framför allt till den intima vännen Sophie Piper. Denna vänskap, särskildt under dess tidigare skede, är hufvudtemat i uppsatsen och har här blifvit föremål för en sällsynt förstående uppfattning och fin psykologisk kommentar. — Mindre betydande är den följande uppsatsen om kvinnorna i Gustaf III:s politik. Den låter ganska flyktigt men med träffande anmärkningar de kvinnor passera revy, som i det politiska lifvet kommo att spela en roll, vare sig därigenom att de påverkat konungen eller användts af honom såsom verktyg i hans politik. — Den lilla uppsatsen om Gustaf III och norrmännen är baserad på Yngvar Nielsens bekanta afhandling och Frödings biografi af Ingman-Manderfelt, men tillägger åtskilligt ur förf:s egna forskningar på tiden för Gustafs ryska krig rörande hans försök å ena sidan att vinna Danmark genom skandinaviska förespeglingar, å andra sidan att underblåsa missnöjet i Norge. — Benzelstjernas mordbrandsplan mot den ryska flottan utgör ett moment i Gustafs diplomati, som genom förf:s första publikation af denna uppsats blef klarare belyst än förut. Att d'Albedyhll fick sitta emellan på ett ganska hänsynslöst sätt är otvifvelaktigt, men väl icke alldeles utan egen förskyllan. I den realpolitiska tidsålder, hvari Gustaf III lefde och som fick sin värdiga fortsättning i revolutions- och Napoleonstiden, var ju en dylik plan i och för sig kanske icke något så oerhördt. Vår egen tids krigföring synes därjämte böra göra omdömena om dem, som förr i tiden kämpat för lifvet, litet mildare, äfven då de tillgrepo medel, som tedde sig såsom föga ridderliga eller öfverensstämmande med erkänd folkrätt. — Den ofvan berörda uppsatsen om hertig Karls ryska politik ger en väsentligen ur engelska arkivpapper hämtad belysning af hertig-regentens yttre politik under slutet af förmyn-

daretiden, motsatsen mellan hertigen och hans allsmäktige gunstling under våren 1796 och den ryska diplomatiens försök att skärpa denna motsats, till dess att Reuterholm, tydligen mer af oro för sin kommande ställning hos den unge konungen än af fruktan att förlora sitt herravälde öfver den svage hertigen, plötsligt slog om och själf blef den ifrigaste förespråkaren för ett närmande till Ryssland och för en brytning af det franska förbundet och den mecklenburgska förlofningen. Den engelske ministern Arbuthnots papper hafva här gifvit förf. intressanta upplysningar, som gifva äfven denna uppsats i dess ursprungliga edition betydelsen af ett värdefullt bidrag till den ännu icke klarlagda historien om hertig-regentens och Reuterholms inre konflikter och slitningar och om det utländska intrigspelet vid det svenska hofvet. — En spionhistoria från 1801 blottar, likaledes med stöd af engelska källor, bristfälligheterna i den svenska förvaltningen, örlogsflottans usla tillstånd och den slapphet och godtrogenhet, som tilläto främmande makters agenter taga intim kännedom häraf. — I uppsatsen Nya upptäckter om Englands våld mot Danmark 1807 kommenterar förf., väsentligen efter dansken Erik Möller men äfven med stöd af egna forskningar i engelska papper, denna omstridda historia och delar därvid i alla afseenden Möllers uppfattning gent emot Holland Rose's försök att försvara Cannings order. — Den sista uppsatsen om en fransk emigrant och svensk artillerichef ger en sympatisk teckning af generallöjtnant de Suremains lefnad och af hans verksamhet i svensk tjänst, väsentligen efter hans egna välbekanta memoarer.

Dr Lydia Wahlströms bok har således ett ganska växlande innehåll. Om den för den vetenskapliga forskningen ej ger något egentligt nytt, därför att dess från denna synpunkt mer betydande partier förut äro publicerade, förnyar läsaren dock gärna bekantskapen med dessa väl skrifna essayer. De förut otryckta bladen gifva därjämte ganska rikt af fina iakttagelser och omdömen. Boken bör också kunna väl fylla sitt egentliga syfte att möta en historiskt intresserad allmänhets kraf på instruktiv historisk läsning och på framläggande äfven af mer speciella forskningsproblem i en på samma gång vetenskapligt gedigen och dock populär form.

L. S.

Gustaf IV Adolf och den europeiska krisen under Napoleon. Historiska uppsatser af Sam Clason. VII + 248. Stockholm, Hugo Geber 1913; ny uppl. s. å.

Ett synnerligen märkligt uppslag gafs åt vår historiska forskning genom professor S. Clasons år 1909 offentliggjorda studie »Vårt hundraårsminne: krisen 1808—1809». Med stor skärpa förfäktas häri den åsikten, att den gängse framställningen af Gustaf

IV Adolfs historia, i synnerhet hvad som rör deltagandet i krigen mot Napoleon, är mindre tillförlitlig, hvilket har sin grund däruti, att vetenskapliga detaljundersökningar äro gjorda endast på några enstaka punkter, och att de samtida skildringarna äro i hög grad partiska. Med beundransvärd energi har författaren sedermera gripit sig an med att framlägga bevis för sina uppseendeväckande teser, hvilket har gifvit upphof till en hel rad af intressanta detaljundersökningar rörande Gustaf IV Adolfs senaste regeringsår. År 1912 offentliggjordes i denna tidskrift afhandlingen »Gustaf IV Adolf och general Moore», hvilken var byggd på ett mycket omfattande otryckt källmaterial i det brittiska statsarkivet. De slutsatser, förf. kom till, voro säkerligen för många mycket öfverraskande, emedan de inneburo, att en af konungens mest beryktade »galenskaper», förbudet för den engelska hjälpkåren att landstiga i Göteborg, var en åtgärd, som var synnerligen väl motiverad genom den engelska öfverbefälhafvarens hållning, hvilken stod i bestämd strid mot den brittiska regeringens meddelanden till de svenska myndigheterna. Undertecknad tillät sig att beträffande underhandlingarna med general Moore i Stockholm (juni 1808) framställa några anmärkningar, som voro ägnade att flytta en stor del af ansvaret för utgången från öfverbefälhafvaren och öfver på den engelske gesandten vid svenska hofvet, mr. Thornton.[1] En undersökning af dennes rapporter, förvarade i Public Record Office i London, har emellertid till fullo öfvertygat mig, att det, såsom prof. Clason framhåller, var general Moore, som, på grundval af Castlereagh's instruktioner, ledde och afslutade underhandlingarna med den svenske konungen om hjälphärens användning, och att gesandten endast deltog såsom sakkunnigt biträde.

Endast ett år senare är prof. Clason i stånd att offentliggöra nya resultat af sina forskningar rörande ifrågavarande period: denna gång ett helt knippe af undersökningar, hvilka omspänna hela tiden för Sveriges deltagande i kampen mot Frankrikes hotande öfvermakt, alltifrån tredje koalitionens genesis (1803—04) och ända fram till den olyckliga Fredrikshamnsfreden (sept. 1809). I dessa vänder sig författaren icke blott till historiker af facket, utan han har sökt gifva sin framställning en populär form, i hopp att sålunda få sina forskningsresultat spridda och kända i vidare kretsar af vår bildade allmänhet. I samtliga de fyra undersökningar, hvilka ifrågavarande arbete omfattar, fortsätter författaren på den väg, han i sina föregående arbeten slagit in på, i det att han på grundval af inhemskt och utländskt arkivmaterial söker visa, huru ensidig och bristfällig den hittills förhärskande uppfattningen af Gustaf IV Adolfs politik är. Med ännu större skärpa än förut ger han uttryck åt sin uppfattning, att historien påbördat nämnde konung en alltför stor skuld i de olyckor, som drabbade vårt land, när det omsider drogs med i den förhärjande hvirfvelstormen ute i

[1] Grade, Sverige och Tilsitalliansen (Lund 1913), s. 240 ff.

Europa. Anledningen till den skärpta formuleringen är att söka däri, att förf. tidt och tätt polemiserar mot en kritiker, professor N. Edén, hvilken i en populärvetenskaplig skrift[1] gjort front emot den nya, gynnsammare uppfattningen af Gustaf IV Adolf och i stället häfdat riktigheten af den äldre och hittills gängse åskådningen, hvilken han dessutom gifvit en synnerligen tillspetsad form.[2]

I alldeles särskild grad framträder antydda polemik i den första essayen, »Sveriges handelsintressen och tvekampen mellan Frankrike och England», hvari prof. Clason vänder sig mot sin kritikers uppfattning, att hvad han (Clason) »yttrat om huru omsorgen om den svenska handeln kunde tala för en anslutning till England mot Frankrike, måhända har sin giltighet år 1807 efter freden i Tilsit, men icke vid det tidigare skede 1803—1805, då Gustaf IV Adolfs brytning med Napoleon faktiskt afgjordes».[3] »Orimligare förutsättning kan knappast göras», framhåller prof. Clason vidare, än den, att »världskrigets handelspolitiska sida först omkring 1807 framträdt för landets konung».[4] Detta skarpa omdöme är, försåvidt undertecknad kan se, alldeles obestridligt, och förf. har lämnat ett slående bevis för detsamma genom att på grundval af riksarkivets »Anglica» gifva en sakrik redogörelse för de underhandlingar, som ledde till den för Sverige ganska fördelaktiga handelskonventionen med England af den 25 juli 1803.[5] Man måste också instämma med honom, när han afslutningsvis fastslår,[6] att »handelspolitiska motiv långt ifrån varit främmande för Gustaf IV Adolfs ledning af Sveriges utrikespolitik *vid tiden för den 1803 nyuppflammande tvekampen mellan Frankrike och England*,[7] utan tvärt om utgjort ett ledande motiv för hans dåvarande åtgärder, hvilka från hans sida gingo ut på att förskaffa den svenska handeln gynnsammast möjliga läge under det blifvande kriget.»

[1] 1809 års revolution. I. Revolutionens förhistoria (Verdandis småskr. 180). Sthm. 1911.

[2] Se t. ex. sid. 23 ff.

[3] Clason, Gustaf IV Adolf och den europeiska krisen, s. 4. — Edéns mening innehålles i följande yttrande: »Men allt detta (Gustaf IV Adolfs påstådda omsorg om Sveriges handel) hänför sig till en senare tidpunkt, än det här gäller. År 1807, då Napoleon besegrat Preussen och Ryssland och bundit det senare vid sig genom fördragen i Tilsit, *då* skulle neutraliteten blifvit Sverige svår och kanske omöjlig, liksom den blef för Preussen och Danmark, och *då* skulle Sverige alltid ha stått inför hans fordran att stänga alla hamnar för England. Hvarken det ena eller andra var fallet 1803—1805. 'Kontinentaldespotismen', den engelska handelns utestängande från hela kontinenten, var ännu icke af Napoleon proklamerad, än mindre någon påtryckning på Sverige gjord. Hvad Gustaf Adolf därom skref trettio år senare har han veterligen hvarken uttalat eller känt, när han i Baden blef Napoleons fiende. Ej heller denna synpunkt kan förklara den personliga karaktär, som präglar den svenska konungens handlingssätt.» A. a., s. 23 f. Kurs. i orig.

[4] A. a., s. 21.

[5] Clason, a. a., s. 39 ff.

[6] Ib., s. 49.

[7] Kurs. af undertecknad.

Det är uppenbarligen af allra största intresse att erhålla kännedom om den skicklighet och fasta beslutsamhet, hvarmed den svenske monarken begagnade sig af den ånyo framväxande motsatsen mellan de båda nämnda stormakterna för att vinna förmåner för Sveriges neutrala handel och sjöfart. Men en dylik utredning är dock ingalunda tillräcklig för att vederlägga själfva kärnpunkten i prof. Edéns resonnemang, hvilken, som vi sett, rör frågan, i hvad mån omsorgen om handeln inverkat på Sveriges brytning med Frankrike. Denna brytning förlägges af båda parterna till åren 1803—1805, hvilket i stort sedt naturligtvis är försvarligt, då det redan under det förstnämnda året förefanns anledningar till spänning mellan Gustaf IV Adolf och Bonaparte, men den egentliga brytningen inträffade icke förrän följande år i augusti, då de diplomatiska förbindelserna afbrötos. I hvilken grad de handelspolitiska intressena härvid varit bestämmande, denna fråga lämnar författaren tills vidare obesvarad och nöjer sig med att framhålla, att de ingalunda varit obeaktade, hvilket visas genom citat ur den svenske konungens proklamation d. 31 okt. 1805.[1] Det måste således anses som fastslaget, att prof. Edén gjort sig skyldig till en viss öfverdrift, då han förnekat Gustaf IV Adolfs hänsynstagande till den svenska handeln »1803—1805». Däremot är hans hufvudtes, att brytningen med Frankrike framför allt berodde af konungens personliga fiendskap mot den franske härskaren alltjämt ovederlagd. Prof. Clason går nämligen ej in på denna sida af problemet utan nöjer sig med en antydan, att »det ej saknades skäl för ett öppet deltagande i den stora kampen, allraminst för Sveriges konung i hans egenskap af Pommerns hertig.»[2]

Ett ögnande i det svenska kabinettets diplomatiska korrespondens under åren 1803—1804 ger ganska snart vid handen, att det är ett utomordentligt inveckladt problem man har för sig, om man föresätter sig att afgöra, hvilka orsaker som förmådde Gustaf IV Adolf att förena sig med Frankrikes fiender. Säkerligen skulle det blifva material till mer än en diger afhandling, om man företoge sig att undersöka, huru Sverige, från att vara deltagare i den mot England riktade väpnade neutraliteten af år 1800, så småningom kom att dragas in i kampen mot Frankrike. Att handelsintressena därvid spelat en framstående roll är alldeles uppenbart, men lika säkert är, att konungens personliga stämning gentemot det franska statsöfverhufvudet vid tiden för den afgörande brytningen år 1804 varit af en mycket stor betydelse. »Fastän jag af allt mitt hjärta önskar fred», skrifver ambassadören Stedingk,[3] »förutser jag, att vi förr eller senare få krig. Konungens krigiska sinnelag, hans stora mod och hans åskådningssätt, hvari hederns och rättvisans känslor betyda allt men politiken ingenting, berättiga till denna aning.»

[1] Anf. a., s. 50 f.
[2] A. a., s. 49 f.
[3] Stedingk till Ehrenheim, S:t Petersburg 8 (20) juli 1804. Riksark. Muscovitica.

Härtill kan man dock knyta den erinringen, att Gustaf Adolf, trots sin ifriga animositet mot Napoleon Bonaparte, ej anslöt sig till koalitionen, förrän han fått sig tillförsäkrad en så stor summa i årliga subsidier, som helt betäckte Sveriges krigskostnader. Detta visar, att han såg äfven annat än »en personlig fix idé», och att han icke helt och hållet »blundade för folkets och rikets intressen».[1]

Åtskilliga andra faktorer ha emellertid varit medverkande i den svåra krisen 1803—1805. I kabinettets korrespondens med ambassadören i S:t Petersburg, frih. v. Stedingk, är det i synnerhet en synpunkt, som ofta kommer på tal, nämligen bekymren för svenska Pommern och för Östersjöns frihet, i anledning af fransmännens ockupering af Hannover och deras spärrande af Elbe- och Wesermynningarna. Redan under sommaren 1803, före utresan till Tyskland, fann konungen den politiska ställningen uti Europa så »högst besynnerlig», att han ansåg sig böra sätta Stralsunds fästning uti fullkomligt försvarstillstånd, — »icke för det Jag befarar någonting för det närvarande», skrifver han,[2] »men på det, i händelse af hvad slags pretentioner som helst å franska sidan skulle kunna göras, så väl i anseende till utestängandet af engelsmännerne från våra hamnar i allmänhet, som i synnerhet Götheborg, der de senare fått tillstånd inrätta sitt postkontor för den nordiska posten, eller hvad annat kunde falla dem in påstå, och hvartill jag ej skulle kunna samtycka, Stralsund i sådan händelse ej måtte vara exponeradt för någon slags attack, då man skulle hafva att förebrå sig ganska mycket, om man åsidosatt de försvarsanstalter, som äro vid ett sådant tillfälle nödvändiga.» Samtidigt låter konungen instruera sin ambassadör vid det ryska hofvet att göra sig underrättad, »huru Nevakabinettet betraktar engelsmännens blockad af Elbes mynning, och om det ser någon möjlighet att få den upphäfd »genom föreställningar, antingen isolerade eller kombinerade, hos franska regeringen rörande den sak, som motiverat den.»[3] Konungen var nämligen icke sinnad att tan vidare godkänna den engelska blockaden af Elbemynningen, han ville först försöka, om inte ett gemensamt uppträdande af Sverige, Danmark, Preussen och Ryssland, skulle kunna förmå Frankrike att i godo utrymma Hamburg och lämna dess handel fri.[4] Ifrån ett dylikt uppträdande var steget ej långt till ett återupplifvande af den väpnade neutraliteten, och Gustaf IV Adolf har äfven varit inne på denna gamla stråt under sensommaren 1803. Ett rykte hade funnit väg till hans öron, att en brittisk eskader vore på väg till Östersjön för att där genomföra en blockad af Preussens hamnar. I anledning häraf får

[1] Edén, a. a., s. 26.

[2] Till J. C. Toll, Haga 15 juli 1803, Fältmarsk. J. Chr. Toll. Biogr. teckning (Sthm 1849, 50), II, s. 17.

[3] Ehrenheim t. Stedingk, Sthm 15 juli 1803, ank. 8 (20) s. m. Riksark. Muscovitica.

[4] Ib.

ambassadören Stedingk i uppdrag[1] att utröna det ryska kabinettets ställning vid en dylik eventualitet, »och i hvilken mån kejsaren ville fasthålla vid de gamla deklarationer, som ryska, svenska och danska hofven tillsammans afgifvit rörande det gemensamma hafvets pacificering».[2]

Konungens omsorger inskränkte sig ej endast till de tyska besittningarnas säkerhet och Östersjöns neutralitet, utan han räknade äfven med en fara för det egentliga Sverige. I början af år 1804, då han befann sig i Carlsruhe, lät han inhämta general Tolls tankar om *Skånes försvar*,[3] »i den händelse den i Tyskland varande franska armée gjorde ett infall uti Holstein och Danmark för att sutingen med våld tvinga danska regeringen till Sundets stängande för England (så framt denna regering ej godvilligt därtill låter förmå sig) eller verkställa med väpnad hand och såsom segervinnare detta företag.»[4]

Föregående korta erinringar torde ge vid handen, att Gustaf IV Adolf förvärfvat sig en klar och riktig uppfattning om de följder för Norden, som den återuppblossande tvekampen mellan Frankrike och England kunde medföra. Redan 1803—1804, alltså före Trafalgar, förutsåg han, att det franska folkets envåldshärskare inom kort skulle se sig tvungen att tillgripa en allmän kontinentalblockad för att tvinga hafvets härskarinna till fred, och att herraväldet öfver Öresund ingick som en viktig förutsättning i denna plan. Under sådana omständigheter kan man ej annat än instämma med prof. Clason i att »en orimligare förutsättning knappast kan göras än den, att världskrigets handelspolitiska konsekvenser först omkring år 1807 framträdt för landets konung»[5]

En synpunkt i fråga om Sveriges brytning med Frankrike 1804—1805, som säkerligen ej tillräckligt beaktats, är, i hvilken mån förhållandet till den mäktiga grannen i öster kan ha inverkat. I sina rapporter från slutet af 1803 och början af år 1804 framhåller Stedingk mer än en gång den fara, som hotar Finland. »Det är ganska säkert», heter det på ett ställe,[6] »att kejsaren för ögonblicket är fjärran från att lyssna till eröfringsplaner och ännu mindre till sådana, som afse att bemäktiga sig Finland, emedan han önskar ett närmande till E. M. för att möta de faror, som kunde hota norra Tyskland. *Men det är i alla fall uppenbart, att Ryssland, sedan sista kriget med Sverige, lärt känna Finlands betydelse, och att uppsåtet att sätta sig i besittning af denna provins ingår i dess politiska vyer, så länge det ej finner oöfver-*

[1] Ehrenheim t. Stedingk 22 juli 1803, ank. 4 aug.
[2] — — — »et quelle suite l'Empereur voudrait donner aux anciennes déclarations combinées des Cours de Russie, de Suède et de Dannemarc sur la pacification de la mer commune.»
[3] Kurs. af undertecknad.
[4] Gustaf IV Adolf t. Toll, Carlsruhe 12 febr. 1804. Toll, II, s. 18.
[5] A. a., s. 21 f.
[6] Stedingk t. Gustaf IV Adolf, S:t Petersburg 29 mars (10 april) 1804. Dechiffr. — Riksark. Muscovitica.

stigliga hinder.[1] Ett godt samförstånd med kejsaren och kraftiga försvarsanstalter skola, vill jag hoppas, utplåna dessa idéer och afskräcka projektmakarne.»[2] — Rysslands förhållande till Frankrike var under slutet af 1803 och början af 1804 allt annat än godt, och då Gustaf IV Adolf började visa tecken till misstämning mot det senare, blef Stedingk ingalunda orolig däröfver, emedan han häri synbarligen såg ett medel att närma de båda svågrarna till en gemensam politik. »Det önskvärdaste vore lugn och fred», skrifver han under krisen efter mordet på hertigen af Enghien,[3] »för att E. M. måtte få tid att trygga sina planer till sitt rikes säkerhet och lycka; men denna fred måste vara säker och hederlig, hvarförutan den endast låter olägenheterna inrota sig och blott för ögonblicket uppskjuter undergången».[4] Ännu tydligare framträder ambassadörens politiska uppfattning i en synnerligen märklig skrifvelse till den konungen följaktige kabinettssekreteraren Gustaf Lagerbjelke.[5] Denne hade enskildt vändt sig till ambassadören och anhållit om hans medverkan för att bringa konungen till fredligare grundsatser. Härpå svarar Stedingk i ofvan citerade bref med ett erkännande af Lagerbjelkes fosterlandskärlek och själfuppoffring, då han ej undandrager sig att säga sin herre »sanningar, som gå stick i stäf mot hans håg och böjelse». Men sedan tillägger han: »Svårigheten i hela denna sak, min käre vän, är att veta, hvad som är sanning i fråga om politik, ty vi se dagligen händelser inträffa, som intet mänskligt förstånd kunnat förutse, och som omintetgöra alla åtgärder. Emellertid förefaller det i denna ovisshet, som om det ej anstode Sverige att i detta ögonblick höja skölden och åtaga sig främsta rollen i ett eventuellt krig. — — —[6] Jag hoppas, att den tid, som förflutit sedan hertigens af Enghien mord, och eftertanken i någon mån ha lugnat konungens harm, och att om krig utbryter på kontinenten, vi då äro nog kloka att ej deltaga, utom för så vidt det ej kostar oss ett öre. Det är sant, att förlust af fd. är oundviklig, och att detta är en olycka för Sverige, men jag skulle sörja mindre däröfver, om ett krig, aflägsnadt från våra gränser, utan att minska våra tillgångar eller vårt anseende, kunde för alltid bota oss för vårt begär efter krigisk ära. — — — Enligt min åsikt är det endast den allra yttersta nödvändighet, som kan försvara det inför Gud och människor.» — Låtom oss i anslutning härtill kasta en blick på Gustaf IV Adolfs handlingssätt 1804—

[1] Kurs. af undertecknad.
[2] Bland dessa nämner Stedingk i dep. 25 mars (6 april) 1804 general Suchtelen och en landsflyktig svensk officer, Knorring.
[3] Till Gustaf IV Adolf, S:t Petersburg 5 (17) maj 1804, apost. med kurir. Riksark. Muscovitica.
[4] »la chûte des Empires».
[5] S:t Petersburg, 27 juin (9 juillet) 1804. Mémoires posthumes du Feld-maréchal comte de Stedingk. Rédigés etc. par Björnstjerna (Sthlm 1845), II, s. 15. Autenticiteten är otvifvelaktig, jfr Stedingk t. Ehrenheim, 8 (20) juli 1804. Riksark. Muscovitica.
[6] Lucka i texten.

805. Lyfte han skölden i detta ögonblick, d. v. s. sommaren 1804? Ingalunda, — det var först i okt. 1805, som han förband sig att deltaga i kriget mot Napoleon. Skedde detta på sådana villkor, »att kriget ej skulle kosta oss ett enda öre?» Ja, förvisso: England betalade, i förhållande till truppernas styrka, Sverige dubbelt så höga subsidier som Ryssland och Österrike. Åtog sig då Gustaf IV Adolf »främsta rollen i det eventuella kriget?» Alldeles tvärtom, hela hans krigföring kännetecknas af ringa aktivitet, alltifrån landstigningen i Pommern i november 1805 och ända till utrymmandet af Rügen i september 1807. Men var detta af beräkning? Alldeles uteslutet förefaller det icke vara, om man får döma af följande passus i ett bref af G. M. Armfelt:[1] »Vårt sätt att agera är *öfver mitt begrepp*, vi vilja hvarken fred eller ett rigtigt krig. Man kan ej säga, att vissa saker äro på fusk, då de ej precist höra till mekanikens lagar. Men vore ett moraliskt fusk möjligt, så tror jag nog, att denna nyhet vore tillskapad af oss och blefve en proprieté, i hvilken vi kunde bestå primauté.»

Utan att för närvarande draga några viktigare slutsatser af hvad som här anförts, kan undertecknad ej annat än instämma med prof. Clason, när han såsom »alldeles obefogad» tillbakavisar anklagelsen mot konungen för att hafva låtit sin politik ledas af ett rättshafveri, som icke ser annat än en personlig fix idé men blundar för folkets och rikets intressen», och för att hafva lagt i dagen »en självtillräcklighet, som *hvarken begär eller tar råd.*»[2]

Den anförda frasen om Gustaf IV Adolfs oemottaglighet för råd torde närmast härröra från prof. Stavenows påstående, att »alla svenska statsmän, som ägde något inflytande på den yttre politiken, Ehrenheim, Toll, Lagerbielke, sökte afvända sådana åtgärder, som kunde föra till krig».[3] Häremot kan invändas, att svenske ambassadören vid hofvet i S:t Petersburg äfven måste räknas till de »svenska statsmän, som ägde något inflytande på den yttre politiken», och om man tager kännedom om hans depescher af d. 7—11 sept. (n. st.) 1805,[4] skall man finna, att han i fråga om Sveriges ställning till krigsutbrottet icke intagit den afvisande hallning, som tillskrifves Ehrenheim, Lagerbjelke och Toll. Efter en konferens med den ryske generalen Tolstoi, kort innan denne med sin här begaf sig till Pommern, skref han följande till sin konung och herre:[5] »Hvad E. M:s kooperation beträffar, vore det blott med 10 à 12 000 man, hyser grefve Tolstoi en mycket utpräglad önskan därom. Han försäkrar, att man måste betala dessa 10 000 man detsamma som 20 000 af en annan nation, och han är säkert mer än någon annan i stånd att realisera detta förslag, eftersom han åt-

[1] Stockholm den 14 juni 1807. Ridderstad, Gömdt är icke glömdt, IV (Linköping 1847), s. 2. Kurs. i källan.
[2] Clason, a. a., s. 50: Edén, a. a., s. 26. Kurs. af undertecknad.
[3] Sveriges hist. int. 20 seklet, VIII, s. 245.
[4] Stedingk, a. a., II, s. 58—73.
[5] Ib., s. 73.

njuter kejsarens förtroende och vänskap i allra högsta grad. Jag säger icke mera härom för att ej tråka ut E. M. *genom att upprepa, hvad herr Tolstoi kommer att framhålla bättre än jag.*»[1] Gustaf Mauritz Armfelt torde icke heller varit utan inflytande på utrikespolitiken, när han beklädde sändebudsposten i Wien. I hvilken riktning detta gick, därom har kanslipresidenten Ehrenheim vittnat, då han försäkrade, att ingenting mera bidragit till att uppegga Gustaf IV Adolf emot Frankrike än Armfelts »imprécations intarissables.»[2] Det synes sålunda kunna sättas i fråga, om det ej vore lämpligt att i någon mån justera den bekanta lärobokssatsen, att konungen »mot alla svenska statsmäns råd slöt sig till den stora koalition», som 1805 bildades mot Napoleon.[3]

I den första af de föreliggande undersökningarna lämnar prof. Clason, såsom vi sett, ett synnerligen viktigt bidrag till belysningen af kärnpunkten i Gustaf IV Adolfsproblemet, nämligen motiven till hans krigspolitik. Den nästföljande, »Stedingks memoarer», berör endast mera i förbigående antydda spörsmål, men är dock, genom de öfverraskande afslöjandena angående redigeringen af nämnda källpublikation, ägnad att ådraga sig den största uppmärksamheten ibland alla fyra essayerna. Efter att hafva lämnat en redogörelse för de svårigheter, som mötte general Björnstjerna, då han på 1840-talet började utgifva sin svärfaders, framlidne excellensen Curt von Stedingks »Memoires posthumes», hufvudsakligen depescher från hans långvariga missioner vid ryska hofvet, framlägger förf. de resultat, som en källkritisk granskning af ifrågavarande arbete gifvit vid handen. Undersökningen har begränsats till aktstyckena från de betydelsefulla månaderna i slutet af 1807 och början af 1808, då tsar Alexander beredde sig till öfverfallet på Sverige. Af de 32 skrifvelser, som Stedingk under augusti 1807—februari 1808 tillställde sin konung, ha endast 6 återgifvits »något så när fullständigt», medan 10 äro fullständigt uteslutna och de återstående 16 återgifna i mer eller mindre stympadt skick. Och af det nästan lika stora antal bref, som ambassadören bifogat till kanslipresidenten Ehrenheim och hofkanslern Wetterstedt, har endast ett (1) återgifvits, och detta till på köpet ofullständigt och med felaktig adress. Genom utelämnanden af sådan omfattning måste uppenbarligen publikationens värde såsom källa minskas i afsevärd grad, men detta blir ännu mera fallet, då man ser, huru utgifvaren förfarit vid uteslutningarna. Genom en hel mängd slående exempel visar prof. Clason alldeles ovederläggligt, att desamma skett i tendentiöst

---

[1] Kurs. af undertecknad.

[2] Ehrenheim till Stedingk, Stockholm 1 juni 1804. Dechiffr. Riksark. Muscovitica. — Armfelt kämpade för en ny koalition mot Frankrike, men sökte afhålla konungen från åtgärder, som kunde inveckla honom i krig innan förbundet vore färdigt. Jfr Tegnér, G. M. Armfelt, III (Sthm 18..), s. 40 ff.

[3] Odhner—Hildebrand, Lärobok i fäderneslandets historia för gymnasiet.

yfte, d. v. s. i afsikt att ställa f. d. konungen i en ofördelaktig lager.

Först och främst hafva sådana partier i depescherna utrangeats, som utveckla de ekonomiska motiv af olika slag, som talade ör Sveriges anslutning till Storbritannien.[1] Sedan har man med tor konsekvens strukit en mängd ställen, hvarest ambassadören eller ındra haft fördelaktiga och erkännande uttalanden om den svenske konungen. Ett drastiskt exempel härpå är följande. I sin depesch af den 14 (26) december 1808[2] redogör ambassadören för stämningen i de ryska kretsarna genom att anföra följande ord, som uttrats af »ryska generaler och ministrar»: »Tsaren hyser motvilja mot kriget med Sverige, och nationen afskyr det. *Om konungen fortfar att uppföra sig med sin vanliga hofsamhet och vishet, hafva vi intet skäl i världen, icke ens den ringaste förevändning att anfalla Sverige.*[3] Trots detta kunna vi icke garantera, att detta anfall uteblir.» Af detta citat har utgifvaren strukit de kursiverade orden, och detta utan att på något som helst sätt antyda, att en uteslutning gjorts!! Slutligen har Björnstjerna utmönstrat en del passager, hvari ambassadören gifvit uttryck åt förhoppningar, att krigsfaran kanske kunde komma att försvinna eller åtminstone uppskjutas. Afsikten härmed kan icke ha varit någon annan än den, att på så vis gifva stöd åt den af utgifvaren i noterna framhållna meningen, att Gustaf IV Adolf ej brydde sig om Stedingks varningar och följaktligen uraktlät att vidtaga förberedande åtgärder till Finlands försvar.[4] Tager man däremot, såsom prof. Clason gjort, kännedom om ambassadörens rapporter i deras fullständiga sammanhang, finner man, att denne ända in i det sista sökt bevara hoppet om fredens bevarande, samt att det var i enlighet med hans bestämda tillrådan, som Gustaf IV Adolf underlät att i Finland vidtaga några egentliga krigsförberedelser. Af de franska och danska sändebudens rapporter framgår tydligt och klart, att Stedingk konsekvent och hänsynslöst blifvit dragen vid näsan af den sluge tsaren och hans förslagne utrikesminister.[5]

Prof. Clasons undersökning rörande publikationen af Stedingks depescher rör, såsom redan nämnts, endast tiden från augusti 1807 —februari 1808. När man tagit kännedom om de öfverraskande och ovederläggliga resultat, hvartill förf. kommit, ligger det nära till hands att framkasta frågan, om utgifvaren af »Mémoires posthumes» gått till väga med samma »urskillning» ifråga om aktstyckena från andra perioder af Gustaf IV Adolfs historia. Mera af nyfikenhet än i hopp att finna ett svar å detta spörsmål har undertecknad i all hast gjort en jämförelse mellan den af Björnstjerna

¹ Clason, a. a., s. 65 ff.
² Stedingk, a. a., II, s. 403 ff. Depeschen är här feldaterad t. d. 25 nov. (7 dec.)
³ Kurs. af undertecknad.
⁴ Stedingk, a. a., II, s. 340, 363, 390.
⁵ Grade, Sverige och Tilsitalliansen (Lund 1913), s. 157 ff.

offentliggjorda depeschserien från 1805 och de i riksarkivet befintliga originalakterna. Det visade sig genast, att uteslutningar och stympningar äfven i fråga om denna period äro synnerligen talrika och omfattande. Vid sidan af jämförelsevis obetydliga rapporter har en hel rad af de allra intressantaste depescher till konungen och kanslipresidenten helt utlämnats,[1] hvarjämte i ganska många fall strykningar af viktiga partier företagits.[2] Ganska snart finner man, att utgifvaren ingalunda föranledts härtill endast af utrymmesskäl eller handlat af en ren slump. Det kan nämligen ej råda det minsta tvifvel om att han icke äfven i här berörda fall varit ledd af en bestämd afsikt att låta Gustaf IV Adolfs politik framstå i en ofördelaktig dager. I hvilken riktning tendensen går, framhåller utgifvaren själf i inledningen till andra delen af »Mémoires posthumes», där han söker visa, att Stedingk ingalunda lät sina sympatier för bourbonerna inverka på de råd, han gaf sin konung.[3] Uppenbarligen har hans sträfvan varit att fritaga ambassadören från all delaktighet i Gustaf IV Adolfs politiska åtgärder och låta dessa framstå såsom utslag af monarkens egna, underliga funderingar.

I det föregående har framhållits, hurusom prof. Clason påvisat en hel grupp af uteslutningar, som innehålla berömmande och erkännande ord om konungen och hans politik. Dylika utelämnanden har äfven undertecknad påträffat, och ett märkligt exempel må här anföras. I sin depesch af d. 12 (24) maj 1805 erkänner Stedingk mottagandet af underrättelsen, att Gustaf IV Adolf skickat Svarta örnsorden tillbaka till konungen af Preussen, sedan denne tilldelat kejsar Napoleon samma orden och själf mottagit hederslegionen. Ambassadören är öfvertygad, att alla rättskaffens och hederliga människor skola gilla den svenske konungens upphöjda handlingssätt, men tillägger därefter: »Politiken torde kanske ej gilla detta steg, ty E. M. måste vara beredd på att blifva utsatt för allt det nedrigaste och tarfligaste, som ondskan och lågsintheten kan uttänka.» Ovillkorligen får läsaren häraf det intryck, att Stedingk i en underdånig och smickrande form velat gifva sin monark en maning till större försiktighet. Uppfattningen ändras emellertid afsevärdt, om man tar reda på, huru *den af utgifvaren utelämnade fortsättningen lyder*.[4] »Det är som att röra vid ett getingbo, om man vill lyfta den slöja, som höljer brottet och fegheten», skrifver ambassadören, »och denna Hederslegion synes mig vara en legion djäflar, hvilka sammansvurit sig till att förstöra världens fred; men jag litar på försynen, att den blir för E. M. en sköld, mot hvilken alla

[1] Af d. 14 (26) jan., 19 (31) s. m., 28 febr. (12 mars), 15 (27) mars, apost. 24 mars (5 april), 2 (14) maj, 16 (28) juni, 21 juni (3 juli), 25 juli (6 aug.), 12 (24) aug. m. fl.

[2]) I depescher af d. 3 (15) jan., 17 (29) s. m., 21 april (3 maj), 12 (24) maj, 27 juli (8 aug.), apost. 12 (24) aug.

[3] Stedingk, a. a., II, s. 14 f. — Det här i utdrag anförda brefvet till Lagerbielke innehåller väl ett ogillande af konungens lust för krig men ej af en förnuftig krigspolitik.

[4] Jfr Stedingk, a. a., II, s. 37.

fundens vapen skola aftrubbas och krossas. Midt i denna fördärfade tid måste himlen gifva oss ett stort exempel på redlighet, lygd och mod, och jag tackar densamma för att den gifvit det i len furste, vid hvilken jag är fäst, mindre i egenskap af undersåte in genom alla de känslor af trohet och vördnad, som jag ägnat honom allt sedan hans spädaste barndom. Ingen, sire, är mera i tånd att uppskatta de känslor, som vi beundra hos E. M., än kejsar Alexander, som delar dem, och om också hans ställning fordrar ett nnat tillvägagångssätt, så kan E. M. icke desto mindre räkna på hela hans vänskap och på hans stöd vid alla tillfällen.» — Särskildt hänvisandet till tsarens instämmande och eventuella stöd måste hafva varit ägnadt att styrka och uppmuntra Gustaf IV Adolf i hans opposition mot Napoleon och dennes förmodade bundsförvant.

Det är bekant, huru Gustaf IV Adolf länge var uppfylld af den djupaste misstro till det preussiska hofvet, hvilket han misstänkte för planer att, i förbund med Frankrike, vilja göra sig till herre öfver norra Tyskland och därmed också öfver svenska Pommern. Denna uppfattning delades också af Stedingk, hvilken aldrig försummade något tillfälle att i sina rapporter göra skarpa utfall mot det preussiska kabinettets baksluga politik. I regel ha emellertid dessa strukits af general Björnstjerna, när han har medtagit depescher, hvari de förekomma. Så är fallet t. ex. med den af d. 3 (15) jan. 1805[1], af hvilken icke mindre än tre hela sidor på slutet utelämnats, i hvilka ambassadören kraftigt understryker det preussiska hofvets dubbelhet (duplicité) och »den farliga situation», »hvari H. M. befinner sig i Stralsund». I den följande depeschen, af d. 14 (26) jan., hvilken ej medtagits i »Mémoires posthumes», behandlas samma ämne, och faran från Frankrike och Preussen betonas med styrka. »Det är nödvändigt att förbereda sig för alla händelser», skrifver Stedingk, »och lugnet, som i så många afseenden skulle vara oss nyttigt, kommer ej att blifva vår lott, så länge Europa ej fått fred». Nästa rapport, af d. 17 (29) jan. 1805, har medtagits[2], men senare delen är utelämnad, och häri gifver Stedingk bl. a. uttryck åt den förhoppningen, »att den aktuella fruktan (d. v. s. för Ryssland) skall göra mera verkan på Preussen än det aflägsna hoppet om en oviss eröfring, och att det därför skall förblifva stilla».

Ett ganska intressant belägg till den af prof. Clason med så stor framgång häfdade satsen, att Gustaf IV Adolf i sin politik ingalunda lämnade ur sikte Sveriges handelspolitiska intressen, har undertecknad haft glädjen att påträffa. På våren 1805 hade tsaren på uppmaning från London beslutit att sända en af sina förtrogna, Novossiltzoff, till Paris med uppdrag att göra ett sista försök att förlika Frankrike med England. Härom underrättade Alexander i god tid sin svåger, och denne lät genast meddela sitt sändebud i den ryska hufvudstaden sina tankar och önskemål ifråga om

[1] Publicerad i utdrag. Stedingk, a. a., II, s. 22 ff.
[2] Stedingk, a. a., II, s. 25 ff.

det ryska medlingsförsöket.[1] Dessa gingo ut därpå, att kejsaren i följd af den rådande vänskapen med Sverige »måtte fordra såsom ett *villkor*[2] före afslutandet, att den svenska handeln måtte få njuta samma friheter och rättigheter i de franska hamnarna som fordom, utan att denna eftergift *i någon mån*[2] förpliktade konungen i förhållande till en regering, med hvilken H. M. ej vill hafva någon förbindelse. Det är naturligt, att innan man söker att erhålla en dylik stipulering, man måste börja med en begäran om upphäfvandet af embargon på de svenska fartygen, och härpå torde E. E. göra furst Czartorisky uppmärksam, när E. E. meddelar honom, hvad E. E. haft att andraga inför kejsaren.» Häraf framgår, att Gustaf IV Adolf redan långt innan kriget utbröt, hade uppgjort det program till modus vivendi med Napoleon Bonaparte's Frankrike, som han framlade, när det efter Austerlitz och Friedland blef fråga om allmän fred.[3] Af föga mindre intresse är det att iakttaga, huru ambassadören upptog konungens idé. I den märkliga depeschen af d. 21 juni (3 juli) 1805, hvilken är alldeles utelämnad i »Mémoires posthumes», gifver han först en i mörka färger hållen skildring af förhållandena i den ryska hufvudstaden. Kejsaren säges vara impopulär, man tänker med saknad på de föregående regenternas tid, och man umgås med »des propos infâmes». Allt är ägnadt att ingifva afsmak. »Endast min innerliga vördnad för E. M. och kärleken till fosterlandet hålla mig ännu fast vid lifvet», heter det. Härefter kommer Stedingk in på konungens plan och skrifver i anslutning därtill följande: »Och om jag finge uttala en önskan, och om jag hade förmågan att göra underverk, skulle jag isolera E. M. och Sverige på ett sådant sätt, att man på sin höjd hade kommersiella förbindelser med den öfriga världen. Inför omöjligheten att nå detta mål, måste man, enligt min tro, sträfva därefter så mycket som möjligt för att ej blifva begrafven under ruinerna.» — — —

Utrymmet förbjuder naturligtvis att i detta sammanhang närmare ingå på Gustaf IV Adolfs utrikespolitik 1803—1805, men det anförda torde vara tillräckligt att motivera en till visshet gränsande förmodan, att konungen ej stått så alldeles ensam om sin mening, som man hittills varit böjd att antaga.

De båda sista af prof. Clasons essayer erhålla sitt hufvudsakliga intresse af det omfattande ryska arkivmaterial, hvarpå de äro byggda. I den första, »Ryska depescher från Sverige», får läsaren göra mången lärorik inblick i den förslagne ryske ambassadören Alopéus' rapporter från vårt land under den kritiska perioden före krigsutbrottet i febr. 1808. Man får följa honom på hans resa till Helsingborg (okt. 1807), när han skulle söka att skaffa sig klarhet i fråga om den svenske konungens förhållande till England. I hans skildring af förhandlingarna med Gustaf IV Adolf finner man, att

[1] Wetterstedt t. Stedingk, au camp de Bonarp, 5 juni 1805. Ank. 2 14 s. m. Riksark. Muscovitica.

[2] Kurs. i källan.

[3] Grade, a. a., s. 64 ff.

enne långt ifrån var »bortkommen», när det gällde att diskutera mtåliga politiska frågor. I det följande får man bevittna det ıga uppbyggliga skådespel, då Rysslands sändebud, tack vare venskt »tillmötesgående», blir i stånd att sända kurir efter kurir ll sin regering med värdefulla upplysningar rörande Sveriges här ch flotta, en trafik, som han, så otroligt det än låter, kan fortsätta fven under den tid, då han efter det ryska öfverfallet befinner sig arrest under militärbevakning i den svenska hufvudstaden! Att an ej saknat »vänner» med inflytande, är säkert, fastän det, såsom de flesta dylika fall, möter svårigheter att få kunskap om namnen. Prof. Clason tror sig finna, att spåren »peka åt ett visst håll», nämgen på konungens egen öfveradjutant, dåvarande öfversten, sederera generalen frih. G. R. Boije. »Särskild artighet» mot ryssarna illskrifves äfven tjänstgörande generaladjutanten i hufvudstaden B. Peyron. I slutet af ifrågavarande essay meddelas innehållet i ett f Alopéus 1810 afgifvet betänkande angående spörsmålet, huru nan skulle kunna hindra svenskarne att återfå Finland. Bland de ornämsta medlen rekommenderar han att i utrikeskabinettet samt i rigs- och marindepartementen förskaffa sig »vänner» för att genom em erhålla oaflåtliga upplysningar etc. »Fem à sextusen ecus (omkr. 20.000 kr.) om året äro tillräckliga för detta ändamål![1] Föreningen med Norge borde Ryssland motarbeta, ansåg Alopéus, och i tallet hjälpa Sverige att bevara besittningarna i Tyskland och söka ikta den svenska utrikesledningens uppmärksamhet åt detta håll.

I den sista uppsatsen, »Freden i Fredrikshamn», fortsätter läsaren ekantskapen med Alopéus och får i hans sällskap göra ett besök i len svenska hufvudstaden i slutet af mars och början af april 1809, alltså omedelbart efter statshvälfningen. Ändamålet var att sondera le nya maktinnehafvarna om freden, hvilken just då var ifrigt eftersängtad i S:t Petersburg. Något tillmötesgående i denna punkt rönte Alopéus icke, hvilket hos honom framkallade en mindre gynnsam stämning mot de dåvarande ledarne af den svenska politiken, Adlersparre och Lagerbielke. Prof. Clason riktar ett ganska skarpt klander mot den senare, bl. a. därför att han under sitt samtal med ryssen framhöll, att man ej kunde tänka sig att med vapenmakt återtaga Finland. Men om man betänker, att ryssarna voro beredda att med kraft fortsätta anfallet mot Sverige, så förstår man, att det ej hade varit på sin plats för de svenska statsmännen att föra ett aggressivt språk. Skulle man kunna återvinna Finland, så måste man först och främst söka att vinna tid, dels för att verkställa rustningar och dels för att inhämta svar på de hänvändelser, som gjorts till kejsar Napoleon. I fråga om själfva underhandlingarna i Fredrikshamn är prof. Clason i stånd att, med stöd af den ryska utrikesministerns brefväxling med kejsar Alexander, på vissa punkter lämna en del kompletteringar till hvad som förut var

[1] Clason, a. a., s. 151.

bekant genom Hamnströms undersökning.[1] Härigenom bekräftas hvad man länge vetat, att ryska kabinettet var synnerligen angeläget efter fred för att med odeladt intresse kunna följa uppgörelsen mellan Frankrike och Österrike. Att de svenska ombuden under sådana omständigheter ej lyckades vinna större eftergifter i de hårda villkoren, berodde väl i främsta rummet på att regeringen i Stockholm var minst lika ifrig för fredens afslutande, för att man snart skulle få mottaga den utsedde tronföljaren, hvilken först »sedan freden var sluten i Nordeuropa kunde i ord och handling visa sina känslor för Sverige.»[2]

Slutomdömet om här anmälda arbete kan ej bli annat än ett oförbehållsamt erkännande af den framgång, med hvilken prof. Clason häfdar de nya åsikter rörande Gustaf IV Adolfs-problemet, som han framlade för offentligheten år 1909, samt ett lifligt instämmande i den af honom framhållna »nödvändigheten af en ganska djupgående revidering af den svenska historieskrifningen öfver denna period.»[3]

[1] Freden i Fredrikshamn. Ups. 1902.
[2] Grade, a. a., s. 410 ff.
[3] Clason, a. a., s. 93.

A. Grade.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd. 27: H. 2. E. Olson, Kritiska anmärkningar till frågan om samnordisk förlust av *w*. — J. Loewenthal, Drei Götternahmen. — J. Loewenthal, Der indogermanische Name des Bären im Germanischen. — O. Klockhoff, Nya studier öfver þiðriks saga af Bern. — E. Olson, Anmälan av »Xenia Lideniana».

Det nya Sverige. Utgifven af A. Molin. **1.** A. Molin, Stark eller svag neutralitet. — G. Malm, Svea kanal. — O. Rabenius, Jullitteraturen och dess hufvudverk (bl. a. B. Mörner, Aurora Königsmarck). — — **2.** A. Molin, Svensk neutralitet. — Narvik eller Dardanellerna. — — **3.** A. Molin, Riket och folkopinionen. — Alexandrovsk eller Narvik. — **4.** V. Langlet, Lydnad är bättre än offer. — Skandinaviens akilleshäl. — F. Læstadius, Skolreformen och historiens ställning däri. — **5.** Samförstånd och oförstånd.

Forum, 1915, 9. 1905—1914. En återblick. Af Observator.

Historiska Handlingar. D. 25, N:r 1. Utgifna af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. A. G. Mörner, Politiska skrifter rörande 1800 års riksdag samt 1809 års författningsändring. Utg. af A. Brusewitz.

Historisk Tidskrift för Skåneland 1915. Bd 6. H. 1—3. C. Weibull, Saxo. Kritiska undersökningar i Danmarks historia från Sven Estridsens död till Knut VI.

Karolinska Förbundets Årsbok 1914 (tr. 1915). A. Stille, Bengt Oxenstjernas memorial af den 5 mars 1702. — Fr. R. Antoni, Fälttåget i Polen 1703. Med 12 illustr. o. kartskizzer o. 2 kartor. — N. Herlitz, Svenska papper på villospår. Några anteckningar ur utländska arkiv. — N. Herlitz, Den polska frågan 1708—1709. Till belysning af Karl XII:s ryska fälttåg. — T. J. Petrelli, Ufa-sviten. — A. Jensen, I Karl XII:s turkiska spår. — E. Ingers, Några bref från meniga soldater och vederlikar i Karl XII:s här (med facsimiler). — B. Lundberg, En hemlig preussisk beskickning till Sverige efter Karl XII:s död.

Kyrkohistorisk Årsskrift. Utgifven af H. Lundström. **Årg. 15. 1914 (utg. 1915).** N. Jacobsson, Uppsaladocenten Gradins »deputationsresa» till patriarken i Konstantinopel 1739—1740 — ett led i Zinzendorfs missionsplaner. — J. Nordlander, Urgamla kyrkliga traditioner i Norrland. — E. Linderholm, Teologi och pietism. — G. Westling, Om Linköpings stift under förra hälften af 1600-talet — H. D. Hallbäck, J. O. Hoof och Hoofianismen. — G. Brandt, Carl Olof Rosenius. — N. Söderblom, Ärkebiskop Stefans invigning i ka-

tedralen i Sens år 1164. — E. Lundström, Hvem var den egentlige upphofsmannen till den berömda s. k. Skytteanska skolan i Lycksele? — M. Ruuth, Karl XII i den mystiska separatistiska profetians ljus. — **Meddelanden och aktstycken:** H. Lundström, Liturgisk ordning vid svenska biskopsinvigningar under 1700-talet. — Prästerskapets underdåniga anhållan vid 1647 års riksdag om konkordiebokens konfirmerande och antagande såsom symbolisk bok. Medd. af H. Lundström. — Kungl. Maj:ts instruktion af år 1650 för pastor primarius i St-holm. Medd. af H. Lundström. — Ett litet bidrag till Hedbergianismens historia i Sverige, Medd. af H. Lundström. — De äldsta kända påfvebrefven för Östra Aros. Medd. af K. B. Westman o. O. Lundberg.

Nordisk Tidskrift för bok- och biblioteksväsen. Utg. af I. Collijn. **1915. N:r 1—2.** E. W. Dahlgren, Carl Bernhard Wadström. hans verksamhet för slafhandelns bekämpande och de samtida kolonisationsplanerna i Västafrika. Med 6 fig. — S. Bergh, Elias Palmskiöld och hans samlingar. Med 6 fig. — O. Walde, Till Kristinabibliotekets historia. Med 1 fig. — S. E. Bring, Ett bidrag till den äldre Karl XII:s-historiografien. — A. B. Carlsson, En supplik af Gjörwell 1772.

Personhistorisk Tidskrift 1914 (utg. 1915). Årg. 16: H. 4. N. v. Dardel, Stockholms öfverståthållare. 26. Grefve Axel Wrede Sparre. Med 1 portr. — S. Strömbom, Bidrag till svensk regentikonografi. — 1. Två Kristinaporträtt i Braunschweig. Med 2 portr. — H. Lagergren, Värmländska slägter. H. 1, anm. af C. V. Bromander. — Franske legationssekreteraren Charles Ogiers dagbok under ambassaden i Sverige 1634—35. Utg. af S. Hallberg, anm. af B. Boëthius. — B. Mörner, Maria Aurora Königsmarck, anm. af C. M. Stenbock. Med 1 portr. o. 2 pl. i texten. — **Årg. 17: H. 1.** Stockholms Stor-Skola och Upsala Universitet vid 1800-talets början. Anteckningar af en gammal student, som ej studerat ut. Utgifna af S. Brithelli. — Prinsessan Ulrika Eleonoras dagboksanteckningar för 1709. Meddelade af E. W. Dahlgren. Med 1 facs. tr. — Personhistorisk litteratur: A. Ridderstad, Östergötlands historia. D. 1, anm. af L. S[tenbock]. — M. L. af Forsell, En resa i familjevagn år 1842, anm. af L. S[tenbock]. — A. Munthe, Flottan och ryska kriget 1788—1790, Otto Henrik Nordenskjöld, anm. af A. M. — F. Rudelius, Kavaljer och vagabond, anm. af G. L[indebetou]. — Magnus Stenbock och Eva Oxenstierna. Utg. af C. M. Stenbock. D. 2, anm. af O. Kuylenstierna. — L. Wahlström, Gustavianska studier, anm. af H. Borelius. — W. A. Unander-Smaræus, anm. af Aqut [J. A. Almquist]. — O. Kuylenstierna, Karl Johan och Napoleon 1797—1814, anm. af W. Kleen.

Samlaren. Årg. 35. 1914 (utg. 1915). E. Liedgren, Till belysning af krisen i Joh. Olof Wallins lif. — O. Holmberg, En nyfunnen Tegnérdikt. — S. Leijonhufvud, Teaternotiser i Tessinska bref. — A. Nordén, Ulla Winblad i Norrköping. — E. Lewenhaupt, Några Lidnerbref. — E. Noreen, Om »Sju vise mästare» på fornsvenska. — J. Nordström, Hvem har skrifvit Bröllopps Beswärs Ihog Kommelse? — J. Nordström, Bihang: Bröllops Beswärs Ihog Kommelsze och tvenne bröllopsdikter af Johannes Rudhelius. — J. Nordström, Vår äldsta svenska hexameterdikt. — H. Schück, Ur gamla anteckningar. 4. Ett bidrag till Samuel Columbus' biografi. 5. Ur Runius' anteckningsbok. — A. Nelson, Svensk litteraturhistorisk bibliografi. — **Bihang: Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet. 7: 7: 3.** 1500- och 1600-talens visböcker utgifna af A. Noreen och J. A. Lundell. 7. K. Bibliotekets Visbok i 4:o. H. 3 — **17: 17.** L. Bygdén, Svenskt anonym- och pseudonymlexikon. Bibliografisk förteckning öfver upp-dagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. H. 10 (= Bd 2: 10).

Samlingar utgifna af Svenska Fornskriftsällskapet. H. 146. Peder Månssons skrifter. Utg. af R. Geete. H. 3. — **147.** K. F. Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltidsspråket. H. 26. — **Allmänna årsmöte 1915.** Med bilaga: Vadstenabrodern Peder Månssons bref på svenska från Rom till Vadstena kloster 1508—1519.

Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. D. 26. 1914 (tr. 1915). H. Schück, Minne af rikshöfvitsmannen Engelbrekt Engelbrektsson.

Svensk Intendentur-Tidskrift. 1914, 5. E. Norén-Brandel, Studium öfver underhållets ordnande för de svenska stridskrafterna i Finland fr. o. m. vårfälttågets början t. o. m. den 10. september 1808.

Svensk Militär Tidskrift. 1915, 1. Soldathandeln på 1700-talet. — **2.** Fälttåget i Skåne 1709—1710 och de skånska kavalleriregementenas deltagande däri af O. M. R. Med 2 skisser.

Svensk Tidskrift. 1915, 3. N. Söderblom, Svenska kyrkoorganisationens historiska egenart.

Svenska Turistföreningens Årsskrift 1915. Hj. Alving, Genom seklernas Uppsala. Med 25 illustr. — G. Upmark, Sätuna. En uppländsk herrgård. Med 13 illust. o. 2 plankartor. — M. Olsson, Uppländska klockstaplar. Med 12 illustr. — N. Lithberg, Uppländska bondehem och uppländsk bondekonst. Med 32 illustr. — E. Thorman, Hemslöjd i Bälinge socken. Med 2 illustr. — B. Mörner, Något om Bråviken. Med 25 illustr. — E. Adelsköld, Kilanda. Ett gammalt säteri. Med 8 illustr.

Uppsala Universitets Årsskrift 1914. Meddelanden från nordiska seminariet. Utg. av A. Noreen. 3. A. Grape o. B. Nerman, Ynglingatal. 1—4. Med 4 pl.

Afdeln. 3. Grape, A., Litteraturen rörande Ynglingatal. Bibliografi.

Historisk Tidsskrift. Utgit av den norske historiske Forening. **1915, Lev. 1.** Aug. Chr. Mantheys's Dagböger for Aarene 1856—1874. Bd 2: H. 6. — **2. Femte Række. Bd 3: H. 3.** A. Bugge, Kirke og stat i Norge 1152—1164. — O. A. Johnsen, Snorre Sturlasons opfatning av vor ældre historie. — Litteratur (bl. a. Kung Christian Frederiks dagbog fra hans ophold i Norge 1814, efter det franske originalhaandskrift af A. Olofsen, anm. af H. Koht).

Norsk Militært Tidsskrift. 1915, 3. H. J. Barstad, En diplomats Indberetninger fra Beleiringshæren foran Tönningen i Aaret 1713. [Lorentz Wiebeking.]

Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. 121. Förhandlingar och uppsatser. 28. 1914 (tr. 1915). R. Hausen, Ur gamla familjepapper. Tidsbilder från förra århundradet. Med 1 portrpl. — A. Hultin, Frihetstidens litteratur- och lärdomshistoria i Finland. — L. Lindström, Bidrag till Åbo stads ekonomiska historia under frihetstiden. — P. Nyberg, Ett litet bidrag till gillet Amore Proximi's historia.

Die Grenzboten. 1915, N:o 17. E. Hildebrandt, Schweden und der Weltkrieg.

Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1914. H. 2. W. Kruse, Lübeck und der Streit um Gotland 1523—1526. T. 2. Bis zum Abschluss 1526. — A. Pries, Der schwedische Zoll in Warnemünde in den Jahren 1632—1654, insbesondere im Westfälischen Frieden, anm. af Fr. Techen.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke u. Fr. Vigener. **1915. 3 Folge. Bd: 18: H. 2.** F. v. Bezold, Jean Bodins Collo-

quium Heptaplomeres und der Atheismus des 16. Jahrhunderts. T. — H. Oncken, Carl Schurz. Über Demokratie und Deutschamerikanertum. — Literaturbericht (bl. a. Hanserezesse. 3 Abteilung. Herausgegeben vom Verein für Hansische Geschichte. Hanserezesse von 1477 bis 1530, bearbeitet v. D. Schäfer u. Fr. Techen. Bd 8. 9. anm. af H. Keussen). — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften (bl. a. Notes on the diplomatic relations of England with the North of Europe, ed. by C. H. Firth. List of English dipl. representatives and agents in Denmark, Sweden and Russia, and of those countries in England, 1689—1762, contributed by J. F. Chance).

Hohenzollern-Jahrbuch 1914. Jahrg. 18. R. Koser, Der Grosse Kurfürst und Karl X von Schweden. Med 7 portr.

The Atlantic Monthly. 1915, March. T. Lothrop Stoddard, The Scandinavian revival and the war.

The American Scandinavian Review. 1915, March—April. The three kings at Malmö. Med 4 illustr.

The English Historical Review. 1915, January. F. Haverfield, Old Sarum and Sorbiodunum. — G. Lapsley, Archbishop Stratford and the parliamentary crisis of 1341. — C. A. J. Skeel, The council of the Marches in the seventeenth century. — M. E. M. Jones, Free and open trade in Bengal. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices.

Revue des questions historiques. 1914, 1er Avril. R. Buet. Un apôtre français en Suède à la fin du 18e siècle.

Revue Historique. 1914, Septembre—Octobre. A nos lecteurs. L'appel des Allemands aux nations civilisées. — P. Waltz. Les artisans et leur vie en Grèce, des temps homérique à l'époque classique. Le siècle d'Hésiode. — Mélanges et documents. Lettres inédites de Sismondi à sir J. Mackintosh et à la comtesse de Saint-Aulaire. Publ. par P. N. de Puybusque. — Bulletin historique: Publications relatives à l'histoire byzantine, par L. Bréhier. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique. — **Novémbre—Décembre.** J. Nouaillac, La retraite de Pomponne de Bellièvre (septembre 1588—mai 1593). — Mélanges et documents. F. Calmette. La politique espagnole dans la crise de l'indépendance bretonne (1488—1492). — Bulletin historique: Histoire de Grande-Bretagne, par Ch. Bémont. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique. — Index bibliographique.

Öfversikter och granskningar.

Nyare litteratur om Sverige och den katolska motreformationen.

Då Vatikanens arkiv år 1880 af Leo XIII öppnades för forskare, skyndade de stora kulturländerna med Österrike och Tyskland i spetsen att genom upprättandet i Rom af statsunderstödda historiska institut systematiskt låta genomforska det oerhörda nya material, som med en gång blef tillgängligt, men som man befarade under en ny påfve möjligen åter skulle undandragas den vetenskapliga forskningen. Vissheten om att äfven för Sveriges historia mycket skulle vara att hämta i det påfliga arkivet lockade äfven en och annan svensk vetenskapsman till forskningar på ort och ställe. Men med undantag för det af K. H. Karlsson utförda afskriftsarbetet af medeltidsurkunder dröjde det, innan ett systematiskt genomarbetande af materialet för någon längre period företogs. På allra sista tiden har ett dylikt igångsatts på initiativ från Finland. Sedan år 1907 existerar nämligen i Rom en »historisk expedition» med denna uppgift. Förtjänsten af att denna kommit till stånd tillkommer doktor Henry Biaudet, hvilken redan förut själf bedrifvit forskningar i Vatikanen och andra italienska arkiv och utgifvit en på material därur byggd större afhandling om påfvestolen och Sverige under andra hälften af sextonde århundradet.[1] Biaudet är nu expeditionens chef;[2] utom honom består den af unga finska vetenskapsidkare, som på stipendier l. d. vistas i Rom och vanligen afse att genom sina forskningar förvärfva den akademiska doktorsvärdigheten. Resultaten publiceras i finska vetenskapsakademiens handlingar (»Suomalaisen Tiedeakatemian Toimituksia»), och en imponerande rad volymer föreligger redan.

Utgangspunkten för undersökningarna har valts i anslutning till Biaudets nyssnämnda arbete. Förf. skisserade redan i förordet till detsamma ett mycket omfattande arbetsprogram. Boken var afsedd att utgöra första delen af ett stort verk, behandlande Sveriges förhållande till påfvedömet från 1570 och till utbrottet af 30-åriga kriget och sönderfallande i fem olika delar, af hvilka den första

[1] Le Saint-Siège et la Suède durant la seconde moitié du XVI siècle. Paris 1907.

[2] Sedan detta skrefs har, såsom på annat ställe i detta häfte meddelats, den finska forskaren oförmodadt bortryckts av döden.

skulle skildra de förberedande, icke officiella förbindelsernas tid (1570—1576), den andra de officiella förbindelsernas, Pontus de la Gardies ambassad till Italien och Antonio Possevinos och Francesco Erasos till Sverige (1576—1583), den tredje afbrytandet af dessa förbindelser (1583—1593), den fjärde krisen under konung Sigismunds första år (1593—1599) och den femte 30-åriga krigets förhistoria fram till Gustaf II Adolfs tronbestigning. Hvarje del skulle dessutom åtföljas af en aktsamling. Det är detta program, som upptagits af expeditionen; den vill undersöka Sveriges förhållande till den katolska motreformationen under den brytningsperiod i vår historia, som börjar med Johan III och ej kan anses sluta förrän med Gustaf II Adolfs regering. Nu var ju åtminstone under långa tider Polen det land, som för Sverige närmast representerade den katolska faran, och en följd däraf har blifvit, att expeditionens undersökningar kommit att röra sig så att säga på två parallella linjer: dels ha de behandlat Sveriges direkta förbindelser med påfvestolen, dels förhållandet till Polen. I fråga om det yttre föreligger den skillnaden, att resultaten framläggas dels som större arbeten öfver vidlyftigare frågor, oftast då i form af gradualafhandlingar, dels som samlingar af mindre detaljstudier.

En af expeditionens hufvuduppgifter måste enligt detta program bli fullföljandet af Biaudets arbete, som ju tydligen är afsedt att bli den stora sammanfattande skildringen, i förhållande till hvilken de andra arbetena ur en synpunkt kunna betraktas som förarbeten. Det är därför af intresse att något granska den enda hittills utkomna delen däraf. Med beklagande måste då konstateras, att mot denna, den så godt som enda för en europeisk publik tillgängliga utförligare moderna skildringen af ett viktigt kapitel i Sveriges historia, allvarliga invändningar måste göras. Delvis sammanhänger detta tydligen därmed, att författaren ej behärskat det svenska materialet i samma utsträckning som det främmande. Det är sannolikt, att förf. har rätt, då han i likhet föröfrigt med de öfriga expeditionen tillhörande forskarne så emfatiskt förklarar, att föregående svenska historikers arbeten på samma område varit ensidiga af den anledningen, att de ej tagit hänsyn till utländskt, framför allt italienskt material. Men detta gör det ej mindre beklagligt att, när för en gångs skull en förf. framträder, som i eminent grad behärskar just detta material, han då genom negligerande af det förra går nästan till en motsatt ytterlighet. Förf:s hela syn på den svenska utrikespolitiken förefaller tämligen schematisk. Han konstruerar först en »naturlig politik» (politique naturelle), som Sverige bordt ha fört, och som framställes som den enda förnuftiga.[1] Den skulle ha gått ut på följande. Ingen inblandning i striderna på Östersjöns andra sida utan ett intensivt arbete inåt för att stärka landet till den strid med Danmark, som förr eller senare måste komma, all-

[1] »En matière de politique étrangère une seule et unique ligne de conduite s'imposait à tout monarque réellement soucieux des intérêts véritables et conscient des forces effectives de la Suède». A. a., sid. 29.

nstund denna makt måste vara Sveriges ständiga fiende (le seul nemi réel), så länge den innehade Sundets bägge stränder. De ografiska gränsernas eröfrande blir med andra ord den enda egent- a uppgiften för svensk utrikespolitik. Sedan detta mål förr eller nare realiserats, borde Sverige öfvergifva hvarje tanke på »onatur- g expansion» och ägna sig uteslutande åt fredlig utveckling af sina after. Förf. använder t. o. m. följande ord: Sverige borde *inau- urera en neutralitetspolitik* liknande den, som det iakttagit efter inlands förlust. Det ligger i öppen dag, att ett dylikt betraktelse- tt är tämligen ohistoriskt och måste leda till rätt så underliga onsekvenser, när det lägges till grund för omdömen om Sveriges olitik under den följande tiden.

Gustaf Vasa fullföljde, menar nu förf., i stort sedt denna na- rliga politik; men genom en serie af misstag i slutet af sin rege- ng, inblandningen i de livländska affärerna och upprättandet af ett istan självständigt rike åt hertig Johan på den farligaste punkten gränsen, var det dock han, som skapade den situation, med hvars desdigra konsekvenser efterträdaren hade att brottas. Gustaf Vasa med andra ord den i första hand ansvarige för olyckorna under rik XIV. Denne gjorde i själfva verket allt för att förbli trogen ot den naturliga politiken, hvars fördelar han insåg, »men förhål- ndena hade blifvit starkare än han». Johan III däremot öfvergaf ensamma med berådt mod och klandras skarpt därför. Detta om rf:s allmänna synpunkter. Går man till detaljerna, finner man fven där anledning till anmärkningar. Dels förekomma smärre fel- ktigheter, som må anses lätt förklarliga hos en utlänning, men dess- tom måste det sägas, att förf:s omdömen om personer och händel- er ofta äro allt annat än riktiga. Vidare finnas verkligen uttalanden ex. om Sveriges behandling af Finland, som alltför mycket erinra m en viss fennomansk historieskrifning.[1]

Någon fortsättning har som nämnts ännu ej utkommit. Den har mellertid förberedts genom utgifvandet af en statlig aktsamling,[2] nnehållande dokument från tiden 1576—77, hufvudsakligen rö- ande Pontus de la Gardies beskickning till Italien. Af särskildt ntresse äro den bekante jesuiten Laurentius Norvegus', »Klosterlasses», tförliga rapporter till jesuitgeneralen om tillståndet i Sverige, funna jesuiternas arkiv. I jämförelse med den aktsamling, som atföljde örsta delen, erbjuder denna den utan tvifvel välbetänkta nyheten, tt akterna aftryckts in extenso och ej som förut endast i refererande tdrag. Som helhet utgör volymen ett aktningsvärdt bevis på sin phofsmans energi och nästan enastående arkivkännedom.

De öfriga större arbeten, som publicerats af expeditionen, äro . I. **Karttunens** afhandling om Johan III och Stefan Batory samt

[1] För exempel hänvisas till en anmälan i Hist. Tidskr. 1909 af Wil- elm Schlachter. De där anförda kunna ytterligare ökas.

[2] Documents concernant les relations entre le Saint-Siège et la Suède. Deuxième Partie. Genève 1912.

J. A. Pärnänens om Sigismund Vasa och tronskiftet i Sverige 159
hvarjämte Biaudet själf påbörjat en biografi öfver Erik XIV:s ol
lige son, Gustaf Eriksson Vasa.

Karttunens afhandling[1] behandlar Sveriges förhållande till Pol under åren 1576—1583. Dess hufvudsakliga resultat kunna samma fattas på följande sätt. I början af denna period kan man, tvärt em hvad som varit att vänta, spåra en viss likgiltighet från Sverig sida gent emot Polen beroende på att Johan III vid denna tid, tid för de la Gardies storpolitiska beskickning till Italien, hoppades p mäktigare vänner. Då dessa beräkningar emellertid slogo fel, skedd ungefär 1578 ett närmande till Polen, och det såg ut, som en li skulle kunna bildas mot Ryssland; svenska och polska trupper vunn tillsammans segern vid Wenden. Men Johan III:s pekuniära preten tioner (Bona Sforzas arf) lade hinder i vägen, och Goslickis beskick ning till Sverige 1579 för att knyta det afsedda förbundet blef u egentligt resultat. De båda rikena handlade sedan hvart för sig snart uppstodo slitningar dem emellan rörande af båda åtrådda om råden, och slutligen slöt Polen i jan. 1582 fred med Ryssland me uteslutande af Sverige. Detta medförde en viss spänning mellan d båda rikena. Den polske legaten Domenico Alamanni, som til Johan III framförde underrättelsen härom, fick nogsamt erfara han missnöje, och ej heller ett nytt sändebud, Warszewicki, kunde åter knyta det brustna bandet. Någon fullkomlig brytning inträdde dock ej, beroende bl. a. därpå att kung Stefan de sista åren af sin rege ring uppgick i planer på bildandet af en stor liga mot turkarn och i samma mån mindre intresserade sig för Sverige. Skulden till att något förbund ej kunde åstadkommas lägger förf. hufvudsaklige på Sverige. Polen visade alltid, menar han, beredvillighet, men »de notoriska odugligheten» hos dem, som ledde Sveriges politik, hindrade alltid ernåendet af något resultat.

Som hufvudanmärkning mot Karttunens arbete skulle man kunna säga, att förf. tyvärr i allt för hög grad tillägnat sig Biaudets e förut vidrörda syn på Sveriges utrikespolitik. Den förefaller vara renodlad i resonemang sådana som det följande (sid. 109). Hell än att söka förvärfva land på andra sidan Östersjön skulle Sverige ha vändt sig mot Atlanten, eröfrat de danska landskapen på halfön och arbetat på en förening med Norge. Nu valde det att jaga efter ett transbaltiskt välde och måste sägas ha hejdat civilisationens framsteg (»retardé les progrès de la civilisation») därigenom att Ryssland tvangs att förbli i ett tillstånd gränsande till barbari. Om i stället Sverige (och Polen) hade tillåtit detta land att få ett fönster åt väster, »så hade otvifvelaktigt beröringen med västerns civilisation medfört, att det ej senare gifvit Europa skådespelet af omänskliga och oreglerade seder». — Det är sällan en förf. i ett vetenskapligt arbete ger uttryck för så efterkloka beräkningar.

[1] Jean III et Stefan Batory. Études sur les relations politiques entre la Suède et la Pologne de 1576 à 1583. Genève 1911.

Pärnänen skildrar[1] Sigismunds svårigheter i Polen under förredelserna för hans första besök i Sverige, samma ämne alltså som svenska historiker utförligast behandlats af H. Hjärne.[2] Förf. ser, att föregående framställningar varit partiska, skrifna ur ensigt protestantisk synpunkt med användande hufvudsakligen af svenskt iterial. »De svenska historikerna», säger han, »fortsätta att behandla n katolska reaktionens verkningar i Norden, som om vatikanska kivet fortfarande vore obönhörligt tillslutet.» I motsats härtill r hans arbete anspråk på större fullständighet och opartiskhet. :nt emot detta kan nu anmärkas dels att Hjärnes arbete i sig ilft är ett motbevis mot påståendet, dels och hufvudsakligast, att ırnänens egen framställning ju till stora delar bygger på material italienska arkiv samladt af *svensken* H. R. Huldt, som välvilligt verlämnat detsamma till finska expeditionens chef. Den större förligheten skall ej bestridas; det viktigaste nya materialet utgöres den polske nuntien Germanico Malaspinas nog så intressanta orrespondens med kurian. Men det torde kunna ifrågasättas, om förf. till förfång för den pretenderade opartiskheten något för ycket influerats af detta, väl äfven det ensidiga material. Man inner ingenstädes ens antydt, hvad kampen mot Sigismund i grund h botten betydde för *Sverige*. Det är ej utan, att man af förf:s amställning får den uppfattningen, att det hela ingenting annat ir än en af hertig Karls härsklystnad framkallad, tämligen obefogad)position mot den laglige konungen.[3] I hvarje fall är det med itresse man motser den af förf. utlofvade andra delen af arbetet, m skall skildra Sigismunds uppträdande på svensk mark.

Ett ämne af obestridligt intresse är det doktor Biaudet uppigit, då han beslutat sig för att skildra det sorgliga lefnadsöde, om blef beredt åt Erik XIV:s och Karin Månsdotters son, Gustaf .riksson. Uppgiften är synnerligen svår; bristen på material är idan, att t. o. m. de viktigaste data i hans lif äro ovissa. Lockad ärmast af fyndet af ett originalbref från Gustaf till Filip II i imancas' lika rika som outforskade arkiv har B. gripit sig an med ensamma, men han betonar själf, att hans studie endast kan ha n hypotetisk karaktär; till en egentlig biografi torde man aldrig .omma. Med obestridligt skarpsinne har han emellertid sammanозat de spridda uppgifterna, stundom kanske med tillgripande af äl så djärfva hypoteser.

Gustafs lefnadsöden, så långt förf. i den enda hittills utkomna elen af sitt arbete hunnit teckna dem, äro i stora drag följande. om födelseår sätter förf. 1566. De första åren efter statskuppen orde Johan III ha ägnat relativt litet intresse åt det ännu ofarliga arnet, men i den mån stämplingarna till förmån för den afsatte

[1] Sigismond Vasa et la succession au trône de Suède 1592—1594. Genève 1912.

[2] Konung Sigismunds svenska resor. Upsala 1884.

[3] Se skildringen af Upsala möte, sid. 119 ff.

konungen tilltogo, framväxte hos honom planer på att skaffa det vägen. Detta skedde på det sättet, att Gustaf sändes till Polen att uppfostras därstädes och om möjligt bringas att glömma egentliga fäderneslaud. Afsikten var således att denationalisera nom eller som en viss Chadzinski uttrycker det i en skrifvelse kejsaren »obliterare et obscurare adeo, ut nealiquando regia virtu in illo reluceret». Tidpunkten för utförandet af denna plan sätt till 1573.[1] I Polen vistades Gustaf hos en Laurentius Rilski, som till full belåtenhet utförde sin uppgift. Den unge svenske prinsen blef en entusiastisk katolik, som behärskade det polska språket bättre än svenskan. Emellertid rymde han från Rilski — B. förmodar omkr. 1578 l. 79. Efter en tids lif i umbäranden och stundom nöd inträdde en vändning till det bättre, och han kom till jesuitkollegie i Braunsberg; sedan genomgick han äfven akademien i Vilna. På båda ställena dolde han nogsamt sitt verkliga namn. Efter att ytterligare ha vistats en tid bland kosackerna dyker han 1585 åter upp i Polen men denna gång »achted och framsatt», som det klagades i Sverige.[2] Denna vändning tillskrifver B. den omständigheten att man i Polen ville använda honom som ett hot mot Sverige, sedan förhållandet till Johan undergått en förändring till det sämre. Själf tillbragte prinsen denna tid med resor och studier; förmodligen studerade han t. ex. en tid i Padua. Därifrån begaf han sig, då kusinen Sigismund besteg den polska tronen, direkt till denne, med hvilken han försonades genom sin syster Sigrid, som tillhörde konungens följe. Men Johan III lät ej blidka sig, och redan 15.. känner sig Gustaf så osäker i Sigismunds närhet, att han dy.. till Prag.

Längre har förf. ej ännu fört sin skildring. Hvilken roll har nu Gustaf Eriksson spelat i tidens politiska intrigspel? Han har menar Biaudet, ständigt varit ett verktyg för planer mot Johan III ett banér för en oändlig massa intriger; men detta har han varit mot sin vilja. Själf har han ej varit i besittning af något slags ärelystnad eller hämndlust. Han har tvärtom alltid visat en undfallenhet och motvilja för att göra sig gällande, som endast kan förklaras genom antagandet, att han ärft sin faders underliga lynne.

Mot denna skildring kunna nog vägande invändningar göras. Det är tydligt, att förf. ansenligt öfverskattar Gustafs betydelse. Kan inte själfva det faktum, att han så ytterst sällan nämnes i bevarade källor (en omständighet hvaraf förf. på sina ställen drar den slutsatsen, att de underhandlingar, där han varit inblandad, förts i djupaste hemlighet), tala för att han faktiskt ej egentligen spelat någon större roll? Och att Johan III:s åtgöranden i den utsträck-

[1] En rådsskrifvelse af den 8 mars 1575, där det heter: »vore nyttigt — — att k. Erichs son Göstaf icke lenger blifver hos Karin Månsdotter på Abo», anser förf. bero på en list från Johans sida, i det han då utverkat rådets bifall till något, som redan ägt rum.

[2] Uttrycket ur ett rådslag af mars 1585. Svenska riksdagsakter. II : sid. 668.

ing förf. tycks anse dikterats af fruktan för den kringirrande, för itt land obekante ynglingen, verkar knappt sannolikt, ens om man om förf. skildrar denne monark som en gammal, af samvetskval öfver begångna skurkstreck ständigt pinad man, för hvars skrämda blick allt tar fantastiska proportioner.

Till det minst intressanta af expeditionens resultat hör ingalunda det, som innehålles i de smärre studier, hvilka utgöra den första delen af dess publikationer, och på hvilka titeln »Études romaines» alldeles särskildt passar in. Vi skola här något uppehalla oss vid dem, som ha större direkt intresse för svensk historieforskning.

Främst äro då att märka tvenne uppsatser af doktor Biaudet behandlande Sigismunds val till polsk konung. I den ena[1] redogör förf. för påfvens ställning till detta val. Man har, i synnerhet på protestantisk sida, gärna velat ta för gifvet, att kurian understödt detsamma, men nu uppvisar B. efter en af honom upptäckt instruktion för den polske nuntien, att så ingalunda varit fallet. Nuntien har tvärtom haft direkt befallning att arbeta för Sigismunds medtäflare af huset Habsburg.[2] I den andra[3] söker förf. visa, hur tanken att göra Sigismund till konung af Polen ursprungligen uppkommit, och slår därvid in på alldeles nya banor. Han framhåller, att Johan III:s politik efter Katarina Jagellonicas död gick i riktning at förbund med de protestantiska makterna, och att 1585 planer varit å bane att förmäla Sigismund med hertig Adolfs af Holstein dotter Kristina. 1586 är det därför ej hos den svenske konungen nyssnämnda tanke uppstår utan hos Stefan Batorys änka Anna Jagellonica, som vill ha en ung och lättledd konung för att själf få utöfva den verkliga makten. Johan och Sigismund äro båda ursprungligen emot kandidaturen, som däremot vinner anhängare bland den svenska högadeln; de förras samtycke har vunnits genom att hela saken för dem framställdes i alldeles falsk dager. Valet kommer till stånd genom att de svenska ambassadörerna göra medgifvanden, som voro dem uttryckligen förbjudna. Okunnig om detta intrigspel afreser Sigismund till sitt nya rike med en alldeles falsk uppfattning om det hela. Konung Johans uppträdande i Reval förklaras af, att han då kommit underfund med verkliga sammanhanget. Till dessa resultat har förf. kommit genom att till grund för sin framställning lägga de påfliga nuntiernas berättelser, som han återfunnit i furst Chigi's arkiv i Rom. Om de verkligen äro sannolikare än den vanliga svenska framställningen, torde få anses tvifvelaktigt.

[1] Sixte-Quint et la candidature de Sigismond de Suède au trône de Pologne 1587. Helsingfors 1910.

[2] Denna åsikt har redan förut omfattats af Pierling i hans 1897 utgifna arbete: La Russie et le S:t Siège, men B. har funnit de afgörande bevisen.

[3] Les origines de la candidature de Sigismond Vasa au trône de Pologne 1587. Helsingfors 1911.

Ämnen ur Sveriges historia behandlas också af **Karttunen** i en uppsats om Alamanni's beskickning,[1] af **Biaudet** i en studie om Carlo Brancaccio, en italienare, som Johan III använde som verktyg i processen om Bona Sforzas arf,[2] och i en efter legaten Warszewickis relation om sin resa till Sverige gjord karakteristik af Johan III.[3] Slutligen har **Pärnänen** skildrat den audiens, som ett påfligt sändebud, Bartolomeo Powsinski, hade hos konung Sigismund i Danzig i aug. 1593, omedelbart innan konungen afreste till Sverige.[4]

Utom dessa arbeten förekomma några, som mindre angå Sverige, men af hvilka en del äro af mycket stort allmänt intresse. Dit höra t. ex. **Biaudets** lilla skiss om de påfliga nuntiaturernas uppkomst och utveckling[5] och samme mans synnerligen intressanta skildring af det spanska statsarkivet i Simancas.[6] En del tecken tyda på, att expeditionen något kommer att vidga planen för sina forskningar. Så har den t. ex. i en af sina senast publicerade volymer offentliggjort sex förut okända bref från Gustaf Mauritz Armfeldt, funna i Genève och skrifna under tiden 1805—1811 till en viss Francois d'Ivernois. Detta kan endast hälsas med tillfredsställelse, ty det är nog så, att expeditionens största betydelse ej ligger i de skildringar, den utger, utan i stället i det material, den kan göra allmännare bekant.

L. Dalgren.

Ståndsstridens uppkomst. Ett bidrag till Sveriges inre politiska historia under drottning Kristina. Akademisk afhandling av Birger Lövgren. XII + 147 s. Uppsala, Edv. Berling, 1915.

På en af de första sidorna af denna afhandling yttrar förf.: »På samma sätt som hvarje folkrörelse i historien torde kunna anses som frukten af enskildas beräkning eller lidelse, så är också i 1600-talets svenska ståndsstrid irritamentet i hufvudsak att finna i agitatorisk verksamhet från personer utanför de ofrälse standen. I detta uttalande — om hvars berättigande som en generell historisk sats meningarna naturligtvis kunna vara delade — ligger i viss man programmet för förf:s undersökning. Syftet och gången blir sålunda att uppsöka och i deras utveckling och inbördes påverkan

[1] La légation de Domenico Alamanni en Suède 1582. Helsingfors 1912.
[2] Carlo Brancaccio un Italien au service de la Suède. Genève 1912.
[3] Jean III de Suède et sa cour. Genève 1913.
[4] L'ambassade de Bartolomeo Powsinski à Danzig en 1593. Helsingfors 1911.
[5] Les nonciatures apostoliques permanentes jusqu'en 1648. 1910.
[6] Les archives de Simancas au point de vue de l'histoire des Pays du Nord-Baltique. Genève 1912.

ilja de personliga krafter, som verkade som irritament till den id riksdagen 1650 i fullmogen gestalt framträdande ståndsstriden. et är följaktligen den yttre, *politiska* sidan af denna strid, som ehandlas. Däremot har förf. icke upptagit till undersökning de ittills så godt som helt och hållet ouppklarade *sociala* förhållanden ller missförhållanden, hvari man trott sig ha att finna ståndsstridens iktigaste förutsättning; de forskningar på hithörande områden, som örf. påbörjat, har han tills vidare afbrutit, och då en uttömmande tredning af dessa frågor ej varit möjlig, har han föredragit att elt och hållet lämna dem åsido. Af spridda uttalanden (sid. 5—6, 4) att döma, synes förf. luta åt den meningen, att det reella unerlaget för särskildt allmogens klagomål mot adeln icke varit så tort, som man af deras högljuddhet skulle kunna tro. Detta preliminära omdöme, hvartill ju för öfrigt kunnat spåras antydningar edan hos tidigare författare, kommer en att med spändt intresse notse fortgången af de forskningar, hvilka förf., såsom man får ioppas, ämnar fullfölja, men kan på samma gång icke hindra, att rånvaron af orientering rörande de sociala förhållandena framstår åsom en kännbar brist i förf:s arbete.

Med den begränsning, som förf. sålunda ålagt sig, sammanänger äfven ett annat förhållande. Till utgångspunkt för framställningen har tagits förmyndarregeringens tillkomst, närmare bestämdt 1634, hvarigenom dels trycket från den store konungens näktiga personlighet bortföll och de söndrande krafterna erhöllo friare spelrum, dels speciellt de aristokratiska intressena kunde förväntas eller befaras göra sig gällande på ett helt annat sätt än tillförene. Det »formlösa» missnöje, som redan förut varit tillfinnandes, tog form och samlade sig under åtskilliga yttre inflytelser smäningom till aktion. Förf. har visserligen ej alldeles underlåtit att beröra uttrycken af det »formlösa missnöjet», förhållandena på Gustaf Adolfs tid: t. ex. sid. 3, där det talas om att »klagomål öfver det genom frälseköpen framkallade tillståndet höras första gången 1627» etc., eller sid. 4: borgerskapets klagomål öfver ståndets försvagande bl. a. på grund af adelns skattefrihet, eller sid. 5: prästerskapets tvist med adeln om patronatsrätten m. m. Men de anförda exemplen synas dels något på måfå valda och i kronologiskt hänseende godtyckligt omkastade (så t. ex. äro sid. 1, 2, 3 fall från förmyndarregeringens och Gustaf Adolfs tid anförda huller om buller), dels ofta nog ej tillräckligt klart framställda (t. ex. sid. 3 vaga antydningar om »tilldelningshemman», »bördsrätt» o. s. v.), dels slutligen ej på långt när fullständiga. Åtskilligt mera hade kunnat medtagas: redan 1611 yrkade allmogen, i samband med adelns privilegiekraf, på förläningars återkallande, emedan den besvärades af »herrearbete»; å andra sidan klagade adeln, t. ex. 1627, öfver att dess tullfrihet kränktes, att »dess ladugårdsbönder besvärades af läns- och fjärdingsmän med olaglig och oändelig gästning och skjutsning mera än krono och skatte», o. s. v.[1] En hänvisning till ex-

[1] Ridderskapets och adelns protokoll, I, s. 73.

empelvis K. M:ts resolution och förklaring på ståndens besvär den 24 december 1627[1] må vara nog för att antyda möjligheten af en rikligare och mera samlad bild af de redan på detta stadium existerande tvisteämnena mellan stånden, än den förf. lämnat.

Förf. rör sig på ett till större delen obearbetadt fält, och han har med berömvärd omsikt och godt spårsinne insamlat ett vidlyftigt, mångskiftande och delvis ganska svårarbetadt källmaterial. Utom tryckta aktsamlingar, hvaraf särskildt Rådsprotokollen och Adelsprotokollen må nämnas, ha härvid speciellt otryckta riksdagsakter, enskilda brefsamlingar samt — och det ingalunda i sista rummet — de talrikt förekommande anonyma strids- och partiskrifterna från denna tid kommit till användning. Förf. har på detta sätt satts i stånd att bringa i dagen en rikedom af nya fakta eller skänka ny belysning åt förut kända händelsesammanhang. Gentemot de föregångare, som behandlat enskilda detaljer af ämnet, har han sträfvat att — ibland kan man måhända tycka under onödig polemik — häfda sin själfständiga mening.

Något originellt ligger ju redan i förf:s grepp på ämnet, med det starka och konsekventa framhållandet af de utomstående personliga krafternas insats och betydelse i ståndsstriden. En bland dem, till hvilka trådarna ledas tillbaka, är riksamiralen Karl Karlsson Gyllenhielm, hvilkens frondörställning inom den aristokratiska förmyndarregeringen redan af föregående forskare flerfaldiga gånger påpekats. Förf. har i ett intressant kapitel af sin afhandling ingående behandlat denna verksamhet och därvid nått intressanta resultat särskildt genom analys af åtskilliga från Gyllenhielms hand emanerande politiska stridsskrifter; bl. a. har han på ett som det vill synas öfvertygande sätt fastställt Gyllenhielm såsom författare till den ofta citerade skriften »Mestadels ständernas betänkande om regementsformen» (af förf. förlagd till år 1647 i stället för 1644, såsom förut gjorts). Till dessa Gyllenhielms inlägg i den politiska kampen skulle äfven i viss mån kunna räknas hans egenhändiga anteckningar rörande tiden 1597—1601, hvilka skrefvos i början af 1640-talet och äro tryckta i Historiska Handlingar. Då man t. ex. läser de något bittra och förmanande reflexioner, som den gamle riksamiralen anknyter till skildringen af 1599 och 1600 års händelser,[2] får man en slående bekräftelse på riktigheten af förf:s sammanställning af å ena sidan Gyllenhielms politiska åskådning med dess betonande af kungahusets och rikets intima samhörighet och dess misstro mot aristokratiens förmodade stämplingar mot arfriket, å andra sidan minnena och intrycken från ungdomstiden, från 1590-talets strider och de åskådningar och misstankar, som då hos fadern, hertig Karl, kommo till synes.

Rörande tidpunkten för begynnelsen af denna Gyllenhielms antiaristokratiska verksamhet har förf. uttalat en egen mening. I

[1] Stiernman, Alla riksdagars och mötens besluth, I. s. 801 ff.
[2] Jfr t. ex. Hist. Handlingar, XX: 2, s. 310 f.

en för några år sedan i denna tidskrift publicerad uppsats har A. B. Carlsson trott sig kunna spåra densamma tillbaka ända till 1634 års riksdag, då Gyllenhielm, jämte Nils Bielke, skulle ha varit upphof till de hos adeln och prästerskapet den 10 juli framkomna anmärkningarna mot regeringsformen, bland hvilka särskildt yrkandet på ständernas hörande vid tillsättning af ämbetsmän står i påtaglig öfverensstämmelse med synpunkter, som framkomma i en senare, med anledning af Johan Oxenstiernas val till riksråd, af Gyllenhielm författad inlaga.[1] Gentemot denna åsikt framhåller förf. (sid. 12), att Gyllenhielm vid diskussionen i rådet den 20 maj 1634 bestämdt uttalat sig *mot* ständernas deltagande i valet, att han vid åtskilliga andra tillfällen under 1600-talet stod i bästa öfverensstämmelse med rådsmajoriteten (t. ex. i tvisten mellan rådet och Johan Kasimir, i frågan om frälseköpen 1638), att det därför är föga troligt, att han stått bakom motståndet mot regeringsformen 1634 (förf. misstänker i stället inflytelser från Johan Kasimir och Johan Skytte), utan att brytningen mellan Gyllenhielm och rådsmajoriteten inträffat först vid öfvergången mellan 1630- och 1640-talen (sid. 20) och föranledts framför allt af Johan Oxenstiernas inval i rådet 1639, som syntes honom såsom ett utslag — bland flera andra — af en »listig plan det kungliga huset och dess arfsrätt till förfång, större delen af adeln till undertryckande och fäderneslandet till träldom» (sid. 22).

Detta förf:s resonemang kan undertecknad för sin del icke finna tillräckligt öfvertygande. A priori synes det egendomligt, att Johan Oxenstiernas val skulle ha så kraftig verkan åstadkommit, så framt icke tendenser i den vägen funnits redan förut. Vad beträffar riksamiralens votum i rådet den 20 maj, så förhåller det sig som bekant med dylika omröstningar i rådet på det sättet, att de afse att visa en formell enighet, för att rådet utåt skall framträda med större pondus och hvarje rådsherre vara bunden af det fattade beslutet. Däremot kan man ju ej af en rådsmedlems yttrande med full säkerhet draga någon slutsats om hans verkliga mening. Under sådana förhållanden synes Gyllenhielms yttrande den 20 maj ej med nödvändighet utesluta, att han varit med om inlagan den 10 juli, hvars likhet med hans uttalanden 1639 i alla händelser är synnerligen påfallande. Men äfven om Gyllenhielm den 20 maj varit emot ständernas deltagande i valet, så kan man tänka sig, att han ändrat mening till den 10 juli. Mellan dessa båda data ligga nämligen riksdrots- och riksskattmästarvalen den 13 juni, af hvilka det förra gått Gyllenhielm emot, eftersom hans röst fallit på Nils Bielke. Det kan enligt mitt förmenande mycket väl tänkas, att valet af två Oxenstiernor väckt farhågor för ett högaristokratiskt välde till lif, äfven om sådana ej funnits förut. För öfrigt förefaller det nog, som om förf. öfverskattat harmonien mellan riks-

[1] A. B. Carlsson, Riksdrots- och riksskattmästarevalet 1634. Hist. Tidskr. 1911, s. 28: jfr H. Almquist, Karl Karlsson Gyllenhielm mot Oxenstiernorna 1639—40, Personhist. Tidskr. 1911, s. 31 ff.

amiralen och rådsmajoriteten under 1630-talet. Frånsedt den bekanta prickningen af amiralitetskollegium 1636, hvilken väl ej kan frånkännas en viss symptomatisk betydelse, ger också ett studium af rådsprotokollen under samma tid vid handen ett och annat, som pekar i motsatt riktning: den 13 juni 1635[1] omtalas, att riksamiralen vägrat att åtfölja flottan på en expedition, han undskyller sig härför men får af riksdrotsen en ganska amper admonition; den 27 okt. 1635[2] anser Gyllenhielm nödigt att värja sig mot vissa rykten, att han utspridt statshemligheter; den 20 nov. 1635[3] förefaller en liten kontrovers mellan riksamiralen och riksdrotsen angående amiralitetskollegiets ställning till kansliet (alltså en motsättning speciellt till Oxenstiernorna); den 9 okt. 1635[4] förekommer en antydan om att Gyllenhielm egenmäktigt tillsatt ämbetsmän i sitt kollegium, hvilket föranledde en liten »interpellation» af riksdrotsen till Gyllenhielms närmaste man i amiralitetskollegium Erik Ryning; den 24 nov. 1635[5] föll likaledes klander öfver egenmäktiga utnämningar af Gyllenhielm inom hans kollegium. Alla dessa exempel äro tagna från ett enda år, 1635, alltså just året efter det, då Gyllenhielm skulle ha understödt oppositionen. Lägger man ihop det ena med det andra, synas de öfvervägande skälen tala för den af A. B. Carlsson uttalade meningen om en tidigare inträdande oppositionsställning från Gyllenhielms sida gentemot den aristokratiska fraktionen inom rådet.

Öfverhufvud får man det intrycket, att Gyllenhielm — låt vara att förf:s rehabilitering af honom till en viss grad må synas befogad — knappast varit någon aktivitetens man, icke heller under den tid, 1640-talet, då hans oppositionella åskådning är fullt odisputabel; hans uppträdande under denna tid inskränker sig ju, såsom förf. framhåller, till det vid behandlingen af frågan om förnyad godsförsäljning 1641 — ytterligare ett bevis för vanskligheten af att draga för långtgående slutsatser af hans aktiva eller passiva meddelaktighet i regeringsåtgärderna. Gyllenhielm var tydligen mer en skrifvandets än en handlandets man. Men ej heller i fråga om hans skrifter synes det alltid klart i hvad mån de haft någon annan betydelse än att vara en åldrande statsmans i ensamheten utkastade tankar. I ett fall, det sid. 23 omnämnda betänkandet rörande penningenödens afhjälpande, anser förf., att detta ej kom till rådets kännedom och därför ej fick någon praktisk betydelse. I andra fall åter, t. ex. beträffande det ofvan omtalade »Mestadelsständernas betänkande» eller den sid. 43 f. nämnda, af förf. till 1645 daterade egenhändiga skrifvelsen till drottningen, i hvilken förslaget att utvälja Karl Gustaf till tronföljare första gången förekommer, saknar man erforderlig utredning rörande de ifrågavarande

[1] Svenska riksrådets protokoll, V. s. 83.
[2] a. a., s. 230.
[3] a. a., s. 335.
[4] a. a., s. 191.
[5] a. a., s. 344.

handlingarnas formella karaktär, hvaraf deras praktiskt politiska betydelse ju dock är i väsentlig mån beroende.

Med Kristinas trontillträde kom den opposition mot Oxenstiernorna, som dittills hufvudsakligen representerats af Gyllenhielm, så att säga till makten, i det att den hos henne liksom hos alla Vasar inrotade misstron mot aristokratien gjorde henne i hög grad mottaglig för de argument och synpunkter, som gjordes gällande af farbrodern. Det allt dominerande intresset hos henne blef i öfverensstämmelse härmed snart nog tronföljdsfrågan, och för dess genomdrifvande mot en motspänstig adel var spekulation i ståndssöndringen ett lämpligt medel. Det begagnades också med känd påföljd: vid 1649 års riksdag blef resultatet af drottningens dels personliga, dels genom andra redskap, bl. a. Gyllenhielm, försiggående bearbetning af de ofrälse stånden, att adeln måste uppge sitt motstånd mot förslaget, som åtminstone innebar en preliminär lösning af tronföljdsfrågan.

Men de krafter, som sålunda af drottningen användts såsom redskap och medel i hennes kamp för statsmaktens styrka och framtida bestånd, ville ej nöja sig med denna roll utan hade äfven självständiga mål att fullfölja. Först och främst blef den utkorade tronföljaren en faktor af första ordningen att räkna med. Bekant är ju, senast från Rosengrens framställning,[1] hans motvilja emot tronföljden såsom ersättning för äktenskapet och hans missnöje med de villkor, som 1649 års förslag erbjöd honom. Han befann sig visserligen allt fortfarande borta, men framgångarna i Nürnberg voro ingalunda ägnade att förringa hans prestige och därmed följande anspråk. Hvilka planer och förhoppningar som innerst rörde sig hos Karl Gustaf, därom torde man väl aldrig kunna få någon klarhet, då skriftliga vittnesbörd härom enligt sakens natur näppeligen lära stå att erhålla, så mycket mindre om förf. har rätt i sin förmodan, att i sammanhang med den s. k. messeniska sammansvärjningen en gallring af Karl Gustafs korrespondens ägt rum, hvarvid bl. a. de ur ifrågavarande synpunkt kanske värdefullaste dokumenten, brefven från Ekehjelm, torde ha förstörts. Med skärpa häfdar emellertid förf., att den pfalziska politiken säkerligen icke varit af den »beskedliga» karaktär, som Rosengrens framställning ger vid handen. Det anföres också en handling af år 1649, utgången från den Karl Gustaf närstående Schlippenbach, där i nära nog macchiavellistisk anda ges råd åt tronföljaren att till det yttersta utnyttja situationen i sitt intresse; utan att helt vilja återföra dessa uttalanden till Karl Gustaf själf, torde man nog vara berättigad att i dem se trognare vittnesbörd om stämningarna på detta håll än i de mera elegiska utgjutelser, hvarpå nyssnämnda författare kanske väl ensidigt baserat sin skildring.

Till dessa utifrån verkande faktorer tillkomma slutligen såsom betydelsefullaste medspelare i den stora aktionen de ofrälse stånden själfva. Förf. polemiserar energiskt mot »dogmen» om prästerska-

[1] Karl X Gustaf före tronbestigningen, s. 241 ff.

pets roll såsom ledare af de ofrälse ståndens opposition: om man undantager Rudbeckius' försök 1635 att samla de tre stånden till ett gemensamt uppträdande, är prästerskapets hållning hela tiden öfvervägande passiv. Det pådrifvande elementet representeras i stället af borgarståndet, och på ett förtjänstfullt sätt har förf. framhållit den betydelsefulla roll, som härvidlag tillkommer de ofrälse juristerna inom städernas förvaltning. Inom dessa kretsar, som utgått ur den kungliga borgmästarnas kategori och hvilkas mest framträdande namn äro Nils Nilsson Silenius och Nils Pedersson Skunk, hade, under intryck af stegradt välstånd och stigande ekonomisk betydelse för städerna, uppammats en stark klassmedvetenhet, som kände sig kränkt af de adliga privilegierna, på samma gång som man fann sina framtidsutsikter på ämbetsmannabanan hotade genom det i ständigt forceradt tempo skeende nyadlandet. Här förelåg sålunda ett utpräglad klassintresse, som särskildt från 1649 gjorde sig gällande som en mäktig drifkraft till framtida aktion. Lägg härtill, att hård och dyr tid äfven hos allmogen alstrat en jäsning, som agitationen ej försummade att underblåsa, och man har förutsättningarna för den afgörande krisen 1650 för handen.

I de två sista kapitlen af afhandlingen skildras på ett utförligt och skickligt sätt växelspelet mellan de agerande krafterna vid kröningsriksdagen 1650: »förbundet» mellan drottningen och de ofrälse, drottningens seger i giftermåls- och tronföljdsfrågorna, den plötsliga omkastningen i drottningens hållning, som drog ett streck öfver de ofrälses förhoppningar för tillfället, samt det ofrälse programmets utformning med dess framtidsdigra kraf och åskådningar. Rörande detta parti af afhandlingen må endast påpekas, att när förf. äfven här framhåller prästeståndets egenskap af retarderande kraft, skulle materialet ha tillåtit ett ännu kraftigare understrykande af denna synpunkt. Det verkar sålunda något öfverraskande, när förf. (sid. 104) utan vidare karakteriserar prästernas hållning vid sammanträdet mellan representanterna för de ofrälse stånden den 13 augusti såsom en »beredvillig anslutning» till borgarnas förslag. I själfva verket hade de emellertid, såsom förf. nyss förut framhållit, uppställt det villkoret, att »svaren på propositionen skulle inlämnas före den gemensamma skrifvelsen», något som ju i realiteten innebar detsamma, som drottningen yrkade vid sammanträdet med de tre ståndens utskott den 28 augusti, nämligen att svaren på propositionen icke skulle innehålla något om reduktionen. Helt olika förhöllo sig borgarna: oaktadt drottningen — såsom förf:s hufvudkälla för denna riksdag, Jonas Petris dagbok, säger — vid det nämnda sammanträdet »högeligen vinnlade sig» om att genomdrifva sitt yrkande,[1] kunde de icke afhålla sig från att vid svarens öfverlämnande den 9 september beröra frågan »de restitutione bonorum coronæ».[2] Här framträder sålunda en olikhet i de båda ståndens hållning, som det ej skadat att ytterligare markera.

[1] Handl. rör. Skand. hist., XXII, s. 164.

[2] A. a., s. 183: jfr förf:s referat (enligt Adelsprotokollen) sid. 116.

I fråga om det formella lämnar förf:s arbete endast undangsvis rum för anmärkningar. De små afvikelser från gängse praxis, om gjorts i fråga om källförteckningens uppställning, kunna ju närast betraktas som en smaksak. En mindre tydlig citering synes ;t vara att vid åberopande af de tryckta rådsprotokollen endast ıgifva del och sida, då gifvetvis för läsaren datum är minst lika ktigt och upplysande. Någon gång skulle man önskat dokumenteringen kraftigare: det synes sålunda knappast tillräckligt att t. ex. d redogörelsen för schismen mellan drottningen och Axel Oxenierna och deras olika styrelsegrundsatser (sid. 42) endast åberopa ı främmande iakttagare som Chanut; tydligen skulle här, när det äller en så pass viktig detalj, inhemska vittnesbörd vid sidan af etta utländska ha skänkt större auktoritet åt framställningen, mot vilken visserligen i sak ingenting torde vara att anmärka. Öfverhufvud r framställningssättet starkt koncentreradt, ej sällan knapphändigt. m detta på vissa punkter kan sägas medföra någon svårighet att ilja förf., så öfverensstämmer det å andra sidan också med det manga och självständiga kynne, som i sin helhet präglar detta arbete ch som, jämte dess uppslagsrikedom och det skarpsinne, hvarom et vittnar, gör det till ett synnerligen intressant och värdefullt idrag till forskningen inom ett viktigt men hittills föga behandladt mrade af vår historia.

Gustaf Jacobson.

Marskalk Bernadotte, Kronprins af Sverige. Af Hans Klæber, öfverstelöjtnant. Auktoriserad öfversättning från tyskan af V. Brandberg. XII + 444 s. Stockholm, P. A. Norstedt & Söners förlag, 1913. (Tyska upplagan, Gotha 1910.)

Bernadotte, The first Phase 1763—1799. By D. Plunket Barton. XV + 532 s. London, John Murray; Dublin, Hodges, Figgis & C:o, 1914.

Karl Johan och Napoleon 1797—1814. Till Sveriges historia under den senaste stora europeiska krisen af Oswald Kuylenstierna. XV + 283 s. Stockholm, Hugo Gebers förlag, 1914.

Tre nya specialarbeten öfver marskalk Bernadotte, utkomma under loppet af fyra år — det visar, huru vår kronprins Carl Johan alltjämt i det napoleonska tidehvarfvets historia förblir en centralfigur, från hvilken häfdatecknigen ej kan slita blickarna eller forskningsarbetet. Särskildt beaktansvärdt är härvid äfven, att af de nya teckningarna två till upphofsmän hafva utländske män, och det från nationer, den tyska och den engelska, där man tidigare i allmänhet icke visat någon synnerlig kärlek till den franske marskalken.

För alla tre arbetena är det Carl Johans tidigare historia, som träder i förgrunden. Klæbers och Kuylenstiernas sluta sålunda båda med 1814, men medan det senare kan sägas hafva tyngdpunkten af sin framställning förlagd till tiden 1809—1814, har Klæber ägnat ungefär lika mycket utrymme åt perioden före 1809 som åt den följande. Bartons verk däremot är uteslutande ägnadt åt Bernadottes bana intill statskuppen den 18—19 brumaire 1799.

Sistnämnda arbete fyller på detta område inom den hittillsvarande Bernadottelitteraturen en lucka, hvars befintlighet förut gjort sig rätt kännbar, och det kan utan tvekan sägas vara den mest gedigna framställning vi hittills äga angående Jean Baptiste Bernadottes första framträdande och tidigare öden. För hans första tid har författaren visserligen haft ett förträffligt förarbete i F. U. Wrangels bekanta *Från Jean Bernadottes ungdom*, och Klæbers undersökningar på området sakna ej heller sitt värde, men en vetenskapligt sammanfattande redogörelse för hvad hittills kan sägas om dessa år, särskildt om den franske marskalkens krigarbana under 1700-talets sista decennium, hafva vi förut saknat. Just på detta område har Barton nu lagt sig vinn om att sammanföra och utnyttja allt det tryckta material han kunnat uppspåra. Arkiv har han sålunda ej besökt, men litteraturen har han synnerligen noga genomgått och har därigenom fått fram en vida fullständigare bild än föregångarna. En förtjänst är också, att noggranna källhänvisningar finnas för hvarje uppgift. Nyttig är äfven den utförliga förteckning han meddelar öfver sitt källmaterial, och man läser också med intresse hans anmärkningar rörande vissa tidigare författare samt en och annan kritisk notis, som han själf bifogat om vissa detaljer i Bernadottes lif.

Man kan anmärka, att källkritiken på åtskilliga punkter kunde hafva sträckts längre. Författaren framhåller med rätta, att Touchard-Lafosse i sin bekanta biografi öfver Bernadotte (1838) var en »apologist», men det hindrar honom icke att här och hvar citera meddelanden af denne utan att antyda någon undersökning om dessas bärkraft. I själfva verket föreligger här en af de intressantare uppgifterna för Bernadottebiografien. Det lider nämligen intet tvifvel, att Touchard-Lafosse genom bland andra Gustaf Löwenhielm var direkt inspirerad från Sverige — jfr denna tidskrift, 1905, s. 238 —, och det skulle därför vara af värde att närmare känna till, i hvad mån hans uppgifter gå tillbaka till Carl Johans egna meddelanden eller till tradition i den Bernadotteska hofkretsen. Det är gifvet, att en sådan genesis ej är betydelselös för bedömandet af deras innebörd.

Ett särskildt erkännande förtjänar den omsorg, hvarmed författaren beträffande Bernadottes fälttåg plockat samman notiser ur samtida rapporter eller order, ur stridskamraters bref och erinringar, ur pressen o. s. v., notiser, hvilkas omedelbarhet förläna dem speciellt intresse och stort bevisvärde. De mest karakteristiska ha ofta satts såsom motto öfver de olika kapitlen. Dessa äro för öfrigt inbördes så afpassade och tillika fördelade på större hufvudafdelningar, att

·betet därigenom erhållit en hög grad af öfverskådlighet. Ett an-
l väl utförda illustrationer öfver Bernadotte, hans samtida och
ssa tilldragelser i hans lif samt en karta öfver den tyska krigs-
:adeplatsen bidraga dessutom till den trefnad, hvarmed man läser
:ildringen.

Den bild, som författaren på detta sätt målar af Sveriges blif-
ınde kronprins under hans första 37 år — han hade ej fullt nått
:n åldern den 19 brumaire (9 november) 1799 —, ter sig för ho-
om i stort sedt mycket tilltalande. Man återfinner en mängd af de
ända dragen: krigarmodet, spänstigheten, energien, den ovanliga för-
ıagan att elda och sammanhålla truppen, den vakna faderliga om-
ınken om dess välbefinnande och trefnad, som å dess sida sedan
äckte genkärlek och beundran, skickligheten att väl och utan
ırtryck administrera underlagda provinser och äfven där göra sig
mtyckt, förmågan att vinna, fängsla och imponera på sin omgif-
ing o. s. v., och man finner äfven andra sidor på goda grunder
åpekade. Så t. ex. framhåller författaren — och han har däri
ıkerligen rätt —, att i den unge Bernadottes öra alltid ringde
öster, som talade om »heder», »plikt» och »samvete». Han fram-
rager betydelsefulla yttranden af honom, däri dessa röster gen-
ıuda, och han menar, att detta inre hänsynstagande till, hvad plikt
ch ära kräfde, hos den borne béarnesaren ofta verkade såsom mot-
ikt mot åtskilligt, hvartill hans medfödda impulsivitet eljest kunnat
urleda honom. När han tyglar oroliga soldathopar, sker det ofta
ust med vädjan till deras bättre människa.

Samma ideella grundsyn och pliktkänsla, alltså ej blott en för-
iktig obeslutsamhet, har också, enligt Barton, väsentligen medverkat
ill Bernadottes bekanta obenägenhet att på eget initiativ gripa in
de politiska kupperna. Alltsedan revolutionen röjt undan de skran-
ıor, som hindrat honom och många andra från att nå den officers-
·tällning, till hvilken deras förtjänst borde berättiga dem, kände han
·ig nämligen af själ och hjärta till densamma stå i en förpliktelse,
·om höll honom tillbaka, då vare sig den bourbonska reaktionen
:ller Bonapartes maktsträfvan ville locka honom att medverka till
den republikanska författningens fall. Han har öfver hufvud en lag-
lydig medborgares motvilja mot att kasta vapenmakt in i författ-
ningsspörsmålen. I konsekvens härmed står hans hållning under
·tatskuppen den 18—19 brumaire: han ogillar Bonapartes fram-
färd, men för att själf med trupper sätta sig däremot kräfver han
från någon af de lagliga myndigheterna en officiell anmaning; och
när en sådan uteblir, håller också han sig stilla. Tanken föres
från denna och andra franska statskuppsdagar, där hans hållning
är liknande, lätt till vissa episoder i hans senare lif, exempelvis då
han gång efter annan uraktlät att, såsom mången önskade, med
maktspråk kufva det motsträfviga norska stortinget. Man erinrar
·ig kanske också den bekanta anekdoten om drottning Desiderias
:nlägg, då vid ett tillfälle hennes make vredgad hotat arkebusera
några illvilliga; hon skall ju då lugnande trummat med fingrarna

på bordskifvan och en smula spydigt infallit: »Ah, il ne tuera pa un chat.» Måhända kan en sådan obeslutsamhet för maktmedel förvåna hos den, som obestridligen var den tappraste truppledare i striden, men Barton har nog rätt i sin analys. Man kan våga allt, när man klart vet, att ämbetsplikten befaller, men förbli full ständigt overksam, när man tvekar om hvad som är ens plikt.

Det kan ju icke här komma i fråga att efter Bartons framställning återgifva Bernadottes lefnadslopp under den ifrågavarande perioden, men ett och annat smådrag, som förut kanske mindre beaktats, kan förtjäna beröras. Ej utan intresse läser man sålunda författarens erinran, att den unge Bernadotte 1782 begagnade en längre hemvaro på grund af sjukdom till att studera bland annat lefnadsteckningar af de berömda marskalkarna Catinat och Fabert, båda män af civil härkomst — Catinat liksom Bernadotte ur en juristfamilj —, hvilka genom tapperhet kämpade sig fram till rikets högsta krigarvärdighet, båda dessutom kända för sin förträffliga förmåga att behandla såväl soldater som fiender. Bernadottes utomordentligt snabba avancement genom de högre graderna, sedan blott den första officersposten nåtts, belyses ingående och, såsom redan ofvan nämnts, oupphörligt genom citat från stridskamrater, sådana som Kléber, Jomini, Jourdan, Desaix m. fl. I regeln stod han med dem på den bästa fot, i all synnerhet med Kléber och Marceau. Att det endast var med nätt nöd han 1794 undgick välfärdsutskottets skräckregim, är förut bekant; arresteringsordern var utfärdad från Paris, men han var för ögonblicket oumbärlig vid sin trupp, och häktningen uppsköts därför, medan en polisagent fick order att bevaka honom. Men Bernadotte skötte sig så väl, när det gällde att hejda flyende trupper och åter föra dem in i striden, att lusten att häkta honom förgick, och äfven S:t Just, den mest fruktade af revolutionskommissionärerna, fann sig föranlåten att berömma honom. När denne samtidigt erbjöd honom ett högre befäl — generalsgraden —, vägrade han emellertid att emottaga det, under anförande att han ej kände sig kompetent därtill, en återhållsamhet, som man kanske ej väntar hos den unge, impulsive béarnesaren, men hvarpå Bernadottes bana just under dessa år erbjuder flere exempel.

Efter de minnesrika åren 1794—1796 vid den s. k. Sambre- och Meuse-armén, i sammanhållning, disciplin och tapperhet utan allt tvifvel en af republikens bästa, fick Bernadotte som bekant 1797 föra en del däraf till Italien och ställa sig under Bonapartes öfverbefäl. Barton framhåller, att om än till det yttre förhållandet mellan dem i stort sedt ännu så länge var godt, dock redan från deras första möte en dold rivalitet slog rot. Redan deras arméer kände sig medvetet såsom rivaler och voro i åtskilligt hvarandra olika, Sambre- och Meuse-armén utan tvifvel mer disciplinerad och tyglad, Napoleons italienska trupper vildare och roflystnare. Till chefernas mellanhafvande hörde, att Berthier, Napoleons generalstabschef och närmaste förtrogne, aldrig rätt tålde Bernadotte. Denne åter var gentemot Napoleon både den till lefnadsåren äldre och till divisionsge-

·al tidigare befordrade; att betrakta den senare såsom den själf-
let öfverlägsne, kunde alltså ligga honom bra nog fjärran. Men
en i karaktär och åskådning fanns mycket, som skilde dem åt.
ıt den hänsyn för principer och ideella kraf, som Barton funnit
·a ett grunddrag hos Bernadotte, svarade hos Bonaparte snarare
ı självsäkres målmedvetna begär att med hvad medel som helst
nga sig fram till allt större och större makt. Från början hafva
la nog sett ganska djupt in i hvarandras inre, och särskildt Bona-
rte har tvifvelsutan snart haft blicken klar för Bernadottes svaga
nkter, men på samma gång har han insett, att denne dock aldrig
om en hel del andra generaler skulle låta sig tryckas ned till
ns svurne drabant. På en punkt har Bernadotte redan från början
nt sig underlägsen: i teoretisk bildning, och om Barton, som här
der sig på general Sarrazin, har rätt, har känslan däraf just
er sammanträffandet med Bonaparte drifvit honom till ganska in-
ısiva studier, hvilka bidraga att förklara den mångsidiga kännedom
ı allahanda historiska och politiska ting, som ofta framlyser i hans
ıare lif.

Af Bernadottes delaktighet i fälttåget i Italien mot Österrike
nnar Barton naturligtvis en ingående skildring. En läsare i våra
gar påminner sig särskildt, att hans förnämsta bragder, öfvergången
Tagliamento (grannflod till Isonzo) och eröfringen af Gradisca,
fördes just i de trakter, där för närvarande de italienska trupperna
ed vida mindre framgång kämpa mot de österrikiska. Huru klyftan
ntemot Bonaparte vidgas, huru Bernadotte ställer sig tvekande
l statskuppen af den 4 september (18 fructidor) 1797, hans märk-
ga ambassad i Wien — förut närmare skildrad af Dry och Masson
·, hans giftermål med Désirée Clary, hans krigsministerskap och
l sist hans förhållande till 18—19 brumaire skildras jämväl ut-
rligt. Beträffande krigsministerskapet konfirmerar Barton med åt-
illiga källcitat den tidigare uppfattningen om den utomordentliga
ıergi och duglighet, som han därvid lade i dagen, men ock huru
ın genom Sieyès lät sig luras från ämbetet. I fråga om gifter-
ålet framhåller han starkt den stora betydelse det fick för Berna-
ottes senare bana genom den nära förbindelse det medförde med
n Bonaparteska familjekretsen. »Den roll, för hvilken Bernadotte
ır kastad in i sin tids drama, var den att blifva en rival och ett
nder för Napoleon. Men hur kunde den näre fränden till Napo-
ons bröder och systrar i en sådan roll uppträda förtroendeingifvande
h med fasthet?» Familjebanden hålla honom oupphörligt tillbaka.
en de skydda honom också å andra sidan: mot Josephs svåger och
ésirées make kunde Napoleon ej gå till det yttersta.

Just denna familjeställning till huset Bonaparte har därför i
nnerlig grad både positivt och negativt inverkat på förhållandet
ellan Bernadotte och Napoleon. Om under andra omständigheter
en förres opposition blifvit ej blott mera aktiv, utan ock redan
ıre hans svenska kronprinstid mera verkningsfull, är därmed visser-
gen icke afgjordt. Men när man följer Bartons framställning, kan

man ej undandraga sig intrycket, att denne har rätt, då han menar att Bernadotte utan allt tvifvel stod främst bland Bonapartes franska »rivaler», och att en aktiv täflan mellan båda 1799 visst icke nödvändigt behöft sluta till den förres nackdel. Jämte Bernadotte fanns egentligen blott Moreau att räkna med såsom eventuellt farlig opponent; men Bernadotte stod före denne i politisk både popularitet och erfarenhet, framför allt från krigsministertiden. I förmåga att vinna folk stod han därjämte, enligt Barton, äfven framför Napoleon: man kan i detta hänseende erinra om å ena sidan den senares allbekanta fiasko i allokutionen till den lagstiftande kåren den 19 brumaire, å andra sidan de talrika fall, då Bernadotte just vid liknande tillfällen förstått att med sitt eldiga tal rycka upprörda församlingar med sig.

Barton slutar sin undersökning med att peka på den mängd intressanta problem, som erbjuda sig från Bernadottes lif äfven efter 1799, och uttalar sin förhoppning att få tillfälle att följa äfven dem. I den mån de föra in på Sveriges historia, komma de nog att för en utlänning, äfven om han, såsom här synes vara fallet, förstår svenska, på vissa punkter medföra större svårigheter än de hittills behandlade. Det sätt, hvarpå författaren löst den tidigare uppgiften, gör emellertid, att enhvar gärna skulle se en fortsättning af hans hand.

* * *

Barton har, såsom ofvan nämnts, på vissa punkter haft gagn af öfverstelöjtnant Klæbers föregående arbete, och äfven detta har sina förtjänster, låt vara att det ingalunda uppnår efterföljarens. Särskildt erkännande förtjänar sålunda Klæber för den stora möda han gjort sig att på olika håll uppspåra förut mindre kända eller obekanta detaljupplysningar angående sin skildrings föremål. I detta hänseende har han i synnerhet vändt sig till dels den samtida dagspressen, dels lokala, speciellt tyska, institutioners arkiv, och har ur båda dessa källgrupper fått fram åtskilligt nytt, låt vara mest smådrag. Framför allt gäller detta beträffande den franske marskalkens och sedermera svenske kronprinsens uppträdande på en hel del af de tyska orter han under olika skeden af sitt lif besökte. Just lokalpressen har därvid kunnat bidraga med uppgifter af ett visst intresse.

I fråga om Bernadottes tidigare ungdomshistoria har Klæber också framdragit upplysningar af vikt. Ett alldeles särskildt beaktande förtjänar därvid hans verkställda utredning angående de omständigheter, under hvilka Jean Bernadotte gaf sig in på den militära banan. Tidigare har ej sällan framhållits, att detta skulle skett under förhållanden, som inneburit, att han såsom ofrälse ej skulle kunnat nå högre grad än underofficers. För den, som redan börjat förbereda sig till faderns yrke, advokatens, och detta i den franska bemärkelsen af offentlig ämbetsman, måste ett sådant ombyte af

na snarast hafva inneburit ett nästan af en smula desperation ·gadt steg nedåt på samhällsskalan, och man har då varit nöd-kad att vid sidan af de kända motiven — faderns död och vikten · den yngre sonen att snarast tjäna sitt bröd — söka uppleta ·en andra, såsom ett mera äfventyrligt lynne o. d., för att till-ckligt förklara åtgärden. Klæbers undersökning gör slut på hela nna problemställning. Han påvisar nämligen, att i enlighet med à rätt färska förordningar officersplatserna i armén vid Berna-ttes inträde däri ej längre voro förbehållna adeln. 1750 hade t sålunda medgifvits söner till vissa ofrälse grupper, till hvilka ıbetsmän i advokaten Bernadottes ställning hörde, att ur under-ficersstånd befordras till kaptens grad. Och 1776 hade, med in-agning af den förutvarande, för uteslutande adelsmän afsedda offi-rsskolan, i provinserna inrättats tolf militärskolor, till hvilka yng-ıgar ur alla samhällsklasser ägde tillträde, och hvilkas lyckliga ·nomgång öppnade vägen äfven till officersbanans högsta poster. f 2.795 elever i dessa militärskolor voro 1779 ej mindre än 1,149 borgerlig härkomst. För Jean Bernadotte, sonen till en procureur d en kunglig domstol, stod alltså på våren 1780, då han tog värf-ng. officersbanan öppen; och ombytet af lefnadsväg har därför ej ·höft betyda någon degradering. Misstaget i den tidigare littera-ıren har emellertid varit förklarligt däraf, att de ofrälses nyss-ımnda förmån redan den 20 maj 1781 genom en ny förordning ter upphäfdes; och från den dagen var alltså Bernadotte, för så ıdt han ville stanna i tjänst, faktiskt hänvisad till underofficers-raderna.[1] Man kan förstå den förbittring mot denna l'ancien régimes ·aktionära åtgärd, som då måste hafva gripit Bernadotte och hans ısende likaställda, likasom också den värme, med hvilken han ·dermera omfattade revolutionens principer, hvilka 1791 åter läto ·rankan falla.

En annan detalj från Bernadottes tidigare år, där Klæber också ppträder mot föregångare, rör den flerstädes berörda episod, enligt vilken han 1789 skulle i Grenoble hafva officiellt erkänt sin förbin-else med en Cathérine Lamour och faderskapet till hennes för öfrigt amma år aflidna dotter. Klæber erinrar om det bekanta för-ållandet, att namnet Bernadotte på den tiden var ganska allmänt, ·ch framhåller såsom högst osannolikt, att den *sergeant* Bernadotte, om tilldragelsen gäller, skulle varit identisk med vår *sergeant—najor* Jean Bernadotte, då dessa titlar beteckna helt olika grader, ·ch i ett officiellt advokatsintyg en förväxling ej synes antaglig.

Men om Klæber än har detaljundersökningar af värde, gäller lock om arbetet i dess helhet, att dess källsamlande och källkritik ıgalunda håller måttet. Äfven det åtföljes af en förteckning öfver ınvända verk, men då man där bland franska arbeten saknar så-lana som t. ex. Sorels bekanta *L'Europe et la révolution fran-*

[1] Äfven Wrangel har påpekat, att 1781 års förordning följde först efter Bernadottes inträde i armén. Den närmare utredningen af förhållandet tillkommer emellertid Klæber.

çaise och Vandals lika berömda *L'Avénement de Napoléon* — hvilket ej heller någonstädes citeras under framställningen af statskuppen i brumaire 1799 —, och då bland arbeten från nordiskt håll angående tidsskedet 1809—1814 författaren ej omnämner eller synes hafva begagnat ett enda af vare sig O. Alin eller Y. Nielsen, ej heller *Meddelelser fra Krigsarkivene* m. fl., så inses lätt, att viktigt material i stor utsträckning lämnats obegagnadt. För tilldragelserna vid statskuppen i brumaire säger författaren sig också uttryckligen »i det stora hela följa Blombergs framställning» och blott, »när denna direkt motsäger, hvad andra författare mera tillförlitligt berätta, använda dessa», hvarpå såsom sådana författare citeras »Thiers, Sarrans, Dry, Moniteur och andra tidningar», en klassifikation af källor, som gifvetvis ej är tillfredsställande. Detsamma måste starkt göras gällande, då de nordiska hufvudkällorna beträffande kronprins Carl Johans uppträdande i Nordens historia synas, jämte Lagerhielms arbete om kriget i Tyskland 1813 och Björlins om kriget i Norge 1814, vara Schinkel, Swederus, Wegener (1851), Alexander Kielland, *Rings om Napoleon* o. s. v. samt vissa delar af Carl Johans Förbundets Handlingar.[1]

Att under sådana förhållanden felaktiga uppgifter ej så sällan förekomma, är ej att undra på. Det är t. ex. icke riktigt, då författaren (sid. 197 ff.) låter kronprinsen af Danmark d. 16 augusti 1807 förklara England krig och Köpenhamns bombardemang den 2 september alltså först inträffa efter denna Danmarks krigsförklaring, eller då Köpenhamns bombardemang säges hafva »föranledt kejsaren af Ryssland att såsom nära släkting till danska konungahuset förklara England krig». Hertig Carl är i Sverige ej »vald till konung redan i mars 1809, men har ej heller först »den 20 juni 1809 bestigit Sveriges tron»; det napoleonska svaret på Rosens och Björnstjernas beskickning har hos författaren fått en mycket egendomlig form, och prins Christian Augusts historia har åtskilligt tilltrasslats, exempelvis då det uppgifves, att i juli 1809 prinsens svar på det svenska tronföljarevalet »togs af konung Karl XIII för bifall, men af konung Fredrik VI af Danmark för afslag, hvarför han den 28 juli utnämnde honom till ståthållare i Norge», eller när det efter hans död om hans broder förkunnas, att »äfven denne var mycket omtyckt i Norge». På samma sätt förhåller sig med en hel rad uppgifter angående det följande tronföljarvalet. Det är naturligtvis oriktigt, då det heter, *att* baron Carl Otto Mörner 1808 »under den aflidne tronföljaren stått vid svensk-norska gränsen» — Christian August var ju då norsk general —, eller *att* han i Paris »talade med baron Lagerbielke (!) om att ett parti i Sverige önskade fursten af

[1] På några få ställen citeras äfven anmälarens parti af Sveriges Historia intill 20:e seklet; men t. ex. sid. 404, i fråga om Karl Johans bal... i Liège på våren 1814, utan att någon uppgift af anmälaren kunnat gifva anledning till författarens framställning. Bristen i fråga om de nordiska källorna synes så mycket mer påfallande, som författaren enligt sin bibliografi användt Setterwall, Sv. Hist. Bibliografi 1875—1900.

onte Corvo till tronföljare, och Lagerbielke meddelade detta genast ll greve Wrede» — Lagerbielke hölls ju hela tiden bakom ljuset - eller *att* Napoleons »likgiltighet» i tronföljdsfrågan »kan endast örklaras af den otroliga lidelse, hvarmed han älskade sin unga emål» och på grund däraf hopade festligheter, *eller* att Karl XIII fter underrättelsen om Mörners tilltag skref till hertig Fredrik hristian, »att han skulle afböja valet», hvarför vid detsamma »endast ırsten af Ponte Corvo och konung Fredrik VI af Danmark kommo fråga», af hvilka den sistnämnde hade »den största utsikten».

Inkorrektheter af liknande art rörande svenska förhållanden örekomma äfven då och då i det följande. När författaren, såsom fråga om det tyska fälttåget, har att stödja sig jämväl på Wiehrs ch Friederichs undersökningar, blir framställningen dock tillförtligare. Uttömmande är den emellertid visserligen icke.

Trots de väsentliga bristerna synes Klæbers arbete på originalpråket dock hafva en uppgift att fylla, den att inom den tyska tteraturen bidraga att sprida en riktigare totalbild af Bernadotte n hvad tidigare förefunnits. För dennes hela lefnadslopp har i 'yskland hittills ej förefunnits utförligare biografier utöfver ett eller nnat arbete från senast 1800-talets midt; och diskussionen om hans erson och lif har därför hufvudsakligen kommit att röra sig om ren 1813—1814, där den tyska forskningen länge varit benägen tt betrakta honom från en något ensidigt tysk synpunkt och i följd äraf ställt sig ganska afvog emot honom. Äfven på detta område ıar emellertid som bekant numera jämväl från tyskt håll en mera rkännsam uppfattning börjat bryta fram — så t. ex. i Wiehrs, Voynars och Friederichs arbeten — en uppfattning, som förstått, tt han under dessa år framför allt måste bedömas ur synpunkten af in ställning till Sverige. Men huru man än betraktar Carl Johans ersonlighet och lefnadsöden, äro de dock ingalunda uttömda genom illdragelserna 1813 och 1814; äfven hans tidigare historia hör dit ch måste tagas med i bilden, om denna skall blifva fullständig, ch om man skall förstå den underbara bana, som förde advokatonen från Pau till Sveriges konungatron. På tyskt språkområde ıar Klæbers arbete utan tvifvel mycket att uträtta för att här låta n fylligare bild komma fram, och detta så mycket hellre, som framtällningen i stort sedt synes mera tillfredsställande just rörande Bernadottes tidigare öden. Den är beträffande dem jämväl så formad, tt de egenskaper, som ensamt förklara hans bana, klart träda i dagen: modet, tapperheten, energien, förmågan att vinna människor, änsällheten emot underlydande och underlagda, den sällsporda dugigheten i administrativa värf, både när det gällde krig och fred, n. fl. betydande egenskaper.

* *
*

En liknande uppgift i fråga om svensk publik kan kapten Kuylenstiernas arbete hafva sig förelagd, särskildt i fråga om Bernadottes öden före hans svenska tid, hvilka säkerligen äfven hos

oss icke äro så bekanta, som de kunde förtjäna. Arbetet är också skrifvet med detta mål för ögonen: att gifva en för »den stora allmänheten afsedd framställning» af Bernadottes lefnadslopp och personlighet under särskildt tiden 1797—1814. Det har i följd däraf icke heller den vetenskapliga prägel som Bartons och saknar källhänvisningar för de enskilda uppgifterna. Litteraturförteckningen visar emellertid, att författaren tagit kännedom om det väsentligaste af hithörande litteratur och därvid hunnit beakta äfven ett så nytt arbete som Bartons.

I de enskilda uppgifterna är han emellertid icke alltid fullt lycklig. Så återupptager han i strid mot både Touchard-Lafosse, Klæber och Barton en tidigare stundom omnämnd anekdot om att Bernadotte 1783 skulle deltagit i en expedition till Indien, där han skulle tillfångatagits af ett engelskt regemente. Författarens nya skäl är, att i regementets mäss förefinnes ett porträtt af Bernadotte, som skänkts dit af det svenska konungahuset. Denna omständighet bevisar emellertid endast, att traditionen om expeditionen till Indien funnits i senare tid och blifvit trodd, men alldeles icke, att färden verkligen timat. Och nog förefaller det antagligast, att en sådan tilldragelse skulle kunnat uppspåras af någon af detaljforskarna i fråga om Bernadottes ungdom, om den verkligen ägt rum.

Att Napoleon 1805, då han började kriget mot Österrike, hade bakom sig »en fredsperiod på fem år», får väl närmast anses såsom ett skriffel; och måhända kan det äfven betraktas såsom ett sådant, då grefve Robert von Rosen vid sin beskickning till Napoleon 1809 på ena sidan (149) säges vara »kaptenlöjtnant» och på den andra (151) »generalmajor»; det senare blef han först efter återkomsten.

Författarens benägenhet för kraftiga färger och starka motsättningar kommer honom emellanåt att förbise olika skiftningar i framträdande åskådningar eller förekommande problem. Spörsmålen om marskalk Bernadottes uppträdande vid Jena och om hans ställning till åtskilliga komplotter mot Napoleon äro knappast afgjorda med så kategoriska omdömen som författarens. Det är sålunda icke heller rätt att karakterisera Napoleons »verkliga afsikter» emot Sverige våren 1809 med ett hans yttrande från den 2 februari 1808, att han gärna såge, att »kejsar Alexander bemäktigade sig det — *Stockholm ej undantaget*», eller med ett annat i början af januari 1809, att det var honom likgiltigt, hvad Ryssland toge. Napoleon var på våren 1809 visserligen icke någon vän af en oinskränkt rysk annekteringspolitik gentemot Sverige, äfven om han för tillfället icke kunde öppet uppträda mot tsaren. Att kalla både kronprins Carl August och hans broder för »typer af en godartad degeneration» (194) måste jämväl anses obefogadt; och då författaren beträffande tronföljarvalet 1810 vill skildra tilldragelserna så, som om svängningen i sista stund bland de väljande genom bl. a. Fourniers ankomst berodde på »tillvaron af en väl beräknad plan, tillämpad med klokhet och energi af fursten af Ponte Corvo, hvilken, »liksom en skicklig fältherre

ugnt bidar det ögonblick, då han i drabbningen kan insätta sina ufvudkrafter och härmed vinna slaget», nu »insöfver sina motståndare i säkerhet och låter sitt ombud uppträda på arenan först i ista minuten, men i rätta stunden», så konstruerar han mer än illåtligt. När Bernadotte lät Fournier resa, kunde han ingalunda eräkna tiden för eller situationen vid hans framkomst, lika litet om han därvid målmedvetet arrangerade någon »öfverraskning», som Napoleons representant ej skulle hinna desavouera.

Äfven på andra punkter skulle exempel på felaktiga uppgifter eller något onyanserade och öfverdrifna omdömen kunna framdragas. Detta hindrar emellertid ej, att arbetet för det ändamål, för hvilket det tillkommit, har afsevärda förtjänster. Det tager med i skildringen de väsentliga dragen i Bernadottes personlighet och uppträdande och förmår åt framställningen af dem gifva ett lif och en färg, som måste fängsla. Äfven på angränsande problem af politisk och militär art fästes ofta uppmärksamheten på ett sätt, som väcker intresse — man kan exempelvis hänvisa till redogörelsen för de franska revolutionsarméernas verkliga beskaffenhet. Slutligen må äfven nämnas, att det prydes af ett antal goda illustrationer.

S. C.

William Pitt and the great War. By J. HOLLAND ROSE. XIV + 596 s. London 1911.

John Holland Rose's kända böcker om Napoleon I hafva efterföljts af en lefnadsteckning af samma hand öfver kejsarens store motståndare, Englands främste man under två årtionden, den yngre William Pitt — ett verk, hvars bägge delar för öfrigt hvar för sig framträda som självständiga arbeten. I den första tecknas Pitts bana intill revolutionskrigens utbrott.[1] I den senare, som här ensam blir föremål för uppmärksamhet, föres berättelsen fram till hans död i början af 1806, och Rose har där gifvit en både lärorik och lättläst, utredande och värdesättande öfversikt af den store statsmannens ihärdiga kamp mot revolutionen och Napoleon.[2] Framställningen är uppenbart präglad af djup beundran för Pitt och nationell stolthet, på samma gång som författaren klart och öppet kritiserar, hvad han anser vara brister och misstag i hans inre politik liksom i ledningen af kriget; så till vida äger den verklig opartiskhet, man må sedan godtaga enskilda omdömen eller icke.

[1] J. Holland Rose, William Pitt and National Revival. XII + 655 s. London 1911.

[2] Ett supplement till Rose's större arbeten utgör volymen »Pitt and Napoleon. Essays and letters» (343 s., London 1912). Här kan förtjäna antecknas ett uttryckligt erkännande, att Napoleon drefs att söka öfverväldiga England på fastlandet mera af omständigheternas makt än af ren ärelystnad, »as we islanders usually assert» (s. 156).

Med styrka framhåller Rose Pitts neutrala hållning vid första fredsbrottet 1792 och huru det afgörande för honom som ledare af Englands styrelse var omsorgen om Englands trygghet och makt. Dess mål i kriget, när det blef oundvikligt, var för Pitt ej heller att återställa den gamla ordningen i Frankrike, utan att visa det tillbaka inom dess gamla gränser och därmed bryta dess hotande öfvervikt — i första hand genom att mota dess anfall på Holland och fördrifva dess härar ur Belgien. Någon fiendskap till den franska republiken som sådan närde ej Pitt och Grenville, förutsatt att den ville följa sina ursprungliga grundsatser, sådana de bekände intill slutet af november 1792; deras uppfattning afvek således skarpt från Georg III:s eller Burkes, som i den stora kampen såg en principstrid mellan oförsonliga motsatser — demokrati och monarki. Pitts politik var rent praktisk och nationell och därmed i full öfverensstämmelse med hans föregångares och efterföljares vid det engelska statsrodret. »Pitt summed up the object of the war in the word 'security'. In his view, as in that of his successor. Castlereagh, national security was wholly incompatible with the possession of Holland, or even the Belgic provinces, by France» (s. 119). »It was a struggle to preserve the *Balance of Power*,[1] which in all ages our statesmen had seen to be incompatible with the sovereignty of France in the Low Countries» (s. 100). Det behöfver ej erinras, hvilken roll samma motiv spela i våra dagars engelska politik, ehuru det nu är en annan makt, som för engelska ögon trädt i Frankrikes ställe.

Rose beklagar i starka ordalag brytningen 1793, men han påpekar, att den fullständiga neutralitet, som Pitt till en början eftersträfvade, måste vara synnerligen svår att upprätthålla i dåvarande läge, mellan brinnande lidelser på bägge sidor. Och en väpnad medling (som Fox önskade) mellan Frankrike och dess fiender hade under sådana omständigheter inga utsikter att dämpa — snarare att öka krigslågan. Som Pitts allvarsammaste fel i detta fall anser därför Rose, att han med sitt stela och inbundna väsen icke lät sina afsikter i det stora vapenskiftet blifva kända, att han tillät alla fransmän och en mängd britter att tro, att han satte Englands soldater och flottor i rörelse för att krossa »friheten» i utlandet och hemma. Härigenom stärkte han fienden och försvagade sig själf: »here he showed himself not a son of Chatham, but a Grenville».

Men detta var icke den enda bristen. Därtill kom, att Englands krigsberedskap var mycket otillfredsställande. Flottan var stark, men hären i förhållande till fastlandets arméer sannolikt svagare, än den någonsin varit sedan Karl II:s dagar. Duglighet och sakkunskap brusto i högsta ledningen af krigsförvaltningen; Pitt, Grenville och Dundas, de ledande männen i kabinettet, saknade insikt i militära ämnen och hade icke tillgång till nödig hjälp. De tillgängliga stridskrafternas bruk bestämdes icke af en enhetlig och

[1] Kursiveringen är anmälarens.

väl genomförd plan. Pitts tanke var från början endast att skydda England mot en invasion och samtidigt använda flottan med de trupper, som kunde undvaras hemma, till att oroa franska kusterna och eröfra fiendens kolonier. Från detta jämförelsevis enkla sjö- och kolonialkrig drogs han in i kampen på fastlandet af intresset att återinsätta Österrike i tryggad besittning af Nederländerna, hvilket ledde till kraftsplittring och nederlag, då österrikare och preussare icke uppfyllde sin bundsförvants förväntningar (1793—94).

Anmärkningar kunna göras äfven för senare år. Expeditionerna till Toulon och Bretagne blefvo missräkningar, och ej heller på Korsika eller Haiti kunde engelsmännen i längden hålla sig kvar. Dock är Rose's kritik mycket måttfull: till sjös och i kolonierna vunnos ju dock viktiga framgångar, och de företag, som kunna klandras, te sig förklarliga, när man närmare granskar de skäl och utsikter, som förelågo i hvarje särskildt fall. Pitt gjorde också mycket för att förbättra krigsförvaltningen och stärka Englands försvar: krigsdepartementet reorganiserades 1794; härsmakten på de britiska öarna ökades, ehuru visserligen inom gamla former och utan genomgripande nyheter af det slag, som under Carnots vård gjorde den franska armén oemotståndlig. Den allmänna värnplikten fann dock äfven i England en förespråkare i den bekante major Cartwright, som i sin broschyr »The commonwealth in danger» (1795) betecknande nog förenade detta kraf med yrkandet på en parlamentsreform. Men denna reform liksom andra sköts undan af krigsoron, och någon olycka, som kunnat göra värnpliktssystemet genomförbart i England, inträffade aldrig. — Kraftigt betonar Rose för öfrigt, att det var Pitts styrelse under fredsåren 1783—93, som återställde rikets finanser och välstånd efter det nordamerikanska kriget och därmed satte det i stånd att bära nya mångåriga krigsbördor och att öfvervinna alla Napoleons anslag mot den engelska handeln.[1]

Det är i dessa flyktiga rader ej tillfälle att beröra Pitts »skräckvälde», hans uppträdande mot de engelska frihetssvärmarne, om hvilka Rose ur Home Office's papper meddelar intressanta upplysningar. Några inledande satser kunna dock kanske just nu förtjäna att citeras. Författaren framhåller de svårigheter, som i ett land med Englands styrelsesätt möta regeringen vid ett krigsutbrott (s. 164): »A system founded on compromise cannot suddenly take on the ways of a military State: and efforts in this direction generally produce more friction than activity. At such times John Bull, flurried and angry, short-sighted but opinionated, bewildered but dogged as ever, is a sight to move the gods to laughter and his counsellors

[1] Jfr inledningen i »William Pitt and National Revival» (s. 5) om ställningen 1783: »Predictions of national bankruptcy were freely indulged in: and it should be remembered that Great Britain, vanquished by a mighty Coalition and bereft of her most valuable colonies, seemed far more likely to sink into the gulf of bankruptcy than triumphant France. The events of the next six years turned essentially on the management of the finances of the rival Powers by Pitt and by the Controllers-General of Versailles.»

to despair.» Det är ord, som ej torde sakna en viss tillämplighet äfven på de sista tidernas händelser.

Medan det stora kriget i mångt och mycket afbröt eller hämmade det inre lagstiftningsarbetet, var det dock en stor reform, som Pitt med framgång genomdref: unionen mellan Storbritannien och Irland, som trädde i kraft den 1 jan. 1801. Redogörelsen för denna sak ger anledning till en jämförelse mellan Pitt och Fox, hvilken senare, fördjupad i Lucretius och Aristoteles' Poetik, likväl fann tillfälle att uttala sin afsky såväl för unionen som för en centraliserad regering öfverhufvud och i stället förordade ett federalistiskt system. Man måste instämma med författaren däri, att tanken på ett dylikt försök ter sig synnerligen olämplig vid en tidpunkt, då den gamla centralisationen återställdes i Frankrike och franska flaggan vajade i en rad af undergifna lydstater. Men visserligen var unionen, sådan den i nära trettio år förblef, ett halfgjordt verk, då Pitt på grund af krigets tryck och den sjuke konungens motstånd såg sig ur stånd att genomföra katolikernas emancipation. En följd häraf blef åter Pitts afgång från premierministerposten (1801). Han hade hemburit sin seger med de katolska irländarnes stöd, vunnet visserligen icke genom bestämda löften, men dock genom fullt tydliga förespeglingar, och då han icke kunde inlösa sin hedersskuld, nedlade han sitt ämbete.

Denna nästan öfverdrifvet samvetsgranna hederskänsla är en sida af Pitts karaktär, som författaren ytterligare upptager till pröfning vid behandlingen af hans förhållande till sin efterträdare Addington. Sedan Pitt en gång lofvat denne sitt understöd, lät han enligt Rose's mening binda sig af detta löfte vida längre, än tanken på fosterlandets bästa borde tillstadt i en kris som den dåvarande. En svaghet af liknande slag — ty den var på samma gång en styrka — finner författaren i Pitts starkt sangviniska läggning, som ofta understrykes: det var först den sista sjukdomen och de hopade olycksbuden vid årsskiftet 1805—06, som slutligen mäktade bryta hans mod.

Påpekas bör kanske också till sist den begränsning, som bland annat framträder i planen att utrusta Preussen med de förut österrikiska Nederländerna, liksom Österrike med Venetien och Lombardiet (det senare en tanke, som gick i fullbordan 1815). Pitt var en glödande fosterlandsvän, modig och fast i sin yttre politik, framstående som lagstiftare och finansman och arbetade i flere fall för mål, som först en senare tid har uppnått — så i fråga ej blott om vidgade medborgerliga rättigheter för katolikerna, utan äfven om underhusets omdaning och slafhandelns afskaffande. Men medan han i dessa stycken står som förkämpe för vissa af 1800-talets segrande ideer, är detta däremot mindre fallet i hans europeiska politik. Jämviktstanken var gammal, och betydelsen af det kommande seklets nationalitetsrörelser förutsåg han icke: han räknade med stater och regeringar, icke med folk. Det är därför också osannolikt, att han (enligt en anekdot, som skall stamma från Wellington)

skulle hafva förutsagt Europas befrielse från det franska oket genom en nationell resning med utgångspunkt i Spanien. I detta hänseende var Pitt ej mer än en son af sitt tidehvarf — det adertonde seklet.

G. Wk.

Napoléon et l'Europe. [I.] La politique extérieure du premier consul 1800—1803. [II.] Austerlitz. La fin du Saint-Empire (1804—1806). Par ÉDOUARD DRIAULT. VI + 481, VI + 492 s. Paris 1910, 1912.

Bland nutida franska Napoleonsforskare intages ett aktadt rum af Édouard Driault, en lärjunge till Gabriel Monod, som sedan 1912 är utgifvare af en nygrundad *Revue des études Napoléoniennes* och för öfrigt författare till flere arbeten rörande Bonapartes yttre politik före och efter kejsarkröningen. Ett af dessa afhandlar dennes sträfvanden i Orienten i anslutning till Sébastianis och Gardanes ambassader i Turkiet och Persien 1806—1808 och syftar redan till en allmän förklaring af kejsarens verk och personlighet; ett annat gifver en redogörelse för hans verksamhet i Italien från året för segern vid Marengo ända fram till 1812.[1] Med stöd af dessa mera speciella undersökningar har Driault senare börjat en framställning af den napoleonska statskonsten i det hela i dess förhållande till de öfriga europeiska makterna, hvaraf under den gemensamma öfvertiteln *Napoléon et l'Europe* utkom ett första band 1910 och ett andra 1912, omfattande skedet 1800—1806 — från Marengo till brytningen med Preussen efter det gamla tyska rikets upplösning. Det är om denna framställnings innehåll och grundtankar, som här några antydningar skola gifvas.

Driaults skildring grundar sig naturligtvis på äldre och nyare litteratur och källpublikationer, men är framför allt i stor utsträckning byggd omedelbart på de franska arkivaliska källorna, som tydligen studerats samvetsgrant och ur hvilka ej sällan meddelas utdrag. Den har en nykter och saklig läggning; sin bevisning söker författaren åstadkomma mindre genom utläggningar än genom en noggrann redogörelse för det verkliga händelseförloppet, för Napoleons åtgärder på skilda håll, i Holland, Schweiz, Italien, Tyskland o. s. v. Emellertid är han därvid ledd af en fullt bestämd och utpräglad åskådning, som han ej heller underlåter att vid tillfälle uttala med skärpa. Någon Napoleonsförsvarare är han ingalunda; grundtonen i framställningen är fastmer en genomgående opposition mot den riktning, som senast funnit en glänsande repre-

[1] Driault, La politique orientale de Napoléon. Sébastiani et Gardane. 1806—1808. 410 s. Paris 1904. Napoléon en Italie (1800—1812). IV + 687 s. Paris 1906.

sentant i Albert Sorel. Mot denne för Driault på flere ställen direkt polemik, och den tes, han förfäktar, är motsatsen till den, som genomgår de senare banden af *L'Europe et la révolution française:* medan ju Sorel i Napoleons mångåriga kamp mot Europas makter vill se i hufvudsak ett nödtvunget offensivt försvar mot en ständigt förnyad fientlig koalition, finner Driault den egentliga orsaken till stridens oupphörliga återuppblossande i Napoleons öfvergrepp, i hans från början medvetna sträfvan att skapa ett världsrike, vidt utsträckt öfver Frankrikes gränser, äfven sådana de dragits genom frederna i Campo-Formio och Lunéville. Har han då lyckats att gifva en öfvertygande motivering för denna åsikt, som ju många hyst och utvecklat före honom? Man kan knappast jaka till frågan. Bevisens mängd är öfverväldigande, men utredningen af deras beviskraft är otillräcklig. Man ville hafva mera lif och bredd, man ville undan för undan på afgörande punkter se de motsatta tolkningarna tydligare ställda mot hvarandra, man ville se klarare adagalagdt, att författaren grundligt känt och tänkt sig in i tidens eget sätt att tänka och känna. Som det nu är, ville man påstå, att Sorel ger en riktigare bild, äfven om Driault kunde anses i sak komma sanningen närmare.

Författarens auktoritet försvagas dessutom af vissa satser, hvilkas riktighet han tyckes anse tämligen självklar, men som torde förefalla mången läsare högeligen tvifvelaktiga. Ehuru fiende till Napoleonskulten är Driault en varm patriot; kejsarens försök att trygga Frankrikes maktställning genom en ring af utanverk på alla kanter betraktar han som en olycksdiger förhäfvelse, en kränkning af andra folks nationella rätt; men hans tanke dröjer med saknad vid Rhengränsen, och han uttalar med full klarhet sin öfvertygelse, att eröfringen af Belgien och vänstra Rhenstranden mycket väl kunde hafva blifvit en varaktig tillökning af Frankrikes jord. Det hade blott tarfvats en smula hofsamhet och sannskyldig fredskärlek: några års lugn skulle varit nog för att åvägabringa en oupplöslig sammansmältning, ett verkligt fullbordadt faktum, hvari Europa skulle funnit sig. Är det då författarens mening, att 1800-talets nationalitetsrörelser skulle uteblifvit eller mist *så* mycket i styrka blott genom mera måtta och klokt beräknad eftergifvenhet hos Napoleon? Det skulle föga stämma med hvad han själf har sagt i samma ämne i ett af sina tidigare verk.[1] Ett misstag lär det väl också vara att häfda, att en dylik politik för honom varit *lätt* att genomföra. Var den öfverhufvud möjlig i en tid, där starka och i grunden oförsonliga motsatser dels redan öppet bekämpade hvarandra, dels efterhand mognade till strid, så borde åtminstone vidgås, att den skulle kräft icke blott ett annat kynne än Napoleons, utan också mycken lycka och synnerlig skicklighet. Det är sant att Preussens hållning intill 1806 beredde Frankrikes regering viktiga fördelar, att koalitionernas sammanhållning ingalunda var den bästa:

[1] Driault, La politique orientale de Napoléon, s. 3 ff., s. 400.

en näppeligen lär man därför vilja underskrifva Driaults reflexioner å tal om Pitts andra ministär och dennes stadiga åhåga att frånga Frankrike Belgien:

»Mais ce n'est pas à dire que la France fût condamnée irrémédiablement à la disgrâce que lui réservait le grand ministre anglais. Angleterre, ni la Russie même, ne pouvaient rien contre elle, et Napoléon avait mille moyens de les tenir dans l'impuissance où elles agitaient depuis de longs mois; il suffisait de ne pas inquiéter Autriche par des empiétements continuels, en Italie par exemple; il tait plus facile encore de conserver la neutralité bienveillante de Prusse; il n'y avait qu'à ne pas provoquer l'Europe; il n'y avait n'à ne pas forcer la coalition à se nouer malgré les plus grandes ivergences d'intérêts. Il n'y avait qu'à s'enfermer dans les frontières nouvelles de la France. Mais Napoléon eût considéré cette modération comme une abdication de sa dignité impériale dans le sens historique qu'il prétendait réaliser.»[1]

Och Driaults teori vinner icke i öfvertygande kraft, när man inner, att denna saknade måtta och hofsamhet, denna självbehärskning inom Rhengränsen i själfva verket i hans tanke borde hafva burit märkliga frukter äfven utom det skenbart oöfverstigliga landamäret. Det heter om läget efter fredsslutet i Lunéville:

»Jamais la France n'avait eu pareille occasion *d'organiser à son gré l'Allemagne*. C'était comme le couronnement d'une tradition politique de près de trois siècles. Depuis le temps où Henri II avait été proclamé le 'défenseur des libertés germaniques', en passant par les traités de Westphalie et par la ligue du Rhin, le protectorat de l'Allemagne occidentale, c'est à dire de l'Allemagne moyenne, avait été pour la France comme une sorte de 'magistrature'. Mais *ce protectorat* ne pouvait avoir d'efficacité et de durée qu'en se limitant, qu'en respectant lui-même 'les libertés germaniques'. L'Allemagne tout entière eût garanti à la France la frontière du Rhin pourvu que la France se fixât à cette frontière: la France s'arrêtant au Rhin défendait mieux que jamais la liberté de l'Allemagne contre l'Autriche et contre la Prusse; la France passant le Rhin devait jeter l'Allemagne dans les bras de la Prusse. La France ne pouvait garder la ligne du Rhin qu'en s'y enfermant.»[2]

Alltså dock en organisation af Tyskland i *franskt* intresse och ett inflytande på dess angelägenheter, som till och med betecknas som ett protektorat! Man ser förvisso, att författaren likafullt vill hafva allt detta fattadt som något helt annat än Napoleons genomgripande omstörtningar. Men det hade varit förlåtligt, om föremålen för all denna välvilja icke till dess fulla värde uppskattat skillnaden. Och detsamma torde gälla samma förfarande tillämpadt

[1] Driault, Napoléon et l'Europe, II s. 172.
[2] Anf. arb., II s. 30. Kursiveringarna äro anmälarens. Jfr samma arb., I s. 16 ff. (om Rhengränsen), s. 262 ff. (Amiensfredens möjligheter).

på Holland eller Schweiz, där uppgiften enligt Driault var att bevara ett öfvervägande inflytande under det noggrannaste iakttagande af de båda republikernas oberoende, eller på Spanien, som tydligen äfven enligt hans mening borde kvarstå i en ställning af »frivillig vasalltjänst. Huru skulle en dylik politik i längden kunnat afvända den starka europeiska reaktion mot republikens redan vunna oerhörda framsteg i norr och öster, mot dess verk i närgränsande länder, som visserligen påskyndades och skärptes genom Napoleons personliga läggning?

Törhända lönar det sig att dröja ett ögonblick vid Amienstraktaten 1802 och det följande fredsbrottet — en ofta diskuterad kritisk punkt i tidens historia, hvars stora betydelse för uppfattningen af den egentliga innebörden i Napoleons politik har framhållits af flere historiker af rang.[1] Ur engelsk synpunkt anser Driault själfva fredsslutet fullt försvaradt framför allt däraf, att — enligt Addingtons egna ord — en ny koalition af fastlandsmakter i dåvarande läge var omöjlig; den Addingtonska ministärens »svaghet», som skarpt kritiseras t. ex. af Rose, finner han därför klok och välberäknad. Den hade underlåtit att genomdrifva det eljest öfliga stadfästandet af äldre fredsfördrag i de punkter, som icke stridde mot det nya; intet var i fredsurkunden sagdt om förnyande af 1786 års handelstraktat, intet om Englands och Frankrikes inbördes handelssamfärdsel öfverhufvud; intet förbehåll var gjordt till förmån för de franska bourbonerna; och ehuru Englands statsmän betraktade som en förutsättning för hela fredsexperimentets lyckliga utgång, att nya rubbningar i fastlandets politiska förhållanden till det franska väldets förmån icke finge ske, voro dock i Amienstraktaten Lunévillefördragets bestämmelser i detta ämne hvarken åberopade eller upprepade. Icke dess mindre hade engelska regeringen förbundit sig att återställa Malta till Johannitorden — men genom de invecklade villkor, som sattes för denna återställelse, höll den en möjlighet öppen att återtaga sin handlingsfrihet. »Le grand succès diplomatique du premier Consul était d'avoir forcé l'Angleterre à la paix et l'abandon de Malte; celui du gouvernement anglais était d'avoir entouré cet abandon d'une procédure si compliquée qu'il demeurait possible encore de réserver l'avenir.»[2]

Viktigare än spörsmålet om fredens berättigande, bedömd från engelsk ståndpunkt, är kanske frågan, om Napoleon har önskat krigets förnyande 1803. Att kärnpunkten i hela fredsproblemet låg på de ekonomiska intressenas område, tyckes vara skäligen allmänt erkändt af nyare forskare och bedömare. Maltatvisten gaf blott formen för den slutliga brytningen; Napoleons maktutvidgning

[1] Jfr Brusewitz, Ur den nyare Napoleonslitteraturen. Historisk Tidskrift 1906, s. 164 ff. — Philippsons af Brusewitz citerade uppsats i Revue Historique 1901 är 1913 i något utvidgad form utgifven som själfständig skrift på tyska.

[2] Driault, Napoléon et l'Europe, I s. 256 f.

Holland, i Schweiz, i Italien satte det engelska tålamodet på hårda prof och bidrog att undergräfva freden; men det ytterst afgörande var dock den sekelgamla handels- och kolonialpolitiska motsatsen. Det är redan tidigare påpekadt, och det har under senare år blifvit till fullo ådagalagdt, hvilken roll tanken att utveckla Frankrikes handel spelade i förste konsulns planer till höjande af dess välstånd och makt, och innebörden i den intressekonflikt, som därigenom uppstod mellan grannländerna vid Kanalen, är nu så mycket lättare att fatta, som den ej är utan likhet med den tysk-engelska i våra dagar.

Dessa synpunkter framträda med styrka äfven i Driaults framställning; och i öfverensstämmelse därmed medgifver han också möjligheten, att Bonaparte ville och hoppades att bevara freden, trots det rådande engelska missnöjet med hans företag inom och utom Europa. Han vägrar likaledes, änskönt han anser Napoleon ansvarig för krigsutbrottet, att afgifva en formlig fällande dom öfver dennes politik; han måste ju tillstå, att förste konsuln i mycket var bunden af revolutionens och af sina egna föregåenden. Men dessa reflexioner i ett afslutningskapitel äro mera förbehåll mot en alltför hård pressning af arbetets grundtankar än fullgoda uttryck för Driaults egentliga uppfattning. Håller man sig till denna och till hans skildring i det hela, lär man ej kunna undgå att fastslå, att den äfven på denna punkt i själfva verket i hufvudsak har karaktären af en anklagelse mot ledaren af den franska statens och det franska folkets öden vid förra seklets ingång. Ofvan har redan hänvisats till de kända skälen för den åsikten, att denna grundåskådning beror på en öfverskattning af Napoleons handlingsfrihet och personliga insats. Må vara att Sorel förvisso icke öfverallt gått djupt nog med sin forskning, att man med någon rätt kan förevita honom en viss fatalism — det tör dock vara ett större fel att förneka traditionernas makt och att blunda för historiska sammanhang, därför att samma grundorsaker icke ständigt kunna göra sig gällande på fullkomligt samma sätt. Det är detta fel, som det synes oss, att Driault i sitt för öfrigt nyttiga och erkännansvärda arbete icke helt och hållet har undgått.

G. Wk.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 27: H. 3. E. Brate, Möjbrostenen. — L. Jacobsen, Om Ordenes Död m. m. — B. Erichsen, Bibliografi for 1913. — **H. 4.** A. Kock, Kritiska anmärkningar till frågan om brytningen i fornnordiska språk. — M. Olsen, Til Haraldskvæði strofe 23. — M. Hægstad, Nekrolog över Hans Ross.

Bibelforskaren. Tidskrift för skrifttolkning och praktisk kristendom. Utgifven af E. Stave. **1915, H. 2.** Hj. Holmquist, De svenska domkapitlen och deras omorganisation. — A. Rydberg, Peter Murbecks lif och verksamhet i Stockholm, anm. af K. Th. Grönstrand. — **3.** Edv. Rohde, Några utvecklingstendenser i nutida lutherskt kyrkolif. — B. Risberg, Det nyaste psalmboksförslaget.

Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia 1914. Bd 9: H. 1. W. Berg, Dynge ruin undersökt. Med många illustr. i texten.

Det nya Sverige. Utgifven af A. Molin. **1915, 6.** Neutralitetspolitikens facit. — **7.** A. Molin, Svaghet och öfvermod. — B. Morgenstierne, Misstemning. — C. A. Reuterskiöld, »Svensk politik».

Forum. Redaktör: T. Segerstedt. **1915, 12.** Aktiv utrikespolitik. — **15.** Partipolitik och partitvång. — N. Edén, Det svenska tvåkammarsystemets principer. — **17.** Skandinavisk neutralitet. — **19.** T. S[egerstedt], »Enighet». — **20.** Lusitania. — **21.** E. Löfstedt, Tyskt och svenskt. 1. — A. Blanck, Geijer i England, anm. af J. Landquist. — **22.** En finsk röst för »aktiv utrikespolitik». — E. Löfstedt, Tyskt och svenskt. 2. — **23.** E. Key, Nya tyska mått. — E. Löfstedt, Tyskt och svenskt. 3. — **25.** A. Brunius, Tyskt-engelskt-svenskt. — **27.** Lojal neutralitetspolitik. — **29.** Annekteringspolitik. — **30.** I. Lagerwall, Kristallisation ur världskrigets erfarenheter. — **33.** N. Alexanderson, Svensk parlamentarism. 1. — »Svensk utrikespolitik» i sanningens belysning. Af R. K. — **34.** Vår neutralitet. — N. Alexanderson, Svensk parlamentarism. 2. — I. Lagerwall, Alternativet. — **35.** E. Löfgren, Ålandsservitutet. — N. Alexanderson, Svensk parlamentarism. 3. — An. Lindhagen, Ingen annektering. — **36.** I. Lagerwall, Den aktivistiska förkunnelsen. — **37.** N. Alexanderson, Svensk parlamentarism. 4. — N. Edén, Världskrigets idéer i svensk belysning. — **38.** Quantilla prudentia. — N. Alexanderson, Svensk parlamentarism. 5. — N. Edén, Världskrigets idéer i svensk belysning. — **40.** Vår uppgift och vårt ansvar. — K. Petrén, Världskrigets »därefter».

Från bygd och vildmark i Lappland och Västerbotten. Luleå stifts julbok 1914. J. Arbman, Några drag ur svenska kyrkans missionsarbete inom egna landamären. Med 5 illustr.

Göteborgs Högskolas Årsskrift 1915, 2. P. O. Gränström, Om riksdagssession under pest och örlig. Grundlagstvång, anpassning och projekt 1810—1914. Studier i svenskt författningslif.

Kyrklig Tidskrift. Utgifven af E. Berglund. **1914, 3.** J. Th. Bring, Till Haqvin Spegels minne. — N. Forsander, Life pictures from Swedish church, anm. af G. v. S[cheele]. — **5, 6.** G. Norrman, Bekännelsefrågans utveckling i Sverige från och med Uppsala möte till Karl X:s kröning.

Meddelanden från Kalmar läns fornminnesförening. 1914. [H.] 8. F. Baehrendtz, Anteckningar om Kalmar domkyrka. 2. Inredning och lösa inventarier. 158 s. + 1 pl. Med flera illustr. i texten.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Ny följd. 2: 4. J. A. Almquist, Kommerskollegium och riksens ständers manufakturkontor samt konsulsstaten. Administrativa och biografiska anteckningar. H. 3. Tjänsteförteckningar. Arkivförteckningar. Register.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utgifven af Letterstedtska föreningen. Redigerad af O. Montelius. **1915, 1.** S. Clason Englands Magna Charta: Ett sjuhundraårsminne. — **4.** Johs. Lindbæk, Norsk litteratur om 1814. (H. Koht 1814, Y. Nielsen, Christian Frederik 1813—14 o. Jubilæumsverket Eidsvold 1814.) — H. Holten-Bechtolsheim, Norsk-russiske grænsestridigheter indtil freden i Teusina 1595.

Pedagogisk Tidskrift. 1915, 5. H. Schück, Svenska folkets historia. Bd 1: Afdeln. 1: Forntiden och den äldre medeltiden, anm. af [V.] V[e]s[s]b[er]g. — **9.** C. Grimberg, Svenska folkets underbara öden. D. 1—2, anm. af [V.] V[e]s[s]b[er]g. — C. Grimberg o. H. Uddgren, Svenska krigarbragder, anm. af [V.] V[e]s[s]b[er]g.

Personhistorisk Tidskrift. 1915. Årg. 17: H. 2/3. R. Brieskorn, Svenska familjenamn. — Axel Oxenstierna, Anteckningar om Karl IX:s död. Meddelade af N. Ahnlund. — N. Gobom, Till Gustaf Abraham Silverstolpes biografi. — E. Hagen, Till Carl Bernhard Wadströms biografi. — G. Elgenstierna, Stockholms-släkter. 1. Nils Nilssons adliga ätt (Holmström). 2. Alexander Roslins fädernesläkt. — H. Södersteen, Astrachans Lutherska församlings kyrkobok 1713—1746. — Två märkliga porträtt från vår storhetstid. Af R. Cm.

Statsvetenskaplig Tidskrift. Utgifven af P. Fahlbeck. **1915. 1.** P. Fahlbeck, Vårt läge. Ett ord för dagen. — **2.** C. A. Reuterskiöld, Kriget och folkrätten. — Hj. Haralds. Om staten som personlighet. — **3.** P. O. Gränström, Om tendensen till imperativt mandat under oppositionen mot Karl XIV Johan.

Svensk Tidskrift. 1915, 4. C. Hallendorff, Under världskriget och därefter. — V. Söderberg, Kriget i rysk bildskrift. Med 8 fig. — P. O. v. Törne, Svensk kulturkamp i Finland. Siffror och konturer. — **5.** H. Hjärne, Svensk neutralitet. — Fr. Lagerroth, Frihetstidens författning. Rec.

Vår flotta. 1915, Augusti, September. E. Holmberg, Marin-post från Karolinernas dagar. Strödda utdrag och anteckningar.

Ymer. 1915, 1. T. J. Arne, La Suède et l'Orient. Études archéologiques sur les relations de la Suède et de l'Orient pendant l'âge des Vikings, anm. af O. Almgren.

Historisk Tidsskrift. Utgit av den norske historiske Forening. **Femte Række. Bd 3: H. 2.** Brevveksling mellem Christian Frederik og stiftamtmand Fr. Trampe 1813—1814. Meddelt av J. S. Worm-Müller. — Smaastykker: A. Bugge, Anlægget av kjöpstæder i Norge. — H.

Koht, Merker av Sverres saga i senere kongesagaer. — C. Aubert, Johannes Scolvus—Johan Pothorst. — H. Koht, Gerhard Schöning og »Nordkjæmpers födeland». — Breve fra Provst Niels Hertzberg i 1814. Ved O. Olafsen. — Et brev fra Carsten Anker fra 1814. Ved J. S. Worm-Müller.

Historisk Tidsskrift. Ottende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af Kr. Erslev. **Bd 5: H. 3—4.** E. Arup, Leding og Ledingsskat i det 13. Aarhundrede — H. D. Lind, Griffenfeld og vore Flaadeudrustninger i 1675—1676. — P. Lauridsen, Havde de gottorpske Hertuger efter 1658 (60) Medarveret til de kongelige Dele af Slesvig? Svar til Professor Kr. Erslev. — Smaastykker. — Anmeldelse: Skolelovene af 1814 og deres Tilblivelse, aktmæssig fremstillet ved J. Larsen. Anmeldt av A. Rasmussen. — Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland.

Teologisk Tidskrift. Redigeret af J. O. Andersen og F. E. Torm. **3. Række. Bd 6: H. 2.** Edv. Rohde, Svenska kyrkan 1914.

Finsk Tidskrift. Utgifven af R. F. v. Willebrand. **1915, 1.** T. E. Karsten, Den svenska bosättningen i Finland. — **2.** E. Hornborg, Den svenska bosättningen i Finland. — **3.** R. Nordenstreng, Sällskapslifvets historia och principer. 2. Societetsdamens utvecklingshistoria. 1. — P. Nordmann, Finlands plats i »Sveriges historia intill tjugonde seklet». — G. Nikander, Finländsk prästgårdshistoria. — T. E. Karsten — E. Hornborg: Polemik. — **4.** R. Nordenstreng, Sällskapslifvets historia och principer. 2. Societetsdamens utvecklingshistoria. 2. — E. Hornborg, Nordbor i främmande sjötjänst. En studie i engelsk sjölitteratur. — **5.** G. Fraser, Fred. — **6.** H. A. Karsten, Belägringen af Mansfeld. En bild från 30-åriga krigets dagar.

Archiv für Fischereigeschichte. 1914, H. 3. Th. Tomfohrde, Die Heringsfischereiperiode an der Bohuslen-Küste von 1556—1589. Ein Beitrag zur Klärung der Frage nach dem Untergang des deutschen Heringshandels in der Ostsee und dem Übergewicht der Holländer in der Nordseeheringsfischerei um die Wende des 16. Jahrhunderts.

Hansische Geschichtsblätter. 1915, 1. Th. Tomfohrde, Die Heringsfischereiperiode an der Bohuslen-Küste von 1556—1589. Ein Beitrag zur Klärung der Frage nach dem Untergang des deutschen Heringshandels in der Ostsee und dem Übergewicht der Holländer in der Nordseeheringsfischerei um die Wende des 16. Jahrhunderts, anm. af W. Vogel.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben v. Fr. Meinecke u. Fr. Vigener. **3 Folge. Bd 19: H. 1.** R. Hennig, Zur Verkehrsgeschichte Ost- und Nordeuropas im 8. bis 12. Jahrhundert. — K. Hampe, Die Pfälzer Lande in der Stauferzeit. — W. Sohm, Die Soziallehren Melanchtons. Probevorlesung, gehalten am 29. Juli 1914. — W. Platzhoff, Das erste Auftreten Russlands und der russischen Gefahr in der europäischen Politik. — Literaturbericht (bl. a. Niederländische Akten und Urkunden zur Geschichte der Hanse und zur deutschen Seegeschichte, bearbeitet v. R. Häpke. Bd 1: 1531—1551, anm. af H. Keussen). — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften.

Mitteilungen aus der historischen Literatur. 1915. H. 3. F. Barnewitz, Das Wesen der schwedisch-norwegischen Union und ihre Auflösung im Jahre 1905, anm. af Fr. Arnheim.

The English Historical Review. 1915, April. G. Lapsley, Archbishop Stratford and the parliamentary crisis of 1341. P. 2. — C. Rutherford, The forgeries of Guillaume Benoit. — S. A. Peyton, The village population in the Tudor lay subsidy rolls. — E. R. Turner, The privy council of 1679. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices. — **July.** J. H. Round, The house of lords and the model parliament. — W. E. Lunt, Papal taxation in England in the reign of

Edward I. — W. Miller, The Genovese in Chios, 1346—1566. — W. Hooper, The Tudor Sumptuary laws. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices.

Revue Historique. 1915, Janvier—Février. H. de La Ville de Mirmont, Cn. Domitius Corbulo. — E. Haumant, Les origines de la liberté serbe, d'après les mémoires du protopope Matia Nénadovitch. — A. Mathiez, Les divisions dans les comités de gouvernement à la veille de Thermidor, d'après quelques documents inédits. — Bulletin historique: France. Histoire de la révolution, par Rod. Reuss. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique. — **Mars—Avril.** A. Degert, Le chapeau du cardinal de Richelieu. — R. André-Michel, Le développement des villes dans la Comtat-Venaissin. Avignon au temps des premiers papes. — P. Thomas, Lettres de Thierry Gherbode. — Bulletin historique: Histoire de France, 16:e et 17:e siècles, par H. Hauser. — Histoire de Russie. Publications de l'année 1913, par G. Gautier. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique. — Index bibliographique.

Historiska Föreningens ständiga medlemmar.
Den 31 december 1914.

H. K. H. PRINS CARL.

† ABRAMSON, A., Grosshandlare.
ALMQUIST, J. A., Förste arkivarie. Stockholm.
AMBROSIANI, S., Fil. Doktor. Stockholm.
† ANNERSTEDT, S., v. Lektor.
† ANNERSTEDT, T., Fil. Doktor.
† ANTELL, H. F., Med. Doktor.

† BECK-FRIIS, C., Grefve, Kabinettskammarherre.
† BERGGREN, R., Grosshandlare.
† BESKOW, J. T. B., Kammarherre.
BILDT, C. N. D., Friherre, Envoyé. Rom.
BOMAN, K., Konsul. Stockholm.
† BONDE, C. J., Frih., Öfverste kammarherre.
† BURÉN, C., Brukspatron.

CARLANDER, A., Grosshandlare. Göteborg.
† CARLESON, E., Justitieråd.
† CARLSSON, B., Källarmästare.
CELSING, G., Öfverkammarherre. Stockholm.
CERVIN, C., Bankir. Stockholm.

† DE GEER, L., Frih., f. d. Statsminister.
DICKSON, R., Herr. Göteborg.
DIEDEN, Th., Brukspatron. Karlslund.
DOUGLAS, L., Grefve, Riksmarskalk. Stockholm.

† EHRENSVÄRD, A., Grefve, f. d. Minister för utrikes ärenden.
† EKMAN, C., Bruksägare.
EKMAN, H., f. Richert, Fru. Göteborg.
† EKMAN, J. J., Grosshandlare.
† ENGLUND, J. A., Prost.

Finska Statsarkivet. Helsingfors.
† FISCHER, G. E., Auditör.
† FLENSBURG, W., Biskop.
† FRÆNCKEL, L., Bankdirektör.
FRISK, C., Grosshandlare. Stockholm.

Gesellschaft für Pommersche Geschichtskunde. Stettin.
Gestrike-Helsinge Nation. Uppsala.

† HALLENBORG, M., Ryttmästare.
† HEDBERG, A. P., Grosshandlare.

† INGELMAN, G., Kapten.

JACOBSON, A., Konsul. Åbo.

† KULLBERG, N. A., Arkivarie.

† LAGERHEIM, C., Arkivarie.
† LEVGREN, A. W., Grosshandlare.
LEWENHAUPT, A. L. C., Grefve, Introduktör för främmande sändebud. Stockholm.
Library of the University of Minnesota. Minneapolis.

† LJUNGQVIST, O., Bruksägare.
† LUNDSTEDT, B., Förste bibliotekarie.

† MALMSTRÖM, C. G., f. d. Riksarkivarie.
† MONTAN, E. W., Professor.
† MÖRNER, J. O., Grefve, Kammarjunkare.

† NATT OCH DAG, S., Kommendörkapten.
† NAUMANN, Th., v. Häradshöfding.
† NORDENFALK, C., Landshöfding.

† PALLIN, J. R., Lektor.
† PALM, S.
PALMÉN, E. G., Frih., f. d. Professor. Helsingfors.
PETERSSON, C., Phil. D. St. Peter, Minn.
PLATEN, C. G., Hofstallmästare. Stockholm.
† PLATEN, C. VON, Grefve, Öfverste kammarjunkare.

REDDAWAY, W. F., Master-of-arts. Cambridge.
† RETTIG, F. VON, Kommerseråd.
† RETTIG, J., Konsul.
REXIUS, G., Docent. Uppsala.
Riddarhusdirektionen. Stockholm.
† ROSEN, C. G. VON, Grefve, Öfverstekammarjunkare.
ROSEN, E. VON, Grefve. Örbyhus.

SCHYBERGSON, M. G., Professor. Helsingfors.
† SILFVERSTOLPE, C., Hofmarskalk.
† SMEDMARK, O., Öfverste.
SMITH, OTTO, Dr. phil. Karlshamn.
† STRÅLE, G. H., Bruksägare.
† STRÖMFELT, F., Grefve, Godsägare.
† STYFFE, C. G., f. d. Universitetsbibliotekarie.
† SWARTZ, E., Fabrikör.
Svea Artilleriregementes bibliotek. Stockholm.
Södermanland-Nerikes Nation. Uppsala.

† TAMM, H., Godsägare.
TAMM, O., Domänintendent. Stockholm.
TAUBE, B., Frih., f. d. Arkivarie. Vexiö.
TILLBERG, K., v. Häradshöfding. Stockholm.
† TOLL, J. C.
† TORNÉRHJELM, R., Öfverhofstallmästare.
† TRANCHELL, J. F., Grosshandlare.

† UGGLAS, G. AF, Frih., f. d. Öfverståthållare.
UGGLAS, S. AF, Grefve, Kammarherre. Yxtaholm, Flen.
K. Utrikesdepartementet. Stockholm.

Västmanlands-Dala Nation. Uppsala.

WACHTMEISTER, F., Grefve. Universitetskansler. Stockholm.
† WALLDÉN, W., Godsägare.
WIJK, H., Kapten. Göteborg.

Åbo Sv. klass. Lyceum.
† ÅKERHJELM, G., Frih., Öfverste kammarjunkare.

† ÖRNBERG, V., Arkivarie.
Östgöta nation. Uppsala.

Öfversikter och granskningar.

William Pitt and national revival. By J. HOLLAND ROSE. XII + 655 s. London 1911.

William Pitt der jüngere. I. Bis zum Ausgang der Friedensperiode (Februar 1793). Von FELIX SALOMON. 2 delar i 1 band. XIV + 208 + 600 s. Leipzig 1901—06.

Öfver den tidigare hälften af den yngre Pitts bana föreligga numera från senare år tvenne goda biografiska verk, ett något äldre tyskt af professor Felix Salomon, ett nyare engelskt af doktor Holland Rose.[1] Båda hvila på själfständiga studier af tryckt och otryckt material — Salomon har grundligt genomgått de britiska arkiven — och öfverensstämma också däri, att de bägge gifva en ganska bred skildring af engelsk och europeisk politik under tidsskedet i fråga. Dock framträder karaktären af lefnadsteckning starkare hos Rose, som mer än sin tyske föregångare sträfvar att gifva en bild af *mannen* i växelverkan med sin tids människor. Huru Salomon ställt sin uppgift, framgår i viss mån redan däraf, att han utrustat sitt verk med en utförlig inledning (*Die Grundlagen*, 208 s.), hvari han utreder Chathams och Adam Smiths politiska och nationalekonomiska läror som förutsättningar för den yngre Pitts åskådning och verksamhet. Äfven i öfrigt finner man, att de båda författarnes framställningar utfylla och stundom rätta hvarandra, i det vissa ämnen eller händelser äro fullständigare och klarare skildrade hos den ene, vissa hos den andre.

Någon djupgående skillnad mellan de bägge forskarnes grunduppfattningar finnes icke, men olikheter saknas dock ej. Så är det påfallande, att Salomon bedömer Charles James Fox, Pitts medtäflare om makten, afgjordt gynnsammare än Rose, som dock lifligt framhåller hans vältalighet och vinnande väsen. Shelburnes ministär, den första, hvari den unge William Pitt fick säte, störtades ju (1783) genom en koalition mellan Fox' whigar och lord North,

[1] Intressant såsom skrifven med smak och omdöme af en framstående engelsk aristokrat och statsman är äfven lord Roseberys Pitt (i serien »Twelve english statesmen», 1891). Om den senare delen af Rose's biografi, »William Pitt and the great war», se föregående häfte af denna tidskrift.

Englands försteminister under nordamerikanska frihetskriget, ledare för »The King's friends» och verktyget för Georg III:s personliga politik — en man, som Fox förut med den yttersta våldsamhet bekämpat. Denna koalition var dock bildad på programmet inskränkning af den personliga makt, som konung Georg tillvällat sig, men som äfven lord North under de fyra sista åren af sin förvaltning blott motvilligt hade tjänat. Mot detta mål har Rose ingenting att invända; men han finner det synnerligen tvifvelaktigt, om den nya ministären kunde vara skicklig att genomföra Fox' reformprogram; i den viktiga frågan om underhusets omdaning hade North och hans vänner förbehallit sig fria händer. Salomon betonar däremot, att detta var Fox' enda eftergift: North allena kan därför i hans tanke klandras för affall från tidigare grundsatser. Rose lutar mera at den uppfattning, som var den stora allmänhetens: att ett så onaturligt förbund kunde hafva sin grund endast i personliga intressen och hufvudsakligen i Fox' ifra att ofördröjligen atervinna plats i landets regering.

Koalitionen ägde stor majoritet i underhuset, men den nya ministären föll icke dess mindre redan i december 1783, närmast pa sin indiska bill, som under patryckning från konungen förkastades i öfverhuset. Den 19 i samma manad mottog den tjugufyraarige Pitt sin utnämning till »First lord of the treasury» och Chancellor of the exchequer». Rose, som är en öfvertygad anhängare af sitt fäderneslands fria författning på samma gang som en varm beundrare af Pitt, knyter härtill några reflexioner, som gifva en god föreställning både om hans uppfattning af dennes strid med Fox och om hela hans arbetes grundton. Han anmärker, att Pitts handlingssätt tarfvar försvar: det såg ut, som om han kommit till makten genom en intrig, som ett nytt redskap för Georg III:s personliga önskningar, genom ett groft förräderi mot parlamentets fri- och rättigheter.

»Nevertheless», skrifver han (s. 149 f.), »if we carry the question to the highest Court of Appeal, the action of Pitt is justifiable. The prerogatives of the Parliament are subservient to the interests of the nation. And when the majority of the House of Commons acts in a way strongly reprobated by public opinion, its authority undergoes an immediate eclipse. In a not dissimilar case, Chatham dared to appeal from a discredited House to the people at large; and his son was justified in taking a step, which involved a reference to the people's will at the first favourable opportunity. Pitt always looked on the Coalition as an unprincipled intrigue, in which the forms of the constitution were used in order to violate its spirit. He knew that the country condemned what Romilly termed: 'that scandalous alliance'. The original crime of the Coalition seemed more than ever heinous when Ministers appointed solely their own nominees to regulate Indian affairs. This very fact damned the India bill in the eyes of the public, which cared not a jot for parliament-

ary majorities held together by hopes of booty. Men who had formerly inveighed against George III now began to revise their judgements and to pronounce even his last device justifiable when directed against Ministers who were about to perpetrate the most gigantic job of the century. In looking away from the votes of a corrupt Parliament to the will of the nation, Pitt was but following in the footsteps of his father, who had more than once made a similar appeal, and never in vain.»

Det må här lämnas därhän, om domen öfver Fox' indiska bill är fullt rättvis. Det var i grunden icke en svaghet, att denna fullständigare än den, som Pitt sedan genomdref, lade Indiens styrelse under de brittiska statsmakterna, faran för korruption var kanske mindre, än den utmålades, och det är möjligt, att Fox' största fel i detta fall var frånvaro af den opportunism (»a dignified and conscientious opportunism»), som en anmälare i English Historical Review betecknat som karakteristisk för Pitts reformverksamhet öfver hufvud. Emellertid underkännes den äfven af Salomon, emedan den ställde Indiens förvaltning i beroende af de engelska partimotsatserna och icke tryggade nödigt sammanhang mellan rikets indiska och dess allmänna politik.

Landets tillit vände sig afgjordt till Pitt; parlamentsupplösningen i mars 1784 gaf denne en säker öfvervikt i underhuset; Chathams dröm om ett nationellt parti, som skulle upptaga de bästa delarne af både whigs och tories, gick i uppfyllelse, och hans son fick med kraft och värdighet fylla posten som konungens fritt valde minister och tillika nationens förtroendeman. Nu sattes Pitts reformnit på afgörande prof. Den indiska frågan löste han, ej så grundligt som Fox velat, men på ett sätt som väckte mindre motstånd och dock innebar en stor förbättring, i det ett utskott af Privy Council fick en viss bestämd kontrollmyndighet; men ett annat stort spörsmål, det som rörde underhusets föråldrade sammansättning, bragte han icke ur stället, ty hans majoritet svek honom och förkastade hans mycket måttfulla förslag. Man har gjort gällande, att han kunnat öfva ett starkare tryck på sitt parti. Rose häfdar emellertid, att detta knappast med framgång var möjligt: intresset för reformen ute i landet var ringa, betydande industristäder som Manchester och Leeds visade fullkomlig likgiltighet; Pitts anhängare i underhuset röjde äfven i andra fall mycken själfständighet — han tvangs vid samma tid att ändra sina »irländska propositioner» på ett sätt, som ledde till nederlag i Dublinparlamentet, och hans begäran om anslag till de stora örlogshamnarna i Portsmouth och Plymouth afslogs —; dessutom var själfva kabinettet söndradt. Nya möjligheter öppnades först af franska revolutionen, som väckte reformsträfvandena i Storbritannien till nytt lif, men dess vidare utveckling och brytningen mellan England och Frankrike trängde dem snart tillbaka för en lång följd af år.

Ur annan synpunkt kan sägas, att till Pitts motgångar 1785

bidrog en brist, som var ganska naturlig hos en så ung man: saknad af tillräcklig erfarenhet och människokännedom. En samtida anmärkte, att han ännu för mycket lät sitt handlingssätt bestämmas af abstrakta grundsatser, af sin egen åsikt om hvad som var rätt och klokt utan att tillräckligt akta på stämningen i underhuset. Ännu var han alltså icke nog opportunist. I detta hänseende undergick han dock enligt Rose just från denna tid en tydlig förändring. Dess rön voro icke bortkastade; han drifves att taga mer hänsyn till sitt partis meningar och bekvämar sig äfven att mer än förut göra bruk af de maktmedel, som i engelsk historia sammanfattas under benämningen »influence»: utdelning af titlar, inkomster o. d. Denna visserligen något förödmjukande eftergift för förhållandenas tvingande makt stärkte hans ställning, och Salomon häfdar, att densamma i själfva verket blef en följd af parlamentsreformens fall: så mycket mer blef Pitt själf medelpunkten för önskningar och förhoppningar, som eljest kunde vändt sig till det reformerade underhuset.

För sitt misslyckade försök att knyta Irlands förbindelse med Storbritannien fastare genom vidgad ömsesidig handelsfrihet vann Pitt på sätt och vis upprättelse genom 1786 års berömda handelsfördrag med Frankrike. Rose anser sig visserligen böra fastställa, att tanken i första rummet tillhör franske utrikesministern Vergennes, därnäst Pitts chef i 1782 års kabinett, Shelburne, och att Pitt på allvar tog upp saken först på hösten 1785, sedan den irländska planen strandat liksom försöket att politiskt närma sig Ryssland och Österrike. Men det är dock han, som har äran af att hafva bragt det hela till ett lyckligt slut, förmånligt för England både ekonomiskt och som ett första steg till brytande af dess politiska isolering efter nordamerikanska krigets nederlag.

I detta senare afseende betydde dock 1786 års förbindelse blott en episod i de båda grannmakternas mellanhafvanden. Den holländska krisen 1786—87 ställde dem åter i skarp motsats till hvarandra, i det Frankrike eggade och understödde de republikanska patrioterna, medan England liksom Preussen stod på det oraniska ståthallarparets sida. Äfven i detta fall var Pitts politik varsam och dröjande, men vann till slut en lysande framgång, då Turkiets krigsförklaring mot Ryssland möjliggjorde en preussisk intervention och Frankrikes finansiella svaghet nödgade Ludvig XVI:s regering till ett återtåg, som blottade dess vanmakt för Europa. En trippelallians med Preussen och Holland befäste för den närmaste framtiden Storbritanniens europeiska ställning (1788).

Det var Pitt själf, som under dessa år var själen i sin regerings yttre politik, liksom han varit det från början i dess handläggning af de stora inre frågorna. Hans utrikesminister Carmarthen (Leeds) hade haft en ledande tanke: en sammanslutning mot Frankrike, arffienden, med de östeuropeiska kejsarhofven; när denna slog fel, afstod han från slutet af 1785 från hvarje initiativ, och Pitt

började under hand lita till hans blifvande efterträdare, William Grenville.[1]

Sitt lands nyvunna maktställning sökte Pitt använda för att i jämviktens och den bestående ordningens tjänst motverka tidens oroliga äflan efter maktutvidgning och landvinning. Han sökte afböja Gustaf III:s anfall på Ryssland, men da det likväl skett, samverkade han med Preussen för att afstyra Danmarks krig med Sverige. Han bidrog att omintetgöra den stora Hertzbergska bytesplanen, som skulle skaffa Preussen Danzig och Thorn, liksom Österrikes anspråk på afträdelser från osmanerna. Rose framhäfver, huru han härvid framstår som en målsman för den gamla skolan — om folk och nationaliteter vårdar han sig föga — men för den gamla skolan i dess bästa och sundaste riktning. Samma vittnesbörd bär också hans hållning gent emot Katarina II:s polska och turkiska sträfvanden, som han i mars 1791 ville möta med ett engelskt-preussiskt ultimatum om Oczakows återställande till sultanen. Men här öfvergaf honom lyckan: han fann ej i själfva England det understöd, som ett krig med ryska kejsarinnan kräfde; enligt Pitts egen framställning var det majoriteten i underhuset, som svek; Rose, som ej kan finna denna uppgift styrkt af voteringssiffrorna, är i stället böjd att tro, att de förnämsta svårigheterna mötte inom själfva kabinettet.

Det är klart, att detta misslyckande betydde mycket för Europas framtid. Med stor kraft understrykes detta af Rose (s. 631). Pitt begick det felet, att han efter lösningen af en tvist med Spanien om Kanadas framtida Stillahafskust satte örlogsflottan på fredsfot i dec. 1790; hade han icke gjort detta, och hade han drifvit fram sin plan till afgörande redan på hösten samma år, hade han sannolikt triumferat öfver Katarina utan strid. En naturlig följd hade blifvit att Polen, Sverige och Turkiet slutit sig till trippelalliansen. Österrikes och Preussens invasion i Frankrike 1792 hade då aldrig skett, än mindre Polens andra och tredje delningar — sannolikt det hårdaste slag, som träffat nationalitetsprincipen i nyare tider.

Salomon är mindre säker i sina omdömen om framtidens möjligheter. »Det är en fråga för sig», säger han (s. 529), »om Pitts program i längden var genomförbart och om det burit de väntade frukterna, ifall Pitt stått fast; denna fråga är omöjlig att afgöra; tänkte vi oss, att vi kunde bejaka den, så hade världshistorien tagit en annan vändning.» Med större bestämdhet dömer han om den britiske statsmannens förfarande, då denne trädde inför parlamentet med sitt yrkande på rustningar, *sedan* han redan affärdat till Berlin de kraf, som å bägge hofvens vägnar borde framhäras i Petersburg. »I intet fall hade Pitt bort handla som han gjorde, i det han fullbordade allt intill slutstenen och sedan prisgaf hela byggnaden åt förintelse. Att han slutligen måste handla så, låter sluta till ett grundfel i hans statskonst, och misstaga vi oss ej, har det

[1] Salomon I: 2. s. 299 ff., 317, 330.

i sanning bittert hämnat sig, att han alltför uteslutande följde sitt genius och miste känningen med allmänheten.»

Rose är naturligt nog mildare. Han vidgår, att Pitt i detta fall röjde en viss brist på kraft och kallblodighet (»a lack of nerve»); men han vägrar att klandra honom i betraktande af »Preussens dubbelhet» — som Salomon väsentligen vill skylla på Pitt själf — »Leopold II:s och Gustaf III:s tvifvelaktiga hållning, Katarinas underbara förmåga att finna utvägar och whigarnes partisinnade opposition». I sista hand hänvisar han till de nya tidsrörelser, som till en tid satte hela det gamla jämviktssystemet ur spelet, och som han närmare tecknat i andra delen af sitt här behandlade verk, förut anmäld i denna tidskrift — »William Pitt and the great war».

G. Wk.

Öfversikt af i Finland under år 1914 utkommen historisk litteratur.

Året 1914 kännetecknas icke af någon lifligare produktion inom det historiska forskningsområdet i Finland. Endast få mera omfattande undersökningar ha sett dagen, däraf blott ett par förtjänta af en närmare redogörelse här, hvarjämte en del skildrande framställningar utkommit, till sitt ämne dock stående något på sidan om de i egentlig mening historiska arbetena.

Af snart sagdt epokgörande betydelse för belysningen af den äldre medeltiden och den svenska eröfringens tidsskede i Finland torde man få anse en arkeologisk afhandling af d:r J. Rinne om »Finlands medeltida klippfästen».[1] Arbetet, som bygger på nyare, till största delen af förf. själf verkställda arkeologiska undersökningar, behandlar i denna första del »de senare förhistoriska och de dem närmast stående medeltida borgarna». Förf. konstaterar först, genom jämförelser med utländska fornborgar — en jämförande metod, som han i allmänhet i stor utsträckning och med synbar framgång betjänar sig af —, att de förhistoriska tillflykts- och skyddsborgarna i södra Finland förete inflytande af sydbaltisk byggnadsteknik men ännu ej af skandinavisk. Ett enda undantag härifrån gifves i närheten af Helsingfors, hvarförutom de i Karelen talrikt förekommande vallfästena från hednisk tid röja ett dylikt inflytande. Här rör det sig dock synbarligen om efterbildning af redan i landet förefintliga svenska förebilder, hvarför ock dessa ännu långt in i medeltiden begagnade fästen af förf. kallas »förhistoriska medeltidsborgar». Den första under svensk påverkan och synbarligen af svenska eröfrare uppförda borgen är den s. k.

[1] J. Rinne, Suomen keskiaikaiset mäkilinnat I. 298 sid. Akad. afh. Helsingfors 1914.

Vanhalinna» (»gamla borgen»), belägen på en höjd 8 km. nordost om Åbo invid Aura å. Förf:s egna undersökningar på platsen ha gifvit vid handen, att här under 1100-talets sista årtionden uppförts en borg, dock med tillgodogörande af redan tidigare på platsen förefintliga befästningar från heden tid. Innanför murarna ha stått bostadsbyggnader af trä, angifvande att på platsen hållits en stående besättning. I jorden påträffade föremål, däribland ett »skattfynd» af halfbrakteater från konung Knut Erikssons tid, gifva vid handen, att borgen varit i bruk från slutet af det tolfte århundradet till midten af det trettonde. Detta stämmer ju äfven väl med att denna befästning, afsedd till skydd mot från det inre landet kommande fiender, blef öfverflödig genom tavasternas underkufvande under Birger Jarls tåg 1249—1250. Intressant är förf:s åsikt, att det äldsta Åbo, beläget på en udde i Aura å — Korois — ett stycke ofvanom det nuvarande, i likhet med den ifrågavarande borgen, icke skulle härrört från tiden för Erik den heliges tåg, hvilket i stället skulle ha berört den folkrikare trakten närmast norr om det nuv. Åbo. (Här, i Nousis, var t. ex. ursprungligen, som det vill synas, biskopens säte förlagdt.) Den nya, af svenskar uppförda köpstaden vid Korois, som från slutet af 1100-talet och ännu inpå 1300-talet var biskopssäte, skulle däremot ha anlagts först vid förstnämnda tidpunkt, och från samma tid förskrefve sig alltså ock den till dess skydd vid Vanhalinna uppbyggda borgen.. Först från detta tidsskede skulle sålunda Åbo-nejden blifvit den svenska administrationens säte i landet. Publicerandet af sina undersökningar rörande de för Finlands äldre medeltidshistoria speciellt upplysande fynden vid Korois utlofvar förf. i en kommande andra del af sitt arbete. Med sin utredning af Vanhalinnas beskaffenhet och betydelse har han emellertid redan lämnat ett viktigt bidrag till vår bristfälliga kännedom om den tidigaste svenska ockupationen af sydvästra Finland. Det senare Åbo slott är enligt d:r Rinnes åsikt i sin ursprungliga gestalt, såvidt denna kan fastställas, uppfördt vid tolfhundratalets midt, hvilket ju stämmer väl med att »gamla borgen» då upphört att vara i bruk. Det undergick sedermera i rask följd om- och tillbyggnader, den betydligaste synbarligen under hertig Valdemars tid (1302—1317).

Ännu mer anmärkningsvärda äro de upplysningar förf. på grund af sina undersökningar kan lämna om det s. k. Haga slott, beläget 17 km. söder om Tavastehus i Tavastland. Detta fäste, som till sin byggnad märkbart påminde om det äldsta Stockholms slott — förf. anser sig på grund af skickligt dragna slutsatser ur de till synes oansenliga ruinerna kunna sammanställa borgens ursprungliga utseende —, har otvetydigt blifvit uppfördt vid midten af 1200-talet, och däri funna föremål (bl. a. ett mynt från slutet af Birger Magnussons regeringstid) angifva, att det varit i bruk ett stycke in på 1300-talet. Det har bestått af en lägre ned belägen förborg och en inre borg högre upp på toppen af en brant klippa och har innehållit en bostadsbyggnad för borgfolket af sten (ty. »palas»)

samt ett något senare uppfördt fyrkantigt torn, en »kärna». Det synes honom oomtvistligt, att vi här ha att göra med den af Birger Jarl i tavasternas land uppförda borgen, och det måste medgifvas, att många af förf. framdragna tecken visa därhän. Dess belägenhet vid sammanloppet af flera viktiga, senare delvis igentorkade, vattenvägar och vid sydgränsen till tavasternas centrala bygd tyder på en grundläggare med fältherre- och statsmannablick, förutom att platsen äfven var den lämpligaste att möta fientliga anfall från ryssar. De ryska krönikornas beskrifning om novgorodernas härtåg till Tavastland 1311 innehåller i själfva verket, påpekar förf., en beskrifning, som förträffligt passar in på detta fäste, sådant dess läge och utseende på denna tid måste ha tett sig. Det senare Tavastehus slott, ännu i dag tämligen väl bibehållet, tyder åter på en anläggningstid under 1300-talets förra hälft, därom anser förf. tvifvel ej kunna råda. Vid denna tidpunkt öfvergafs åter det äldre slottet, sannolikt på den grund, att det i motsats mot hvad en nyare teknik fordrade icke var beläget på en af vatten kringfluten plats. Det kunde tilläggas, att den under det ryska tåget sannolikt nedanför borgen belägna »stadens» förstörelse 1311 och andra därvid gjorda erfarenheter just kunnat betinga både fästets och köpstadens förflyttning till annan lämpligare befunnen ort. Alla omständigheter tyda slutligen på, att Birger Jarl företagit sitt tåg från söder, alltså från nyländska kusten, inåt landet till de tavastländska sjöarna.

D:r Rinne har, såsom äfven af det ofvanstående torde framgå, genom att sammanställa de arkeologiska forskningarnas resultat med de historiska källornas sparsamma upplysningar lyckats nå till för vår historiska kunskap synnerligen anmärkningsvärda och som det förefaller i hufvudsak bestående resultat. Den stora lärda apparat, hvarmed han utfört sitt arbete, borde härför utgöra en borgen. Han har gifvetvis icke underlåtit att anställa jämförelser äfven med Sveriges äldre medeltidsborgar, men han uttalar sitt beklagande af att dessa enligt hans mening ännu blifvit alltför litet föremål för systematisk undersökning.

En yngre medeltidshistoriker, fil. kand. J. Jaakkola, har i en uppsats (på finska) rörande Åbobiskopen Hemmings resa till påfven 1346—47[1] framlagt några rätt anmärkningsvärda slutsatser beträffande de tänkbara syftemålen med denna färd. Efter att först hafva jäfvat de af Porthan framställda tvifvelsmålen om att resan någonsin skulle ägt rum, påpekar han, att Hemming med all sannolikhet rest icke blott såsom Birgittas, utan ock såsom konungens ombud och sålunda förenat ett politiskt syftemål med sitt allbekanta att för påfven framlägga Birgittas uppenbarelser. Med hänvisning till de norska Skalholt-annalerna häfdar han, att de vid år 1346 började krigsförberedelserna mot Ryssland haft sin orsak i från

[1] »Piispa Hemmingin retki paavin luokse v. 1346—47.» F. Kyrkohistoriska Samfundets Årsskrift II (1912, Helsingfors 1914), sid. 197—222.

etta lands sida redan påbegynta fientligheter eller åtminstone däri-
rån igångsatta gränsoroligheter. För att emellertid gifva krigs-
örberedelserna större eftertryck och förskaffa dem popularitet i
andet skulle Hemming erhållit i uppdrag att utverka en påflig
korstågsbulla. Missnöjda funnos nämligen, och i synnerhet fanns
ett parti, som yrkade på snabbare rustningar och ett krigståg med
endast svenska deltagare, medan åter ett annat parti med konungen
själf önskade mera omfattande förberedelser och deltagande äfven
från norsk sida. Vid det stora rådsmötet i Stockholm midsommar-
tiden 1346 synes Hemmings resa blifvit beslutad, och vid detta till-
fälle har han äfven haft det några dagar varande sammanträffande
med Birgitta, som öfvertygat henne om hans fortfarande vänskap
för henne och bestämt henne för att anförtro honom uppenbarel-
sernas öfverbringande till påfven, efter att dessa just vid detta till-
fälle, såsom hennes samtidiga, synbart höggradiga nervositet tyckes
bestyrka, undersökts af en kommission af biskopar och andra and-
liga. Att ett fastställande af uppenbarelsernas absoluta värde just
då ägde sin stora betydelse, berodde på det dominerande inflytande
hon vid denna tidpunkt utöfvade öfver konung Magnus och det
sätt, på hvilket hon begagnade detta till att padrifva kriget mot
ryssarne. Skarpsinnigt utreder förf. med tillhjälp af uppenbarel-
serna och de samtida krönikeartade Birgitta-källorna m. m., att
Hemmings resa bör ha inträffat under tiden sommaren 1346—sen-
sommaren 1347 och att den satt märkbara spår i hemlandets
historia. Att dess politiska mål så fullständigt uppnåddes, berodde
på att jordmånen vid kurian redan bearbetats af ett obetydligt tidi-
gare från Sverige afsändt gesantskap. Förf:s framställning, som
innehåller åtskilliga uppslag, vänder sig i en del punkter mot West-
mans undersökningar.

I en uppsats om »De finska prelaturernas besättande mot medelti-
dens slut»[1] har jag med anlitande af K. H. Karlssons afskrifter från Vati-
kanarkivet sökt fastställa kronologi och ämbetsår för de sista katolska
innehafvarne af prelaturer i Åbo stift, hvarom tidigare osäkerhet varit
rådande. Då kandidaterna till prelaturerna åtminstone sedan 1400-
talets slut regelbundet vände sig med suppliker till påfven för er-
hållande af hans utnämning till ämbetena, uppstod ofta täflan mellan
olika supplikanter, bland hvilka stundom ju uppträdde fullkomligt
främmande, till sin typ rätt tvifvelaktiga ämbetsjägare. Om de ofta
årslånga tvisterna mellan dessa och sökandena från det egna stiftet
likasom mellan landsmännen inbördes under medeltidens upprörda
trenne sista årtionden meddela afskrifterna rätt intressanta upplys-
ningar. Som spekulanter på prelaturer i Åbo stift figurera bl. a.
Hans Brask och den 1523 till biskop valde bekante Linköpings-
dekanen Erik Svensson.

Hufvudsakligen till **reformationstiden** hänför sig en under-
sökning af doc. V. **Voionmaa** benämnd »Drag ur adelns hushållning

[1] F. Kyrkohist. Samf. Årsbok II, s. 33—53.

i Finland under reformationstidehvarfvet jämte en blick på de medeltida godsens förhållanden».[1] Förf. har tagit till syftemål att undersöka adelns ekonomiska ställning i Finland under en tid, då detta stånd här mer än någonsin eljest spelade en framträdande roll i gestaltningen af hela rikets öden. Han konstaterar först, att mot slutet af medeltiden frälsemännens antal starkt ökas, hvarjämte de tidigare af från Sverige inkomna adelsmän innehafda större godsen råka i infödda herrars händer. Vidare fastslår han, att förstfödslorätten ej tillämpades, hvarigenom hopade stora godskomplexer hastigt åter splittrades. Han kommer på detta vis in på den intressanta frågan om adelsgårdarnas uppkomst och äldsta storlek och anser sig kunna fastslå, att dessa till sitt omfång ännu länge varit små och ursprungligen bestått af endast ett eller ett par hemman. Talrika strögods förekommo dock, och det var genom att öka dessa som adeln utbredde sin jordbesittning. Sina gods brukade den genom landbönder, hvilkas ställning ännu icke i alla punkter är fullt klar och som dessutom under ifrågavarande tidehvarf synes ha undergått förändringar. Landböndernas klass ökades starkt genom donationerna (den första af förf. antecknade redan från 1513!) och genom att konungens egna gårdar (»till arf och eget») mer och mer försvunno, skänkta åt frälsemän. Samtidigt förbättrades adelns ställning genom de nya privilegierna, medan den enligt förf:s mening dock framför allt sökte öka sina inkomster genom att komma i besittning af förläningar och ämbeten. Jordagodsen förblefvo nämligen små: 10—50 tunnor utsäde var det genomgående med en svag ökning mot 1500-talets slut. De mjölkande kornas antal varierade mellan 10 och 70, medan ungnöten dock voro mycket talrika, hästarna däremot påfallande få. Detta åter sammanhängde med det rådande synnerligen extensiva bruket af naturliga ängar. Den snart framträdande sträfvan att öka landböndernas dagsverken väckte missnöje och blef en af orsakerna till det bondeuppror, som gått under namn af »klubbekriget». Förf. återkommer på slutet till frågan om orsakerna till frälseståndets ekonomiska framåtskridande under detta tidsskede och tror sig då kunna fastslå, att adeln under inflytande af den prisstegring på jordbruksprodukter, som Amerikas upptäckt förorsakat och hvars verkningar slutligen nådde ända hit upp, likväl började öka sin jordbesittning genom talrika inköp af nya lägenheter. Mest synes det dock ha rört sig om smärre besittningar i form af strögods såsom tidigare, hvarförutom förhållandena och metoderna också i stort sedt förblefvo desamma som under medeltiden. Som källor för förf:s framställning ha tjänat en mängd tryckta och otryckta handlingar, bland hvilka bevarade räkenskaper m. m. från ett tiotal äldre jordegendomar i södra och sydöstra delarna af Finland.

D:r K. R. Melander publicerar en uppsats om »Åt ryska bojarer i Finland gifna förläningar på 1500-talet», behandlande en del donationer Johan III gjort åt landsflyktiga bojarer, som öfvergått i hans

[1] På finska: Hist. Arkisto XXIV: 1, n:r 1, 58 s.

änst.[1] Efter freden i Teusina blef emellertid förhållandet till nykomngarne kyligare och dessa försvinna äfven snart från tidens handlingar.

Fil. mag. V. Voipio belyser i en uppsats »nödåret 1601 och ess verkningar i sydvästra Finland».[2]

Till storhetstidens historia föreligga endast trenne bidrag: det na en ny volym af Åbo universitets konsistoriiprotokoll för åren 679—85, utgifven som de föregående genom försorg af universitetssekreteraren frih. T. Carpelan,[3] det andra en uppsats af fru ully Ramsay, känd som utmärkt genealog, om »Tsar Peters venska värja».[4] Denna värja, som enligt samstämmiga å svenska iddarhuset förvarade vittnesmål alltsedan år 1703 ständigt bars af sar Peter, hade utanför Nyen tagits från kommendörkaptenen Johan Vilhelms, stupad å sin kanonbåt under en rekognoscering företagen n i fästningens segelränna. Om den strid, som härunder utspunnit ig mellan i rännan instängda svenska kanonbåtar och ryska lodjor, äfvensom om en svensk parlamentärofficers flera dagar långa, rätt händelserika vistelse i det ryska högkvarteret meddelar uppsatsen enligt handlingarna detaljerade upplysningar.

Fil. mag. E. W. Juvelius tecknar några »Drag ur militärväsendets utveckling i Åbo och Björneborgs län under tiden efter stora ofreden».[5] Förf. gifver i denna uppsats en framställning af de svårigheter, som efter krigsåren mötte återupprättandet af indelningsverket och rotarnas fyllande med manskap. Svårartade förvecklingar utbröto ock mellan rotebönderna och det från Sverige öfversända krigsfolk, som tillsvidare skulle utfylla luckorna i rotarna. Missnöje uppstod vidare bland de från kriget hemvändande knektarne, som funno sina torp förstörda. De mångahanda svårigheterna vållade enligt förf:s mening, att allt ännu icke kommit på rätt ens vid nästa krigsutbrott. Af betydelse var emellertid en ny roteindelning, som infördes enligt af en speciell kommission utarbetadt förslag.

Lyceilektorn d:r A. Mickwitz har publicerat en fortsättning till sina undersökningar om »De finska deputationerna och ekonomiekommissionerna under Frihetstiden», omfattande »Finska deputationen vid riksdagen 1746—47».[6] Efter att ha berört deputationens organisation och de inom den behandlade ansökningarna om »frihetsår» efter kriget för olika landsdelar och städer, öfvergår förf. till det märkliga memorial rörande Finlands »uppkomst» deputationen dagtecknade den 27 jan. 1747. Detta memorial, bekant för den skärpa.

[1] Hist. Ark. XXIV: 1. n:r 4, 16 s. på finska.
[2] Ibidem. n:r 6. 37 s. på finska.
[3] Kejserliga Alexanders-Universitetet i Finland: Consistorii Academici Aboensis Protokoll. V, 1679—1685. 549 pag. Helsingfors 1914.
[4] Hist. Ark. XXIV: 1, n:r 7, 15 s.
[5] Ibidem. n:r 8, 39 s. på finska. — »Stora ofreden» kallas i Finlands historia allmänt det stora nordiska krigets tid, eller i inskränktare bemärkelse tiden 1713—1721.
[6] A. Mickwitz: De finska deputationerna och ekonomiekommissionerna under Frihetstiden, II. VIII + 368 sid. Helsingfors 1914. F. Vetensk. Societetens Bidrag t. känned. om Finlands natur och folk, h. 74, n:r 1.

hvarmed det kritiserade styrelsens sätt att taga vård om den ö-ländska landsändan och hvari bl. a. gjordes gällande tvenne synpunkter att framför allt framgent ihågkommas — att göra innbyggarne i Finland »nöjda» med moderlandet och dess regering och att öfvertyga dem om att moderlandet både ville och kunde försvara dem — gick som kändt mycket långt i medgifvanden åt den finska, i svenska språket okunniga befolkningens yrkanden på att få blifva af staten betjänad på sitt modersmål. Sålunda bestämdes, att af Åbo hofrätts och akademiens ledamöter två tredjedelar måste vara födda i Finland och de öfriga kunniga i finska språket. Men förf. betonar, hvad han redan förut varit i tillfälle att framhålla, det förslaget i alla stånd mottogs med lugn och alls ej väckte några partimotsatser till lif, allra minst några nationella sådana. Det betraktades helt enkelt som en nödvändighet, och då deputationen i sitt andra memorial, dateradt d. 9 juli s. å., yrkade på att den enbart finsktalande allmogen i Finland borde uppmanas att låta sina barn lära svenska genom vistelse hos svensktalande bönder, för att dymedels underlätta beröringen mellan folkelementen i landet, passerade detta utan att väcka någon som helst storm eller uppbetsning. I allmänhet reste sig dock hinder i vägen för deputationens arbeten, exempelvis i form af den egoism stadsrepresentanterna lade i dagen vid värnandet af städernas privilegier. 41 betänkanden kunde dock insändas till ständerna, och af dem bifölls fullständigt 29, en del dessutom delvis. Åtskilligt kunde likväl på grund af penningebrist ej genomföras. I alla fall, framhåller förf., fyllde deputationen en betydelsefull uppgift genom att betona reformernas behöflighet, genom att gifva nya uppslag och genom att fastslå det »Finland såsom varande ett gränsland och i många afseenden vanlottadt var i behof af särskild omvårdnad». Den påpekade ytterligare jordbrukets i Finland behof af att ställas på en bättre fot. Den detaljerade framställningen, som bygger på omfattande undersökningar främst i Riksarkivet, äger en öfvervägande refererande karaktär.

Ett intressant bidrag till 1700-talets personhistoria lämnar doc. A. R. Saarenseppä (Cederberg) genom sin teckning af »ett kapitel ur Johan Arckenholtz' lefverneshistoria».[1] Uppsatsen rör »Arckenholtz' försök att återvända till hemlandet och hans slutliga hemkomst år 1766». Förf. påpekar först, att A. redan 1755 gjorde en anhållan till ständerna om att få återvända men då afvisades. Fem år senare, oroad af sjuårskriget, förnyade han försöket, efter att ha sökt förbereda terrängen genom att lofva en del af sin boksamling åt Åbo akademi, men uppnådde dock endast nu efter långt dröjsmål ett otillfredsställande svar. På förslag af mindre sekreta deputationen och sekreta deputationen tilldelade ständerna honom 1762 tillstånd att återvända hem och beviljade honom en pension, men de gafvo honom sitt beslut i så förödmjukande ordalag, att han fann

[1] Hist. Ark. XXIV: 1, n:r 2, 27 s., på finska.

r godt fortfarande kvarstanna i Kassel. Först då han en tredje ıng år 1765 till riksdagen inlämnat sin ansökan, behandlade denna :n gamle bibliokarien och häfdaforskaren tack vare mössornas ger med den hänsyn, att han kunde gå in på dess anbud och ottaga den nu kännbart förhöjda pension den därjämte erbjöd nom. Uppsatsen åtföljes af en del akter på originalspråket.

Adertonde århundradets historia tillhöra äfven Pehr Kalms bref, raraf första delen utkommit genom Svenska Litteratursällskapets Finland försorg.[1] Denna del omfattar åren 1747—79.

I form af en akademisk afhandling har d:r S. Kuusi lämnat t värdefullt bidrag till Finlands landtbruksekonomiska historia nder rubriken »Storskiftets första skeden i Österbotten»[2]. Efter en ildring af landtbrukets ställning i Österbotten vid midten af 1700-let öfvergår förf. till att redogöra för tillkomsten af 1757 års orskiftesförordning, därvid äfven ingående på en utredning af ıkob Faggots strid för storskiftesregleringens genomförande vid ksdagen 1756—57. Som slutpunkt för sin framställning har han ıtt riksdagen 1765—66, på den grund att under denna väsentliga ɔrändringar företogos i sättet för storskiftets genomförande: tidiare hade detta i Finland omhänderhafts af ständernas deputationer, varemot numera ledningen lades i landshöfdingarnes händer, ägoelningsrätter tillsattes o. s. v. Att undersökningen begränsats till sterbotten betingas af att storskiftesregleringen till en början nästan teslutande koncentrerades till detta landskap. Sitt ovanliga ämne ar förf. bearbetat under omfattande forskningar i Riksarkivet, ammararkivet m. fl. arkiv.

Doc. A. R. Cederberg har i Hist. Ark.[3] publicerat en »egenändig lefvernesbeskrifning» af den bekante superkargören Petter ohan Bladh (med några inledande ord på finska; 27 s.). Bladh pelade som kändt en framträdande roll vid bonderesningen i sterbotten 1808; af hans själfbiografiska anteckningar ha tidigare n del andra manuskript varit kända.[4]

Samme förf. meddelar ett arkivaliskt fynd af icke ringa inresse: »Biskop Tengströms tankar om vårt lands läge på våren 808»[5]. I de på finska affattade inledningsorden framhaller förf. om sin åsikt, att detta aktstycke, dateradt d. 24 mars 1808 och f Tengström försedt med rubriken »Reflexioner», vore ägnadt att åverka uppfattningen om dennes hallning och särskildt skulle för-

[1] Pehr Kalms bref till samtida. I. Pehr Kalms bref till C. F. Mennanler utgifna af Otto E. A. Hjelt och Alb. Hästesko. XIV + 398 sid. Helsingfors 1914.

[2] S. Kuusi, Isonjaon alkuvaiheet Pohjanmaalla. XIV + 176 sid., 3 kartor. Helsingfors 1914. Akad. afh. Äfven tr. i Hist. Ark. vol. XXIV: 2.

[3] XXIV: 2 under n:r 2.

[4] Ett bidrag till bonderesningarnas historia meddelas ock af statsarkivarien R. Hausen i Sv. Litteratursällskapets Förh. o. Upps., vol. 27 (1913), Helsingfors 1914 (s. 252—64): »Anteckningar gjorda under bonderesningen å Åland 1808 af Olof Hambræus».

[5] Hist. Ark. XXIV: 2, n:r 2, 6 s.

tjäna beaktande i Sverige. I dessa reflexioner, riktade till nära vän i framskjuten ställning, söker den sedermera så inflytelserika statsmannen klargöra, att ett sammankallande af ständerdeputerade i stil med de svenska riksdagarna ännu vid ifrågavarande tidpunkt vore ett förhastadt steg och i många afseenden olämpligt. Han betonar, att landet ännu långt ifrån vore helt och hållet eröfradt, oaktadt dess öde redan föreföll honom afgjordt, att en landtdags hållande under krigiska och i hög grad osäkra tider komme att visa sig föga fruktbringande, frånsedt att detta stötte på snart sagdt oöfvervinneliga svårigheter, samt slutligen att landets invånare intet kunde hafva att vinna af öfverläggningar med representanter för en makt, som ännu kunde ingifva dem föga förtroende, hvarförutom i landet gällande lagar och författningar fullt tillvaratogo deras behof och deras ekonomiska utvecklingsmöjligheter. På dessa grunder tillrådde han uppskof med den tilltänkta åtgärden. Det torde väl få medges, att detta uttalande visar, det Tengström åtminstone ännu icke på denna tid ansåg sig böra gifva den eröfrande makten det moraliska medhåll han något senare efter öfvervägande af tidens och relationernas skick» långt mera obetingadt skänkte den.

Samme förf. offentliggör ytterligare ett utlåtande Tengström på uppfordran 1819 nedskrifvit men sannolikt aldrig framlämnat rörande det då å bane bragta förslaget till förändrad konstitution för Finland[1]. Märklig är hans tanke, att senaten borde vara ansvarig inför landtdagen.

Ett bidrag till Tengströms biografi lämnas slutligen af prof. M. G. Schybergson i en uppsats benämnd »Jakob Tengström som neolog»[2], hvari framhålles T:s egenskap af företrädare för den från upplysningstidehvarfvets teologi ärfda rationalistiska riktningen.

Till den i samband med planerna på landtdags sammankallande (efter ett tioårigt uppskof) år 1819 framkastade tanken på de i Finland gällande lagarnas sammanfattande till en regeringsform återkommer prof. J. R. Danielson-Kalmari, behandlande »C. J. Walleens memorial rörande nödiga ändringar i Finlands konstitution»[3]. I detta på franska affattade, utomordentligt välskrifna memorial, som underställdes kejsar Alexanders pröfning och vann hans fullkomliga gillande, utvecklar den skarpe juristen, landshöfdingen, sedermera senatorn och prokuratorn Walleen, en af de administrativa kretsarnas bemärktaste män i Finland, sina tankar om lämpligheten att nu, då landtdag skulle sammanträda, skrida till en kodifikation af i landet gällande lagar, jämte nödvändigheten att icke längre töfva med något som redan vid Borgå landtdag bort företagas. Ett uteslutande på denna väg af icke längre tillämpliga ställen i regeringsformen af 1772 och Förenings- och Säkerhetsakten, hufvudbeståndsdelarna i Finlands konstitution, äfvensom af dessas inbördes

[1] »Ärkebiskop Tengströms tankar om Finlands nya grundlag», titel och inledning på finska; Hist. Ark. XXIV: 2, n:r 3, 19 s.
[2] F. Tidskr., t. 76, s. 32—40.
[3] Hist. Ark. XXIV: 1, n:r 3, 35 s.; rubrik o. inledn. på finska.

ıotsägelser, borde i monarkens och landets intresse snarast möjligt idtagas. Hans väl motiverade förslag ledde dock icke till något esultat, pa grund af att landtdag till sist ändock ej sammankallades, ch samma öde skulle komma att drabba alla senare framkommande rkanden och mer eller mindre utförda förslag i denna riktning.

Under kejsar Nikolajs tid voro dylika planer åter å bane, och rof. frih. E. G. Palmén har upptagit dem till behandling i en ppsats benämnd »Kodificeringsplanerna på 1830- och 1840-talen»[1]. 'apekande, att den nyssnämnde prokuratorn Walleen 1831 entedigades från den befattning som ordförande i en kommission för stadkommande af ett lagverk för Finland han emellertid innehaft, neddelar förf., att kejsaren och hans rådgifvare nu beslöto sig för tt öfverlämna detta kodifikationsarbete åt en h. o. h. rysk komnission, hvars uppgift bl. a. skulle blifva att såvidt möjligt bringa le för Finland gällande lagarna i öfverensstämmelse med den 1835 ör Ryssland utfärdade grundlagsamlingen Svod Zakonov. Samtidigt 1835) anförtroddes dock Walleen uppdraget att som ordförande i n ny lagkommission åstadkomma något slags förberedande arbete ör den (hemliga) ryska kommissionen. För den slapphet och svaget han härunder ådagalade klandrar honom förf. skarpt, tillskrifande orsaken hans synnerligen förvirrade och pa den grund af tatstjänsten beroende ekonomi. Hans ståndpunkt synes äfven nu starkt ha afvikit från den han år 1819 intagit. Sannolikt föreäller ock, att han erhållit någon kännedom om den ryska kommitténs fsikter att åsidosätta Finlands landtdags lagstiftningsrätt och däråfter rättat sitt i hvarje fall något oklara handlingssätt. Då sedermera det pa ryskt håll utarbetade förslaget öfverstyrts till generalguvernören furst Menschikoff, befanns detta af denne vara af sådan beskaffenhet, att han fann lämpligast behalla det hos sig och alls ej befordra det vidare till senaten. Sin uppfattning blef Menschikoff i tillfälle att nio år senare för monarken företräda, samtidigt med att denne upptog till granskning den kritik en under tiden för bedömande af lagkommissionens arbete tillsatt finländsk revisionskommitté afgifvit. De synpunkter, som då från tvenne håll framlades, förmådde kejsaren att ändra åsikt och frångå sin plan att genom ett manifest förkunna de i Finland gällande lagarnas ersättande genom Svod Zakonov och en del förordningar. Han återgick sålunda till den eljes af honom med sådan konsekvens fasthållna ståndpunkten att icke ändra ens »ett komma» i Finlands grundlagar.

Den nyligen bortgångne medicine professorn och intresserade kulturhistorikern G. Heinricius har i ett litet arbete om »samhällslifvet i Åbo under åren 1809—1827» (året för den svåra brand, som lade största delen af staden i aska) lämnat ett värdefullt bidrag till kännedomen om det kulturella och samhälleliga lifvet i

[1] Hist. Aikakauskirja, s. 1—10, på finska.

Finland under årtiondena närmast efter skilsmässan från Sverige. Det var gifvetvis i Åbo, landets dåvarande hufvudstad, universitetets och de högre ämbetsverkens säte och centrum för den äldre herrgårdskulturen, det intellektuella lifvet och sällskapslifvet skulle komma att utveckla sig rikast. Och förvånande rikt och brokigt framstår detta äfven i förf:s till en stor del i citat ur otryckta bref och dagböcker bestående skildring. Man erfar ett starkt intryck af den bekymmerslöshet och den i en synbar känsla af de nya förhållandenas varaktighet bottnande lifsglädje, som här kommer till synes, delvis ock synbarligen härledande sig ur den timade upphöjelse i rang och ämbetsställning icke så få af de tongifvande personerna hade att glädja sig öfver. Så har denna skildring blifvit mera en studie af det högre umgängeslifvet och en del samhällskretsars vanor än en framställning i egentlig mening af det samhälleliga lifvet i 1820-talets Åbo.

I denna öfversikt har äfven senatorn, frih. R. A. Wredes minnestal öfver senatorn, fil. och juris utr. doktorn Leopold Henrik Stanislaus Mechelin» sin plats.[2]

Direktören i Finska Hypoteksföreningen E. Schybergson har på uppdrag författat en utförlig historik öfver Finlands statsbank och dess verksamhet under det första seklet af dess tillvaro: »Finlands Bank 1811—1911 (290 s.). Det statliga, rikt illustrerade arbetet utgör ett värdefullt bidrag till Finlands ekonomiska historia under de hundra åren, äfven berörande åtskilliga finansiella frågors behandling inom styrelsen och vid landtdagarna under denna tid.

Till samma ekonomiskt-finansiella kategori hör en uppsats af J. K. Paasikivi, bankchef, politiker och jurist, om »Sveriges statsbankrutt år 1812»[3]. Någonting egentligen nytt har förf. dock icke att meddela, och han säger sig ej kunna åtaga sig att afgöra om konkursen varit nödvändig eller ej. Men hans framställning af saken är upplysande, och han betonar, att det åskådningssätt, som dikterat ständernas beslut, berott på en för tiden gängse och äfven tydligt uttalad uppfattning om att statens väl måste gå framom alla erkända moraliska hänsyn. Som förebilder för den svenska statsbankrutten ha tjänat, framhåller han, en mängd samtida och tidigare utländska sådana, och alldeles tydligt är, att den franska af år 1797 har fått stå modell för den svenska af 1812. I hvardera fallet förekommer exempelvis en sänkning af gäldbeloppet med två tredjedelar. I förbigående berör förf. äfven Finlands befrielse från andel i den svenska statsskulden vid fredsslutet 1809 och finner detta ha varit rättvist på grund af landets förhärjade tillstånd och på grund af att de tidigare med gemensamma krafter bu-

[1] G. Heinricius: Från samhällslifvet i Åbo 1810—1827. Kultur- och personhistoriska skildringar. Med 87 illustr. o. portr. XIV + [illegible] s. Helsingfors 1914. Skrifter utg. af Sv. Litteratursällskapet CXVI.

[2] Acta Societatis Scientiarum Fennicae, tom XLV. 39 s. Helsingfors 1914.

[3] Hist. Aikakauskirja, s. 11—24, på finska.

bragta kapitalen i riksbanken, järnkontoret m. m. förblefvo i Sverige.

Slutligen förtjänar omnämnas de i tryck utkomna handlingarna från det »andra finska historiker- och historielärarmötet i Helsingfors den 8—10 januari 1914» (86 s.). Den omständigheten, att handlingarna egentligen utgöra ett särtryck från den helt finska tidskriften Hist. Aikakauskirja har vållat, att de till största delen tryckts på finska, med undantag blott för de uttalanden, som direkt gjorts på svenska. Mötet erhöll en oanadt liflig tillslutning, synnerligast af skollärare från hela landet, programmet gestaltade sig rikhaltigt, och en del diskussioner i pedagogiska ämnen antogo en liflig karaktär.

Per Olof von Törne.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Det nya Sverige. Utg. af A. Molin. **1915, 9.** A. Molin. »Krigshetsen». — **10.** G. Wahlström. Ålandsproblemet. — **11.** A. Molin. Uppskof i målet. — R. Kjellén, Världspolitisk öfversikt 1915: 1. **12.** A. Molin, Omkring förstakammarproblemet. — Det tillfälliga förbudet. — G. Sjösteen, En anklagelseskrift mot Tyskland. Några erinringar.

En julbok till församlingarna från Stockholms prästsällskap 1915. O. Mannström, Från patricierhus till centrum för kyrkligt socialt arbete. Med 16 illustr.

Fataburen. **1915, 1.** N. E. Hammarstedt, Olsmessa och Torsblot. — N. Lithberg, Det gottländska bidlaget. — Litteratur: Charles Ogier, Dagbok 1634—1635, utg. af S. Hallberg. anm. af [G.] Up[mar]k. — **2.** C. M. Fürst, Ett svenskt mikroskop från sjuttonhundratalet och dess tillverkare. — S. Erixon, Söderköpings stadskyrkas klockstapel. — N. E. Hammarstedt, Olsmessa och Torsblot. Tillägg. — C. M. Stenbock, Några afbildningar af fiskredskap i gamla handskrifter. — **3.** L. Hagberg, Käpp och krycka och kryckestat. — S. Erixon, Runskrifter från Dalarna. Med 11 fig. — N. Lithberg, Tranlampor af lera i Nordiska Museet. — G. Upmark, Borasguldsmederna och deras stämplar.

Fornvännen. Under redaktion af E. Ekhoff. **1915, 3.** T. J. Arne, Några ryska helgonbilder i svenska samlingar. Med 14 fig. — N. Lithberg, Sanct Staffans stupa och ett forngermanskt lagstadgande. Med 11 fig.

Forum. Redaktör: T. Segerstedt. **1915, N:o 43.** L. Wahlström. Gustavianska studier, anm. af Fr. Lagerroth. — **46 47.** L. De Geer, Om världskrisen och dess maningar till de skandinaviska folken. — 1916, **2.** E. Löfgren, Svensk och engelsk handelspolitik.

Från bygd och vildmark i Lappland och Västerbotten. Luleå stifts julbok 1915. K. Myrin, Ur en Lappmarkssockens krönika. [Sorsele.] Med 5 illustr. — V. Södergren, En sockenbild fran Västerbottens skogsbygd. [Jörns socken.] Med 7 illustr.

Julhälsning till församlingarna i Uppsala stift 1915. O. Nystedt, Ett stycke Uppsalahistoria.

Julhälsningar till församlingarna från präster i Linköpings stift 1915. Arg. 11. N. Jacobsson, En märklig samling järtecken af en luthersk östgötapräst. Med 7 illustr.

:arl Johans Förbundets Handlingar för åren 1911 (1910)—1914. S. Clason, Fälttågsplanen från Trachenberg. Föredrag vid Karl Johans förbundets årshögtid den 11 maj 1914.

:arlstads stifts julbok 1915. Årg. 4. Hj. Fröding, Några blad ur Visnums kyrkas historia. Med 2 illustr. — J. Sillén, Om Nysunds kyrka. Med 3 illustr. — A. J. Lundgren, Erikstads gamla kyrka på Dal.

,unds stifts julbok 1915. Årg. 7. L. Tynell, Valleberga kyrka. Med 5 illustr. — R. Thomæus, Några drag ur Ronneby historia. Med 6 illustr. — A. Helgesson, Hvem är Rönneholms grundläggare? Med 7 illustr.

,äsning för svenska folket. 1915, 3. E. Svensén, Bismarck och hans verk. — **4.** V. Södergren, Ur Lapplands odlingshäfder. 1. — B. O. Aurelius, Den lutherska kyrkans inre gestaltning.

1eddelanden från Östergötlands fornminnes- och museiförening 1913—14. Utgivna av Erik Flach. Ransakningen om antikviteterna 1667—84. Östergötland. Meddelade av C. M. Stenbock. Med 5 fig. — S. Erixon, Söderköpings stads wijd forna och senare tijdhers beskaffenhet av Jöns Pärsson Austronius och Itt samtal melan twenne gode vänner. Utgivna med inledning. Med 1 pl. och 1 illustr. i texten. — Förteckning på jord, skänkt eller köpt till S. Francisci kloster och S. Görans hospital i Söderköping 1458—1523. Efter en pappershandskrift från mitten av 1500-talet med okänd proveniens i Kungl. Biblioteket medd. av C. M. Stenbock. — C. M. Kjellberg, Något om Norrköpings namn och uppkomst. — L. Stenbock f. Mörner, Pestens framfart i St. Annæ socken 1710—1711.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utgifven af Letterstedtska föreningen genom O. Montelius. **1915, 5.** H. Olrik, Edvard Holm. Med 1 portr. — **6.** C. D. Moselius, Sergel och nyare Sergellitteratur (L. Looström, Sergel o. H. Brising, Sergels konst). Med 4 fig. — **M.** Lamm, Swedenborg, anm. af R. Sjöberg. — K. B. Westman, Den svenska kyrkans utveckling från S:t Bernhards tidehvarf till Innocentius III:s, anm. af H. Olrik. — **8.** K. Warburg, De kritiska punkterna i Almqvists lif, belysta af hans egna uttalanden. — Stan. Rožniecki, Varægiske minder i den russiske heltedigtning, anm. af T. J. Arne. — O. Rydbeck, Bidrag till Lunds domkyrkas byggnadshistoria, anm. af Fr. Beckett. — Acta Pontificum Danica. Pavelige aktstykker vedrörende Danmark 1316—1536, anm. af J. Olrik.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utgiven av K. Wåhlin. **1915, 3.** O. Sirén, Nicodemus Tessin den y:s studieresor i Danmark, Tyskland, Holland, Frankrike och Italien, anm. af L. Looström. — **4.** H. Brising, Sergels konst, anm. af A. Hahr. — **6.** Fredrika Bremer och Frances von Koch. En samling brev meddelade af M. Grandinson. — B. Mörner, Maria Aurora Königsmarck, anm. af Hj. Lundgren. — **8.** L. Dalgren, När vi avträdde vår sista baltiska provins. Ett hundraårsminne. Med 1 illustr. — **9.** J. Thyrén, Några ord om Napoleon. Med 10 illustr. — **10.** A. Lindblom, Den heliga Birgittas uppenbarelser, illustrerade i medeltidskonsten. Med 20 illustr.

Rösträtt för kvinnor. 1916. N:o 2. Emil Key, Minnen. Utg. af Ellen Key, anm. af G. Hellberg.

Samfundet S:t Eriks Årsbok 1915. Utgifven genom G. Upmark. Fr. De Brun, St. Nicolai port i gamla tider. Med 4 fig. o. 4 släkttaflor. — R. Josephson, Stockholmsgavelns huvudformer. Med 41 fig. — I. Simonsson, Ett gammalt bärdskärarehus och dess märke. Med 5 fig. — A. Nilsson o. S. Strömbom, Gamla Stockholmshus på Söder-

malm. Undersökning med anledning av motion i Stadsfullmäktig- — C. M. Stenbock. En anteckning om Stockholms slott år 1673. — Stockholms stads tänkebok under Vasatiden. Utgifven af Samfundet S:t Erik genom N. Sjöberg. Personregister af N. Sjöberg.

Statsvetenskaplig Tidskrift. Utgifven af P. Fahlbeck. **1915. 4.** P. F[ahlbeck], Det s. k. Ålandsservitutet.

Svensk Militär Tidskrift. 1915, 7. O. Byström, Något om strösä[...] under 1700-talet och början af 1800-talet.

Svensk Tidskrift. 1915, H. 6. E. F. Heckscher, Sveriges ekonomiska oberoende. — A. Branting, Om textil kyrkokonst i Sverige. — V. Söderberg, Polemiken om krigsutbrottets förhistoria. — M. Lamm, Swedenborg, anm. af O. Wieselgren. — H. Schück, Engelbrekt Engelbrektsson (rec.). — **7.** G. Stridsberg, Elfsnabben och Scapa Flow. Med 5 kartskisser i texten. — A. Hedin, Utrikespolitiken och neutraliteten (rec. **8.** Z. Höglund, Gustaf-Adolfs-legenden i sanningens ljus (rec.).

Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från präster i stiftet. Årg. 12. N. Widner, Uppenbarelsekyrka. Saltsjöbadens kyrka. Med 3 illustr. — E. Rosell, Dillnäs kyrka. Med 3 illustr. — C. Sundström, Huru vinna lifaktighet i församlingens gudstjänst?

Wäxjö stifts hembygdskalender år 1915. Årg. 6. Alfr. Carlsson, Lannaskede ödekyrka. Med 3 illustr. — F. Bergqvist, Biskoparna Baazius, far och son. — C. J. Krusell, Bilder och minnen från ett gammalt skolhus i Värend. Med 5 illustr. — L. N. Rydeman, Holmsborna, lifs- och folkskildring. Med 2 illustr.

Historisk Tidsskrift. Utgit av den norske historiske Forening. 1915. **Femte Række. Bd 3: H. 5.** O. Olafsen, Falkefangsten i Norge. — T. C. Jæger, Valgene til Riksforsamlingen. (Forts.) — Smaastykker: H. Bredal, Svenskernes ophold paa Röros julen 1718. Medd. av L. Esmarch. — D. A. Seip, Et norsk stridsskrift mot embedsmagten fra trykkefrihetstiden. — J. Bing, Landskyldstudier. Laurids Hansen Marketal. — H. Koht, Danmark under tysk overherredömme i 1[...] aarhundred?

Danske Magazin. Sjette Række. Bd 2: H. 3. O. Walde, Caspar Paslichs kalenderanteckningar.

Historisk Tidsskrift. Ottende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af Kr. Erslev. **Bd 5: H. 5—6.** E. Jörgensen, Nordiske Studierejser i Middelalderen. — K. M. Widding, Den förste Organisation af Danmark—Norges Konsulatvæsen (Konsulinstruktionen af 1749). — Smaastykker: H. Hjelholt, Frederik Christians Stilling til det andet svenske Tronfölgervalg. — Anmeldelser — Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland. — A. Krarup, Fortegnelse over historisk Litteratur fra Aaret 1913, vedrörende Danmarks Historie.

Finsk Tidskrift. Utgifven af R. F. v. Willebrand. **1915, September.** E. Schybergson, I vår politiska fråga. — W. Söderhjelm, Från C. J. L. Almquists vistelse i Finland. — **Oktober.** C. v. Bonsdorff, Kejsar Alexander I och finska officerskåren. — **November.** K. B. Westman, Den svenska kyrkans utveckling från S:t Bernhards tidehvarf till Innocentius III:s, anm af R. Pipping. — **December.** E. Hornborg, Gustaf IV Adolf och Runeberg. — K. Tiander, Varjagerna. Nyare forskningsresultat.

Historische Zeitschrift. Herausgeg. v. Fr. Meinecke u. Fr. Vigener. 1915. **3 Folge: Bd 19: H. 2.** Fr. Smith, Die Schlacht

bei Carrhä. — K. Benrath, Heinrich VIII. von England—Defensor Fidei. — E. Müsebeck, Das Verhalten der preussischen Regierung im Fichteschen Atheismusstreit. — Miszelle. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften.

onatsblätter. Herausgegeben von der Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Altertumskunde. **1915, November.** A. Haas, Zur Erinnerung an den 15. und 16. November 1715.

ıe English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1915. October.** A. H. Lybyer, The Ottoman Turks and the routes of Oriental trade. — J. G. Edwards, Sir Gruffydd Llwyd. — E. Armstrong, The Italian wars of Henry II. — C. C. Crawford, The suspension of the Habeas Corpus Act and the revolution of 1689. — C. K. Webster, Castlereagh and the Spanish colonies. 2. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices. — Index.

nnales révolutionnaires. 1914, Oct.—Dec. Les nouvelles lettres de Marie Antoinette (C. Grönblad o. C. M. Stenbock framhålla att brefven äro äkta: H. Glagau söker bevisa att brefven äro förfalskade).

evue Historique. 1915, Mai—Juin. F. Lot, Les migrations saxonnes en Gaule et en Grande-Bretagne du 3:e au 5:e siècle. — A. Fliche, Le cardinal Humbert de Moyenmoutier. Étude sur les origines de la réforme grégorienne. — G. Monod, Le rôle de Paris dans la France du moyen âge. — W. M. Kozlowski, Kosciuszko et les légions polonaises en France (1:er article). — L. Bémont, Un chant de haine contre l'Angleterre. — Bulletin historique: Antiquités romaines (1913—1914), par J. Toutain. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique. — **Juillet—Août.** L. Bréhier, Constantin et la fondation de Constantinople. — E. Amélineau, La conquête de l'Egypte par les Arabes (1:er article). — E. W. Dahlgren, Une contestation franco-espagnole au sujet d'une affaire d'inquisition. L'affaire du capitaine Lopez. 1712—1720. — G. N. Tricoche, Le siège de Nauvoo ou la bataille des Maladroits: épisode de l'histoire des Mormons. — Ch. Mortet, A quelle époque le détroit des Dardanelles a-t-il reçu ce nom? Bulletin historique: Antiquités latines (publications étrangères), 1913—1915, par Ch. Lecrivain. — Histoire de France (fin du moyen âge, 1328—1498), par Ch. Petit-Dutaillis. — Histoire de l'Amérique latine (publications des années 1904—1914): 1:er article par F. Martin-Chabot. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Correspondance. Lettre du R. P. Bliard et réponse de Rod. Reuss. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique. — Index bibliographique.

evue de Paris. 1915. 1:er juillet. J. de Coussange, La Scandinavie et la guerre.

35.

Bibliografi 1914.[1]

(Upprättad af **Kristian Setterwall.**)

4535. Historisk Tidskrift, utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *T. Höjer.* Årg. 34. 1914. 288 + 109 + (2) s. + bilagor. Pr. för medlemmar 5 kr.
Fenk, J., Några tvistepunkter i Wien-kongressens litteratur.
Clason, S., Skodsborgsmötet och Ulriksdalskonferensen.
Carlsson, G., Sverige och Lybeck år 1509.
Rexius, G., Representationsfrågan inför regeringen 1834.
Edén, N., Gustaf Vasas födelseår och födelseort.
Strödda meddelanden och aktstycken.
Öfversikter och granskningar.

4536. Historisk Tidsskrift, udgivet af den norske historiske Forening. Femte Række. Bd 2: H. 4 S. 321—498 + (4) + XXVII s. Kristiania.

4537. Historisk Tidsskrift, Ottende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af *Kr. Erslev.* Bd 5: H. 1—2. 140 s. + 59 L. Khvn.

4538. **Lindhagen, A.,** Kalendariska bidrag. 1. Die Quatembertage in Schweden. 2. »Psalmboken av 1557 och 1558.» 12 s. 4:o. Sthlm.
(Särtryck ur Högre realläroverkets på Norrmalm årsredogörelse 1914.)

4539. **Lindhagen, A.,** Länge und Alter des Mondes in den Kalendarien des Mittelalters. 27 s. Uppsala & Sthlm.
Arkiv för matematik, astronomi och fysik. Bd 9: N:o 36.

4540. **Benzelius, E.,** Anecdota Benzeliana. Eric Benzelius d. y:s anteckningar i svensk historia. Efter originalhandskriften i Linköpings stiftsbibliotek utgifna med inledning och personregister af *Hj. Lundgren.* XI + 107 + (1) s. + 1 portr. Sthlm, Bröderna Lagerström. Pr. 4 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 4950.

4541. **Cederschiöld, G.,** Fresta duger jämte andra uppsatser. (1) + 257 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. 50 öre.
Innehåller bl. a.: Kung Orre; Ur den nordiska fiskarbefolkningens historia; Till Bohusläns äldre historia; Till Skandinaviens historia på 1600-talet.

4542. **Grimberg, C.,** Svenska folkets underbara öden. Med många illustr. i texten. D. 2: Äldre Vasatiden. 1521 1611. 568 s. Sthlm, Norstedt. Pr. inb. 3 kr. 35 öre.
Se nedan »Recensioner» 4951.

---

[1] De i denna bibliografi förekommande tilläggen till 1911, 1912 och 1913 års bibliografier äro insatta på sina respektive platser med angifvande af årtalet.

4543. **Hjärne, H.,** Östeuropas kriser och Sveriges försvar. Politiska utkast 1880—1914. VII + (1) + 328 s. Uppsala, F. C. Askerberg. Pr. 4 kr. 25 öre.
Innehåller bl. a.: Per Brahes minne och Sveaborg.

4544. **Holmberg, E.,** Gamla freds- och handelstraktater och Medelhavsexpeditioner.
Vår Flotta 1914, s. 4—6. Med 1 illustr.

4545. **Kungatal,** Svenska kungatal. Tal till rikets ständer av Gustav Vasa, Gustav II Adolf och Gustav III. 44 + (1) s. Sthlm, Bonnier. Pr. 50 öre.
Svenska tal och tankar. 1.

4546. **Schück, H., Almquist, H., Stille, A., o. Hallendorff, C.,** Svenska folkets historia. Rikt illustrerad. Bd 1: *Schück, H.,* Forntiden och medeltiden. Avd. 1. Forntiden och den äldre medeltiden. XII + 419 s. Med 291 fig. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. inb. 6 kr. 50 öre.
Gleerupska biblioteket.
Se nedan »Recensioner» 4952.

4547. **Svensén, E.,** Svenska historien för svenska folket. H. 1—3. 72 s. + 1 pl. Med 74 fig. i texten. Uppsala (tr. i Sthlm), J. A. Lindblad. Pr. 25 öre häftet.

4548. **Arne, T. J.,** La Suède et l'Orient. Études archéologiques sur les relations de la Suède et de l'Orient pendant l'âge des Vikings. Akad. afh. 240 + (2) s. + 1 karta. Med 370 fig. i texten. Uppsala. Äfven i Archives d'études orientales.
Se nedan »Recensioner» 4953.

4549. **Fahlbeck, P.,** Beowulfskvädet som källa för nordisk fornhistoria. 17 s. Sthlm.
Särtryck ur K. Vitterhets, Historie och Antikvitets Akademiens handlingar N. F. 13: 3.

4550. **Cederschiöld, G.,** Var brändes Olav Trätälja enligt Ynglingatal?
Namn och bygd 1914. Årg. 2, s. 29—35.

4551. **Beckman, Nat.,** Sveriges äldsta kristna konungalängd.
Personhistorisk Tidskr. 1914. Årg. 16, s. 1—11.

4552. **Nerman, B.,** Sveriges äldsta konungalängder som källa för svensk historia. 31 s. Uppsala, Appelberg. Pr. 1 kr.
Se nedan »Recensioner» 4954.

4553. **Schück, H.,** Den äldsta kristna konungalängden i Sverige. 41 s. Uppsala.
Uppsala Universitets Årsskr. Progr.

4554. **Bachmann, J.,** Die päpstlichen Legaten in Deutschland und Skandinavien (1125—1159). XV + 235 s. Berlin, E. Ebering 1913.
Histor. Studien. H. 115.
Se nedan »Recensioner» 4955.

4555. **Karsten, T. E.,** Svenskarnas bosättningar i Finland. 1—3.
Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. 115. Förhandlingar och uppsatser. 27. 1913 (tr. 1914), s. 72—146. Med 7 fig. Äfven separat 78 s. + 6 pl. Med 7 fig. Borgå, Holger Schildts förlag. Pr. 80 p. Studentfylkingens småskrifter. 6—7.

4556. Sveriges förste statsman. [Birger jarl.]
Läsning för svenska folket 1914, s. 1—20.

4557. Mecklenburgisches Urkundenbuch. Herausgegeben von dem Verein für Mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde. Bd 24. 1400. — Drittes Siegelheft. [Herausg. v. *Fr. Stuhr.*] 158 + 67 + (1) + 52 s. Tafel 71—114. 4:o. Schwerin 1913.

4558. **Lundegård, A.,** Om Engelbrekt, Erik Puke och Karl Knutsson som blef kung. 282 s. + 9 ättartal + 1 portr. Sthlm, Ljus 1913. Pr. 6 kr.
Se nedan »Recensioner» 4958.

4559. Missiver fra Kongerne Christian I:s og Hans's Tid. Udgivne ved *W. Christensen* af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. På Carlsbergfondets Bekostning. Bd 1: H. 2. S. 161—307. Bd 2. (2) + 471 s. Khvn, Gad. Pr. för 1: 2 o. 2: 8 kr.

4560. Stockholms stads jordebok 1474—1498. Utgifven af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia med understöd af Stockholms stad genom *H. Hildebrand.* (5) + 322 + (1) s. Sthlm. Pr. 11 kr.
Stockholms stadsböcker från äldre tid. Ser. 1. Jordeböcker 2.
De sista arken äro korrekturlästa af *L. M. Bååth,* som äfven skrifvit företalet.

4561. **Flentzberg, A.,** Gamla herr Sten efter döden.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från präster i stiftet 1914. Årg. 11, s. 54—73. Med 10 illustr.

4562. **Carlsson, G.,** Sverige och Lybeck år 1509.
Hist. Tidskr. 1914, s. 149—169.

4563. **Liljefalk, A.,** Anders Bille til Söholm. Lensmand paa Möen i et halvt Aarhundrede. 17 s. Næstved.
Særtryck af Aarbog for Historisk Samfund for Præstö Amt 1914.

4564. **Edén, N.,** Gustaf Vasas födelseår och födelseort.
Hist. Tidskr. 1914, s. 225—244.

4565. **Edén, N.,** Mårten Helsings bearbetning af Peder Swarts berättelse om Gustaf Vasas ungdom.
Hist. Tidskr. 1914, s. 245—257.

4566. **Häpke, R.,** Die Regierung Karls V. und der europäische Norden. (1) + XVI + 385 s. Lübeck. Max Schmidt.
Veröffentlichungen zur Geschichte der Freien und Hansestadt Lübeck. Herausgegeben vom Staatsarchiv zu Lübeck. Bd 3.

4567. **Tidander, L. G.,** Kristian II:s restaurationsförsök. Historisk skildring. 75 s. Filipstad 1910 (ej utl. förr än 1914). Pr. 1 kr.

4568. **Welin, S.,** Margareta Leijonhufvud. Drottning från Västergötland.
Västergötlands fornminnesförenings tidskr. 1912. Bd 3: H. 3—4, s. 3—28. Med 1 slägttafla.

4569. Kung Göstas juleminnen. Några data ur den första Vasakungens julhelgskrönika.
Stockholms Dagblad 1914, N:o 346 B (20/12).

4570. Konung Gustaf den förstes registratur med understöd af statsmedel i tryck utgivet af Riksarkivet genom *J. A. Almquist.* D. 28. 1558. IV + 738 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 10 kr.
Handlingar rörande Sveriges historia. Ser. 1.

4571. **Tidander, L. G.,** Nordiska sjuårskrigets historia. 395 s. Vestervik, C. O. Ekblad & C:o 1892 (men ej utl. förr än 1914). Pr. 3 kr. 75 öre.

4572. Danmark i Aaret 1567. En fuggersk Agents Indberetninger. Medd. af *K. Fabricius.*
Danske Magazin 1914. Sjette Række. Bd 2, s. 1—27.

4573. Urkunden zur Geschichte des schwedisch-polnischen Krieges aus den Jahren 1600—1627. Herausg. v. *P. v. Ungern-Sternberg.*
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands 1912 (tr. 1914), s. 172—204.

4574. Från gamla ofredstider. [Bref skrifna 1611, som beröra det pågående Kalmarkriget och gränsbevakningen mot Norge.]
Julbok för Västerås stift 1914. Årg. 9, s. 127—140.

4575. **Hjärne, H.,** Vasa och Hohenzollern. Föredrag vid svensk-tyska föreningens årsmöte i Stockholm den 6 nov. 1913. 30 s. Uppsala, Akademiska bokh. 1913. Pr. 45 öre.
Öfversatt till tyska under titel: Wasa und Hohenzollern. Vortrag gehalten auf der Jahresversammlung der Schwedisch-Deutschen Vereinigung in Stockholm am 6. November 1913. Autorisierte Übersetzung aus dem Schwedischen von J. Paul. 31 s. Leipzig, K. F. Koehler.

4576. **Stavenow, L.,** Gustaf Adolfsminnet och det nuvarande världsläget.
Uppsala 6—8 november 1914. [H. 2], s. 1—11.

4577. **Stavenow, L.,** Gustaf Adolfsproblemet och den svenska historieforskningen. Några synpunkter.
Nord. Tidskr. 1914, s. 325—338.

4578. **Thyrén, J. C. W.,** Tal i Gustaf Adolfsföreningen den 6 november 1914. 25 s. Lund. Gleerupska Univ. bokh. Pr. 50 öre.

4579. **Zamjatin, G. A.,** K voprosu ob izbranii Karla Filippa na russkij prestol (1611—1616). [Till frågan om Karl Philips val till rysk tsar.] 141 + IV s. Jur'ev 1913.

4580. **Stenbock, C. M.,** Till brefväxlingen mellan Gustaf Adolf och Ebba Brahe.
Personhistorisk Tidskr. 1914. Årg. 16, s. 104—115. Med 5 facs.

4581. **H[ansso]n, S.,** Gustaf II Adolf och Ebba Brahes brevväxling. Ett trehundraårsminne.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1914, N:o 259 (6 11).

4582. **Orlov, P.,** Osada Pskova Gustavom-Adolfom v. 1615 g. [Gustaf Adolfs belägring af Pskov år 1615.]
Trudy Pskovskago Archeologičeskago Obščestva 1912—1913 g. Vyp. 9, s. 71—85.

4583. **Motzki, A.,** Braunsberg im zweiten schwedisch-polnischen Kriege. Ein Beitrag aus dem Vatikanischen Staatsarchiv. Programm des Gymnasiums Braunsberg Ostpr. 48 s. Braunsberg 1913.

4584. **Ahnlund, N.,** Öfverläggningarna i riksrådet om tyska kriget 1628—1630.
Hist. Tidskr. 1914, s. 108—123.

4585. **Karsten, H. A.,** Wrangel, Vangler och slaget vid Lech.
Hist. Tidskr. 1914, s. 258—260.

4586. **Fronmüller, G. T.,** Geschichte Altenbergs und der alten Veste bei Fürth, sowie der zwischen Gustav Adolf und Wallenstein im 30. jähr. Kriege bei der alten Veste vorgefallenen Schlacht. Nach den urkundl. Quellen bearbeitet. V + 89 s. mit 1 Tafel u. 1 Plan. Fürth. A. Schmittner 1913.

4587. **Schwarz, B.,** Korrespondenz des Freiherrn Johann Christoph von Gemmingen, schwedischen Oberamtmanns zu Amorbach, aus den Jahren 1632, 1633 und 1634.
Neues Archiv für die Geschichte der Stadt Heidelberg und der rheinischen Pfalz 1913. Bd 12, s. 1—84.

4588. Från Sveriges storhetstid. Franska legationssekreteraren *Charles Ogiers* dagbok under ambassaden i Sverige 1634—1635. Från latinet med inledning och noter utgiven av *S. Hallberg*. (2) + 141 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr. 90 öre.
Se nedan »Recensioner» 4967.

4589. **Wrangel, F. U.,** Rikskansleren Axel Oxenstiernas resa till och i Frankrike 1635. VIII + 242 s. + 1 portr. + 1 karta. Med flera illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 7 kr.
Bilaga: Utdrag ur utgiftsbok under rikskansleren Axel Oxenstiernas vistelse i utlandet, 1630-talets början och midt.
Se nedan »Recensioner» 4968.

4590. **Blum,** Herzog Bernhard von Weimar und Strassburg. [1638.]
Elsässische Monatsschrift für Geschichte und Volkskunde 1913. Jahrg. 4, s. 337—347.

4591. **Schwennicke, Fr.,** Die holsteinischen Elbmarschen vor und nach dem Dreissigjährigen Kriege. VIII + 123 s. Leipzig.
Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins. Bd 1.
Berör bl. a. Torstenssons infall i Holstein 1643.

4592. Relations de Antoine de Lumbres ambassadeur en Pologne et en Allemagne touchant ses négociations et ambassades. Ouvrage publié pour la Société d'Histoire diplomatique par le comte *G. de Lhomel*. T. 1. 1646—1650. (1) + CII + 207 s. + 3 portr. Paris, Plon-Nourrit 1911.

4593. **Munthe, Arn.,** Svenska flottan i Kielviken och andra händelser till sjös under vårt krig med Danmark 1643—1645.
Årsbok utgifven af Sveriges Flotta. Årg. 6. 1914—1915, s. 6—20. Med 1 karta.

4594. **Gribble, Fr.,** Drottning Kristinas hof och hennes senare äfventyr efter tronafsägelsen. Bemyndigad öfversättning. 284 s. + 4 portr. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 4 kr. 75 öre.
Se nedan »Recensioner» 4965.

4595. **Pufendorf, S. v.,** Sju böcker om konung Carl X Gustafs bragder med förträffliga bilder sirade och med nödigt register försedda. Öfversatta af *A. Hillman*. D. 4—5. S. 271—572 + 53 pl. Fol. Sthlm. Wahlström & Widstrand. Pr. för hela arbetet 50 kr., på bättre papper 125 kr.
Se nedan »Recensioner» 4969.

4596. **Kubala, L.,** Wojna szwedzka w roku 1655 i 1656. (Szkiców historycznych serya 4). [Svenska kriget åren 1655 o. 1656. (Historiska skizzer, ser. 4)]. 495 s. o. 19 pl. Lwów.

4597. **Jensen, A.,** Svenskarna i Krakau 1655—57.
Hist. Tidskr. 1914, s. 187—193.

4598. **Schwarz, R.,** Leiden des Marienburger Werders im schwedisch-polnischen Erbfolgekriege.
Mitteilungen des Westpreussischen Geschichtsvereins 1914. Jahrg. 13, s. 58—61.

4599. **Rockstroh, K. C.,** Sydsjælland under Svenskekrigen 1657—60. Foredrag holdt i Næstved den 1. Februar 1912 for Præstö Amts Historiske Samfund.
Aarbog for Historisk Samfund for Præstö Amt 1912. Aarg. 1, s. 3—37.

4600. **Duelund, L. J.,** Fra Svenskekrigen 1658—59.
Svendborg Amt 1912, s. 175—178.

4601. **Jensen, P.,** Sagn fra Svenskekrigen 1658—60.
Svendborg Amt 1912, s. 167—173.

4602. **Bergwitz, Joh. K.,** Karl X Gustavs hurtige död (norsk Kugle?)
Folkebladet 1912, s. 63—65, 75—76, 87—89.

4603. Konung Karl X Gustafs begrafning i Stockholm 1660. Efter ett gam[malt] samtida tryck i Kungl. biblioteket, öfversatt af *Ivar Simonsson*.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1914, s. 126—130.

4604. **Wittrock, G.,** Karl XI:s förmyndares finanspolitik. Gustaf Bonde[s] finansförvaltning och brytningen under bremiska kriget 1661—1667. (Mit einem Resumé in deutscher Sprache). XX + 476 + XIV s. Uppsala, Akademiska bokh. Pr. 10 kr.
Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-samfundet i Uppsala 1[5].

4605. Franske Memoirer fra vor förste Enevældetid om Danmarks politiske og ökonomiske Forhold. Ved *K. Fabricius*. (Fortsættes.)
Danske Magazin. Sjette Række. Bd 2, s. 78—96.

4606. Brieven van *Johan de Witt*. Bewerkt door *R. Fruin*. Uitgeg[even] door *N. Japikse*. D. 3. 1665—1669. X + 576 + (1) s. 4. 1670—1672. X + 606 + (2) s. Amsterdam, Johannes Müller 1912. 13.

4607. **Wolpers, Th.,** Die politischen Beziehungen Brandenburgs zu Schweden in den Jahren 1672 bis 1675. Inaug. Diss. [Munster.] X + 75 s. Borna-Leipzig 1912.

4608. **Beyer, K. H.,** Mecklenburgs Lage im brandenburgisch-schwedischen Kriege während der Jahre 1675—1677. Inaug. Diss. 57 s. Rostock 19[..].

4609. Ett bref från Spener till drottning Ulrika Eleonora d. ä. [1690] Medd. af *O. Malmström*.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1913 (utg. 1914). Meddelanden o. aktstycken s. 6—13.

4610. Karolinska förbundets årsbok 1913. (1) + 417 s. + 1 portr. o. 1 karta o. 31 illustr. o. kartor i texten. Lund.

4611. Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter. D. 10. Utg. af *Aug. Quennerstedt* (1) + XXXV + 485 + (1) s. + 1 facs. + 1 portr. + 5 pl. + 3 kartor. Lund, Gleerupska Univ. bokh. Pr. 8 kr. Tr. i 200 exemplar.
Innehåll: Förord: Alexander Hummerhielms dagbok: Per Stiernmans dagbok: Gustaf Wilhelm Coyets kompani-journal: Nils Posses journal: Josias Cederhielms dagboksfragment; Personregister.

4612. **Ramsay, J.,** Tsar Peters svenska värja. 15 s.
Historiallinen Arkisto 1914. 24, 1, 7.
Se nedan »Recensioner» 4971.

4613. **Winkler, R.,** König Karls XII. Zug nach Narva im Jahre 1700.
Deutsche Monatsschrift fur Russland. der Baltischen Monatsschrift 19[..]; Jahrg. 56, s. 675—687, 734—743.

4614. Kommendanten å Bauskenburg och Selburg frih. Nils Posses journal 1701—1702.
Karolinska krigares dagböcker. D. 10, s. 427—446. Med 3 pl.

4615. Dagboksfragment af sekreteraren Josias Cederhielm 1702—1703.
Karolinska krigares dagböcker. D. 10, s. 447—464.

4616. Kompani- och kommando-journal vid skånska ståndsdragonerna förd af kaptenen Gustaf Wilhelm Coyet 1702—1704.
Karolinska krigares dagböcker. D. 10, s. 193—426.

4617. Bref från Samuel Bark till Olof Hermelin 1702—1708. Utgifna af *C. v. Rosen*. D. 1. 1702—1704. VII + 230 s. + 1 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 6 kr.
Se nedan »Recensioner» 1971.

4618. **H[ägg], E.,** När svenskar och engelsmän sammandrabbade. Skeppet Ölands strid med nio engelska skepp vid Orfordness den 28 juli 1704.
Vår Flotta 1914, s. 126—127. Med 1 illustr.

4619. **Uddgren, H. E.,** Slaget vid Gemeuerthof.
Karolinska förbundets årsbok 1913 (tr. 1914), s. 146—184. Med 3 illustr. o. 2 kartor.

4620. **Feldmeier, Fr.,** Die Aechtung des Kurfürsten Max Emanuel von Bayern und die Uebertragung der Oberpfalz mit der funften Kur an Kurpfalz (1702—1708).
Oberbayerisches Archiv fur vaterländische Geschichte 1914. Bd 58, s. 145—269.
Berör bl. a. äfven Karl XII och hans missnöje med Kurpfalz 1707.

4621. Generalmajoren friherre Alexander Hummerhielms dagbok 1707—1708.
Karolinska krigares dagböcker. D. 10, s. 1—156. Med 1 portr. o. 2 pl.

4622. **Antoni, Fr. R.,** Anders Lagercrona.
Karolinska förbundets årsbok 1913 (tr. 1914), s. 185—200. Med 1 facs.

4623. **Berger, L.,** Generalmajor Lagercronas instruktion af den 14 september 1708.
Hist. Tidskr. 1914, s. 260—274.

4624. **Rewiuk, E.,** Ur Ukrajnas historia.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1914. N:o 262 (10/11).
Berör Karl XII:s krig i Ryssland och slaget vid Poltava.

4625. **Bennedich, C.,** Om den svenska planläggningen af slaget vid Poltava och stridsledningen.
Karolinska förbundets årsbok 1913 (tr. 1914), s. 1—58. Med 26 kartor o. illustr.

4626. »Det är högst nödigt, att man inte fäller modet...» Karl XII:s bref hem till rådsherrarna efter slaget vid Poltava.
Vårdkasen 1914, N:o 48 (27/11).

4627. **Lambert, J.,** [Memoirer.] [Berör Karl XII:s krig.]
Levertin, A., o. *Schimmelpfenning, C. F. V.,* Sveriges apotekarhistoria från konung Gustaf I:s till närvarande tid 1, s. 323—354.
Lambert var med Karl XII vid Poltava och Bender.

4628. **Roland, C. v.,** Minnen från fångenskapen i Ryssland och Karl XII:s krig. Utgifna af *S. E. Bring.* VIII + (1) + 134 s. + 9 pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 4976.

4629. **Bring, S. E.,** Hans Perman Olivecrona och hans dagboksfragment från Konstantinopel 1709.
Karolinska förbundets årsbok 1913 (tr. 1914), s. 308—349. Med 1 portr. och 1 facs.

4630. Dagbok under fälttåget i Skåne 1709—1710 af generaladjutanten Per Stjerncrantz.
Karolinska krigares dagböcker. D. 10, s. 157—191. Med 3 kartor.

4631. **Bring, S. E.,** Svenska hofvets flykt undan pesten i Stockholm 1710. När Sala och Arboga voro hufvudstäder.
Stockholms Dagblad 1914, N:o 346 B (20/12). Äfven separat 18 s. Sthlm.

4632. Fromholdt Rutenschiölds berättelse om Revals inneslutning och kapitulation 1710. Utgifven av *Fr. R. Antoni.*
Karolinska förbundets årsbok 1913 (tr. 1914), s. 201—222. Med 1 facs.

4633. J. B. Savarys relation om Karl XII:s vistelse i Turkiet. Utgifven af *G. Carlquist.*
Karolinska förbundets årsbok 1913 (tr. 1914), s. 223—307.

4634. **Kuylenstierna, O.,** Svensk jul i Bender. Hur kung Karl firade jul-afton 1711 i kungahuset »Nya Karlopolis».
Stockholms Dagblad 1914, N:o 346 B ([20] 12).

4635. »Står någon fred att förvänta till kommande år?» Tankar om freds-utsikterna framställda i ett bref af år 1711.
Stockholms Dagblad 1914, N:o 346 B ([20] 12).

4636. **Tuxen, A.,** De nordiska allierades ställning till Oldenswort-traktatens § 2. (Öfversättning från författarens danska manuskript).
Karolinska förbundets årsbok 1913 (tr. 1914), s. 350—388.

4637. **Tidander, L. G.,** Striden vid Storkyro den 19 februari 1714. Ett dystert 200-årsminne.
Militar-Nyheter 1914, s. 78—79.

4638. **Leffler, B.,** Intressanta svenska minnen från Ungern. Aktstycken och monument från Karl XII:s blixtridt till Stralsund för nu 200 år sedan.
Svenska Dagbladet 1914, N:o 54 ([25] 2).

4639. **Zeeh, E.,** Kung Karls ridt till Stralsund. Enligt svenska urkunder och enligt ungerska.
Svenska Dagbladet 1914, N:o 65 ([8] 3).

4640. **Melander, R.,** Nils Ehrenskölds hjältebragd. Ett 200-årsminne.
Vår Flotta 1914, s. 73—77. Med 1 illustr.

4641. Nils Ehrenskiöld, ett 200-års minne av *M—e.*
Kalender utgiven av Svenska folkskolans vänner. Helsingfors. 1914. Årg. 29, s. 181—189.

4642. **Lundberg, R. G.,** Sverige och Preussen från krigsutbrottet 1715 till freden 1720. 2. 1715—1719. X + 96 s. Örebro.
[illegible] Örebro [illegible] läroverks årsredogörelse 1913—1914.

4643. **Fehrman, D.,** Prästeståndets kyrkopolitik under århundradena närmast efter reformationen. Ett referat och några reflexioner. Recension af *H.* [illegible], O., Studier öfver prästeståndets kyrkopolitik under den tidigare [illegible] 1. Se N:o [illegible].
[illegible] 1913 [illegible] 1914. Litteraturöfversikter [illegible] [illegible] s. 72—8[illegible].

4644. Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar som höra till statsförfattningens historia. Ser. 2. Tidehvarfvet 1719—1809. Riksdagsdens och [illegible] [illegible] skrifvelser till Kungl. Majestät [illegible] 1726—17[illegible]. Med [illegible] af statsmedel utgifven af Riksarkivet [illegible] [illegible] XVII + [illegible] s. Sthlm. Norstedt. Pr. [illegible] [illegible]

4645. **Chance, J. F.,** The treaty of Hanover.
The English Historical Review 1914. Vol. 29, s. [illegible]57—688.

4646. **Mickwitz, A.,** [illegible] och ekonomiekommissionen [illegible] Helsingfors.
[illegible] 74. N:o 1.

4647. [illegible] Med. af *S. T*[illegible].
[illegible]

4648. [illegible] från Adam Fredensjerna till ryska [illegible] [illegible]
[illegible] s. 97—[illegible]

549. **Wahlström, L.,** Gustavianska studier. Historiska utkast från tidevarvet 1772—1809. (2) + 320 s. + 7 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 4978.

550. **Forsstrand, C.,** Konung och adel. Minnen och anteckningar från Gustaf III:s Stockholm. Med illustrationer. (3) + 246 s. + 9 illustr. Med 9 illustr i texten. Sthlm, Geber. Pr. 5 kr.
Se nedan »Recensioner» 4979.

551. Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen. Bd 36. [September 1774 bis April 1775.] Redigiert von *G. B. Volz.* (2) + 550 s. Berlin, R. Hobbing.

552. **Schiötz, J.,** Fredriksvern under krigen i 1788—89.
Norsk Militært Tidsskr. 1914. Bd 77, s. 70—80.

553. **Munthe, Arn.,** Flottan och ryska kriget 1788—1790. Otto Henrik Nordenskjöld. Teckningarna af *J. Hägg.* D. 1. Omfattande tiden från generalamiralen af Trolles död i mars 1784 till och med slaget vid Hogland den 17 juli 1788. XV + 245 s. + 8 portr. o. illustr. + 1 karta. Sthlm, Norstedt. Pr. 7 kr.
Svenska sjöhjältar. 7: 1.
Se nedan »Recensioner» 4981.

554. **Pétiet, R.,** Gustave IV Adolphe et la révolution française. Relations diplomatiques de la France et de la Suède de 1792 à 1810 d'après des documents d'archives inédits. (2) + 333 s. Paris, Champion.

554 1/2. **Mörner, A. G.,** Politiska skrifter rörande 1800 års riksdag samt 1809 års författningsändring. Utgifna af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom *A. Brusewitz.* (1) + II + 136 s. Sthlm. Pr. 4 kr.
Historiska Handlingar. D. 25, N:o 1.

555. **Krauel, R.,** Die Beteiligung Preussens an der zweiten bewaffneten Neutralität vom Dezember 1801.
Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1914. Bd 27, s. 189—245.

556. **Lehtonen, U. L.,** Tanskan asema ja pyrkimykset syksyllä v. 1807. [Danmarks ställning och sträfvanden på hösten år 1807.]
Historiallinen Aikakauskirja 1913, s. 143—173.

557. **Angell, H.,** Syv-aars-krigen for 17. mai 1807—1814. Illustreret av *A. Bloch.* (3) + 352 s. + 19 bilag. 4:o. Kristiania, Aschehoug. Pr. 10 kr.

558. **Norén-Brandel, E.,** Studium öfver underhållets ordnande för de svenska stridskrafterna i Finland fr. o. m. varfälttågets början t. o. m. den 10. september 1808.
Svensk Intendentur-Tidskr. 1914. Årg. 5, s. 113—128. Med 2 kartplaner i texten.

659. **Cronstedt, G.,** Amiral C. O. Cronstedt och Sveaborgs fall. 2:a uppl. (1) + 72 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr. 25 öre.

660. **Hambræus, O.,** Anteckningar gjorda under bonderesningen på Åland 1808. Meddelade af *R. Hausen.*
Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. 115. Förhandlingar och uppsatser. 27. 1913 (tr. 1914), s. 253—264.

661. Julen i Torneå 1808. En mörk tafla: sjukdom, köld och umbäranden.
Stockholms Dagblad 1914. N:o 346 B (^{20} 12).

662. **Algren, H.,** Furst Barclay de Tollys tåg öfver Bottniska viken 1809. (Ur ryska generalen von Bergs efterlämnade papper.)
Svensk Militär Tidskr. 1914. Årg. 3, s. 195—199.

4663. **Törne, P. O. v.,** Intrigspelet och världspolitiken under Gustaf IV Adolf. (Se N:o 4156.)
Finsk Tidskr. 1914. T. 76, s. 333—351.

4664. **Hennings, B.,** Ett blad ur historien om statshvälfningen 1809.
Läsning för svenska folket 1914, s. 124—147.

4665. Till 1809 års regeringsform. Hans Järtas memorial. 19 s. Sthlm, Bonnier. Pr. 30 öre.
Svenska tal och tankar. 2.

4666. **Barton, D. P.,** Bernadotte, the first phase 1763—1799. With portraits and ill. XV + 532 s. + 27 pl. London.

4667. **Kuylenstierna, O.,** Karl Johan och Napoleon 1797—1814. Till Sveriges historia under den senaste stora europeiska krisen. XIV + (1) + 283 s. + 10 illustr. Med många illustr. i texten. Sthlm. Geber. Pr. 5 kr. 75 öre.
Se nedan »Recensioner» 4984.

4668. **Franzén, Hj.,** Representationsfrågan 1810—1830. Ett bidrag till representationsreformens historia. Akad. afh. [Uppsala.] XVI + 198 s. Norrköping.

4669. **Morén, F. W.,** Det engelska fredsanbudet till Fredrik VI af Danmark hösten 1812.
Hist. Tidskr. 1914, s. 193—198.

4670. **Lund, H.,** Stockholmstraktaten av 3. mars 1813. Bidrag til oplysning om Englands politik i det norske spörsmaal i tiden omkring traktatens indgaaelse.
Til belysning av 1814, s. 125—220.
Avhandlinger fra universitetets historiske seminar. Utgit av H. Koht. Bd 1.

4671. Nogle aktstykker til Danmarks udenrigspolitik i 1813. Medd. af *E. Holm.*
Danske Magazin 1914. Sjette Række. Bd 2, s. 61—70.

4672. **Kuylenstierna, O.,** Kronprins Karl Johan och den svenska hären i Tyskland 1813.
Kungl. Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift 1914, s. 1—15.

4673. **K[uylenstierna], O.,** Svenskarna vid Grossbeeren, Dennewitz och Leipzig.
Vårt Försvar 1914, s. 46—116. Med 5 illustr. o. 3 kartor.

4674. **Sassnick, Ad. Th.,** Friccius und sein Königsberger Landwehrbataillon bei Sturm auf Leipzig am 19. Oktober 1813. Eine Ehrenrettung.
Altpreussiche Monatsschrift 1914. Bd 51, s. 377—418. Mit einer Skizze.
Innehåller bl. a. en skrifvelse från Karl Johan om svenskarnas deltagande i slaget.

4675. C. J. Ljunggrens bref till sin far från Leipzig den 2 nov. 1813. 7 s. Sthlm 1913.
Särtryck ur Stockholms Dagblad den 18 oktober 1913.

4676. **P[laten], G. v.,** Bornhöft. 1 Bornhöft den 7 december 1813. 2 Bornhöft den 7 december 1913.
Svensk Militär Tidskr. 1914. Årg. 3, s. 162—181. Med 3 bilder o. 1 kartskiss.

4677. Kung Christian Frederiks dagbok fra hans ophold i Norge 1814. Utgit som tillæg til »Riksforsamlingens forhandlinger» efter det franske originalhaandskrift af *A. Olafsen* og oversat til norsk av J. Raabe. (4) + 269 s. + 1 portr. Kristiania. Pr. 3 kr.

1678. Eidsvold 1814. Med bidrag av *C. W. Schnitler, R. Tank, H. Koht, C. Berner, H. Fett, A. J. Lange*. Utgit med bidrag av det offentlige ved *A. Collett, C. Berner A. C. Drolsum, H. Fett, A. Sandvig*. Med illustrationer. H. 1—11. 264 s. Kristiania, J. W. Cappelen. Pr. 40 öre häftet.

1679. Jubilæumsboken fra 14 till 14. Redigert av *E. Hilsen*. XV + 316 s. Med manga illustr. Kristiania, Parmannske Forlag. 1914. Pr. 6 kr. 50 öre

1680. **Koht, H.,** 1814. Norsk dagbok hundre aar efterpaa. IV + 553 + (1) s. Med 29 portr. Kristiania, Aschehoug & C:e. Pr. 6 kr.

1681. **Koht, H.,** Grundspörsmaalet i 1814. Foredrag i den norske historiske forening 12 februar 1914.
[Nor.] Hist. Tidsskr. 1914. Femte Række. Bd 3, s. 1—16.

1682. **Koht, H.,** Det store i 1814.
Samtiden 1914, s. 245—257.

1683. **Lange, Albert J.,** Christian Frederik som Norges statholder, regent og konge. (2) + 197 s. Kristiania, Forfatterens forlag. Pr. 1 kr. 50 öre.

1684. **Midgaard, J.,** Den svenska regjeringa og Norge i dei fyrste maanadene etter Kiel-freden (januar—juni 1814).
Til belysning av 1814, s. 221—256.
Avhandlinger fra universitetets historiske seminar. Utgit av H. Koht. Bd 1.

1685. **Ræder, Jac.,** Paa Kongsvinger i 1814. (Trykt med bidrag af Ludvig Daaes Legat.)
[Nor.] Hist. Tidsskr. 1914. Femte Række. Bd 3, s. 17—80.

1686. **Steffens, H. K.,** Den norske Centraladministrations Historie 1814—1914. Udgivet med offentligt Bidrag. (4) + 397 s. Med manga illustr. o. portr. i texten. Kristiania, I. M. Stenersens Forlag.

1687. **Aubert, C.,** Lier og Matrand 1814. En aktmæssig kildestudie.
Norsk Militært Tidsskr. 1914. Bd 77. s. 395—401.

1688. Ett Brev fra 1814 $^{23}/_{9}$. [Brefvet är skrifvet af Markus Frederik Irgens, Sogneprest i Bergen, till Markus Frederik Steen. Det skildrar förbittringen mot Sverige i dessa dagar.]
Tidens Tegn 1914, N:o 273 ($^{4}/_{10}$).

1689. **Hallendorff, C.,** Karl XIV Johan och den fjärde november. Några erinringar inför hundraårsminnet om unionsverkets centrala personlighet.
Svenska Dagbladet 1914, N:o 298 ($^{2}/_{11}$).

1690. **Flodström, I.,** En minnesdag. [Den 4 november 1914.]
Forum 1914. Årg. 1, s. 51—54.

1691. **Abrahamson, J.,** Fra Karl Johans hof. Indberetninger til Frederik VI af officeren Joseph Abrahamson. Ved *Sofie Aubert Lindbæk*.
Personhistorisk Tidskr. 1913 (utg. 1914). Årg. 15, s. 231—275.

1692. **Wieselgren, O.,** Till belysning af Lars Hiertas politiska åskådning.
Personhistorisk Tidskr. 1914. Årg. 16, s. 25—31.

1693. **Rexius, G.,** Representationsfrågan inför regeringen 1834. [Med bilaga.]
Hist. Tidskr. 1914, s. 170—186.

1694. **Almquist, H.,** Karl XIV Johan och den begynnande skandinavismen.
Hist. Tidskr. 1914, s. 198—209.

4695. **Hierta, Lars,** Riksdagsmotioner och anföranden. Med understöd af stiftelsen Lars Hiertas Minne utgifna af *G. A. Aldén.* D. 2. Riksdagarna 1844—45, 1847—48, 1850—51 och 1853—54. XVIII + 575 s. + 1 portr. o. 1 medaljong i texten. Sthlm, Nordiska bokh. Pr. 6 kr 50 öre.

4696. Ur Henning Hamiltons brefsamling. Ett urval utgifvet af *G. Carlquist.* D. 1. 217 s. + 1 portr. 2. 236 s. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 9 kr.
Brefven omfatta perioden 1844—1878.
Se nedan »Recensioner» 4986.

4697. Ur Henning Hamiltons papper. Medd. af *S. Clason.*
Svensk Tidskr. 1914, s. 102—116. Med 5 portr.

4698. **Bapst, E.,** Det franske Diplomati og Nordens Nevtralitet ved Krimkrigens Udbrud 1854.
Gads Danske Magasin 1914. Aarg. 8, s. 284—291.

4699. **Clason, S.,** Skodsborgsmötet och Ulriksdalskonferensen. 1—5. [Med 1 bilaga.]
Hist. Tidskr. 1914, s. 61—107.

4700. **Hallendorff, C.,** Illusioner och verklighet. Studier öfver den skandinaviska krisen 1864. V + (1) + 186 s. Sthlm, Geber. Pr. 3 kr.
Se nedan »Recensioner» 4988.

4701. **[Re]hn[berg], [H.],** Då unionen fyllde sitt halvsekel.
Aftontidningen 1914, N:o 254 (2/11).

4702. **Melander, E.,** Drottning Sophia. Några minnesblad. 288 s. Med många portr. o. illustr. Uppsala (tr. i Sthlm). J. A. Lindblad. Pr. inb. 5 kr. 50 öre.

Biografi och genealogi.

4703. **Bref,** Strödda, från svenskar i Italien. Ur Upsala Universitetsbiblioteks samlingar utgifna af *E. Lundström.* VIII + 68 + (2) s. Göteborg, Eranos' förlag. Pr. 2 kr. 25 öre.
Svenskars bref och anteckningar från Italien. 2.
Brefskrifvarna äro Lars Skytte, Carl Gabriel Bååt, Mikael Dahl, Carl Sparre till Säby, Erik Sparre, Lars Molin, Anders Alstrin, Anders Celsius, Germund Ludvig Cederhjelm, Mathias Norberg, Johan Tobias Sergel till Gustaf III, Bror Cederström till Gustaf III, Louis de Geer till Gustaf III, Peter Wilhelm Törngren till Gustaf III, Lars Grandel, Henrik Brandel, Adolf Fredrik Munck, Adolf von Rosenheim till Gustaf IV Adolf, Johan Henrik Tavast, Johan Henrik Schröder, Carl Mauritz Nyman.
Se nedan »Recensioner» 4992.

4704. **Lagergren, H.,** Värmländska släkter. Ett bidrag till Värmlands personhistoria. II. 1. 116 + (3) s. Kristinehamn, Utg. Pr. 2 kr.

4705. **Palmgren, H.,** Matrikel öfver Gästrike-Hälsinge nation i Uppsala 1811—1912. Enligt nationens uppdrag utgifven. VII + 343 s. + 1 pl. Sthlm 1913. Pr. 7 kr. 50 öre.

4706. **Rudbeck, G.,** En återfunnen släkttafla från 1500-talets slut.
Nordisk Tidskr. för bok- och biblioteksväsen 1914. Årg. 1, s. 245—2[illegible]. Med 1 pl.

4707. **Setterdahl, Ax.,** Östgöta nation i Lund 1668—1913. Biografiska och genealogiska anteckningar jämte historik. 526 s. Linköping, Henric Carlsons bokh. 1913. Pr. 15 kr.
Se nedan »Recensioner» 4993.

4708. **Schmeidler, B.,** Neuere Literatur über *Adam von Bremen.*
Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde 1914. Bd 16, s. 111—121.

4709. **Cederberg, A. R.,** Kappale *Johan Arckenholtzin* elämäkertaa. Johan Arckenholtzin yritykset palata kotimaahan ju lopullinen paluu vuonna 1766. [Ett bidrag till en biografi af Johan Arkenholtz. Hans försök att få återvända till fäderneslandet och hans slutliga återkomst dit år 1766.] 27 s. [3 bilagor på svenska.]
Historiallinen Arkisto 1914. 24, 1. 2.

4710. **Palmgren, C. M.,** Sveriges märkligaste kvinna *Birgitta Birgersdotter.* 222 s. + 1 släkttafla + 1 portr. Sthlm, Wilhelmsson. Pr. 3 kr.

4711. **Skovgaard, J.,** Den hellige *Birgitta* og Maribo Kloster.
Lolland—Falsters historiske Samfunds Aarbog 2, 1914, s. 34—134. Med 10 illustr. o. 1 facs. i texten.

4712. **Blanck, A.,** *Geijer* i England 1809—1810. En biografisk studie på grundvalen af bref och dagboksanteckningar. (3) + 301 s. + 1 portr. + 19 pl. Sthlm, Bonnier. Pr. 6 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 4995.

4713. **Lilljebjörn, E. G.,** I solnedgången. Minnen och bilder från *Erik Gustaf Geijers* senaste lefnadsår. Saml. 4. 1846—47. 186 + (1) s. + 8 portr. Sthlm, Bonnier. Pr. 3 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 4996.

4714. **[Johnsso]n, [P.],** *Pehr Johan Höppener.* En frihetskämpe från gustavianska tiden.
Tiden 1913, s. 21—24.

4715. **Du Boscq de Beaumont, G., & Bernos, M.,** Correspondance de Sophie-Dorothée princesse électorale de Hanovre avec *le comte Königsmarck* 1691—1693. 327 s. + 2 portr. Paris.

4716. **Mörner, B.,** *Maria Aurora Königsmarck.* En krönika. Med porträtt och facsimilen. XVI + 287 + (2) s. + 38 portr. o. illustr. o. 3 facs. 4:o. Sthlm, Norstedt 1913 men ej utl. förrän 1914. Pr. 25 kr. Numrerad lyxupplaga i 200 exemplar 40 kr.
Se nedan »Recensioner» 4997.

4717. **Montgomery-Silfverstolpe, M.,** Memoarer. Utgifna af *M. Grandinson.* 2:a uppl. D. 1. 1782—1803. 353 s. + 1 portr. + 2 slägttafl. Sthlm, Bonnier. Pr. 6 kr.

4718. **Rydberg, A.,** *Peter Murbecks* lif och verksamhet i Stockholm. En kyrkohistorisk studie. 72 s. + 2 portr. Uppsala.
Särtryck ur Kyrkohistorisk Årsskr. 1913 (utg. 1914), s. 133—204.

4719. **Bildt, C.,** La tomba di *Olavo Magno.* Nota di de Bildt, presentata da Tommasini.
Reale Accademia dei Lincei. Rendiconti . . . Classe di scienze morali, storiche e filologiche. (Rom). Ser. 5. Vol. 22 (1913), s. 464—472.

4720. **Scheffer, H.,** *Johannes Rudbeckius.* En kämpagestalt från Sveriges storhetstid. VIII + (1) + 168 + 1 portr. + 3 illustr. + 1 facspl. Sthlm. Norstedt. Pr. 2 kr. 90 öre.
Se nedan »Recensioner» 4998.

4721. **Rudelius, F.,** Kavaljer och vagabond. Öfversten i svenska armén chevalier *Wilhelm von Runges* lif och resor. Med illustrationer. VIII + 303 s. + 5 pl. Med 22 illustr. i texten. Sthlm. Geber. Pr. 5 kr. 75 öre.
Se nedan »Recensioner» 4999.

4722. **Billing, G.,** *Henric Schartau.* Minnesteckning. 96 s. + 1 portr. Lund. C. W. K. Gleerup. Pr. 75 öre.
Äfven i Svenska Akademiens handlingar år 1886. D. 25, s. 253—37..

4723. **Hägglund, H.,** *Henric Schartau.* 128 s. + 1 portr. + facstr. Sthlm. Svenska kyrkans diakonistyrelses bokf. Pr. 1 kr.

4724. Breve fra danske Lærde o. fl. til Professor *Johannes Schefferus.* Meddelt af *Joh:s Lindbæk.*
Danske Magazin. Sjette Række. Bd 2, s. 27—60.

4725. **Bergius, C. Y.,** *Hakrin Spegel.* (Ett tvåhundraårsminne).
En julbok till församlingarna från Stockholms prästsällskap 1914, s. 9.—108. Med 3 portr. o. 1 illustr.

4726. **Magnus Stenbock** och Eva Oxenstierna. En brefväxling utgifven af *C. M. Stenbock.* D. 2. X + (1) + 212 s. + 8 portr. + sigilltyper i texten + 1 bilaga Sthlm, Norstedt. Pr. 6 kr.
Se nedan »Recensioner» 5000.

4727. **Ligtenberg, C.,** *Willem Usselinx.* Inaug. Diss. (5) + 237 s. + Bijlagen CXXXII s. + (6) s. + 1 portr. + 1 facstr. Utrecht.

4728. **Wallmark, Cl.,** *Pehr Adam Wallmark.* En tidsbild från adertonhundratalets första hälft. 222 s. + 1 portr. Sthlm. Ivar Hæggströms bokförlag. Pr. 3 kr. 75 öre.

Heraldik och numismatik.

4729. **A[dlersparre], S.,** Sveriges riksvapen.
Personhistorisk Tidskr. 1914. Årg. 16, s. 93—103 + 2 tabeller.

4730. **Elgenstierna, G.,** Om borgerliga släktvapens förekomst i Sverige.
Personhistorisk Tidskr. 1914. Årg. 16, s. 32—35.

Krigshistoria.

4731. **Antoni, Fr. R.,** Några ord om förvaltningsförhållandena under det stora nordiska krigets första skede. 16 s. Malmö.
Särtryck ur Svensk Intendenturtidskrift.

4732. **Barstad, H. J.,** Bergenhusiske nationale Sparpskyttebataljons Historie 1810—1817. (Oberstlieutn. Stabells Kampe paa Østsiden af

Glommen og norske Jægerkorps's Retræt fra Svinesund til Rakkestad i Felttoget 1814). Udgivet med Bevilgning af Storthinget. (11) + 676 + (22) s. + 4 s. autografer. + 1 karta. Kristiania.

4733. **Bidrag** til 5. Bataillons Historie. Sjællanske Regiment Kongens Regiment 5. Bataillon 1614—1914. 62 s. Med flera illustr. o. portr. i texten. Odense. Tr. som Manuskript.

4734. **Björlin, G.,** Sveriges krigshistoria i bilder. Utgifven af *J. M. Pählman.* H. 5—12. S. 49—151 + 29 pl. Med många illustr. i texten. Tv.fol. Sthlm, Bröderna Pählmans förlag. Pr. 2 kr. 50 öre häftet.

4735. **Braunerhjelm, C. A. G.,** Kungl. Lifregementets till häst historia. Utarbetad efter samlingar af *O. M. F. Björnstjerna* och *C. A. Klingspor.* D. 3. Livregementet till häst åren 1667—1723. 284 s. + 7 illustr. + 9 kart., stridsuppställningar o. bataljordningar. Med 22 portr. o. illustr. i texten. Uppsala & Sthlm, Almqvist & Wiksell. Pr. 8 kr.

4736. **Byström, O.,** Från gamla mötesplatser. (1) + 175 s. Med flera illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr.

4737. **Edler, P. J.,** Ryttaremunderingar under Karl XII:s tid. Några uppgifter.
Karolinska förbundets årsbok 1913 (tr. 1914). s. 406—412.

4738. **Flyttning,** Älfsborgs och Jönköpings regementens, till nya hem. 1. Älfsborgs regementes af *A. G. Th.* 2. Jönköpings regementes af *O. Byström.*
Svensk Militär Tidskr. 1914. Årg. 3, s. 506—511. Med 3 bilder.

4739. **Grimberg, C.,** o. **Uddgren, H.,** Svenska krigarbragder. (1) + 553 s. Med flera illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr. 25 öre.
Se nedan »Recensioner» 5003.

4740. **Hult, O. T.,** Forschungen über das Auftreten des Typhus recurrens in Schweden und seine ätiologischen Momente hauptsächlich bei der Marine 1788—1790. IV + 134 s. Sthlm.
Ur Nordiskt Medicinskt arkiv 1913 (tr. 1914). Inre medicin. Afd. 2. N:r 12, 14.

4741. **Hoeniger,** Die Armeen des Dreissigjährigen Krieges. Vortrag, gehalten in der Militärischen Gesellschaft zu Berlin am 12 November 1913.
Beiheft zum Militar-Wochenblatt 1914, s. 300—323.

4742. **Landquist, D.,** Sjömaktens inflytande på Sveriges historia. Föredrag hållet inför Sjöofficerssällskapet i Karlskrona den 6 december 1913.
Tidskr. i sjöväsendet 1914. Årg. 77, s. 251—269.

4743. **Leijonhufvud, K. K:son,** Kungl. Södermanlands regementes historia. D. 1. 1771—1815. (4) + 340 s. + 14 pl. + 5 kartor. Med 17 fig. i texten. Uppsala, Almqvist & Wiksell. Pr. 9 kr.
Se nedan »Recensioner» 5004.

4744. **Liljefalk, A.,** Bidrag til Flaadens Historie i Tiden mellem Freden til København og den skaanske Krigs Udbrud.
Tidskr. for Søvæsen 1912. Aarg. 83, s. 397—433.

4745. **Munthe, L. W:son,** Kongl. fortifikationens historia. D. 6: 2. S. 193—279 + 3 faespl.
Bihang till Tidskrift i fortifikation.

4746. **Nieuwenhuis, P. N.,** Krigsproblemet belyst ved den danske Hærs Ledelse i de sidste Aarhundreder. Udgivet med Understöttelse af den Raben-Levetzauske Fond. 378 s. + 5 Kort. Khvn, Römers Forlag 1913. Pr. 5 kr.

4747. **N[ordensva]n, C. O.,** Årets krigshistoriska minnen. 1. För tvåhundra år sedan — i Finland. 2. För etthundra år sedan — i Frankrike. 3. — i Norge. 4. För femtio år sedan i — Danmark. 5. För tvåhundra år sedan vid Hangö udd.
Svensk Militär Tidskr. 1914. Årg. 3, s. 145—161, 371—374. Med 1 bild i texten.

4748. **Rudelius, F.,** Magnus Stenbock såsom småländsk regementschef. Några anteckningar.
Svensk Militär Tidskr. 1914. Årg. 3, s. 65—77. Med 2 bilder.

4749. **With-Seidelin, C. L.,** Bidrag til den glückstadtske Ekvipages Historie fra 1615 til Midten af den store nordiske Krig (1715).
Tidsskr. for Søvæsen 1912. Aarg. 83, s. 441—61, 502—12, 595—614.

4750. **Wrangel, F. U.,** Origines et débuts de Royal-Suédois actuellement 89:e de ligne d'après des documents inédits, suivis d'un choix de lettres inédites ainsi que d'une liste d'officiers Suédois au service de la France au 17:e siècle. (2) + 144 s. + 1 portr. Paris, Eugène Figuière et C:ie.

Litteratur- och konsthistoria.

4751. **Brising, H.,** Sergels konst. VIII + 168 s. Med 140 illustr. 4:o. Sthlm, Norstedt. Pr. 12 kr.

4752. **Hahr, Aug.,** Skånska borgar i uppmätsritningar, fotografiska avbildningar samt beskrivande text. H. 1. *Hahr, Aug., Kumlien, A.* o. *Olsson, P. A.*, Företal. — Historisk-typologisk överblick. Kärnan i Hälsingborg. Borgeby vid Lund. VI + 52 s. Med 33 fig. Fol. H. 2. *Kumlien, A.,* o. *Olsson, P. A.*, Kärnan i Hälsingborg. Borgeby vid Lund. Arkitekturritningar. 19 s. Fol. Sthlm, Norstedt. Pr. för H. 1 o. 2 18 kr.

4753. **Kyrkor,** Sveriges. Konsthistoriskt inventarium med stöd af K. Vitt.-Hist. o. Ant. Akad. utgivet av *S. Curman* och *J. Roosval*. Västergötland. Bd 1: H. 2. Kållands härad. Sydöstra delen. Under medverkan av *A. Roland* bearbetat av *E. Fischer*. IV s. + s. 179—328. Med 154 fig. + 1 släkttafla. Gottland. Bd 1: H. 1. Lummelunda ting (utom Tingstäde kyrka) bearbetat af *J. Roosval*. VII + (1) + 124 + (1) s. Med 124 fig. Sthlm, Norstedt. Pr. tillsammans 8 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 5005.

4754. **Looström, L.,** Johan Tobias Sergel. En gustaviansk tidsbild. Med 107 illustrationer i texten och 35 helsidesplanscher, därav 9 textbilder och 19 planscher i ljustryck. (6) + 120 s. 4:o. Sthlm, Cederquist. Pr. 12 kr.
Se nedan »Recensioner» 5006.

4755. **Roosval, J.,** Svensk kyrkobyggnadskonst.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1914, s. 214—227. Med 16 illustr.

4756. **Rożniecki, St.,** Varægiske minder i den russiske heltedigtning. Udgivet med understöttelse af Carlsbergfondet. 307 + (1) s. Kbhvn. V. Pios Boghandel. Pr. 5 kr.

4757. **Schück H., & Warburg, K.,** Illustrerad svensk litteraturhistora. 2:a omarbetade och utvidgade uppl. D. 4. Warburg, K., Sveriges litteratur under realismens och efterhumanismens samt naturalismens tid (från slutet af 1830-talet till inemot sekelskiftet). H. 1—4. (2) + 192 s. + 15 bilagor (portr. o. illustr.). Sthlm, Geber. Pr. 1 kr. 20 öre häftet.

4758. **Sirén, O.,** Nicodemus Tessin den y:s studieresor i Danmark, Tyskland, Holland, Frankrike och Italien. Anteckningar, bref och ritningar. VIII + LIX + 280 s. + 97 illustr. 4:o. Sthlm, Norstedt. Pr. 60 kr. Tr. i 400 numrerade exemplar.
Se nedan »Recensioner» 5008.

4759. **Strömbom, S.,** Två Gustaf III-porträtt utanför Sverige i Cassel och Wasa.
Personhistorisk Tidskr. 1914. Årg. 16, s. 116—118. Med 3 portr.

4760. **Tynell, L.,** Skånes medeltida dopfuntar. Utgifvet af Kungl. Vitterhets, Historie och Antikvitets Akademien. H. 2. S. 49—80 + 20 pl. o. flera fig. i texten. 4:o. Sthlm, Cederquist. Pr. 10 kr.

4761. **Östman, N.,** Förteckning över Stockholmsbilder. 2. Sextonhundratalets Stockholmsbilder till och med 1660 och deras efterbildningar.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1914, s. 70—125. Med 7 pl. o. 4 fig.

Statsrätt, juridik och nationalekonomi.

4762. **Afzelius, I.,** Ett trehundraårsminne. Anförande vid Svea Hofrätts plenum den 16 februari 1914.
Svensk Tidskr. 1914, s. 171—183.

4763. **Almquist, J. A.,** Fögderiindelningen i Sverige 1540—1628 och kammararkivets landskapshandlingar. En orientering och ett förslag.
Bibliografiska undersökningar tillägnade Claes Annerstedt på hans sjuttifemårsdag, s. 11—49.

4764. **Almquist, J. A.,** Kommerskollegium och riksens ständers manufakturkontor samt konsulsstaten 1651—1900. Administrativa och biografiska anteckningar. H. 2. Organisation efter 1809. Personal. S. 145—448. Sthlm. Pr. 4 kr.
Meddelanden från svenska riksarkivet. N. F. 2: 4. H. 2.

4765. **Beckman, N.,** Jaroslavs rätt och de svenska landskapslagarna. 16 s.
Studier i Nordisk filologi utg. genom H. Pipping. Bd 3: N:r 3. Helsingfors 1912.
Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. 103.

4766. **Bruno, Eleon.,** Öfversikt öfver litteraturen rörande källorna till 1809 års regeringsform.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1914. Årg. 17, s. 255—277.

4767. **Bäckström, A.,** Utredning rörande de i vårt land utom Skåne, Halland och Bohuslän förefintliga patronatsrättigheter och därmed jämförliga kallelserätter. Efter nådigt uppdrag verkställd. 212 + (1) s. Sthlm, Nordiska bokh. Pr. 1 kr. 75 öre.

4768. **Ekeberg, B.,** Ett och annat om det svenska vattenregalet. Föredrag vid Kungl. Landtbruks-Akademiens sammankomst den 15 december 1913. 60 s. Sthlm. Pr. 1 kr.
Jernkontorets vattenrättsutredning. 1.

4769. **Handlingar** till målet mellan Kungl. Maj:t och Kronan, å ena sid Umeå stad, å andra sidan, m. fl. angående bättre rätt till Klabb vattenfall. 4:o. D. 1. 302 s. 2. 111 s. 3. 87 s. 4. 236 s. Um 1912, 1913.

4770. **Handlingar** i rättstvisten om Krångedeforsarna. H. 4. Protokoll från rättegångstillfällena den 3 juni, 1 oktober och 26 november 191 S. 271—450 + 2 kartor. 5. Protokoll från rättegångstillfällena de 11 februari och 2 juni 1913 samt den 27 juni 1913 (med häradsrättens utslag). S. 451—618 + 2 kartor. Gefle 1913. Pr. för båda hä tena 2 kr. 75 öre.
Svenska Vattenkraftföreningens publikationer. 39, 42.

4771. **Haralds, Hj.,** Hofrätten »parlament».
Hist. Tidskr. 1914, s. 123—129.

4772. **Holmbäck, A.,** Kvarnkommissionerna enligt kungl. breven den 1 april 1697. En studie i svensk vattenrätt. Akad. afh. XXVI-5 Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr.
Jernkontorets vattenrättsutredning. 2.

4773. **O[lán], E.,** Den svenska konvojinstitutionen. En historisk återblick.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1914, N:r 248 ([24]/10).

4774. **Rexius, G.,** Några ord om andan i 1809 års grundlagstiftning.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1914. Årg. 17, s. 57—77.

4775. **Schück, H.,** Upsala öd. 37 s. Uppsala.
Uppsala Universitets Årsskr. Progr.

4776. **Schweden.** Historisch-statistisches Handbuch. Im Auftrage der Kg Regierung herausgegeben v. *J. Guinchard.* Zweite Auflage. Deutsche Ausgabe. Med många illustr., portr. o. kartor i texten. T. 1. Land und Volk. XXIII + (1) + 850 s. T. 2. Gewerbe. XI + 807 + Sthlm, Norstedt. Pr. för båda delarna 15 kr.
Se nedan »Recensioner» 5009.

4777. **Söderqvist, N.,** Om konungens i Sverige rätt att förfoga öfver statens tillgångar. 1.
Tidskr. utgifven af Juridiska föreningen i Finland 1914. Årg. 50, s. 125—163.

4778. **Thulin, G.,** Ortnamnsundersökningarna och deras betydelse i kameralt avseende.
Namn och bygd 1914. Årg. 2, s. 143—150.

4779. **Ulrich, A.,** Om förhållandet mellan konung och råd i Sverige i äldre tider. Småplock ur gamla urkunder till belysning av den nuvarande konflikten mellan konung och råd. 70 s. Gävle.

4780. **Wadstein, E.,** Birka och Bjärköarätt.
Namn och bygd 1914. Årg. 2, s. 92—97.

4781. **Wadstein, E.,** Eriksgata.
Hist. Tidskr. 1914, s. 38—42.

Bibliografi.

4782. **Archivalien** zur neueren Geschichte Österreichs. Verzeichnet im Auftrage der Kommission für neuere Geschichte Österreichs. Bd 1. VIII + 772 s. Wien, Adolf Holzhausen 1913.
Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs. 4: 1. I registret upptager Sverige nästan en hel sida.

4783. **Boëthius, B.,** Johan Adler-Salvius' papper i riksarkivet. [Med 3 bilagor.]
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Ny följd. 1: 33—35, s. 98—112.

4784. **Bruiningk, H. v.,** Die Arbeiten im Livländischen Ritterschaftsarchiv 1911/13.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1913 (tr. 1914), s. 145—194.

4785. **Collijn, I.,** Bibliotheca »Collegii Societatis Jesu in Suetia». Några bidrag till kännedomen om jesuiternas boksamling på Gråmunkeholmen.
Nordisk Tidskr. för bok- och biblioteksväsen 1914. Årg. 1, s. 151—167.

4786. **Collijn, I.,** Redogörelse för på uppdrag af Kungl. Maj:t i kammararkivet och riksarkivet verkställd undersökning angående äldre arkivalieomslag. 87 s. Sthlm.
Se nedan »Recensioner» 5010.

4787. **Flodmark, J.,** Sextioåriga bokhandelsminnen.
Pro Novitate. P. 2 (1914), s. 79—96. Med 10 portr. i texten.

4788. **Gödel, V.,** Erik Sparre. Till historien om hans litterära samlingar
Nordisk Tidskr. för bok- och biblioteksväsen 1914. Årg. 1, s. 238—244

4789. **Hallendorff, C.,** Ur och om 1913 års historiska publikationer.
Svensk Tidskr. 1914, s. 135—140.

4790. **Jahresberichte** der Geschichtswissenschaft im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben v. *G. Schuster*. Jahrg. 35. 1912. Hälfte 2. VIII + 403 + 334 + (1) s. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung.
Afdelningen för Sverige är skrifven af *T. Höjer* och utgör s. 159—180 af tredje afdelningen.

4791. **Lewenhaupt, E.,** Upsala Universitetsbiblioteks brefsamlingar. Försök till historik.
Bibliografiska undersökningar tillägnade Claes Annerstedt på hans sjuttiofemårsdag, s. 195—207.

4792. **Malmsten, E.,** Anteckningar om Svea Hofrätts arkiv (jämte arkivförteckning i sammandrag). [Med bilaga.]
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Ny följd. 1: 33—35, s. 113—144.

4793. **Molér, W.,** Bidrag till en gotländsk bibliografi. Omarbetad uppl. (3) + 182 s. Sthlm (tr. i Vesterås), Fritze. Pr. 4 kr. En bibliofilupplaga tr. i 50 numrerade exemplar. Pr. 8 kr.
Afdeln. Historia omfattar s. 36—52.

4794. **Rydeberg, F.,** Meddelande angående ryska historiska forskningar och arbeten berörande karolinska tiden.
Karolinska förbundets årsbok 1913 (tr. 1914), s. 413—417.

4795. **Setterwall, K.,** Svensk historisk bibliografi 1913. 45 s. Sthlm.
Bilaga till Hist. Tidskr. 1914. 50 separatexemplar.

4796. **Sjögren, A.,** Monogrammisten ꟽ. Något om äldre tiders kliché-tillverkning.
Fataburen 1914, s. 73—104. Med 34 fig.

4797. **Tunberg, S.,** Sveriges medeltidskällor och ortnamnsforskningen.
Namn och bygd 1914. Årg. 2, s. 98—104.

4798. **Törne, P. O. v.,** Öfversikt af i Finland under år 1913 utkommen historisk litteratur.
Hist. Tidskr. 1914. Öfv. o. gr., s. 72—81.

4799. **Ö[dberg], F.,** Förteckning på äldre handlingar (öfver 100 år gamla) tillhöriga Västergötlands fornminnesförening, hvilka ej finnas upptagna i de tryckta förteckningarna på äldre handlingar i föreningens tidskrift. 15 s.
Västergötlands fornminnesförenings tidskr. 1912. Bd 3: H. 3—4.

Topografi.

4800. **A[lmgren], O.,** Hvar låg Läbyvad på Gustaf Vasas tid.
Upplands fornminnesförenings tidskr. 1913. Bd 7, s. 149—150.

4801. **Ambrosiani, S.,** Från Västra Trädgårdsgatan 7, Stockholm.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1914, s. 60—69. Med 7 fig.

4802. **Ambrosiani, S.,** Tärnö slott in memoriam jämte en undersökning om »Gustaf Vasas stock». 38 + (1) s. + 2 pl. Med 52 fig. i texten. 4:o. Sthlm, Nord. bokh. Pr. 15 kr. Tr. i 250 numrerade exemplar.

4803. **Aurelius, B. O.,** Vreta kloster.
Ord och Bild 1912. D. 21, s. 257—267. Med 8 illustr.

4804. **Aurelius, B. O.,** och **Secher, H.,** Stockholms kyrkor i ord och bild. VII + (1) + 129 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr. 90 öre.

4805. **Bellander, U.,** Illustrerade bilder ur 1800-talets Malmö. 159 s. Med några portr. o. illustr. i texten. Malmö, Falkmans bokh. Pr. 3 kr. 50 öre.

4806. **Björkman, R.,** Det forna Jönköping.
Meddelanden från Norra Smålands fornminnesf. D. 3, s. 71—93. Med 2 kartplaner i texten.

4807. **Blanck, A.,** En världshistorisk episod i Göteborgs historia. [1810.]
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1914, N:o 232 (6/10).

4808. **Bolmstedt, Alb.,** Staden Kristianstads 300-års-jubileum. Festligheterna den 22 maj 1914. En minnesskrift. 29 s. 4:o. Kristianstad, Hj. Möllers bokh. Pr. 25 öre.

4809. **Bring, N. J. M., & Bring, J. M. F. Th.,** Linköping. Kortfattad beskrivning jämte ett urval av bilder. 65 s. Med många illustr. i texten. Linköping, P. M. Sahlströms bokh. Pr. 1 kr. 50 öre.

4810. **Curman, S.,** Gustaf III:s första projekt till Hagaparken.
Svensk Tidskr. 1914, s. 480—493. Med 14 fig.

4811. **De Brun, Fr.,** Kort beskrifning öfver Storkyrkan i Stockholm. Recension af två nyutkomna guider.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1914, s. 137—148.

4812. **De Brun, Fr.,** Från det gamla Stockholm. XXIV s. Med 2 kartplaner i texten. 4:o. Sthlm, Nordiska bokh. Pr. 3 kr. Tr. i 150 exemplar.

4813. **De Brun, Fr.,** Ägarelängderna från kvarteret Rådstugan under 1400—1500-talen.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1914, s. 8—18. Med 1 fig.

4814. **Dickson, R.,** Malmöhus län år 1800. (2) + 96 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 5011.

4815. **Ek, G.,** Sankt Britas kyrka vid Olshammar.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från präster i stiftet 1914. Årg. 11, s. 89—98. Med 10 illustr.

4816. **Eklund, J. A.,** Ekenäs biskopsgård.
Karlstads stifts julbok 1914, s. 127—140. Med 4 illustr. o. 2 facstr. i texten.

4817. **Enghoff, K.,** Kristianstad 1614—1914. Historisk festskrift. Utgifven på föranstaltande af stadsfullmäktiges kommitterade. XI + 583 s. Med många portr. och illustr. Kristianstad (tr. i Lund), L. Littorins bokh. Pr. 8 kr.
Se nedan »Recensioner» 5012.

4818. **Envall, P.,** Om gatunamnen i Falun.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1914, s. 184—201. Med 17 illustr.

4819. **Gabrielsson, J.,** Minnesskrift öfver Orsa kyrkas historia vid invigningen efter restaureringen 1913. 62 s. Med flera illustr. i texten. Falun 1913.

4820. **Haglund, O.,** Garpenbergs socken i Dalarne. Från äldsta kända tider till och med 1909 jämte ett kort tillägg från 1910—1914. 292 s. + 1 pl. + 1 karta. Med flera illustr. i texten. Hedemora (tr. i Sala), Sahlbergs bokh. Pr. 3 kr. 50 öre.

4821. **Handlingar,** Äldre, angående Västergötland. Medd. af *F.* Ö[*dberg*]. [1530—1824.]
Västergötlands fornminnesförenings tidskr. 1912. Bd 3: H. 3—4, s. 70—89.

4822. **Holmberg, E.,** Karlskrona kungliga amiralitetsförsamling. En historik (1680—1880). 189 s. + 19 pl. Sthlm, Marinlitteraturföreningens förlag. Pr. 3 kr. 50 öre.
Marinlitteraturföreningen. N:o 16.

4823. **Hultenberg, Hj.,** Ur Ölands häfder. Kort sammandrag för turister. 2:a uppl. 105 + (1) s. Kalmar, Hj. Appeltofts bokh. Pr. 1 kr. 50 öre.

4824. **Huru** inskränkningen i Gefle stads utrikes sjöfart genom förordningen 1636 kom till. (Utdrag ur riksrådets protokoll.)
Meddelanden af Gestriklands fornminnesförening 1913, s. 1—12.

4825. **Johnsson, P.,** Några blad ur Kristianstads historia med anledning af trehundraårsminnet.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1914, s. 241—258. Med 13 illustr.

4826. **Lampa, S.,** Gräfsnäs historia i dess tidigare skede.
Namn och bygd 1914. Årg. 2, s. 272—280.

4827. **Laurell, G.,** Aspö kyrka i Södermanland.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från präster i stiftet 1914. Årg. 11, s. 74—89. Med 5 illustr.

4828. **Malmö.** En skildring i ord och bild av stadens utveckling och nuvarande tillstånd. Enligt beslut av Malmö stadsfullmäktige utgivet av en därtill utsedd redaktionskommitté. Huvudredaktör: *G. Hartman*. [Med många illustr. o. pl.] D. 1. (10) + 599 s. + 2 stora kartor. 2. (8) + 480 s. Malmö. Pr. för båda del. 20 kr.
Clemensson, G., Malmö stads historia. Översiktlig framställning. utg s. 1—152 af D. 1.

4829. **Nelson, H.,** En bergslagsbygd. En historisk-geografisk öfverblick. [Noraskogs o. Linde bergslager.]
Ymer 1913. Årg. 33, s. 278—352 + 3 kartor o. 9 fig. i texten.

4830. **Nygren, C. E.,** Carlstads historia omfattande de femtio åren närmast före stadens brand. XXI + 278 s. Med många portr., illustr. o. kartor. Sthlm (tr. i Göteborg), Fritze. Pr. 6 kr. 50 öre.

4831. **Privilegier,** Sigtuna stads. [1499—1781.] Utg. af *O. Palme*. XIV + 104 s. Sigtuna (tr. i Uppsala), O. Palme. Tr. i 200 exemplar.
Källor till Sigtuna stads och Sigtunabygdens historia. 1.

4832. **Ridderstad, A.,** Östergötlands historia från äldsta intill nuvarande tid. S. 257—607 + XII s. Med 65 illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. för hela arbetet inb. 17 kr.

4833. **Roslund, F.,** Å Hallandsåsen i de tolf sjöarnas land.
Lunds stifts julbok 1914. Årg. 6, s. 88—97. Med 3 illustr.

4834. **Rydström, A.,** Boken om Tjust. D. 5: Stensnäs och Ukna socken. norra Tjusts härad. 64 s. o. 45 illustr. Västervik, C. O. Ekblad & C:o. Pr. 1 kr. 75 öre.

4835. **Rydström, A.,** Stäkeholms slott och län. 32 s. Med 18 pl. tv. 8:o. Västervik, C. O. Ekblad & C:o. Pr. 75 öre.

4836. **Sahlström, K. E.,** Om byggnadssättet i Eriksbergs socken under 1800-talet.
Anteckningar rörande äldre bygdelif i Västergötland. 4.
Västergötlands fornminnesförenings tidskr. 1912. Bd 3: H. 3—4. s. 55—69. Med 10 fig.

4837. **Sandblad, N.,** Något om Söndrum och dess åldriga kyrka.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Göteborgs stift 1914. Årg. 4, s. 82—101. Med 11 illustr. i texten.

4838. **Slott,** Svenska, och herresäten vid 1900-talets början. H. 51—60. Södermanland. 12—15. Uppland. 9—11. Västmanland. 2. Värmland. Halland. Tillägg till Västergötland o. Västmanland. S. 353—496 + s. 257—355 + s. 33—80 + 32 + (1) s. + 39 s + s. 65—83 + (2) s. 4:o. Med många illustr. i texten. Sthlm, E. Lundquist. Pr. 5 kr. häftet.
H. 51: Edeby, Hagbyberga, Taxinge-Näsby, Valinge o. Vik af *N. Sjöberg*. — 52: Örbyhus af *A. Hahr*, Bro-Gård af *N. Sjöberg*, Runsa af *G. Upmark*. — 53: Fiholm, Ståholm, Skinnskatteberg o. Ramnäs af *E. Malmberg*. — 54: Yxtaholm af *C. R. af Ugglas*, Sandemar o. Thureholm af *G. Upmark*. — 55: Thureholm, Hörningsholm o. Mälsåker af *G. Upmark*. — 56: Runsa, Stafsund o. Österby af *G. Upmark*, Forsmark af *C. R. af Ugglas*. — 57: Beckershof, Elghammar o. Trängsund af *G. Upmark*, Broby af *E. Wettergren*, Nynäs af *Hj. Sjögren*. — 58: Apertin af *Fr. Liljekvist*, Long, Mässvik af *H. Kjellin*, Säby af *E. Åkerhielm*. — 59: Österby, Sätuna o. Vik af *G. Upmark*, Strömsbergs bruk o. Noor af *E. Malmberg*. — 60: Skottorp af *G. Upmark*, Sperlingsholm, Tjolöholm, Vallen o. Wapnö af *E. Malmberg*, Gunnebo af *A. L. Romdahl*, Ryfors af *W. Swahn*, Ramnäs af *E. Malmberg*, Ängsö af *G. Upmark*.

4839. **Städer,** Sveriges. H. 3—7. Bd 4: Östergötlands län. H. 1—2. 5: Jönköpings län. H. 2. 7: Blekinge län. H. 1—2. Bd 14. Värmlands län. 64 s. + s. 33—64 + 64 + 32 s. 4:o. Med många illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. 1913—1914. Pr. 5 kr. häftet.

4 : 1: Linköping av *K. Beckman.* — 4 : 2: Norrköping av *J. Hulting.* — 5 : 2: Eksjö av *H. Nilson.* — Gränna och Huskvarna av *R. Björkman.* — 7 : 1: Karlskrona av *H. Larsson.* — 7 : 2: Ronneby av *O. Ingstad.* — Karlshamn o. Sölvesborg av *W. Anderson.* — 14. Karlstad af *A. Dahlman.* — Kristinehamn af *H. Lagergren.* — Filipstad af *G. Kallstenius.* — Arvika af *L. P. Malmberg.*

Se nedan »Recensioner» 5013.

4840. **Svarén, K. J.,** Ur Brunsbo historia och biskopskrönika. 20 s. Med 7 illustr. i texten. Skara 1913.

4841. **Svedelius, J.,** Fiholm. En stormansgård.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1914, s. 36—50. Med 19 illustr.

4842. **Sverige.** Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning. Under medverkan af flera författare utgifven af *K. Ahlenius, E. Apelqvist, A. Kempe* och *O. Sjögren.* Med många illustr. och planer. H. 52—60. 2: 9—11, 3: 4—5, 5: 6—9. S. 513—704 + s. 193—320 + s. 321—576. Sthlm, Wahlström & Widstrand 1913—14. Pr. 1 kr. häftet.

4843. **Sätesgårdar,** Skånska, 1682. Samtida beskrivningar utg. av *C. G. Weibull.*
Historisk Tidskr. för Skåneland 1914. Bd 5, s. 30—72. Med 8 illustr.

4844. **Thysell, E.,** Från flydda tider i Välinge och Kattarp. H. 1. 35 s. Rögle (tr. i Klippan), Förf. Pr. 50 öre.

4845. **»Tullupploppet»** i Göteborg 1839. Ett 75-årsminne.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1914, N:o 290 (12/12).

4846. **Tänkebok,** Jönköpings stads. Utgifven af *A. Ramm.* [H. 3.] 1513—1548. S. 97—164.
Bilaga till Meddelanden från Norra Smålands fornminnesf. Årg. 3.

4847. **Tänkebok,** Stockholms stads, under Vasatiden. Utgifven af Samfundet S:t Erik genom *N. Sjöberg.* 1. 1524—1529. [H. 6.] S. 209—269
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1914.

4848. **Wrangel, F. U.,** Blasieholmen och dess inbyggare. 2:a uppl. XIII + (1) + 174 s. + 3 illustr. + 1 karta. Med många illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr.
Se nedan »Recensioner» 5014.

4849. **[Zetterling, Th.],** När det brinner i grannens hus . . . Stockholms stads uthärdade belägringar. Af *Karmides.*
Kontorsvärlden. Organ för Sveriges Kontoristförening 1914, s. 145—148.

4850. **Ödberg, F.,** Om Gräfsnäs slott och dess minnen.
Västergötlands fornminnesförenings tidskr. 1912. Bd 3: H. 3—4, s. 29—47. Med 7 illustr. i texten.

4851. **Leach, A.,** Some account of New Sweden and her churches.
The American-Scandinavian Review 1914. Vol. 2: N:o 5, s. 16—23. Med 5 illustr

---

Kulturhistoria.

4852. **Almquist, J. A.**, Södermanlands läns kungl. hushållningssällskap 1814—1914. D. 1. Sällskapets historia. VI + 406 s. Med många portr. o. illustr. 4:o. Sthlm, Norstedt. Pr. för 2 delar 12 kr.

4853. **Annerstedt, Cl.**, Upsala Universitets historia. D. 3. 1719–1792. Afd. 2. Universitetets organisation och verksamhet. VIII + 655 s. Uppsala & Sthlm. Almqvist & Wiksell. Pr. 11 kr.
Se nedan »Recensioner» 5015.

4854. **Benckert, H. T.**, Några minnen från Maria skola.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1914, s. 131—136.

4855. **Berg, W.**, Bidrag till musikens historia i Göteborg, 1754—1824. På föranstaltande av Göteborgs Orkesterförening. D. 1—2. 612 s. Göteborg. Wettergren & Kerber. Pr. för båda del. 7 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 5016.

4856. **Bergstrand, W.**, Nykterhetssträfvanden för hundra år sedan.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Skara stift 1914, s. 10-—112.

4857. **Björlin, G.**, Flydda tider. Anteckningar och minnen. 174 + (1) s. Sthlm, Fahlcrantz. Pr. 2 kr. 50 öre.
Innehåller: De gamle på Steg: Anteckningar om Håbolssläkten på Dal. Handel och vandel förr i tiden.

4858. **Bodman, G.**, Alkemi eller konsten att framställa guld ur oädla metaller. Alkemien i Sverige t. o. m. senare hälften af 1700-talet.
Guldsmedsposten 1914. Årg. 2, s. 139—142. (Forts.)

4859. **Borelius, J.**, Institutum Clinicum i Lund. Ett hundraårs-minne.
Historisk Tidskr. för Skåneland 1914. Bd 5, s. 73—89.

4860. **Brakel, S. van**, Rostocker scheepvaartstatistieken: een controlemiddel op de Sonttolregisters.
Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde 1914. 5:e Reeke. D. 2, s. 223—233.

4861. **Carlsson, G.**, Några anteckningar om de teologiska studierna i Upsala under universitetets första tillvaro.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1913 (utg. 1914), s. 32—36.

4862. **De Brun, Fr.**, Bidrag till kännedomen om Stockholms stads äldsta skola. Läroverkspr. (Södermalm). S. III—XIV. 4:o. Sthlm.

4863. **Edelstam, C. G.**, En cause célèbre i Örebro 1836.
Personhistorisk Tidskr. 1914. Årg. 16, s. 18—22 + 1 pl.

4864. [**Eliasson, J.**], Förhållanden och seder i Skuttunge socken för omkring 70 år sedan. Uppteknade 1898 af En Skuttungebonde.
Upplands fornminnesförenings tidskr. 1913. Bd 7, s. 1—30.

4865. **Eneström, F. J. E.**, Finvedsbornas seder och lif. 2:a uppl. Med 50 afbildningar. 269 + (2) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. 75 öre

4866. **Exekutivauktioner** på grefve Per Brahes lösegendom. Medd. af *R. Björkman.* — *Sjöberg*, N., Några anteckningar om Visingsborgsauktionen.
Meddelanden från Norra Smålands fornminnesf. D. 3, s. 5—40.

4867. **Forsell, M. L.**, En resa i familjevagn år 1842. Marie-Louise Forsells dagboksanteckningar. Utgifna af *S. Hejkenskjöld.* Med karta och 27 illustrationer. 202 s. + 1 släkttafla. Sthlm, Bonnier. Pr. 5 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 5017.

4839. **Städer,** Sveriges. H. 3—7. Bd 4: Östergötlands län. H. 1—2. 5: Jönköpings län. H. 2. 7: Blekinge län. H. 1—2. Bd 14. Värmlands län. 64 s. + s. 33—64 + 64 + 32 s. 4:o. Med många illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. 1913—1914. Pr. 5 kr. häftet.

4: 1: Linköping av *K. Beckman.* — 4: 3: Norrköping av *J. Hulting.* — 5: 2: Eksjö av *H. Nilson.* — Gränna och Huskvarna av *R. Björkman.* — 7: 1: Karlskrona av *H. Larsson.* — 7: 2: Ronneby av *O. Ingstad.* — Karlshamn o. Sölvesborg av *W. Anderson.* — 14. Karlstad af *A. Dahlman.* — Kristinehamn af *H. Lagergren.* — Filipstad af *G. Kallstenius.* — Arvika af *L. P. Malmberg.*

Se nedan »Recensioner» 5013.

4840. **Svarén, K. J.,** Ur Brunsbo historia och biskopskrönika. 20 s. Med 7 illustr. i texten. Skara 1913.

4841. **Svedelius, J.,** Fiholm. En stormansgård.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1914, s. 36—50. Med 19 illustr.

4842. **Sverige.** Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning. Under medverkan af flera författare utgifven af *K. Ahlenius, E. Apelqvist, A. Kempe* och *O. Sjögren.* Med många illustr. och planer. H. 52—60. 2: 9—11, 3: 4—5, 5: 6—9. S. 513—704 + s. 193—320 + s. 321—576. Sthlm, Wahlström & Widstrand 1913—14. Pr. 1 kr. häftet.

4843. **Sätesgårdar,** Skånska, 1682. Samtida beskrivningar utg. av *C. G. Weibull.*
Historisk Tidskr. för Skåneland 1914. Bd 5, s. 30—72. Med 8 illustr.

4844. **Thysell, E.,** Från flydda tider i Välinge och Kattarp. H. 1. 35 s. Rögle (tr. i Klippan), Förf. Pr. 50 öre.

4845. **»Tullupploppet»** i Göteborg 1839. Ett 75-årsminne.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1914, N:o 290 (12/12).

4846. **Tänkebok,** Jönköpings stads. Utgifven af *A. Ramm.* [H. 3.] 1513—1548. S. 97—164.
Bilaga till Meddelanden från Norra Smålands fornminnesf. Årg. 3.

4847. **Tänkebok,** Stockholms stads, under Vasatiden. Utgifven af Samfundet S:t Erik genom *N. Sjöberg.* 1. 1524—1529. [H. 6.] S. 209—269
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1914.

4848. **Wrangel, F. U.,** Blasieholmen och dess inbyggare. 2:a uppl. XIII + (1) + 174 s. + 3 illustr. + 1 karta. Med många illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr.
Se nedan »Recensioner» 5014.

4849. [**Zetterling, Th.**], När det brinner i grannens hus ... Stockholms stads uthärdade belägringar. Af *Karmides.*
Kontorsvärlden. Organ för Sveriges Kontoristförening 1914, s. 145—148.

4850. **Ödberg, F.,** Om Gräfsnäs slott och dess minnen.
Västergötlands fornminnesförenings tidskr. 1912. Bd 3: H. 3—4, s. 29—47. Med 7 illustr. i texten.

4851. **Leach, A.,** Some account of New Sweden and her churches.
The American-Scandinavian Review 1914. Vol. 2: N:o 5, s. 16—23. Med 5 illustr.

---

storia.

kungl. hushållningssällskap
VI + 406 s. Med mång.
Pr. för 2 delar 12 kr.

historia. D. 3. 1719–172
verksamhet. VIII + 655 s
Pr. 11 kr.

Mora skola.
–136.

Göteborg. 1754–1824. På
D. 1–2. 612 s. Göte-
del. 7 kr. 50 öre.

anden för hundra år sedan.
praster i Skara stift 1914, s. 10

ningar och minnen. 174 + (1) s.
re.

teckningar om Håbolsläkten på Dal:

att framställa guld ur ädla me-
senare hälften af 1700-talet.
–142. (Forts.)

i Lund. Ett hundraårs-minne.
Bd 5, s. 73–89.

aartstatistieken; een controlemiddel

geschiedenis en oudheidkunde 1914. 5:e

om de teologiska studierna i Upsala

1914, s. 32–36.

men om Stockholms stads äldsta
III–XIV. 4:o. Sthlm

Örebro 1836.
s. 18–22 + 1 pl.

seder i Skuttunge socken för om-
af En Skuttungebonde.
Bd 7, s. 1–30.

seder och lif. 2:a uppl. Med
Norstedt. Pr. 3 kr. 75 öre.

Brahes lösegendom. Medd. af
anteckningar om Visingsborgs-

D. 3, s. 5–40.

1842. Marie-Louise Forsells
Skjöldebrand. Med karta och
Sthlm. Bonnier. Pr. 5 kr. 50

1868. **Handtverksskråna** i Stockholm under medeltiden.
Guldsmedsposten 1914. Årg. 2, s. 153—155. Med 3 illustr.

1869. **Hedberg, A.,** Bokbindare-bokförare i Sverige 1500—1630. Anteckningar.
Pro Novitate. P. 2 (1914), s. 114—255. Med 148 fig.
Se nedan »Recensioner» 5018.

1870. **Herlenius, E.,** Blåkullafärder i nittonde århundradet.
Svenska Landsmål 1912. H. 2, s. 9—40.

1871. **Herlenius, E.,** Läseriet i Orsa och Elfdalen 1852—1854. 27 s. 4:o. Falun.
Bilaga till Falu högre allmänna läroverks årsredogörelse 1913—1914.

1872. **Hernlund, H.,** Nya elementarskolan såsom statens provskola under de sista 30 åren. En återblick. Läroverkspr. 17 s. 4:o. Sthlm.
Meddelanden från Statens provskola: 50.

1873. **Holm, N.,** Den gamla Täljeskolan. En återblick på dess öden. Med 3 bilagor. 63 s. 4:o. Sthlm 1913.
Inbjudningsskrift med anledning av invigningen av samskolans i Södertälje nya byggnad lördagen den 29 mars 1913.

1874. **Huhnhäuser, A.,** Rostocks Seehandel von 1635—1648. (Nach den Warnemünder Lizentbüchern.) 1. Die Schiffahrt. (3) + 149 s. + 1 Tafel.
Beiträge zur Geschichte der Stadt Rostock. Herausgegeben vom Verein für Rostocks Altertümer. Bd 8. (Jahrgang 1914).

1875. **Hörlén, M.,** Gamla seder och bruk från södra delen av Ingelstads härad. 215 s. + 1 pl. o. 44 illustr. i texten. Ystad, Larssons Pappersindustri Aktieb. Pr. 3 kr.

1876. **Jacobi, A.,** Äldre svensk arbetarlagstiftning. En föreningsrättslig studie.
Tiden 1913, s. 337—342.

1877. **Johnsson, P.,** Äldre tiders predikanter som bestraffare av alkoholmissbruket. Några anteckningar.
Mimer 1914. Årg. 12, s. 65—73.

1878. **Keyland, N.,** Primitiva eldgörningsmetoder i Sverige. Gnideld, vrideld, slageld. Med en jämförande studie. A. Gnideld. B. Vrideld.
Fataburen 1913, s. 193—236. Med 50 fig.

1879. **Keyland, N.,** Om julfirandet i Sko socken i Uppland vid midten af 1800-talet.
Upplands fornminnesförenings tidskr. 1913. Bd 7, s. 31—58. Med 14 fig.

1880. **Keyland, N.,** Själnätbindning och själfångst på Harön.
Fataburen 1914, s. 156—172. Med 31 fig.

1881. **Klintberg, M.,** Spridda drag ur den gotländska allmogens lif. 43 s. Med 59 fig. 4:o. Sthlm, Cederquist. Pr. 2 kr.

1882. **Landtmansson, S.,** De senaste karolinska musikfynden.
Karolinska förbundets årsbok 1913 (tr. 1914), s. 389—405.

1883. **Linge, K.,** Stockholms folkskolors organisation och författning åren 1842—1861. Studier i den svenska folkskolans historia. Akad. afh. XX + 211 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr. 75 öre.

1884. **Lithberg, N.,** Koskällan.
Fataburen 1914, s. 1—18. Med 10 fig.

Kulturhistoria.

4852. **Almquist, J. A.,** Södermanlands läns kungl. hushållningssällskap 1814—1914. D. 1. Sällskapets historia. VI + 406 s. Med många portr. o. illustr. 4:o. Sthlm, Norstedt. Pr. för 2 delar 12 kr.

4853. **Annerstedt, Cl.,** Upsala Universitets historia. D. 3. 1719–1792. Afd. 2. Universitetets organisation och verksamhet. VIII + 655 s. Uppsala & Sthlm, Almqvist & Wiksell. Pr. 11 kr.
Se nedan »Recensioner» 5015.

4854. **Benckert, H. T.,** Några minnen från Maria skola.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1914, s. 131—136.

4855. **Berg, W.,** Bidrag till musikens historia i Göteborg, 1754—1824. På föranstaltande av Göteborgs Orkesterförening. D. 1—2. 612 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. för båda del. 7 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 5016.

4856. **Bergstrand, W.,** Nykterhetssträfvanden för hundra år sedan.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Skara stift 1914, s. 10[illegible] —112.

4857. **Björlin, G.,** Flydda tider. Anteckningar och minnen. 174 + (1) s. Sthlm, Fahlcrantz. Pr. 2 kr. 50 öre.
Innehåller: De gamle på Steg: Anteckningar om Håbolssläkten på Dal: Handel och vandel förr i tiden.

4858. **Bodman, G.,** Alkemi eller konsten att framställa guld ur oädla metaller. Alkemien i Sverige t. o. m. senare hälften af 1700-talet.
Guldsmedsposten 1914. Årg. 2, s. 139—142. (Forts.)

4859. **Borelius, J.,** Institutum Clinicum i Lund. Ett hundraårs-minne.
Historisk Tidskr. för Skåneland 1914. Bd 5, s. 73—89.

4860. **Brakel, S. van,** Rostocker scheepvaartstatistieken; een controlemiddel op de Sonttolregisters.
Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde 1914. 5:e Recke, D. 2, s. 223—233.

4861. **Carlsson, G.,** Några anteckningar om de teologiska studierna i Upsala under universitetets första tillvaro.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1913 (utg. 1914), s. 32—36.

4862. **De Brun, Fr.,** Bidrag till kännedomen om Stockholms stads äldsta skola. Läroverkspr. (Södermalm). S. III—XIV. 4:o. Sthlm.

4863. **Edelstam, C. G.,** En cause célèbre i Örebro 1836.
Personhistorisk Tidskr. 1914. Årg. 16, s. 18—22 + 1 pl.

4864. **[Eliasson, J.],** Förhållanden och seder i Skuttunge socken för omkring 70 år sedan. Uppteckuade 1898 af En Skuttungebonde.
Upplands fornminnesforenings tidskr. 1913. Bd 7, s. 1—30.

4865. **Eneström, F. J. E.,** Finvedsbornas seder och lif. 2:a uppl. Med 50 afbildningar. 269 + (2) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. 75 öre

4866. **Exekutivauktioner** på grefve Per Brahes lösegendom. Medd. af *R. Björkman.* — *Sjöberg, N.,* Några anteckningar om Visingsborgsauktionen.
Meddelanden från Norra Smålands fornminnesf. D. 3, s. 5—40.

4867. **Forsell, M. L.,** En resa i familjevagn år 1842. Marie-Louise Forsells dagboksanteckningar. Utgifna af *S. Hejkenskjöld.* Med karta och 27 illustrationer. 202 s. + 1 släkttafla. Sthlm, Bonnier. Pr. 5 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 5017.

ndtverksskråna i Stockholm under medeltiden.
;uldsmedsposten 1914. Årg. 2, s. 153—155. Med 3 illustr.

dberg, A., Bokbindare-bokförare i Sverige 1500—1630. Anteckgar.
'ro Novitate. P. 2 (1914), s. 114—255. Med 148 fig.
e nedan »Recensioner» 5018.

rlenius, E., Blåkullafärder i nittonde århundradet.
venska Landsmål 1912. H. 2, s. 9—40.

rlenius, E., Läseriet i Orsa och Elfdalen 1852—1854. 27 s. 4:o. un.
;ilaga till Falu högre allmänna läroverks årsredogörelse 1913—1914.

rnlund, H., Nya elementarskolan såsom statens provskola under sista 30 åren. En återblick. Läroverkspr. 17 s. 4:o. Sthlm.
leddelanden från Statens provskola: 50.

lm, N., Den gamla Täljeskolan. En återblick på dess öden. Med ilagor. 63 s. 4:o. Sthlm 1913.
nbjudningsskrift med anledning av invigningen av samskolans i Söder: nya byggnad lördagen den 29 mars 1913.

lnhäuser, A., Rostocks Seehandel von 1635—1648. (Nach den rnemünder Lizentbüchern.) 1. Die Schiffahrt. (3) + 149 s. + 'afel.
;eiträge zur Geschichte der Stadt Rostock. Herausgegeben vom Verein Rostocks Altertümer. Bd 8. (Jahrgang 1914).

rlén, M., Gamla seder och bruk från södra delen av Ingelstads ad. 215 s. + 1 pl. o. 44 illustr. i texten. Ystad, Larssons Pappersustri Aktieb. Pr. 3 kr.

:obi, A., Äldre svensk arbetarlagstiftning. En föreningsrättslig lie.
'iden 1913, s. 337—342.

ansson, P., Äldre tiders predikanter som bestraffare av alkoholsbruket. Några anteckningar.
limer 1914. Årg. 12, s. 65—73.

yland, N., Primitiva eldgörningsmetoder i Sverige. Gnideld, vrid, slageld. Med en jämförande studie. A. Gnideld. B. Vrideld.
'ataburen 1913, s. 193—236. Med 50 fig.

yland, N., Om julfirandet i Sko socken i Uppland vid midten af 0-talet.
'pplands fornminnesförenings tidskr. 1913. Bd 7, s. 31—58. Med fig.

yland, N., Själnätbindning och självfångst på Harön.
'ataburen 1914, s. 156—172. Med 31 fig.

... M. Spridda drag ur den gotländska allmogens lif. 43 s.

4885. **Lundberg, O.,** och **Grape, A.,** Byar och bönder i Alunda för 600 år sedan.
Upplands fornminnesförenings tidskr. 1913. Bd 7, s. 106—148. Med 1 pl.

4886. **Montelius, O.,** Sveriges bönder. Historisk återblick.
Nord. Tidskr. 1914, s. 73—90.

4887. **Nordlander, J.,** Norrländskt skolliv. Lärare och lärjungar vid Piteå Kungl. Trivialskola under 1600-talets senare hälft. VI + (4) + 175 s. + 2 kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr. 25 öre.
Se nedan »Recensioner» 5021.

4888. **Nordlander, J.,** Ytterligare om Södertälje skola. (Med anledning af Nils Holms »Den gamla Tälje-skolan».)
Pedagogisk Tidskr. 1914, s. 249—262, 271—287.

4889. **Nordlund, K.,** Översikt av de svenska gymnasiernas historia intill år 1820 med särskild hänsyn till linjedelningsproblemet. Läroverksprogr. (Östermalm). VI + 58 s. 4:o. Sthlm.

4890. **Personne, N.,** Svenska teatern från Gustaf III:s död till Karl XIV Johans ankomst till Sverige 1792—1810. Några anteckningar. 272 s. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 5 kr.

4891. **Pries, A.,** Der schwedische Zoll in Warnemünde in den Jahren 1632—1654, insbesondere im westfälischen Frieden. XI + 105 s. Wismar.

4892. **Raphael, E.,** Kakelugnsmakare och krukmakare i Sverige från cirka 1700 till 1846.
Personhistorisk Tidskr. 1914. Årg. 16, s. 122—155.

4893. **Sandström, J.,** En gille-urkund från medeltidens slut.
Namn och bygd 1914. Årg. 2, s. 187—194.

4894. **Schybergson, M. G.,** Uppsala Universitet under 1700-talet. (Se N:o 4358 o. 4853.)
Finsk Tidskr. 1914. T. 77, s. 316—331.

4895. **Schött, H.,** Östergötlands läns hushållningssällskaps historia. D. 1. XII + 289 + XXXVI + (10) s. 2. XIII + (1) + 522 s. + 32 s. statistiska öfversiktskartor. Med 46 illustr. i texten. Linköping, Sahlströms bokh. Pr. D. 1—2 tillsammans 12 kr.

4896. **Selggren, J.,** Om kronofiskerierna i Gestrikland.
Meddelanden af Gestriklands fornminnesförening 1913, s. 13—24.

4897. **Stuhlmann, Fr.,** und **Scheins, M.,** Zwei Geschäftsreisen Aachener Grosskaufleute in das östliche und nördliche Europa im 18. Jaarhundert. 3. Die Geschäftsreise des Ernst Conrad Claus, 1794—95.
Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins 1913. Bd 35, s. 278—317.

4898. **Sylwan, O.,** Fyrtiotalets student. Anteckningar. Med talrika bilder och porträtt. (3) + 261 s. Sthlm, Bonnier. Pr. 4 kr. 75 öre.
Se nedan »Recensioner» 5022.

4899. [**Thenstedt, Nat.**], Anmärkningar rörande hushållningen i Stora Tuna församling år 1792. (Ur Ny samling av Rön och försök.) Antecknade av *P. Johnsson.* 63 s. + 1 pl. Borlänge, L. F. Hasselkvists bokh. Pr. 1 kr.

4900. **Upmark, G.,** Karlskrona guldsmedsämbete, 1695—1812.
Fataburen 1914, s. 129—155. Med 30 fig.

Kyrkohistoria.

1901. **Biskopsinvigningen** i Upsala domkyrka år 1575. Medd. af [*H.*] *L*[*un*]*d*[*strö*]*m*.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1913 (utg. 1914). Meddelanden o. aktstycken. s. 3—5.

1902. **Brilioth, Y.,** De svenska medeltidsbiskoparnas visitationes liminum ss. apostolorum.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1913 (utg. 1914), s. 205—209.

1903. **Christoffersson, O.,** Kyrkklockor och ringning i Skytts härad.
Lunds stifts julbok 1914. Årg. 6, s. 98—103. Med 2 illustr.

1904. **Constitutiones** in Nycopensibus comitiis a clero sancitæ svetice. Nycopiæ 1611. Medd. af [*H.*] *L*[*un*]*d*[*strö*]*m*.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1913 (utg. 1914). Meddelanden o. aktstycken, s. 14—15.

1905. **Geete, R.,** De sista nunnorna i Vadstena.
Personhistorisk Tidskr. 1914. Årg. 16, s. 12—17.

1906. **Hallbäck, D. H.,** Några ord om Olof Lambatungas dödsår.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1913 (utg. 1914), s. 29—31.

1907. **Handlingar,** Fyra. rörande Vadstena klosters privilegier (1440 och 1458), abbedissans årliga redovisning och klosterfolkets tarf af kost och föda. Efter gamla handskrifter utgifna af *R. Geete*. S. 281—295. Sthlm.
Bilaga till Sv. Fornskr.-Sällsk:s årsmöte 1914.

1908. **Hippel, O.,** Kyrkolagskommittén 1824—1846. En historisk och kyrkorättslig studie. Akad. avh. XXXII + 380 + (1) s. Göteborg, N. P. Pehrsson. Pr. 5 kr. 25 öre.

1909. **Hult, K.,** Historiska notiser om Västerås stift.
Julbok för Västerås stift 1914. Årg. 9, s. 118—126.

1910. **Kjellander, J.,** Den helige Eskil. Rekarnebygdens apostel.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från präster i stiftet 1914. Årg. 11, s. 47—53.

1911. **Lundström, H.,** Det äldsta tryckta svenska synodalcirkuläret. Ett nyupptäckt Upsalatryck från 1513.
Nordisk Tidskr. för bok- och biblioteksväsen 1914. Årg. 1, s. 170—181. Med 3 fig.

1912. **Pannier, J.,** Jonas Hambraeus, prédicateur du roi de Suède, fondateur de l'église luthérienne de Paris, professeur à l'Université de Paris, 1588—1672.
Bulletin de la Société de l'historie du protestantisme francais. 1913, Juillet—août.

1913. **Petri, Olavus,** Samlade skrifter. Utgifna af Sveriges kristliga studentrörelses förlag under redaktion af *B. Hesselman*. Med ett förord af *H. Hjärne* och litteraturhistoriska inledningar af *K. B. Westman*. Bd 1. XXXI + 558 s. Upsala, L. Norblads bokh. Pr. 8 kr.

1914. **Roosval, J.,** Till frågan om Gotlandskyrkornas kronologi. Med anledning af D:r E. Ekhoffs forskningar.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1913 (utg. 1914). s. 7—28. Med 8 fig.

4915. **Sack, Aug.**, Ueber die Reisewege der ältesten nordischen Mission und die Gründung der Kirche Ansgars. Vortrag auf der 16. Generalversammlung des Vereins am 3 Juli 1912.
Schriften des Vereins für schleswig-holsteinische Kirchengeschichte 1914 2. Reihe. Bd 6, s. 1—20.

4916. **Till** de kyrkliga förpliktelsernas och invigningarnas historia i Sverige. Medd. af *H Block*.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1913 (utg. 1914). Meddelanden o. aktstycken, s. 16—20.

4917. **Tynell, L.**, Det heliga korsets kyrka och kloster i Dalby.
Lunds stifts julbok 1914. Årg. 6, s. 71—87. Med 7 illustr.

4918. **Weibull, L.**, Den skånska kyrkans älsta historia. 1. Från 900-talets mitt till 1000-talets slut. 2. Sven Estridsen och Adalbert av Hamburg. Förhandlingarna om ett danskt ärkebiskopsdöme och ett hamburgskt patriarkat. 3. Ärkebiskopsdömets i Lund upprättande. 4. Striden mellan Hamburg och Lund. (Forts.)
Historisk Tidskr. för Skåneland 1914. Bd 5, s. 109—155.

4919. **Weibull, L.**, Ärkebiskop Isarnus av Lund. (1302—1310).
Historisk Tidskr. för Skåneland 1914. Bd 5, s. 1—7.

4920. **Westling, G.**, Församlingslif i Linköping för trehundra år sedan.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Linköpings stift 1914. Årg. 10, s. 97—111.

4921. **Westling, G.**, Den religiösa ställningen inom Linköpings stift under 1800-talet. 1—5.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1913 (utg. 1914), s. 37—132.

Finland och Östersjöprovinserna.

4922. **Bruiningk, H. v.**, Über die Verheerungen durch die Pest auf dem flachen Lande in Livland 1710.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands 1912 (tr. 1914), s. 387—393.

4923. **Cederberg, A. R.**, Petter Johan Bladhin omakätinen elämäkerta [P. J. Bladhs egenhändiga biografi.] 27 s.
Historiallinen Arkisto 1914. 24, 2, 4.

4924. **Cederberg, A. R.**, Piispa Tengströmin ajatukset maamme valtiollisesta asemasta keväällä 1808. [Biskop Tengströms tankar öfver Finlands politiska ställning på våren 1808.] 6 s.
Historiallinen Arkisto. 1914. 24, 2, 2.

4925. **Dalgren, L.**, Sverige och Pommern 1792—1806. Statskuppen 1806 och dess förhistoria. Akad. afh. XVI + 186 s. Uppsala, Akad. bokh. Pr. 3 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 5024.

4926. **Forssman, Å.**, Anteckningar rörande ätten Adlercreutz i Finland. 206 s. Helsingfors 1913.

4927. **Hausen, R.**, Kalkutförsel från Åland under äldre tider. [Med tillägg.] 12 s.
Fennia 1913—14. D. 34. N:o 5.

4928. **Hultin, A.,** Bidrag till litteratur- och lärdomshistorien i Finland. Några anteckningar från perioden 1640—1720.
Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. 115. Förhandlingar och uppsatser. 27. 1913 (tr. 1914), s. 1—66.

4929. **Juvelius, E. W.,** Piirteitä Turun ja Porin läänin sotalaitoksesta ison-vihan jälkeisenä vuosikymmenenä. [Några drag från det militära lifvet i Åbo och Björneborgs län första årtiondet efter nordiska kriget.] 39 s.
Historiallinen Arkisto 1914. 24, 1, 8.

4930. **Keussler, Fr. v.,** Ein Staatskalender aus dem Ende des 17. Jahrhunderts mit Nachrichten über die Ostseeprovinsen.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands 1912 (tr. 1914), s. 380—387.

4931. **Kordzikowski, J.,** Aus den Studien im Rigaschen Stadtarchiv.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1913 (tr. 1914), s. 131—144.

4932. **Kuusi, S.,** Isonjaon alkuvaiheet Pohjanmaalla. [Förberedelserna till storskiftet i Österbotten.] XV + 176 s. Med 3 kartor.
Historiallinen Arkisto 1914. 24, 2, 1. Äfven Akad. afh. Helsingfors. XIV + (1) + 176 + (1) s. + 3 kartor.

4933. **Lundström, E. Hj. J.,** Bidrag till Livlands kyrkohistoria under den svenska tidens första skede från Rigas intagande 1621 till freden i Oliva 1660. [Med 39 bilagor.] [Konsistoriel afh. Karlstad.] XX + 301 + (1) s. + 1 pl. + 1 portr. Med flera illustr. i texten. Uppsala & Sthlm, Almqvist & Wiksell. Pr. 3 kr.

4934. **Melander, K. R.,** Muutamia tietoja kangasteollisuudesta Turun tienoilla Juhana herttuan aikana. [Några meddelanden om klädestillverkningen omkring Åbo på hertig Johans tid.] 8 s.
Historiallinen Arkisto 1914. 24, 1, 5.

4935. **Melander, K. R.,** Venäjän pajareille Suomessa 1500 luvulla annettuja läänityksiä. [Åt ryska bojarer i Finland under 1500-talet givna förläningar.] 16 s.
Historiallinen Arkisto 1914. 24, 1, 4.

4936. **Protokoll,** Consistorii Academici Aboensis. D. 5. 1679—1685. [Utg. af *T. Carpelan.*] (2) + 549 + (1) s. Helsingfors. Pr. 5 m.
Kejserliga Alexanders-Universitetet i Finland.

4937. **Schybergson, M. G.,** Jacob Tengström som neolog.
Finsk Tidskr. 1914. T. 76, s. 32—40.

4938. **S[chybergson], M. G.,** Till H. G. Porthans brevväxling.
Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. 115. Förhandlingar och uppsatser. 27. 1913 (tr. 1914), s. 223—230.

4939. **Seuberlich, E.,** Die Entstehung und Entwicklung der Mitauer Vorstadt in Riga bis zum Ende des 18. Jahrhunderts.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1913 (tr. 1914), s. 238—254.

4940. **Voionmaa, V.,** Piirteitä aatelin maataloudesta Suomessa uskonpuhdistuksen aikakaudella ynnä katsaus keskiajan kartano-oloihin. [Om adelns jordbruk under reformationstidehvarfvet tillika med en öfversigt öfver medeltidens riddaregodsförhållanden.] 58 s.
Historiallinen Arkisto 1914. 24, 1, 1.

4941. **Voipio, V.,** Katovuosi 1601 vaikutuksineen Varsinais-Suomessa. [Missväxtåret 1601 och dess följder för det Egentliga Finland.] 37 s.
Historiallinen Arkisto 1914. 24, 1, 6.

4942. **Winkler, R.,** Zur Geschichte der Domkirche und der Domgemeinde während der letzten 25 Jahre schwedischer Herrschaft in Estland. 15 s. Reval 1913.

4943. **Winkler, R.,** Ein altes Rechnungsbuch der ehemaligen schwedischen St. Michaelis-Kirche zu Reval. (1631—1709).
Revalsche Zeitung 1913, N:o 285.

4944. **Åkerblom, K. V.,** Mustasaari sockens historia jämte Solv, Bergö, Replot och Kvevlaks historia intill 1500-talet. D. 1. 39 s. Vasa.
Centralutskottet för hembygdsforskningen i svenska Österbotten. 1. 1.

Allmän och utländsk historia.

4945. **Bergman, J., & Svensén, E.,** Världshistorien berättad för svenska folket. Med illustr. 3:e uppl. D. 6: *Svensén, E.*, Nationalitets- och världspolitikens tid. S. 161—576 + VIII s. Med många illustr. D. 7: *Svensén, E.*, Nationalitets- och världspolitikens tid. Med 152 illustrationer. VIII + 651 s. Sthlm (tr. i Norrköping), Bohlin & Co. Pr. 7 kr. delen.

4946. **Feuk, J.,** Några tvistepunkter i Wien-kongressens litteratur.
Hist. Tidskr. 1914, s. 1—37.

4947. **Hildebrand, H., Hjärne, H.,** o. **Pflugk-Harttung, J. v.,** Världshistoria. Människosläktets utveckling i stat och samhälle, i kultur och vetenskap. D. 3. Orientens historia (17) + 676 s. 4:o. Med många illustr., portr. o. kartor. Sthlm, Aktiebolaget för spridning af litterära verk. Pr. inb. 26 kr.
Till D. 3 hafva följande författare medverkat: *R. Stübe, C. Bezold, C. Brockelmann, A. Conrady* o. *O. Nachod.*

4948. **Historie,** Norges. Fremstillet for det norske folk af *A. Bugge, E. Hertzberg, O. A. Johnsen, Y. Nielsen, J. E. Sars* og *A. Taranger.* Med talrige illustrationer i teksten og paa bilag. H. 97—108. Bd 2 Halvb. 1: H. 1—5. *E. Hertzberg* og *A. Bugge*, Tidsrummet 1030—1319, 160 s. Bd 5. Halvb. 2: H. 5—11. *O. A. Johnsen*, Tidsrummet 1747—1813. S. 129—343 + (4) s. Kristiania, Aschehoug. Pr. 50 öre häftet.

4949. **Kjellén, R.,** Samtidens stormakter. VII + 199 s. Sthlm, Geber. Pr inb 3 kr. 25 öre.
Politiska handböcker. 1.

Recensioner.

4950. **Benzelius, E.,** Anecdota Benzeliana. Utg. af *Hj. Lundgren.* (Se N:o 4540.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1914, N:o 289 [illegible] [A.] A[*hman*]*n*.

4951. **Grimberg, C.,** Svenska folkets underbara öden. D. 1—2. (Se N:o 4009 o. 4542).
1 rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1914, N:o 67 (3/2) af *R. F[eh]r*; 2 i Dagens Nyheter 1914, N:o 16000 (6/12) af *Juliette* [*Eva Fogelqvist*]; i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1914, N:o 299 (23/12) af *A. Å[hma]n*.

4952. **Schück, H., Almquist, H., Stille, A.,** o. **Hallendorff, C.,** Svenska folkets historia. Bd 1. Forntiden och medeltiden. (Se N:o 4546.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1914, N:o 292 (15/12) af *G. Cederschiöld;* i Svenska Dagbladet 1914, N:o 349 (23/12) af *L. Stavenow*.

4953. **Arne, T. J:son,** La Suède et l'Orient. (Se N:o 4548).
Rec. i Dagens Nyheter 1914, N:o 16000 (6/12) af *E. K[lei]n* under titeln Ryssland—Sverige för 1000 år sedan; i Upsala Nya Tidning 1914 (14/7) af *O. Lundberg* under titel Uppsvenskar i österled.

4954. **Nerman, B.,** Sveriges älsta konungalängder som källa för svensk historia. (Se N:o 4552.)
Rec. i Aftonbladet 1914, N:o 106 (21/4) af *E. Brate*.

4955. **Bachmann, J.,** Die päpstlichen Legaten in Deutschland und Skandinavien (1125—1159). (Se N:o 4554.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1914, s. 364—365 af *Chr. Volkmar*.

4956. Norges gamle love. Række 2: 1388—1604. Ifölge offentlig foranstaltning udg. ved *A. Taranger*. Bd 1: H. 1. Statens lovgivning 1388—1447. H. 2: Kirkens lovgivning og vedtægter 1338—1447. H. 3. Register ved *O. A. Johnsen*. (Se N:o 6490 o. 3529.)
Rec. i Hansische Geschichtsblätter 1914, s. 388—392 af *W. Stein*.

4957. Stockholms stads privilegiebref 1423–1700, samlade af *K. Hildebrand* o. *A. Bratt*. (Se N:o 4895, 5311, 1786 o. 4090.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1914, N:o 351 (27/12) af *N. Östman*.

4958. **Lundegård, A.,** Om Engelbrekt, Erik Puke och Karl Knutsson som blef kung. (Se N:o 4558.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1914. Öfv. o. gr., s. 29—31 af *S. T[unber]g*.

4959. **Tunberg, S.,** Västerås riksdag 1527. Några kritiska anmärkningar. (Se N:o 4029.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1914. Öfv. o. gr., s. 31—36 af *Ehd* [*E. Hildebrand*]: i Kyrkohistorisk Årsskr. 1913 (utg. 1914). Litteraturöfversikter, anmälningar o. granskningar, s. 99—114 af *K. B. Westman*.

4960. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling. 1: 4. (Se N:o 1985.)
Rec. i Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 1914. Bd 35, s. 198—201 af *D. Schäfer*.

4961. **Carlsson, W.,** Gustaf II Adolf och Stralsund 1628—juli 1630. Akad. afh. (Se N:o 3556.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1914. Öfv. o. gr., s. 36—45 af *N. Ahnlund*.

4962. Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins (1630—1634). Herausgegeben v. *H. Hallwich*. Bd 1—4. (Se N:o 3558 o. 4053).
Rec. i Historische Vierteljahrschrift 1914. Jahrg. 17, s. 129—133 af *J. Krebs*.

4963. Fürsten- und Feldherrenbriefe aus der Zeit des Dreissigjährigen Krieges. Herausg. v. *K. Heldmann*. (Se N:o 4049.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1914, s. 277—281 af *B. Gumlich*.

4964. **Koser, R.,** Geschichte der brandenburgisch-preussischen Politik. Bd 1. Geschichte der brandenburgischen Politik bis zum Westfälischen Frieden von 1648 (Se N:o 4056.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1914. Bd 27, s. 613—624 af *O. H.*

4965. **Gribble, Fr.,** Drottning Kristinas hof och hennes senare äfventyr efter tronafsägelsen. (Se N:o 4594.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1914, N:o 350 (24/12) af *V. S[öderber]g.*

4966. **Taylor, I. A.,** Drottning Kristina. (Se N:o 3582.)
Rec. i Personhistorisk Tidskr. 1914. Årg. 16, s. 68—70 af *L. W[ahlström]m.*

4967. Franska legationssekreteraren Charles Ogiers dagbok under ambassaden i Sverige 1634—35. Utg. af *S. Hallberg.* (Se N:o 4588.)
Rec. i Aftonbladet 1914, N:o 310 (14/10) af *Fr. Vetterlund;* i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1914, N:o 267 (16/11) af *R. F[ehr]* under titel: En fransmans dalafärd 1635: i Svenska Dagbladet 1914, N:o 332 B (6/12) af *C. Hallendorff.*

4968. **Wrangel, F. U.,** Rikskansleren Axel Oxenstiernas resa till och i Frankrike 1635. (Se N:o 4589.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1914, N:o 332 B (6/12) af *C. Hallendorff.*

4969. **Pufendorf, S. v.,** Sju böcker om konung Carl X Gustafs bragder med förträffliga bilder sirade och med nödigt register försedda. (Se N:o 4075 o. 4595.)
Rec. i Dagens Nyheter 1914, N:o 15754 (30/3) af *J. L[undquis]t;* i Nordisk Tidskr. för bok- o. biblioteksväsen 1914, s. 100—101 af *S. E. Bring;* i Hist. Tidskr. 1914. Öfv. o. gr., s. 46—48 af *G. W[ittroc]k.*

4970. **Gihl, T.,** Sverige och västmakterna under Karl X Gustafs andra krig med Danmark. (Se N:o 4079.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1914. Öfv. o. gr., s. 17—21 af *G. W[ittroc]k.*

4971. **Ramsay, J.,** Tsar Peters svenska värja. (Se N:o 4612.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1914, N:o 326 (30/11) af *H. Brulin.*

4972. Leonhard Kaggs dagbok 1698—1722. Utg. af *A. Lewenhaupt.* (Se N:o 3611.]
Rec. i Deutsche Monatsschrift für Russland, der Baltischen Monatsschrift 1914. Jahrg. 56, s. 544—549 af *H. v. Bruiningk.*

4973. **Schürer von Waldheim, M.,** Prins Maximilian Emanuel af Würtemberg. (Se N:o 4100.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1913 (14/12) af *V. Söderberg;* i Svenska Dagbladet 1913 (26/11) af *C. Forsstrand;* i Stockholmstidningen 1913 (21/11) af *H. Brulin.*

4974. Bref från Samuel Bark till Olof Hermelin 1702—1708. Utg. av C. von Rosen. (Se N:o 4617.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1914, N:o 331 (5/12) af *C. Hallendorff;* i Stockholms Dagblad 1914, N:o 349 (23/12) af *V. Söderberg.*

4975. Bref från Olof Hermelin till Samuel Barck 1702—1709. Utg. af C. v. *Rosen.* (Se N:o 4107.)
Rec. i Personhistorisk Tidskr. 1914. Årg. 16, s. 63—65 af *S. E. Bring*

4976. **Roland, C. v.,** Minnen från fångenskapen i Ryssland och Karl XII:s krig. Utgifna af *S. E. Bring.* (Se N:o 4628.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1914, N:o 299 (23/12) af [*A.*] *Å[hma]n;* i Svenska Dagbladet 1914, N:o 331 (5/12) af *C. Hallendorff.*

4977. Bernstorffske Papirer. Udvalgte Breve og Optegnelser vedrörende Familien Bernstorff i tiden fra 1737 til 1835. Udgivne af *Aage Friis*. Bd 3. (Se N:o 4146.)
Rec. i The English Historical Review 1914. Vol. 29, s. 771—778 af *W. F. Reddaway*.

4978. **Wahlström, L.,** Gustavianska studier. (Se N:o 4649.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1914, N:o 837 (11/12) af *C. Hallendorff*; i Aftontidningen 1914, N:o 299 (24/12) af [*E.*] *Th*[*yseliu*]*s*; i Aftonbladet 1914 (20/12) af *S. Bergh*.

4979. **Forsstrand, C.,** Konung och adel. (Se N:o 4650.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1914, N:o 337 (11/12) af *C. Hallendorff*; i Stockholms Dagblad 1914, N:o 337 (11/12) af *G*[*eor*]*g N*[*ordensvan*]; i Aftontidningen 1914, N:o 299 (24/12) af [*E.*] *Th*[*yseliu*]*s*; i Finsk Tidskr. 1914. T. 77, s. 278—283 af *R. F. v. Willebrand*.

4980. **Fiel, P.,** et **Serrière, A.,** Gustave III et la rentrée du catholicisme en Suède d'après des documents inédits. (Se N:o 4150.)
Rec. i Revue d'histoire diplomatique 1914, s. 154—155.

4981. **Munthe, A.,** Flottan och ryska kriget 1788—1790, Otto Henrik Nordenskjöld. D. 1. (Se N:o 4653.)
Rec. i Aftonbladet 1914, n:r 323 (27/11) af *S. Bergh*; i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1914, N:o 285 (7/12) af *I. H*[*allberg*], denna recension framkallade ett genmäle af *A. Munthe* i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1914, N:o 289 (11/12); i Svenska Dagbladet 1914, N:o 337 (11/12) af *C. Hallendorff*.

4982. **Grade, A.,** Sverige och Tilsit-alliansen (1807—1810). (Se N:o 4155.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1914. Öfv. o. gr., s. 61—72 af *N. Herlitz*.

4983. **Klaeber, H.,** Marschall Bernadotte, Kronprinz von Schweden. (Se N:o 2644.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1914, s. 102—107 af *R. v. Friederich*.

4984. **Kuylenstierna, O.,** Karl Johan och Napoleon 1797—1814. (Se N:o 4667.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1914, N:o 287 (9/12) af [*A.*] *Å*[*hma*]*n*.

4985. **Hierta, Lars,** Riksdagsmotioner och anföranden. Med understöd af stiftelsen Lars Hiertas Minne utgifna af *G. A. Aldén*. D. 1. Riksdagarna 1828—30, 1834—35 och 1840—41. (Se N:o 4191.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1914, N:o 187 (14/8) af *K. W*[*arbur*]*g*.

4986. Ur Henning Hamiltons brevsamling. Ett urval utgivet av *G. Carlquist*. D. 1—2. (Se N:o 4696.)
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1914, N:o 287 (9/12), 289 (11/12) af *K. Warburg*.

4987. **Dardel, Fr. v.,** Minnen. D. 1—4. (Se N:o 3694 o. 4197.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1914. T. 76, s. 427—431 af *Jac. Ahrenberg*.

4988. **Hallendorff, C.,** Illusioner och verklighet. Studier öfver den skandinaviska krisen 1864. (Se N:o 4700).
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1914, N:o 241 (16/10) af *K. Warburg* under titel »Stämningspolitik för 50 år sedan»; i Svenska Dagbladet 1914, N:o 280 (15/10) af *S. Clason*; i Stockholms Dagblad 1914, N:o 311 (15/11) af *V. Söderberg*.

4989. **Stjernstedt, L. W.,** Några minnesblad ur mitt lif. (Se N:o 3701.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1914. T. 76, s. 431—434 af *Jac. Ahrenberg*.

4990. **Törnebladh, R.,** Riksdagsminnen 1873—1909. (Se N:o 4199.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1914. Öfv. o. gr., s. 21—25 af *O. Wieselgren.*

4991. **Nielsen, Y.,** Fra Johan Sverdrups Dage. Oplevelser og Optegnelser 1884—1889. (Se N:o 4198.)
Rec. i Dagens Nyheter 1914. N:o 15806 (24/5) af [*O. v. Zweig*]*b*[*ergk*].

4992. Strödda bref från svenskar i Italien ur Upsala Universitetsbiblioteks samlingar utgifna af *E. Lundström.* (Se N:o 4703.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1914. T. 77, s. 214—215 af *F. Gustafsson*

4993. **Setterdahl, A.,** Östgöta nation i Lund 1668—1913. (Se N:o 4707.)
Rec. i Aftonbladet 1914, N:o 302 (6/11) af *V. M*[*illqvist*].

4994. **Heidenstam, O. G. v.,** Marie Antoinette. Fersen et Barnave. (Se N:o 4213.)
Ett genmäle mot H. Glagaus kritik af *C. M. Stenbock* o. *C. Grönblad.* Internationale Monatsschrift für Wissenschaft, Kunst u. Technik 1914, sp. 1117—1125. Ett svar af *H. Glagau* i samma tidskriftshäfte, sp. 1125—1146; rec. i Hist. Tidskr. 1914. Öfv. o. gr., s. 48—55 af *Th. W*[*estrin*].

4995. **Blanck, A.,** Geijer i England 1809—1810. (Se N:o 4712.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1914, N:o 298 (22/12) af *K. W*[*arbur*]*g.*

4996. **Lilljebjörn, E. G.,** I solnedgången. Saml. 4. (Se N:o 4713.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1914, N:o 344 (18/12) af *Fr. Böök;* i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1914. N:o 298 (22/12) af *K. W*[*arbur*]*g.*

4997. **Mörner, B.,** Maria Aurora Königsmarck. (Se N:o 4716.)
Rec. i Dagens Nyheter 1914. N:o 15981 (17/11) af *J. Landquist;* i Svenska Dagbladet 1914. N:o 311 (15/11) af *C. Hallendorff;* i Aftonbladet 1914, N:o 323 (27/11) af *S. Bergh;* i Stockholms Dagblad 1914. N:o 325 (29/11) af *O. Rabenius;* i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1914, N:o 293 (16/12) af *K. W*[*arbur*]*g.*

4998. **Scheffer, H.,** Johannes Rudbeckius. (Se N:o 4720.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1914, N:o 348 (22/12) af *H. Lundström.*

4999. **Rudelius, F.,** Kavaljer och Vagabond. (Se N:o 4721.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1914, N:o 286 (8/12) af *I. H*[*allber*]*g;* i Svenska Dagbladet 1914. N:o 337 (11/12) af *C. F*[*orsstrand*].

5000. Magnus Stenbock och Eva Oxenstierna. En brefväxling utgifven af *C. M. Stenbock.* D. 2. (Se N:o 4726.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1914. N:o 332 (6/12) af *V. Söderberg;* i Svenska Dagbladet 1914, N:o 331 (5/12) af *C. Hallendorff.*

5001. **Sturzen-Becker, R.,** Oskar Patrik Sturzen-Becker (Orvar Odd). D. 1—2. (Se N:o 3191 o. 3728.)
Rec. i Personhistorisk Tidskr. 1914. Årg. 16, s. 65—67 af *R. G*[*:son*] *B*[*erg*].

5002. **Weman, G. G.,** Om släkten Weman och dem som härstamma från denna 1590—1912, samt anteckningar öfver många med Wemännerna befryndade eller nära allierade släkter. (Se N:o 3734.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1914. T. 77, s. 208—214 af *Jac. Ahrenberg.*

5003. **Grimberg, C.,** o. **Uddgren, H.,** Svenska krigarbragder. (Se N:o 4739.)
Rec. i Svensk Tidskr. 1914, s. 435—436 af *H. Brulin;* i Kungl. Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift 1914, s. 562—564.

5004. **Leijonhufvud, K. K:son,** Kungl. Södermanlands regementes historia. D. 1. 1771—1815. (Se N:o 4743.)
Rec. i Svensk Militär Tidskr. 1914. Årg. 3, s. 389—391 af *O. Kuylenstierna.*

5005. Sveriges kyrkor. Konsthistoriskt inventarium. Utg. af *S. Curman* o. *J. Roosval*. Västergötland. Bd 1: H. 1. Gotland. Bd 1: H. 1. (Se N:o 4254 o. 4753.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1914, N:o 91 (22/4) af *A. L. Romdahl*.

5006. **Looström, L.,** Johan Tobias Sergel. En gustaviansk tidsbild. (Se N:o 4754.)
Rec. i Personhistorisk Tidskr. 1914. Årg. 16, s. 77—78 af *J. Roosval*.

5007. **Romdahl, A. L., & Roosval, J.,** Svensk konsthistoria. (Se N:o 4258.)
Rec. i Ord och Bild 1914, s. 229—232 af *K. Asplund*; i Finsk Tidskr. 1914. T. 76, s. 65—69 af *Jac. Ahrenberg*.

5008. **Sirén, O.,** Nikodemus Tessin d. y:s studieresor, dagböcker och bref. (Se N:o 4758.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1914, N:o 332 (6/12) af *G. N[ordensva]n*; i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1914, N:o 295 (18/12) af *K. W[arbur]g*.

5009. Schweden. Herausg. v. *J. Guinchard*. (Se N:o 4776.)
Rec. i Det Nya Sverige 1914, s. 319—325 af *K. Hildebrand*.

5010. **Collijn, I.,** Redogörelse för på uppdrag af Kungl. Maj:t i kammararkivet och riksarkivet verkställd undersökning angående äldre arkivalieomslag. (Se N:o 4786.)
Rec. i Nord. Tidskr. 1914, s. 447—451 af *O. Montelius*.

5011. **Dickson, R.,** Malmöhus län år 1800. (Se N:o 4814.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1914, N:o 315 (19/11) af *Fr. Böök* under titel Skånska slätten.

5012. **Enghoff, K.,** Kristianstad 1614—1914. Historisk festskrift. (Se N:o 4817.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1914, N:o 161 (16/7) af [*A.*] *A[hma]n*.

5013. Sveriges städer. Bd 14: Värmlands län. (Se N:o 4839.)
Rec. i Aftontidningen 1914, N:o 273 (24/11) af [*E.*] *Th[yseliu]s*.

5014. **Wrangel, F. U.,** Blasieholmen och dess inbyggare. 2:a uppl. (Se N:o 4848.)
Rec. i Aftontidningen 1914, N:o 273 (24/11) af [*E.*] *Th[yseliu]s*.

5015. **Annerstedt, Cl.,** Uppsala Universitets historia. D. 3. 1719—1792. Afd. 1—2. (Se N:o 4358 o. 4853.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1914. Öfv. o. gr., s. 94—104 af *H. S[chück]*; i Svenska Dagbladet 1914, N:o 143 (29/5) af *C. Hallendorff*.

5016. **Berg, W.,** Bidrag till musikens historia i Göteborg, 1754—1892. (Se N:o 4855.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1914, N:o 269 (18/11) af *J. A[tterbom]*.

5017. **Forsell, M. L.,** En resa i familjevagn år 1842. Utg. af *S. Hejkenskjöld*. (Se N:o 4867.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1914, N:o 340 (14/12) af *Fr. Böök*.

5018. **Hedberg, A.,** Bokbindare-bokförare i Sverige. (Se N:o 4869.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1914, N:o 321 (25/11) af *I. Collijn*; i Svenska Dagbladet 1914, N:o 329 (3/12) af *A. B[runiu]s*.

5019. **Holm, T.,** Sveriges allmänna postväsen. Ett försök till svensk posthistoria. (Se N:o 768, 1277, 2311 o. 3871.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1914. Öfv. o. gr., s. 1—17 af *L. M. Bååth*.

5020. **Kallstenius, G.,** Blad ur Uppsalasängens historia. (Se N:o 4381.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1914. T. 77, s. 124—129 af *R. F. v. Willebrand*.

5021. **Nordlander, J.,** Norrländskt skolliv. (Se N:o 4887.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1914, N:o 323 (27/11) af *C. Hallendorff.*

5022. **Sylwan, O.,** Fyrtiotalets student. (Se N:o 4898.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1914, N:o 291 (14/12) af *K. W[arbur]g.*

5023. **Wordsworth, J.,** The national church of Sweden. Äfven i svensk öfversättning. (Se N:o 3395 o. 3910.)
Rec. i Kyrkohistorisk Årsskr. 1913 (utg. 1914). Litteraturöfversikter, anmälningar o. granskningar, s. 62—71 af *A. Bratt.*

5024. **Dalgren, L.,** Sverige och Pommern 1792—1806. Statskuppen 1806 och dess förhistoria. (Se N:o 4925.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1914. Öfv. o. gr., s. 87—94 af *S. Tunberg.*

5025. **Kjellén, R.,** Stormakterna. Konturer kring samtidens storpolitik 2:a uppl. D. 3. (Se N:o 4471.)
Rec. i Statsvetenskaplig Tidskr. 1914. Årg. 17, s. 108—111.

5026. **Gooch, G. P.,** History and historians in the nineteenth century.
Rec. i Hist. Tidskr. 1914. Öfv. o. gr., s. 104—106 af *G. W[ittroc]k*

REGISTER.

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst den 29 mars 1915.

Sammankomsten öppnades af styrelsens ordförande, riksarkivarien Hildebrand, hvarefter sekreteraren föredrog följande

Årsberättelse för år 1914.

Svenska Historiska Föreningen har under det gångna året räknat omkring 720 årsafgift betalande medlemmar inom och utom Sverige, till hvilka dessutom komma 14 postprenumeranter. Sedan fru Hedda Ekman f. Richert, Göteborg, och Gästrike-Hälsinge nation, Uppsala, anmält sitt inträde såsom ständiga ledamöter i föreningen, uppgår nu antalet dylika till 93 och den jämlikt stadgarna af deras afgifter bildade fonden till kr. 6,975.

I styrelsens sammansättning har under året ingen förändring ägt rum, och har densamma sålunda bestått af herrar f. universitetsbibliotekarien C. Annerstedt, generallöjtnanten G. Björlin, professor Sam Clason, professor N. Edén, professor C. Hallendorff, riksarkivarien E. Hildebrand, ordförande, kansliradet T. Höjer, sekreterare, professor L. Stavenow, förste arkivaren Th. Westrin, skattmästare, samt generalmajoren H. Wrangel.

Föreningen har under året utgifvit en ny årgång af sin tidskrift, den trettiondefjärde. På grund af den stegring i omkostnaderna, som under nuvarande förhållanden kunde förväntas inträda, har tidskriftens omfång under 1914 hållits något mindre än under närmast föregående år. Väsentligen tack vare hjälp af de utomstående krafter, som redaktionen, efter hvad på sin tid meddelades, redan under 1913 lyckats förvärfva, har emellertid litteraturafdelningen kunnat hållas ungefär vid sin förutvarande omfattning. På grund af sekreterarens under höstmånaderna af angelägna tjänsteåliggånden strängt i anspråk tagna tid ha det senare halfårets häften ej oafsevärdt försenats. Åtgärder äro emellertid vidtagna för att under det ingångna året sörja för ett möjligast regelbundet utgifvande. Utom det sedvanliga statsanslaget af 1,500 kr. har föreningen äfven i år från Vitterhets Historie och Antiqvitetsakademien fått mottaga ett anslag af 500 kr. Under

förutsättning att föreningen äfven för 1915 får åtnjuta dessa anslag. hvarom ansökan gjorts, och med hänsyn till föreningens goda ekonomiska ställning vid utgången af 1914 torde tidskriften, de ökade kostnaderna till trots, kunna under 1915 återföras till sitt gamla omfång. I hög grad önskvärdt vore emellertid, att föreningens medlemmar, hvar i sin stad, sökte att för densamma vinna nya medlemmar. I dessa tider af ögonskenligen ökadt intresse för historisk forskning borde med hänsyn till föreningens syfte och verksamhet en dylik uppgift icke vara alltför svår.

* * *

Ett svårfylldt tomrum inom Sveriges vetenskapliga värld skapade Gustaf Sundbärgs bortgång den 20 november 1914. Af sakkunnig hand har i Historisk Tidskrift lämnats en teckning af hans ställning inom och betydelse för svensk vetenskap och svensk odling öfver hufvud. Inom den svenska statistiken står han genom metodens säkerhet och synpunkternas rikedom såsom den oupphunne mästaren, och några af hans statistiska arbeten äro jämväl för historikern ex professo oumbärliga hjälpmedel. Men hans aldrig svikande arbetskraft och sällsynta idérikedom förde honom äfven till arbeten utom det rent statistiska området; både den till Parisutställningen 1900 utgifna handboken öfver Sveriges land och folk och Emigrationsutredningens väldiga publikationsserie äro till stora delar hans eget verk och i sin helhet hans andes barn och bära hans individualitets prägel. Genom sin utomordentliga uppslagsrikedom och fängslande framställningskonst har han gjort mer än de flesta för att inom den nuvarande generationen svenskar väcka och nära intresset för nationella uppgifter och humanistisk vetenskap, och äfven när hans oförnekliga och ibland oresonliga subjektivitet icke kunna undgå att väcka motsägelse, fängsla oemotståndligt hans svärmiska fosterlandskärlek och geniala intuition. Med Bernhard Lundstedt, död i Castellamare den 24 mars, bortgick en trogen vän till Historiska Föreningen, sedan många år tillbaka en af dess revisorer. Förutom om hans betydelsefulla insats i forskningen rörande den svenska pressens historia, må erinras om hans förtjänster om det systematiska excerperande af Vatikanarkivets Suecana, som alltmera börjar visa sina frukter på den svenska medeltidsforskningens område. J. A. Englund, författare till åtskilliga arbeten rörande Norrlands historia, var vid sitt frånfälle, den 27 juli, Historiska Föreningens äldste ledamot. Slutligen må bland de under året aflidne nämnas Ernst Meyer, död den 19 februari, hvars litteraturhistoriska och bibliografiska arbeten äfven för historikern äga värde och intresse.

* * *

På urkundsutgifningens område företer det gångna året en mer än vanligt rik produktion. Se vi först på de från riksarkivet

utgifna publikationerna, så föreligga dels ett nytt band af Gustaf I:s registratur, fortfarande redigeradt af J. A. Almquists förfarna hand, en diger volym på åtskilligt mer än 700 sidor inneslutande materialet från 1558, dels en ny (andra) volym af riksdagsakternas senare serie, liksom den första redigerad af Th. Westrin och innehållande riksdagens och sekreta utskottets skrifvelser till Kungl. Maj:t under riksdagen 1726—27. I båda dessa arbeten förtjäna särskildt att framhållas de ypperliga registren, hvilka i ej ringa utsträckning lämna en verklig genomarbetning af själfva materialet. Betydelsen häraf, särskildt när det gäller ett så väldigt material som frihetstidens riksdagshandlingar, behöfver visserligen ej påpekas.

Äfven af en rad andra svenska urkundssamlingar föreligga nya band. K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia har sålunda utsändt dels en ny del af sin edition af Stockholms stads jordebok, efter H. Hildebrands död utgifven af L. M. Bååth, dels i Historiska handlingar en af Brusewitz sammanförd samling af A. G. Mörners politiska skrifter rörande 1800 års riksdag och 1809 års författningsändring. Af sin serie Karolinska krigares dagböcker har Quennerstedt utsändt ett nytt band, innehållande Hummerhielms, Stjerncrantz', Coyets, Posses och Cederhielms dagboksanteckningar. Den af C. M. Stenbock utgifna editionen af Magnus Stenbocks brefväxling med sin maka föreligger nu afslutad med ett andra band. Ett nytt band föreligger ock af den af V. Lundström påbörjade samlingen af svenskars bref från Italien. Den i förra årsberättelsen omnämnda praktupplagan af L. J. Hiertas riksdagsmotioner och anföranden har med ett andra band hunnit fram till 1854 års riksdag. Slutligen må framhållas, att de i vårt land sedan åtskilliga år tillbaka pågående vattenrättsprocesserna äfven under 1914 gifvit upphof till digra aktsamlingar af betydande värde för belysande af hithörande invecklade kamerala och rättsliga spörsmål.

Af under året påbörjade aktpublikationer må i främsta rummet nämnas den under B. Hesselmans ledning utgifna upplagan af Olaus Petris samlade skrifter, hvars första band med hänsyn till både textbehandling, sakupplysningar och utstyrsel gifver de bästa löften för fortsättningen. Från trettioåriga krigets tid föreligga dels en af S. Hallberg verkställd och kommenterad öfversättning af Ogiers förut kända dagbok från den franska ambassaden i Sverige 1634/35, dels ett af F. U. Wrangel utgifvet utdrag ur Axel Oxenstiernas utgiftsbok från hans utlandsvistelse under 1630-talet. Af Hillmans öfversättning af Pufendorffs stora verk om Carl X Gustaf föreligga fjärde och femte delarna. Rosen har låtit sin omsorgsfulla upplaga af Hermelins bref till Sam. Barck efterföljas af en samling af bref från Barck till Hermelin, hvars under berättelseåret utgifna första del omfattar åren 1702—1704. Den karolinska dagbokslitteraturen har fått åtskilliga tillökningar utöfver de i Quennerstedts ofvan citerade verk utgifna. Förutom de mindre omfångsrika hithörande aktstycken, som funnit plats i Karolinska förbundets

årsbok, äro sålunda att nämna Carl Rolands af S. E. Bring utgifna anteckningar, som tvifvelsutan tillhöra de mest underhållande af dessa för specialforskningen tvifvelsutan högst värdefulla, men för en vanlig läsare ibland något monotona krigaredagböcker. Mindre än titeln lofvar erbjuder — trots åtskilliga intressanta nummer — det af Carlquist redigerade urvalet ur Henning Hamiltons brefväxling: ytterst knappt är särskildt det där tillgängliga materialet från den betydelsefullaste episoden i Hamiltons lif, hans ministertid i Köpenhamn 1861—64. Man kan blott önska, att äfven denna del af hans brefväxling, i den mån densamma finnes bevarad, må befordras till offentligheten. Förutom de urkundliga bidrag till våra städers historia, som erbjudas uti pågående editioner af bevarade »tänkeböcker», må slutligen framhållas den af O. Palme utgifna samlingen af Sigtuna stads privilegier.

Årets akademiska lärdomsprof inom den rena historiens område äro i motsats mot 1913 års anmärkningsvärdt fåtaliga. Dalgren har i en omsorgsfull undersökning behandlat den stora omhvälfning i Pommerns förvaltning, som genomfördes 1806, och dess förhistoria. I öfrigt är blott att anteckna Franzéns monografi öfver representationsfrågans öden 1810—1830. Från närgränsande forskningsområden är först och främst att anteckna Hults medicinhistoriska studie öfver de farsoter, som under Gustaf III:s ryska krig härjade den svenska flottan och förlamade dess slagkraft. Holmbäck har på grundval af omfattande arkivforskningar behandlat 1697 års kvarnkommissioner, deras instruktioner och verksamhet, särskildt det försök som genom dem gjordes att med begreppet allmänningså skapa nya vattenrättsliga grundvalar. Af särskildt värde är det rikliga urkundsmaterial, som meddelas i aktbilagor och noter. Linge har lämnat ett bidrag till den svenska folkskolans historia genom sin framställning af Stockholmsfolkskolornas organisation 1842—61. Slutligen må omnämnas en omfattande kyrkorättslig afhandling af Hippel; den behandlar 1824 års kyrkolagskommitté.

Äfven utom den akademiska litteraturen äro inom den politiska historiens gebit de mera omfattande framställningarna ganska lätt räknade. Främst är därvid att nämna den teckning af Sveriges forntid och äldre medeltid, som Schück lämnat till den »Svenska folkets historia», som ingår i det Gleerupska biblioteket. Författarens utomordentliga beläsenhet, stora uppslagsrikedom och djärft konstruktiva fantasi kunna ej undgå att göra äfven denna framställning, liksom alla af hans hand, rik på intresse. Wittrock har på grundval af mycket omfattande arkivforskningar i ett vidlyftigt arbete lämnat en framställning af Karl XI:s förmyndares finanspolitik — ett bidrag alltså till vår i stort sedt ännu så litet genomforskade ekonomiska historia. Framställningen utmärkes af den gedigna vederhäftighet och omsorgsfulla genomarbetning af materialet, som präglade förf:s. första större undersökning, äfven den inom förmyndartidens historia. Till Karl XII:s historia ha som vanligt under senare år bidrag flutit

jämförelsevis rikligt. Framhållas må särskildt Bennedichs på topografiska studier å slagfältet grundade skarpsinniga framställning af den svenska planläggningen för slaget vid Poltava, samt en ny afdelning af Lundbergs studier öfver Sveriges förhållande till Preussen under det stora nordiska krigets sista år. Munthe har till behandling upptagit ett nytt skede af den svenska flottans historia, dess insats i Gustaf III:s ryska krig; den under året utkomna första delen behandlar tiden från generalamiralen af Trolles död 1784 till och med slaget vid Hogland den 17 juli 1788. Lydia Wahlström har i något öfverarbetad form sammanfört en rad smärre studier till det gustavianska tidehvarfvets historia, af hvilka några tidigare varit publicerade i Historisk tidskrift. Rörande de stora folkkrigen 1813—1814 föreligger äfven detta år ett flertal större och smärre undersökningar — till hvad som i detta afseende sett dagen i Norge återkommer jag längre fram. Några mera betydande arbeten äro emellertid icke att anteckna, och en framställning sådan som Kuylenstiernas har hufvudsakligen en populariserande karaktär. Hallendorff har slutligen under rubriken »Illusioner och verklighet» sammanfört en rad på hittills obegagnadt källmaterial byggda studier öfver den skandinaviska krisen 1864. Af särskildt intresse och värde äro de afdelningar, som behandla vår ställning till den polska frågan samt en del problem i sammanhang med det dansk-tyska kriget.

Vända vi oss till personhistoriens gebit, är genealogien inom årets bokskörd företrädd af första häftet af Lagergrens värmländska släktbok. Universitetsmatriklarnas numera ganska rikliga antal har tillökats med en matrikel af Setterdahl öfver Östgöta nation i Lund. På den under senare år rikligt flödande Geijerlitteraturens område är — utom en af Liljebjörn posthumt utgifven fjärde del af Anna Hamilton-Geetes voluminösa skildring — framför allt att anföra Blancks på bref och dagboksanteckningar byggda teckning af en bland de betydelsefullaste händelserna i Geijers lefnad, hans engelska resa 1809—10. Detta arbete — som äfven i deras helhet återger Geijers af förf. förut i Samlaren tryckta anteckningar från resan — vittnar lika högt om sin författares smak som om hans intima förtrogenhet med den skildrade epoken och prydes af ett stort antal tidstypiska illustrationer. Af den öfriga — ej synnerligen rikhaltiga eller betydande — biografiska litteraturen må blott anföras Scheffers monografi öfver Johannes Rudbeckius, ett par bidrag till Henric Schartaus karakteristik af G. Billing och E. Hägglund samt en teckning af den gamla akademiska publicisten P. A. Wallmark af Clara Wallmark.

Hvad beträffar krigshistorien, har redan uppmärksammats en del arbeten till historien om det stora nordiska kriget och Gustaf III:s ryska krig. I öfrigt må anföras en rad nya häften af det i förra berättelsen omnämnda planschverket öfver Sveriges krigshistoria, hvartill texten lämnas af Björlin. För öfrigt äro som vanligt att omnämna en rad regementshistoriska arbeten: först och främst nya delar af Munthes och Braunerhielms i föregående berättelser om-

nämnda verk öfver resp. Fortifikationen och Lifregementet till häst; vidare ett arbete öfver Södermanlands regementes historia af K. Leijonhufvud; samt slutligen en af F. U. Wrangel med hjälp af hufvudsakligen franskt material verkställd utredning rörande ursprunget till det franska regementet »Royal Suédois». Omnämnas bör äfven det af Grimberg och Uddgren utgifna urvalet ur källorna till Sveriges krigshistoria.

Inom litteraturhistoriens område är förut taladt om årets nya bidrag till Geijerlitteraturen. Härtill är i öfrigt att lägga, att Warburg utsändt fyra häften af sin teckning af Sveriges litteratur under realismens och efterhumanismens samt naturalismens tid. Personne har utgifvit en ny del af sina teaterhistoriska studier, behandlande tiden från Gustaf III:s död till Karl Johans ankomst till Sverige. På konsthistoriens område har alstringen varit rikare. Af Curmans och Roosvals stora konsthistoriska inventarium öfver våra kyrkor föreligga tvenne nya band, det ena bearbetadt af Fischer innehållande den fortsatta beskrifningen af Kållands härads kyrkor, det andra af Roosval behandlande Lummelunda ting på Gottland. Ett stort anlagdt arbete öfver Skånska borgar har påbörjats af Hahr; de båda under året utgifna häftena behandla Kärnan vid Hälsingborg samt Borgeby vid Lund. Af monografiska framställningar rörande enskilda konstnärer äro att nämna ett arbete af Sirén öfver den yngre Tessins studieresor, en Sergelbiografi af Looström samt en framställning af Sergels konst af Brising.

Inom den svenska författningshistorien äro, utom Franzéns ofvan anförda afhandling, blott att nämna några smärre undersökningar af Schück, Haralds, Rexius, Söderquist och Wadstein. På förvaltningshistoriens område är att nämna, att J. A. Almquist utsändt ett andra häfte af sin i riksarkivets publikationsserie ingående utredning om kommerskollegium med därtill hörande verk; af hans hand föreligger dessutom en icke minst från arkivteknisk synpunkt betydelsefull undersökning om fögderiindelningen i Sverige 1540—1628. De under året tillkomna bidragen till vår rättshistoriska litteratur anknyta sig i flertalet fall till de pågående vattenrättsliga tvisterna; till dem, som i det föregående redan berörts, är att lägga en studie om vattenregalet af Ekeberg. En plats för sig intager den af Bäckström verkställda utredningen rörande de i Sverige utom Skåne, Halland och Bohuslän förefintliga patronatsrättigheter. Slutligen må uppmärksamheten fästas å den af Guinchard på offentligt uppdrag utgifna nya (tyska) upplagan af den i det föregående omtalade handboken »Sveriges land och folk»; den innehåller icke blott en skildring af vårt land sådant det nu är utan äfven värdefulla öfversikter öfver den föregående utvecklingen inom samhällslifvets olika områden och är därför särskildt för vår nyaste historia också för historikern af betydelse.

Inom gruppen arkiv- och biblioteksväsen må främst uppmärksammas Collijns redogörelse för sina på offentligt uppdrag i kammar- och riksarkivet verkställda undersökningar af äldre arkivalieomslag.

Molér har utsändt en ny, omarbetad upplaga af sina bidrag till en gottländsk bibliografi. Den under berättelseåret till Claes Annerstedts 75-årsdag utgifna festskriften innehåller en rad undersökningar af intresse för historikern. Collijn lämnar några bidrag till kännedomen om jesuiternas boksamling på Gråmunkeholmen; V. Gödel behandlar de öden Erik Sparres litterära samlingar undergått; och E. Lewenhaupt ger en historik öfver Uppsala universitetsbiblioteks brefsamlingar. Till riksarkivariens årsberättelse äro fogade ett par arkivaliska utredningar af stort värde: Boëthius' undersökning om Adler-Salvius' papper i Riksarkivet, där förf. fullföljer ett ämne, som tidigare varit föremål för hans studier, och Malmstens redogörelse för Svea hofrätts arkiv. Till sist må — öfverflödigtvis men för fullständighetens skull — erinras om Setterwalls och von Törnes som vanligt i Historisk Tidskrift publicerade bibliografiska öfversikter.

Afdelningen topografi har som alltid att framte en riklig, om ock ojämn skörd. De sedan föregående berättelser välkända stora sammelverken — den under redaktion af O. Sjögren utgifna topografisk-statistiska beskrifningen öfver Sverige samt praktverken Sveriges slott och herresäten samt Sveriges städer — ha tillökats med en rad nya häften. Se vi till landskaps- och sockenbeskrifningarna, må först antecknas, att Ridderstads arbete om Östergötlands historia numera föreligger afslutadt. Dickson har publicerat en klar och sakrik beskrifning öfver Malmöhus län år 1800. Beskrifningar öfver enskilda socknar och bygder föreligga af Haglund, Holmberg, Nelson, Rydström m. fl. C. G. Weibull har i Historisk Tidskrift för Skåneland utgifvit en rad samtida beskrifningar öfver Skånska sätesgårdar 1682, och Ambrosiani en monografi öfver Tärnö slott. Bidragen till våra städers historia äro som vanligt talrika. Om urkundssamlingarna är redan förut taladt. Öfver Malmö stad, dess utveckling och nuvarande tillstånd har, i sammanhang med den under året hållna utställningen och på föranstaltande af stadens myndigheter, publicerats ett vidlyftigt verk, och Kristianstads stads 300-års-jubileum har likaledes hugfästats af en på stadsfullmäktiges uppdrag af Enghoff utarbetad festskrift. Nygren har lämnat en teckning af Karlstads historia under de femtio åren närmast före stadens brand. Till hufvudstadens historia föreligger, frånsedt en del uppsatser i S:t Eriks årsbok, en rad smärre bidrag af De Brun. Att anteckna är dessutom en ny upplaga af F. U. Wrangels bekanta arbete om Blasieholmen.

På den s. k. kulturhistoriens vidsträckta och illa inhägnade gebit har skörden likaledes varit ymnig. Det mesta och betydelsefullaste utgöres af bidrag till kännedomen om vår andliga odlings utveckling. Bland hithörande arbeten står det nya bandet af Annerstedts Uppsala universitets historia såsom *facile princeps.* Där behandlas universitetets organisation och verksamhet 1719—1792. En sällsynt kompetent granskare har — just i Historisk Tidskrift — om detta verk fällt det omdömet, att det är »den mest betydande historia något universitet äger». Och icke minst dess sista band vittna om

en arbetskraft och en andlig spänstighet hos den åldrige författaren sådan, att man endast kan helt och fullt instämma i samma granskares beklagande af att han ej velat föra sin uppgift till dess naturliga afslutning. Men man må böja sig för de skäl han anfört: hvad han redan gifvit är tillräckligt såsom ett *monumentum ære perennius* ej blott öfver honom själf utan ock öfver det universitet, hvars utveckling han så ypperligt skildrat. Ett bidrag till det svenska universitetslifvets historia utgör äfven Sylwans bok om 40-talets student. Till den svenska skolhistorien föreligger — utom Linges förut omnämnda afhandling — en rad delvis mycket värdefulla bidrag af De Brun, Hernlund, Holm, Nordlander och Nordlund. Under de senaste åren ha de svenska hushållningssällskapens i tät följd inträffande 100-års-jubiler gifvit upphof till en mängd festskrifter. Äfven från berättelseåret äro att nämna tvenne dylika: öfver Södermanlands af J. A. Almquist och Östergötlands af Schött. De folkloristiska studierna äro som vanligt talrika, att anteckna äro dylika af Eneström, Hörlén, Keyland, Klintberg m. fl. Björlin har i en liten bok sammanfört några kulturhistoriska skisser, särskildt från Dalslands äldre tid. Nämnas må slutligen de dagboksanteckningar af Marie-Louise af Forsell som af Hejkenskjöld utgifvits under titeln »En resa i familjevagn 1842».

Inom kyrkohistoriens område ha redan omnämnts såväl Hippels kyrkorättsliga afhandling som den påbörjade samlade upplagan af Olaus Petris skrifter. I öfrigt är endast ett omfångsrikare arbete att uppmärksamma: E. Lundströms på omfattande arkivforskningar i Östersjöprovinserna byggda studie öfver den livländska kyrkohistoriens första skede under svensktiden 1621—1660. I öfrigt må anföras L. Weibulls kritiska studier till den skånska kyrkans äldsta historia äfvensom en del smärre undersökningar i Kyrkohistorisk Årsskrift, hvilka det ej synes nödigt att här i detalj angifva.

Den allmänna och utländska historiens fält har under året legat så godt som alldeles oarbetadt. Hjärnes närmast politiska syften fullföljande essaysamling »Östeuropas kriser och Sveriges försvar» bringar emellertid ett flertal särskildt äldre essayer af öfvervägande historisk karaktär. De sista årens händelser ha på ett sällsamt sätt bekräftat mycket af hvad den svenske forskaren med genial intuition för årtionden sedan uttalat. Kjellén har i ett mindre arbete om samtidens stormakter gifvit kvintessensen af sitt tidigare stora verk öfver samma ämne.

Öfvergå vi så slutligen till de utländska bidragen till Sveriges historia, må den i Finland utgifna historiska litteraturen förbigås, då som vanligt i 1915 års årgång af Historisk Tidskrift torde komma att inflyta en öfversikt däraf. För öfrigt kan sägas, att under det gångna året den hithörande litteraturen snarast måste betecknas såsom rikhaltig. Det viktigaste torde vara följande. Rožniecki behandlar i ett på danska utgifvet arbete varägiska minnen i den ryska hjältediktningen. Den i föregående berättelse omnämnda, af W. Christensen ombesörjda editionen af Kristiern I:s och Hans' missiv

är numera afslutad. Af Häpkes hand föreligger en monografi öfver Karl V och Nordeuropa. Rostocks handelsförhållanden under det trettioåriga krigets tid, särskildt med hänsyn till Sverige, ha behandlats monografiskt af Pries och Huhnhäuser. Af särskildt intresse är en holländsk publikation: Ligtenbergs stora, med omfattande urkundsbilagor försedda monografi öfver Wilhelm Usselinx. Den af Vetenskapsakademien i Berlin ombesörjda upplagan af Fredrik den stores korrespondens har tillökats med ett nytt band, omfattande tiden sept. 1774—april 1775. På grundval af hittills otryckt material har Pétiet behandlat Gustaf IV Adolfs förhållande till franska revolutionen. Utan framdragande af obegagnadt material men med ingående kännedom om den tryckta litteraturen har Barton gifvit en framställning af det tidigare skedet af Bernadottes lif intill 1799. Slutligen må omnämnas, att hundraårsminnet i Norge gifvit upphof till en rikhaltig litteratur angående 1814 års händelser; af största betydelsen äro Olafsens edition af Christian Fredriks dagbok från vistelsen i Norge samt Kohts vidlyftiga framställning dag för dag af 1814 års händelser. Dessutom må antecknas en serie smärre undersökningar öfver hithörande ämnen, som publicerats från Kristianiauniversitetets historiska seminarium.

Därpå upplästes följande

Revisionsberättelse.

Debet.

Saldo från 1913	kr.	7,410: 35
H. M:t Konungens årsafgift	»	50: —
602 afgifter à 5 kr.	»	3,010: —
14 postprenumeranter à 7,03	»	98: 42
2 ständiga ledamotsafgifter (fru H. Ekman, Göteborg, Gästrike-Hälsinge nation, Uppsala)	»	150: —
Redovisning från Fritzes hofbokhandel	»	428: 70
» » Nordiska bokhandeln	»	49: 50
» » Helsingfors	»	85: —
» » Danmark	»	104: 55
» » Norge	»	96: —
Lösa häften af Historisk tidskrift	»	172: 50
2 ex. af Anckarsvärds minnen	»	3: —
Ränta å depositioner	»	247: 14
» » sparkassemedel	»	193: 55
Statsanslag	»	1,500: —
Anslag af Vitt., hist. och ant. akad.	»	500: —
Summa	kr.	14,098: 71

Kredit.

Å Redaktionskontot	kr.	2,405: –
» Boktryckeriets konto	»	3,106: 24
» Distributionskontot	»	122: 70
» Diversekontot	»	512: 16
Summa utgifter	kr.	6,146: 20
Saldo till 1915	»	7,952: 51

Behållningen är sålunda placerad:

Å Deposition i Handelsbanken	kr.	5,500: —
» Sparkasseräkning	»	1,000: —
» » i Nordiska Kreditbanken	»	1,350: —
Kontant i kassan	»	102: 51
Summa	kr.	7,952: 51

Historiska föreningens räkenskaper, af hvilka ofvanstående är ett utdrag, äro af oss undertecknade revisorer granskade och riktiga befunna. Inneliggande kassa och säkerhetshandlingar hafva inventerats. Och få vi, med anledning af sålunda fullgjord revision, tillstyrka full ansvarsfrihet åt styrelsen för 1914 års förvaltning.

Stockholm den 26 mars 1915.

Severin Bergh. *Joh. Ax. Almquist.*

I enlighet med revisorernas hemställan beviljades styrelsen ansvarsbefrielse för 1914 års förvaltning.

Styrelsens förutvarande medlemmar, hrr C. Annerstedt, G. Björlin, S. Clason, N. Edén, C. Hallendorff, E. Hildebrand, T. Höjer, L. Stavenow, Th. Westrin och H. Wrangel, omvaldes.

Till revisorer omvaldes hrr S. Bergh och J. A. Almquist samt till deras suppleanter hrr J. Petrelli och H. Brulin.

Åt styrelsen uppdrogs att justera dagens protokoll.

Professor E. F. Heckscher höll föredrag om »De stora handelskompanierna under sextonde och sjuttonde århundradena».

Genmäle.

Under förhoppning att den gamla satsen »audiatur et altera pars» tillämpas i Historisk Tidskrift, tar jag mig dristigheten hemställa om meddelande i tidskriften af nedanstående, utgörande någon del af de randanmärkningar, som jag tecknat mig till minnes vid genomläsningen af den å sid. 1—17 bland öfversikter och granskningar i 1914 års årgång af tidskriften införda anmälan af min bok om Sveriges allmänna postväsen.

Anmälarens framställning å sid. 3—16, jämförd med yttrandet i de sista fyra raderna af första afsnittet å sid. 1, synes — om jag lyckats fatta det rätt — antyda, att anmälaren för egen del är betänkt på utarbetantet af en den svenska statsförvaltningens historia, till hvilket arbete den ifrågavarande anmälan möjligen skulle kunna förmodas vara ett utkast. Troligen har också tanken på detta större arbete med vidare plan och högre synpunkter föresväfvat anmälaren, då han gick till granskningen af mitt arbete, på hvilket han synes hafva lagt en större måttstock än den för arbetet själft använda. Jag nödgas därför framhålla, att min afsikt icke varit att skrifva den svenska statsförvaltningens historia utan endast det svenska postväsendets. Hvilket redan det har blifvit ett långt vidlyftigare arbete än hvad jag hade väntat, och mahända mer än hvad jag bade bort befatta mig med, då utarbetandet verkställts på lediga stunder och semestrar; insamlandet af forskningsmaterialet har till största delen gjorts på tider, då jag fått utbyta mitt sedvanliga dagsarbete på postkontoret mot sådant i riksarkivet.

Men det är ej ens svenska postväsendets historia utan inskränkning, som jag tagit mig före. I sådant fall vet jag ej riktigt, hvar jag skulle börjat, hvarom följande torde få vittna. Anmälaren har öfverst å sid. 2 uppräknat dem, som före mig hafva bearbetat den svenska postens historia — hvilkas verk jag för öfrigt själf angifvit bland de tryckta källorna till min bok. (Jag begagnar tillfället att fästa uppmärksamheten därå, att dessa tryckta källor icke utgöra någon bärande stomme i mitt arbete, som — såsom äfven en flyktig granskning däraf bör kunna visa — så godt som uteslutande är bygdt på handskrifna källor.) En föregångare, som jag icke omnämnt, och som ej heller anmälaren synes känna till, har i »Världspostens tideböcker» velat gå riktigt till botten med ämnet och börjar därför med »Varde ljus!» och någonting om nebulosornas uppkomst. Så grundligt har jag ej haft tid och tillfälle att studera,

och därför har jag begränsat ämnet till »Sveriges *allmänna* postväsen». Hvad därmed menas, det framgår — såvidt det ej fattas redan af boktiteln — af hvad som i del I, sid. 3, framställts, nämligen postväsendet såsom *offentlig* inrättning. Först genom denna begränsning har det gått att få en klar och bestämd utgångspunkt, hvilken det emellertid på grundvalen af det undersökta forskningsmaterialet varit möjligt att med bestämdhet sätta 15½ år tidigare än samtliga af anmälaren uppräknade författare förut trott, hvilket också visat, att vårt lands postväsen är det äldsta af de tre nordiska ländernas, något som man ej heller förut vetat, och hvilket synes hafva undgått jämväl anmälarens uppmärksamhet. Hade ej denna begränsning gjorts, vet jag för närvarande ej, hvar jag borde hafva börjat, ty äfven om jag kunnat med trygghet stanna ett godt stycke hitom »Varde ljus» och nebulosorna, så hade jag säkerligen fått gå ett godt stycke bortom den tidpunkt, som anmälaren å sid. 3 funnit önskvärd, en önskan den jag *med de gifna förutsättningarna* måste beteckna som ganska svagt grundad.

Anmälarens inräknande å sid. 3 af postlinjen Stockholm—Markaryd—Hamburg »bland mer och mindre tillfälliga postlinjer» måste jag på grund af de rikhaltiga bevis, som framlagts i kap. 3—9 i del I, beteckna som en fullständig missuppfattning — den af frågan intresserade måste jag hänvisa till de nämnda kapitlen, enär det ej är tänkbart att få upptaga tidskriftens utrymme med att här upprepa hvad där sagts — den linjen var *icke* tillfällig utan *regelbundet använd redan innan posten upplåts åt allmänheten*, eller åtminstone från första delen af år 1618.

En å sid. 2 i anmälan förekommande anmärkning, att jag ej ens omnämnt C. G. Styffes samling af instruktioner, hvilken samling anmälaren själf betecknar såsom »i fråga om postverket i högsta grad ofullständig», kan jag knappast hålla för att vara fullt allvarligt menad, då anmälaren strax förut — å sid. 1 — lämnat den alldeles riktiga upplysningen att af mig »riksregistraturen äro i fråga om postväsendet faktiskt utnyttjade». De äro blad för blad genomsökta och alla skrifvelser rörande post eller postfunktionärer afskrifna, hvilket jag för min del funnit lämpligare än att lita på ett ofullständigt utdrag af samma registratur. — Anmälarens å samma ställe lämnade upplysning, att Schmedemans samling af förordningar rörande postväsendet utgifvits »redan 1709», beder jag få rätta därhän, att postkamreraren Skraggenschöld erhållit ett numera i generalpoststyrelsens bibliotek förvaradt exemplar däraf den 13 juli 1707. — Den till sist, på tal om tryckta källor, af anmälaren lämnade upplysningen, att »vidare kunna i vissa andra historiska publikationer viktiga upplysningar vinnas», skall jag naturligtvis vid tillfälle med tacksamhet begagna mig af.

I det därnäst å sid. 2 följande afsnittet förekomma åtskilliga påståenden, som väl tarfva några ord till mitt ursäktande. Först må då i anledning däraf, att källcitaten sägas vara behäftade med många fel, nämnas, att jag under hela den tid samlingsarbetet på-

gått, städse skött detta arbete under fullt medvetande om, att hur mycken tid jag än fick offra för detta ändamål, skulle det dock aldrig lyckas mig att hinna igenom forskningsmaterialet. Sålunda har jag haft att välja på att göra afskrifterna så noggrant jag det kunnat men utan att offra en tredjedel af tiden på kollationering af det afskrifna, eller att utan kollationering hinna tillgodogöra mig en half gång till så mycket af samma material som eljes varit mig möjligt. I förevarande fall, då det ej var fråga om någon doktorsafhandling utan om att till kamraters och möjligen andra intresserades tjänst söka vinna en så mycket som möjligt fullständig kännedom om vårt postverks tidigare skeden, kunde jag ej besluta mig för det förra alternativet utan valde det senare. Under sistlidet års sommar har det emellertid lämnats tillfälle att motläsa samtliga ur riksregistraturet afskrifna skrifvelser, hvarvid jag visserligen funnit ett par hundra fel — jag anser mig böra framhålla, att dessa afskrifter äro fullständiga, sålunda vida flera och vida mera än som kunnat i min bok återgifvas eller direkt användas. Då de motlästa skrifvelsernas antal är ett godt stycke öfver 1400 blir dock felens relativa antal mindre öfverväldigande, hvartill kommer, att de på några få undantag när bestått i öfverhoppande eller tillsättande af någon bokstaf t. ex. berömmeligen för berömligen, kladdbok för kladdebok, kon toren för kontorerne o. s. v.; omkastning af ett par ord t. ex. kan och vill i st. f. vill och kan, icke hafver i st. f. hafver icke o. s. v.; och öfverhoppande eller tillsättande af ett för sammanhanget likgiltigt ord t. ex. där i Göteborg i st. f. där nedre i Göteborg, postbönder i st. f. bönder o. s. v. Men i intet fall har felet varit af den beskaffenhet, att skrifvelsens innehåll därigenom kunnat i minsta mån verka missvisande.

I detta sammanhang synes böra behandlas en i not å sid. 4 framställd anmärkning, att jag orätt stafvat namnet Grön*e*berg; anmälaren menar, att det rätta är Grön*en*bergh. Om jag misstagit mig, så beror det på, att jag ej haft kännedom om, hvem det är, som för närvarande innehar rätten att bestämma, hur de gamla namnen skola rätteligen stafvas; ägarne själfva voro som bekant på den tiden ganska fördomsfria — jag har i del II, sid. 1 gifvit exempel på, hur en och samme person på 7 gånger skrifvit sin egen namnteckning på 6 olika sätt — och när man skref andras namn visades ej någon särskild hänsyn. Af denna anledning har jag i regel skrifvit namnen på det sätt, som de förekommit i originalskrifvelserna, så också med namnet Gröneberg, som i riksregistraturet t. o. m. efter personens i fråga död — se skrifvelse af den 9 januari 1635 — hvarken skrifves Grönberg eller Grönenberg utan »Gronebärg».

Ett par andra anmärkningar af anmälaren gälla, att »noter användas sparsamt« och att jag har »utförliga citat ur handlingarne». Anledningen till det förstnämnda är ej något bekvämlighetsskäl, ty det skulle förefallit åtminstone mig vida mindre besvärligt mången gang att anordna texten i två våningar än i en, utan endast kännedomen om att vi lekmän i allmänhet tycka mera om att, när vi

läsa en bok, få hålla oss så att säga i samma plan, så länge sidan varar, i stället för att ideligen trafva trapporna upp och ned mellan texten och noterna. Hvad de utförliga citaten angår, så har jag för deras förekomst angifvit skäl — se slutet af förordet till del IV,1 — nämligen önskan att låta läsaren få någon kännedom om själfva de historiska urkunderna, inte bara om dessas af mig uppfattade resultat. Det är mig en tröst att numera veta, att äfven om anmälaren finner den åtgärden klandervärd, dock icke *alla* lärde stå i det afseendet eniga med honom. Att doktor Grimbergs »Svenska folkets underbara öden» blifvit en så omtyckt bok, som den är, delvis just till följd af möjligheten för dess läsare att få en inblick i själfva de olika historiska aktstyckena, det visar visserligen endast att jag rätt uppfattat flertalets af de läsandes tycke. Men det har dock visat sig, att äfven professorer och andra lärde män uppskattat samma arbete, hvilket här framdragits till jämförelse endast för att försvara en min åtgärd, icke af något slags förhäfvelse.

Skall jag anses ha fallit offer för det sistnämnda lytet, om jag inlägger en gensaga mot anmälarens omdöme att min bok icke skulle komma längre än till att vara »ett slags materialsamling» — uttrycket för större säkerhet ett par gånger upprepadt — möjligen till hans eget planerade större arbete? Anmälaren har dock bättre än någon annan varit i tillfälle att taga kännedom om de materialier, på hvilka boken är byggd och borde sålunda hafva utan svårighet kunnat finna, att det dock måste ligga en god del arbete mellan materialierna och boken, äfven om jag kan förstå, att jag ej lyckats göra denna så lättfattlig, som jag i hvarje fall önskat. Att jag vid insamlandet af materialet redan från första början — för närvarande är det helt enkelt min plikt att så göra — arbetat med tanke på att kunna göra detta material användbart för någon annan person som bearbetare, därest det ej skulle blifva mig förunnadt att äfven försöka mig som sådan, det bör väl ej hafva kunnat förvilla anmälarens omdöme — åtminstone icke till den grad, att han finner en »materialsamling» vittna om »självständigt omdöme och en god kritisk metod» samt »förmåga att kritiskt framlägga materialet», uttalanden som jag ej kunnat få att stämma öfverens.

En af anmälaren, i not å sid. 1, påtalad felaktighet vid hänvisning till fyndort för citerade akter, i det att jag hänvisat till en »äldre samling s. k. 'posthandlingar'», hvilken samling »icke längre existerar, hvarom förf. för öfrigt icke har varit okunnig», tarfvar en förklaring. Det är visserligen sant, att jag icke är okunnig om, att anmälaren ordnat om den ifrågavarande äldre samlingen, ur hvilken jag, redan innan den sprängdes, hade hunnit göra en del afskrifter af skrifvelser, tillhörande jämväl senare delen af 1600-talet. Då jag sedan haft anledning att använda dessa ifrågavarande afskrifter, har jag ej velat öda tid eller vålla andra besvär med att försöka finna hvar motsvarande skrifvelser *nu* kunna finnas. Jag har tänkt, att det var nog att meddela, hvar jag en gång hade funnit akten; var det sedan någon som hade särskildt intresse af att se originalet.

.å kunde ju han söka på grund af sannolikhetsskäl finna, hvar det ıu förvaras. Det är att hoppas, att det i de flesta fall skall kunna ned uppoffrande af tillräcklig tid och möda lyckas — att det ej går i *alla* fall, anser jag mig kunna sluta däraf, att en af mig i lel IV,1, sid. 194—195 återgifven rapport från Claes Wijnkz i Ystad icke nu kunnat återfinnas bland öfriga skrifvelser från postkontoret i Ystad, där man skulle kunna förmoda, att anmälaren vid omordnandet af handlingarna inlagt den nämnda akten liksom andra liknande från samme person.

Mångt och mycket i anmälan har synts mig frestande att orda något om, men dels ligger det till stor del utanför eller kanske rättare ofvanför det af mig behandlade trängre ämnet — i fråga om de till vårt postverks historia hörande akterna må jag dock säga, att de gifvit mig en från anmälarens uppfattning här och där något afvikande mening — dels har jag af exempelvis anmälarens yttrande: »efter det segerrika kriget med Danmark 1676» och annat fått min uppmärksamhet fästad därpå, att jag försummat följa med de nyare upptäckterna på historiens område, hvarför jag finner det klokast att afstå. Ett fall anser jag mig dock ej böra underlåta att omnämna. Anmälaren omtalar — sid. 9. nederst — »en af Taube till Kungl. Maj:t ställd skrifvelse den 19 juli 1654, som förf. icke omnämner». Den af anmälaren afsedda skrifvelsen är mig ej obekant; den skulle varit af stort intresse, om det blott varit möjligt att något så när sluta sig till tiden för dess tillkomst. Skrifvelsen saknar nämligen hvarje spår af datering, men bär ofvanför titeln en minnes- eller hänvisningsanteckning »Om Postwäsendet 19 Julij 645», datum för utfärdandet af sex stycken K. M:ts skrivelser i postärenden, bland dem jämväl de i slutet af skrivelsen omnämnda generalpostordningen samt breftaxan. I den af anmälaren åsyftade skrifvelsen omnämnes äfven »ordningen om postbönderne den 20 augusti a:o 1646», hvadan skrifvelsen måste vara yngre än sistnämnda datum. Detta kunde man för öfrigt sluta sig till redan däraf, att Taube vid den tiden ej hade något med postverkets ledning att skaffa och således ej heller någon anledning att möda sig med att föreslå några förbättringar vid nämnda verk. Anmälaren har emellertid funnit på råd: i fråga om dateringen i påskriftens »19 Julij 645» har han omkastat de båda sista siffrorna och menar sedan, att skrifvelsen härstammar från den 19 juli 1654 — ett till och med i den historiskt obevandrades ögon väl enkelt trick, hvilket dessutom med en till visshet gränsande sannolikhet ledt till ett missvisande resultat. Ty att döma af ett och annat uttryck i skrifvelsen härstammar denna från en tid, *då krig hotat eller varit på färde*, och detta var icke förhållandet år 1654. Åtminstone icke för så vidt Ekelund och Odhner och andra äldre skolboksförfattare meddelat.

Till sist ber jag att i anledning af anmälarens yttrande — å sid. 15 —, att »det torde vid närmare undersökning befinnas, att svensk statsförvaltning nog var mera ordnad och stadgad än hvad förf. synes antaga», få meddela, att jag ej gjort några antaganden

alls: jag har endast — i fråga om det som gifvit anledning till anmälarens sist anförda yttrande — påpekat, att i tre *samma* dag, den 10 juni 1673, utfärdade K. M:ts skrifvelser gifvits delvis hvarandra motsägande bestämmelser i en så viktig sak som tillsättande af tjänster; sanningsenligheten af min uppgift är ju lätt att kontrollera ur de i riksregistraturet införda skrifvelserna.

Af hvad som redan i början af denna min inlaga i föreliggande ämne anförts, framgår, att jag aldrig afsett att — rörande svensk statsförvaltning i allmänhet — »klarlägga förvaltningsteknikens verkliga innebörd». Mina studier hafva ej lagts så vidlyftigt, och jag saknar därför anledning att ifrågasätta riktigheten af anmälarens åsikt om svenska statsförvaltningens redan på 1600-talet höga ståndpunkt, genomarbetade teknik, ordning och stadga, annat än för så vidt ett undantag ej göres för postverket. Ty allt hvad jag hittills om detta haft tillfälle lära känna från 1600- och 1700-talen har visat mig, att vårt postverk ej, såsom jag från början tanklöst hade förmodat, varit en jämförelsevis lika regelbundet arbetande inrättning som i våra dagar; det har lärt mig, att äfven svenska postverket likt så mycket annat mänskligt ingalunda från början burit fullkomlighetens prägel utan genom trefvande försök och många släktleds arbete så småningom utvecklats till hvad det nu är. Om den i de bevarade dokumenten skönjbara vägen för utvecklingen synes visa alltför många misstag och stötestenar, så beror detta väl därpå, att det är förnämligast dessa, som lämna spår efter sig till ledning för historikern och varning för de efterkommande.

Den 15 mars 1915.

T. Holm.

P. S.

Att nedskrifvandet af ofvanstående dröjt så länge, beror därpå, att jag ej ansett mig »vid denna tidens conjuncturer» böra taga itu med denna sak, innan ett under utarbetande varande manuskript till fortsättning af boken om Sveriges offentliga postväsen förelåg i användbart skick, en ursäkt som Red. benäget godtagit.

Svar.

Det långa genmälets korta innehåll föranleder följande svar.

Författaren tycker, att jag har för stora pretentioner på hans arbete, eftersom hans »afsikt icke varit att skrifva den svenska statsförvaltningens historia, utan endast det svenska postväsendets». Detta påstående innebär en ren öfverdrift. Postväsendets historia är naturligtvis icke den svenska statsförvaltningens historia, utan förvaltningshistoria i allmänhet, och i ty fall endast en del af den svenska statsförvaltningshistorien, som jag för öfrigt aldrig tänkt skrifva. Förf. hänvisas till Edéns lättlästa arbeten om centralregeringen för att få sina höga tankar om mig häfda. Jag kan icke tänka mig, att förf. rent afsiktslöst faktiskt skrifver förvaltningshistoria på hvarje sida i sin bok och kommer med bestämda uttalanden om postväsendets administrativa ställning äfven *inom* statsförvaltningen. Så ofta jag funnit dessa uttalanden förtjänta af diskussion har jag upptagit dem till behandling. Att jag därvidlag understundom varit rätt utförlig har varit nödvändigt för att beriktiga förf:s påståenden, där dessa utan tillräcklig motivering och bärande grund syntes mig ägnade att ingifva läsaren en mer eller mindre oriktig uppfattning af händelseförloppet. Förf. har ej inlåtit sig på något sakligt bemötande af dessa mina anmärkningar, som alltså få anses vara oemotsagda.

Genmälet karaktäriseras af en viss oförmåga från förf:s sida att förstå gängse vetenskapliga former och kraf. När jag kallade hans arbete för »materialsamling», så är detta ett vanligt uttryck om äfven de mest framstående historiska arbeten, där materialet ordnats och framlagts efter kritiska grunder, men mindre utnyttjats i den formella framställningen. Förf. har blandat ihop dessa två grundelement i all historisk forskning. Jag skyndar att taga förf. ur villfarelsen och hoppas, att han vid närmare eftertanke skall finna, att mitt uttalande är lika rättvist som förmånligt för honom.

Det är en skämtsam öfverdrift af förf., att man skulle behöfva gå ett stycke tillbaka mot tiden för »nebulosornas uppkomst» för att skrifva postväsendets förhistoria på 1500-talet. Att linjen Stockholm—Markaryd—Hamburg *då* torde varit mer eller mindre provisorisk framgår tydligt af min anmälan. Att den var regelbunden efter 1618 (1620) har jag aldrig ifrågasatt. Styffes förbigångna instruktioner lämna — såsom jag papekat — genast anvisning pa det väsentligaste i nämnda förhistoria, och det hade varit alldeles tillräckligt med hufvuddragen i utvecklingen. Jag upprepar, att det ej finnes något skäl, hvarför Styffes publikation skall i litteraturförteckningen undanhållas allmänhetens vetskap.

Mina anmärkningar om bristande kollationering bestyrkas mer än tillräckligt af förf:s erkännande, att han vid den omsider efter

min recension verkställda kollationeringen »funnit ett par hundra fel» uti källcitaten. Fel, vore de än så ringa, böra ju helst undvikas. Vidare bör man, när det är möjligt, stafva namnen rätt, och detta är fallet ifråga om Grönenberg. Allt detta är så självklart, att ingen anledning finnes att göra sak däraf. Förf:s genmäle är ej af den beskaffenhet, att det lönar sig att ingå på närmare svar af historiskt intresse. Jag vill dock fortfarande påpeka ifråga om den formella sidan af arbetet, att källcitaten i hufvudtexten äro allt för många, isynnerhet som flera bestå af en olidlig blandning af tyska och svenska, som gör läsningen obehöfligt trög.

Förf. vet mycket väl, att posthandlingarne i riksarkivet äro ordnade efter den s. k. proveniensprincipen. Den efterfrågade rapporten från Claes Vijnkz kan icke ligga bland skrifvelser från postkontoret i Ystad, då han icke var postmästare. Rapporten ligger där den bör ligga, nämligen bland postavisor från postjaktuppsyningsmannen i Ystad 1690—98. Det är således misslyckadt, när förf. ursäktar sin underlåtenhet att citera den nyordnade samlingen af posthandlingar därmed, att handlingarne icke alltid skulle återfinnas. Det är därjämte alldeles oriktigt, att proveniensprincipen försvårar den vetenskapliga användningen af ett arkiv: den tvärtom underlättar, för att icke säga möjliggör densamma.

Jag begagnar tillfället att tacka för två rättelser, nämligen att Schmedemans samling utkom 1707 i st. f. 1709, hvilket var tryckfel, och att Taubes omtalade skrifvelse icke torde tillhöra den 19 juli 1654. Förf. gör en del anmärkningar angående dateringen, som förfalla, emedan han icke observerat, att Taube talar om sin utnämning till postchef, vilken inträffade den 8 febr. 1654. Efter innehållet tillhör den odaterade skriften tiden efter maj s. å., hvarföre jag tog fel på öfverskriftens egentliga betydelse. Men att förf. alldeles förbigått den viktiga handlingen kan på intet sätt försvaras.

Förf:s anspelningar på mitt uttalande om det danska kriget behöfva alls icke vålla missförstånd, då jag endast berörde 1676 års krig. Sat sapienti!

Stockholm i juli 1915.

L. M. Bååth.